

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Ústav historických věd

Komunistické hnutí na Pardubicku

**Vývoj komunistického hnutí na Pardubicku v období
první Československé republiky a jeho ideologické proměny.**

PhDr. Michal Benda

Disertační práce

2023

Prohlašuji:

Práci s názvem *Komunistické hnutí na Pardubicku. Vývoj komunistického hnutí na Pardubicku v období první Československé republiky a jeho ideologické proměny* jsem vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 7/2019 Pravidla pro odevzdávání, zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků, bude práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 18. září 2023

jméno a příjmení autora v. r.

Poděkování:

Poděkování patří zejména vedoucímu práce doc. PhDr. Tomáši Jiránkovi, Ph.D. za cenné rady, metodické vedení a obětavost, s jakou se autorovi této práce věnoval. Bez jeho podnětů, připomínek a trpělivosti by tato práce nemohla vzniknout. Další poděkování patří všem archivářům a knihovníkům, bez kterých by nebylo možné získat dostatek pramenů k sepsání práce. Velké díky také patří mé rodině, bez jejíž podpory bych tuto práci vytvořit nedokázal.

ANOTACE

Disertační práce se zabývá komunistickým hnutím na Pardubicku v období první Československé republiky. Výzkum regionálního komunistického hnutí je zasazen do širších souvislostí, přičemž první oddíl práce je zaměřen na vývoj krajně levicového a komunistického hnutí v průběhu dějin v širší geografické perspektivě. Druhá část je věnována komunistickému hnutí v českých zemích ve sledovaném období s časovým přesahem do devatenáctého století, respektive do období krátce po skončení existence první Československé republiky. Stěžejní a nejrozsáhlejší část práce je tvořena výzkumem vzniku a vývoje pardubického komunistického hnutí a jeho vazeb na ústředí Komunistické strany Československa. Stranou zájmu nezůstal ani komunistický program a jeho výrazné proměny v závislosti na direktivách stranického vedení. V neposlední řadě je pozornost věnována ústředním postavám místního komunistického hnutí, díky čemuž vznikly jejich medailony zařazené do samostatné kapitoly. Práce je doplněna portrétem jednoho z místních komunistických představitelů, o kterém se podařilo shromáždit větší množství dosud nepublikovaných informací.

KLÍČOVÁ SLOVA

Komunismus, komunistické hnutí, Komunistická internacionála, politické strany, politická levice, krajní levice, diktatura proletariátu, Československá sociálně demokratická strana dělnická, Komunistická strana Československa, bolševizace, Pardubice, pardubická organizace KSČ, protistátní činnost.

TITLE

The Communist Movement in Pardubice region

(The development of the communist movement in Pardubice region during the period of the First Czechoslovak Republic and its ideological transformations.)

ANNOTATION

The thesis deals with the communist movement in Pardubice region in the during the First Czechoslovak Republic. The research on the regional communist movement is set in a wider context, where the first part of this thesis focuses on the development of the ultra-left and communist movement throughout the history in a broad geographical perspective. The second part of this work is about communist movement in Czech lands in the period under the study, with a time span to the 19th century or to the era shortly after the end of the First Czechoslovak Republic. The most important and extensive part of this thesis consists of research on the origin and development of the Pardubice communist movement and its connections with the headquarters of the Communist Party of Czechoslovakia. The communist programme and its significant transformations depending on the directives of the party leadership have not been left out of interest. Finally, attention is paid to the key figures of the local communist movement. This resulted in their special portraits, which are included in a separate chapter. The work is further illustrated by a biography of one of the local communist leaders, about whom it was possible to collect a large amount of previously unpublished information.

KEY WORDS

Communism, communist movement, Communist International, political parties, political left, ultra-left, dictatorship of the proletariat, Czechoslovak Social Democratic Workers' Party, Communist Party of Czechoslovakia, bolshevization, Pardubice, Pardubice organisation of the Communist Party of Czechoslovakia, anti-state activity.

Obsah

1. Úvod	9
2. Teoretický základ práce a stav dosavadního historického bádání.....	12
2.1 Pramenná základna práce.....	12
2.1.1 Odborná literatura.....	13
2.1.1.1 Dějiny meziválečného Československa	13
2.1.1.2 Dějiny komunistického a krajně levicového hnutí	15
2.1.1.3 Levicové a komunistické hnutí v Československu.....	18
2.1.1.4 Levicové a komunistické hnutí na Pardubicku.....	23
2.1.1.5 Vývoj komunistické ideologie	26
2.1.2 Prameny.....	29
2.1.2.1 Prameny nepublikované.....	29
2.1.2.2 Prameny publikované	31
2.1.2.3 Dobový tisk.....	34
2.2 Struktura práce.....	37
2.3 Použité metody.....	42
3. Vývoj krajně levicového a komunistického hnutí.....	45
3.1 Spravedlivá společnost na pozadí starověkého a středověkého myšlení? ...	47
3.2 Od humanismu k osvícenství	49
3.3 Průmyslová revoluce a její vliv na levicové myšlenky.....	55
3.4 Bedřich Engels – Karel Marx – komunismus na scéně	59
3.5 Mezinárodní dělnické sdružení – I. internacionála; vznik II. internacionály...	61
3.6 Rusko – země marxismu zaslíbená?.....	68
3.7 Marxismus u moci – nastolení prvního komunistického státu?	75
3.8 Pokus o export ruského komunismu.....	86
3.9 Komunistická internacionála	93
3.10 Vznik Sovětského Ruska a SSSR, vývoj komunismu do poloviny 20. let..	99
3.11 Éra Stalinova teroru – od konce dvacátých let.....	105
3.12 Změna strategie – pokus o vývoz sovětského modelu	113
3.13 Období Lidové fronty – stalinská politika pod taktovkou Kominterny.....	116
4. Československá podoba komunismu	127
4.1 Levicové hnutí v českých zemích do první světové války	130
4.2 Krajní levice a první světová válka.....	135
4.3 Směrem k samostatné komunistické straně.....	141
4.4 Osudný rok 1920 – definitivní rozkol v sociální demokracii	149
4.5 1921 – vznik Komunistické strany Československa.....	156
4.6 A jak dál? Vývoj do poloviny dvacátých let.....	165

4.7	Cestou bolševizace do V. sjezdu v roce 1929	176
4.8	Od V. sjezdu do prezidentských voleb v roce 1935	185
4.9	KSČ a důraz na protifašistický postoj (od roku 1935).....	191
4.10	Druhá polovina třicátých let – hledání zahraniční podpory.....	196
5.	Vývoj komunistického hnutí na Pardubicku	203
5.1	Levicové hnutí do konce první světové války	203
5.1.1	Počátky dělnických spolků, Dělnická beseda Rovnost a další spolky ..	205
5.1.2	První zástupci v obecním zastupitelstvu	206
5.1.3	Sociální demokracie během války a vyhlášení samostatnosti	208
5.2	Od konce první světové války do vzniku KSČ (1919-1921).....	212
5.2.1	Situace do obecních voleb v roce 1919.....	212
5.2.2	Rozkol v místní sociální demokracii a parlamentní volby 1920	214
5.2.3	Veřejná vystoupení marxistické levice, Rudý východ na scéně.....	219
5.2.4	Pokus o generální stávkou v Pardubicích.....	223
5.3	Vznik komunistické organizace a počátky činnosti (1921-1922).....	229
5.3.1	Marxistická levice do ustavujícího sjezdu KSČ.....	229
5.3.2	Budování organizační struktury KSČ po ustavujícím sjezdu	232
5.3.3	Župní sjezd a podpora stávkového hnutí.....	240
5.3.4	Mládežnické organizace KSČ v Pardubicích	243
5.4	Nabírání sil – do parlamentních voleb (1923-1925)	247
5.4.1	Zákon na ochranu republiky.....	247
5.4.2	Do obecních voleb v roce 1923.....	250
5.4.3	Skauti práce a komunistická mládež na Pardubicku	254
5.4.4	Cesta k bolševizaci pardubické organizace	258
5.4.5	Předvolební kampaň a parlamentní volby v roce 1925	266
5.5	Cestou bolševizace do V. sjezdu KSČ (1926-1929)	275
5.5.1	Krajská konference a zintenzivnění veřejné činnosti.....	275
5.5.2	Požadavek na bolševizaci strany v Pardubicích a vnitřní spory	280
5.5.3	Činnost před obecními volbami 1927 a ohlasy jejich výsledků	284
5.5.4	Započetí tradice Rudých dnů a zintenzivnění bolševizace strany	287
5.5.5	Okresní a zemské volby roku 1928 a činnost KSČ v Pardubicích.....	291
5.5.6	Od voleb do V. sjezdu strany, ohlasy V. sjezdu v Pardubicích	296
5.6	Od hospodářské krize do parlamentních voleb (1929-1935).....	302
5.6.1	Semtínská stávka a její následky.....	302
5.6.2	Činnost před parlamentními volbami v roce 1929 a jejich výsledky.....	310
5.6.3	Nástup hospodářské krize v Pardubicích, pokusy o její řešení.....	315
5.6.4	Konfrontační kampaň k obecním volbám 1932	332

5.6.5	Pokusy o protifašistickou a protiválečnou frontu	343
5.6.6	Činnost mezi obecními a parlamentními volbami.....	350
5.7	KSČ do konce první Československé republiky (1935-1938)	372
5.7.1	Úsilí o posílení pozic v odborových organizacích.....	372
5.7.2	Konfrontační rok 1935: parlamentní a prezidentské volby.....	375
5.7.3	Další úsilí o lidovou a protifašistickou frontu	382
5.7.4	Ohlasy zahraničních událostí a politika na obranu ČSR.....	388
5.7.5	Činnost během osudného roku 1938, rozpuštění komunistické strany	392
5.8	Hlavní představitelé pardubického komunistického hnutí	399
6.	Alois Hartman – portrét pardubického komunisty	410
7.	Shrnutí a závěr	417
8.	Prameny a literatura.....	437
8.1	Prameny nepublikované	437
8.2	Prameny publikované.....	437
8.3	Literatura	439
8.4	Tisk.....	461
8.5	Oral history.....	462
8.6	Internetové zdroje	462
9.	Seznam použitých zkratk.....	463
10.	Seznam příloh	465
11.	Přílohy	466
12.	Obrazové přílohy	478

1. Úvod

Komunistická strana Československa, která se na politické scéně meziválečné republiky objevila v roce 1921, se poměrně rychle stala její pevnou součástí. Od okamžiku svého ustavení se projevovala jako protisystémová strana výrazně kritizující existenci „buržoazní“ Československé republiky. Již v prvních týdnech své existence se ukázala jako životaschopná politická organizace, která záhy získala pevnou organizační strukturu založenou na propracované síti místních organizací. Také na Pardubicku a v samotných Pardubicích měla krajní levice sdružená pod hlavičkou KSČ od roku 1921 poměrně silnou pozici. A právě výzkum vývoje pardubického komunistického hnutí v období první Československé republiky je tématem předkládané disertační práce.

Výběr tématu se z pohledu autora jeví jako logická volba, která navazuje na předchozí výzkum. V rigorózní práci jsem se zabýval krajně pravicovým politickým proudem souborně a zjednodušeně nazývaným český fašismus na regionální úrovni Pardubicka ve stejném časovém úseku. Proto sledování vývoje dalšího z krajně politických proudů ve stejném období a ve stejném regionu má podle mínění autora své opodstatnění.

Předkládaná disertační práce je psána chronologicky. Sledovaným obdobím je éra první Československé republiky vymezená hraničními body v podobě let 1918 a 1938. Vznik samostatného státu znamenal návrat k politickému soupeření, které se však odehrávalo ve stínu dohasínající první světové války a jejích následků v podobě rozbouřené politické situace, hospodářských obtíží, rozpadu Rakousko-Uherska a vzniku nástupnických států, lokálních konfliktů a pokusů o nastolení stabilního mezinárodního bezpečnostního systému.

Ve zvoleném období je zkoumaný politický proud sledován kontinuálně s důrazem na stěžejní okamžiky ve vývoji KSČ a krajní levice jako celku. Jedná se zejména o roky 1921 (vznik KSČ), 1925 (nastoupení bolševizace a relativní úspěch v parlamentních volbách), 1929 (dokončení bolševizace na V. sjezdu strany), počátek 30. let (období hospodářské krize), 1935 (podpora prezidentské kandidatury Edvarda Beneše a nastoupení cesty obrany Československa) a 1938 (úřední rozpuštění strany a řízený přechod do ilegality).

Je samozřejmostí, že pro pochopení vzniku a následného vývoje komunistické strany v Československu je nutné zaměřit pozornost na období před vznikem Československa, a to dokonce hluboko před začátek světového konfliktu. Počátky krajní levice v našem prostoru lze svým způsobem nalézt již v prvním období existence sociálně demokratické strany. Proto historický exkurs v části věnující se československému i pardubickému komunistickému hnutí shodně začíná v sedmdesátých letech devatenáctého století.

Ani závěr zkoumaného období v žádném případě neznamenal konec činnosti komunistické strany, byť po následujících sedm let musela působit v ilegalitě. V této disertační práci je proto velmi stručně zmíněno působení KSČ v prvních týdnech existence druhé Československé republiky s vysvětlením, že se autor hodlá na regionální úrovni věnovat tématu vývoje KSČ i v období po roce 1938.

Předložená disertační práce si klade za cíl zhodnotit vznik, vývoj a fungování pardubické organizace komunistické strany a zároveň sledovat její vztah k politickému ústředí v Praze. Stranou také nezůstala analýza programových změn místních komunistů v závislosti na direktivách, které přicházely z ústředních orgánů. Dalším z dílčích cílů je postihnout případná regionální specifika pardubického komunistického hnutí a vliv jednotlivých osobností, které stály v čele pardubické komunistické organizace. Jedna z položených otázek se dotýká i dalšího nedemokratického hnutí – českého fašismu. Národní obec fašistická, která měla v Pardubicích na své poměry silnou základnu, vykazovala v některých aspektech své činnosti podobné znaky.

Základní položené otázky tedy zní:

1. Jakým způsobem vznikla, jak se vyvíjela a fungovala pardubická organizace KSČ?
2. Jak pardubičtí komunisté reagovali na direktivy ústředních orgánů? Jak reagovali na mnohdy výrazné programové změny KSČ především v polovině dvacátých a v polovině třicátých let?
3. Lze najít regionální specifika místního komunistického hnutí?
4. Jaké bylo a jak se měnilo personální obsazení ve vedení místní organizace? Odpovídaly personální obměny programovým změnám KSČ v průběhu meziválečného období? Byly tyto změny nějak vázány na ústřední orgány a odcházelo k nim na příkaz pražského ústředí?

5. Lze nalézt paralely mezi pardubickým komunistickým a fašistickým hnutím?

Hlavní motivací k sepsání této práce se stala snaha zaplnit pomyslné bílé místo v moderní regionální historiografii. Domnívám se, jak je dokázáno na následujících stranách, že výzkum komunistického hnutí na našem území doznal v posledním období značného rozvoje, vznikla celá řada kvalitních prací celostátního i regionálního charakteru, prací mapujících vývoj komunistické strany, programové veletoče a specifika. Další přínosné práce se zaměřily na vůdčí osobnosti českého a československého komunistického hnutí. Avšak v případě Pardubicka souborná práce mapující vývoj sledované politické strany v polistopadovém období chybí. Autorovým přáním tak je vytvoření práce, která by se stala východiskem pro další zkoumání krajní levice na území Pardubic, potažmo širšího regionu. V budoucnu se pak nabízí možnost prohloubit historické povědomí o pardubickém komunistickém hnutí v období existence Protektorátu Čechy a Morava či v období poválečném.

Na tomto místě si dovoluji jednu technickou poznámku. V citacích použitých na následujících stranách je, pokud to bylo jen trochu možné, ponechán původní pravopis. Opraveny tak byly pouze zjevné pravopisné chyby a překlepy. Stylistické nesrovnalosti jsou naopak ponechány v původní podobě, protože se domnívám, že i styl písemného projevu je cenným zdrojem historického poznání a svým způsobem charakterizuje pisatele i jeho sociální status a prostředí.

2. Teoretický základ práce a stav dosavadního historického bádání

2.1 Pramenná základna práce

Výzkum vývoje nedemokratického politického proudu v podobě komunistického hnutí ve zvoleném regionu nemůže úspěšně proběhnout bez analýzy odborné literatury, tištěných pramenů, dobového tisku či archivních pramenů. Na následujících stranách je proto pozornost věnována v logickém pořadí informačním zdrojům, které od obecných, věnujících se vývoji komunistického hnutí celosvětově a následně na území první Československé republiky, přecházejí v prameny vztahující se ke zvolenému regionu.

Proto je pozornost věnována nejprve odborné literatuře, přičemž autor si rozhodně neklade za cíl postihnout veškeré existující tituly. Naopak je cílem této části práce představit stěžejní tituly poskytující základní informace k danému tématu, přinášející nejnovější poznatky zkoumané problematiky či jsou důležité způsobem historického bádání a nakládání se zjištěnými informacemi. Stranou však nezůstaly ani tituly vydané před rokem 1989, které naopak na základě nezbytného kritického přístupu poskytnou možnost porovnat polistopadovou historiografii se způsobem nakládání s historickými fakty v době komunistické diktatury. Uvedený soubor titulů tak poskytuje dostatečnou informační základnu pro uchopení zkoumaného tématu a proniknutí do dané problematiky. Podkapitola věnující se odborné literatuře je pak dále členěna na menší části tak, aby byl zachován princip postupu od titulů obecných k publikacím věnujícím se dějinám komunistického hnutí na Pardubicku. Stranou nezůstala ani problematika zkoumání nedemokratických ideologií s důrazem na ideologii komunistickou.

Pramenná základna pro výzkum komunistického hnutí je poměrně široká. Opět jsou ve zjednodušeném přehledu na příslušných stranách uvedeny tištěné prameny vztahující se zejména k části práce, která se zabývá vývojem levicového a krajně levicového hnutí napříč dějinami a světem. Naopak pro výzkum regionálního vývoje komunistického hnutí jsou naprosto klíčové archivní fondy, obsahující zejména prameny úřední povahy, a dobový tisk. Pro každé politické hnutí či stranu byl nejen v meziválečném období stranický tisk (ať již na celostátní, či regionální úrovni) naprosto klíčovým informačním kanálem, kterým strana komunikovala se svými

přívrženci a zároveň bojovala proti politickým soupeřům či rivalům. Proto je regionální i celostátní tisk nejen komunistické strany jedním z nejdůležitějších informačních zdrojů, které jsou v práci použity. Při používání dobového tisku jako informačního zdroje je opět samozřejmostí důsledné uplatnění kritického přístupu. A to nejen při kontrole uvedených faktů, ale zejména je nutné brát v potaz stranické zaměření jednotlivých titulů a z toho vyplývající často zcela rozdílnou interpretaci faktů.¹ Na druhou stranu i tato specifika je možné využít jako informační zdroj a s jejich pomocí tak lépe pochopit dobové okolnosti zkoumaného tématu. Samotný rozdílný pohled na konkrétní událost se tak stává cenným informačním kanálem, který při důsledné historické kritice poskytne relevantní informace, které je možné v historické práci použít.

I když je vzhledem k velkému časovému odstupu nemožné oslovit pamětníky či přímé účastníky politického života meziválečných Pardubic, shodou šťastných okolností se autorovi podařilo provést rozhovor s příbuzným jedné z ústředních postav pardubického hnutí – Aloise Hartmana. Díky této skutečnosti je pramenná základna rozšířena o velmi cenné osobní vzpomínky, které přinášejí do charakteristiky zvoleného představitele místní KSČ osobní rozměr.

2.1.1 Odborná literatura

2.1.1.1 Dějiny meziválečného Československa

Sledované období let 1918 až 1938 je v odborné literatuře zastoupeno velkým množstvím titulů. Za stěžejní práce pro získání všeobecného přehledu o meziválečných dějinách Československa lze považovat příslušné díly ediční řady *Velké dějiny Zemí Koruny české*² či třídílný titul Zdeňka Kárníka *České země v éře první republiky*.³ Pro pochopení fungování politického systému první republiky lze

¹ Vedle informační stránky plnil tisk propagandistickou úlohu. U titulů vydávaných demokratickými stranami je tato úloha doplňkem informační stránky. U titulů, které byly vydávány stranami nedemokratickými, často propagandistická úloha převažovala a nezdědka přecházela v demagogii. Pomocí částečně pravdivých informací vytržených z kontextu pak tiskoviny ovlivňovaly čtenářskou obec a formovaly mínění čtenářů. Nejednou se především komunistický tisk uchyloval k dogmatismu, přičemž odmítavé reakce na tento přístup byly považovány za útok na stranickou politiku a program.

² Antonín KLIMEK, *Velké dějiny zemí Koruny české, sv. XIII. (1918-1929)*, Praha – Litomyšl 2000.

TÝŽ, *Velké dějiny zemí Koruny české, sv. XIV. (1929-1938)*, Praha – Litomyšl 2002.

³ Zdeněk KÁRNÍK, *České země v éře První republiky (díl I.). Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929)*, Praha 2000.

dále využít například první díl edičního počínu autorů Pavla Marka a Jiřího Malíře *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861-2004*.⁴ Hodnotný je také dvoudílný titul Antonína Klímka *Boj o Hrad*.⁵ K získání základního přehledu o období první republiky lze využít také monografii Věry Olivové *Dějiny první republiky*.⁶ Jedním z nejnovějších počínů na zmíněné téma je rozsáhlé kolektivní dílo vydané Masarykovým ústavem *Republika Československá 1918-1939*.⁷ Cenným přínosem je také publikace Ladislava Cabady *Český stranický systém 1890-1939*, která poskytuje základní přehled politických stran a hnutí od konstituování moderních českých politických stran až do konce druhé Československé republiky.⁸ K obecným pracím o zkoumané problematice lze také doplnit titul Jindřich Dejmek a kol. *Československo. Dějiny státu*.⁹ Vedle všeobecných titulů sledujících celé meziválečné období je nutné v krátkosti zmínit monografie či studie věnující se podrobněji vybraným problémům či okamžikům prvních dvou dekad existence samostatného státu. Rozpadem Rakousko-Uherska, vznikem samostatného státu či podílu legionářů na vzniku ČSR se zabýval Karel Schelle, Karel Pichlík, Jan Galandauer, Ivan Šedivý nebo Zdeněk Kárník.¹⁰ Zajímavým titulem je také analýza následků nástupu Adolfa Hitlera v Německu k moci v souvislosti se vzrůstajícím ohrožením Československa.¹¹

Zdeněk KÁRNÍK, *České země v éře První republiky (díl II.). Československo a české země v krizi a v ohrožení (1930–1935)*, Praha 2002.

TÝŽ, *České země v éře První republiky (díl III.). O přežití a o život (1936–1938)*, Praha 2003.

⁴ Jiří MALÍŘ – Pavel MAREK, *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861-2004 (díl I.)*, Brno 2005.

⁵ Zmíněný titul čelil v době svého vydání kritice části historické obce z použití příliš jednostranně zaměřených pramenů. Výrazně pozitivnější kritiky se dočkaly výše zmíněné díly ediční řady Velké dějiny zemí Koruny české.

Antonín KLÍMEK, *Boj o Hrad (díl I.), Hrad a Pětka – vnitropolitický vývoj Československa 1918-1926 na půdorysu zápasu o prezidentské nástupnictví*, Praha 1996.

TÝŽ, *Boj o Hrad (díl II.), Kdo po Masarykovi? – vnitropolitický vývoj Československa 1926-1935 na půdorysu zápasu o prezidentské nástupnictví*, Praha 1998.

⁶ Zmíněné monografii je však částečně vytýkáno, že nerefletovala poslední historické poznatky a text vychází především z doby 60. let minulého století.

Věra OLIVOVÁ, *Dějiny první republiky*, Praha 2000.

⁷ Dagmar HÁJKOVÁ – Pavel HORÁK (eds.), *Republika československá 1918–1939*, Praha 2018.

⁸ Ladislav CABADA, *Český stranický systém 1890-1939*, Plzeň 2000.

⁹ Jindřich DEJMEK a kol. *Československo. Dějiny státu*, Praha 2018.

¹⁰ Karel SCHELLE, *Vznik Československé republiky 1918*, Ostrava 2008.

Karel, PICHLÍK, *Československé legie 1914-1920*, Praha 1996.

TÝŽ, *Bez legend – Zahraniční odboj 1914–1918, Zápas o československý program*, Praha 1991.

Zdeněk KÁRNÍK, *Socialisté na rozcestí. Habsburk, Masaryk, Šmeral?* Praha 1996.

Ivan ŠEDIVÝ, *Češi, české země a Velká válka 1914-1918*, Praha 2001.

Jan GALANDAUER, *Vznik Československé republiky 1918*, Praha 1988.

TÝŽ, *2. 7. 1917, Bitva u Zborova – Česká legenda*, Praha 2002.

¹¹ Antonín KLÍMEK, *30. 1. 1933. Nástup Hitlera k moci – začátek konce Československa*, Praha 2003.

Na hospodářský a sociální vývoj nejen československé ekonomiky a společnosti se ve své historické práci soustředili zejména Ivan Jakubec, Eduard Kubů, Vlastislav Lacina, Jaroslav Pátek, Jakub Rákosník, Milan Otáhal či Václav Průcha.¹²

2.1.1.2 Dějiny komunistického a krajně levicového hnutí

V posledním období se objevila celá řada titulů, které se věnují vzniku a vývoji komunistického a krajně levicového hnutí z evropské či celosvětové perspektivy. Za stěžejní dílo lze považovat publikaci Roberta Service *Soudruzi – Světové dějiny komunismu*.¹³

Jako zásadní pro pochopení problematiky komunismu a jeho šíření ve světě během dvacátého století lze využít například tituly týmu autorů pod vedením Stéphan Courtois *Černá kniha komunismu*,¹⁴ Kevina McDermotta *Kominternu – Dějiny*

¹² Eduard KUBŮ, *Hospodářský nacionalismus v programech politických stran českých zemí v období Rakouska-Uherska a první Československé republiky*; in: *O hospodářskou národní državu. Úvahy o moderním českém a německém nacionalismu v českých zemích*, Praha 2009, s. 93-127.

Celý sborník viz:

HÁJEK, Jan – Drahomír JANČÍK – Eduard KUBŮ (eds.), *O hospodářskou národní državu – úvahy a stati o moderním českém a německém nacionalismu v českých zemích*, Praha 2009.

Eduard KUBŮ – Jaroslav PÁTEK, *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*, Praha 2000.

Drahomír JANČÍK – Eduard KUBŮ (eds.), *Nacionalismus zvaný hospodářský – střety a zápasy o nacionální emancipaci/převahu v českých zemích (1859-1945)*, Praha 2011.

Ivan JAKUBEC, *Dějiny hospodářství českých zemí – od počátku industrializace do konce habsburské monarchie*, Praha 2006.

František STELLNER, *Výběrová bibliografie k hospodářským a sociálním dějinám 20. století*, Praha 2005.

Ivan JAKUBEC (et al.), *Hospodářský vývoj českých zemí v období 1848-1992*, Praha 2008.

Milan OTÁHAL, *Zápas o pozemkovou reformu v ČSR*, Praha 1963.

Petr ZÍDEK, *Budovatelé státu: příběhy osobností, které ovlivnily vznik Československa*, Praha 2018.

Dita JELÍNKOVÁ HOMOLOVÁ, *Šlechta v proměnách – osudy aristokracie v Československu v letech 1918-1948*, Praha 2017.

Václav HORČIČKA, *Cizí páni na české půdě – pozemková reforma v meziválečném Československu na statcích cizích státních příslušníků*, Praha 2021.

Václav PRŮCHA (et al.), *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1922 (2 díly)*, Brno 2004 a 2009.

Jakub RÁKOSNÍK, *Odvrácená tvář meziválečné prosperity – nezaměstnanost v Československu v letech 1918-1938*, Praha 2008.

Jakub RÁKOSNÍK – Jiří NOHA, *Kapitalismus na kolenou: Dopad velké hospodářské krize na evropskou společnost v letech 1929–1934*, Praha 2012.

Vlastislav LACINA, *Formování československé ekonomiky 1918-1923*, Praha 1990.

TÝŽ, *Zlatá léta československého hospodářství 1918-1929*, Praha 2000.

Vlastislav LACINA – Jaroslav PÁTEK, *Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace do současnosti, sv. 3, období první Československé republiky a německé okupace 1918-1945*, Praha 1995.

¹³ Robert SERVICE, *Soudruzi – Světové dějiny komunismu*, Praha 2009.

¹⁴ Stéphane COURTOIS (ed.), *Černá kniha komunismu – zločiny, teror, represe (2 díly)*, Praha 1999.

mezinárodního komunismu za Leninovy a Stalinovy éry,¹⁵ nebo rozsáhlou publikací Miloše Hájka a Hany Mejdrové *Vznik Třetí internacionály*.¹⁶

Mezi stručným přehledem titulů a autorů věnujících se tématu komunismu a totalitarismu obecně nesmí chybět osobnost britského historika Erica Hobsbawma¹⁷ a jeho dílo *Věk extrémů: Krátké 20. století 1914–1991*.¹⁸ Jeho levicová až marxistická orientace přinesla do západní historiografie originální pohled na problematiku komunistické ideologie. Zdánlivým paradoxem je skutečnost, že se nikdy nesnížil k nekritickému přejímání Marxových myšlenek, natož aby podporoval sovětský výklad světových dějin. Proto také jeho dílo nebylo v rámci východního bloku nikdy oficiálně přeloženo, byť byl členem Komunistické strany Velké Británie.¹⁹ Další osobností západní historiografie věnující se problematice totalitarismu ve dvacátém století byl francouzský historik François Furet. I když ústředním tématem jeho výzkumu byla francouzská revoluce, výrazně se zapojil do diskuze o rozvoji komunistické ideje. Vyšel ze svého alternativního pojetí příčin francouzské revoluce a následných překotných změn nejen ve Francii, kdy neviděl za výbuchem ve francouzské společnosti v roce 1789 pouze sociální příčinu, nýbrž kladl důraz na současně probíhající a poměrně zásadní kulturní a politické proměny francouzské společnosti v průběhu osmnáctého a především tzv. dlouhého devatenáctého století. Tento přístup následně aplikoval i na výzkum vývoje totalitních ideologií ve dvacátém století s důrazem na dějiny Ruska, Sovětského svazu a komunismu obecně. Za stěžejní dílo považuji v polovině devadesátých let uvedenou rozsáhlou studii *Minulost jedné iluze – Esej o ideji komunismu ve 20. století*,²⁰ která byla do českého jazyka přeložena až po více než dvaceti letech.

¹⁵ Kevin McDERMOTT – Jeremy AGNEW, *Kominterna – Dějiny mezinárodního komunismu za Leninovy a Stalinovy éry*, Praha 2011.

¹⁶ Miloš HÁJEK – Hana MEJDROVÁ, Hana, *Vznik Třetí internacionály*, Praha 2000.

¹⁷ Podnětný nekrolog Erica Hobsbawma vyšel na stránkách periodika *Dějiny a současnost* v lednu 2013: Miroslav HROCH, *Eric Hobsbawm – Historik, s nímž odešlo 20. století*, in: *Dějiny a současnost* 35, 2013, č. 1, s. 41-43.

¹⁸ Eric HOBSBAWM, *Věk extrémů: Krátké 20. století 1914–1991*, Praha 1998.

¹⁹ Komunistická strana Velké Británie (marxisticko-leninistická) (Communist Party of Great Britain, CPGB) je marginální politický subjekt ve Velké Británii. Oficiální vznik této platformy se datuje do roku 2004, kdy se oddělila od Socialistické labouristické strany, která byla od poloviny devadesátých let minulého století samostatně působící stranou. Socialistická labouristická strana totiž představovala alternativu pro odrodilce z mateřské Labour party, kteří nesouhlasili s pragmatickou politikou své strany po konci studené války. Komunistická strana Velké Británie vyznává (podle jejich slov) pravý marxismus vycházející z leninské ideologie, a naopak aktivně vystupuje proti tzv. trockismu a sociálně demokratickému hnutí.

²⁰ François FURET, *Minulost jedné iluze – Esej o ideji komunismu ve 20. století*, Praha 2018.

I když myšlenka komunismu nepochází primárně z oblasti Ruska, jsou tituly mapující vznik a vývoj krajně levicového hnutí v oblasti východní Evropy pro pochopení nastíněné problematiky nezbytné. Podnětným titulem je kniha Nikolaje Berďajeva *Prameny a smysl ruského komunismu*.²¹ Autor se zde úvahovou formou zaměřuje na myšlenkovou základnu ruského komunistického hnutí a zároveň předkládá k zamyšlení a další diskuzi teze o důvodech relativního úspěchu tohoto politického proudu v prostředí zaostalého carského Ruska. Jako příklad ideologicky výrazně ovlivněného titulu lze naopak využít publikaci *Mezinárodní komunistické dělnické a národně osvobozené hnutí*, z níž byla do českého jazyka přeložena úvodní část mapující období do roku 1917,²² nebo souhrnnou monografii s totožným názvem, která v českém jazyce vyšla počátkem 80. let.²³

Nezastupitelnou roli při studiu komunismu hrají monografie věnující se ústředním osobnostem světového komunistického hnutí. Z celé řady titulů lze zmínit dílo Victora Sebestyena *Lenin: osobnost, ideologie, teror*²⁴ a jednu z mnoha publikací věnovaných J. V. Stalinovi²⁵ či K. Marxovi²⁶ z pera Roberta C. Tuckera respektive Francise Wheena.

²¹ I když byla studie uveřejněna v Paříži již v roce 1955, do českého jazyka byla přeložena až v roce 2012.

Nikolaj Alexandrovič BERĎAJEV, *Prameny a smysl ruského komunismu*, Praha 2012.

²² Lubomír BAKEŠ, *Mezinárodní komunistické dělnické a národně osvobozené hnutí do roku 1917*, Praha 1975.

²³ Alexandra NOVÁKOVÁ (ed.), *Mezinárodní komunistické, dělnické a národně osvobozené hnutí (60. – 80. léta 18. století – 1977)*, Praha 1982.

²⁴ Victor SEBESTYEN, *Lenin – osobnost, ideologie, teror*, Praha 2021.

Dmitrij VOLKOGONOV, *Lenin – počátek teroru*, Liberec 1996.

Catherine MERRIDALE, *Lenin ve vlaku*, Praha 2018.

Robert GELLATELY, *Lenin, Stalin a Hitler – věk sociální katastrofy*, Praha 2012.

Robert SERVICE, *Lenin – životopis*, Praha 2002.

Václav VEBER, *Leninova vláda 1917-1924*, Praha 2003.

Jiří HANUŠ (ed.), *Lenin: kontinuita a/nebo diskontinuita ruských dějin?* Brno 2013.

Aleksandr Isajevič SOLŽENICYN, *Lenin v Curychu*, Praha 2000.

²⁵ Robert C. TUCKER, *Stalin – Na vrcholu moci 1928 – 1941*, Praha 2008.

Václav VEBER, *Stalinovo impérium (Rusko 1924-1953)*, Praha 2003.

R. GELLATELY, *Lenin, Stalin a Hitler*, Praha 2012.

Timothy SNYDER, *Stalin a Evropa – napodobit a ovládnout, 1928-1953*, Polanka nad Odrou 2019.

Sheila FITZPATRICK, *Ve Stalinově týmu: roky riskantního života v sovětské politice*, Praha 2018.

Roger MOORHOUSE, *Aliance mezi ďábly – Hitlerův pakt se Stalinem 1939-1941*, Praha 2017.

Václav VEBER, *Rudý car: Stalin v čele Sovětského svazu v letech 1924-1953*, Praha 2016.

Oleg Vital'jevič CHLEVNJUK, *Stalin – nový životopis*, Praha 2016.

²⁶ Heinrich GEMKOW, *Život dvou přátel – životopis Karla Marxe a Bedřicha Engelse*, Praha 1986.

Francis Wheen není profesionálním historikem, jedná se o britského žurnalistu, jehož tituly mají popularizační charakter.

Francis WHEEN, *Karl Marx*, Praha 2002.

TÝŽ, *Marxův Kapitál*, Praha 2007.

2.1.1.3 Levicové a komunistické hnutí v Československu

Pro studium levicového, krajně levicového a komunistického hnutí v Československu v meziválečném období existuje nepřehledné množství titulů různé kvality. Samozřejmě je u části publikací hlavní komplikací doba jejich vzniku. Nelze však stanovit rovnítko mezi dobou vzniku a kvalitou a vypovídající hodnotou historického díla. Pokud provedeme důkladnou historickou kritiku, lze část titulů publikovaných před rokem 1989 s opatrností použít. I zde však platí, že většina použitelných titulů byla vydána až po skončení komunistické totality.

Pro větší přehlednost lze tituly rozdělit chronologicky podle období, kterému se věnují. Vzniku levicového hnutí, vývoji sociální demokracie do konce první světové války a diferenciaci v rámci tohoto hnutí se zabývají například rozsáhlé dílo Zdeňka Kárníka mapující úvodní období levicového a dělnického hnutí v našich zemích *Na úsvitu dějin české sociální demokracie: Od prvopočátků hnutí k základům moderní politické strany (1844-1893)*²⁷ nebo titul totožného autora *Socialisté na rozcestí. Habsburk, Masaryk, Šmeral?*²⁸

Středobodem vývoje prvorepublikového komunistického hnutí byl okamžik založení Komunistické strany Československa a okolnosti, které vzniku strany v roce 1921 předcházely. Okamžikem definitivního rozštěpení sociální demokracie u nás se zabývá například Martin Nechvátal (*15. 5. 1921 – Založení KSČ – Ve službách Kominterny*).²⁹

Celá řada titulů se věnuje celému období první republiky s důrazem na komunistické hnutí. Z monografií je nutno zmínit počín Ladislava Cabady (*Komunismus, levicová kultura a česká politika 1890-1938*).³⁰ Stručný přehled pro základní orientaci nabízí rozsáhlé dílo věnované všem politickým stranám na našem území,³¹ respektive příslušné kapitoly věnující se sociální demokracii,³² komunistické straně³³ a českým

²⁷ Zdeněk KÁRNÍK, *Na úsvitu dějin české sociální demokracie: Od prvopočátků hnutí k základům moderní politické strany (1844-1893)*, Praha 2019.

²⁸ TÝŽ, *Socialisté na rozcestí*. Praha 1996.

²⁹ Martin NECHVÁTAL, *15. 5. 1921. Založení KSČ – Ve službách Kominterny*, Praha 2002.

³⁰ Ladislav CABADA, *Komunismus, levicová kultura a česká politika 1890-1938*, Pelhřimov 2005.

³¹ J. MALÍŘ – P. MAREK, *Politické strany (díl I.)*, Brno 2005.

³² Jan KUKLÍK, *Československá sociálně demokratická strana dělnická*, in: J. MALÍŘ – P. MAREK (eds.), *Politické strany (díl I.)*, Brno 2005, s. 683-709.

³³ Pavel MAREK, *Komunistická strana Československa*, in: TAMTÉŽ, s. 711-746.

anarchokomunistům.³⁴ Z nejnovějších titulů je nutné zmínit monografii Petera Popáleného *Vznik a profilace KSČ v období první republiky v českých zemích*.³⁵

Důležitými mezníky ve vývoji československého komunismu, a především názorovými rozepřemi v komunistické straně během období bolševizace se částečně zabývá monografie Jaroslava Boučka *27. 6. 1950 – Poprava Závíše Kalandry – Česká kulturní avantgarda a KSČ*.³⁶

Důležitým zdrojem dalších titulů věnujících se dané problematice představuje studijní materiál Ústavu pro soudobé dějiny *Výběrová bibliografie k dějinám KSČ* vydaná v roce 2012.³⁷ V posledních letech s ohledem na 100. výročí založení samostatného Československa a zejména díky nedávnému 100. výročí založení Komunistické strany Československa se dějiny první republiky a s tím i dějiny prvorepublikové krajní levice dostaly opět do popředí historického zájmu. Z monografií vzniklých v tomto období vyčnívá vskutku monumentální biografický slovník představitelů vedoucích představitelů KSČ vydaný Ústavem pro studium totalitních režimů jako kolektivní dílo pod editorským vedením Petra Aneva a Matěje Bílého.³⁸

Krajní levice je v hledáčku tuzemských historiků naštěstí i nadále, proto se stále objevují nové tituly doplňující zkoumanou problematiku či díla přinášející inovativní pohled na levicovou a krajně levicovou scénu meziválečného Československa. Opět lze uvést jeden příklad za všechny, publikaci Stanislava Holubce *Nešťastná revolucionářka (Myšlenkový svět a každodennost Luisy Landové-Štychové (1885-1969))*.³⁹

Ve výčtu monografií publikovaných před rokem 1989 nesmí chybět opětovně vydávané a doplňované *Dějiny Komunistické strany Československa* autorského kolektivu dlouhodobě vedeného Pavlem Reimanem.⁴⁰ Ke studiu se také nabízejí

³⁴ Pavel MAREK, *Čeští anarchokomunisté*, in: TAMTÉŽ, s. 747-762.

³⁵ Peter POPÁLENÝ, *Vznik a profilace KSČ v období první republiky v českých zemích*, Praha 2020.

³⁶ Jaroslav BOUČEK, *27. 6. 1950 – Poprava Závíše Kalandry – Česká kulturní avantgarda a KSČ*, Praha 2006.

³⁷ Slavěna ROHLÍKOVÁ (ed.), *Výběrová bibliografie k dějinám KSČ (Studijní materiály Ústavu pro soudobé dějiny)*, Praha 2012.

³⁸ Petr ANEV – Matěj BÍLÝ (eds.), *Biografický slovník vedoucích funkcionářů KSČ (1921–1989)*, I. díl A–K; II. díl L–Z, Praha 2018.

³⁹ Stanislav HOLUBEC, *Nešťastná revolucionářka. Myšlenkový svět a každodennost Luisy Landové-Štychové (1885-1969)*, Praha 2021.

⁴⁰ Pavel REIMAN, *Dějiny Komunistické strany Československa*, Praha 1931; Pavel REIMAN, *Dějiny Komunistické strany Československa*, Praha 1961.

tituly z pera Jana Galandaura *Bohumír Šmeral* nebo *Od Hainfeldu ke vzniku KSČ: české dělnické hnutí v letech 1889-1921*.⁴¹

Vedle monografií lze dílčí informace čerpat z dlouhé řady studií uveřejněných na stránkách odborných periodik či sborníků. I když je podrobný přehled uveden na konci práce, na tomto místě uvádím zejména ediční řadu sborníků *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*,⁴² ve které dosud vyšlo osm svazků. Obsahem se sborníky zaměřují především na období komunistické totality, některé studie však pokrývají i sledované období první Československé republiky.⁴³ Dalším sborníkovým počinem byl výstup grantového projektu *Komunistická strana Československa a bolševismus Český a slovenský komunismus (1921-2011)* pod editorským vedením Jana Kalouse a Jiřího Kociana.⁴⁴ Z metodologického hlediska je přínosná zejména úvodní studie Jakuba Rákosníka.⁴⁵

Československá komunistická strana se aktivně zapojovala do mezinárodního komunistického hnutí. Odpovídalo to povaze podřízeného postavení vůči Kominterně, která tak udávala hlavní politickou linii KSČ v meziválečném období. Komunistická strana se patrně neaktivněji zapojila agitační prací i podporou a organizováním náboru dobrovolníků ve španělské občanské válce. Tomuto tématu se věnuje například monografie autorů a editorů Z. Maršálka a E. Voráčka⁴⁶ či lze

⁴¹ Jan GALANDAUER, *Bohumír Šmeral*, Bratislava 1986.

TÝŽ, *Od Hainfeldu ke vzniku KSČ: české dělnické hnutí v letech 1889-1921*, Praha 1986.

⁴² Prvních pět dílů vyšlo jako kolektivní monografie pod vedením editorů Zdeňka Kárníka a Michala Kopečka v letech 2003-2005. V letech 2009-2011 vyšly další tři svazky pod editorským vedením Zdeňka Kárníka, Jiřího Kociana, Jaroslava Pažouta a Jakuba Rákosníka.

Zdeněk KÁRNÍK – Michal KOPEČEK (eds.), *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, sv. 1, Praha 2003.

TITÍŽ (eds.), *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, sv. 2, Praha 2004.

TITÍŽ (eds.), *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, sv. 3, Praha 2004.

TITÍŽ (eds.), *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, sv. 4, Praha 2005.

TITÍŽ (eds.), *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, sv. 5, Praha 2005.

Zdeněk KÁRNÍK – Jiří KOCIAN, Jiří – Jaroslav PAŽOUT – Jakub RÁKOSNÍK (eds.), *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, sv. 6, Praha 2009.

TITÍŽ (eds.), *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, sv. 7, Praha 2010.

TITÍŽ (eds.), *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, sv. 8, Praha 2011.

⁴³ Velmi podnětnou je například studie: Zdeněk KÁRNÍK, *Pravé a levé politické extrémy v Českých zemích a Československu především meziválečné doby, zvláště pak fašismus a komunismus*, in: Zdeněk KÁRNÍK – Michal KOPEČEK, Michal (eds.), *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, sv. 3, Praha 2004, s. 12-57.

⁴⁴ Jan KALOUS – Jiří KOCIAN (eds.), *Český a slovenský komunismus (1921-2011)*, Praha 2012.

⁴⁵ Jakub RÁKOSNÍK, *Tři cesty soudobé české historiografie komunismu*, in: Jan KALOUS – Jiří KOCIAN (eds.), *Český a slovenský komunismus (1921-2011)*, Praha 2012, s. 13-23.

⁴⁶ Zdenko MARŠÁLEK – Emil VORÁČEK (et al), *Interbrigadisté, Československo a španělská občanská válka: Neznámé kapitoly z historie československé účasti v občanské válce ve Španělsku 1936–1939*, Praha 2017.

využít biografii Františka Kriegla z pera Martina Gromana.⁴⁷ Komunistický pohled na danou problematiku přináší Artur London.⁴⁸ Ze zahraničních titulů lze ještě uvést titul G. Orwella.⁴⁹

Komunistická strana byla v první dekádě své existence velmi nesourodým organismem, ve kterém se postupně profilovalo několik opozičních proudů. Nejinak tomu bylo i po tzv. bolševizaci po proběhnuvším pátém sjezdu strany v roce 1929. Fenoménu komunistické opozice ve třicátých letech se věnuje studie Petra Aneva *Komunistická opozice 1929 – 1932*⁵⁰ uveřejněná na stránkách časopisu Paměť a dějiny. Na podobné téma se zaměřil také Rudolf Vévoda se studií věnující se konfliktu intelektuálů v době bolševizace KSČ.⁵¹ KSČ se snažila nejen po celou dobu trvání první republiky vypořádat s dědictvím sociálně demokratické strany, což přinášelo neustálé konflikty a vytváření názorově odlišných až opozičních skupin nejen v KSČ, ale také ve zmíněné sociální demokracii. Pro širší pochopení problematiky tak lze využít studii Martina Poláška *Menšinové proudy v Československé sociálně demokratické straně dělnické (ČSDSD) v letech 1920-1938*.⁵²

Z řady odborných periodik, která se vztahují k předmětu výzkumu, lze uvést například Český časopis historický, Forum Historiae, Paměť a Dějiny, Securitas Imperii, Soudobé dějiny, HOP – Historie, otázky, problémy či popularizační Dějiny a současnost.⁵³ V posledním období se komunismus a krajně levicové hnutí těší

⁴⁷ František Kriegel působil v době španělské občanské války jako lékař.

Martin GROMAN, *Kriegel: Voják a lékař komunismu*, Praha 2023.

⁴⁸ Komunistický pohled na občanskou válku pak přináší kniha A. Londona.

Artur G. LONDON, *Španělsko, Španělsko*, Praha 1963.

⁴⁹ Reportážní pohled přímého účastníka přináší G. Orwell.

George ORWELL, *Hold Katalánsku*. Praha 2015.

⁵⁰ Petr ANEV, *Komunistická opozice 1929-1932. Bílé místo v dějinách KSČ*, in: Paměť a dějiny XIII, 2019, č. 4, s. 60-72.

⁵¹ Rudolf VÉVODA, *Sedm našich kamarádů (Ke konfliktu mezi levicovými intelektuály v době bolševizace KSČ*, in: Jan KALOUS – Jiří KOCIAN (eds.), *Český a slovenský komunismus (1921-2011)*, Praha 2012, s. 24-31.

⁵² Martin POLÁŠEK, *Menšinové proudy v Československé sociálně demokratické straně dělnické (ČSDSD) v letech 1920-1938. (Několik pracovních tezí)*, in: Na pozvání Masarykova ústavu, 4, 2007, s. 166-177.

⁵³ Z celé řady studií či kratších článků doplňujících rozsáhlejší monografie lze zmínit:

Richard ŠVANDA, *Všichni jsou si nyní rovni. Dědictví československých rudoarmějců*, in: Dějiny a současnost, 40, 2018, č. 6, s. 38-40.

Čestmír AMORT, *Jiří Dimitrov a boj o jednotnou frontu v Československu v letech 1929-1933*, in: Československý časopis historický, 80, 1982, č. 1, s. 35-57. U této studie je však nutné brát v potaz dobu vzniku.

Juraj BENKO, *Od sociálního radikalizmu k radikálnemu socializmu 1918 – 1920*, in: Forum Historiae, 9, 2015, č. 2, s. 1-19.

zvýšené pozornosti, a proto také vzrostl počet uveřejněných studií. Z nejzajímavějších lze uvést první ucelenější portrét Václava Šturce, prvního předsedy KSČ,⁵⁴ studii věnující se českému anarchismu a jeho postupného začlenění do struktury KSČ⁵⁵ nebo text věnovaný německé sekci KSČ a postoji německých komunistů k vlastní straně i Československé republice.⁵⁶

Velmi inspirativním zdrojem informací jsou pro každý historický výzkum takzvané ego dokumenty. Pro zvolenou problematiku se nabízejí například Paměti Vasila Biláka.⁵⁷

Zajímavý pohled na československou podobu komunistického zřízení poskytuje titul Françoise Mayer *Češi a jejich komunismus (Paměť a politická identita)*.⁵⁸ I když se jedná o monografii zabývající se obdobím druhé poloviny dvacátého století, lze ji pro danou problematiku částečně využít.

Mezi kolektivní tituly stojící na pomezí odborné monografie a popularizační knihy patří nedávno vydaný soubor rozhovorů s profesionálními historiky či publicisty s názvem *Pěticipá totalita: 100 let KSČ v rozhovorech*.⁵⁹

Lucie, JAHODÁŘOVÁ, *Zpátky k plotně? Ženský komunistický tisk a kritika úsporných opatření ve veřejné správě 1932 – 1933*, in: Forum Historiae, 9, 2015, č. 2, s. 102-118.

Tomáš JAKL, *Zaplatte... Financování KSČ v roce 1936 v radiodepeších Kominterny*, in: Paměť a dějiny, 10, 2016, č. 3, s. 67-79.

Dan Mircea DUTA, *Pozemek za hlasy? Poválečná pozemková reforma, volby, kolektivizace a následný rozvoj zemědělství v Československu a v Rumunsku*, in: Paměť a dějiny, 6, 2012, č. 1, s. 03-10.

Vítězslav SOMMER, *Bilance jednoho projektu. KSČ a radikální socialismus 1918-1989*, in: Soudobé dějiny, 14, 2007, č. 4, s. 819-829.

Jacques RUPNIK, *Politika vyrovnávání s komunistickou minulostí. Česká zkušenost*, in: Soudobé dějiny, 9, 2002, č. 1, s. 9-26.

Miroslav NOVÁK, *K aplikaci pojmu totalitarismus na komunistické systémy: obecné problémy a česká specifika*, in: Securitas Imperii, 23, 2013, č. 2, s. 14–27.

Jan CHOLÍNSKÝ, *Dějiny Sovětského svazu, český protikomunistický odboj a cesty historiografie – rozhovor s Václavem Veberem*, in: Securitas Imperii, 25, 2014, č. 2, s. 296–326.

Jan CHOLÍNSKÝ, *Totalitarismus v teorii a praxi – rozhovor s Ivo T. Budilem*, in: Securitas Imperii, 21, 2012, č. 2, s. 228–247.

Bohumil MELICHAR – Jakub VRBA, *Komunistická mládež. Radikální aktivismus mezi třídní a nacionální identitou*, in: Historie – Otázky – Problémy (History, Issues, Problems), 9, 2017, č. 2, s. 103-121.

Jakub RÁKOSNÍK, *Strana profesionálních revolucionářů? Politická kultura meziválečné KSČ*, in: Historie – Otázky – Problémy (History, Issues, Problems), 5, 2014, č. 1, s. 135-146.

⁵⁴ Petr ZÍDEK, *Milý a bodrý stařeček. První předseda Komunistické strany Československa Václav Šturc je dnes zcela zapomenutou postavou*, in: Paměť a dějiny, 15, 2021, č. 2, s. 7-19.

⁵⁵ Ondřej SLAČÁLEK, *Socialismus činu proti „vlažnému blátu“*, in: Paměť a dějiny, 15, 2021, č. 2, s. 20-33.

⁵⁶ Jakub VRBA, *Naši němečtí soudruzi*, in: Paměť a dějiny, 15, 2021, č. 2, s. 34-44.

⁵⁷ Zmíněné paměti nejsou autorizované – pozn. autora.

Vasil BILÁK, *Paměti Vasila Biláka (díl I.)*, Praha 1991.

TÝŽ, *Paměti Vasila Biláka (díl II.)*, Praha 1991.

⁵⁸ Françoise MAYER, *Češi a jejich komunismus (Paměť a politická identita)*, Praha 2009.

⁵⁹ Matyáš VIKTORA, *Pěticipá totalita: 100 let KSČ v rozhovorech*, Zlín 2021.

Vedle monografií, odborných studií a článků lze pro základní orientaci ve zkoumané problematice využít webový portál vytvořený u příležitosti konference *100 let od založení KSČ – Dědictví československého komunismu*, která proběhla 13. a 19. – 21. května 2021. Vzhledem k nemožnosti uspořádat konferenci tradičním způsobem se přednášky i diskuze přesunuly do virtuálního prostoru. Velkou výhodou této situace je existence webového portálu, který poskytuje možnost opětovného zhlédnutí jednotlivých příspěvků.⁶⁰

2.1.1.4 Levicové a komunistické hnutí na Pardubicku

Regionální literatura o komunistickém hnutí na Pardubicku (a potažmo v celých východních Čechách) je svázána s minulým režimem do ještě větší míry než literatura s celostátním rozsahem. V polistopadovém období rozsáhlejší studie o tomto politickém fenoménu ve zvoleném regionu dosud chybí. Většina titulů je tak staršího data a vznikla mnohdy hluboko v dobách vlády komunistické strany. Některé z titulů také vyšly na přímou objednávku komunistických orgánů, a jsou tak ideologickým balastem doslova přeplněny. Přesto i zde je možné najít tituly, které jsou pro výzkum komunistického hnutí použitelné.

Období poválečného rozvoje dělnického hnutí na Pardubicku a okamžiku založení komunistické organizace se věnuje například kratší studie z pera Karla Kaplana *Ke vzniku komunistické strany v Pardubickém kraji*.⁶¹ Vedle samotného textu je studie hodnotná výběrem dobových dokumentů. Drobné tituly z pera autorské dvojice Jiří Frajdl a Marie Matysová (*Z bojů dělnické třídy 1921-1923 ve Východočeském kraji, Boj dělnictva v Pardubickém kraji 1919*)⁶² věnující se také období konstituování krajní levice jsou přínosné především soupisem důležitých dat a odkazů na archivní fondy. Badatelsky hodnotné jsou navzdory době vzniku sborníky vydané pod editorským vedením Jiřího Frajdl *Bojovalo se o léta budoucí*⁶³ či Vlastimila Květenského

⁶⁰ Veškerý program a příspěvky jsou přístupné na odkazu: <https://100letksc.cz/>, [1. 8. 2022].

⁶¹ Karel KAPLAN, *Ke vzniku komunistické strany v Pardubickém kraji*, Pardubice 1955.

⁶² Jiří FRAJDL – Marie MATYSOVÁ, *Z bojů dělnické třídy 1921-1923 ve Východočeském kraji*, Chrudim 1960.

TITÍŽ, *Boj dělnictva v Pardubickém kraji 1919*, Chrudim 1960.

⁶³ Jiří FRAJDL (ed.), *Bojovalo se o léta budoucí: sborník dokumentů k dějinám dělnického hnutí a KSČ ve Východočeském kraji v letech 1917 až 1921*, Havlíčkův Brod 1961.

Komunistické hnutí Východních Čech.⁶⁴ Dokumenty zde uvedené jsou cenným, a především snadno dostupným pramenem k rozvoji komunistického hnutí v oblasti východních Čech.

Ve výčtu dostupné literatury nesmí chybět dobou vzniku a záměrnou adorací komunistického hnutí ovlivněná publikace Františka Dosoudila *Slovník k dějinám dělnického a komunistického hnutí ve východních Čechách*.⁶⁵ Hodnotná je především pro rozsáhlý výčet biografických dat uvedených osob. K popisu vývoje komunistického hnutí ve východních Čechách je naopak nutno přistupovat s velkou mírou historické kritiky a s vědomím o době vzniku knihy. Taktéž sborník historických studií vydaných u příležitosti 45. výročí založení KSČ lze pro základní orientaci ve studované problematice využít.⁶⁶

V době normalizace vyšlo několik titulů se soupisem výběrové bibliografie k dějinám komunistického hnutí v Československu. Jedná se o kolektivní díla s téměř totožnými názvy sestavená pod vedením Ladislava Vaciny: *Dělnické a komunistické hnutí ve Východočeském kraji. Výběrová bibliografie z let 1981-1985 a Dělnické a komunistické hnutí ve Východočeském kraji. Výběrová bibliografie k 60. založení KSČ*.⁶⁷ I tyto publikace lze s velkou mírou historické kritiky využít především pro jejich encyklopedický přehled a členění bibliografie podle jednotlivých okresů bývalého Východočeského kraje. Obecnější pohled na vývoj komunistického hnutí stranickou optikou poskytuje titul *Cestou bojů*, který se primárně soustředí na oblast severovýchodních Čech, avšak pro základní orientaci lze využít i tuto publikaci.⁶⁸

Rozsáhlejší pokus o zmapování vývoje komunistického hnutí na Pardubicku v období první republiky představuje titul autorské dvojice Jiří Frajdl, Marta Kohárová *Cesta k socialistické přítomnosti Pardubického okresu do roku 1938*.⁶⁹ Ve stejném roce

⁶⁴ Vlastimil KVĚTENSKÝ (ed.), *Komunistické hnutí Východních Čech. Sborník dokumentů k dějinám KSČ z let 1921-1938*, Zámorsk 1971.

⁶⁵ Zejména v publikacích F. Dosoudila je patrné jeho politické přesvědčení, protože patřil k zastáncům stalinské politické linie v rámci KSČ. František DOSOUDIL, *Slovník k dějinám dělnického a komunistického hnutí ve východních Čechách*, Hradec Králové 1986.

⁶⁶ KOL. *Sborník studií k 45. výročí vzniku Komunistické strany Československa na Pardubicku*, Pardubice 1966.

⁶⁷ Ladislav VACINA, *Dělnické a komunistické hnutí ve Východočeském kraji. Výběrová bibliografie z let 1981-1985*, Hradec Králové 1986.

TÝŽ, *Dělnické a komunistické hnutí ve Východočeském kraji. Výběrová bibliografie k 60. založení KSČ*, Hradec Králové 1981.

⁶⁸ Josef HOLANEC – Jarmila OTRADOVICOVÁ, *Cestou bojů*, Havlíčkův Brod 1961.

⁶⁹ Jiří FRAJDL – Marta KOHÁROVÁ, *Cesta k socialistické přítomnosti Pardubického okresu do roku 1938 (1.)*, Pardubice 1985.

vyšly také navazující monografie zabývající se obdobím nacistické okupace (2. díl)⁷⁰ a vývoji komunistického hnutí od konce druhé světové války do počátku sedmdesátých let minulého století (3. díl).⁷¹

Částečně lze využít publikaci Josefa Němečka *Komunisté na Hlinecku a Chrudimsku (I.) 1948-1953*.⁷² I když se zdánlivě jedná o nesouvisející region a období, jsou zde popsány mechanismy utváření orgánů komunistické strany po druhé světové válce v Pardubickém kraji. Cenné jsou především personálie osobností komunistického hnutí.

Z obecnějších titulů vztahujících se ke sledovanému období na Pardubicku je možno zmínit například publikace Jiřího a Míly Frajdlové *Národní výbory ve východních Čechách v roce 1918*⁷³, titul bývalého starosty Františka Váchy *Pardubice za světové války*⁷⁴ nebo editorský počín Zdeňka Vavříka *Pardubice 1340-1940*.⁷⁵ Ke stému výročí vzniku samostatného státu vyšla také publikace zachycující období konce monarchie a prvních let republiky z pohledu archivních dokumentů *Orlíčky dolů – východní Čechy v dokumentech z období vzniku Republiky*.⁷⁶

Dějiny Pardubic jsou také stručně zpracovány v titulech vyšlých v devadesátých letech minulého století. Jedná se například o publikace *Kniha o městě Pardubice*,⁷⁷ *Pardubice v běhu staletí*,⁷⁸ *Pardubická zastavení*,⁷⁹ *Pardubické podobizny*⁸⁰ nebo *Pardubice dříve a dnes*.⁸¹ Ke sledovanému tématu lze také využít tituly věnující se podnikání v Pardubicích a na Pardubicku z pera Petra Borovce.⁸² I když se tyto tituly přímo nevěnují krajně levicovému hnutí, pomáhají vykreslit obrázek sociální a politické situace sledovaného regionu během první světové války a v následujících letech.

⁷⁰ František DOSOUDIL – Jindřich KLIMEŠ – Ludmila SNÁŠELOVÁ, *Cesta k socialistické přítomnosti Pardubického okresu 1939-1945* (2.), Pardubice 1985.

⁷¹ Jan DOLEŽAL, *Cesta k socialistické přítomnosti Pardubického okresu 1945-1971* (3.), Pardubice 1985.

⁷² Josef NĚMEČEK, *Komunisté na Hlinecku a Chrudimsku (I.) 1948-1953*, Luže 2010.

⁷³ Jiří FRAJDL – Míla FRAJDLOVÁ, *Národní výbory ve Východních Čechách v roce 1918*, Hradec Králové 1968.

⁷⁴ František VÁCHA, *Pardubice za světové války. Kronika současných událostí*, Pardubice 1937.

⁷⁵ Zdeněk VAVŘÍK (ed.), *Pardubice 1340-1940*, Pardubice 1940.

⁷⁶ Petr MŮCKE – Renáta RŮŽIČKOVÁ – Jiří VANĚČEK, *Orlíčky dolů – východní Čechy v dokumentech z období vzniku Republiky*, Zámorsk 2018.

⁷⁷ Dagmar BRONCOVÁ, *Kniha o městě Pardubice*, Praha 1999.

⁷⁸ Jiří KOTYK – Jan ŘEHÁČEK, *Pardubice v běhu staletí*, Pardubice 2012.

⁷⁹ Jana PODDANÁ, *Pardubická zastavení – toulky městem s historickým ohlednutím*, Pardubice 2002.

⁸⁰ Jiří KOTYK, *Pardubické podobizny*, Pardubice 1995.

⁸¹ Jana MACÁKOVÁ – Pavel PANOCH, *Pardubice dříve a dnes*, Pardubice 2018.

⁸² Petr BOROVEC, *Historie a současnost podnikání na Pardubicku*, Žehušice 2007.

Další autorské počiny se věnují studovanému hnutí v jiném období, než je éra první Československé republiky, přesto lze i tyto publikace částečně využít. Z výčtu, uvedeného v přehledu použité literatury na konci práce, lze zmínit dílo již uvedeného Karla Kaplana *Kdo byl tedy vinen? K historii komunistické strany v období 1945-1948 v Pardubickém kraji*.⁸³

Vedle monografií či sborníků je pro studium dané problematiky možné využít řadu studií. Většina dále uvedených prací je však výrazně zatížena dobou svého vzniku či stranickým zaměřením autora. Pro srovnání historických faktů s bezbřehou adorací komunistického hnutí může posloužit text Josefa Jägermanna s příznačným názvem *Komunistická strana Československa nám vybojovala šťastný život*.⁸⁴ Ve stejném sborníku i studie Jiřího Frajdl *Vítězná cesta*, která se zaměřila na stručné shrnutí vývoje komunistické organizace ve východních Čechách opět s výrazně jednostranným vyzněním ve prospěch komunistické ideologie.⁸⁵

Z obecnějších drobných textů lze použít například soubor článků Petra Borovce, který přibližuje hlavní podniky, které zaměstnávaly velké množství dělníků,⁸⁶ nebo medailon Josefa Jägermanna mladšího od Jiřího Kotyky.⁸⁷

2.1.1.5 Vývoj komunistické ideologie

Pro pochopení pojmu komunistická ideologie, se kterým se budeme setkávat v následujících částech práce, je nutné vymezit především samotný pojem politická ideologie. Definice a teze, jak vymezit základní znaky konkrétního politického proudu či ideologie, je celá řada. Pro tuto práci byla jako základní titul zvolena kniha Andrew

⁸³ Karel KAPLAN, *Kdo byl tedy vinen? K historii komunistické strany v období 1945-1948 v Pardubickém kraji*, Pardubice 1958.

⁸⁴ Josef JÄGERMANN, *Komunistická strana Československa nám vybojovala šťastný život*, in: *Východní Čechy 1961 – Vlastivědný sborník prací o přírodě, dějinách a hospodářství východních Čech*, Pardubice 1961, s. 101-115.

⁸⁵ Jiří FRAJDL, *Vítězná cesta – Příspěvek k dějinám dělnického hnutí ve východních Čechách*, in: *Východní Čechy 1961 – Vlastivědný sborník prací o přírodě, dějinách a hospodářství východních Čech*, Pardubice 1961, s. 117-129.

⁸⁶ Petr BOROVEC, *Wertheimerova továrna a její firemní značka*, in: *Zprávy Klubu přátel Pardubicka* 31, 1996, č. 5-6, s. 137-140.

TÝŽ, *Firma Prokop a synové a její firemní značka*, in: *Zprávy klubu přátel Pardubicka* 33, 1998, č. 7-8, s. 209-211.

TÝŽ, *Akciová společnost rafinérie minerálních olejů v Pardubicích ("Fantovka") a její firemní značky*, in: *Zprávy klubu přátel Pardubicka*, 33, 1998, č. 5-6, s. 165-167.

⁸⁷ Jiří KOTYK, *K minulosti Josefa Jägermanna mladšího (1913-2011)*, in: *Zprávy Klubu přátel Pardubicka*, 48, 2013, č. 7-8, s. 223-231.

Heywooda *Politické ideologie*,⁸⁸ zejména kapitoly týkající se levicových a krajně levicových politických proudů včetně samotného komunismu.

Pro pochopení ne vždy správně používaných pojmů bolševismus, komunismus či radikální socialismus je nezbytné prostudování stati Zdeňka Kárníka *Pravé a levé extrémny v Českých zemích a Československu především meziválečné doby, zvláště pak fašismus a komunismus*.⁸⁹ Autor se zde věnuje potřebě jasné klasifikace zmíněných pojmů a klade také podnětné pojítko mezi levé a pravé extrémny politického spektra, v československém případě meziválečného období mezi komunistickou stranu a politický proud nazývaný českých fašismem.

Komparaci fašismu a komunismu a zároveň snaze jasněji definovat totalitarismus jako takový se ve vzájemné korespondenci v průběhu devadesátých let minulého století věnovali také François Furet a Ernst Nolte. Stěžejní část korespondence byla zveřejněna pod názvem *O fašismu, komunismu a o dějinách 20. století*⁹⁰ na stránkách časopisu Střední Evropa. K problematice teorie totalitarismu se na stránkách stejného periodika vyjádřil také Karl hrabě Ballestrem ve své úvaze *Neřešitelný rozpor teorie totalitarismu*.⁹¹

Mezi autory, kteří se pokusili vystihnout totalitní režimy jako celek, lze také zařadit například poměrně novou monografii Rio Preisnera *Kritika totalitarismu*, která vyšla pod patronací Ústavu pro studium totalitních režimů,⁹² či kladně hodnocený titul Andrzeje Walickeho *Marxismus a skok do království svobody*.⁹³

Pokud bychom se zaměřili na myšlenkový zrod jakési fiktivní ideální společnosti, jejíž hledání či vytváření bylo jedním z ideologických základů komunistické myšlenky, stane se nutně studovanou skupinou titulů utopistická literatura. Její výčet je uveden v následující podkapitole, na tomto místě si zaslouží pozornost kratší popularizační

⁸⁸ Andrew HEYWOOD, *Politické ideologie*, Plzeň 2008.

⁸⁹ Z. KÁRNÍK, *Pravé a levé politické extrémny*, in: Zdeněk KÁRNÍK – Michal KOPEČEK, Michal (eds.), *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, sv. 3, Praha 2004, s. 12-57.

⁹⁰ François FURET – Ernst NOLTE, *O fašismu, komunismu a o dějinách 20. století (1. část)*, Střední Evropa 14, 1998, č. 78, s. 62-82.

TITÍŽ, *O fašismu, komunismu a o dějinách 20. století (2. část)*, Střední Evropa 14, 1998, č. 79, s. 103-127.

⁹¹ Karl HRABĚ BALLESTREM, *Neřešitelný rozpor teorie totalitarismu*, Střední Evropa 7, 1992, č. 22, s. 35-48.

⁹² Rio PREISNER, *Kritika totalitarismu (Kompletní vydání)*, Praha 2019.

⁹³ Andrzej WALICKI, *Marxismus a skok do království svobody (Dějiny komunistické utopie)*, Praha 2020.

úvaha Bedřicha Loewensteina *Hledání ztraceného ráje*, uvedená na stránkách časopisu *Dějiny a současnost*.⁹⁴

Drobným, avšak hodnotným pokusem o jednoduché vysvětlení a srovnání prvních teoretiků budování spravedlivějšího ekonomického a společenského systému je dozajista publikace Tomáše Nikodýma *Z knihovničky utopického socialismu*.⁹⁵

⁹⁴ Bedřich LOEWENSTEIN, *Hledání ztraceného ráje – O duchu utopií*, *Dějiny a současnost* 35, 2013, č. 2, s. 14-18.

⁹⁵ Tomáš NIKODÝM, *Z knihovničky utopického socialismu*, Praha 2014.

2.1.2 Prameny

2.1.2.1 Prameny nepublikované

Primární archivní výzkum se stal základním zdrojem informací obsažených ve stěžejních částech práce. Zejména vývoj komunistického hnutí v Pardubicích, informace o hlavních představitelích místní organizace či portrét Aloise Hartmana je z velké většiny mapován právě na základě podrobného studia archivních pramenů. Lze tak konstatovat, že je tak splněn jeden z hlavních cílů práce, a to výzkum dosud neprobádaných archivních materiálů a zaplnění bílého místa v regionálním historickém výzkumu. Z povahy tématu se nabízely především fondy Státního okresního archivu Pardubice (dále jen SOkA Pardubice) zahrnující prameny úřední povahy. Jedná se zejména o fond Okresního úřadu Pardubice a fond Městského úřadu Pardubice. V uvedených fondech se nachází velké množství informací mapující vývoj komunistického hnutí v regionu z pohledu správních a policejních orgánů. Podrobně je tak možno sledovat vývoj komunistické organizace a zejména její vztah ke státní a regionální správě. Lze tak sledovat mimo jiné opakované střety se zákonem či mechanismus dohledu státní správy nad KSČ v Pardubicích. Podobně lze analyzovat i změny v taktice komunistů při přípravě veřejných akcí, schůzí či setkání, způsob propagace svých myšlenek pomocí letáků a plakátů apod. Oba zmíněné fondy jsou uloženy ve Státním okresním archivu Pardubice a jsou pro badatele volně přístupné. Vzhledem k tomu, že jsou oba fondy členěny chronologicky a nikoli tematicky, bylo vyhledávání informací značně náročné.⁹⁶

Ve fondu Okresního úřadu Pardubice se tak archiválie týkající se činnosti komunistické strany prolínají s politickými prameny vztahujícími se k ostatním politickým stranám, hnutím či organizacím. Ve stejném fondu jsou pak umístěny také záležitosti správní či hospodářské agendy Okresního úřadu Pardubice. Fond Městský úřad Pardubice je členěn podrobněji, přesto i zde bylo třeba rozsáhlé heuristiky a pečlivého vyhledávání konkrétních údajů vztahujících se k tématu práce. Nejhodnotnějšími se ukázaly zápisy z jednání městského zastupitelstva a městské rady, zajímavý pohled na fungování městské rady pak přinesla disciplinární agenda,

⁹⁶ Již ze své povahy jsou oba fondy velmi rozsáhlé. Fond Okresního úřadu, respektive Presidiální spisy Okresního úřadu Pardubice jsou v jednotlivých kartonech řazeny chronologicky, takže pro studium bylo nutné projít celou časovou řadu pro zkoumané období. Fond Městský úřad Pardubice je členěn podle podrobnějšího klíče, díky čemuž byla orientace ve fondu částečně jednodušší. I tak se jednalo o velké množství archivních kartonů, které bylo nutné prostudovat.

ve které lze především v průběhu třicátých let mapovat časté personální změny komunistických zastupitelů či radních. Velmi důležitými se ukázaly také zápisy volebních komisí jednotlivých okrsků.

Pro doplnění informací a naznačení dalších možností výzkumu této problematiky i v poválečném období se nabízí fond KSČ – Okresní výbor Pardubice.⁹⁷ I když se většina dochovaných archiválií váže až k období 60. – 80. let, lze i v tomto fondu najít relevantní informace využitelné v předložené práci.

Z dalších archivních fondů, které je možné ke sledovanému tématu okrajově využít, se nabízejí fondy uložené ve Státním oblastním archivu v Zámrsku – zejména fond Krajský úřad Pardubice 1945-1960.

Pro zasazení vývoje pardubického regionu do celostátního kontextu jsou k dispozici rozsáhlé fondy Národního archivu v Praze (dále jen NA Praha). Autorovým záměrem je tyto fondy využít zejména v následujícím výzkumu, ve kterém je jeho záměrem vytvořit komparaci dvou regionů s rozdílnými sociálními a ekonomickými podmínkami a charakteristikami. Pro předkládanou práci se k využití nabízí zejména fond KSČ – ústřední orgány – Ústřední výbor. Tento archivní fond je ze své povahy velmi rozsáhlý, avšak díky podrobným inventářům dobře zpracovaný. Pro zvolené téma jsou využitelné archiválie týkající se stranických změn po roce 1925 a především strategie krajské organizace KSČ kolem poloviny 30. let.⁹⁸ Dalším fondem, ve kterém se částečně nacházejí informace k pardubickému komunistickému hnutí, je fond Krajské a okresní výbory KSČ, základní organizace KSČ 1921-1938.⁹⁹ I zde se však ve sbírkách Národního archivu nacházejí pouze jednotlivé archiválie. Patrně nejhodnotnější je souborná policejní zpráva o činnosti komunistické organizace na Pardubicku z roku 1922.¹⁰⁰ Pro částečné doplnění regionálních informací lze ještě využít fond obsahující sbírku letáků KSČ¹⁰¹ či velmi zajímavou sbírku ilegálních

⁹⁷ SOkA Pardubice, f. KSČ – Okresní výbor Pardubice, ukl. č. 185, 281.

⁹⁸ K činnosti krajské organizace Pardubice se však dochovalo v porovnání s některými dalšími regiony velmi málo dokumentů. Jedná se pouze o jednotlivosti, které však pomáhají doplnit informace obsažené ve fondech SOkA Pardubice.

NA Praha, f. KSČ – ústřední orgány – Ústřední výbor 1921-1938.

⁹⁹ NA Praha, f. Ústřední výbor KSČ – Krajské a okresní výbory KSČ, základní organizace KSČ 1921-1938.

¹⁰⁰ TAMTÉŽ, k. 15, i.č. 130. Policejní zpráva o činnosti KSČ z roku 1922.

¹⁰¹ NA Praha, f. Sbírká – Letáky KSČ – Letáky krajských výborů KSČ 1921-1938.

časopisů KSČ.¹⁰² Především posledně jmenovaný fond obsahuje v Pardubicích v současné době neznámý ilegální časopis *Karanténa*.¹⁰³

2.1.2.2 Prameny publikované

Naprosto stěžejním tištěným pramenem je *Manifest komunistické strany*. Tento dokument vyšel poprvé v německém jazyce v roce 1848 a následně se dočkal překladů do většiny světových jazyků. V českém jazyce vyšel několikrát již v průběhu devatenáctého století. Poprvé paradoxně ve Spojených státech amerických (v roce 1882) a podruhé na pokračování na stránkách *Dělnických listů* v roce 1893. Autorem překladu byl Augustin Radimský,¹⁰⁴ který upravený text vydal knižně v roce 1898. Pro potřeby této práce je vedle tohoto vydání využito ještě dvacáté páté z roku 1974,¹⁰⁵ které přeložil Ladislav Štoll.¹⁰⁶ Zatím poslední vydání *Manifestu* pochází z roku 2018 a bylo vydáno u příležitosti uplynulého 100. výročí říjnové revoluce v Rusku a 170. výročí prvního vydání.¹⁰⁷ Popularizační verzí *Manifestu* je komiksové vydání z pera Martina Rowsona.¹⁰⁸

V období první Československé republiky vyšlo v tištěné podobě značné množství titulů z komunistického tábora i od jejich politických odpůrců. Zajímavým počinem byla menší ediční řada *Časové problémy*, vycházející v nakladatelství Boleslava Havlíčka v Praze v letech 1920 – 1921.¹⁰⁹ K výzkumu se nabízí také některé tituly z *Knihovny Socialistických listů*,¹¹⁰ ediční řady v nakladatelství Františka Slabocha v Praze.

¹⁰² NA Praha, f. Tisková sbírka ilegálních časopisů KSČ 1925-1938.

¹⁰³ Celý název časopisu zněl *Karanténa – Orgán nádherně bydlicích obyvatel pardubické Karantény z roku 1915*.

NA Praha, TAMTÉŽ, k. 13, i.č. 274.

¹⁰⁴ Augustin (či August) Radimský pocházel z Lomnice nad Popelkou, kde se narodil v roce 1862. Politickým zaměřením byl sociálním demokratem. V překladatelské činnosti se soustředil na díla z polského a německého jazyka. Zemřel ve Vídni v roce 1929.

¹⁰⁵ Karl MARX – Bedřich ENGELS, *Manifest komunistické strany*, Praha 1974.

¹⁰⁶ Zajímavý pohled na osobnost komunistického novináře, politika a ideologa přináší biografie V. Čurdy:

Vojtěch ČURDA, *Ladislav Štoll – příběh komunistického ideologa a formování československé kultury ve 20. století*, Praha 2022.

¹⁰⁷ K. MARX – B. ENGELS, *Manifest komunistické strany*, Praha 2018. Toto vydání vychází z překladu L. Štolla z roku 1974.

¹⁰⁸ Martin ROWSON, *Komunistický manifest*, Praha 2019.

¹⁰⁹ Nakladatelství působilo v letech 1919 – 1938. Vedle beletrie se Havlíček pokoušel vydávat českou a slovanskou politickou literaturu. Po celou dobu existence muselo nakladatelství bojovat s finančními obtížemi, které se staly jedním z hlavních důvodů ukončení činnosti.

¹¹⁰ Ediční řada *Knihovna Socialistických listů* vycházela v letech 1919 – 1921. Jednalo se o ediční počín v rámci nakladatelství Františka Slabocha v Praze, který úzce spolupracoval s Františkem

K problematice krajního socialismu, komunismu a bolševismu se vyjadřovaly i politické osobnosti. Hodnotným titulem je úvaha Josefa Hudce *Jest bolševism ideou ruskou?*¹¹¹

Mezi tištěné prameny dozajista patří tituly zmíněné v oddílu o vývoji socialistické, potažmo komunistické ideologie. Na tomto místě lze z antických titulů zmínit například Platónovu *Ústavu*,¹¹² či z období středověku tituly z pera Thomase Müntzera *Výzvy k Pražanům* nebo *Artikulový list*.¹¹³

S rozšířením humanistických tezí a myšlenek mezi širší vrstvy společnosti přišly také změny v názorech na podobu ideálního uspořádání společnosti. Společně se zaměřením na racionalitu se objevila kritika individualizace lidské společnosti, což podle některých myslitelů přineslo společenský rozklad, proti čemuž utopisté předložili alternativu v podobě nového společenského uspořádání. Na počátku utopistických vizí najdeme Thomase Mora s dílem *Utopia*,¹¹⁴ Thommаса Campanelly *Sluneční stát*¹¹⁵ či Francise Bacona *Nová Atlantis*¹¹⁶ pro období humanismu a tituly z pera Etienna-Gabriela Morellyho,¹¹⁷ Jean-Jaqua Rousseaua¹¹⁸ a dalších¹¹⁹ pro epochu osvícenství.

Také v období francouzské revoluce lze nalézt řadu děl a titulů zaměřujících se na hledání spravedlivé či alespoň spravedlivější společnosti. Jako příklad uvádím díla

Modráčkem a Josefem Hudcem. Vedle překladů zahraničních autorů vycházely také původní stati k socialistickému hnutí v Československu. Pro příklad lze uvést následující tituly:

Josef KUPKA – J. KUGLER, *Jak se žije v sovětském Rusku – hlasy Čechů, kteří se v září 1920 vrátili ze sovětského Ruska a přežili celou dobu bolševické vlády*, Praha 1921.

A. SOBĚSLAVSKÝ, *Sovětské Rusko – příspěvek ku charakteristice vojenského, kulturního, hospodářského a sociálního stavu současného Ruska*, Praha 1921.

¹¹¹ Josef HUDEC, *Jest bolševism ideou ruskou?* Praha 1920.

¹¹² Nejnověji v českém překladu Františka Novotného dílo vyšlo v roce 2017.

PLATÓN, *Ústava*, Praha 2017.

¹¹³ Například: Thomas MÜNTZER, *Prager Manifest*, Lipsko 1975 nebo Thomas MÜNTZER, *Politische Schriften*, Halle 1950 či Thomas MÜNTZER, *Die Fürstenpredigt und andere politische Schriften*, Lipsko 1958.

¹¹⁴ Thomas MORE, *Utopie*, Praha 1978.

¹¹⁵ Tommaso CAMPANELLA, *Sluneční stát*, Praha 1979.

¹¹⁶ Francis BACON, *Nová Atlantis*, Praha 1952.

¹¹⁷ Etienne-Gabriel MORELLY, *Zákoník přírody*, Praha 1958.

¹¹⁸ Jean-Jacques ROUSSEAU, *O společenské smlouvě neboli O zásadách státního práva*, Praha 2002.

TÝŽ, *O původu nerovnosti mezi lidmi*, Praha 1949.

¹¹⁹ Louis-Sébastien MERCIER, *L'An 2440, rêve s'il en fut jamais (Rok 2440, sen všech snů)*, Francie 1770. Následující rok román vyšel v anglickém a později také v německém jazyce. V českém překladu zatím nevyšel.

Denis DIDEROT, *Vybrané spisy*, Praha 1953. Dovětek k Bougainvillovu cestopisu je součástí uvedeného překladu.

Jean-Paul Marata a Graccha Babeufa.¹²⁰ Snaha o nalezení a vytvoření rovnostářské společnosti nepolevily ani v mezidobí od konce francouzské republiky do nástupu průmyslové revoluce na konci 18. a v první polovině 19. století. Se svými pracemi k tomu přispěli Henri de Saint-Simon¹²¹ či Louis Blanc.¹²²

S příchodem průmyslové revoluce přišly na scénu vedle ekonomické proměny západoevropské společnosti také značně radikální změny ekonomického a sociálního myšlení. Toto období se tak stalo nejdůležitějším myšlenkovým základem „moderního“ komunismu. Proto i množství autorů a děl značně vzrostlo. Mnozí z autorů se znovu vraceli k myšlence násilného společenského převratu. Jako příklad poslouží jména Charlese Fouriera,¹²³ Pierre-Josepha Proudhona¹²⁴ nebo Louise Blanquiho.¹²⁵ V příslušné kapitole je také uveden další myšlenkový zdroj komunistických teoretiků, který vyšel z Darwinovy teorie o přírodním výběru a který se autoři následně pokoušeli aplikovat na lidskou společnost. Se svým názorem na možnost aplikace přírodních zákonů na lidskou společnost tak přišli například August Comte¹²⁶ nebo Herbert Spencer.¹²⁷

Ve výčtu stěžejních pramenů nelze opomenout Karla Marxe (z celé řady titulů je možné uvést vedle již zmíněného *Komunistického manifestu* tituly *Kapitál* či *Námezdní práce a kapitál*)¹²⁸ či dílo V. I. Lenina.¹²⁹

Z tištěných pramenů vztahujících se k československému komunistickému hnutí a etablování komunistické strany se nabízí sborníky *Založení Komunistické strany*

¹²⁰ Jean-Paul MARAT, *Vybrané stati*, Praha 1952.

Gracchus BABEUF, *Projevy, články a listy*, Praha 1954.

¹²¹ Claude-Henri de Rouvroy SAINT-SIMON, *Výbor z díla*, Praha 1949.

¹²² Louis BLANC, *L'Organisation du travail (Organizace práce)*, Francie 1839.

TÝŽ, *Lettres sur L'Angleterre (1865) (Letters on England)*, Francie 1865.

¹²³ Charles FOURIER, *Velká metamorfóza*, Praha 1983.

¹²⁴ Pierre-Joseph PROUDHON, *Co je to vlastnictví aneb Hledání principů práva a vlády*, Praha 2022;

Pierre-Joseph PROUDHON, *Dopis panu Blanquimu o vlastnictví*, Paříž 1841.

¹²⁵ Autorovo souborné dílo bylo vydáno ve francouzském jazyce počátkem 70. let.

Louis Auguste BLANQUI, *Textes choisis*. Paříž 1971.

¹²⁶ Miloslav PETRUSEK, *Dějiny sociologie*, Praha 2011, s. 15-25.

¹²⁷ TÝŽ, TAMTÉŽ, s. 56-66.

¹²⁸ V citaci jsou uvedeny české překlady:

Karl MARX, *Námezdní práce a kapitál*, Praha 1895.

Dílo *Kapitál* se skládá ze tří základních svazků, přičemž pouze první byl vydán ještě za života K. Marxe. Druhý a třetí poté vyšel zredigován F. Engelsem. V první dekádě dvacátého století poté K. Kautsky vydal čtvrtý díl Marxova *Kapitálu*, který je poměrně sporným svazkem a mnohými není považován za součást tohoto díla. V českém překladu *Kapitál* vycházel opakovaně. První díl již před první světovou válkou. Kompletní *Kapitál* poté vyšel v průběhu padesátých let.

¹²⁹ Vedle tiskem vydaných edic Leninových spisů (celkem vyšlo 55 svazků) lze využít například internetový odkaz: <https://www.marxists.org/cestina/lenin/>, [3. 8. 2022].

*Československa: sborník dokumentů ke vzniku a založení KSČ, 1917 – 1924 a Za revoluční stranu: Dokumenty ke vzniku KSČ: 1919 – 1921.*¹³⁰

K vývoji pardubického komunistického hnutí lze jako příklad tištěných pramenů použít knihu vzpomínek z pera Otakara Hromádky *Jak se kalila voda*.¹³¹ Tento levicový radikál, který v poválečném období zvolil emigraci z Československa, v několika kapitolách zmiňuje svůj pobyt v Pardubicích a popisuje mimo jiné vývoj komunistické organizace včetně střetů se státní mocí či konkurenčními stranami.

Mezi tištěné prameny lze zařadit také klíčovou právní normu, která se stala prubířským kamenem činnosti KSČ nejen na půdě československého parlamentu. Již hlasování o přijetí tzv. zákona na ochranu republiky jasně ukázalo, jakým způsobem budou v následujících letech fungovat poslanecké kluby stran stojících na okrajích politického spektra.¹³²

2.1.2.3 Dobový tisk

Zcela zásadním zdrojem informací využitých při výzkumu komunistického hnutí nejen v Pardubicích je dobový tisk. V předkládané práci byly v největší míře využity regionální tituly jednotlivých politických stran, které v meziválečném období v Pardubicích vycházely. Obsahem svých článků se věnovaly především regionálním událostem, avšak u všech se také setkáváme se zprávami komentujícími celostátní dění. Společným znakem všech tiskovin je silné stranické zabarvení, což historický výzkum částečně komplikuje, na druhou stranu je možné odlišným pohledem na stejné události získat realističtější obrázek skutečnosti. Zároveň zmíněné stranické zabarvení tisku umožní pochopit dobovou atmosféru a hloubku polarizace politické scény meziválečného Československa nejen v Pardubicích.

Po celé období první Československé republiky vycházely v Pardubicích čtyři hlavní tituly. *Východ*, stranický list národně demokratické strany, *Východočeský republikán*,

¹³⁰ KOL., *Založení Komunistické strany Československa: sborník dokumentů ke vzniku a založení KSČ, 1917 – 1924*, Praha 1954.

KOL., *Za revoluční stranu: Dokumenty ke vzniku KSČ: 1919 – 1921*, Praha 1971.

¹³¹ Otakar HROMÁDKO – Jaroslav BOUČEK (ed.), *Jak se kalila voda: Výbor z kriminálních příběhů a úvah*, Praha 2018.

V tomto případě se jedná o druhé, doplněné a přepracované vydání. Kniha poprvé vyšla v exilu v Kolíně nad Rýnem v roce 1982.

¹³² Zákon č. 50 Sb. ze dne 19. března 1923 na ochranu republiky byl uveřejněn ve Sbírce zákonů a nařízení státu československého, ročník 1923, částka 23, dne 31. března 1923. Účinnosti nabyl osmý den po vyhlášení: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1923/023-1923.pdf>, [6. 6. 2022].

což byla tiskovina vycházející pod hlavičkou republikánské (agrární) strany,¹³³ *Východočeský obzor*, který reprezentoval místní organizaci sociální demokracie, a *Bratrství*,¹³⁴ které se stalo stranickou tribunou československých socialistů.¹³⁵ Všechny uvedené tituly jsou v téměř kompletních ročníkových řadách badatelsky dostupné. Pro následující výzkum jsem použil především dva tituly, a to *Východ* a *Východočeský obzor*. Národně demokratický a sociálně demokratický pohled na politické dění meziválečného Československa se z podstaty zmíněných politických stran diametrálně lišil, a proto je badatelsky hodnotné nahlížet na zkoumané události optikou právě těchto dvou titulů. *Bratrství* a *Východočeský republikán* jsou využity jako doplňující informační prameny.

Výše zmíněné tituly se týkají demokratických politických stran. Avšak v Pardubicích vycházely i tiskoviny stran nedemokratických. Zejména komunistický *Rudý východ* je neocenitelnou zdrojnicí informací o komunistickém hnutí nejen ve východních Čechách. A to nejen po stránce obsahové, ale z rétoriky a zvolených formulací lze vyvodit ideologický vývoj sledovaného politického proudu v průběhu meziválečného období. Pro badatelské využití je však *Rudý východ* téměř nedostupný. V prakticky kompletní ročníkové řadě je uložen v depozitářích Národní knihovny v Praze.¹³⁶

Pro velmi krátké časové období lze využít také tiskovinu *České směry*, kterou zaštitila pardubická organizace Národní obce fašistické. Po přibližně roční existenci

¹³³ První oficiální název strany po jejím vzniku zněl Česká strana agrární. V roce 1905 došlo po sloučení s moravskými agrárníky k přejmenování na Československou stranu agrární. Po vzniku Československa došlo k přejmenování na Republikánskou stranu československého venkova (1919) a následně na Republikánskou stranu zemědělského a malorolnického lidu (1922). Jaroslav ROKOSKÝ, *Agrární strana*, in: J. MALÍŘ – P. MAREK (eds.), *Politické strany (díl I.)*, Brno 2005, s. 413-442.

¹³⁴ *Východočeský republikán* a *Východ* jsou uloženy v kompletních řadách v SOKA Pardubice a jsou badatelsky přístupné bez omezení. Naopak *Východočeský obzor* je v badatelně Východočeského muzea (dále jen VČM Pardubice) od ročníku 1921. Předcházející ročníky z meziválečného období jsou uloženy ve sbírkách Národní knihovny v Praze (dále jen NK Praha). Také tiskovina *Bratrství* je dostupná v kompletní řadě v badatelně VČM Pardubice, tzn. ročníky 1919 – 1938.

¹³⁵ Národní socialisté vstoupili na politickou scénu v posledních letech 19. století jako Strana národních dělníků. O rok později se strana přejmenovala na Českou stranu národně sociální. Po vzniku samostatného Československa vystupovali národní socialisté pod hlavičkou Československé strany socialistické, aby se v roce 1926 přejmenovali na Československou stranu národně socialistickou.

Josef HARNA, *Česká strana národně sociální*, in: J. MALÍŘ – P. MAREK (eds.), *Politické strany (díl I.)*, Brno 2005, s. 395-414.

¹³⁶ *Rudý východ* je vzhledem k horšímu stavu dochovaných výtisků pro badatele běžně nepřístupný. Na tomto místě bych tak chtěl poděkovat zaměstnancům Národní knihovny, kteří mi umožnili do jednotlivých ročníků *Rudého východu* nahlédnout a získat tak informace a prameny, které jsou důležitou součástí předkládané práce.

list zejména z finančních důvodů zanikl.¹³⁷ Téměř kompletní sbírku výtisků vlastní ve svých fondech Východočeské muzeum Pardubice. Také z roku 1932 se ve stejné instituci dochovala levicová tiskovina *Jednota*, která nesla podtitul *časopis pro sjednocení pracujících*.¹³⁸

Vedle stranických tiskovin nedemokratických i extrémních politických stran a uskupení je v předkládané práci na několika místech využito list *Samostatné směry*, který nesl podtitul *neodvislý list zájmů kulturních, sociálních a politických*.¹³⁹ Již z názvu je patrné, že se jednalo o nestraničný titul, který se vyjadřoval k aktuálním událostem Pardubic a širšího okolí. Zaměřením se jednalo o list demokratický stavící se do opozice proti krajní levici i pravici. I tento titul je deponován ve Východočeském muzeu Pardubice.

Na několika místech práce jsou zmíněny i celostátní tiskoviny v podobě *Rudého práva*, *Rudého Večerníku*, *Práva lidu* či *Večerníku Práva lidu* nebo *Lidových novin*. Jejich použití však nebylo primárním cílem a jsou citovány pouze na místech, kdy události v Pardubicích přerostly regionální význam a byly zmíněny na stránkách tisku s celostátní působností.

¹³⁷ List Národní obce fašistické v Pardubicích s názvem *České směry* vycházel v letech 1931 a 1932. První číslo vyšlo 17. listopadu 1931, list původně vycházel třikrát týdně.

¹³⁸ Časopis *Jednota* vycházel od 1. září 1932, a to jednou týdně. V knihovně VČM Pardubice se dochovala pouze torzovitá sbírka nekompletního ročníku 1932.

¹³⁹ Titul *Samostatné směry* vycházely jednou týdně od přelomu 19. a 20. století. V knihovně VČM Pardubice je uložena téměř kompletní řada ročníků.

2.2 Struktura práce

Předkládaná práce je strukturována chronologicky a je dělena na několik základních oddílů. V první části je pozornost zaměřena na vývoj rovnostářských myšlenek napříč evropskými dějinami směrem ke konstituování moderního pojetí beztřídní společnosti, reprezentované mimo jiné pojetím Karla Marxe. Následně se tato část věnuje konkrétním pokusům o etablování krajně levicových myšlenek do politické praxe, a to nejen v Sovětském Rusku, kde se tento politický směr stal státní ideologií, ale také v zemích, kde získal vliv pouze dočasný, nebo se stal pouze marginálním doplňkem politické scény. Pro zasazení zkoumané problematiky do širšího kontextu není možné opomenout také vývoj představované ideologie mimo Evropu, a to jak v Asii, tak například v USA. Je nasnadě, že se nabízí výtky, že se zkoumaný politický fenomén projevil i v jiných státech či oblastech, které v daném oddíle nejsou zmíněny, avšak cílem je nastínit pouze rámeček vývoje komunistické ideologie ve stěžejních zemích.

Druhou částí je oddíl věnující se československé podobě komunistického hnutí. Tyto kapitoly jsou v logické návaznosti na předcházející historický exkurz do vývoje krajně levicových myšlenek zejména na evropském kontinentu. Vzhledem k nutnosti zasazení do širšího historického kontextu však není první představovanou událostí samotný vznik Komunistické strany Československa, naopak částečná pozornost je věnována počátkům socialistického politického proudu na naší (myšleno v rámci rakouské a následně rakousko-uherské monarchie) politické scéně. Největší pozornost je pak samozřejmě věnována éře první Československé republiky s drobným přesahem do období spojeného s koncem republiky první a začátkem druhé. Popis a analýza zkoumaného politického fenoménu ani zde není vyčerpávající, protože jádrem výzkumu je až oddíl následující, věnující se zvolenému regionu. Přesto analýza vývoje krajní levice na území Československa s důrazem na vývoj KSČ nemůže pro stanovení historického kontextu a základu pro následnou komparaci s vývojem sledovaného tématu v Pardubicích v práci tohoto typu chybět. I když je nosným tématem vývoj Komunistické strany Československa, v textu jsou zmíněny další politické subjekty především na levé straně politického spektra, které v meziválečném období představovaly politické protivníky či dočasné spojence ve snaze dosáhnout zamýšlených cílů. Dílčí kapitoly této části jsou časově vymezeny

stěžejními okamžiky ve vývoji československého komunistického hnutí a následně samotné KSČ. Vývoj československého komunismu je proto členěn následujícím způsobem. V první podkapitole je sledován vývoj levicové politické scény v Českých zemích do konce první světové války. Zde je pozornost kladena na vývoj sociálně demokratické strany a jejího vnitřního přerodu z loajální prorakouské strany ve stranu, která si musela najít svou pozici v okamžiku vznikajícího samostatného státu. Dalším a patrně nejbouřlivějším obdobím se stalo mezidobí od skončení první světové války do založení komunistické strany, tedy roky 1918 až 1921. Zde je kladen důraz na vysvětlení okolností rozkolu v československé sociální demokracii a na roli dalších politických subjektů, zejména německých sociálních demokratů při vzniku komunistických organizací. Krajně levicová křídla podpořená dalšími extrémními skupinami se pak následně podílela na přetvoření marxistických křídel svých stran ve sjednocenou KSČ. Dalším obdobím, které bylo plné vnitřních sporů a hledání stranické identity, je ohrámováno vznikem KSČ v již zmíněném roce 1921 a parlamentními volbami v roce 1925. V tomto období se utvářela pevná stranická struktura, přičemž souběžně probíhaly stranické půtky mezi jednotlivými frakcemi, které se navzájem obviňovaly z nedostatečně radikální, či naopak z přehnaně radikální politické linie. Nejednou se tak otěže komunistické strany ocitly v rukou naprosto odlišných skupin prosazujících značně diferentní program, což v samotném důsledku znamenalo narůstající zmatek a nespokojenost mezi značnou částí členské základny. Jedná se však také o období, kdy do vnitřního vývoje KSČ stále radikálněji zasahovala Kominternu. Úspěšný výsledek parlamentních voleb v polovině dvacátých let pak svým způsobem umožnil nástup radikálního křídla „karlínských kluků“, reprezentovaného mladým Klementem Gottwaldem. Proto se v další kapitole pozornost soustředí na proces bolševizace komunistické strany, která se ruku v ruce s tímto procesem stala loutkou v rukách vedení moskevské centrály Kominterny. Přes značné peripetie se Gottwaldova skupina mladých straníků dostala do vedení strany a na V. sjezdu počátkem roku 1929 dovršila přeměnu KSČ v radikální politickou entitu, která zúžením stranické základny ztratila na masovosti, avšak v konečném důsledku naopak zvýšila akceschopnost a radikalitu. Rok 1929 se pro KSČ stal svým způsobem osudovým. Nejen dokončení bolševizace, ale také zhroucení burzy cenných papírů v americkém New Yorku přineslo komunistům příležitost, o jaké snili. Proto se další podkapitola zaměří na činnost a vývoj KSČ

v době hospodářské krize. KSČ se zde snažila etablovat do pozice ochránkyně sociálně slabých pracujících, kteří jsou v komunistické rétorice zbídačováni buržoazním státem. Naprosto zásadním se pak stal nástup nacistické strany k moci v Německu a zvyšování nacistického nebezpečí nejen pro střední Evropu. KSČ tak opět změnila taktiku a levicové konkurenty hodila do pomyslného pytle s krajní pravicí a fašistickými silami, které viděla doslova všude. Všeříkající a svým způsobem i bezobsažný pojem sociálfašismus je toho jasným důkazem.

Jak lze programové priority změnit téměř ze dne na den, předvedli komunisté v druhé polovině třicátých let. Závěrečná podkapitola se proto zaměřuje na veletoč v komunistickém programu a příchod taktiky levicové fronty. Tento, v mnoha ohledech nesplnitelný program, měl sjednotit včerejší zvilé nepřátele pod hlavičkou bojovníků proti krajně pravicovému a zejména nacistickému nebezpečí. I když se komunistům o pevném spojení se sociálními demokraty či národními socialisty mohlo jen zdát, horšící se bezpečnostní situace Československa přiměla představitele státu k uznání Sovětského svazu *de iure* a následně k podepsání spojenecké smlouvy. Pro KSČ tak nastal další veletoč, když se z ní stala deklarovaná ochránkyně jednoty našeho státu proti všudypřítomnému hitlerovskému nebezpečí.

Druhý ze stěžejních oddílů práce je pak zakončen krátkou zmínkou o skončení legálního působení KSČ a jejím řízeném přechodu do ilegality s příchodem zimních měsíců roku 1938. To se však již odehrávalo na pozadí existence druhé Československé republiky, která se neshoduje se zkoumaným obdobím.

Nejdůležitějšími částmi předkládané práce jsou oddíly následující, primárně se zabývající krajně levicovým a zejména komunistickým hnutím v Pardubicích. Jedná se o část, která logicky navazuje na předchozí kapitoly. Dělení do dílčích podkapitol proto odpovídá struktuře použité v předchozích částech tak, aby byl splněn jeden z hlavních cílů výzkumu, kterým je srovnání vývoje zkoumaného politického fenoménu ve zvoleném regionu se stranickým centrem. Po nezbytném historickém exkurzu do vývoje levicové politické scény do konce první světové války se proto pozornost zaměřuje na okolnosti předcházející založení komunistické organizace i na průběh konstituování místních i regionálních stranických orgánů. Další podkapitoly se poté zaměřují na období nabírání sil komunistického hnutí v Pardubicích od založení KSČ v roce 1921 do obecních a následně parlamentních voleb v letech 1923, respektive v roce 1925. Sledovány jsou také ohlasy stranických půtek, které utvářely

obraz komunistické strany v první polovině dvacátých let navenek, a jejich projevy v Pardubicích.

Po parlamentních volbách v roce 1925 se v komunistickém hnutí stalo nosným tématem heslo bolševizace, což také výrazně ovlivnilo fungování regionálních organizací, pardubické komunisty nevyjímaje. Bolševizace, která pak byla dovršena na V. sjezdu, rezonovala také v Pardubicích a i zde je patrné, že stranu opustila značná část členské základny, a dokonce se zde na kratší čas konstitovala stranická opozice formovaná kolem několika schopných politických kádrů, které stály u založení pardubické organizace KSČ, avšak s bolševizací a radikalizací strany následně vyjádřily nesouhlas.

Následující dekáda je též členěna na dva kratší časové úseky. V době hospodářské krize se radikální politické strany nejen krajně levicového rázu znovu draly do popředí. V tomto období si státní orgány i představitelé místní politické správy uvědomovali, že v době hluboké hospodářské krize a stupňujícího se sociálního napětí je činnost krajně politických stran demokratickému zřízení Československé republiky nebezpečná. Proto se od počátku třicátých let úřední dohled nad činností KSČ v Pardubicích výrazně zvýšil. Pro výzkumnou činnost to znamená, že se z tohoto období zachovalo jednoznačně nejvíce archivních pramenů, které mohly být v následujícím textu využity.

Ve třicátých letech se zlomovým okamžikem stal nástup nacistické strany k moci v Německu, jehož průvodním jevem se stalo prudké zhoršení bezpečnostní situace nejen v Evropě. Komunisté se proto postupně z protivládní a protirežimní (rozuměj protidemokratické) strany snažili přejít do tábora politických subjektů akcentujících nutnost obrany Československé republiky. Také v Pardubicích proto byla patrná změna politické linie, když se i ve východočeské metropoli komunisté pokoušeli navázat aktivní spolupráci s nedávnými nepřáteli – sociálními demokraty a národními socialisty. Zvyšování těchto snah a volání po uskutečnění myšlenky lidové fronty je pak možno sledovat v období po parlamentních a následně i prezidentských volbách v roce 1935.

Podobně jako předchozí oddíl práce končí i v případě pardubického komunistického hnutí pozornost autora obdobím konce první a začátku druhé Československé republiky. Také ve zvoleném regionu došlo k provedení úředního zákazu činnosti KSČ a jejímu řízenému přechodu do ilegality. I když se činnost komunistické

organizace v roce 1938 zcela nezastavila, změna jejího statusu na ilegální politickou organizaci a její další působení a postupné zapojení do protinacistického odboje po vzniku Protektorátu Čechy a Morava již není předmětem této práce.

Jako doplněk k výzkumu komunistického hnutí v Pardubicích jsou následně zařazeny dvě kapitoly týkající se hlavních představitelů místního hnutí. Jak již bylo opakovaně zmíněno, sociální složení komunistické strany zahrnovalo především osoby, o kterých se v archivních fondech či v jiných zdrojích historických informací nedochovalo větší množství zpráv. Přesto se autorovi podařilo o několika vybraných osobách shromáždit podrobnější informace. V příslušné kapitole jsou proto v abecedním pořadí uvedeny medailony představitelů místního komunistického hnutí. Výjimkou potvrzující pravidlo je osobnost Aloise Hartmana. Vedle většího množství archivních pramenů nejen úřední povahy se o tomto pardubickém restaurátérovi, živnostníkovi, a především představiteli komunistické strany podařilo shromáždit větší množství informací, které jsou v příslušné kapitole propojeny do zajímavé a snad přínosné sondy přibližující osobnost tohoto doyena pardubického komunistického hnutí. Jeho osud svým způsobem kopíruje vzestupy i pády pardubické KSČ, a především spojuje výzkum politického proudu s konkrétní osobou.

2.3 Použité metody

Jedním ze stěžejních úkolů historického výzkumu je odpovídající metodologické uchopení sledovaného tématu. Vzhledem ke skutečnosti, že objektem studia je celé politické hnutí na několika úrovních v jasně vymezeném časovém období první Československé republiky, nabízí se ideálním řešením volba synchronního přístupu. Synchronní přístup tak umožní použít základní metodologické východisko v podobě důkladné komparace a analýzy vývoje zkoumaného politického fenoménu ve zvoleném regionu a na území Československa.

Stěžejním výsledkem práce by tak měla být podrobná regionální sonda do vývoje nedemokratického politického hnutí. Pro vymezení charakteristik regionálního komunistického hnutí je však nutné celou problematiku zasadit do celostátního rámce. Ani samotná komparace mezi regionem a celostátním hnutím by však nemohla být úspěšná, pokud by vývoj komunistického hnutí v meziválečném Československu nebyl umístěn do ještě širšího rámce vývoje komunistické myšlenky a následně hnutí v průběhu předchozích historických epoch a zároveň na území dalece přesahujícím hranice českých zemí a Československa. Cílem tak není pouhá, byť podrobná narace historických pramenů, ale porovnání sledovaných jevů mezi regionem a celostátním hnutím. Výsledkem by tak mělo být jednoznačné konstatování, zda existovaly určité regionální rozdíly mezi politickou linií ústředních orgánů KSČ a pardubickou komunistickou organizací.

Již zmíněná komparativní metoda se tak nabízí jako ideální možnost, jak nejprve ve stručnosti vymezit charakteristické znaky československého komunistického hnutí na pozadí fungování nadřízených orgánů zejména v podobě Komunistické internacionály (Kominterny) a následně je pak pomocí stejné metody a již zmíněného synchronního přístupu podrobně porovnat s vývojem komunistických myšlenek a komunistické organizace ve zvoleném regionu, kterým jsou Pardubice. Chronologický přístup použitý ve všech oddílech práce tak ideálně umožnil splnit základní cíl výzkumu nastíněný na úvodních stranách práce.

Vzhledem k faktu, že se jedná o srovnání celku s jedním regionem, si je autor vědom, že je možné vznést argument, proč nebyla zvolena komparace celků na shodné úrovni, jinými slovy, proč nebyly zvoleny pro komparaci dva různé regiony. Autorovým záměrem, čemuž odpovídají zvolená metodologická východiska, je však podrobná regionální sonda a pokus o nalezení již zmíněných shodných či odlišných

charakteristik mezi vybraným regionem a celkem. Autor podobný metodický přístup využil již v předchozím výzkumu, ve kterém se věnoval dalšímu nedemokratickému proudu meziválečné politické scény v ČSR – tzv. českému fašistickému hnutí. I zde se podařilo postihnout fungování regionální organizace nedemokratické a v podstatě protisystémové strany a její vztah k centrálním orgánům.¹⁴⁰

Vedle komparace regionu s celostátním hnutím a porovnání československého komunistického hnutí s vývojem tohoto politického proudu v mezinárodním měřítku je v předložené práci použita částečná komparace s dalšími politickými stranami. I když se nejedná o stěžejní úkol práce, domnívám se, že je vhodné částečnou komparaci vývoje sledované komunistické strany s dalšími politickými subjekty provést. Proto se na několika místech práce objevuje porovnání přístupu konkurenčních politických subjektů ke stejné problematice či dobovým okolnostem. Zajímavě tak například vychází porovnání přístupu krajní pravice a právě komunistické organizace k řešení hospodářské krize či k dalším mezním okamžikům meziválečné politiky v Pardubicích. Přínosné je také sledování dalších levicových stran v podobě sociálních demokratů a národních socialistů, jejichž politický program se od tohoto komunistického v některých bodech příliš nelišil.

Z metod, které se nabízejí pro zvolené téma a pro vybraný postup historického výzkumu jako doplňkové, lze zmínit metodu oral history¹⁴¹ a biografickou metodu. I když se ve zvoleném regionu téměř žádné vzpomínky či paměti členů komunistické organizace nedochovaly, existují drobné výjimky, které je možné jako doplněk studia pramenů úřední povahy využít.¹⁴² Již zmíněná metoda oral history, kterou by autor v případě možnosti využil v daleko širší míře, je použita u portrétu jedné z typických postav pardubického komunistického hnutí. Prasynovec Aloise Hartmana poskytl autorovi práce velmi cenné informace, a především osobní a od historických pramenů v mnohém odlišný pohled na osobnost svého příbuzného, a tím snad

¹⁴⁰ Michal BENDA, *České fašistické hnutí v období první Československé republiky s důrazem na vývoj v pardubickém regionu*, Rigorózní práce na Ústavu českých dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2014.

¹⁴¹ Miroslav VANĚK – Pavel MÜCKE, *Třetí strana trojúhelníku. Teorie a praxe orální historie*, Praha 2011.

M. VAŇEK – P. MÜCKE – Hana PELIKÁNOVÁ, *Naslouchat hlasům paměti: Teoretické a praktické aspekty orální historie*, Praha 2007.

¹⁴² SOkA Pardubice, f. Sběrka rukopisů, Bedřich Grande – Paměti strany v letech 1918 – 1945, i.č. 60.

úspěšně doplnil mozaiku faktů představující vybranou postavu místní KSČ nejen na základě pramenů úřední povahy.¹⁴³

Vzhledem ke zvolené komparaci celku a vybraného regionu autor dává přednost kvalitativním metodám, které navazují na důkladný pramenný výzkum i studium dostupné odborné literatury a dalších informačních zdrojů. Kvantitativní metody, které by se v případě studia regionálního komunistického hnutí také nabízely, by bylo možné využít v případě, že by výzkumným cílem byla komparace dvou či více regionů, u kterých lze použít kvantitativní srovnání demografických charakteristik obyvatelstva (věková struktura, natalita, mortalita, vývoj zdravotního stavu apod.), ekonomických charakteristik (sociální složení, oborové rozložení zaměstnaných, vývoj makroekonomických ukazatelů – nezaměstnanosti, průměrné mzdy apod.) s vývojem politických preferencí, změn v členské základně či radikalitě členů či sympatizantů KSČ. Tímto směrem by se autor ve svém výzkumu chtěl vydat v budoucím období. Pro další výzkum se tak nabízí uplatnění klasické podoby metody historické sondy, kdy by bylo možné porovnat vývoj komunistického hnutí v několika zvolených regionech, které se budou ve vybraných stěžejních znacích lišit. Nabízí se například výběr regionů s výrazně odlišnou voličskou základnou z hlediska volebních preferencí. Avšak i v předkládané práci je metoda historické sondy zastoupena. A to, jak již bylo zmíněno, v podobě sledování vybraného politického hnutí na regionální úrovni a jeho porovnání s vývojem na celostátní úrovni.

¹⁴³ Rozhovor s panem Hartmanem autor vedl 12. ledna 2019 v jeho bydlišti v Praze.

3. Vývoj krajně levicového a komunistického hnutí

Zásadní otázka, kterou je nutné položit na samém počátku výzkumu, zní, kdy a kde vlastně myšlenka vytvoření dokonalé a rovnostářské společnosti a následně komunistického společenského ideálu vznikla? Kdo se jako první odhodlal požadovat radikální přeměnu lidského společenství v něco, co je svým způsobem nepřirozené a boří hranice sociálního a materiálního rozdělení společnosti, snaží se odstranit jednotlivé společenské skupiny a místo nich vytvořit jednolitě lidské společenství? Máme se na tomto místě zabývat myšlenkami Platóna, který volal po dosažení osvícených filosofů do čela antického státu, jež měli nahradit starověkou despocií či výrazně omezenou podobu řecké demokracie?¹⁴⁴ Nebo je možné položit myšlenkový základ spravedlivé společnosti pomocí heretických skupin, které se periodicky objevovaly v průběhu středověku na různých místech evropského kontinentu? Stojí za základem myslitelé reprezentovaní utopistickými vizemi Thomase Mora či Tommasa Campanelly z bouřlivého šestnáctého a sedmnáctého století? A konečně neměli bychom hledat začátek „moderního“ komunismu až s příchodem průmyslové revoluce a doslova radikální přeměny společnosti zejména v západní Evropě? Dostali bychom se tak k myslitelům v podobě Fouriera, Proudhona či Blanquiho.¹⁴⁵

Nejjednodušším řešením se nabízí považovat za základ sledovaného fenoménu politickou vizi dvojice Karl Marx – Bedřich Engels. Je nezpochybnitelnou skutečností, že nikdo jiný v takové míře neovlivnil krajně levicové hnutí napříč celou Evropou. Při letném pohledu na dějiny Evropy se jeví podstatnými také dvojice revolucí, které otřásly společenským a politickým ovzduším svých zemí. Anglická revoluce v polovině sedmnáctého století a její radikálnější následovnice v podobě revoluce francouzské, vypuknuvší v roce 1789. Ve Velké Británii i Francii se společně s výbuchem společenského napětí na hladinu politického prostředí dostala řada radikálních teoretiků, skupin či politických proudů. Vedeni snahou (v některých případech i nezištnou) o nastolení jiné a z jejich pohledu lepší a spravedlivější společnosti se nehodlali spokojit s vylepšením stávajícího společenského prostředí či jeho reformou. Požadovali a mnohdy se i pokusili vytvořit nové uspořádání, které mělo naplnit sen části obyvatel o spravedlivé společnosti bez výrazných sociálních

¹⁴⁴ PLATÓN, *Ústava*, Praha 2017.

¹⁴⁵ Podrobnější charakteristika zmíněných myslitelů včetně další literatury je umístěna v následujících oddílech práce.

rozdílů a společenských konfliktů. Jak ale tohoto systému dosáhnout? A co s těmi, kteří se postaví na odpor? I to byly důvody radikalizace krajně levicových hnutí a jejich příklonu k radikální profilaci společnosti na dvě základní kategorie – přítel a nepřítel, jak o tom téměř každý z teoretiků sledovaného názoru hovořil. Než se dostaneme k okamžiku, kdy se započalo konstituovat krajně levicové či komunistické hnutí v podobě, v jaké ho známe od počátku dvacátého století, je nutné částečně charakterizovat jeho myšlenkový základ do období takzvané průmyslové revoluce.

3.1 Spravedlivá společnost na pozadí starověkého a středověkého myšlení?

První myšlenky na rovnostářské uspořádání společnosti lze sledovat již o mnoho století dříve, než se na scéně objevili myslitelé ovlivnění změnami společnosti v důsledku průmyslové revoluce. Pokud bychom brali jako základní znak této myšlenky snahu o prosazení kolektivního vlastnictví, ocitli bychom se v období antiky. Filosofický směr zjednodušeně nazývaný kynismem¹⁴⁶ prosazoval návrat k základním hodnotám lidského života, které příznivci této sociální teorie viděli v návratu k přírodě, střídmosti, dobrovolné chudobě, a právě ve zmíněném kolektivním vlastnictví. Především Antisthénés¹⁴⁷ (Sókratův žák) a Diógenés ze Sinópe¹⁴⁸ stanovili myšlenkový základ filosofického směru, který si v různých podobách udržel řadu příznivců od svého vzniku ve 4. století př. n. l. až do konce starověku.

V období antiky pak lze podobnou myšlenku prokazatelně nalézt i u Platóna¹⁴⁹ v jeho stěžejním díle Ústava.¹⁵⁰ Formou dialogu se tento filosof a zakladatel athénské

¹⁴⁶ Kynismus byl filosofickým směrem vzniklým v antickém Řecku přibližně ve 4. století př. n. l. Základním znakem všech příznivců bylo opovrhování materiální stránkou života, naopak ideálem se stal již Sókratem prosazovaný požadavek skromnosti a střídmosti. Dalším typickým znakem byl požadavek na život co nejvíce spjatý s přírodou. Hlavními představiteli se stal Antisthenés a Diógenés ze Sinópe.

¹⁴⁷ Antisthenés (asi 445 př. n. l. – asi 365 př. n. l.) – řecký filosof antického období, hlavní představitel filosofického směru zvaného kynismus. Byl jedním ze Sókratových žáků a sám prosazoval asketismus a sebeovládání. Podle jeho učení není možné nalézt rovnováhu mezi vnitřními statky člověka (vzdělání, poznání, pravda apod.) a statky vnějšími (smyslové požitky). Naopak věřil, že jen pomocí omezování vnějších statků lze posílit vnitřní poznání a stát se lepším člověkem. Působil a tvořil v Athénách, kde také vyučoval. Z jeho díla se dochovaly pouze zlomky. Jeho přímým následovníkem se stal Diógenés ze Sinópe.

¹⁴⁸ Diógenés ze Sinópe (asi 413 př. n. l. – 322 př. n. l.) – řecký filosof a radikální zastánce kynismu. V mládí musel opustit mateřské město Sinópe, protože jeho otec byl obviněn z penězokazectví. Následně se dostal do Athén, kde se stal žákem Anthisthena. Zanedlouho jeho myšlenky převzal, a především do nejmenších detailů rozpracoval. Opovrhoval vším majetkem a žil přísně asketickým životem. Na rozdíl od svého učitele se však nepokoušel vytvořit filosofické učení, naopak všechny existující filosofické školy kritizoval a snažil se je vyvrátit a negovat. Mezi širokou veřejností byl pro svůj extravagantní životní styl a skvělou rétoriku oblíbený a traduje se, že se u něho k dialogu zastavil také Alexandr Makedonský během svého tažení za ovládnutím Řecka. Diógenés se dožil velmi vysokého věku a závěr svého života prožil na Krétě v rodině bohatého kupce, kde se staral o výchovu jeho dětí.

¹⁴⁹ Platón (427 př. n. l. – 347 př. n. l.) – řecký filosof a učenec, vl. jménem Aristoklés. Platón pocházel z vysoce postavené athénské rodiny a poté, co se setkal se Sókratem, stal se jeho věrným žákem. Většinu děl také sepsal formou dialogů mezi Sókratem a dalšími osobami. V Athénách stál také u založení proslulé Akademie, avšak po Sókratově odsouzení a smrti z Athén odešel. Platónovo rozsáhlé dílo je členěno do tzv. tetralogií. V současné době je patrně nejznámějším dialogem Obrana Sókrata.

¹⁵⁰ Ústava je jedním z hlavních děl Platóna. Jedná se o rozsáhlý dialog vedený tzv. nepřímou formou. Sókrates v něm vzpomíná na rozhovor se svými kolegy. Ústava je členěna do deseti knih, přičemž ústředním motivem je spravedlnost jako taková a možnosti jejího nastolení a udržení. Některými

Akademie zabýval možnostmi vývoje lidské společnosti směrem ke spravedlivému společenskému řádu. Pro námi zkoumané téma jsou důležité jeho úvahy o možnostech svobody člověka na úrovni jedince i na úrovni celého státu. Sám Platón navrhoval, aby v určitých oblastech lidského života stát do soukromí občanů zasahoval. V jeho ideálním pojetí společenského uspořádání figuruje skupina vládnoucích osob, které se vzdaly soukromého majetku a praktikují společné vlastnictví, což je mělo oprostít od snahy kumulovat moc a bohatství, a naopak motivovat věnovat veškerou energii ve prospěch společenství. Jejich důležitou funkcí pak byla kontrola, aby ve společnosti nenastaly velké majetkové a sociální rozdíly. Taktéž v období středověkého křesťanství lze myšlenku kolektivního vlastnictví a vytvoření sociálně spravedlivé společnosti nalézt. Jednalo se o součást hnutí požadujících sociální rovnost, která byla vlastní prvním křesťanským skupinám. V našem prostředí lze za takové hnutí považovat radikální husitskou skupinu táboritů.¹⁵¹ V německy mluvícím prostředí lze za příklad myšlenky, že vše je společné, uvést učení Thomase Müntzera.¹⁵² Tento žák Martina Luthera a příznivec radikální reformace, kterou hodlal prosadit na rozdíl od Luthera silou, vystoupil s požadavkem shrnutým v svolání „omnia sunt communia“ (vše je společné). Oblibu si jeho názory získaly především mezi nemajetnými vrstvami, jejichž příslušníci dále požadovali překonání státní moci nezávislé na členech společnosti. Skutečný rozvoj snah hledání sociálně spravedlivé společnosti však přineslo až období humanismu.

badateli je Ústava považována za základ utopistické literatury hledající ideální uspořádání lidské společnosti.

PLATÓN, *Ústava*, Praha 2017.

¹⁵¹ Táborité tvořili radikální skupinu v rámci husitského hnutí. Faktický pokus o vytvoření ideálního místa k životu představovalo založení města Tábor na místě hradu Hradiště nedaleko Sezimova Ústí v průběhu roku 1420. Ideální husitské město neslo název Hradiště hory Tábor a inspirovalo se horou Thabor nedaleko Nazaretu. V tomto městském společenství byla nastolena majetková i společenská rovnost a obyvatelé tábora se navzájem oslovovali bratři a sestry.

¹⁵² Thomas Müntzer (1489 – 1525) – německý radikální církevní reformátor a bojovník během německé selské války. Müntzer byl žákem Martina Luthera a podobně jako jeho učitel se stal kazatelem. Působil v saském městě Zwickau (Cvikov) a sám se považoval za pokračovatele husitských myšlenek, a proto přesídlil do Čech. Podobně jako Hus kázal v Betlémské kapli a jeho protikatolická kázání vyvolala řadu útoků proti klášterům, pro což byl z Čech vyhoštěn. Pro většinu umírněných kališníků představoval příliš radikálního kazatele. V polovině dvacátých let 16. století se zapojil do sporu poddaných s feudální vrchností v několika německých oblastech a jeho sepsané myšlenky se staly programem selského hnutí. Po porážce povstání se Müntzer ocitl na popravišti.

3.2 Od humanismu k osvícenství

S příchodem humanistického myšlení do širšího povědomí lze i v názorech na ideální společenské uspořádání nalézt proměnu oproti středověku. Středověká pospolitost přísně závislá na náboženském přesvědčení přechází v důraz na racionalitu (byť tím nedochází k napadání víry jako takové). Společným znakem bývá kritika pokračující individualizace lidské společnosti v závislosti na rozvoji lidského poznání a zlepšení materiálních podmínek části společnosti. Důsledkem této individualizace dochází ke společenskému rozkladu, proti čemuž chtějí utopisté předložit alternativu v podobě nového společenského uspořádání. Typickou je také důsledná uniformita projevující se do nejmenších detailů, která je zároveň ústředním dogmatem a pojivem. Dalším společným znakem je volání po jakési státní výchově, která se zcela vydala cestou podpory uniformity a fungování celku. V důsledku toho již zde nalezneme také potlačení a někdy až úplnou absenci soukromé sféry života, což vytváří paralelu pro snahy po vytvoření komunistické společnosti v průběhu devatenáctého a zejména dvacátého století. Spravedlnost nastolená novým zřízením tak na druhou stranu reguluje život každého člena společenstva do nejmenšího detailu.

Zásadní proměnou oproti středověku přineslo hodnocení fenoménu práce, která je považována za hlavní hodnotu a zároveň prostředek k udržení celku v chodu. Každý člen společnosti má povinnost svou prací maximálně prospět celku, který se mu za to odvděčí ochranou a péčí. Na počátku utopistických vizí jistě stojí Thomas More¹⁵³ a jeho *Utopia*.¹⁵⁴ O více než sto let později vyšla tiskem další dvojice utopistických

¹⁵³ Thomas More (1478 – 1535) – jeden z nevýznamnějších právníků a vzdělavců své doby nejen v Anglii. Během vlády Jindřicha VIII. zastával úřad lorda kancléře a byl též panovníkovým přítelem. V době roztržky anglického panovníka s katolickou církví rezignoval na svůj úřad. Následně se dostal do vězení a byl v roce 1535 v Londýně popraven. Katolickou církví je uznáván jako mučedník a v roce 1935 byl svatořečen.

O osobnosti T. Mora vypovídá také dochovaný soubor dopisů, které psal svým přátelům i rodině z vězení. Česky tyto texty vyšly v roce 2006: Thomas MORE, *Dopisy z vězení*, Olomouc 2006.

Základní souhrn myšlenek T. Mora uvádí titul: Lukáš VALEŠ, *Dějiny politických teorií*, Plzeň 2007, s. 132-141.

Více o osobnosti T. Mora viz například: Bohumil SVOBODA, *Thomas More – světec a utopista*, Praha 2014 nebo Helena TAMPIEROVÁ, *Thomas More – státník a teolog*, Brno 2002.

¹⁵⁴ *Utopia* – dílo Thomase Mora poprvé vydané v roce 1516 dalo později název celému literárnímu žánru. V tomto případě se jedná o fiktivní vyprávění námořníka Rafaela Hythlodaiose, který měl na ostrově Utopia strávit delší čas a poznat tak způsoby tamějších obyvatel. Utopia je dělena do dvou částí – v první More kritizuje současnou evropskou (především anglickou) společnost a ve druhé je nastíněn život v samotné Utopii. Zjednodušeně lze Utopii charakterizovat jako představu o idealizované společnosti skromných a pracovitých lidí bez potřeby soukromého vlastnictví.

děl z pera Tommasa Campanelly¹⁵⁵ *Sluneční stát* a Francise Bacona *Nová Atlantis (Nová Atlantida)*.¹⁵⁶

Doba osvícenství přinesla další otřesy v zaběhnutých pořádcích uvadající společnosti aristokratických elit žijících z podstaty již překonané feudální společnosti. Zejména ve Francii přinesl neustále utužovaný panovnický absolutismus společenské napětí, které se odrazilo také ve volání po nastolení ideální společnosti.

Z částečně idealistického prostředí osvícenských myslitelů stojí za pozornost Etienne-Gabriel Morelly¹⁵⁷ či Jean-Jacques Rousseau.¹⁵⁸ V tomto období se také

¹⁵⁵ Tommaso Campanella (1568 – 1639) – italský teolog a filosof. Původním jménem Giovanni Domenico Campanella přijal po vstupu do dominikánského řádu jméno Tommaso na počest Tomáše Akvinského. Stal se přívržencem myšlenky o blížícím se konci světa a nastolení nebeského království. Sám se měl stát mesiášem. Na konci 16. století se zapojil do odboje proti španělské vládě, za což byl postaven před soud. Zároveň byl obviněn z kacířství a vyšetřovala jej také inkvizice. Ve vězení nakonec strávil téměř třicet let a trestu smrti unikl pouze tím, že předstíral duševní nemoc. Ve vězení také napsal většinu svých literárních děl. Závěr života strávil ve Francii, kde žil pod ochranou francouzského krále a kardinála Richelieu.

Sluneční stát – další z utopistických děl, které poprvé vyšlo na počátku 17. století v Itálii. Campanella zde popisuje silně rovnostářskou společnost řízenou osvícenou vrstvou kněží a filosofů. Společenský život je státem přísně organizován, je zde praktikováno kolektivní plánování a velký důraz je kladem na vzdělanost všech obyvatel. Kniha je psána oblíbenou formou dialogu, přičemž tentokrát se jedná o fiktivní rozhovor mezi námořníkem z Janova, který doprovázel Kryštofa Kolumba na první výpravě do Ameriky, a rytířem johanitského řádu. Za pozornost také stojí do detailů vykreslená podoba popisovaného města od jeho ideální geografické polohy přes přesný popis jednotlivých složek společnosti až po popis architektonické podoby města včetně neobvyklého úkazu v podobě vymalovaných hradeb města, které kromě fortifikační funkce slouží jako veřejná encyklopedie s obrazy ze všech oborů lidského vědění i umění.

Zajímavý rozbor díla T. Campanelly uvedl Lukáš Perný v doslovu ke slovenskému překladu *Slunečního státu*: Lukáš PERNÝ, *Doslov a edičné poznámky*, in: Tommaso Campanella: *Slunečný štát*, Bratislava 2020.

Další informace o tomto mysliteli viz Rudolf KUČERA, *Život a dílo Tommase Campanelly*, in: T. CAMPANELLA, *Sluneční stát*, Praha, 1979, s. 75 – 91.

¹⁵⁶ Francis Bacon (1561 – 1626) – anglický vědec, myslitel a filosof. Pocházel z významné šlechtické rodiny a vynikající vzdělání získal především na univerzitě v Cambridgi, kterou však musel pro své neortodoxní názory opustit. Bacon byl velkým kritikem Aristotela a celého scholastického přístupu. Veřejně hlásal nutnost reformy anglického školství a celého vzdělávacího systému. V politickém životě zastával významné funkce a postupně se stal členem parlamentu a také lordem kancléřem. Jeho hlavní přínos však spočívá v moderním přístupu k vědeckému bádání. Položil základy vědeckého přístupu, který je dodnes nazýván baconovou neboli induktivní metodou založenou na experimentu. Baconovy experimenty dokonce zapříčinily jeho smrt, když zemřel na zápal plic, kterým onemocněl při jednom ze svých pokusů.

Nová Atlantis – další z vizí ideálního uspořádání lidské společnosti. Nedokončené dílo je méně tradičně psáno v první osobě a čtenář se o vypravěči nedozví nic bližšího. Naopak do detailu je popsána cesta hlavního hrdiny, který se plavil do Asie, byl však nepřízní počasí zahnán ke břehům dnešního Peru. Na pokraji smrti hladem posádka lodi zakotvila nedaleko neznámých ostrovů, na kterých žila ideální společnost založená na vědeckém poznávání okolí. Stát je řízen tzv. Společností domu Šalamounova – skupinou vzdělanců navazujících na odkaz někdejšího krále Salomona, který se velmi zasloužil o rozkvet ostrova. Návštěvníci postupně získávají přehled o fungování státu a především vědeckém pokroku, který je místní společností ceněn nadevše.

Více o osobnosti F. Bacona a jeho díla *Nová Atlantis* viz:

Jan ČÍŽEK, *Komenský a Bacon – dvě raně novověké cesty k obnově vědění*, Červený Kostelec 2017, zejm. s. 97 – 148.

Daniel ŠPELDA, *Renesanční a novověká filosofie*, Plzeň 2009, s. 79-88.

objevil nový trend v literárním a tematickém zpracování utopií. Tradiční zobrazování vzdálené společnosti nejčastěji na izolovaném ostrově či jinak nedostupné části souše doplnily tituly ze vzdálené budoucnosti či zdánlivě reportážní zobrazování „divošských“ rájů předkládaných na základě publikovaných cestopisů z prostředí méně dostupných částí nově prozkoumávaných kontinentů (zejména Jižní Ameriky a prostředí Austrálie a Oceánie).¹⁵⁹

¹⁵⁷ Etienne-Gabriel Morelly (1717 – 1778) – francouzský filosof, představitel socialistického až utopického myšlení. Ve svém idealismu doufal, že je možné vymýtit z lidské společnosti všechny špatné jevy a dosáhnout obecného dobra. Prostředkem k dosažení zmíněného cíle se mělo stát zrušení soukromého vlastnictví a zavedení práva na práci, ale také pracovní povinnosti pro každého člověka. Jím podporovaná podoba společnosti spočívá na fungujících komunách vycházejících z rodin. Morelly byl pravděpodobně prvním, kdo veřejně prosazoval komunistickou myšlenku „každému podle jeho potřeb, každý přispívá podle svých schopností“. Své myšlenky ztvárnil především v díle *Zákoník přírody*, kde přišel s názorem, že rozum byl člověku dán proto, aby poznal fungování přírody a žil v souladu s ní. Proto je soukromé vlastnictví nepřirozeným odrazem egoismu a jde proti společenské přirozenosti. Pro své názory se dostal do sporu s katolickou církví, která *Zákoník přírody* zařadila mezi zakázané knihy. Podrobnější informace viz například:

Jaroslav VOZKA, *Duchovní revoluce ve Francii 18. století*, Praha 1948, s. 37–38.

¹⁵⁸ Jean-Jaques Rousseau (1712 – 1778) – francouzský filosof a myslitel. Rousseau pocházel ze Švýcarska, kde získal kalvinské vzdělání. V mládí odešel do Francie, kde postupně konvertoval ke katolictví. Stal se spolupracovníkem francouzských osvícenců a aktivně přispíval do Diderotovy Encyklopedie. Jeho myšlenky se staly jedním z myšlenkových základů francouzské revoluce. Rousseau ostře kritizoval aristokracii a kladl důraz na lidská práva. V obecnějším smyslu hlásal také návrat k přírodě jako k přirozenému základu lidské společnosti. Člověk se podle něj rodí nezkažený a vše špatné přináší až společnost. Z toho také vyplynula jeho nedůvěra v soukromé vlastnictví, což bylo později interpretováno i Marxem a jeho následovníky. Zejména v *Rozpravě o původu a příčinách nerovnosti mezi lidmi* staví do protikladu citovost jako základ lidské přirozenosti a moderní společnost, která ničí lidskou sounáležitost, a naopak podporuje negativní charakterové vlastnosti. S tématem této práce souvisí také esej *O společenské smlouvě neboli zásadách státního práva*. Autor zde položil základ všeobecné, a především přímé demokracie. Důrazem na možnost každého jedince vyslovit se při schvalování zákonů a osobně se účastnit na chodu a rozhodování státu inspiroval i příznivce pozdějšího marxismu. Na okraj je nutné také přiznat, že po většinu svého života se podle zásad svého učení nechoval a s aristokracií udržoval úzké vztahy. Je tak jednou z nejrozporuplnějších postav osvícenského myšlení.

Základní shrnutí osobnosti a stěžejních děl viz:

L. VALEŠ, *Dějiny politických teorií*, Plzeň 2007, s. 194-201.

Wolfgang RÖD, *Novověká filosofie II, Od Newtona po Rousseaua*, Praha 2004, s. 483–515.

Z dlouhé řady monografií o osobnosti J. J. Rousseaua viz například:

Milan SOBOTKA, *Jean-Jacques Rousseau: od „Rozpravy o původu nerovnosti“ ke „Společenské smlouvě“*, Praha 2015.

Karel MÁCHA, *Jean-Jacques Rousseau*, Brno 1992.

Al'bert Zacharovič MANFRED, *Tři podobizny z doby Velké francouzské revoluce – Jean Jacques Rousseau, Honoré Gabriel Mirabeau, Maximilien Robespierre*, Praha 1982.

¹⁵⁹ Louis-Sébastien Mercier (1740 – 1814) – francouzský dramatik a spisovatel. Navzdory nedostatečnému vzdělání a chudému původu napsal řadu divadelních her a je také pokládán za jednoho ze zakladatelů žánru science-fiction. Jeho dílo *Rok 2440* se odehrává v daleké budoucnosti a vypráví příběh neznámého muže, který upadne v soudobé Paříži do hlubokého spánku a probudí se ve francouzské metropoli v roce 2440. V budoucí Paříži pak shledává, že se společnost pokojnou revolucí výrazně proměnila a zbavila se negativních společenských jevů od alkoholismu nebo prostituce až po politický útlak a neexistenci lidských práv pro všechny obyvatele. Systém společenského uspořádání podporuje, podobně jako Diderot, parlamentní monarchii, ale také antimilitarismus a sekulární společnost. V jeho podání je vedena jakýmsi králem – filosofem.

Pierre LEPAPE, *Země literatury: od Štrasburských přísah do Sartrova pohřbu*, Brno 2006. s. 273-285.

V reálném politicko-hospodářském prostředí měnící se západoevropské společnosti se ve stejném období již jasněji vyskytovaly náznaky fenoménu, který bude od čtyřicátých let devatenáctého století nazýván komunismem. Na povrch tak vyluply radikální požadavky na absolutní přeměnu lidské společnosti, rozboření stávajícího řádu a vytvoření společnosti nové. Tomu odpovídal i militantní přístup podporovatelů nové myšlenky, i když na jasnější vymezení znaků ideologie si ještě musíme několik desetiletí počkat. A ani poté nebudou programové body „jednotného komunismu“ všeobecně přijaty. Jak správně uvádí Robert Service: „*Komunismus sám však nepřestal vzdorovat pokusům o definici. Komunismus jednoho komunisty je pro jiného komunistu antikomunismem.*“¹⁶⁰

Prvními praktickými pokusy o nastolení nového společenského řádu v širším měřítku celého státu je poprvé možno sledovat v průběhu anglické revoluce. Dvě radikální skupiny v podobě diggerů a levellerů¹⁶¹ kritizovaly anglickou společnost poloviny sedmnáctého století a její rozdělení na základě majetku a z toho plynoucích privilegií. I když se u nich neprojevil náboženský fanatismus, který by bránil spolupráci se zbytkem republikánských skupin v době hlavních revolučních bojů, představovaly svými radikálními požadavky pro Cromwella a jeho stoupence nebezpečí, se kterým

Denis Diderot (1713 – 1784) – francouzský spisovatel, osvícenec a filosof. Jeho filosofické názory prošly radikálními proměnami stejně jako názor na náboženství. Vzhledem k jezuitské výchově se zpočátku prezentoval jako deista, aby se v dospělosti stal vášnivým ateistou. V rámci politického myšlení odmítal despotismus všeho druhu a prosazoval spíše konstituční monarchii. Podobně radikální byl také vývoj jeho filosofických názorů. S tématem této práce souvisí titul *Dovětek k Bougainvillovu cestopisu*, kde Diderot představuje a popisuje idealizovaný ostrov, na kterém obyvatelé neznají zákony „civilizace“ a dávají přednost svobodnému životu a všeobecné harmonii. W. RÖD, *Novověká filosofie II*, Praha 2004, s. 236–253.

André BILLY, *Život Diderotův*, Praha 1988.

¹⁶⁰ R. SERVICE, *Soudruzi*, Praha 2009, s. 23.

¹⁶¹ V době bojů mezi příznivci a odpůrci královského režimu v Anglii v první polovině 17. století se na politické scéně objevilo několik hnutí, která toužila výrazněji změnit aktuální společenské uspořádání. Levelleři byli skupinou prosazující na svou dobu výraznou demokratičnost, na druhou stranu byla jejich cílem také rovnostářská společnost. Požadovali zrušení monarchie, zavedení republikánského zřízení a obnovení či zavedení právních norem zachovávajících svobodu každého jedince. Parlament chtěli výrazně zmenšit, a především počítali se zrušením jeho horní komory. Na sklonku čtyřicátých let 17. století bylo toto hnutí zatlačeno do pozadí, když se proti němu vymezili vojevní velitelé revoluce včetně samotného Cromwella. Svými radikálními politicko-ekonomickými požadavky výrazně předběhli dobu a v 17. století neměl jejich plán naděje na úspěch. Ještě radikálnější skupinou se stali diggeři. Ti požadovali zrušení feudálního řádu, jehož zavedení spojovali na území Anglie s vpádem Normanů v 11. století. Veškerá půda měla být vyvlastněna a obdělávána na základě komunitního uspořádání tak, aby hodnota z ní vytvořená připadla všem. Hnutí zaniklo po násilném zničení několika komun na území Anglie.

Více o problematice anglické revoluce viz například:

Miroslav HROCH, *Oliver Cromwell*, Praha 1968.

Kenneth Owen MORGAN, *Dějiny Británie*, Praha 2008.

Veronika FOJTÍKOVÁ, *Anglická revoluce*, Bakalářská práce. Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, katedra anglistiky a amerikanistiky, Olomouc 2009.

Dostupné online <https://theses.cz/id/h2vs4b/602751>, [6. 6. 2022].

se vypořádal silou v momentě, kdy mu jejich revoluční zápal přestal vyhovovat. Přesto jsou právě tyto dvě republikánské frakce pro „pravověrné“ komunisty skutečnými bojovníky za novou myšlenku.

Podobný vývoj nastal i o více než století později na druhé straně kanálu La Manche. Ani v době francouzské revoluce nebylo hlavním požadavkem revoluční většiny totální rozboření společenského řádu, nýbrž jeho spravedlivější přetvoření. Přesto i v prostředí francouzského pokusu o odstranění panovnického absolutismu přišli na politické kolbiště příznivci krajně rovnostářských myšlenek. Jean-Paul Marat i Gracchus Babeuf¹⁶² nakonec našli v duchu pořekadla o revoluci požírající vlastní děti v rozbouřené Francii smrt, jejich činnost a myšlenky se však staly dalšími stavebními kameny budoucího komunistického myšlení.

Ani po politickém restaurování diktatury z maršálské hole Napoleona Bonaparta nebo po návratu Bourbonů na francouzský trůn a neslavném umístění Napoleona na ostrově Svatá Helena se nepřestávali objevovat příznivci rovnostářského uspořádání. Ještě před obdobím průmyslové revoluce našel řadu příznivců Henri de Saint-

¹⁶² Jean-Paul Marat (1743 – 1793) – původně francouzský lékař a publicista. V době francouzské revoluce se vrhl na politickou dráhu a stal se jednou z ústředních postav kordeliérů. V roce 1793 dosáhl vrcholu své moci, když se postavil do čela převratu, při kterém byli girondisté svrženi, a následně proslul jejich krutým pronásledováním. Ve stejném roce však přišla vražda z rukou girondistky Marie-Anny Charlotte de Corday. Marat se následně stal jedním ze symbolů francouzské revoluce a jeho ostatky putovaly do pařížského Pantheonu. Marat mimo jiné pronesl zajímavý citát charakterizující jím podporovaný styl politického boje: „Násilí je nutné k nastolení řádu, ve kterém již násilí nebude.“ Prosazoval zavedení přísně rovnostářské společnosti a brojil především proti francouzské aristokracii.

Gracchus Babeuf (1760 – 1797) – další z představitelů radikálních politiků francouzské revoluce. Pocházel z chudých poměrů a své radikální až revoluční myšlenky částečně získal od svého otce. V době francouzské revoluce patřil k zastáncům zavedení rovnostářské společnosti, ve které mají všichni nárok na stejný podíl z produkce i statků. Svými následovníky je považován za jednoho (možná zcela prvního) filosofa komunismu. Podobně jako Marat zemřel násilnou smrtí – po neúspěšném pokusu o státní převrat i během spiknutí rovných (což byl jeden z prvních pokusů o nastolení komunistické společnosti v reálném životě) jej soud poslal pod gilotinu. Ve svých myšlenkách vyšel z osvícenského požadavku na soulad lidského života a přírody. Podle něj právě příroda dala každému člověku právo na podíl z vlastnictví. Požadoval proto vyvlastnění a přerozdělení půdy, všichni lidé (rozuměj profese) si budou rovni, soukromé vlastnictví bude vystřídáno kolektivním, které umožní blahobyt pro všechny. Základem společnosti se měla stát sociálně zabezpečená rodina. Stát má v zájmu dosažení tohoto cíle právo přerozdělovat majetek a zasahovat do soukromí všech lidí.

Pro základní orientaci v problematice francouzské revoluce lze využít například přehlednou monografii Daniely Tinkové, která v příloze obsahuje také medailony předních postav francouzské revoluce.

Daniela TINKOVÁ, *Revoluční Francie 1787-1799*, Praha 2008.

Problematice francouzské revoluce se též věnoval Miroslav Hroch:

Miroslav HROCH – Vlasta KUBIŠTOVÁ, *Velká francouzská revoluce a Evropa: 1789-1800*, Praha 1990.

Osobnosti J. P. Marata se velmi podrobně věnuje například monografie Jean MASSIN, *Marat*, Praha 1964.

Podrobnější medailon G. Babeufa viz W. RÖD, *Novověká filosofie II*, Praha 2004, s. 537–539.

Simon¹⁶³ se svým požadavkem na vytvoření společného fondu, ve kterém by byl shromážděn veškerý kapitál a výrobní prostředky včetně půdy. Saint-Simon se však částečně odklonil od požadovaného radikalismu v prosazení uvedené rovnostářské myšlenky. Podle jeho učení mělo nejprve dojít k ukončení občanské války a prosazení nového společenského řádu mělo jít ruku v ruce s propagandou. Měl za to, že následně bude společnost souhlasit s přetvořením lidského společenství v komunu pracujících, přiřazovaných k práci podle svých schopností a odměňovaných podle výsledků práce. Saint-Simon však na rozdíl od některých radikálnějších následovníků nepožadoval zrušení soukromého vlastnictví. Jeho zachování naopak považoval za žádoucí. Stejně tak Louis Blanc¹⁶⁴ věřil, že je možné nastolit novou společnost pokojným vývojem. Doporučoval, aby se revoluční Francie vydala cestou postupného vytlačování soukromého podnikání ze všech složek ekonomiky. Doufal v širokou společenskou podporu zejména od nemajetných vrstev společnosti, které se stanou hnacím motorem změn.

Na scénu však vstoupily masivní ekonomické proměny nastartované rozvojem tovární výroby. Tak zvaná průmyslová revoluce znamenala podstatnou změnu ekonomických vztahů včetně sociálního rozvrstvení. Demografické změny provázející rozvoj továren a kvantitativní nárůst potřeby pracovní síly přiměly následovníky Saint-Simona či Blanca k radikálnějším myšlenkám.

¹⁶³ Henri de Saint-Simon (1760 – 1825) – jeden z prvních představitelů moderního socialismu. Paradoxně pocházel z aristokratického prostředí, svého titulu se však dobrovolně vzdal. Aktuální kapitalismus považoval za stupeň postupného vývoje od feudalismu k vědecko-technické společnosti. V jím představeném ideálu měli mít hlavní slovo vědci. Motorem ekonomického a následně sociálního vývoje je podle něj boj mezi dvěma třídami. První tvoří vlastníci, které Saint-Simon dehonestoval, a průmyslníci. Do druhé skupiny zařazoval na rozdíl od pozdějších marxistů dělníky, řemeslníky, ale také úředníky.

Základní nástin informací o utopickém socialismu a osobnostech Saint-Simona, Owena a Fouriera viz L. VALEŠ, *Dějiny politických teorií*, Plzeň 2007, s. 236-239.

Lukáš PERNÝ, *Triumvirát utopického socialismu Charles Fourier, Saint-Simon, Robert Owen*, in: DAV DVA – kulturno-politický magazín. Dostupné online <https://davdva.sk/triumvirat-utopickeho-socializmu-charles-fourier-saint-simon-robert-owen/>, [30. 12. 2022].

Překlady základních textů nejznámějších utopistů včetně Saint-Simona viz Vojtěch ZAMAROVSKÝ, *Utopisti*, Bratislava 1961.

¹⁶⁴ Louis Blanc (1811 – 1882) – další z představitelů socialistického myšlení v západní Evropě. Přišel s myšlenkou vytvoření výrobních družstev, která by zpočátku byla podporována vládou a následně by přešla pod dohled samotných dělníků. Bez státní pomoci v počátečním období výrobních družstev podle něj nemohlo dojít k nastartování pozitivních ekonomických změn, které v konečném důsledku měly přinést spravedlivou a pracovitou společnost.

Louis Blanc hrál významnou roli i během tzv. Únorové revoluce v roce 1848. Více o revolučním období roku 1848 a osobnosti nejen L. Blanca viz:

William FORTESCUE, *France and 1848 – The End of Monarchy*, Londýn 2005.

E. HOBSBAWM, *The Age of Revolution: Europe 1789–1848*, New York 1962.

3.3 Průmyslová revoluce a její vliv na levicové myšlenky

Zůstaneme-li ještě krátký čas v rozbouřené Francii první poloviny devatenáctého století, na scéně se objeví trojice osobností – Fourier, Proudhon a Blanqui. Všichni tři se více či méně opět vraceli k myšlence násilné revoluce a zejména poslední z trojlístku obhajoval revoluční teror jakobínského stříhu.

Charles Fourier vášnivě zastával myšlenku vytváření autonomních komun (jakýchsi falang) a za největší společenské zlo považoval snahu o soukromý zisk.¹⁶⁵ Za základní problém společnosti považoval přetržení pouta mezi výrobou a spotřebou, což měly napravit zmíněné falangy. S novým systémem přerozdělení výroby a s důrazem na zemědělskou výrobu, kterou by průmysl pouze doplňoval, by také došlo k odstranění disproporce mezi městy a venkovem.

V jeho šlépějích krácel Pierre-Joseph Proudhon,¹⁶⁶ který prosazoval ještě větší dezintegraci společnosti a vytvoření drobných komun na rodinném základě. Tato

¹⁶⁵ François Marie Charles Fourier (1772 – 1837) vyrůstal v rodině obchodníka s textilem, ale na dráhu svého otce se nedal. Naopak postupně začal vidět obchod jako příčinu ekonomických problémů a sociální disbalance. V jeho očích je nutné pro naplnění ideálu spravedlivé společnosti zavést autonomní falangy, ve kterých bude vše řízeno kolektivními institucemi zajišťujícími dostatek pro všechny. Lidská společnost se podle jeho myšlenek neustále vyvíjí od divoštví až do současného období civilizace. Fourier však chtěl společnost posunout do dalšího stadia představujícího harmonii. Celkovou společenskou harmonii mělo přinést také omezení obchodu, větší provázání výroby se spotřebou, venkova s městy a také v propojení duševní a fyzické síly. Každý člověk měl být motivován také možností získání akcií falang a tím se podílet na společném vlastnictví. Jeho následovníci se několikrát pokusili realizovat falangu v praxi. Zatímco na jihu Francie byla falanga neúspěšná, poněkud lépe si vedly pokusy na americké půdě.

Lukáš PERNÝ, *Triumvirát utopického socializmu Charles Fourier, Saint-Simon, Robert Owen*, in: DAV DVA – kultúrno-politický magazín. Dostupné online <https://davdva.sk/triumvirat-utopickeho-socializmu-charles-fourier-saint-simon-robert-owen/>, [30. 12. 2022].

Překlady základních textů nejznámějších utopistů včetně Fouriera viz V. ZAMAROVSKÝ, *Utopisti*, Bratislava 1961.

¹⁶⁶ Pierre-Joseph Proudhon (1809 – 1865) – francouzský levicový myslitel, který sám sebe nazval anarchistou. Pocházel z chudých poměrů, a proto se několikrát musel rozhodovat mezi studiem a prací. Pro své radikální politické názory se několikrát dostal do rozporu se státní mocí a ocitl se také ve vězení. Po propuštění z vězení politické aktivity nezanechal, a tak značnou část života strávil v exilu v Belgii. Základem jeho učení je odmítnutí dohledu státní moci nad individualitou jedince. Zároveň také odmítá soukromé vlastnictví, a naopak dává přednost volnému sdružení rodin. Podle Proudhona si jsou všichni lidé rovni a nemají nárok na žádná privilegia vůči ostatním. Odporem k elitářství se vymezil od jiných sociálních myslitelů své doby – například Comta či Saint-Simona. Vlastnické právo nazval svým způsobem krádeží, avšak na rozdíl od Marxe nepožadoval jeho naprosté zrušení. Naopak vyslovil myšlenku o nutnosti unifikace vlastnictví, což se mělo projevit zejména ve způsobu vlastnictví průmyslových podniků a výrobních prostředků jako celku. Proudhon se tak svými názory stal kritikem zastupitelské demokracie i komunismu zároveň. Od radikálních komunistů se také lišil svým postojem k sociální revoluci, před níž klade důraz na proběhnutí revoluce vědění a lidského vzdělání.

Jeho výrokem o vlastnictví majetku, které považoval za krádež, se věnuje například popularizační titul: Helge HESSE, *Citáty, které pohnuly dějinami*, Praha 2008, s. 180-182.

V roce 2022 vyšlo jeho stěžejní dílo v českém překladu:

P.-J. PROUDHON, *Co je to vlastnictví aneb Hledání principů práva a vlády*, Praha 2022

z větší části autonomní společenství měla fungovat na principu společenské smlouvy a neměla podléhat vyšší autoritě. Proudhon tak vedle jakékoli formy soukromého vlastnictví odmítal formu socialismu na diktátorském základě.

Výše již bylo zmíněno, že nejdále zašel ve svých úvahách i v praktických pokusech Louis-Auguste Blanqui.¹⁶⁷ Tento radikál již veřejně pracoval s pojmem proletariát, pro který se celý život pokoušel vytvořit poslední stadium ve vývoji lidstva – komunistickou společnost. Stál v čele několika povstání a proslul zejména jako příznivec permanentní revoluce, která měla komunismus v budoucnu zajistit.

S rozvojem moderní společnosti, rychlejší výměnou informací a větší ekonomickou provázaností států západní a následně střední Evropy se raně komunistické myšlenky neomezily pouze na dvojici průmyslových velmocí – Velkou Británii a Francii. Také v německojazyčném prostředí se začaly objevovat více či méně radikální a většinou tajné společnosti rychle šířící myšlenku sociální revoluce. Ve Švýcarsku, německých státech či Belgii se navzdory státní perzekuci uchytily organizace jako například Svaz spravedlivých.¹⁶⁸

Samotné osobnosti P. J. Proudhona a jeho myšlenkám se věnuje monografie V. Tomka a O. Slačálka zejména v kapitole č. 4 Vlastnictví – krádež, nebo záruka svobody?

Václav TOMEK – Ondřej SLAČÁLEK, *Anarchismus – svoboda proti moci*, Praha 2006, s. 81–103.

Ze zahraničních monografií lze zmínit:

Alex PRICHARD, *Justice, Order and Anarchy: The International Political Theory of Pierre-Joseph Proudhon (New International Relations)*, Londýn 2013.

George WOODCOCK, *Pierre-Joseph Proudhon: a biography*, Montreal 1972.

¹⁶⁷ Louis Auguste Blanqui (1805 – 1881) – francouzský levicový a socialistický aktivista, který byl zásadně ovlivněn myšlenkami Babeufa, Saint-Simona či Fouriera. Po účasti na revoluci v roce 1830 a zejména na přípravách svržení krále v roce 1839 byl odsouzen na doživotí, ale po devíti letech se dočkal omilostnění. Politické činnosti však nezanedbal a aktivně se účastnil také revolučních událostí v roce 1848. Při dalším pobytu ve vězení zformulovat revoluční teorii, ze které později vyšli marxisté. Blanqui ve svém učení požadoval, aby socialistická revoluce nebyla vyvolána široce založeným dělnickým hnutím s využitím mas, ale aby se jednalo o politickou akci úzké skupiny dobře organizovaných revolucionářů, kteří by po ovládnutí státu zavedli socialistickou společnost shora.

Blanquiho dílo bylo v době komunistické diktatury z pochopitelných důvodů bráno jako jeden z myšlenkových základů učení Karla Marxe, a proto o něm vyšlo i několik monografií:

Věra ROSYPALOVÁ, *Louis Auguste Blanqui a jeho dílo*, Praha 1950.

Nikolaj Nikolajevič MOLČANOV, *Louis Auguste Blanqui*, Bratislava 1989.

¹⁶⁸ Svaz spravedlivých by mohl být považován za jednu z prvních organizací komunistického typu. Vznikl v německých oblastech a za jeho zakladatele je považován Wilhelm Weitling (1808 – 1871) – krejčí, který byl posléze nucen emigrovat do Francie. Prosazoval myšlenku násilné revoluce a přímo se tak postavil proti myšlenkám Fouriera či Saint-Simona. Je paradoxní, že se později neshodl na taktice a směřování komunistického hnutí s Marxem, který do Svazu přišel později. Weitling organizaci nuceně opustil a emigroval do Spojených států, kde v roce 1871 zemřel.

Monografie, která mapuje životní osudy současníka Karla Marxe, vyšla v českém překladu v polovině 60. let:

Wolfgang JOHO, *Sen o spravedlnosti – životní osudy krejčovského tovaryše, buřiče a proroka Viléma Wietlinga*, Praha 1963.

Výbor z díla W. Weitlinga vyšlo v českém překladu v druhé polovině 80. let:

Wilhelm WEITLING, *Lidstvo jaké by mělo být – výbor z díla*, Praha 1987.

Zajímavý pohled na osobnost Weitlinga a také na činnost Svazu spravedlivých přináší L. Perný:

Do myšlenkového vývoje zastánců společenské přeměny citelně zasáhla idea z jiného vědního oboru. Charles Darwin vystoupil s tezí přírodního výběru a neustávajícího procesu „mikroskopických“ změn vedoucích k eliminaci méně přizpůsobivých organismů v přírodním společenství. Příznivcům radikálního socialismu tak poskytli další argument, který však chápali zásadně odlišně. Herbert Spencer¹⁶⁹ i Auguste Comte¹⁷⁰ souhlasili s Darwinovým tvrzením o evolučním vývoji, který aplikovali na lidskou společnost. Věřili v možnost postupného vývoje pomocí drobných kroků, které ve výsledku povedou k pokojným a pozitivním změnám ve společnosti.

Částečnou spojitost s výše uvedenými myšlenkami na vliv přírody a přírodních zákonitostí na vývoj lidské společnosti lze najít také v myšlenkách, které zastával Jean-Jacques Rousseau. Také jeho dílo se stalo jedním ze zdrojů budoucího marxismu. Odmítání institucí jako takových šlo ruku v ruce se snahou o nastolení rovnostářské a spravedlivé společnosti v souladu s obecným blahem. Rousseau se stavěl proti systému zastupitelské demokracie, naopak byl přesvědčen, že řešením společenských problémů je potlačování osobního prospěchu na cestě ke zmíněnému

Lukáš PERNÝ, *Evanjelium podľa Wilhelma Weitlinga, buriča, proroka a vizionára vedecky riadenej spoločnosti*, in: DAV DVA – kultúrno-politický magazín. Dostupné online <https://davdva.sk/evanjelium-podla-wilhelma-weitlinga-burica-proroka-a-vizionara-vedecky-riadenej-spolocnosti/>, [31. 12. 2022].

¹⁶⁹ Herbert Spencer (1820 – 1903) – britský filosof a především sociolog. Proslavil se jako zastánce myšlenky, že lidská společnost je velmi podobná živému organismu. Stal se zakladatelem tzv. organistické školy, která našla podobnost ve vývoji a fungování lidské společnosti a živého organismu. Společnost je podle zastánců uvedené myšlenky podobně jako biologický organismus schopna růstu, skládá se z na první pohled nezávislých částí, které jsou schopné pracovat ve prospěch celku a zároveň se mohou vyvíjet nezávisle na ostatních. Mezi jednotlivými složkami také probíhá výměna informací a materiálu podobně jako v organismu. Je také autorem myšlenky o přežití nejsilnějšího, což je všeobecně, avšak nesprávně přisuzováno Charlesi Darwinovi, který argumentoval spíše tzv. přirozeným výběrem.

Základní otázky učení Herberta Spencera rozebírají například:

Lukáš URBAN, *Sociologie*, Praha 2006, s. 87.

Ivan MUCHA, *Sociologie – základní texty*, Praha 2007, s. 12-15.

Kamil JANIŠ, *Vybrané kapitoly z dějin výchovy*, Opava 2009, s. 49.

¹⁷⁰ Auguste Comte (1798 – 1857) – francouzský matematik a zejména sociolog. Jeho odkazem je především tzv. pozitivismus – vědecký přístup snadno aplikovatelný ve všech disciplínách, který je založen pouze na sledování ověřitelných faktů a zkoumání vztahů mezi nimi. Odmítl tak časté hledání prvotních příčin za každou cenu a jejich vysvětlování neověřitelnými silami. Své myšlenky pak aplikoval na lidskou společnost. Cílem se měla stát reforma společnosti a navrácení sociální stability a morálky. Podle Comta prochází lidská společnost třemi stadii dějin – od teologického, přes metafyzické až po pozitivistické, které je nejvyšší. V něm společnost zjistí, že absolutní poznání není možné a do budoucna klade důraz pouze na verifikaci ověřitelných faktů. A právě pozitivistické stadium lidských dějin je možné až v industriální společnosti.

Pro bližší pochopení myšlenek A. Comta viz například:

Jiří CETL, *Průvodce dějinami evropského myšlení*, Praha 1985, s. 497–502.

Ian Philip McGREAL (ed.), *Velké postavy západního myšlení – slovník myslitelů*, Praha 1997, s. 418–422.

Jiřina POPELOVÁ, *Rozpad klasické filosofie – vznik soudobého filosofického schizmatu*, Praha 1968, s. 70–95.

blahu celého společenství. Podstatným znakem jeho učení, ze kterého vyšli i marxisté, bylo odmítnutí nedotknutelného soukromí. Jednotlivci v souladu s jeho myšlenkovými vývody nejsou schopni sami posoudit, kde leží dobro celé společnosti, a proto je nutné jejich jednání nejen ve veřejném prostoru neustále korigovat i za cenu zásahů do osobního života. Rousseauovo pojetí je tak vskutku možno považovat za jakýsi duchovní základ totalitarismu – a to nejen toho levicového.

Silnější hlas nakonec ale měla dvojice osobností, která je neodmyslitelně s počátky komunismu a krajního socialismu spojená – Friedrich Engels, Karl Marx.¹⁷¹ Přiklonili se k myšlence prosazované již Machiavellim, že historii tvoří pouze ti, kteří k tomu mají příležitost. Na rozdíl od florentského spisovatele však nevěřili, že by dějiny mohl tvořit pouze jeden člověk, naopak za nástroj společenských změn považovali proletariát vhodný pro permanentní třídní boj.

¹⁷¹ Karl Heinrich Marx (1818-1883) – německý ekonom, filosof a přední teoretik dělnického hnutí. Pocházel z židovské rodiny, i když jeho otec nedlouho před jeho narozením přijal luteránství, aby mohl pokračovat v advokátní praxi. Vystudoval práva a věnoval se také klasické filosofii. Od 40. let devatenáctého století spolupracoval s F. Engelsem a krajně levicovými hnutími v západní Evropě. Se svou rodinou střídavě žil v Belgii, Paříži či Velké Británii. Na všech místech se zapojoval do dělnického hnutí, a především pravidelně přispíval do novin. Finanční prostředky na svou práci získával zejména z honorářů a díky finanční podpoře F. Engelse, který také jeho tvůrčí činnost výrazně usměrňoval. Stal se také spoluautorem Komunistického manifestu a začal pracovat na svých stěžejních dílech. Stát také u zrodu I. internacionály, v jejímž čele stál až do roku 1872. Marx zemřel v roce 1883 a byl pohřben v Londýně. Po jeho smrti našel F. Engels v jeho pozůstalosti velké množství konceptů a poznámek, z nichž část uspořádal do druhého a třetího dílu Kapitálu. Marx byl ženatý a se svou manželkou měl sedm dětí. Pravděpodobně měl také nemanželského syna.

F. WHEEN, *Karl Marx*, Praha 2002.

TÝŽ, *Marxův Kapitál*, Praha 2007.

Friedrich Engels (1820 – 1895) – německý politický filosof a ekonom, spoluautor Komunistického manifestu a jedna z čelných postav I. i II. internacionály. Pocházel z dobře situované rodiny majitele textilní továrny. Po studiích pracoval jako obchodník a zároveň začal inklinovat k filozofii a historii. Po vojenské službě odcestoval do Velké Británie a začal pracovat v Manchesteru, kde jeho otec spoluvlastnil jednu z textilních továren. V této době se již aktivně zajímal o životní podmínky dělníků a vystupoval na jejich obranu. Aktivně přispíval do mnoha novin a časopisů. V roce 1844 začal spolupracovat s Karlem Marxem, se kterým jej pojilo přátelství. Po návratu z Velké Británie pobýval v západní Evropě a od konce 40. let devatenáctého století v oblasti dnešního Německa. Aktivně se zapojil do místních revolučních hnutí, což jej donutilo odejít do Švýcarska a následně zpět do Velké Británie. Zde se vrátil k obchodní činnosti a ze svých výdělků sponzoroval činnost Karla Marxe. Po Marxově smrti také podle jeho zápisků dokončil druhý a třetí díl Kapitálu. Je autorem celé řady dalších studií a knih – například *Vývoj socialismu od utopie k vědě* či *Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu*. F. Engels zemřel na rakovinu v roce 1895 a podle jeho přání byl jeho popel rozptýlen do moře.

Heinrich GEMKOW, (et al.), *Bedřich Engels – životopis*, Praha 1982.

H. GEMKOW, *Život dvou přátel*, Praha 1986.

3.4 Bedřich Engels – Karel Marx – komunismus na scéně

Marxismus je pro mnohé synonymem k pojmu komunismus. Je pravdou, že se učení dvojice německých intelektuálů, kteří byli osobnostně natolik rozdílní, jak to jen bylo možné, stalo podstatným ideovým zdrojem pro tradiční pojetí komunismu, které reprezentuje Lenin se svými souputníky. Ponechme stranou podrobný rozbor jejich myšlenek (to je součástí jedné z následujících kapitol), na tomto místě se zaměříme na jejich vliv na komunistické hnutí.

Marx s Engelsem stáli nejen svým *Komunistickým manifestem* u zrodu politického proudu, který se snažil o vytvoření dokonalé společnosti, v níž budou mít hlavní slovo dělníci. Oni byli těmi, kdo výrazněji do politického slovníku zařadili pojem proletariát. Sami jej chápali jako hnutí vzdělaných a uvědomělých dělníků, kteří se stanou nástrojem přeměny dosavadní kapitalistické společnosti na společnost komunistickou. Jak ve své monografii uvádí Robert Service, je nutné zdůraznit, že na rozdíl od svých následovníků v čele konkrétních komunistických stran a hnutí se Marx s Engelsem dívali na nezaměstnané a těžko zaměstnatelné příslušníky na nejnižších stupních společenské pyramidy mezi prsty. Tzv. lumpenproletariát neuznávali, a naopak se soustředili na aktivizaci kvalifikovaných a řádně pracujících dělníků.

Ve svém učení byli radikály a zároveň politickými pragmatiky. Chápali, že ke stanoveným cílům totální přeměny uspořádání společnosti je nutné dojít určitým vývojem. Po porážce revolučních snah v bouřlivém roce 1848¹⁷² se soustředili na volání po částečných reformách ve prospěch dělníků či zvýšení počtu průmyslových

¹⁷² Revoluční hnutí napříč Evropou v roce 1848 a 1849 je také nazýváno „Jarem národů“. Jednalo se o přímý důsledek konzervativních snah evropských monarchií, který vznikl jako důsledek jednání Vídeňského kongresu a uzavření protirevolučního politického systému tzv. Svaté aliance. V polovině čtyřicátých let devatenáctého století však již požadavky na občanské svobody a fungování moderní společnosti pokročily výrazně dále a velká část především městských obyvatel požaduje více politických práv a občanských svobod. V této souvislosti se mezi početně sílícím dělnictvem objevují také sociální požadavky. Jedním z hlavních důvodů propuknutí snah o politickou emancipaci a získání možnosti politicky participovat na věcech veřejných byla proběhnuvší industrializace (tzv. průmyslová revoluce) a s ní spojené zvýšení urbanizace. Nárůst městského obyvatelstva zcela proměnil demografickou mapu vyspělejších států Evropy a mimo jiné zapříčinil posílení dělnického hnutí. I když přímé revoluční výbuchy dokázaly jednotlivé režimy potlačit, cesta k moderní občanské společnosti se již zastavit nedala.

Více k tématu revolučního období let 1848 a 1849 viz:

E. HOBSBAWM, *The Age of Revolution*, New York 1962.

Michael RAPPORT, *1848 – Year of Revolution*, Londýn 2009.

M. RAPPORT, *Evropa devatenáctého století*, Praha 2011, s. 144-170.

Arnošt KLÍMA, *Revoluce 1848 v českých zemích*, Praha 1974.

podniků vlastněných státem. V tomto postupu viděli možnost, jak pro budoucí souboj s kapitalismem připravit onu zmíněnou masu dělnictva, která se následně postará o nastolení spravedlivého společenského uspořádání. V jejich podání se v podstatě mělo jednat o návrat do počáteční fáze existence lidské společnosti doplněné o nejmodernější technologii. Politika měla v podobě, jak ji chápeme dnes, přestat existovat. Přežitou by se také stala společenská hierarchie, která by již nebyla potřeba. Komunismus tak chápali jako závěrečnou fázi vývoje lidské společnosti. Myšlenka komunismu tak spatřila světlo světa. Zbývalo však dodat jasně vymezenou intelektuální analýzu nového učení. Především Marx dlouhé roky text svého díla opakovaně přepisoval, aby teprve v šedesátých letech devatenáctého století vyšel na veřejnost s *Kapitálem*.¹⁷³

¹⁷³ První díl *Kapitálu* vydal sám Marx, další dva vyšly až po Marxově smrti a podle jeho poznámek tituly editoval je F. Engels.

K. MARX, *Kapitál – Kritika politické ekonomie, díl I.*, Praha 1953.

K. MARX – B. ENGELS, *Kapitál – Kritika politické ekonomie, díl II.*, Praha 1954.

TITÍŽ, *Kapitál – Kritika politické ekonomie, díl III.*, Praha 1955-1956.

3.5 Mezinárodní dělnické sdružení – I. internacionála; vznik II. internacionály

Od šedesátých let devatenáctého století se na scéně objevují první pokusy zaštitit levicové hnutí založením společné organizace. V 1864 se v Londýně sešli zástupci rozličných politických proudů a přesvědčení, aby založili Mezinárodní dělnické sdružení, které se v dalším období do dějin zapsalo pod názvem I. internacionála. Jednalo se o natolik rozporuplnou skupinu intelektuálů, revolucionářů či dělníků, že mnohdy ostré spory byly na denním pořádku. Především Marx se na tomto kolbišti doslova vyžíval, na druhou stranu neshody přinášely neustálé odštěpenecké tendence, které novou organizaci oslabovaly zevnitř. Vrcholným orgánem byla generální rada, ve které sice konfliktů ubylo, o jednotném postupu se však v žádném případě mluvit nedalo. Přesto se na kongresech proběhnuvších v druhé polovině šedesátých let podařilo najít společný cíl, kterým se stala snaha o vyvolání světové revoluce.

První pokus o nastolení nové společnosti revoluční cestou na sebe nenechal dlouho čekat. Již v roce 1870 propukla prusko-francouzská válka, která mimo jiné znamenala konec pro Napoleona III. a pád císařství. Ve francouzském hlavním městě vyvolala revoluční bouři a následné založení tzv. Pařížské komuny.¹⁷⁴ Marx s Engelsem i další představitelé I. internacionály v ní viděli možnost realizovat své učení v praxi. Než se však mohla případná životaschopnost komuny ukázat, přišla její porážka a velmi brutální potlačení komunardů kontrarevolučními silami. Následovala spirála pronásledování nejen představitelů komuny, ale také ostatních příznivců myšlenky marxismu. Navíc se perzekuce neomezila pouze na francouzské

¹⁷⁴ Po porážce Francie v prusko-francouzské válce došlo k pádu tzv. druhého císařství a vzniku třetí francouzské republiky. Nové vedení Francie následně uzavřelo v lednu 1871 s Pruskem mír, jehož součástí bylo odzbrojení francouzských vojenských jednotek v Paříži. Na obraně obleženého hlavního města se ale v předchozím střetu podílely také Národní gardy, které mírovou smlouvou odzbrojeny nebyly. Zradikalizované polovojenské jednotky odmítly požadavek nového francouzského vedení na odzbrojení a po několika krvavých incidentech převzaly v březnu 1871 moc nad francouzským hlavním městem. Představitelé Národních gard zavedli přísně rovnostářský režim a vyhlásili obnovení tzv. Pařížské komuny z doby Velké francouzské revoluce. Nový režim však vydržel pouze do konce května, kdy komunardé podlehlí vojenské přesile francouzské regulérní armády podpořené početnými pruskými jednotkami. Přes tento zjevný neúspěch se pařížská komuna stala především pro Marxe velkou inspirací. Na okraj lze zmínit, že pokus o nastolení komun proběhl i v dalších francouzských městech (například Lyonu nebo Marseille), naopak venkovské oblasti se od této iniciativy spíše distancovaly. Faktickým výsledkem pařížské komuny se staly zástupy popravených dosahující několika desítek tisíc, další část rebelů skončila na galejích.

Z novějších prací lze využít titul M. Krajčů, naopak z titulů vydaných před rokem 1989 se nabízí monografie R. Wohlgemuthové:

Milan KRAJČA, *Vive la Commune! Přehled dějin Pařížské komuny 1871*, Praha 2011.

Renata WOHLGEMUTHOVÁ, *Pařížská komuna*, Praha 1980.

prostředí a k potlačení krajně levicových sil došlo i v dalších evropských státech. I. internacionála proto přesídlila do politického exilu, který našla v americkém New Yorku. Zde byla sice v bezpečí, ztratila však reálnou možnost aktivně spolupracovat s dvojicí „otců zakladatelů“. Také Marx s Engelsem si uvědomili, že je pro ně nemožné aktivně se podílet na činnosti či dokonce řízení internacionály, a proto své další aktivity napnuli k podpoře konkrétních politických stran napříč evropským kontinentem.

Nejblíže měli k německému prostředí, ze kterého oba pocházeli, nepřekvapí proto, že nejužší spolupráci oba představitelé marxismu navázali se sociálně demokratickou stranou v Německu.¹⁷⁵ Poté, co německé vládní orgány zanechaly cíleného pronásledování německých sociálních demokratů a zrušily zákaz její činnosti, došlo k velkému rozmachu dělnického hnutí. V několika následujících volebních obdobích vzrůstal podíl sociálních demokratů v německém parlamentu až na úctyhodných třicet procent po volbách v roce 1912. Ještě se nejednalo o absolutní většinu, o které snili čelní představitelé snažící se naplnit sen Marxe i Engelse. Ruku v ruce s rostoucím počtem křesel však vyprchával prvotní revoluční zápal. Stále sice ve vzduchu visela myšlenka revolučního převratu, z úst německých sociálních demokratů však opakovaně zaznívalo vědomé odsouvání revolučního okamžiku na vzdálenější dobu. V duchu pragmatické politiky se naopak soustředili na zlepšení materiálního zabezpečení a pracovních podmínek německého proletariátu.¹⁷⁶

¹⁷⁵ Německá sociální demokracie (Sozialdemokratische Partei Deutschlands) představovala jednu z nejstarších německých politických stran. Počátky jejího působení se datují hluboko do 19. století. V roce 1863 vznikla v Eisenachu (Durynsko) mateřská organizace Sněm německých dělnických spolků, který se v roce 1869 přetvořil na Sociálně demokratickou dělnickou stranu. V mezidobí 1878 – 1890 byla strana zakázána a došlo k její radikalizaci (praktickým výsledkem byl tzv. erfurtský program prosazující marxistickou politickou doktrínu z roku 1891). K přijetí současného názvu došlo po opětovném povolení strany v roce 1890.

K podrobnějšímu studiu historie německé sociální demokracie před první světovou válkou se nabízí především cizojazyčné tituly:

Geoff ELEY, *Forging Democracy – The History of the Left in Europe (1850–2000)*, Oxford 2002.

W. L. GUTTSMAN, *The German Social Democratic Party, 1875–1933*, London 1981.

Heirich POTTHOFF – Susanne MILLER, *The Social Democratic Party of Germany 1848–2005*, Bonn 2006.

V českém jazyce je dostupná monografie:

Heinrich POTTHOFF, *Německá sociální demokracie – historické kořeny, hlavní směry a perspektivy*, Bonn 1991.

¹⁷⁶ V německé sociální demokracii se tak rozhořel souboj mezi přesvědčenými marxisty (např. Kautsky či Luxemburgová) a pragmatickými politiky (např. Bernstein).

W. L. GUTTSMAN, *The German Social Democratic Party, 1875–1933*, London 1981.

H. POTTHOFF – S. MILLER, *The Social Democratic Party of Germany*, Bonn 2006.

H. POTTHOFF, *Německá sociální demokracie*, Bonn 1991.

S rostoucím vlivem marxismu na německý (a potažmo evropský) proletariát vzrostl také počet sporů o samou podstatu marxistického učení. I když se ideologickými spory budeme zabývat v jedné z následujících kapitol, je na tomto místě opět nutné učinit menší exkurz. Od poslední dekády „dlouhého“ devatenáctého století lze v marxistickém hnutí jasně pozorovat dva proudy. Na jedné straně se jednalo o kritiky upozorňující na nedostatky marxismu, a na straně druhé se jednalo o přesvědčené následovníky Karla Marxe, kteří se stále radikálněji proti těmto „odchylkám“ vymezovali.

Do první skupiny patřila rozličná společnost anarchistů i „klasických“ intelektuálů. Patrně nejvýraznější osobností mezi radikálními kritiky marxismu se stal Michail Bakunin¹⁷⁷ – anarchista, který marxismu vyčítal nedostatečnou radikálnost a jako první výrazně upozornil na to, že v současné podobě není marxismus schopný vyvolat proklamovanou celospolečenskou revoluci, která by měla odstranit kapitalistické uspořádání ekonomických vztahů. Další jména však můžeme nalézt i mezi intelektuální elitou tehdejší Evropy, která podrobila *Kapitál* a závěry z něj plynoucí podrobné kritice. Max Weber¹⁷⁸ odmítl z pozice sociologa zjednodušenou

¹⁷⁷ Michail Alexandrovič Bakunin (1814 – 1876) – jeden z nejznámějších představitelů radikálního politického směru zjednodušeně pojmenovaného anarchismem. Zpočátku sloužil v ruských diplomatických službách a záhy se projevil jako příznivec demokratických politických změn. Pro své názory byl pronásledován. Aktivně se podílel na revolučních událostech roku 1848, po kterých byl uvězněn. Neuspěl ani s žádostí o milost. Po útěku z vězení přešel k politickému anarchismu a stal se ústřední postavou I. internacionály. Pro své politické ideje se následně dostal do ostrého konfliktu s Karlem Marxem a byl z internacionály vyloučen. Bakunin se s Marxem neshodl především v otázce role státu. Na rozdíl od Marxe požadoval naprosté zrušení instituce státu, který považoval za příčinu lidského útlaku a sebemenší formu centralizace nazval novodobým otroctvím. Zastupitelskou demokracii považoval za přetvářku a iluzi svobody. Podobně vystupoval i proti náboženství a církvi. Bakunin namísto státu požadoval zavedení jakéhosi volného (či federalizovaného) uspořádání zemědělských, řemeslných a průmyslových sdružení. V ekonomické sféře hodlal nastolit rovnováhu nabídky a poptávky tak, aby veškerá ekonomická aktivita prospěla celku a byla co nejefektivnější. Ke společenské změně mělo dojít revolucí a Bakunin si byl vědom, že bude nevyhnutelně násilná.

Osobnosti Bakunina a jeho anarchistickým myšlenkám se věnují například:

Josef KOLEJKA, *Bakuninovo evropanství*, Brno 2004.

V. TOMEK – O. SLAČÁLEK, *Anarchismus*, Praha 2006, s. 135–167.

Stručný medailon M. Bakunina přináší titul:

TITÍŽ, *Průvodce anarchismem – myšlenky, proudy, osobnosti; Česká anarchistická periodika 1880-1925*, Praha 2006, s. 105-114.

¹⁷⁸ Max Weber (1864 – 1920) vlastním jménem Karl Emil Maxmilián Weber – přední německý sociolog a ekonom. Weber získal rozsáhlé vzdělání především v humanitních oborech. Věnoval se zejména sociologii a právu. Po studiích na univerzitě v Heidelbergu získal doktorský titul na berlínské univerzitě. Zde se také úspěšně habilitoval a následně získal místo vedoucího katedry národního hospodářství na univerzitě ve Freiburgu. Na sklonku 19. století se výrazně zhoršil jeho zdravotní stav a znemožnil mu další práci na univerzitě. Weber následující období využil k cestám po Evropě. V roce 1909 stál u zrodu Sociologické společnosti, kterou již po třech letech pro názorové neshody opustil. Jeho osobnost také výrazně ovlivnila první světová válka. Aktivně sloužil v několika vojenských nemocnicích, což jej od podporovatelů válečného konfliktu přivedlo mezi zastánce odmítavého stanoviska. Proto se také účastnil několika diplomatických misí ve snaze ukončit hrůzy zákopové

myšlenku, že hnacím motorem ve vývoji společnosti jsou pouze ekonomické faktory, jak Marx s Engelsem tvrdili. Weberovi kolegové Mosca a Michels si přisadili odmítnutím možnosti existence dokonalé společnosti bez existence elit, které považovali za jakousi provozní nutnost.¹⁷⁹ Service ve svém díle uvádí průzkum zmíněných sociologů mezi německými sociálními demokraty, respektive mezi čelnými představiteli německé sociální demokracie. Až ironicky poukázali, že se sice v jejich rétorice objevuje neustále pojem beztřídní společnosti, sami však svým jednáním a postojem ke zbytku členské základny mají k jimi proklamovanému ideálu daleko. A nedalo se předpokládat, že v případě uchopení moci by se postoj této stranické elity výrazně, a především dobrovolně změnil.

války. Ve svém učení je považován za velkého kritika marxismu, protože vyzdvihuje důležitost kultury, vzdělání a náboženství pro formování lidské osobnosti a odmítá tak marxistický ekonomický determinismus. Od marxismu se také odlišuje prosazováním lidské individuality či odmítnutím teorie tříd založených pouze na ekonomických vztazích.

Základní shrnutí sociologických myšlenek a rozdílů mezi jeho učením a myšlenkami K. Marxe přináší Miloslav Petrušek ve svých *Dějínách sociologie*:

M. PETRUSEK, *Dějiny sociologie*, Praha 2011, s. 98-106.

Pohled na Webera jako sociologa a teoretika politických teorií přináší:

Miloš HAVELKA, *Ideje, dějiny, společnost – studie k historické sociologie věděni*, Brno 2010, s. 362 a násl.

Stručný přehled jeho ekonomických teorií předkládá:

Milan SOJKA, *Dějiny ekonomických teorií*, Praha 2010, s. 120-126.

¹⁷⁹ Gaetano Mosca (1858 – 1941) – italský žurnalista a úředník. Věnoval se akademické dráze se zaměřením na právní vědu, zároveň se zaměřil na politiku. Po nástupu fašismu se stáhl z veřejného života a nový režim nepodporoval. V jeho politických názorech převažuje myšlenka nutnosti existence elit. Na mnoha příkladech z historie dokazoval, že lidská společnost byla prakticky vždy řízena úzkou skupinou, jakousi elitou. V Moscově liberálnějším pojetí se však mělo jednat o elitu nikoli dědičnou, ale jejím členem se jedinec měl stát díky svým organizačním schopnostem. Zároveň měla být umožněna cirkulace elit. Každý občan dané společnosti si tak zasloužil stejnou možnost zařadit se mezi elitu.

Robert Michels (1876 – 1936) – německý sociolog, který se věnoval postavení oligarchie ve společnosti. Zpočátku opovrhoval postavením oligarchie, aby se ke konci svého života poněkud paradoxně ztotožnil s myšlenkou vlády oligarchie a soustředění moci v rukou jedince. Do dějin sociologie se Michels zapsal teorií železného zákona oligarchie – v každé organizaci přirozeně působí procesy, které nevyhnutelně vedou k vytvoření oligarchie, která tuto organizaci řídí. V každé demokratické organizaci se tak vyprofiluje úzká skupina vůdčích osobností, které později začnou jednat v zájmu udržení svých pozic namísto jednání ve prospěch mateřské organizace. Michels se tuto teorii pokusil prakticky dokázat na politických stranách a hnutích v Německu v druhém desetiletí dvacátého století.

Otázkou elit a oligarchie a jejich působení na demokracii a svobodu v myšlenkách výše uvedených se zabývají například:

Vít HLOUŠEK – Lubomír KOPEČEK (eds.), *Demokracie – teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřítelé a perspektivy demokracie*, Brno 2007.

Maurice A. FINOCCHIARO, *Beyond Right and Left – Democratic Elitism in Mosca and Gramsci*, London 1999.

Stručné shrnutí stěžejních myšlenek R. Michelse přináší:

Jan JANDOUREK, *Čítanka sociologických klasiků*, Praha 2010, s. 71-75.

Mnozí ekonomové (jako například Eugen von Böhm-Bawerk)¹⁸⁰ odmítli další zjednodušenou premisu Marxova díla v podobě teorie nadhodnoty. Podle Marxe tato nadhodnota vzniká pouze snažením pracujících, kteří pak mají právo na její využití. Kritici naopak správně poukázali na skutečnost, že byla zcela opomenuta podnikatelská invence či technický a technologický pokrok.

Také političtí pragmatici levicového zaměření v čele s Eduardem Bernsteinem¹⁸¹ prohlašovali, že marxismus je nutné výrazně zrevidovat. Sám Bernstein se postavil v rámci německé sociální demokracie do čela umírněného křídla, které se snažilo o aktivní spolupráci s vládou i panovníkem ve snaze zlepšit postavení německého proletariátu. I když si byl vědom (nebo možná právě proto) svízelných podmínek německých pracujících v druhé polovině devatenáctého století, uznával postupné zlepšování situace na počátku dvacátého století a aktivně podporoval pokračování pozvolného vývoje formou již zmíněné spolupráce se státním aparátem. Hrozil se Marxových úvah o krvavé revoluci, na jejímž základu by měla vzniknout ideální společnost spokojených lidí.¹⁸² Také se nehodlal smířit s neúměrně kladným náhledem na francouzskou revoluci a její reálnou politickou podobu včetně jakobínského teroru, jak se s tím můžeme setkat u Marxe i jeho oddaných následovníků.

¹⁸⁰ Eugen von Böhm-Bawerk (1851 – 1914) – rakouský ekonom, který pocházel z byrokratické rodiny. Věnoval se studiu práv a v tomto oboru také získal titul doktora a docenta. Vedle akademické dráhy se věnoval politice a vrcholem jeho kariéry se stal post ministra financí Rakousko-Uherska. V ekonomické teorii se stal kritikem Karla Marxe a jeho teorie ekonomického vykořisťování (teorie nadhodnoty). Proti tomu naopak staví svou teorii kapitálu a úroku. Vysvětlil, že kapitalismus v podstatě umožňuje dělníkům dostávat mzdu ještě před tím, než se jimi vyrobené produkty prodají. Vypořádal se tak s problematikou vztahu kapitálu a času. Stanovil také teorii časové preference, která hovoří o tom, že lidé výše hodnotí současné statky oproti budoucím. Tím je v podstatě umožněna spotřeba a podpořen další ekonomický růst. Své ekonomické myšlenky shrnul v rozsáhlém díle *Kapitál a úroky*. Pro pochopení Böhm-Bawerkových ekonomických teorií lze využít český překlad níže uvedené monografie z počátku 90. let:

Eugen von BÖHM-BAWERK, *Základy teorie hospodářské hodnoty statků*, Praha 1991.

M. SOJKA, *Dějiny ekonomických teorií*, Praha 2010, s. 172-182.

¹⁸¹ Eduard Bernstein (1850 – 1932) – německý socialistický politik a žurnalista. Pro své politické názory pobýval značnou část života v exilu. Přesto je znám jako jeden z autorů tzv. Erfurtského programu. V posledních letech 19. století podrobil marxismus velké kritice a požadovat revizi marxistických myšlenek na proletářskou revoluci. Dokazoval, že myšlenky Karla Marxe nedošly naplnění, a proto požadoval nahrazení revolučního charakteru hnutí reformismem. Dostal se tak do sporu s radikálnějšími socialisty včetně Luxemburgové či Lenina. Pro své názory byl z vedení německé sociální demokracie postupně odstaven, i když naopak pro vládnoucí kruhy byl jedním z mála sociálních demokratů, se kterými byli ochotni navázat spolupráci. Bernstein byl založením také pacifistou, což se projevilo během první světové války.

Stručný přehled ekonomických teorií nástupců K. Marxe přináší M. Sojka:

M. SOJKA, *Dějiny ekonomických teorií*, Praha 2010, s. 106-113.

Z monografií věnovaných E. Bernsteinovi lze uvést:

Francis L. CARSTEN, *Eduard Bernstein 1850–1932 – eine politische Biographie*, Mnichov 1993.

¹⁸² TÝŽ, *Eduard Bernstein*, Mnichov 1993.

Podstatně hlasitější a postupně také silnější však byla skupina oddaných stoupců marxismu v původní podobě. Vydali se cestou izolace ideologie před jakýmkoli revizionismem či pokusem o odlišný výklad. Jména jako Kautsky, Luxemburgová, Radek či Pannekoek se vymezila nejen proti kritikům samotného marxismu, ale také proti německé sociální demokracii, která se podle nich zpronevěřila základním cílům Marxova učení. Ve stejné době se marxismus začal šířit i za hranice Německa. Na popularitě získal v Nizozemí či ve Francii a Itálii. V žádném z uvedených států nedosáhl však takového vlivu, ve který pravověrní marxisté doufali. Doslova zklamáním byl postoj britského proletariátu. Dělnické hnutí ve Spojeném království vnímalo radikální marxisty jako určitou sektu v rámci levé části politického spektra a nedopřávali jim příliš velkou pozornost. Sami se soustředili spíše na prosazení sociálních reforem a postupného zlepšení postavení pracujících dělníků namísto prosazování úplné proměny společenského uspořádání a výměny kapitalistického uspořádání ekonomických vztahů za utopicky komunistickou společenskou strukturu. Marxismus tak byl nepoměrně úspěšnější na opačné straně Evropy. Především směrem na východ a jihovýchod od „mateřské“ německé sociální demokracie si marxisté mohli gratulovat. Ani zde se však v době před vypuknutím první světové války nepodařilo v rámci krajní levice marxistům získat absolutní většinu. Objevil se další ze základních rozporů pragmatické politiky a idealizovaného marxistického učení. Ve státech střední a východní Evropy byla velmi třeskavým tématem národnostní otázka. Mnohé dělnické organizace a politické strany tak musely balancovat mezi myšlenkou marxistického universalismu, internacionalismu a snahy o spojení proletariátu napříč Evropou a snahou nově se rodících občanských společností po prosazení národních zájmů, získání rovnoprávnosti v rámci mnohonárodnostních států střední a východní Evropy, či dokonce po stále silnějším volání po změně politické mapy Evropy na základě národnostního principu. Proto také jeden z posledních předválečných kongresů II. internacionály se pokoušel vyřešit rozpor mezi narůstajícím soupeřením evropských mocností a blížící se imperiální válkou na evropském kontinentu a snahou po sjednocení socialistických stran napříč kontinentem. Výsledkem bylo doporučení, aby socialistické strany v případě propuknutí válečného konfliktu aktivně vystupovaly proti vlastním státům a hlasitě dávaly najevo odpor proti militarismu a imperialismu. Nakolik to bylo reálně či naivní přesvědčení, se mělo ukázat již velmi brzy. Otázkou totiž zůstalo, jak

dosáhnout odstranění narůstajícího šovinismu a také, jakou míru radikalismu v případě války zvolit. Mnohé socialistické strany v čele s německými socialisty podporovaly pragmatický postoj ve snaze vyhnout se případnému zákazu činnosti a perzekuci ze strany vládního aparátu, naopak menší část marxistů volala po důsledném dodržení snahy o nastolení komunistické společnosti i za cenu vyvolání násilné revoluce v kulisách válečného konfliktu.

První a druhá dekáda dvacátého století vyvrátily přesvědčení, že se marxismus prosadí nejprve v industrializovaných státech, kde prudce vzrostla zaměstnanost v sekundárním sektoru a následně se zvýšil i podíl městského obyvatelstva. Pro Marxe s Engelsem bylo zklamáním, že se tato premisa nepotvrdila. Zejména marginální vliv marxistů pouze ve Velké Británii ukázal, že jen vyšší počet dělníků a dalších manuálně pracujících skupin nestačí k vyvolání široké podpory radikálních krajně levicových myšlenek. Naopak se začalo na příkladu méně vyspělých zemí ukazovat, že vhodnějším podhoubím pro uchycení marxistických myšlenek je útlak a perzekuce ze strany vládnoucích orgánů. Jasně se tato skutečnost projevila v oblastech osídlených Poláky, v Bulharsku a zejména v carském Rusku. Zaostalá říše romanovské dynastie se v ekonomické vyspělosti ani zdaleka nepřibližovala industrializovaným zemím střední a západní Evropy, přesto zde nakonec marxismus zapustil pevné kořeny.¹⁸³

¹⁸³ Kateřina HLOUŠKOVÁ – Jitka KOMENDOVÁ – Michal ŘOUTIL – Michal TÉRA – Zbyněk VYDRA, *Dějiny Ruska*, Praha 2022.

R. GELLATELY, *Lenin, Stalin a Hitler*, Praha 2012.

Václav VEBER, *Mikuláš II. a jeho svět (Rusko 1894-1917)*, Praha 2000.

Jan RYCHLÍK (et al.), *Dějiny Bulharska*, Praha 2016.

Jiří FRIEDL (et al.), *Dějiny Polska*, Praha 2017.

3.6 Rusko – země marxismu zaslíbená?

Carské Rusko pod vládou romanovské dynastie se v polovině devatenáctého století opakovaně dostávalo do existenčních problémů prohloubených prohranou Krymskou válkou v letech 1853 – 1856.¹⁸⁴ Ruští vládci praktikující samoděržaví pochopili, že jedinou cestou, jak udržet impérium naživu, je jeho důkladná přeměna. Vydali se proto cestou mohutné industrializace, která na ruské poměry výrazně zvýšila počet pracujících v dolech či továrnách. Přesto ještě po dlouhá desetiletí měli absolutní většinu v počtu pracujících rolníci žijící ve velké chudobě, často bez minimálního vzdělání, a především s nulovým zájmem o věci veřejné.¹⁸⁵ Pro ruské marxisty se právě rolníci stali skupinou, na kterou zaměřili svou pozornost. Začali prosazovat myšlenku, že právě na zastaralém ruském venkově je možné nastolit spravedlivé společné vlastnictví půdy a výrobních prostředků. Zůstalo však pouze u myšlenky. Rolníci byli v naprosté většině k myšlence revoluční přeměny společnosti neteční a ruští marxisté tak nezískali širokou podporu, kterou si od obyvatel venkova slibovali. I když sám Marx počátkem osmdesátých let devatenáctého století vyjádřil této myšlence podporu, ruský marxismus se po neúspěšné agitaci mezi rolníky začal přece jen orientovat, podobně jako kolegové ve vyspělejších státech Evropy, na nově vznikající proletariát.

Ruským specifikem byla důsledná perzekuce jakékoli politické opoziční aktivity ze strany státního aparátu, který důsledně potíral sebemenší odklon od ústředního politického proudu. Opakované zatýkání opozičních předáků, udělování vyhnanství na Sibiři či přidělování na nucené práce spojené s důmyslným mechanismem infiltrace marxistických organizací pomocí konfidentů přinesl na rozdíl od západní

¹⁸⁴ Krymská válka probíhala v letech 1853 – 1856. Jednalo se prvotně o konflikt carského Ruska a Osmanské říše, které ale následně přišly na pomoc francouzské a britské vojenské oddíly. Do války se na straně Osmanské říše zapojilo i Sardinské království a také Piemont. Válečný konflikt skončil podepsáním Pařížské mírové smlouvy, ve které Rusko uznalo vojenskou porážku a vzdalo se pohraničních území na Balkáně. Obě bojující strany také uznaly neutralitu Černého moře. Vedle vojenských událostí je tento konflikt významný také prvními fotografiemi z bojiště a rozvojem vojenského ošetřovatelství a systematického léčení ve vojenských nemocnicích. Především v britských vojenských lazaretech se podařilo výrazně snížit úmrtnost zraněných vojáků.

Více viz například doplněné a aktualizované vydání publikace:

K. HLOUŠKOVÁ – J. KOMENOVÁ – M. ŘOUTIL – M. TÉRA – Z. VYDRA, *Dějiny Ruska*, Praha 2022.

Přímo o Krymské válce nejnověji pojednává publikace:

Petr WOHLMUTH, *Východ proti Západu? Krymská válka (1853–1856) pohledem historické antropologie*, Praha 2020.

¹⁸⁵ Na tomto místě je nutné zmínit fakt, že nevolnictví bylo v Rusku zrušeno až v roce 1861.

Evropy přesídlení většiny představitelů marxistických organizací do politického exilu.¹⁸⁶ Oblíbeným centrem se tak stalo Švýcarsko (zejména Ženeva) či volnomyšlenkářská Paříž.

Mezi prvními představiteli, kteří museli uprchnout do švýcarského exilu, nalezneme Georgije Plechanova.¹⁸⁷ Právě on hlasitě prosazoval odklon od orientace na venkovské rolnické obyvatelstvo a jal se podporovat šíření marxistické myšlenky mezi rozmáhajícím se proletariátem. Pomocí tajné korespondence s prostředníky, kteří zůstali na území Ruska, organizoval zejména stávkové hnutí, ve kterém viděl nejúčinnější nástroj politického boje. Druhým cílem se stalo založení vlastní socialistické strany. V posledních letech devatenáctého století skutečně proběhl ustavující sjezd Ruské sociálně demokratické dělnické strany.¹⁸⁸ I když prakticky všichni představitelé záhy skončili v policejních celách, existenci nové politické organizace se již zabránit nepodařilo. Především radikálnější následovníci Plechanova se v dalších letech opakovaně hlásili k jeho myšlenkám a více či méně úspěšně pokračovali ve vytváření stranického aparátu. Mezi novou generací marxistů

¹⁸⁶ Skupina či klub Osvobození práce vznikla v Ženevě v roce 1883 z popudu G. V. Plechanova. Členy se v dalších letech stali například Věra Zasuličová či V. I. Uljanov. Cílem této organizace byla osvěta a podpora ruského levicového proudu. Členové Osvobození práce na rozdíl od dalších radikálů zvažovali možnost, že by se ruské krajně levicové hnutí mohlo soustředit primárně na rolníky, protože na konci 19. století byl ruský proletariát na rozdíl od západní Evropy početně slabý.

¹⁸⁷ Georgij Valentinovič Plechanov (1857 – 1918) – ruský politik menševického zaměření a marxistický myslitel. Přestože pocházel ze šlechtického prostředí, zapojil se do politické činnosti, což mu přineslo pobyt ve vězení. Následně se přesunul do Švýcarska, kde se seznámil s marxistickou teorií a byl také prvním, kdo přeložil Manifest komunistické strany do ruského jazyka. Plechanov se pokusil aplikovat marxismus na ruské podmínky. Na rozdíl od Lenina, se kterým se dostal do velkého ideového sporu, prosazoval myšlenku, že ruský proletariát je na aplikaci klasického marxistického učení příliš slabý a že tedy nelze přeskočit etapu budování vyspělé průmyslové (potažmo kapitalistické) společnosti v ruských podmínkách, aby následně mohlo dojít k socialistické revoluci. V praktické ruské politice byl příznivcem menševického směru v ruské sociálně demokratické straně a po únorové revoluci stál na straně Prozatímní vlády. Po bolševickém puči musel Rusko opustit a záhy zemřel na tuberkulózu ve finském exilu.

Více viz K. HLOUŠKOVÁ – J. KOMENDOVÁ – M. ŘOUTIL – M. TÉRA – Z. VYDRA, *Dějiny Ruska*, Praha 2022.

¹⁸⁸ Ruská sociálně demokratická dělnická strana vznikla ustavujícím sjezdem v Minsku v roce 1898. Od prvních měsíců existence probíhaly ve straně odstředivé tendence a spory mezi přívrženci klasického marxismu a radikálů, kteří prosazovali revoluční převrat. V roce 1903 proběhl II. sjezd strany, na kterém radikálové získali většinu (odtud název bolševici). I když obě frakce (umírnění se nazývali menševici) nadále setrvaly v jedné straně, v podstatě se jednalo o dvě různá politická uskupení. K definitivnímu rozkolu pak došlo po pražském sjezdu bolševické frakce ruských sociálních demokratů, na kterém se v roce 1912 bolševici pod vedením Lenina vymezili jako samostatná strana.

Více viz:

TITÍŽ, *Dějiny Ruska*, Praha 2022.

Richard PIPES, *Dějiny ruské revoluce*, Praha 2017.

Sheila FITZPATRICK, *Ruská revoluce*, Brno 2017.

vynikla především dvojice Vladimír Uljanov¹⁸⁹ a Lev Davidovič Trockij.¹⁹⁰ O jednotné organizaci se však ani v prvních okamžicích mluvit nedalo. Leninovi se sice těsně

¹⁸⁹ Vladimír Iljič Uljanov (1870 – 1924) – jeden z nejvýznamnějších představitelů radikálního křídla ruské sociálně demokratické strany. Pseudonym Lenin začal používat na počátku 20. století v dopisech svým spolupracovníkům. Dodnes není zcela jasné, proč si tento pseudonym vybral. Pravděpodobně se tak stalo podle sibiřské řeky Leny. Narodil se do vzdělané a pokrokové rodiny, kterou však během jeho dětství zasáhla smrt otce. Velkou psychickou ranou se také stala poprava staršího bratra pro údajný podíl na atentátu na ruského cara Alexandra III. Později nastoupil na studium práv, která dálkově i přes prvotní vyloučení dokončil. Svou praxi započal v Petrohradě, kde se také výrazně zapojil do levicového politického hnutí, což mu následně vyneslo několikaleté vyhnanství na Sibiři. Po návratu se postupně stal čelnou postavou ruské sociální demokracie, aby postupně získal rozhodující pozici v radikální odnoži později nazvané bolševickou frakcí. V roce 1907 opustil Rusko a pobyt ve Finsku střídal s cestami po Evropě. Do Ruska se vrátil s německou pomocí prostřednictvím notoricky známé anabáze s přesunem ve střežených vagónech až po únorové revoluci v roce 1917. Ihned se zapojil do politické činnosti a stal se společně s Trockým hlavní postavou bolševického hnutí. Když na něj vláda v červenci 1917 vydala zatykač, uprchl do Finska, kde zůstal až do října téhož roku. Po bolševickém převratu se stal předsedou Rady lidových komisařů a po rozpuštění Ústavodárného shromáždění po listopadových volbách nastolil vládu jedné strany. Po uzavření separátního míru s Německem a faktickým uznáním porážky na východní frontě se přeorientoval na upevnění bolševické moci na ruském území. Nastolil revoluční režim výrazně podobný krvavému teroru jakobínů v období francouzské revoluce. V roce 1922 ho dostihly velké zdravotní obtíže, kterým podlehl 21. ledna 1924.

Z celé řady životopisů lze uvést například:

V. SEBESTAYEN, *Lenin*, Praha 2021.

D. VOLKOGONOV, *Lenin*, Liberec 1996.

C. MERRIDALE, *Lenin ve vlaku*, Praha 2018.

J. HANUŠ (ed.), *Lenin*, Brno 2013.

R. GELLATELY, *Lenin, Stalin a Hitler*, Praha 2012.

R. SERVICE, *Lenin*, Praha 2002.

V. VEBER, *Leninova vláda*, Praha 2003.

¹⁹⁰ Lev Davidovič Bronštejn – Trockij (1879 – 1940) – nejbližší spolupracovník Lenina a hlavní teoretik bolševického hnutí. S Leninem i jeho nástupci v čele se Stalinem vedl spory ohledně používaných metod při prosazování bolševické ideologie. Pocházel z ukrajinského venkova, kde se narodil do rodiny zámožného sedláka židovského původu. Od mládí se zajímal o literaturu a postupně si našel cestu k marxismu a objevil u sebe fečnický talent. Pro svou politickou činnost se dostal podobně jako Lenin do sibiřského vyhnanství, odkud se mu podařilo uprchnout do Velké Británie. Zde použil svůj pseudonym Trockij, který si pravděpodobně vypůjčil od jednoho ze svých dozorců. První významné veřejné vystoupení se váže k neúspěšnému pokusu o revoluci v roce 1905. Následující období až do roku 1917 strávil v exilu. V rámci ruské sociální demokracie měl zpočátku blíže k menševikům, u bolševiků kritizoval především příliš radikální metody. Postupně se však s Leninem názorově sblížoval a stal se jeho nejbližším spolupracovníkem. V říjnu 1917 však odmítl Leninovu nabídku na post předsedy Rady lidových komisařů, obával se totiž negativních reakcí veřejnosti vzhledem k svému židovskému původu. Po uzavření brestlitevského míru a vypuknutí občanské války se stal hlavní postavou bolševiků a ve vedení Rudé armády projevil vynikající organizační talent. Po smrti Lenina se mezi ním a Stalinem rozhořel boj o moc, kvůli němuž v roce 1925 přišel o většinu veřejných funkcí a o dva roky později následovalo i vyloučení ze strany. V roce 1929 Trockij opustil Sovětský svaz. Měl však problém s nalezením trvalého útočiště, zpočátku většina států odmítla udělit této rozporuplné osobnosti povolení k trvalému pobytu (s výjimkou Turecka). Teprve od roku 1936 našel trvalý domov v dalekém Mexiku. Ani ze Střední Ameriky však nepřestal ovlivňovat politické dění a odmítal obvinění a následné odsouzení k trestu smrti, které v jeho nepřítomnosti vynesly soudy v SSSR. Naopak sám se pokusil vytvořit soudní tribunál, který by vynesl obvinění proti Stalinovi. V srpnu 1940 na něj spáchal úspěšný atentát Ramón Mercader, příslušník španělského komunistického hnutí a agent NKVD. Jednalo se již o druhý pokus sovětských agentů o jeho zabití. Tentokrát atentát proběhl úspěšně a Trockij následující den zemřel.

K dalšímu studiu se nabízí například paměti samotného Trockého či jeho biografie:

Lev Davidovič TROCKIJ, *Můj život*, Praha 2010.

TÝŽ, *Zrazená revoluce*, Brno 1995.

podařilo ovládnout většinu a tím označit své příznivce za bolševiky, menševici však nesložili zbraně a poté, co se k nim přidal i „duchovní otec“ ruského marxismu Plechanov, ztratil Lenin výsadní postavení a došlo k definitivnímu rozkolu. Každá z frakcí prosazovala svůj pohled na marxismus, vydávala tiskoviny, a především vystupovala proti druhému křídlu, což v konečném důsledku socialistickou stranu oslabovalo.

Do vnitrostranických svárů ale výrazně zasáhly vnější okolnosti. V lednu 1905 došlo k v ruském hlavním městě k události, která se do dějin zapsala jako krvavá neděle. Pokojná demonstrace petrohradských dělníků požadujících zlepšení pracovních podmínek skončila na příkaz cara krveprolitím. Poté, co dozněly výstřely povolanych vojenských jednotek, zůstalo v ulicích podle některých údajů několik desítek až stovek mrtvých a vážně zraněných. Rusko se tak v následujících měsících proměnilo v sud střelného prachu a téměř v každém větším městě se opakovaly protesty a stávky. Na scéně se také objevily sověty,¹⁹¹ které se mnohde pokoušely nahradit orgány místní samosprávy. Patrně nejradikálnější se stal podle očekávání sovět v hlavním městě.

Teprve dlouhotrvající nepokoje a protesty, které se v průběhu roku 1905 přenesly i do armády, donutily cara, aby v říjnu vydal prohlášení, ve kterém sliboval zavedení parlamentního systému, což částečně uklidnilo umírněnější část ruských politických kruhů. Radikální socialistické skupiny v podobě bolševiků, menševiků či eserů se však s těmito ústupky nehodlaly smířit.¹⁹² Po definitivní porážce povstání na konci

Bertrand M. PATENAUDE, *Trockij – pád revolucionáře*, Praha 2011.

Karel RICHTER, *Stalin nebo Trockij – vražedná rivalita moci*, Praha 2012.

¹⁹¹ Sověty (česky rady) se staly základem bolševického výkonu moci. V rámci Dubnových tezí Lenin prosadil myšlenku, že by se sověty měly stát součástí vlády, k čemuž skutečně došlo. Sovětů lze vymezit celou řadu podle profesního zaměření, regionálního rozsahu či pravomocí. Podle pozdější ústavy SSSR se právě prostřednictvím sovětů uplatňoval podíl obyvatel na správě a řízení země.

V. VEBER, *Leninova vláda*, Praha 2003.

R. PIPES, *Dějiny ruské revoluce*, Praha 2017.

¹⁹² Ruská sociální demokracie se již na svém druhém sjezdu rozštěpila na dvě antagonistické frakce – **bolševiky** a **menševiky**. Bolševici představovali vítěze stranického hlasování na zmíněném sjezdu a jejich proklamovaným cílem se stala diktatura proletariátu ustavená násilnou revolucí, kterou měli bolševici provést bez spolupráce s dalšími politickými stranami. Naopak menševici představovali umírněné v rámci ruských sociálních demokratů. Prosazovali myšlenku tradičního marxismu, který předpokládal, že pro přechod k socialistické a následně komunistické společnosti je nutné, aby v daném státě proběhla nejprve industrializace provázená buržoazní revolucí (podobně jako ve Francii).

Levicovou scénu v předválečném Rusku tvořila také Strana socialistů – revolucionářů, pro které se vžilo zkrácené označení **eserů**. Jednalo se politické hnutí orientující se (podobně jako menševici) na klasický marxismus. Svou základnu našli především na ruském venkově, kde hodlali nastolit rolnický socialismus založený na fungování autonomních vesnických občin. Pro celé Rusko pak navrhovali

roku 1905 vedení ruských socialistů opět zaměřilo do emigrace a nastal čas na bilancování. Lenin se svými nejbližšími mohli konstatovat, že marxistické hnutí v Rusku rozhodně není jednotné a že se rozděluje do mnoha často protichůdných frakcí. Vývoj tak v následujících letech směřoval nehnutelně ke konfliktu. A to nejen mezi marxistickým hnutím a vyhasínajícím ruským carismem, ale také ve stranický konflikt především mezi menševiky a bolševiky.¹⁹³

Jaký byl tedy zásadní rozpor mezi těmito dvěma frakcemi ruské socialistické strany? Zastávám názor, že právě menševici zůstali nejvíce věrni původním myšlenkám Marxe a Engelse. Jejich proklamovaným cílem bylo odstranění kapitalistické společnosti, kterou považovali za diktátorskou. Cíle však chtěli dosáhnout především bojem za všeobecné volební právo a prohlubujícím se zapojením do politického života. Byli ochotní spolupracovat i s liberálními politickými hnutími, i když uznávali, že změna systému pravděpodobně nebude možná bez vyvolání demonstrací a stávkového hnutí, které nepochybně povede k období násilí a boje za práva proletariátu. Zásadním rozporem oproti bolševikům však bylo odmítnutí následného omezení práv ostatních společenských tříd ve prospěch již zmíněného proletariátu. Naopak bolševici prohlásili, že jakákoli změna společenského uspořádání není možná bez vyvolání násilného povstání, které povede k diktatuře proletariátu. Lenin také odmítl akceptovat za spojence dělnického hnutí městskou střední třídu a umírněnou buržoazii. Naopak hodlal využít k dosažení politických cílů rolníky. Opakovaně tak začal napadat menševické představitele a obviňoval je ze zrady marxistických ideálů a kritizoval jejich politický pragmatismus, ve kterém viděl spíše zbabělost.¹⁹⁴

Všechny uvedené spory probíhaly především v zahraničí. Ruské socialistické hnutí se po roce 1905 nacházelo v hlubokém úpadku a členská základna se výrazně zmenšila. Více než sto tisíc aktivních členů ruskou socialistickou stranu samo opustilo či bylo perzekvováno vyhnáním na Sibiř doplněným nucenými pracemi. Ruská marxistická emigrace se tak soustředila ve městech západní Evropy, ve

federativní uspořádání. Postupně se stali nejsilnější levicovou stranou v Rusku a programově se sblížili s menševiky.

K. HLOUŠKOVÁ – J. KOMENOVÁ – M. ŘOUTIL – M. TÉRA – Z. VYDRA, *Dějiny Ruska*, Praha 2022.

¹⁹³ TAMTÉŽ.

V. VEBER, *Mikuláš II. a jeho svět*, Praha 2000.

R. PIPES, *Dějiny ruské revoluce*, Praha 2017.

¹⁹⁴ V. VEBER, *Mikuláš II. a jeho svět*, Praha 2000.

R. PIPES, *Dějiny ruské revoluce*, Praha 2017.

kterých vytvářela uzavřené diaspory šířící dál marxistické myšlenky. Ruské exulantské kruhy ale také nadále pokračovaly ve sporech o dalším směřování dělnického hnutí v mateřském Rusku. Carský režim se však na dalších téměř deset let držel a teprve nárůst průmyslové výroby po roce 1912 přinesl renesanci ruského dělnického hnutí. Byla to příležitost, kterou tentokrát ruská marxistická emigrace hodlala využít lépe než v roce 1905. Další brutální potlačení ruského stávkového hnutí započatého po masakru horníků v sibiřských dolech na jaře roku 1912 rozvířilo bojovnou atmosféru, na kterou marxisté čekali.¹⁹⁵ Menševická i bolševická frakce se však rozhodly pro odlišný, a především samostatný postup. Lenin se tentokrát neohlížel na stranické oponenty a na vzdorokonferenci proběhnuvší v roce 1912 v Praze zvolil ústřední vedení socialistické strany, které odmítlo spolupráci s ostatními frakcemi a ke stejnému postupu vyzvalo i členskou základnu.¹⁹⁶ Lenin tak vybízel ruský proletariát, aby zakládal bolševické organizace zcela nezávisle na menševických. Vyvstalé spory se přenesly i do vrcholných orgánů II. internacionály, kde se schylovalo k otevřenému střetu mezi umírněnými příznivci menševiků a Leninem. Především Kautsky a Luxemburgová se ostře vymezili proti Leninovu přístupu. Ke střetnutí nakonec nedošlo, protože se události v Evropě ubíraly cestou, které se nejen socialisté obávali. V polovině roku 1914 vypukl ozbrojený konflikt, který záhy přerostl v první světovou válku. Ústřední otázkou se tak stal přístup II. internacionály a členských stran a organizací k nové situaci. Válečné běsnění, které mobilizovalo všechny dostupné lidské a materiální zdroje v dosud nebyvalém rozsahu, ve všech zúčastněných státech odčerpávalo pro válečné úsilí velkou část proletariátu. Zároveň se všechny vlády soustředily na stupňování vlastenectví, které bylo v přímém rozporu se závěry II. internacionály.¹⁹⁷

¹⁹⁵ V březnu roku 1912 došlo k výbuchu nespokojenosti mezi horníky a dělníky, kteří pracovali ve zlatých dolech v oblasti Bodajba kolem řeky Leny. Stávkující požadovali zlepšení pracovních i mzdových podmínek, lékařské péče apod. Vláda však proti nespokojeným velmi tvrdě zasáhla. Podle značně rozdílných údajů zemřelo při ozbrojeném zásahu více než dvě stě stávkujících.
K. HLOUŠKOVÁ – J. KOMENDOVÁ – M. ŘOUTIL – M. TÉRA – Z. VYDRA, *Dějiny Ruska*, Praha 2022.

¹⁹⁶ Oficiálně se jednalo o VI. sjezd Sociálně demokratické dělnické strany Ruska, který se v Praze konal od 18. do 30. ledna 1912. Sjezdu předsedal Lenin a výsledkem bylo zvolení nového ústředního výboru, jehož členy se stali bolševici. Jednalo se tak o předzvěst ovládnutí ruské sociální demokracie bolševiky. Lenin totiž prohlásil zvolený ústřední výbor za jediné právoplatné vedení strany.
TAMTÉŽ.

¹⁹⁷ K. McDERMOTT – J. AGNEW, *Kominternu*, Praha 2011.

Částečně lze využít inspirativní monografii o významu světových revolucí:

Martin Edward MALIA, *Lokomotivy dějin – revoluce a utváření moderního světa*, Brno 2009, s. 315-331.

V tomto okamžiku se naplno projevil Leninův radikalismus, nad kterým značná část členské základny II. internacionály nevěřícně kroutila hlavou. Jeho požadavek, aby se každá ze členských stran internacionály pokoušela o vojenskou porážku vlastního státu, narazil na odpor. Ani jemu oddaní ruští bolševici nechápali, proč by měli usilovat o vojenské vítězství nepřátelského Německa. Leninovi však, jako již několikrát, nahrály okolnosti. Ruské válečné hospodářství se s přechodem na válečnou výrobu nedokázalo uspokojivě vyrovnat. S narůstající orientací na výrobu zbraní a dalšího válečného materiálu došlo k situaci, ve které obyvatelé ruského venkova přestávali jevit zájem o prodej zemědělských produktů městskému prostředí, protože průmyslová část ruského hospodářství přestala produkovat výrobky, o které by venkov stál. Vše umocnila výrazná inflace a růst životních nákladů především ve městech. Značný pokles životní úrovně ruských dělníků nezmírnily ani vyšší mzdy, a tak se situace v ruských městech opět přiblížila výbuchu. K prvním nepokojům a masovým stávkám došlo již během prvních dvou válečných zim. Situaci nepomohlo ani chaotické řízení státu civilní správou, ani carovo přesídlení z Petrohradu za vojenským štábem. V hlavním městě se tak absence panovnické autority měla záhy projevit.¹⁹⁸

¹⁹⁸ K. HLOUŠKOVÁ – J. KOMENDOVÁ – M. ŘOUTIL – M. TÉRA – Z. VYDRA, *Dějiny Ruska*, Praha 2022.

V. VEBER, *Mikuláš II. a jeho svět*, Praha 2000.

R. PIPES, *Dějiny ruské revoluce*, Praha 2017.

3.7 Marxismus u moci – nastolení prvního komunistického státu?

Se zoufalou situací na přelomu let 1916 a 1917, umocněnou i na ruské poměry velmi silnou zimou, se již carský režim nedokázal vypořádat. V prvních týdnech roku 1917 car Mikuláš II. nerozpoznal nebezpečí, které se na jeho trůn řítilo. V poslední únorové dekádě na scénu opět vstoupilo stávkové hnutí, tentokrát vyvolané dělníci v petrohradských textilních provozech. A protože se k nim záhy přidali i dělníci ve zbrojních závodech, a dokonce i petrohradská vojenská posádka, nezbylo carovi nic jiného, než po několika dnech nerozhodného přešlapování na místě abdikovat. Rusko se tak ocitlo v politickém chaosu, který se v následujících měsících stupňoval. Ruská politická scéna byla totiž výrazně rozpolcená. Při zjednodušeném rozdělení na konzervativní, liberální a socialistické síly je možné vymezit tři zcela odlišné pohledy na další směřování východoevropské mocnosti. Konzervativní politici ještě před abdikací cara doufali v přeměnu Ruska ze samoděržaví na konstituční monarchii britského typu. Výměnou za zavedení parlamentního systému a občanských svobod pro široké vrstvy obyvatelstva byli ochotni nadále podporovat Romanovce v čele Ruska. Centrističtí liberálové požadovali úplné odstranění monarchie a socialisté plánovali, že se stanou opoziční silou snažící se dosáhnout maxima možného ve prospěch dělníků, rolníků a sympatizujících vojáků. Přes mírný optimismus po vzniku Prozatímní vlády na sebe problémy nenechaly příliš dlouho čekat. Personální obsazení Prozatímní vlády obstarali konzervativní a liberální politici.¹⁹⁹ Ani eserí a menševici (natož bolševici) nejevili zájem do vlády vstupovat. Nabyli přesvědčení, že Rusko není na socialistický kabinet zatím připraveno a byli ochotní kabinet pouze tolerovat, a to jen v případě, že se zasadí o důsledné dodržení ryze obranných válečných operací. Autorita vlády tak byla od samého počátku výrazně omezená,

¹⁹⁹ V čele Prozatímní vlády se ocitl Georgij Jevgenějič Lvov (1861 – 1925). Pocházel ze starobylé rodiny, která svůj původ odvozovala od rodu Rurikovců. Po ukončení vysokoškolských studií pracoval ve státních službách a do politiky aktivně zasáhl během rusko-japonské války, kdy organizoval protivládní demonstrace a následně rozšířil řady Konstitučně demokratické strany (někdy také nazývána Strana lidové svobody (Kadeti, podle zkratky K-D). Po únorové revoluci se stal ministerským předsedou Prozatímní vlády, kterou formálně jmenoval odstoupující car Mikuláš II. V úřadu však pro malou podporu veřejnosti vydržel pouze do července roku 1917, kdy uvolnil místo Alexandru Kerenskému (původ eser, později poslanec za tzv. trudoviky, což byla umírněná levicová strana vzniklá odtržením od eserů). Po bolševickém převratu byl zatčen, avšak podařilo se mu dostat se pod ochranu československých legií a následně odcestovat do USA. Po definitivním vítězství bolševiků v občanské válce se usadil v Paříži, kde ve skromných podmínkách žil až do své smrti v roce 1925.

Více o osobnosti knížete Lvova viz například:

Michal REIMAN (ed.), *Zrod velmoci – Dějiny Sovětského svazu 1917–1945*, Praha 2013.

Vratislav PRECLÍK, *Masaryk a legie*, Karviná 2019.

protože dělníci a značná část vojska si za své představitele zvolili petrohradský sovět.

Již v dubnu bylo vše jinak. Prozatímní vláda se nedokázala držet pouze obranné strategie a rychle ztrácela již tak omezenou důvěru.²⁰⁰ Ve snaze zachránit situaci nabídl kabinet menševikům a eserům vstup do vlády. Spory to však pouze vystupňovalo, protože se ministerští kolegové nedokázali shodnout ani na nejzákladnějších reformních krocích a v plné nahotě se ukázala nemožnost spolupráce konzervativně-liberálních politiků s radikálními socialisty.

Nezaháleli ani bolševici. I když také oni nebyli zdaleka jednotnou politickou silou, naopak se zde střetávaly dva směry. Radikálové požadovali, aby se bolševici vrhli do otevřeného konfliktu s Prozatímní vládou ve snaze nastolit určitou formu revoluční diktatury ve spolupráci s ostatními socialistickými stranami. Paradoxně zpočátku převládl i u bolševiků pragmatický přístup, prosazovaný dokonce Stalinem. Radikálové byli upozaděni, což u Lenina pobývajícího v exilu vyvolalo zděšení. Sám se snažil postup umírněného křídla bolševické frakce zastavit, čehož se rozhodli využít představitelé císařského Německa. Znamou anabází v uzamčeném vlaku se Lenin se svými nejbližšími a s německou asistencí objevil počátkem dubna 1917 na jednom z petrohradských nádraží.²⁰¹ A rozhodně neměl v plánu dlouho zahálet. Záhy světlo světa spatřily Dubnové teze.²⁰² Tento později adorovaný dokument na první

²⁰⁰ Ministr zahraničí Prozatímní vlády Pavel Miljukov (1859 – 1943) se nechal prostřednictvím telegramu zasláného do Francie a Velké Británie slyšet, že v případě vítězství Dohody ve válce Rusko očekává splnění územních požadavků ve prospěch Ruska na úkor Osmanské říše. Jednalo se tak o jasné porušení závazku vést válku jen obranným způsobem a snažit se válečné operace na východě Evropy maximálně omezit.

Více o osobnosti ministra Miljukova viz například:

M. REIMAN (ed.), *Zrod velmocí*, Praha 2013.

V. PRECLÍK, *Masaryk a legie*, Karviná 2019.

²⁰¹ Po pádu carského režimu a vzniku Prozatímní vlády si Lenin uvědomil, že je nutné, aby se co nejrychleji do Ruska vrátil. Proto se s podporou císařského Německa, které s pomocí bolševiků hodlalo oslabit Rusko, mohl vydat na tajnou cestu do své vlasti. Dne 10. dubna vyjel ze švýcarského Curychu vlak s několika desítkami bolševiků včetně Lenina a jeho manželky N. K. Krupské. Po téměř týdenní cestě po železnici se Lenin 16. dubna ocitl na nádraží v St. Petěrburgu.

D. VOLKOGONOV, *Lenin*, Liberec 1996.

C. MERRIDALE, *Lenin ve vlaku*, Praha 2018.

²⁰² Dubnové teze z pera V. I. Lenina jsou v podstatě rozpracovanou politickou strategií navazující na aktuální situaci revolučního Ruska. Lenin v tomto textu připravil postup pro další období, kdy proticarskou revoluci proběhnuvší v únoru roku 1917 měla nahradit revoluce socialistická. Lenin označil Prozatímní vládu v Rusku za imperialistickou, a tudíž nepřátelskou dělnictvu a řadovým občanům vůbec. Následujícím cílem komunistického hnutí tak bylo svržení Prozatímní vlády a následně zničení stávajícího státního uspořádání, které podle autora představovalo sloučení státu a kapitalismu. Tudíž veškeré politické strany spolupracující se státem (včetně těch socialistických) stály proti zájmům dělnictva a jsou tak v očích Lenina nepřátelskými. Lenin také požadoval, aby dosavadní orgány státní moci nahradily nové orgány zvolené lidmi – sověty. Také represivní a silové

pohled vypadal zcela nereálně a mnozí pochybovali nejen o možnostech jeho naplnění, ale také o přičetnosti pisatele. Lenin se zde ostře vymezil proti Prozatímní vládě, kterou požadoval nahradit socialistickými orgány. Půda měla být okamžitě přerozdělena mezi rolníky a proletariátu Lenin hodlal svěřit dohled nad průmyslovou výrobou. Vějíčkou pro většinu vojáků byl požadavek okamžitého ukončení ruské účasti v první světové válce.

I když takto radikální postup znamenal pro mnohé bolševiky příliš a volili vystoupení ze strany, jiní se naopak nechali Leninovými požadavky zlákat. Svou příležitost vycítil i Stalin, který se v duchu čirého pragmatismu stal Leninovým stoupencem. Faktickým výsledkem tak byl definitivní rozkol v socialistické straně. Ještě v dubnu se tak bolševici osamostatnili jako nejsilnější opoziční strana.

Rozjitřená atmosféra se přenesla také do armády. Červencový pokus o ofenzivu skončil dalším fiaskem a územní ztrátou na Ukrajině. To již kabinet vedený liberály neustál a v čele vlády se objevil představitel eserů Alexandr Kerenský.²⁰³ V červenci aktivně vystoupil proti bolševické straně, veřejně ji obvinil z podvrtné činnosti a aktivní spolupráce s nepřátelským Německem a donutil Lenina k dočasnému exilu v Helsinkách. Během léta přesto získávali bolševici převahu v opakovaných volbách do sovětů, a především v Petrohradě a Moskvě se jim dařilo získat na svou stranu většinu nespokojeného proletariátu. Ale ani síly na opačném pólu politického spektra

složky státu v podobě armády a policie mají přejít pod přímou kontrolu lidu. Lenin vyjádřil podporu silovému řešení změny společenského uspořádání. Podle jeho proklamací totiž kapitalismus neskončí změnou státního zřízení, ale musí ještě předtím dojít ke zrušení soukromého vlastnictví, tudíž veškerý soukromý majetek je nutné převést pod dohled státu – v tomto případě pod dohled sovětů. Dubnové teze se v dalším období leninské a stalinské diktatury staly jedním z dogmatických textů bolševické ideologie v Rusku a následně v Sovětském svazu.

Vladimír Ilijč LENIN, *Sebrané spisy*, sv. 31 (březen-duben 1917), Praha 1987, http://library.institutcl.cz/lenin/Lenin_Sebrane_spisy_31.pdf, [27. 01. 2023].

²⁰³ Alexandr Fjodorovič Kerenskij (1881 – 1970) – ruský politik, příslušník sociálně demokratické strany a druhý předseda Prozatímní vlády v Rusku. Narodil se v Simbirsku stejně jako Lenin. Pocházel z intelektuální rodiny a vystudoval historii a filologii. V politickém životě se začal přiklánět ke konzervativismu a prosazoval velkou roli státu jako ochránce demokracie. Vystupoval tak proti ruskému carskému absolutismu, čímž si od roku 1905 vysloužil trvalý dohled carské tajné policie. V rámci frakcí na ruské levici měl nejbližší k eserům, nebránil se však spolupráci s radikálnějšími skupinami s výjimkou bolševiků. Od roku 1912 zastával poslanecké křeslo a aktivně vystupoval proti carskému režimu. Postupně ruské politické prostředí považoval za natolik zkažené, že neviděl jinou možnost než jej očistit státním převratem. Po únorové revoluci se stal členem Prozatímního výboru a od července také předsedou Prozatímní vlády. Málo známou skutečností je prohlášení Ruska demokratickou republikou, k čemuž došlo z úst Kerenského počátkem září 1917. Po bolševickém převratu se ještě pokusil zorganizovat vojenský odpor, po jeho porážce však z Ruska odešel. Do vypuknutí druhé světové války žil ve Velké Británii a následně ve Francii. V roce 1940 uprchl do Spojených států, kde žil až do své smrti.

Více viz publikace:

Vladimír GONĚC, *Z osudů ruské demokracie – Alexandr Kerenskij*, Brno 1999.

se nehodlaly vzdát a Kerenskému se dostalo podpory ve snaze podrobit sověty kontrole Prozatímní vlády. Zcela nepochopitelně se však neodhodlal k radikálnímu postupu, i když se mu řešení doslova nabízelo. Mezi pravicovými skupinami byl velmi populární vrchní velitel armády Lavr Kornilov,²⁰⁴ kterého Kerenskij zamýšlel použít k ovládnutí petrohradského sovětu. Dokonce vydal rozkaz, aby se početné vojenské jednotky přesunuly do hlavního města a byly připraveny silou pomoci Prozatímní vládě. O to větším překvapením bylo následné odvolání již vydaného rozkazu. Pravděpodobně za tím stály nepodložené fámy, že se Kornilov chystá namísto ovládnutí sovětu v hlavním městě provést státní převrat, a naopak sesadit Kerenského. Vojenské jednotky nakonec ani nestačily vystoupit z železničních vagónů a Kornilov putoval do vazby. Chaos v Rusku tak ještě zesílil. Ústřední otázkou se tak stal další postoj bolševiků.

Lenin z finského exilu již na konci léta volal po ozbrojeném vystoupení a uchopení moci. Širší vedení bolševické strany se zatím vyslovilo proti, nicméně nezastíralo, že okamžik ozbrojeného střetu se blíží. Mezi bolševiky začínal převládat Leninův přístup, ve kterém volal po násilné revoluci a dočasné diktatuře proletariátu.²⁰⁵ Dokonce se již veřejně vyslovil pro nastolení státního teroru proti nepřátelským společenským skupinám. Negativně se vyslovil o socialistech ve vyspělých státech západní Evropy, které obvinil ze zrady Marxových myšlenek. V Marxových úvahách si pro své myšlenky našel podporu a tvrdil, že pokud socialisté postupují pragmatickým stylem na parlamentním základě, v podstatě tak spolupracují

²⁰⁴ Lavr Georgijevič Kornilov (1870 – 1918) – generál ruské carské a později bělogvardějské armády. Pocházel z oblasti dnešního Kazachstánu a postupně absolvoval několik vojenských škol. Jako příslušník carské armády působil především v oblasti Sibíře a Dálného východu, aktivně se také zúčastnil rusko-japonské války, ve které prokázal své velitelské schopnosti. Následovalo povýšení na plukovníka a diplomatický pobyt v Číně ve funkci vojenského atašé. Během první světové války dokonce padl do zajetí, ze kterého se mu podařilo uniknout a vrátit se do řad ruské armády. Po pádu carského režimu velel oblasti hlavního města a z pozice své funkce dal příkaz k zatčení cara i s jeho rodinou. V Kerenského Prozatímní vládě se postupně stal hlavním velitelem ruské armády a snažil se držet co nejdále od politických sporů. Zároveň zastával názor, že Rusko musí pokračovat v bojích první světové války na straně Dohody. V době oslabující pozice Prozatímní vlády zavedl v hlavním městě stanné právo, v čemž Kerenskij viděl pokus o puč a Kornilov putoval do vězení. Po propuknutí občanské války se přidal k protibolševické armádě, přičemž se údajně dopouštěl válečných zločinů. Jeho život uzavřel náhodný zásah velitelského štábu dělostřeleckým granátem v dubnu roku 1918. K. HLOUŠKOVÁ – J. KOMENDOVÁ – M. ŘOUTIL – M. TÉRA – Z. VYDRA, *Dějiny Ruska*, Praha 2022.

M. REIMAN (ed.), *Zrod velmocí*, Praha 2013.

²⁰⁵ Titul *Stát a revoluce* Lenin napsal v roce 1917 a shrnul v něm své představy o uspořádání budoucího bolševického státu, o úloze státu v komunistické spolčenosti i úlohu pracujících skupin obyvatel (především proletariátu) během revoluční přeměny státního zřízení směrem ke komunismu.

Titul vyšel také v českém jazyce v roce 1949:

Vladimír Iliič LENIN, *Stát a revoluce*, Praha 1949.

s vládnoucí garniturou za ústupky ve prospěch dělníků a nemohou se nikdy dočkat nastolení socialistické společnosti. Naopak pro Rusko zvolil postup založený na důsledném rozbití současného státního aparátu, který měl být nahrazen vládou jednotlivých sovětů. Nezdráhal se vyslovit i pro občanskou válku, kterou v případě jejího propuknutí považoval za jakousi očištnou etapu vývoje Ruska směrem k nastolení požadovaného státního zřízení.

V socialistickém myšlení se tak objevil kodifikovaný leninismus, který předpokládal, že aktuální dějinná epocha dospěje ke svému konci a že přechod k ideální společnosti proběhne ve dvou fázích. Tu první hodlal v Rusku prosadit v nejbližším období, kdy mělo dojít k úspěšné socialistické revoluci, nastolení socialismu a diktatury proletariátu. Závěrečnou fází lidských dějin pak měl být komunismus, ke kterému měla socialistická společnost dojít postupným zdokonalením socialismu. Odmítl však myšlenky svých oponentů, že je v ideálním případě možné ke stejnému cíli dospět i pokojnou cestou bez násilné a krvavé revoluce. Takové myšlenky považoval za zradu marxistického myšlení a jejich představitele opakovaně obviňoval z politického oportunismu. Lenin ve svých úvahách pokračoval i mimo samotné Rusko. Deklarovaným cílem se stalo sjednocení všech radikálních socialistů napříč Evropou a následně i ostatními světadíly. Organizačně se vyslovil pro rozpuštění II. internacionály, která pro něj byla málo radikální, a vytvoření nástupnické organizace v podobě III. internacionály, později známější pod hlavičkou Komunistické internacionály (Kominterny).

V následujících týdnech již jen šlo o to, kdy se do riskantního podniku pustit. Bolševickou stranu postupně opustili umírnění, naopak bolševici se silně ohradili proti možné spolupráci se zbytkem socialistického hnutí v Rusku. Na počátku října se Lenin rozhodl k akci. V přestrojení se vrátil z finského exilu a silou své osobnosti a výřečností přesvědčil ústřední výbor bolševické strany, že nastala ideální doba k převratu. Tím okamžikem se stala noc z 24. na 25. října 1917. I když Kerenskij tušil, že se okamžik střetu s bolševiky blíží, o jeho autoritě se již dalo mluvit pouze v teoretické rovině. I když se Kerenskij odhodlal k zavření redakcí bolševických novin, následujícím událostem již zabránit nedokázal. V dopoledních hodinách 25. října 1917 Lenin oznámil, že byla svržena Prozatímní vláda. Na souběžně

probíhajícím sjezdu sovětu²⁰⁶ menševici a eseři na nastalou situaci reagovali opuštěním sjezdu, čímž Leninovi umožnili vytvořit vládu podle svých představ. Cesta k bolševickému teroru, a především občanské válce v Rusku tak byla nastoupena.

Měl však Lenin se svými spolubojovníky jasný plán, jak Rusko pod bolševickou kuratelou řídit? Zpočátku nikoliv a konkrétní plány na řízení státu vznikaly až po uchopení moci. Poněkud chaoticky se kupily dekrety, kterými se bolševici v čele s Leninem snažili řešit nejožehavější problémy. Dekret o půdě s okamžitou platností a bez náhrady poskytl šlechtickou a církevní půdu rolníkům, Dekret o vládě sovětu prohlašoval dělníky za svrchované pány průmyslových podniků a patrně nejznámější z prvních Leninových dekretů²⁰⁷ znamenal pokus o rychlé ukončení válečného zápolení na východní frontě. Dekret o míru měl v ideálním případě okamžitě přinést Rusku mír a následně rozšířit popularitu bolševiků mezi proletariát v Německu a Rakousko-Uhersku a vyvolat i v těchto státech socialistickou revoluci.

Nástupce Prozatímní vlády – Rada lidových komisařů (Sovnarkom)²⁰⁸ se sice ocitla pod nadvládou bolševiků, ale ani zde se tvrdé jádro kolem Lenina nedočkalo úplné podpory. Listopadové volby do Ústavodárného shromáždění nedopadly pro bolševiky příznivě. Získali v nich pouze čtvrtinu křesel a ani se svými spojenci nezískali ve shromáždění většinu. Socialističtí soupeři v podobě eserů naopak získali téměř čtyřicet procent hlasů, oproti bolševikům však postrádali ozbrojené složky. Lenin se v této patové situaci rozhodl Ústavodárné shromáždění zrušit a pouhý den po prvním

²⁰⁶ II. všeruský sjezd sovětu 1917 proběhl podle ve dnech 7. – 9. listopadu 1917. I když zde původně bolševici neměli většinu, postupně se jim podařilo zasedání ovládnout a prosadit tři klíčové dokumenty bolševického převratu a následné občanské války – Dekret o míru, Dekret o půdě a Dekret o vládě. Na zasedání byla zvolena dělnicko-rolnická vláda, čímž de facto začala bolševická nadvláda nad Ruskem.

K. HLOUŠKOVÁ – J. KOMENDOVÁ – M. ŘOUTIL – M. TÉRA – Z. VYDRA, *Dějiny Ruska*, Praha 2022.

M. REIMAN (ed.), *Zrod velmoci*, Praha 2013.

²⁰⁷ Dekret o půdě a Dekret o vládě sovětu byly společně s Dekretem o míru tři stěžejní dokumenty přijaté na II. všeruském sjezdu sovětu, který se konal ve dnech 7. – 9. listopadu 1917. Dekret o půdě položil základy pozemkové reformy podle přání bolševiků. V důsledku toho došlo k vyvlastnění církevní a velkostatkářské půdy. Půda byla následně přerozdělena mezi drobné rolníky. Dekret o vládě zaváděl jako vrcholný orgán vlády v Rusku Radu lidových komisařů, do jejíhož čela se postavil Lenin.

K. HLOUŠKOVÁ – J. KOMENDOVÁ – M. ŘOUTIL – M. TÉRA – Z. VYDRA, *Dějiny Ruska*, Praha 2022.

M. REIMAN (ed.), *Zrod velmoci*, Praha 2013.

²⁰⁸ Po vzniku Sovětského svazu v roce 1922 se tento orgán kosmeticky přejmenoval na Radu lidových komisařů SSSR a existoval až do roku 1946, kdy došlo k přejmenování na Radu ministrů SSSR.

zasedání byla budova vyklizena na přímý rozkaz Lenina. Zdání ruské demokracie tak trvalo pouhých několik hodin.²⁰⁹

Jako již mnohokrát do dalšího vývoje promluvily zahraniční události, respektive válečné akce na východní frontě. Otázka čestného či naopak rychlého ukončení války se stala hlavním středobodem sporů uvnitř bolševické strany. Lenin se svou suitou prosazoval ukončení války za každou cenu. A to i za cenu obrovských územních ústupků, se kterými přišla německá strana. Naopak Trockij s Bucharinem²¹⁰ (představitelé intelektuálních soupeřů V. I. Lenina) odmítali o separátním míru byť jen uvažovat. Uznávali sice, že vojenská situace ruské armády je více než zoufalá, ponižující mír ale považovali za katastrofu znamenající přímé ohrožení bolševické vlády. Naopak Lenin prosazoval myšlenku nutnosti zbavit se válečného nebezpečí za jakoukoli cenu a chtěl tím dostat vojenské jednotky na svou stranu. Hodlal je totiž použít v nadcházejícím vnitroruském ozbrojeném konfliktu, kterého se mnozí báli, ale kterému v tomto okamžiku již nešlo zabránit. Dekret o míru tak přinesl nejen separátní mír, ukončení válečných operací na východní frontě a návrat ruské armády domů, ale také znamenal pro Rusko ztrátu obrovského území

²⁰⁹ M. REIMAN (ed.), *Zrod velmocí*, Praha 2013.

K. HLOUŠKOVÁ – J. KOMENDOVÁ – M. ŘOUTIL – M. TÉRA – Z. VYDRA, *Dějiny Ruska*, Praha 2022.

D. VOLKOGONOV, *Lenin*, Liberec 1996.

R. PIPES, *Dějiny ruské revoluce*, Praha 2017.

S. FITZPATRICK, *Ruská revoluce*, Brno 2017.

²¹⁰ Nikolaj Bucharin (1888 – 1938) – bolševický intelektuál, filosof a spisovatel. Narodil se do vzdělané rodiny a do politiky se zapojil poměrně brzy. Ještě jako náctiletý vstoupil do ruské sociální demokracie a brzy se stal příznivcem bolševické frakce. K prvním střetům se zákonem došlo již v roce 1905 a v následujících letech přišlo věznění a následný útěk do Německa. S Leninem se poprvé setkal v Krakově v roce 1912. Vzájemná spolupráce byla plná sporů kolem teoretického základu bolševické ideologie. Bucharin si naopak dobře rozuměl s J. V. Stalinem. Podle dochovaných svědectví se Bucharin jako jediný mohl odvážit sovětskému vůdci tykat. Během první světové války Bucharin odešel do USA, kde se stal editorem krajně levicového tisku. Po propuknutí bolševické revoluce se rychle vrátil do Ruska, kde však velmi kritizoval ruský podpis Brest-litevské smlouvy. Vzhledem k jeho aktivním kontaktům s proletariátem v Německu považoval zmíněnou smlouvu za zradu německého, potažmo evropského proletariátu. Ve stranické hierarchii začal stoupat až po Leninově skonu a postupně se stal členem Politbyra i Kominterny. V boji o moc po smrti Lenina se připojil na stranu Stalina a po jeho vítězství stoupal ve stranickém žebříčku, přestože se Stalinem nesouhlasil v metodách provádění kolektivizace a industrializace Ruska. Přesto ani Bucharin nepřežil stalinské čistky v průběhu druhé poloviny třicátých let. Společně s dalšími vysoce postavenými členy Politbyra byl obviněn ze špionáže a po dlouhodobém nátlaku ve vykonstruovaném procesu odsouzen k trestu smrti. Poprava se uskutečnila 15. března 1938 a Bucharinovo jméno se v Sovětském svazu stalo na dlouhá desetiletí tabu.

Více viz:

R. C. TUCKER, *Stalin*, Praha 2008.

M. REIMAN (ed.), *Zrod velmocí*, Praha 2013.

V. VEBER, *Leninova vláda*, Praha 2003.

K. HLOUŠKOVÁ – J. KOMENDOVÁ – M. ŘOUTIL – M. TÉRA – Z. VYDRA, *Dějiny Ruska*, Praha 2022.

od Estonska po Ukrajinu včetně nepřeborného přírodního bohatství v podobě nalezišť nerostných surovin, úrodných oblastí zejména na Ukrajině i podstatného procenta průmyslové výroby a pracovní síly.²¹¹ Přímým politickým důsledkem separátního míru byl také odchod levého křídla eserů, kteří společně s bolševiky ovládali Sovnarkom. Rusko se tímto okamžikem stalo státem jedné politické strany, která nabídnutou příležitost hodlala využít.²¹²

Přesto cesta k upevnění a konsolidaci moci nad celým Ruskem byla ještě dlouhá a krvavá. Z vojenského hlediska se Rusko záhy ocitlo ve víru občanské války, ve které bolševici museli odolávat útokům z několika stran. Za propuknutím otevřeného střetu bolševiků s opozičními skupinami však paradoxně stálo československé vojsko. I když cílem většiny legionářů v Rusku byla snaha tuto zemi co nejrychleji opustit a dostat se po dlouhých letech domů, tzv. Čeljabinský incident vše změnil.²¹³ Opoziční síly spojené pod hlavičkou bělogvardějské opozice vstoupily do ozbrojeného konfliktu s ozbrojenými jednotkami sovětů, které se na popud Trockého začaly označovat jako Rudá armáda. I když se zpočátku zdálo, že osud bolševické armády je zpečetěn a tři hlavní vojenské skupiny soustřeďující se na jihu Ruska (pod vedením generála Děnikina), na východě (pod zástavou admirála Kolčaka) a také v Estonsku pod vedením generála Judeniče přemohou stále se rodící Rudou

²¹¹ Dekret o míru byl jedním ze tří ústředních právních dokumentů přijatých na II. všeruském sjezdu sovětů, který se konal ve dnech 7. – 9. listopadu 1917. Tímto dekretem se Lenin snažil co nejrychleji Rusko vyvázat z první světové války a stal se základní podmínkou uzavření tzv. Brest-litevského míru v březnu následujícího roku. Konkrétně se v textu dekretu hovořilo o jednostranném zastavení válečných operací a dekret také přinášel návrh míru bez anexí a válečných náhrad.

²¹² D. VOLKOGONOV, *Lenin*, Liberec 1996.

R. PIPES, *Dějiny ruské revoluce*, Praha 2017.

S. FITZPATRICK, *Ruská revoluce*, Brno 2017.

²¹³ Čeljabinský incident se odehrál 14. května 1918 na nádraží v ruském Čeljabinsku a ve svém důsledku znamenal zapojení československých vojenských jednotek do ruské občanské války. Incident způsobil jeden z vojáků projíždějícího vlaku s německými, maďarskými a rumunskými zajatci. Pravděpodobně se jednalo o vojáka maďarské národnosti. Paradoxní na celé události je fakt, že před odjezdem zajatců jim Češi darovali část svého proviantu. Při rozjíždění vlaku však některý ze zajatců hodil železný předmět mezi legionáře a jednoho vážně zranil. Následovala reakce legionářů, kteří vlak dostihli a údajného pachatele utloukli k smrti. Ruské orgány zatklý několik legionářů, kteří však byli svými kolegy osvobozeni. Legionáři se zároveň zmocnili velkého množství zbraní a otevřeně se postavili na odpor proti místním úřadům. Celkově vystoupení československých legií představovalo významnou pomoc válčícím státům Dohody, protože legie zablokovaly transsibiřskou magistrálu, kvůli čemuž nemohly projíždět transporty propuštěných zajatců ze Sibíře na západ.

Více o problematice legií viz například:

Karel PICHLÍK (et al.), *Českoslovenští legionáři (1914-1920)*, Praha, 1996.

Robert SAK, *Anabáze*, Jinočany, 1996.

Victor Miroslav FIC, *Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa 1914-1918, díl I.*, Praha 2006.

TÝŽ, *Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa 1914-1918, díl II.*, Praha 2007.

TÝŽ, *Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa 1914-1918, díl III.*, Praha 2008.

TÝŽ, *Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa 1914-1918, díl IV.*, Praha 2014.

armádu, bolševikům se kritické okamžiky na přelomu let 1917 a 1918 podařilo ustát. Zároveň museli čelit problémům v týlu, po násilném převratu v listopadu roku 1917 stávkové hnutí nespokojeného dělnictva rozhodně neustalo a také na venkově si bolševici o široké podpoře mohli nechat pouze zdát. Rozpad již tak špatně fungující státní správy vše dokonal. Přesto se z tohoto chaosu dokázaly bolševické špičky poučit a na scénu vstoupil neustále sílící represivní mechanismus v podobě Čeky.²¹⁴ Tato organizace, jejímž zakladatelem byl Felix Dzeržinskij,²¹⁵ získala volné pole působnosti a od Lenina zazněl příkaz, aby se všemi dostupnými prostředky postarala o odstranění nepřátel „lidu“. A Čeka se začala činit. Ozbrojené oddíly vtrhly na ruský venkov a nemilosrdně potlačily všechny náznaky vzpoury. Drakonickými tresty za odmítání zemědělských dodávek přinutily již tak trpící rolníky spolupracovat. Také ve státní správě či v průmyslových podnicích se skuteční či domnělí odpůrci bolševického systému ocitli na černé listině a bylo s nimi zacházeno zcela nemilosrdně.

Lenin si uvědomoval, že pouze vytvoření pevné a fungující státní správy propracované od ústředního vedení až po nejmenší lokální organizaci přinese bolševikům kontrolu. Postupně tak začala vznikat uzavřená vrstva (pro zjednodušení ji nazvěme nomenklaturou), která v následujícím období ovládla většinu postů ve

²¹⁴ Čeka, jejíž oficiální název zněl Všeruská mimořádná komise pro boj s kontrarevolucí a sabotáží při Radě lidových komisařů RSFSR, se stala první z celé řady tajných policejních organizací. Hlavním smyslem existence Čeky bylo prosazování bolševického režimu a odhalování skutečných či domnělých odpůrců. Organizace existovala pět let a podle některých pramenů přinesla smrt až půl milionu osob.

Vedle souborných prací zmíněných v předchozích poznámkách lze částečně použít například titul: Christopher ANDREW, *KGB – důvěrná zpráva o zahraničních operacích od Lenina do Gorbačova*, Praha 1994.

Andrej ZUBOV (ed.), *Dějiny Ruska 20. století, I. díl (1894-1939)*, Praha 2014.

²¹⁵ Felix Edmundovič Dzeržinskij (1877 – 1926) – ruský krajně levicový intelektuál a politik polského původu. Narodil se do rodiny zchudlého polského šlechtice a původně se hodlal vydat za církevní kariérou. Postupně se ale jeho politické názory zradikalizovaly a po opuštění studií se stal jednou z ústředních postav sociálně demokratického hnutí na území dnešního Polska a Litvy. Za svou politickou činnost byl několikrát vězněn. S Leninem se setkal v roce 1917 a stal se jeho blízkým spolupracovníkem. I když s Leninem vedl časté spory, Lenin na něm obdivoval jeho tvrdost a bezcitnost, se kterou prováděl svěřené úkoly. Proto si také vysloužil přezdívky „krvavý Felix“ nebo „železný Felix“. Stál také za vznikem obávané Čeky (prosinec 1917), která postupně nabobtnala do mohutné instituce zaměstnávající tisíce spolupracovníků. Dzeržinskij stál také u zrodu obávaných pracovních táborů – Gulag. Zemřel náhle v červenci roku 1926 na srdeční infarkt. Kolem jeho smrti, která přišla bezprostředně po bouřivém projevu proti Trockému a dalším Stalinovým odpůrcům, dodnes koluje bezpočet fám a pověstí, z nichž žádná nebyla hodnověrně potvrzena.

K osobnosti F. E. Dzeržinského viz například.

Sylwia FROLOW, *Dzeržinskij – láska a revoluce*, Bratislava 2015.

Nikolaj Ivanovič ZUBOV, *F. E. Dzeržinskij*, Bratislava 1974.

vedení státu. Bolševici totiž mohli důvěřovat zas a pouze bolševikům. Od ostatních politických proudů (o širokých lidových vrstvách ani nemluvě) byli zcela izolováni.²¹⁶

Vojenské vítězství v občanské válce znamenalo postupný, avšak definitivní konec zbytků politického soupeření v Rusku. Stále silnější bolševici se nejprve v ostře sledovaném politickém procesu vypořádali s esery (v červnu roku 1922),²¹⁷ aby se dalšími na řadě stali menševici. Také další socialistické organizace raději souhlasily se vstupem do komunistické strany, což někteří bolševici kritizovali. Naopak Lenin v této taktice viděl ideální způsob, jak tyto organizace ovládnout a postupně očistit od svých kritiků.

Sporným bodem zůstalo samotné státní zřízení komunistického státu. Část komunistů prosazovala uplatnění striktního centralismu nejen v komunistické straně, ale také jeho uplatnění v geografickém uspořádání východní Evropy. Tito radikálové vedení Stalinem nechtěli akceptovat nacionalistický prvek a požadovali, aby se ostatní republiky staly integrální součástí Ruské sovětské republiky (oficiálním názvem RSFSR – Ruská sovětská federativní socialistická republika). Naopak Lenin dokázal prosadit svůj názor, že národní cítění etnik bývalé romanovské říše je nutné respektovat. Vzniklo tak federativní uspořádání, ve kterém se jednotlivé republiky přidávaly k republice ruské ve formálně rovnocenném postavení. Naopak stranické instituce byly přísně centralizované a komunistická strana ve všech republikách byla ovládána ústředními orgány v Moskvě. Tato dvojakost se stala základem fungováním Sovětského svazu (SSSR – Svaz sovětských socialistických republik) vyhlášeného na sklonku roku 1922. Jednotlivé národy tak získaly pocit vlastní důležitosti a ruský nacionalismus prosazovaný v době carského státu byl částečně otupen. Elegantně si tak moskevští komunisté zajistili přísun věrných kádrů i mimo samotné Rusko. Vznikem Sovětského svazu však Leninovy úvahy nekončily. Spojení národů východní Evropy pod hlavičku SSSR se mělo stát pouze dalším krokem k rozšíření

²¹⁶ D. VOLKOGONOV, *Lenin*, Liberec 1996.

R. PIPES, *Dějiny ruské revoluce*, Praha 2017.

S. FITZPATRICK, *Ruská revoluce*, Brno 2017.

²¹⁷ Veřejný proces s představiteli eserů započal 6. června 1922. Třicet čtyři obžalovaných bylo viněno z přípravy teroristické a kontrarevoluční činnosti proti vládě SSSR. Jedním z hlavních bodů obžaloby se stal atentát na V. I. Lenina z konce srpna 1918. Tento proces následně sloužil bolševikům jako vzor pro monstrprocesy v průběhu třicátých let. Po vynesení rozsudku mělo být jedenáct hlavních představitelů revolučních socialistů – eserů – popraveno. Pro velkou zahraniční mediální intervenci se jim tresty odložily na neurčito a následně byly změněny na několikaletý pobyt v pracovních táborech. Signifikanční pro bolševický režim je však skutečnost, že nikdo z obviněných se na svobodu nedostal a všichni byli popraveni v průběhu třicátých let, kdy se stalinský režim přestal ohlížet na mezinárodní ohlas svých činů.

Více k procesu viz S. COURTOIS (ed.), *Černá kniha komunismu* (díl I.), Praha 1999, s. 117-118.

komunistického systému i mimo území bývalé ruské říše. Doufal, že po vzniku Kominterny naleznou socialistické skupiny v Evropě společnou řeč a další jednání Kominterny se bude odehrávat na pozadí socialistické revoluce, která zachvátí Evropu. Zatím však existoval pouze jeden stát, který se vydal cestou budování socialistického zřízení jako předstupně zřízení komunistického. Lze tak konstatovat, že počátkem dvacátých let minulého století byly základní rysy Sovětského svazu dokončeny. Komunistický režim sice musel praktikovat politiku možného, a proto došlo ke zmírnění teroru ze strany Čeky, obnovení soukromého vlastnictví u podstatného procenta menších průmyslových podniků či upuštěno od teroru venkovských vrstev, přesto lze již od tohoto okamžiku hovořit o státu jedné politické strany a jediné povolené ideologie. K zamyšlení dodnes nutí skutečnost, že tohoto stavu bolševici dosáhli bez předem připraveného plánu a výraznějších politických zkušeností.

3.8 Pokus o export ruského komunismu

Poslední výstřely první světové války a kapitulace Německa v listopadu 1918 měly znamenat konec krveprolití a začátek mírového období v Evropě. Skutečnost však byla zcela jiná. Na mnoha místech se následkem válečného šílensství trvajících déle než čtyři roky zcela zhroutila státní správa a zavládl chaos, který mnohým lidem přinesl prohloubení již tak těžké situace. Nedostatečnost či absence zásobování potravinami a základními surovinami znamenalo třaskavou směs, kterou podpořily i politické skupiny, které nastalou situaci hodlaly využít. Příznivci bolševické myšlenky vycítili příležitost ke svržení stávajícího společenského řádu a rozšíření revoluce z Ruska do střední a západní Evropy.

Prim v těchto snahách hrála krajní levice v Německu. Sám Lenin plánoval materiální i finanční pomoc německé krajní levici v okamžiku, kdy bude německá armáda poražena a v Německu propukne bolševická revoluce. Plány jim však výrazně ztížili němečtí sociální demokraté, kteří se v rámci levicové politiky chovali výrazně pragmaticky a spolupracovali s německou vládou již v průběhu války. Po pádu německého císařství se proto pozornost ruských bolševiků soustředila na podporu Liebknechta a Luxemburgové, kteří se stali ústředními postavami nově vzniklé Komunistické strany Německa (KPD).²¹⁸ Na jejím ustavujícím sjezdu v prosinci roku 1918 padlo rozhodnutí vyvolat revoluci v hlavním městě. První den nového roku 1919 skutečně začal pokus o povstání. Naivní představa, že se válkou vyčerpaná berlínská a následně celé německá veřejnost s nadšením přidá na stranu komunistů, se rychle rozplynula. Navíc německá státní moc zareagovala poměrně rychle a s pomocí jednotek Freikorps²¹⁹ zadusila povstání ještě předtím, než mohlo skutečně propuknout. Výsledkem tak byly pouze oběti včetně zavraždění Luxemburgové a Liebknechta. Jepičí život berlínského komunistického „povstání“

²¹⁸ Komunistická strana Německa – oficiální název zněl Kommunistische Partei Deutschlands, KPD.

K problematice německého stranického systému lze využít například:

Mary FULBROOK, *Dějiny moderního Německa – od roku 1918 po současnost*, Praha 2009.

Sebastian HAFFNER, *Od Bismarcka k Hitlerovi – pohled zpět*, Praha 1995.

Helmut MÜLLER – Karl Friedrich KRIEGER – Hanna VOLLRATH (et al.), *Dějiny Německa*, Praha 2004.

²¹⁹ Ozbrojené jednotky souborně označované jako Freikorps začaly vznikat záhy po skončení první světové války a oficiálně existovaly do roku 1920, kdy se zapojily do pokusu o svržení Výmarské republiky. Freikorps organizovaly především válečné veterány, kteří měli po návratu ze zákopů první světové války problém se zapojením do civilního života. Také sloužily jako nástroj k potlačení marxistických povstání na mnoha místech Německa včetně porážky Bavorské republiky rad. Jednotky Freikorps byly tvořeny zejména dobrovolníky.

M. FULBROOK, *Dějiny moderního Německa*, Praha 2009.

neodradilo levicové radikály v jiné části Německa – Bavorsku. Tato oblast se s koncem války ocitla ve velmi tíživé situaci, kdy masivní nárůst nezaměstnanosti, a především nelepšící se problémy se zásobováním přivedly zejména mnichovskou společnost na pokraj zoufalství. Vedle četných stávek a protestů se po ruském vzoru začaly vytvářet volené dělnické rady. Ta mnichovská zareagovala na rozjitřenou atmosféru v ulicích bavorské metropole po atentátu na Kurta Eisnera²²⁰ – ministerského předsedu Bavorska.²²¹ Dělnická rada v Mnichově tak počátkem dubna 1919 vyhlásila Bavorskou republiku rad.²²² Do čela komunistického hnutí se postavila dvojice radikálů – Max Levien a Eugen Leviné.²²³ Po Leninově vzoru vyhlásili, že

²²⁰ Kurt Eisner (1867 – 1919) – německý politik levicového ražení. Pocházel ze židovské intelektuální rodiny a věnoval se studiu filosofie. Následně se stal žurnalistou a příznivcem německé sociální demokracie, do které vstoupil na sklonku 19. století. Aktivně se účastnil levicové politiky, a především během první světové války se dostal do sporu s vládou. V roce 1918 následoval pobyt ve vězení, ze kterého se vrátil v rámci všeobecné amnestie. Po skončení válečného konfliktu se angažoval ve svržení monarchie a prohlášení Bavorska svobodným státem. Následně se stal jeho prvním ministerským předsedou. V úřadu však vydržel pouze několik měsíců, v únoru 1919 se stal obětí atentátu.

M. FULBROOK, *Dějiny moderního Německa*, Praha 2009.

Albert Earle GURGANUS, *Kurt Eisner – a modern life*, Rochester 2018.

²²¹ Atentát na Kurta Eisnera provedl 21. února 1919 příznivec krajní pravice a příslušník místní šlechty Anton von Arco auf Valley. Tento násilný akt a smrt předáka Nezávislé německé sociálně-demokratické strany v Bavorsku znamenal vypuknutí pouličního násilí. Smrtí částečně umírněného politika také padla poslední překážka pro radikální komunisty, kteří v následujících týdnech vystupňovali svou aktivitu a 7. dubna 1919 vyhlásili Bavorskou republiku rad.

Podrobnosti o vraždě K. Eisnera viz například:

Libor BUDINSKÝ, *Vraždy slavných*, Praha 2009, s. 59-60.

²²² Bavorská republika rad (někdy též nazývána Bavorskou sovětskou republikou) existovala přibližně měsíc v období od 7. dubna do 3. května 1919. V prvních dnech existence republiky v ní měli převahu radikální socialisté a anarchisté, aby se postupně dostala pod nadvládu komunistů. Vedení republiky znárodnilo banky a pokusilo se vytvořit ozbrojené jednotky (Rudou armádu). Načasování vzniku však nebylo šťastné, v té době již byla ostatní komunistická povstání v jiných částech Německa poražena a centrální vláda měla dostatek vojenských jednotek k potlačení komunistického povstání. Územně Bavorská republika rad ovládala pouze Mnichov a přilehlé oblasti. Po porážce a zániku republiky následovaly tvrdé tresty a většina vedoucích činitelů skončila na popravišti.

M. FULBROOK, *Dějiny moderního Německa*, Praha 2009.

H. MÜLLER – K. F. KRIEGER – H. VOLLRATH (et al.), *Dějiny Německa*, Praha 2004.

Z dřívějších zahraničních prací lze zmínit:

Allan MITCHELL, *Revolution in Bavaria 1918-1919 – the Eisner regime and the Soviet republic*, Princeton 1965.

²²³ Max Levien (1885 – 1937) – ruský krajně levicový aktivista a revolucionář. Pocházel z Moskvy a poměrně záhy se přidal k ruskému levicovému hnutí. Aktivně se zapojil do revolučních událostí v roce 1905 a následně byl nucen uprchnout do Německa. Také zde pokračoval v politické činnosti a stal se jedním z představitelů německé komunistické strany, ve které působil od listopadu 1918. Na počátku dubna 1919 pak vyhlásil vznik Bavorské republiky rad. Po její porážce uprchl do Rakouska a následně do Ruska, kde se aktivně zapojil do činnosti Kominterny. Ani zde však nezůstal v bezpečí a díky Stalinově podezřívavosti se stal jednou z obětí rozsáhlých čistek. V druhé polovině 30. let se dostal do hledáčku NKVD, přičemž v prosinci 1936 následovalo zatčení. V soudním procesu si Levien vyslechl rozsudek pěti let v pracovním táboře, avšak zanedlouho byl rozsudek změněn na trest smrti. K exekuci došlo 16. června 1937.

Eugen Leviné (1883 – 1919) – další z krajně levicových aktivistů pocházejících z Ruska. Leviné se narodil do židovské rodiny v hlavním městě carského Ruska – St. Petěrbugu. Především díky matce

právě v Německu začala další část evropské socialistické revoluce, což také s nadšením telegrafovali Leninovi do Moskvy. Že se opět, stejně jako v případě Liebknechta a Luxemburgové, jednalo spíše o levicové teoretiky než politicky schopné postavy, se ukázalo záhy. Ani v Bavorsku, kde měl proletariát silné zastoupení, neplatila přímá úměra o počtu dělníků a síle komunistického hnutí. Především katolická církev, městské střední vrstvy, ale také značná část dělníků komunisty přímo nenáviděla. Také jejich chaotické pokusy uvést marxistické myšlenky v praktický život přinesly pouze prohloubení materiální bídě většiny obyvatel. Nebylo proto překvapením, že se místní Freikorps spojily s pravidelnými vojenskými jednotkami vyslanými vládou v Berlíně a nemilosrdně komunistický režim potlačily. Podle různých pramenů následné běsnění v mnichovských ulicích zaplatili komunisté až tisícovkou mrtvých a hlavní představitelé museli volit útěk či soudní proces s následným dlouholetým vězením.²²⁴ I druhý pokus o vyvolání socialistické revoluce v Německu skončil fiaskem a, na rozdíl od Luxemburgové a jejích kolegů, Lenin tentokrát odmítl bavorské komunistické předáky považovat za hrdiny.

Dalším poraženým národem první světové války byli Maďaři. Po rozpadu Rakousko-Uherska se výrazně okleštěné Maďarsko stalo poraženým nástupnickým státem, a tedy ideálním prostředím pro komunistický experiment. Poněkud paradoxně komunisté využili nacionalistickou strunu. Se silným odsouzením se u většiny Maďarů setkal požadavek vítězných států na redukci maďarského území.²²⁵

získal dobré vzdělání, když po brzké smrti otce odešli s matkou do Německa. Již v mládí inklinoval k levicovým hnutím a na počátku 20. století se vrátil do Ruska. Aktivně se zapojil do revolučních bojů v roce 1905, za což byl odsouzen k vyhnanství na Sibiři. Odtud se mu podařilo uprchnout a vrátit se do Německa. Během první světové války sloužil v armádě a záhy po německé kapitulaci vstoupil do německé komunistické strany. Také on se stal jedním z vůdců Bavorské republiky rad. Po jejím pádu však nevolil útěk do bezpečí, ale zůstal v Německu, což ho následně stálo život.

M. FULBROOK, *Dějiny moderního Německa*, Praha 2009.

A. MITCHELL, *Revolution in Bavaria*, Princeton 1965.

Eric D. WEITZ, *Creating German Communism, 1890 – 1990 – From Popular Protests to Socialist State*, Princeton 1997.

²²⁴ Zatímco Levienovi se podařilo z Německa uprchnout, Eugen Leviné byl zatčen 13. května a po krátkém soudním procesu 5. června odsouzen k trestu smrti zastřelením. S dlouholetým trestem vězení odešel od soudu také spisovatel, intelektuál a jeden z propagátorů bavorské komunistické revoluce Ernst Toller.

M. FULBROOK, *Dějiny moderního Německa*, Praha 2009.

A. MITCHELL, *Revolution in Bavaria*, Princeton 1965.

²²⁵ Trianonská smlouva byla podepsána 4. června 1920 a stanovovala podobu hranic Maďarska jako nástupnického státu po rozpadu Rakousko-Uherska. Maďarské království se tak stalo výrazně menší zemí, která v porovnání s předválečnou rozlohou Uherska ztratila více než 70% svého území ve prospěch sousedních států. Název smlouvy je odvozen od paláce Velký Trianon v areálu Versailles. Velkou komplikací se stala i ztráta obyvatelstva, vždyť čtvrtina obyvatel, kteří se považovali za Maďary, se ocitla na území jiného státu a často ve značně nepřátelském prostředí.

László KONTLER, *Dějiny Maďarska*, Praha 2008.

Odevzdání značné části území ve prospěch Rumunska, Jugoslávie²²⁶ a Československa vedlo k vzednutí vlny odporu, která smetla prozatímní vládu v čele s Mihály Károlyim.²²⁷ Ekonomické obtíže vše jen znásobily a Károlyi se rozhodl přenechat vládu levicovým silám v čele se sociální demokracií. Sociální demokraté v březnu 1919 vytvořili koalici s místními komunisty, kteří se rychle stali hybnou silou v Maďarsku. Následný revoluční teror však v mnohém překvapil i samotného Lenina. Béla Kun v duchu marxistické rétoriky zestátnil průmyslové podniky, vyvlastnil velkostatkářskou půdu a pokusil se zavést přísně rovnostářskou společnost, to vše na pozadí vyhlášené Maďarské republiky rad.²²⁸ Kun se v duchu svého radikalismu pokusil komunistickou revoluci rozšířit i na okolní státy. Především vojenské jednotky vyslané na území Slovenska vyvolaly u představitelů Dohody obavy a přesvědčení, že je situaci nutno řešit razantněji. Následovala tak vojenská intervence rumunské

Jindřich DEJMEK (et al.), *Zrod nové Evropy – Versailles, St.-Germain, Trianon a dotváření poválečného mírového systému*, Praha 2011.

Eva IRMANOVÁ, *Maďarsko a versailleský mírový systém*, Ústí nad Labem 2002.

Andrej TÓTH, *Trianonská mírová smlouva a politika Budapešti (prosinec 1919 – červen 1920)*, in: *Historický obzor*, 21, 2010, č. 9-10, s. 208-218.

²²⁶ Království Srbů, Chorvatů a Slovinců, jak se původně tento politický útvar nazýval, vznikl spojením jihoslovanských území zbylých po rozpadu Rakousko-Uherska a Srbského království. Definitivně byl nový stát uznán v roce 1922 při jednání v Paříži. Název Jugoslávie byl oficiálně přijat v říjnu roku 1929.

Miroslav ŠESTÁK, *Dějiny jihoslovanských zemí*, Praha 2009.

²²⁷ Mihály Károlyi (1875 – 1955) – maďarský politik, který pocházel ze šlechtického prostředí. V mládí pobýval v zahraničí a do politiky se aktivně zapojil počátkem dvacátého století. Po krátkém období v řadách konzervativců změnil politickou příslušnost a stal se členem a postupně ústřední postavou demokratické opozice v uherském parlamentu. Těsně před první světovou válkou představil koncepci moderního demokratického státu na základě personální unie, kde byly uplatněny principy konstituční monarchie. V dalším průběhu válečného konfliktu požadoval jeho brzké ukončení a radikální přeměnu maďarské politické scény. V listopadu 1918 se postavil do čela Maďarské republiky na pozici premiéra a v lednu následujícího roku byl zvolen jejím prvním a zároveň posledním prezidentem. Ve funkci se udržel pouhé dva měsíce, když jej svrhla radikální levice společně s vyhlášením Maďarské republiky rad. Následovala emigrace do Francie a poté do USA. V následujícím období aktivně vystupoval proti krajně pravicovému režimu v Maďarsku. Během druhé světové války se účastnil protinacistického odboje z exilu a do Maďarska se vrátil v roce 1946. Po zavedení komunistického režimu, a především kvůli represáliím stalinského typu zvolil francouzský exil, ve kterém setrval až do své smrti v roce 1955.

²²⁸ Maďarská republika rad (někdy též nazývána Maďarskou sovětskou republikou) existovala od 21. března do 1. srpna 1919. V čele stál Béla Kun, který se pokusil vytvořit politický systém podobný tomu v Sovětském Rusku. Došlo ke znárodnění průmyslových podniků a bank, následovalo zabavení půdy soukromých zemědělců či vytvoření Rudé armády. Vznik Maďarského komunistického státu aktivizoval okolní středoevropské státy včetně Československa a také velmoci Dohody. Vojenská intervence rumunského a československého vojska však vyvolala maďarskou ofenzivu, při které Maďarsko obsadilo část Slovenska, na které vyhlásilo Slovenskou republiku rad. Teprve následná protiofenziva znamenala porážku maďarských komunistů. Hlavní město bylo v následujícím období obsazeno rumunskými jednotkami a na počátku srpna zde začala fungovat sociálně demokratická vláda. Ke stabilizaci situace v Maďarsku však došlo až po odchodu rumunské armády v listopadu 1919, a především po vyhlášení Maďarského království a nástupu Miklóse Horthyho do funkce regenta v březnu 1920.

L. KONTLER, *Dějiny Maďarska*, Praha 2008.

armády, která se zvrhla v trestnou výpravu završenou srpnovým potupným obsazením Budapešti a vydrancováním značné části maďarského území. Kunův režim tak existoval pouhé čtyři měsíce. Po odstranění komunistické diktatury se k moci dostala skupina kolem Miklóse Horthyho²²⁹ a začala Maďarsko směřovat na opačný pól politického spektra. V následujícím období Horthyho režim v mnohém připomínal režim Benita Mussoliniho.

Komunistický experiment ve dvou středoevropských státech v prvních měsících po skončení válečného konfliktu nevyšel. Přesto se Lenin se svými souputníky nehodlal vzdát myšlenky na brzké rozšíření socialistické revoluce směrem na západ. Další příležitost mu poskytl přímý konflikt s Polskem. Zatímco hranice ve střední Evropě a na Balkánském poloostrově byly tzv. Versailleským systémem²³⁰ stanoveny poměrně jasně, hraniční pásmo mezi Ruskem a Polskem do mírových smluv s poraženými státy zahrnuto nebylo. Nikoho tak nepřekvapilo, když na rusko-polské hranici začalo docházet ke stále častějším vojenským střetům, které se zintenzivnily s pokračující občanskou válkou v Rusku. V první fázi však nehýřila aktivitou Rudá armáda, nýbrž se útočníkem stalo Polsko. Armáda vedená Józefem Piłsudskim²³¹

²²⁹ Miklós Horthy (1868 – 1957) – maďarský šlechtic, který se vydal cestou vojenské kariéry. V rakousko-uherském námořnictvu dosáhl hodnosti viceadmirála a v březnu 1918 se stal vrchním velitelem celého námořnictva habsburské monarchie. Po rozpadu Rakousko-Uherska se na čas stáhl do ústraní, ale v roce 1919 byl pověřen sestavením národní armády, která by společně s jednotkami Dohody porazila maďarskou bolševickou armádu Bély Kuna. Tzv. Národní armáda nakonec do přímých bojů s bolševiky nezasáhla, protože na vojenské porážce maďarského bolševického režimu se podílely především rumunské jednotky, které dobyly Budapešť. A právě po jejich odchodu se do hlavního města přesunul Horthy. V roce 1920 získal pozici regenta Maďarského království. Maďarský parlament totiž rozhodl o návratu k monarchii, odmítl však uznat Karla I. Habsburského jako legitimního panovníka. Horthy se tak ocitl v čele Maďarska s časově neomezeným mandátem. Ve svém úřadu zůstal až do roku 1944. V předposledním roce druhé světové války byl nacistickým Německem odstaven z funkce, když se pokoušel jednat se Spojenci o vyvážení Maďarska z válečných operací. Závěr války pak strávil v domácím vězení v Bavorsku. Po skončení války pobýval v americkém zajetí, ale jako válečný zločinec souzen nebyl. Procesu s válečnými zločinci se díky americké diplomacii zúčastnil pouze jako svědek a poté mu bylo umožněno strávit závěr života v Portugalsku.

TAMTÉŽ.

E. IRMANOVÁ, *Maďarsko a versailleský mírový systém*, Ústí nad Labem 2002.

²³⁰ Versailleský politický systém vznikl na Pařížské mírové konferenci, která probíhala od ledna 1919 do ledna roku 1920. Systém mírových smluv, které uzavřely státy Dohody s poraženými Ústředními mocnostmi či nástupnickými státy, měl zajistit mír a stabilitu nejen na evropském kontinentu. Základem se stalo pět smluv uzavřených s Německem (Versailles), Rakouskem (Saint-Germain), Maďarskem (Trianon), Bulharskem (Neuilly) a Tureckem (Sévres). Tvrdé podmínky mírových smluv vyvolaly v poražených státech vlnu odporu a v následujícím období se staly živnou půdou pro vznik řady radikálních politických stran, které požadovaly revizi celého politického systému.

J. DEJMEK (et al.), *Zrod nové Evropy*, Praha 2011.

E. IRMANOVÁ, *Maďarsko a versailleský mírový systém*, Ústí nad Labem 2002.

²³¹ Józef Piłsudski (1867 – 1935) – polský politik, který pocházel z polské nacionalistické rodiny. Již během studia se zapojil do politického života, což mu vyneslo odsouzení k několika letům pobytu na nucených pracích v Rusku. Po návratu na svobodu se se v roce 1896 zúčastnil kongresu

pronikla hluboko na východ na území dnešní Ukrajiny, protože Pilsudski jako vrchní velitel polské armády deklaroval snahu o vojenské obsazení Ukrajiny a následné vytvoření federativního polsko-ukrajinského státu. Veřejně deklarovaným cílem se tak stalo soustátí, které by ochránilo polské zájmy ve střední a východní Evropě, a zejména vytvořilo pevnou hrát proti bolševickému nebezpečí. Navzdory počátečním úspěchům polské armády, která pronikla hluboko na ukrajinské území, nedošlo k ovládnutí celého území a Rudá armáda postupně přebrala iniciativu. Nicméně chaotické až diletantské vojenské velení nedokázalo otočené kolo štěstěny využít a sny o vojenské porážce Polska a dobytí Varšavy zůstaly pouze v hlavách Lenina a jeho příznivců.²³² Bolševická geopolitika se tak otřásla v základech a představitelé sovětského státu si museli přiznat, že mimo ruské území o úspěšné socialistické revoluci nelze mluvit. Ani to však nezabránilo ruským komunistům ještě dvakrát zlákat své německé kolegy a přimět je k pokusu o státní převrat. Ani jeden pokus (na počátku roku 1921 a v říjnu roku 1923) však neměl sebemenší šanci na úspěch. Německá vláda vždy reagovala rychle a nekompromisně. V podobném duchu se nesl i pokus krajní levice o převrat v severní Itálii²³³ a představitelé Kominterny museli

II. internacionály. V období před první světovou válkou se podílel na organizaci ozbrojených jednotek, které se měly pokusit vyvolat osvobozený boj směřující k samostatnému státu. Po vypuknutí první světové války se v čele polských legií zapojil do války proti Rusku. V prvních dvou letech válečného konfliktu si vydobyl značné renomé, ale po vyhlášení Polského království Německem odmítl v čele svých mužů přísahat věrnost Německu, a tak se znovu ocitl ve vězení. Po skončení války se vrátil do svobodného Polska jako národní hrdina a stanul v čele ozbrojených sil. Faktický vládce Polska si uvědomoval nebezpečí ze strany Ruska, a proto aktivně podporoval vznik samostatných států na pomezí Polska a Ruska, které by s Polskem vytvořily federaci a pro samotné Poláky by tvořily jakousi nárazníkovou zónu. Mocenské soupeření přerostlo v rusko-polskou válku, ve které polská armáda přes značné problémy obstála a položila tak základ stabilního státu. Na počátku 20. let z vlastní vůle opustil politiku, aby se do ní v roce 1925 vrátil. Zjednodušeně lze konstatovat, že v následujících deseti letech zavedl v Polsku vysoce autoritativní režim založený na kultu osobnosti. Piłsudski zemřel 12. května 1935 a následně byl pochován na krakovském Wawelu.

Marceli KOSMAN, *Dějiny Polska*, Praha 2021.

J. FRIEDL (et al.), *Dějiny Polska*, Praha 2017.

Jerzy KOCHANOWSKI, *Polsko v době autoritativního režimu Piłsudského*, in: *Historický obzor*, 10, 1999, č. 1-2, s. 22–35.

²³² Definitivní ztroskotání myšlenky na dobytí Polska znamenala vojenská porážka Rudé armády v srpnu 1920 v bitvě u Varšavy. Během třinácti dní dokázala polská armáda nejen odrazit útok Rudé armády pod vedením Tučačevského, ale následně postoupit o více než 150 kilometrů na východ. Některé polské jednotky se dostaly až do blízkosti Minsku. Rudá armáda utrpěla velké ztráty – v součtu padlých, zraněných a zajatých, přišla o více než polovinu vojáků účastnících se bitvy. Následný podpis Řižského míru znamenal potvrzení polského vítězství a také potvrzení vzrůstající autority maršála Piłsudského.

Antoni CZUBIŃSKI, *Rusko-polská válka v letech 1918-1921 – první sovětský útok na Evropu*, Brno 1996.

Norman DAVIES, *Bílý orel, rudá hvězda – polsko-sovětská válka 1919-20 a "zázrak nad Vislou"*, Praha 2006.

²³³ V roce 1921 se krajně levicové síly pokusily o vyvolání socialistické revoluce na severu Itálie. Odštěpením radikálního křídla z italské socialistické strany (oficiální název Partito socialista italiano –

konstatovat, že v dohledné době k „vyvezení“ socialistické revoluce mimo území sovětského státu nedojde.

PSI) vznikla i zde strana komunistická (oficiální název Partito Comunista d'Italia – P.C.d'I.). Její představitelé v čele s mladým komunistou Antonio Gramscim se odhodlali k povstání. V Turíně, kde bylo centrum italských komunistů, se však radikálům nepodařilo nalézt tak širokou podporu, s jakou počítali. Následoval radikální zásah italské vlády a revoluce zde v podstatě skončila dřív, než mohla reálně začít.

Giuliano PROCACCI, *Dějiny Itálie*, Praha 2010.

Christopher DUGGAN, *Fašistické hlasy – důvěrné dějiny Mussoliniho Itálie*, Praha 2022.

3.9 Komunistická internacionála

Přestože se ani po několika letech od konce první světové války nepodařilo v jiné evropské zemi uskutečnit socialistickou revoluci a pokusy v Německu, Maďarsku i jinde skončily naprostým fiaskem, po organizační stránce se komunistické hnutí rozšířit podařilo. Leninovi se splnil sen a v prvních měsících roku 1919 byl uskutečněn plán na vytvoření konkurenční organizace k II. internacionále. V pořadí třetí internacionála přesněji nazývaná komunistickou (Kominternu), byla výsledkem plánů Lenina a Trockého na ovládnutí levicového hnutí napříč Evropou. Byl to ambiciózní plán, který spočíval v jednoduchém předpokladu, že se podaří rozklížit socialistické hnutí na dvě části. Ta radikálnější, která se přikloní ke komunismu, postupně získá převahu a umírnění socialisté, kterými Lenin opovrhoval, budou odsunuti na vedlejší kolej. Sovětští představitelé totiž socialistické strany podporující parlamentní systém, všeobecné volební právo a boj za občanská práva neuznávali, a naopak deklarovali, že k nastolení spravedlivé společnosti nevede jiná cesta než provedení násilné revoluce a nastolení revoluční diktatury.

V březnu 1919 se v Moskvě sešlo několik desítek delegátů reprezentujících socialistické hnutí z dvaceti pěti států. I když mnozí delegáti přijeli bez patřičného mandátu svých stran či dokonce zastupovali hnutí, která ještě zcela neexistovala a byla jen opozičními frakcemi v mateřských stranách, nazval Lenin moskevské shromáždění ustavujícím sjezdem Kominterny.²³⁴ Na ryze diktátorském základě byl zvolen ústřední výbor, v jehož čele se ocitl oddaný stoupenec Lenina Grigorij Zinověv.²³⁵ Hlavním cílem pro nadcházející období se stalo vytvoření komunistických

²³⁴ Ustavující sjezd proběhl ve dnech 2. až 6. března 1919 v prostorách bývalé soudní budovy moskevského Kremlu. Výsledkem bylo ustavení organizace, která si za cíl stanovila vytvoření sovětské vlády na celém světě. V hlavních referátech, přednesených Leninem a Zinovjevem zazněla například tato slova: „Založení III. komunistické internacionály je vstupní branou k mezinárodní republice sovětů, k mezinárodnímu vítězství komunismu.“ (Lenin); „...byla založena III. komunistická internacionála, a všichni uvidí, jak bude založena Světová federativní republika sovětů.“ (Zinovjev)

Cit. dle s. 112 a s. 113 publikace: M. HÁJEK – H. MEJDROVÁ, *Vznik Třetí internacionály*, Praha 2000.

²³⁵ Grigorij Zinověv (1883 – 1936) – bolševický intelektuál a politik. Pocházel z chudé židovské rodiny. Na počátku 20. století vstoupil do ruské sociální demokracie, aby se zanedlouho připojil k bolševickému křídlu. Stal se jedním z hlavních spolupracovníků Lenina a doprovázel ho i na cestě do Ruska v dubnu 1917. Přesto se již na podzim téhož roku dostal do sporů s Leninem a jeho snahou o přímou konfrontaci s Prozatímní vládou. Po bolševickém vítězství musel uznat svůj omyl, což mu umožnilo zůstat ve vysoké politice a stát se ústřední postavou sovětu v St. Petěrburgu. Během Leninovy nemoci se společně s Kameněvem a Stalinem ujali faktického řízení státu. Po nástupu Stalina k moci se však Zinověv přidal k Trockému, což mu v roce 1928 vyneslo vyloučení ze strany. Po několika letech života v ústraní se i on stal jednou z obětí stalinských čistek. Nejprve byl odsouzen na deset let těžkého žaláře (roku 1935), aby si o rok později vyslechl rozsudek smrti ve

stran napříč Evropou, k čemuž měli zástupci Kominterny napomoci. Proto se po Evropě začali pohybovat ruští agenti, kteří radami i materiálně podporovali krajně levicové frakce prakticky ve všech státech starého kontinentu. První méně organizované období Kominterny skončilo druhým sjezdem, proběhnuvším v létě 1920.²³⁶ Lenin si byl vědom potřeby stanovení jasných podmínek, za jakých lze politickou stranu prohlásit za komunistickou. Snažil se tak sjednotit programové body členských hnutí, které se v jednotlivých státech značně lišily. Dokument příznačně nazvaný 21 podmínek členství v Kominterně²³⁷ odrážel bolševické zkušenosti z Ruska, a především uplatnil nově nabytou sebedůvěru ruských komunistů po vítězství v občanské válce a odražení polského útoku na Ukrajinu. Každá ze členských stran se v duchu přísného centralismu zodpovídala moskevskému vedení a měla pracovat i ve prospěch ostatních komunistických stran. Nejčastější taktikou se stala podpora radikálního křídla nejsilnější socialistické strany v konkrétním státě. V drtivé většině nejen evropských zemí bylo socialistické hnutí rozštěpené a krajně radikální frakce vyslyšely moskevské pokyny k rozložení mateřských stran, odštěpení svých organizací a snaze o postupné ovládnutí levého politického spektra. Kominternu šla však dále a v roce 1924 byl vyhlášen plán bolševizace členských stran, ke kterému měly přispět i zřizované politické školy pro komunisty ze všech koutů světa. Posluchači těchto pochybných vzdělávacích institucí se vedle indoktrinace marxismem-leninismem naučili například zacházet se stříelnými zbraněmi.

I když stranické školy vznikly i v některých jiných státech (například ve Francii), museli představitelé Kominterny v polovině dvacátých let konstatovat, že situace v dělnickém hnutí je vzdálená od propuknutí proletářské revoluce. Ekonomiky států postižených válkou se postupně zotavovaly a také postavení sociálně slabších vrstev se alespoň částečně zlepšilo. Lepší se situace umožnila vládám radikálněji zakročovat proti komunistickým snahám o zradikalizování proletariátu a opakovaně

vykonstruovaném procesu, ve kterém byl obviněn z přípravy atentátu na Stalina. Popraven byl v moskevské Lubjance 25. srpna 1936.

R. C. TUCKER, *Stalin*, Praha 2008.

M. REIMAN (ed.), *Zrod velmoci*, Praha 2013.

A. ZUBOV (ed.), *Dějiny Ruska 20. století, I. díl (1894-1939)*, Praha 2014.

²³⁶ Druhý sjezd Kominterny proběhl od 23. června do 6. srpna 1920 v Moskvě. Výsledkem sjezdu bylo především stanovení jasných pravidel pro členy Kominterny, ať již současné, nebo budoucí. Znamenal také posílení vlivu ruských bolševiků na celé hnutí.

K. McDERMOTT – J. AGNEW, *Kominternu*, Praha 2011.

²³⁷ 21 podmínek členství byl zcela zásadní dokument komunistického hnutí, který byl přijat na druhém sjezdu Kominterny v červenci a srpnu 1920. Celý text dokumentu je uveden v příloze této práce.

potlačovat jiskry levicových nepokojů napříč Evropou. Typickými příklady je rázný postup britské konzervativní vlády či potlačení levicového hnutí ve Francii. Také italští komunisté tvrdě narazili na odpor fašistického režimu.

Kominternu proto zvolila jinou taktiku. V době, kdy ekonomický kapitalismus v Evropě překonal poválečnou krizi, zvolila pro rozšíření svého vlivu Asii. Ústřední výbor Kominterny tak hodlal rozložit imperiální mocnosti oklikou přes jejich dominia či kolonie. Ani zde se však v této dekádě nedočkal podstatnějšího úspěchu. Výjimkou potvrzující pravidlo tak bylo pouze Mongolsko,²³⁸ které bylo po skončení ruské občanské války obsazeno Rudou armádou. V hlavním městě Urgu (= dnešní Ulanbátar) vznikla komunistická vláda zcela pod dohledem Kominterny a měla se stát příkladem pro další asijské země.²³⁹ Ruští komunisté svou další pozornost cílili především na Čínu. Sílicí komunistická strana Číny se v této obrovské zemi měla stát nástrojem rozšíření revoluce do dalších částí kontinentu. Organizační chaos v orgánech Kominterny a neschopnost prosazovat delší dobu jednotnou linii však vedly k tomu, že Kominternou podporované komunistické postání v Číně v roce 1927 neskončilo porážkou nacionalistického Kuomintangu, nýbrž krvavou lázní pro čínské komunisty.²⁴⁰

²³⁸ Mongolsko se od poloviny 17. století nalézalo v zájmové sféře Číny. Vnitřní Mongolsko se Číně podařilo ovládnout ještě před polovinou 17. století, v následujících přibližně sto letech se totéž podařilo v případě tzv. Vnějšího Mongolska. O pohraniční oblasti Vnějšího Mongolska projevil zájem i Rusko a část z nich získalo smlouvou z roku 1727. Mongolsko se tak až do počátku druhé dekady dvacátého století stalo čínskou kolonií. V roce 1911 začala zpočátku úspěšná válka za nezávislost Mongolska, které na čas uznalo i Rusko (smlouvou v roce 1915). Tuto situaci Čína neuznala a do roku 1919 se čínské armádě podařilo obsadit celé území Mongolska a obnovit zde čínskou nadvládu. Ondřej SRBA – Michal SCHWARZ, *Dějiny Mongolska*, Praha 2015.

²³⁹ Po bolševické revoluci v Rusku se komunistické hnutí začalo projevovat i na pomezí ruského a čínského vlivu. Území dnešního Mongolska nejprve obsadila čínská armáda. Zanedlouho však území Mongolska vojensky obsadil příznivec bělogvardějského tábora baron von Ungern. Ani jeho nadvláda nad touto oblastí neměla dlouhé trvání. Po konsolidaci bolševické moci vtrhla Rudá armáda podporovaná mongolskými komunisty v červnu 1921 do Mongolska a formálně obnovila nezávislost Mongolska. Čínská armáda i jednotky von Ungerna byly vyhnány, nad Mongolskem však zavlála komunistická zástava. Řízení státu se ujali mongolští komunisté doplnění řadou ruských poradců. V následujících letech došlo k násilnému přechodu na státem řízené hospodářství, které přineslo ekonomický propad. Vlnu odporu širokých vrstev společnosti přineslo také protibuddhistické tažení komunistického režimu. Lidové nepokoje však byly potlačeny Rudou armádou. V meziválečném období pak Mongolsko věrně plnilo funkci sovětského satelitu ve střední Asii, a především stálo po boku SSSR v bojích s japonskou armádou. Definitivní potvrzení režimu však nastalo až po skončení druhé světové války, kdy nezávislost Mongolska uznala oficiálně také Čína. O. SRBA – M. SCHWARZ, *Dějiny Mongolska*, Praha 2015.

²⁴⁰ Propuknutí komunistického povstání 1. srpna 1927 v podstatě znamenalo zahájení čínské občanské války, která trvala s přestávkami až do roku 1949. Velmi zjednodušeně lze občanskou válku vymezit jako boj mezi Komunistickou stranou Číny a Kuomintangem. Jedná se však o velmi zjednodušený pohled, protože v první polovině dvacátých let byla Komunistická strana Číny součástí Kuomintangu. Teprve v polovině dvacátých let došlo k viditelnému rozštěpení, které prohloubil nástup generála Čankajška (1887 – 1975) do čela Kuomintangu. Povstání v roce 1927 bylo na většině míst

Pravděpodobně ještě naivněji vypadal na první pohled pokus o vyvolání socialistické revoluce ve Spojených státech amerických. I zde však po první světové válce levicové hnutí posílilo. Masivní přistěhovalectví doprovázené bouřlivým průmyslovým rozvojem napomohlo sice USA stát se brzy největší a nejsilnější ekonomikou světa, na druhou stranu podmínky pracujících v továrnách byly doslova žalostné. Zejména o levnou pracovní sílu z Evropy se nikdo nestaral a jejich materiální postavení mohlo v mnohém připomínat bezútěšné podmínky pracujících v ruských továrnách před vypuknutím bolševické revoluce. Krajně levicová část amerického politického spektra tuto situaci hodlala využít, a proto navázala úzké kontakty s Leninem a dalšími představiteli Kominterny. Američtí socialisté se však vedle svého přesvědčení a nadšení pro marxistické myšlenky utápěli v nekonečných sporech. Výsledkem byl vznik hned dvojice komunistických stran, které o sobě prohlašovaly, že praktikují „dokonalejší“ marxismus než jejich konkurenti.²⁴¹ Komunistická strana Ameriky i Komunistická dělnická strana Ameriky nezávisle na sobě toužily po přijetí do řad Kominterny, což na jednu stranu ruské bolševiky těšilo, na druhou stranu si nemohli dovolit, aby na území ekonomicky nejsilnějšího státu světa existovaly dvě komunistické strany se vzájemně antagonistickým postojem. Příkaz z Moskvy proto přišel záhy a na konci roku 1921 se v New Yorku konal ustavující sjezd zastřešující

tvrdě potlačeno, komunisté však nesložili zbraně a ve svém boji pokračovali až do zmíněného roku 1949. Do vývoje čínské občanské války také výrazně zasáhla japonská invaze do kontinentální Číny.

Marcela KUBEŠOVÁ, *Čankajšek*, Praha 1970.

John King FAIRBANK, *Dějiny Číny*, Praha 2010.

Kuomintang představoval od svého vzniku v roce 1894 politické hnutí, které si kladlo za cíl svržení čínské monarchie a nastolení republiky. V prvním období existence strany ji vedl Sunjatsen (1866-1925), aby jej v roce 1925 nahradil Čankajšek. Kuomintang v meziválečném období ovládal většinu území Číny, avšak po roce 1945 poslední fázi občanské války prohrál a jeho přívrženci se nuceně uchýlili na Tchaj-wan.

Josef FASS, *Sunjatsen*, Praha 1966.

J. K. FAIRBANK, *Dějiny Číny*, Praha 2010.

²⁴¹ Základem komunistického hnutí v USA se stala Americká socialistická strana. Z jejího levého křídla, které bylo při přípravě sjezdu strany v srpnu 1919 vyloučeno, postupně vznikly nástupnické organizace. Část vyloučených členů (většinou z anglicky mluvícího prostředí) zastávala názor, že bude výhodnější pokusit se zůstat ve straně a získat další část členské základny na svou stranu. V tomto hnutí získal hlavní slovo žurnalista John Reed, který následně založil Komunistickou dělnickou stranu Ameriky. Stalo se tak nedlouho poté, co se i manželkou vrátil z Moskvy a po Spojených státech začal propagovat komunistickou ideologii. Při další cestě do Ruska se však nakazil tyfem a zemřel. Zajímavou skutečností je jeho hrob u kremelské zdi, kde byl pohřben s poctami v roce 1920.

O pouhý den dříve byla založena radikálnější částí opozice (většinou z prostředí neanglicky mluvících přistěhovačů) konkurenční Komunistická strana pod vedením Louise Fraina. V následujícím roce se část členů této strany přidala k silnější Komunistické dělnické straně Ameriky. Avšak k definitivnímu spojení obou politických subjektů došlo až na nátlak Kominterny v průběhu roku 1922.

organizace – Dělnické strany Ameriky.²⁴² Reakce Moskvy na sebe nenechala dlouho čekat a vedle pochvaly za vytvoření jednotné politické strany přišel i rozsáhlý soubor příkazů, jak dále postupovat. Američtí komunisté měli vedle posilování vlastního vlivu cíleně infiltrovat co největší množství levicových organizací a postupně je ovládnout. Dále se jejich cílem stali menší zemědělci či představitelé černošského hnutí. Nedílnou součástí rozšiřování komunistické myšlenky napříč Amerikou se mělo stát vlastnictví několika novinových titulů.²⁴³

Ani jasné příkazy z Moskvy nedokázaly otupit vzájemnou nevraživost v rámci amerického komunistického hnutí a představitelé jednotlivých frakcí byli opakovaně předvoláváni do Moskvy. I když navenek se spory podařilo otupit, osobní nevraživost a osočování byly i nadále na denním pořádku. Neúspěšnými se komunisté stali v několikaletých prezidentských volbách. Zejména William Z. Foster v roce 1924 získal doslova žalostnou jednu desetinu procenta odevzdaných hlasů (sic!).²⁴⁴

Výraznou změnu nepřinesl ani ekonomický krach v roce 1929.²⁴⁵ Po pádu burzy na Wall Street doufali představitelé Kominterny, že v USA začíná komunistům svítat na lepší časy. Další vývoj je však vyvedl z omylu. I když se počet členů komunistické strany zvýšil na přibližně devadesát tisíc, stále se jednalo o marginální stranu bez

²⁴² Dělnická strana Ameriky byl oficiální název sloučeného komunistického hnutí v USA. Od roku 1929 strana používala výstižnější název Komunistická strana USA.

²⁴³ R. SERVICE, *Soudruzi*, Praha 2009, s. 112-113.

²⁴⁴ William Z. Foster (1881 – 1961) – americký krajně levicový politik. Svou politickou kariéru začal již na počátku 20. století a po skončení první světové války, kdy se výrazně angažoval ve stávkovém hnutí. Postupně se stal členem amerického komunistického hnutí a v letech 1924 až 1934 ústřední postavou amerických komunistů. V roce 1924 se zúčastnil také prezidentských voleb, ale mezi šesti kandidáty zcela propadl a získal pouze 0,13 % odevzdaných hlasů! Přes tento neúspěch se zúčastnil ještě dalších dvou voleb (v roce 1928 a 1932), ve kterých však hlasů získal ještě méně.

Foster se také věnoval vydávání politických titulů. Překlady do českého jazyka se v 50. letech minulého století dočkalo rozsáhlé dílo *Dějiny komunistické strany USA*.

William Z. FOSTER, *Dějiny Komunistické strany USA*, Praha 1954.

²⁴⁵ Takzvaný Černý čtvrtek 29. října 1929 znamenal krach na newyorské burze cenných papírů a pro světovou ekonomiku začátek krize. Po předchozím několikaletém růstu cen akcií se mezi investory rozšířila spekulace o možném pádu cen akcií, což přineslo nebývalou vlnu prodeje cenných papírů. Lavina, která se tím spustila, znamenala patrně největší ekonomický krach v moderních dějinách. Následkem krachu burzy zasáhla svět ekonomická krize, která naplno propukla v následujících dvou letech. Vedle ekonomické recese a obrovského nárůstu počtu nezaměstnaných se v mnoha zemích radikalizovala politická scéna.

J. RÁKOSNÍK, *Kapitalismus na kolenou*, Praha 2012.

Milan VODIČKA, *Den, kdy došly prachy – jak velká krize ve 30. letech změnila životy lidí a na co se máme připravit* my, Praha 2009.

Ladislav TAJOVSKÝ, *Hospodářská politika USA mezi světovými válkami*, České Budějovice 2014.

George Brown TINDALL – David E. SHI, *Dějiny Spojených států amerických*, Praha 2008.

Marek LOUŽEK – Ladislav TAJOVSKÝ (eds.), *Velká deprese (sborník textů, č. 35)*, Praha 2004.

Robert W. D. BOYCE, *The great interwar crisis and the collapse of globalization*, Basingstoke 2009.

Gene SMILEY, *Nový pohled na velkou hospodářskou krizi: přehodnocení jejich příčin a následků*, Praha 2009.

výraznějšího politického vlivu. Se soumrakem fungování versailleského politického systému se sice komunistům v Americe podařilo oslovit část intelektuálů a podporovat americkou neutralitu zejména po podpisu německo-sovětské smlouvy v roce 1939, ani to však nestačilo, aby se Komunistická strana USA stala silným hráčem na americkém politickém jevišti. V očích americké veřejnosti jim nepomohl ani veletič po napadení Sovětského svazu. Z dosavadních izolacionistů se přes noc stali nadšení podporovatelé americké účasti na bojištích Evropy, i když ještě zcela nedávno prohlašovali, že v Evropě zuří druhá imperialistická válka. Přesto zůstali příkazům Kominterny věrní i nadále. Stalin komunistické hnutí za Atlantikem dokonce využíval k průmyslové a vojenské špionáži. Možná i to nakonec americkým komunistům srazilo vaz. Po propuknutí studené války sice v prezidentských volbách v roce 1948 podporovali protikandidáta Henryho Wallace, ovšem opět zcela bez úspěchu.²⁴⁶ Po skandálu kolem vyžrazení tajemství projektu Manhattan²⁴⁷ a nástupu kampaně senátora McCarthyho²⁴⁸ se na komunistické hnutí zaměřily i sdělovací prostředky.²⁴⁹

²⁴⁶ Henry Agard Wallace (1888 – 1965) – americký politik a publicista. Většinu svého života se věnoval politice a stal se ministrem zemědělství ve vládě prezidenta F. D. Roosevelta. V průběhu druhé světové války se stal viceprezidentem. V prvních poválečných prezidentských volbách se stal kandidátem Pokrokové strany a svou levicovou politikou získal podporu také amerických komunistů. Po neúspěšných volbách (získal pouhá dvě procenta hlasů) sklidil za spolupráci s komunisty kritiku a definitivně z politiky odešel.

G. B. TINDALL – D. E. SHI, *Dějiny Spojených států amerických*, Praha 2008.

²⁴⁷ Projekt Manhattan (oficiálním názvem Manhattan Engineering District) byl programem vývoje americké atomové bomby. Počátky amerického atomového výzkumu započaly již před vypuknutím druhé světové války, nicméně samotný projekt začal v roce 1942. Na místech roztroušených po celých USA na něm pracovalo téměř čtvrt milionu lidí, z nichž mnozí ani nevěděli, že pracují na sestavení atomové bomby. Tragickým vyústěním projektu bylo svržení dvou atomových bomb na císařské Japonsko, konkrétně na města Hirošima (6. srpna 1945) a Nagasaki (9. srpna 1945). Je však také nutné přiznat, že použití atomových bomb výrazně zkrátilo válku a ušetřilo mnoho životů, které by byly ztraceny při plánovaném dobývání Japonska.

Vladimír PITSCHMANN, *Jaderné zbraně – nejvyšší forma zabíjení*, Praha 2005.

G. B. TINDALL – D. E. SHI, *Dějiny Spojených států amerických*, Praha 2008.

William S. LORRING, *Birthplace of the atomic bomb – a complete history of the Trinity Test Site*, Jefferson 2019.

²⁴⁸ Joseph Raymond McCarthy (1908 – 1957) – americký politik za republikánskou stranu a senátor za stát Wisconsin. Původně se věnoval soudní kariéře, když se po získání právnického diplomu stal soudcem wisconsinského státního soudu. Po vypuknutí druhé světové války narukoval k námořnictvu jako dobrovolník a v roce 1946 úspěšně kandidoval do Senátu. S propuknutím studené války proslul jako představitel agresivní protikomunistické politiky. Především po roce 1950 veřejně prohlašoval, že vlastní seznam tajných komunistů a příznivců Sovětského svazu na různých ministerstvech USA a také v administrativě prezidenta Trumana. I když svá tvrzení nedokázal doložit. Styl politiky zvaný „mccarthismus“ přinesl do americké politiky nevidanou vlnu agresivního obviňování, vyšetřování, a především nepodložených obvinění. Pro mnoho sledovaných či obviněných to i po zproštění obvinění znamenalo konec profesní kariéry. Senátor McCarthy začal ztrácet podporu po roce 1954, kdy mu byla americkým senátem udělena důtka. Joseph McCarthy zemřel ve věku pouhých 48 let. Oficiální verze příčiny úmrtí hovoří o hepatitidě, avšak jeho zdravotní stav výrazně zhoršoval pokročilý alkoholismus.

3.10 Vznik Sovětského Ruska a SSSR, vývoj komunismu do poloviny 20. let

Po skončení válečného konfliktu s odhodlaným Polskem a podepsáním mírové smlouvy, Lenin konstatoval, že se ani v tomto případě nepodařilo zažehnout požár světové komunistické revoluce. Sám uznal, že není možné stanovit konkrétní lhůtu, dokdy by k přeměně světového řádu mělo dojít. S přijetím porážky svých revolučních snah vyvstala otázka, jak pokračovat dále. Sovětské Rusko se rozhodlo vydat se pragmatictější cestou aktivního zapojení do evropské politiky. První příležitostí se stala Janovská konference, která měla primárně řešit problém válečných reparací Německa a uznání zahraničních dluhů carského Ruska bolševickou vládou. Především kvůli neústupnému postoji Francie se jednání protahovala a nakonec skončila naprostým neúspěchem. Naopak vedlejším důsledkem se stalo sblížení Ruska a Německa, když oba státy podepsaly tzv. Rapalskou smlouvu.²⁵⁰ Dokument, uzavřený v dubnu 1922 v lázeňském středisku Rapallo, byl pro Rusko zcela zásadním, vždyť se jednalo o první mezinárodní smlouvu od nástupu bolševiků k moci, čímž se Sovětské Rusko dostalo z mezinárodní izolace.

Dramatické události se však odehrávaly i na území bývalé carské říše. Naprosto v rozporu s deklarací o právu národů Ruska na sebeurčení se na počátku dvacátých let bolševici zaměřili na stabilizaci své nadvlády v prostoru, který dříve ovládalo

Marie-France TOINETOVÁ, *Hon na čarodějnice 1947-1957 – mccarthismus*, Praha 1999.

G. B. TINDALL – D. E. SHI, *Dějiny Spojených států amerických*, Praha 2008.

Thomas Charles REEVES, *The Life and Times of Joe McCarthy*, New York 1982.

²⁴⁹ Členská základna americké komunistické strany se postupně zmenšila na pouhých několik tisícovek a zbylé komunisty v očích americké demokratické veřejnosti zdiskreditovalo také neustálé schvalování sovětské politiky včetně krvavého potlačení maďarského povstání či invaze vojsk Varšavské smlouvy do Československa. Američtí komunisté zůstali v zajetí zkorumpované politiky reprezentované Stalinem či později Leonidem Brežněvem, a proto i pokus o reformu komunismu z dílny Michaila Gorbačova viděli jako odklon od původních myšlenek marxismu.

²⁵⁰ Smlouva v Rapallu (podepsána 16. dubna 1922) znamenala zejména navázání diplomatických vztahů mezi Německem a Sovětským Ruskem. Jednalo se o důsledek neúspěšných jednání mezi Ruskem a západními spojenci v Janově, kde se zástupci Ruska a bývalých spojenců z Dohody sešli k rokování o ruských dluzích předchozích vlád. Zástupci bolševiků to však razantně odmítli, a tak konference nedospěla k nějakému hmatatelnému výsledku. Rusko se tak stále nacházelo v diplomatické izolaci, a tak využilo nabídky německých diplomatů a v lázeňském středisku Rapallo vznikla smlouva znamenající počátek návratu Ruska do evropské diplomacie. Na tuto smlouvu navazovala v roce 1925 uzavřená obchodní dohoda znamenající možnost čerpání finančního úvěru bolševiky v německých bankách. Rapalská smlouva byla v Rusku vnímána jako jednoznačný úspěch nezkušené bolševické diplomacie, naopak v Německu se proti jejímu podepsání vzedmula vlna kritiky. Pavel DUFEK, *Rapalská smlouva*, in: *Historický obzor*, 7, 1996, č. 1-2, s. 24-29.

Dagmar MORAVCOVÁ, *Výmarská republika – problémy demokracie v Německu 1918-1932*, Praha 2006.

Vladimír FRANTA, *Rusko-německé vztahy ve 30. letech 20. století v kontextu Evropy*, Praha 2010.

Richard James OVERY, *Diktátory – Hitlerovo Německo a Stalinovo Rusko*, Praha 2006.

romanovské Rusko. Velmi zjednodušeně lze konstatovat, že v průběhu občanské války bolševické síly postupně ovládly Kavkaz, prostor střední Asie a také oblast tzv. Dálného východu. Na všech těchto územích se podle jednotného scénáře postupně dostaly k moci bolševické síly, které naprosto nerespektovaly místní zvyklosti či dosavadní způsob života. Společně s východními částmi dnešního Běloruska a Ukrajiny tak bolševici v roce 1922 ovládali přibližně čtyři pětiny bývalé carské říše. Pro další fungování bolševického státu tak přišla na přetřes otázka, v jaké podobě by mělo sovětské území fungovat. Z praktického hlediska byly možné dvě varianty, a to unitární stát, kdy by se ovládaná území začlenila do ruské sovětské republiky a získala zde autonomní postavení, či federativní uspořádání, ve kterém by zmíněná území získala určitou míru samosprávy a měla by rovnocenné postavení v centrálních řídicích orgánech. Svou politickou koncepci nakonec prosadil Lenin, i když se musel vypořádat se silnou opozicí ve vlastní straně. Hlavním sokem v této otázce byl Stalin, který z funkce lidového komisaře pro národnosti agresivně potlačoval zastánce federativního uspořádání. Lenin Stalina obvinil z podněcování velmocenského šovinismu, a naopak dokázal prosadit zmíněnou myšlenku federace. Na konci roku 1922 tak na politické mapě světa vznikl útvar s názvem Svaz sovětských socialistických republik.²⁵¹ Na druhou stranu se může zdát, že spory mezi zastánci federace a unitárního uspořádání neměly valný smysl. Rozhodovací pravomoci zůstaly v rukou bolševické strany, která na rozdíl od formálního federativního uspořádání zůstala centralizovaná a řízená z moskevského ústředí. Navíc složení členské základny bolševické strany naprosto neodpovídalo národnostnímu složení SSSR. Etničtí Rusové představovali přibližně tři čtvrtiny aktivních členů, a tak se neruské národy Sovětského svazu poměrně záhy dostaly do podřízeného postavení ne zcela odlišnému od poměrů před rozpadem carské říše. Bolševická strana zašla dokonce dále, protože carské úřady se v okrajových územích spokojily se zřízením mocenských orgánů, které likvidovaly pouze aktivní opozici, naopak bolševici se rozhodli vydat se cestou naprosté unifikace a centralizace. Velmi důsledně a násilně rozbíjeli národní kulturu, a především společenské a náboženské normy ve spojitosti se zaváděním jednotného sociálního a politického systému.

²⁵¹ Sovětský svaz (SSSR) vznikl na sklonku roku 1922 (30. prosince). V původním územním rozsahu se jednalo o území Ruské sovětské federativní socialistické republiky (RSFSR) doplněné o území tří dalších sovětských republik, a to Běloruské SSR, Ukrajinské SSR a Zakavkazské SSR (dnešní Arménie, Ázerbájdžán a Gruzie).

Novodobá, i když na první pohled skrytá kolonizace tak dosáhla větších rozměrů a přinesla řádově více obětí než předchozí staletí pod carskou nadvládou.²⁵²

I když se bolševický režim pod Leninovou taktovkou zdál navenek silný a pevný, ve skutečnosti musel řešit závažné problémy. Na mnoha místech se proti sovětskému hospodářskému a sociálnímu modelu vytvářela spontánní i organizovaná opozice, proti které se režim stavěl s mimořádnou krutostí. Zároveň se Lenin vydal cestou drobných ekonomických ústupků, které souborně a vzletně nazval Novou ekonomickou politikou.²⁵³ Hlavními cíli tak byl hospodářský rozvoj Ruska spojený s udržení bolševické strany u moci.

Do vnitřního vývoje sovětského státu nečekaně zasáhly zdravotní komplikace ústřední postavy.²⁵⁴ Lenin byl stížen první mozkovou mrtvicí a vyvstala otázka, kdo se po očekávaném skonu Lenina stane jeho nástupcem. V bolševické straně se rozhořel doutnajícím konflikt o Leninovu pozici. Lenin si sám uvědomoval, že po jeho odchodu dojde s velkou pravděpodobností k rozštěpení bolševické strany, přičemž za hlavní konkurenty odhadoval Trockého a Stalina. Ani jednoho z nich neviděl jako ideálního nástupce, více sporů však měl se Stalinem. I když se oba diktátoři shodovali v cílech bolševického systému, nemohli najít společnou řeč v používaných metodách. Lenin Stalinovi vytkal přehnanou výbušnost a agresivitu, před čímž

²⁵² Jan RYCHLÍK (et al.), *Dějiny Ukrajiny*, Praha 2022.

Brian CROZIER, *Vzestup a pád sovětské říše*, Praha 2004.

V. VEBER, *Leninova vláda*, Praha 2003.

²⁵³ Program s názvem Nová ekonomická politika (NEP) přijalo bolševické vedení po X. sjezdu komunistické strany v březnu 1921. Jednalo se o snahu vyvedení Ruska a následně Sovětského svazu z hluboké ekonomické krize a tím i z krize politické, která bolševický stát postihla po ukončení občanské války. V praxi se mělo jednat zejména o umožnění drobného soukromého podnikání, které mělo existovat vedle státního a umožnit spotřebitelům právo volby. Myšlenka NEPu byla opuštěna až v roce 1929, kdy se Stalin již cítil dostatečně silný na to, aby zahájil rozsáhlou kolektivizaci zemědělství a zároveň vypořádání se s opozicí proti své osobě. NEP vystřídalo období první pětiletky. V. VEBER, *Leninova vláda*, Praha 2003.

TÝŽ, *Stalinovo impérium*, Praha 2003.

Libor ŽÍDEK, *Dějiny světového hospodářství*, Plzeň 2009.

²⁵⁴ Kolem zdravotního stavu V. I. Lenina v posledních letech jeho života dodnes není zcela jasno. V roce 1921 jej postihla první mozková mrtvice, ze které se dokázal zotavit. Je však jisté, že se jeho zdravotní stav nadále zhoršoval. Jestli se však ke zdravotním komplikacím přidala syfilis, není dodnes potvrzeno ani vyvráceno. Část badatelů pochybuje, zda Lenin touto nemocí trpěl, dokonce není uvedena ani v pitevní zprávě. Další možnou příčinou postupného zhoršování zdravotního stavu vůdce bolševické revoluce mohl být dlouholetý a stupňující se stres, vyvolávaný zejména spory se Stalinem. Lenin v roce 1923 po dalším zhoršení zdravotního stavu sepsal svou politickou závěť, ve které varoval před osobností J. V. Stalina, kterého za svého nástupce nedoporučoval. Lenin zemřel v lednu roku 1924.

V. VEBER, *Leninova vláda*, Praha 2003.

TÝŽ, *Stalinovo impérium*, Praha 2003.

R. GELLATELY, *Lenin, Stalin a Hitler*, Praha 2012.

varoval i ve své politické závěti a požadoval odstranění Stalina z pozic v ústředním výboru.²⁵⁵

Po skonu duchovního otce ruské bolševické revoluce se Leninova předpověď potvrdila. V rámci bolševické strany se rozhořel vnitrostranický souboj o pozice. Na jedné straně se nacházel Stalin společně s Bucharinem, naopak mezi jejich hlavní odpůrce patřili Trockij, Zinověv a Kameněv. Tento střet lze velmi zjednodušeně vymezit rozporem v názoru, jakým směrem otočit kormidlo sovětské politiky. Stalin prosazoval myšlenku vybudování socialismu v jedné zemi jako předobraz budoucího rozšíření komunistického učení a rozšíření do dalších států, naopak především Trockij byl zastáncem myšlenky permanentní revoluce a neustálého soupeření s kapitalistickým uspořádáním. Opuštění tohoto směru považoval za ideologickou zradu Leninova učení.

I když se Lenin obával toho, že se stranické soupeření přeneseme mezi široké vrstvy společnosti, stal se pravý opak. Ani Trockij ani Stalin mimo bolševickou stranu nezískali na svou stranu nové spojence, a tak se souboj o moc odehrál zcela v rámci aparátu bolševické strany. Zinověv s Kameněvem se pokusili přimknutím k Trockému vytvořit dostatečnou sílu na to, aby Stalinovi a jeho spojencům zabránili kumulovat moc ve svých rukou. Stalin si však mimořádně účinnými opatřeními včetně rozsáhlé čistky v byrokratickém aparátu strany upevnil pozici. Mechanismus, s jakým Stalin utvrdil svou pozici v čele bolševické strany, znamenal i pro zahraniční komunisty a členské sekce Kominterny poučení do budoucna. Středoevropští komunisté včetně těch československých si uvědomili, že je nutné jakoukoli opozici ničit ihned v zárodku, což se výrazně podepsalo také na vývoji KSČ.

Před Stalinem však vyvstal zásadnější problém. Socialistické hospodářství dýchalo ztěžka a rozhodně se nedalo mluvit o tom, že by bylo rovnocenným soupeřem vyspělých kapitalistických ekonomik na západě Evropy či severu Ameriky. Zároveň sovětské komunisty museli konstatovat, že se pro bolševické hnutí dosud nepodařilo získat širokou podporu ani v dělnickém prostředí. Značná část dělnických kádrů přistupovala ke komunismu váhavě či zcela apaticky a velké procento nových členů komunistické strany do ní vstoupilo jen s vidinou materiálního zlepšení životních podmínek. Proto se také mnozí od komunismu za krátký čas odvrátili, když zjistili, že mezi vstupem do komunistické strany a automatickým zlepšením sociálního

²⁵⁵ M. REIMAN (ed.), *Zrod velmoci*, Praha 2013.
R. SERVICE, *Soudruzi*, Praha 2009, s. 93.

postavení rozhodně rovnítko neleží. Navíc se vystoupivší členové nezřídka odhodlali k otevřené kritice režimu či dokonce zakládali opoziční dělnické organizace.²⁵⁶ I když byl scénář vždy stejný – důsledný zásah Čeky, zatčení ústředních postav odporu a rozsáhlé represe, zcela zamezit odpor proti režimu se bolševikům nepodařilo.²⁵⁷

Dalšími skupinami, mezi kterými se našlo množství odpůrců, byla inteligence a rolníci. Inteligence byla postavena před složité rozhodnutí. Vzepřít se bolševickému režimu znamenalo doslova spáchat profesní sebevraždu. Na druhou stranu ruská inteligence zažila velkou perzekuci již za carského režimu a během krátkého období mezi únorovou a říjnovou revolucí si rychle zvykla na svobodu projevu a možnost otevřeně vyjadřovat názory pomocí tvorby či výzkumu. Po bolševickém převratu, a především během občanské války se jejich postavení vrátilo do zaběhlých kolejí státního útlaku, byť přicházel z jiné strany a s jiným zdůvodněním. Možnost svobodné tvorby opět skončila a odejít působit za hranice sovětského Ruska bylo stále obtížnější. Na druhou stranu i samotný režim potřeboval získat do svých řad určité procento vzdělaných členů, kteří by jen svou přítomností napomohli legitimizaci bolševického zřízení.²⁵⁸ Pro mnoho intelektuálů se tak jedinou možností, jak dále působit ve svých oborech, stala vědomá spolupráce s komunistickým režimem. Jakási nepsaná dohoda jim umožnila získat lepší postavení a část z nich následně ke komunismu projevila určité sympatie a možná i dávku naivity, když doufala, že ze současných bolševických kádrů, kteří svou moc upevňují stupňujícím se terorem, se záhy stanou pokojní reformátoři ruské společnosti.

Ani na ruském venkově se situace nevyvíjela pro bolševickou vládu zcela bez komplikací. I když se vesnická šlechta ztratila ve víru občanské války, sociální diferenciací venkova svým způsobem pokračovala. V tomto období stále drtivou

²⁵⁶ Za příklad opozičního hnutí lze uvést organizaci s názvem Dělnická pravda, která se snažila kolem sebe shromáždit nespokojené a obrátit je jako politickou sílu proti bolševickému režimu. Dalšími byly například Dělnická skupina či Dělnická opozice.

O zmíněných opozičních skupinách pojednává například třísvazkové dílo:

Edward Hallett CARR, *A History of Soviet Russia. The Bolshevik Revolution 1917-1923*, London 1950-1953.

²⁵⁷ R. C. TUCKER, *Stalin*, Praha 2008. s. 235 a násl.

²⁵⁸ Typickým příkladem byla osobnost Vladimira Vladimiroviče Majakovského (1893 – 1930). Patřil k zakladatelům ruského futurismu a postupně se silně angažoval v politice. Po bolševické revoluci se přidal na stranu bolševiků a zanedlouho se stal jedním z prominentních autorů. Vedle futurismu ve své tvorbě inklinoval k socialistickému realismu. Podle oficiální verze spáchal v roce 1930 sebevraždu, když již delší čas žil ve vnitřním rozporu mezi realitou sovětského režimu a ideály marxismu, které tolik propagoval. Existují však nepodložené teorie, že při vyšetřování vyšlo najevo, že se o sebevraždu jednat nemuselo. Podle nepodložených zpráv není jisté, zda zbraň držel skutečně on sám.

Podrobnosti o jeho životě, tvorbě i úmrtí viz:

Bengt JANGFELDT, *Mayakovsky – a biography*, Chicago 2014.

většinu půdy obdělávali soukromí rolníci a státem kontrolovaná družstva byla pouze marginálním hráčem ve vlastnických vztazích venkova. Mezi soukromými rolníky se postupně profilovala skupina ekonomicky úspěšnějších, a tudíž bohatších zemědělců, kteří postupně skupovali půdu a zaměstnávali na ní najaté dělníky. A právě tato skupina, pro kterou se vžilo nechvalně známé označení kulaci (v doslovném překladu pěst, s jejíž pomocí svírali ostatní rolníky) byla bolševikům trnem v oku. Svým ekonomickým úspěchem podryvali myšlenku marxismu a centrálního dohledu nad ekonomikou. Bolševici se proto rozhodli, že půdu je nutné rolnictvu odejmout a převést pod státní dohled. Pronikání tržně ekonomických vztahů na ruský venkov tak mělo skončit a alternativou pro rozvoj venkova se měla stát státní družstva doprovázená masivní mechanizací.

Nastíněné problémy postavily sovětské vedení, a především Stalina, před dilema, jak se s nastalou situací vypořádat. Ekonomická metoda NEP zjevně nefungovala dostatečně a v mnoha oblastech se o zlepšení mluvit nedalo vůbec, důvěra v bolševickou vládu strmě klesala a poslušnost mezi širokými vrstvami společnosti se dařilo udržovat pouze silou a terorem. Na rozdíl od třicátých let se však sovětské politbyro nezdřáhlo o problémech diskutovat, a především zasedání Kominterny se i pro komunisty z dalších států stalo cennou zdrojnicí poznání, že sice ke komunistické revoluci může dojít prakticky kdekoli, ale následně stabilizovat a udržet režim u moci je zásadně složitější a vyžaduje důkladnou přípravu. Klíčovým poznatkem se pro mnohé komunistické předáky stalo zjištění, že získat masivní podporu obyčejných lidí půjde jen stěží a jedná se běh na velmi dlouhou trať.

V samotném Sovětském svazu se Stalin rozhodl vydat cestou utužení disciplíny ve straně a rozpoutáním teroru vůči vybraným skupinám. V roce 1928, když v SSSR hrozil další hladomorů, se Stalin vyjádřil, že nazrál čas pro ekonomickou transformaci odlišného typu, než jakou měl přinést Leninův NEP, která měla proběhnout ruku v ruce s rozsáhlými personálními změnami v politbyru i Kominterně.

3.11 Éra Stalinova teroru – od konce dvacátých let

V roce 1928, který lze považovat za určitý zlom ve Stalinově politice, se budoucí neomezený diktátor nechal slyšet, že Sovětský svaz čeká období velkých změn. Komunistický vůdce bolševického státu se totiž rozhodl jednou provždy odstranit své odpůrce z řad vedení strany a zároveň hodlal tvrdě zakročit proti sociálním skupinám s nepřátelským postojem proti bolševickému zřízení. Následné období zcela nepokrytě přineslo bezprecedentní období teroru, k jakému v moderních lidských dějinách nedošlo. Pokusme se zároveň sledovat dvě dějové linie – změny v nejužším vedení strany a postup proti vybraným sociálním skupinám společnosti napříč Sovětským svazem.²⁵⁹

Stalinovi se v politbyru mohly v tomto období rovnat pouze čtyři osobnosti – Trockij, Bucharin, Zinověv a Kameněv. Ani jeden z nich nedokázal včas rozpoznat nebezpečí Stalinovy temné stránky a všichni uvedení gruzínského násilníka hrubě podcenili. Stalin jako jediný z pětky ústředních postav neovládal cizí jazyky, nevynikal v diplomacii, a především byl poměrně špatným řečníkem. Co mu však naopak nescházelo, byla touha po moci a ochota použít násilí v jakékoli podobě a v jakémkoli rozsahu. Ani inteligence mu nechyběla, o čemž se jeho skuteční i domnělí protivníci měli přesvědčit již velmi brzy.

A právě venkov se ocitl první na řadě. Zásobování městského obyvatelstva obilím vážlo a Stalin tento stav použil jako argument pro začátek drastické přeměny venkovských ekonomických vztahů. Soukromé zemědělce měla nahradit zemědělská družstva a současně měli z vesnic Sovětského svazu zmizet kulaci. Obě změny započaly současně. Teror proti kulakům, kteří byli masivně vypovídáni ze své půdy a často končili v pracovních táborech nebo přímo na popravišti, se stal jednou z přesvědčovacích metod pro zbytek rolníků. Zástupci politbyra šířili strach a neváhali použít všechny myslitelné donucovací prostředky, aby zlomili odpor části obyvatel pro vstup do zemědělských družstev. Sami si dobře uvědomovali, že se zpět nesmějí vrátit bez toho, aby hlásili úspěch. O to důsledněji a chladnokrevněji si počínali.

²⁵⁹ K základní orientaci v problematice stalinského teroru viz například:

V. VEBER, *Stalinovo impérium*, Praha 2003.

R. C. TUCKER, *Stalin*, Praha 2008.

R. GELLATELY, *Lenin, Stalin a Hitler*, Praha 2012.

A. ZUBOV (ed.), *Dějiny Ruska 20. století, I. díl (1894-1939)*, Praha 2014.

K. HLOUŠKOVÁ – J. KOMENDOVÁ – M. ŘOUTIL – M. TÉRA – Z. VYDRA, *Dějiny Ruska*, Praha 2022.

V následujících dvou letech tak míra kolektivizace překročila padesát procent zemědělské půdy navzdory tomu, že po prvotním šoku přišly rebelie. Na některých místech se odhodlaní a zároveň zoufalí zemědělci spojili proti emisarům hlásajícím světlé zítřky v podobě zničení zemědělského systému fungujícího v Rusku po stovky let. Ani centrální vedení ale nezháleželo a při sebemenším náznaku odporu přišla tvrdá odvěta. Političtí pracovníci i ozbrojené jednotky postupovaly obzvláště krutě. K největším protestům došlo v okrajových částech sovětského státu – na Kavkaze nebo na území středoasijských republik. Vše však směřovalo k celkové kolektivizaci, a pokud poněkud předběhneme, zjistíme, že v roce 1937 statistika uváděla držbu 99 procent zemědělské půdy na území SSSR v rukou zemědělských družstev.²⁶⁰

Důsledky přerodu sovětského venkova na sebe nedaly dlouho čekat a byly pro sovětské následovníky v ostatních částech Evropy mementem do budoucna. Ani zemědělsky nesmírně bohaté části SSSR nevyvázly bez tragických následků. V letech 1932 a 1933 postihl Ukrajinu, kterou lze považovat za sovětskou obilnici, rozsáhlý hladomor, který vedení státu využilo k zintenzivnění teroru. Hladomor se vysvětlil jako důsledek podvatné činnosti domnělých nepřátel odporujících kolektivizaci, nikoli nesmyslné přeměny sovětského venkova na nefunkční systém kolchozů. Některé prameny mluví o počtu obětí v řádech milionů. I když se k přesnějšímu číslu pravděpodobně nikdy nedopracujeme, relevantní zdroje uvádějí kvalifikovaný odhad v hodnotě pěti milionů přímých obětí hladomorů.²⁶¹

Pro Stalina však počet obětí představoval pouhou statistiku. V duchu své megalomanské politiky doufal, že kolektivizace přes všechny problémy přinese lepší zásobování industrializovaných oblastí, čímž dojde k nastartování průmyslové výroby. Proletariát se tak měl stát hlavním příjemcem zlepšených životních podmínek a režim od něj na oplátku očekával narůst loajality. Zvýšením zemědělské produkce Stalin sledoval ještě jeden cíl. Především obilí se mělo stát jedním z hlavních exportních produktů, díky čemuž se do SSSR mělo dostat nové strojní vybavení a technologické novinky, na které sovětský průmysl zoufale čekal. K nastartování

²⁶⁰ R. SERVICE, *Soudruzi*, Praha 2009.

S. COURTOIS (ed.), *Černá kniha komunismu (díl I.)*, Praha 1999.

Bohuslav LITERA, *Druhá revoluce – stalinská transformace Sovětského svazu 1928-1934*, Praha 2013.

Sheila FITZPATRICK, *Každodenní stalinismus: obyčejný život v neobyčejné době: Sovětské Rusko ve 30. letech*, Praha 2018.

²⁶¹ B. LITERA, *Druhá revoluce*, Praha 2013.

J. RYCHLÍK (et al.), *Dějiny Ukrajiny*, Praha 2022.

Anne APPLEBAUM, *Rudý hladomor – Stalinova válka na Ukrajině*, Praha 2018.

vývozu zemědělské produkce skutečně došlo, avšak proklamované zlepšení sociálního postavení dělníků stále nepřicházelo. Veškerý kapitál byl použit výhradně na industrializaci a doslova vše se podřizovalo pětiletému plánu průmyslového rozvoje, jehož splnění se stalo jakousi mantrou, kterou živořící pracující slýchali na každém kroku.²⁶² Zlepšení životních podmínek, vyřešení zoufalé bytové situace či dostatek kvalitních potravin v obchodech se pro vedení státu stalo podružnými problémy. Současná generace pracujících se tak dozvěděla, že se má obětovat v zájmu dosažení komunistické společnosti již během jedné generace.

Takzvaně na papíře ale nově zavedený systém fungoval a splnění pětiletého plánu Sovětský svaz oznámil rok před stanoveným termínem – v prosinci roku 1932. Je nevyslovenou pravdou, že mnohé záznamy neodpovídaly skutečnosti, nelze však zastříť, že Sovětský svaz za několik málo let urazil značný kus cesty. Na druhou stranu se tak stalo za strašlivou cenu obrovských obětí a nastartování lidské tragédie, ze které se mnohé oblasti vzpamatovávaly ještě dlouhá desetiletí. Teprve od roku 1933 lze mluvit o částečném upuštění od zběsilého tempa industrializace a přesunutí části státního rozpočtu k řešení chaotické a neutěšené sociální situace. V rámci dalšího pětiletého plánu se pamatovalo na zajištění zásobování spotřebním zbožím, zvýšením mezd za stejné penzum práce a na vybudování rozsáhlé sítě škol a sociálních či kulturních zařízení. Toto částečné uvolnění společenského napětí nenastalo ve všech částech Sovětského svazu. Jakmile Stalin pootočil kormidlo své politiky v Rusku umírněným směrem, na jiných místech bolševického státu napětí naopak zesílilo. Změnou taktiky vůči neruským národům si politbyro slibovalo prosazení unifikace. Rusové měli dobrovolně přijmout novou identitu, která by se následně aplikovala (dobrovolně či nuceně) na ostatní národnosti žijící v SSSR.

Unifikaci sovětské společnosti provázela také ofenziva proti církvi. Vše, co byť jen vzdáleně připomínalo náboženský symbol či církevní organizaci, muselo zmizet. Představitelé křesťanské církve, islámu či mnoha místních náboženských kultů se stali doslova lovnou zvěří, církevní stavby všech vyznání mizely, náboženské poklady

²⁶² První pětiletý plán pokrýval období let 1928 až 1933. K jeho vyhlášení došlo v roce 1929 zpětně k roku 1928 a počátkem roku 1933 Stalin oznámil jeho splnění za 4 roky a tři měsíce. Stalin v něm za hlavní úkol vytyčil přechod k moderní průmyslové společnosti založené na socialistickém zřízení. Manipulacemi s výsledky se cílů stanovených první pětiletkou podařilo oficiálně dosáhnout již v roce 1932, byť realita byla zcela jiná.

R. C. TUCKER, *Stalin*, Praha 2008.

V. VEBER, *Stalinovo impérium*, Praha 2003.

K. HLOUŠKOVÁ – J. KOMENDOVÁ – M. ŘOUTIL – M. TÉRA – Z. VYDRA, *Dějiny Ruska*, Praha 2022.

režim zabavil, a především proti církvi a náboženství jako takovému započala rozsáhlá propaganda v oficiálních sdělovacích prostředcích.

V lednu 1934 Stalin zahájil projevem XVII. sjezd komunistické strany, na kterém deklaroval úspěch principu socialismu v jedné zemi.²⁶³ Znovu tak uplatnil myšlenku, že zavedení fungujícího socialistického modelu v SSSR je aktuálním úkolem. Sovětský svaz se tak následně stane předobrazem socialistických států, které vzniknou v budoucnu, až k tomu nastane příhodná konstelace. Přesto Stalin zůstával obezřetným proti sebemenšímu projevu odporu. Správně vycítil, že část sjezdových delegátů chtěla na jeho místo dosadit člena politbyra Sergeje Kirova.²⁶⁴ Stalinovi tím vystala konkurence, proti které s nesmírnou tvrdostí zakročil. Ještě téhož roku (v prosinci) byl Kirov v Leningradu zavražděn.²⁶⁵ Samozřejmě se nikdy neprokázalo, zda tento zločin přímo nařídil Stalin, nastalé situace však sovětský diktátor plně využil k zosílení dohledu nad vlastní stranou, a především k zavedení mechanismu, který do budoucna znemožnil vytvoření stranické opozice o aktivním odporu proti samotnému Stalinovi nemluvě. Ustavené tribunály o pouhých třech členech (nechvalně známé trojky) získaly pravomoc vynášet rozsudky jen pro pouhé podezření z protistátní činnosti. Následné represálie tak ještě prohloubily utrpení širokých vrstev sovětské společnosti a zasáhly miliony lidí. Celé společenské skupiny především městského obyvatelstva se najednou ocitly ve vyhnanství či rovnou zamířily do pracovních táborů řízených nechvalně proslulou Vrchní správou táborů

²⁶³ XVII. sjezd strany proběhl na počátku roku 1934 a všeobecně byl nazván *Sjezdem vítězů*. Pro Stalina se jednalo o okamžik, kdy se dokázal vypořádat s vnitrostranickou opozicí a obhájit plán socialismu v jedné zemi. Navenek také upevnil svou pozici nástupce V. I. Lenina.

²⁶⁴ Sergej Mironovič Kirov (1886 – 1934) – ruský politik bolševického směru, rodným jménem Kostrikov. Na počátku 20. století se po ukončení studií vydal na dráhu sociálně demokratického politika, aby se po následném uvěznění přidal k bolševické frakci. Během občanské války bojoval v Rudé armádě a osobně se zasloužil o připojení oblasti Kavkazu k Sovětskému svazu prostřednictvím vytvoření Zakavkazské sovětské republiky. Postupně se vypracoval až na druhého nejdůležitějšího muže v zemi hned po Stalinovi. V Leningradu působil jako první tajemník leningradského oblastního výboru strany. Působil také jako velmi krutý organizátor monstrózních stavebních akcí – například průplavu z Baltského do Bílého moře. Počátkem třicátých let však začal prosazovat myšlenku částečného uvolnění režimu. Stal se tak výrazně populárnějším, než byl Stalin. Přesto mu až do konce svého života zůstal věrný.

A. ZUBOV (ed.), *Dějiny Ruska 20. století, I. díl (1894-1939)*, Praha 2014.

R. C. TUCKER, *Stalin*, Praha 2008.

V. VEBER, *Stalinovo impérium*, Praha 2003.

²⁶⁵ Dne 1. prosince 1934 byl Kirov v Leningradu zavražděn. Na první pohled bylo jasné, že se jedná o předem objednanou a naplánovanou vraždu. Vrahem byl Leonid Nikolajev, který Kirova smrtelně zranil střelnou zbraní poté, co Kirov dorazil do zaměstnání. I když se nikdy oficiálně nepotvrdilo, že rozkaz k exekuci vydal Stalin, je to pravděpodobné. U Nikolajeva se totiž našly plány budovy a dodnes také není jasné, jak se mohl do přísně střežené budovy dostat i se střelnou zbraní.

Amy W. KNIGHT, *Who Killed Kirov – The Kremlin's Greatest Mystery*, New York 1999.

(Gulag).²⁶⁶ Ti šťastnější se po prodělaném utrpení vraceli zpět, ovšem již navždy je provázela nálepka nepohodlných živlů a při sebemenším náznaku politické nespolehlivosti putovali zpět. Z táborů se naopak nikdy neměli vrátit představitelé politické opozice, zejména členové trockistického křídla bolševické strany, kteří pro podezřívavého diktátora představovali hlavní nebezpečí.

Ani výše naznačené bezprecedentní řádění Stalina a jeho nohsledů nestačilo a nová série zatýkání, deportování a poprav přišla na přelomu let 1936 a 1937. Do dějin toto období vstoupilo jako velká čistka. Stalin viděl nepřítele doslova všude a v každém, a rozhodl se proto, že definitivně zavede režim jednoho muže, kdy se nebude muset zodpovídat ani ústřednímu výboru bolševické strany. Čistky, které proběhly v několika vlnách a byly s despotickou důsledností naplánovány do nejmenších detailů, skončily až s příchodem zimy roku 1938. Stalin jasně definoval skupiny osob, proti kterým se režim obrátil. Podle předem stanovených kvót, které se zohledňovaly i v ekonomickém plánování, šla určená skupina rovnou na popraviště, ostatní pak jako otrocká pracovní síla zamířili do Gulagů. Vedle kulaků, kněží, příslušníků aristokracie či soukromých podnikatelů se teror obrátil i proti představitelům armády, a zejména proti možné opozici v bolševické straně. Na popravišti tak například skončil maršál Tuchačevskij stejně jako člen vedení Kominterny Pjatickij.²⁶⁷

²⁶⁶ Gulag – v českém překladu Hlavní správa táborů. Jednalo se o propracovaný systém pracovních a v podstatě také koncentračních táborů budovaných od Leninovy éry až do počátku 60. let. První tábory vznikly již v roce 1919 a k oficiálnímu zrušení došlo až v roce 1960. Podle odhadů jimi do konce padesátých let prošlo 10 až 13 milionů lidí. Počet obětí není přesně znám.

O problematice sovětských pracovních táborů viz:

Anne APPLEBAUM, *Gulag – dějiny*, Praha, Plzeň 2004.

Vladimír BYSTROV, *Průvodce říší zla*, Praha 2007.

Aleksandr Isajevič SOLŽENICYN, *Souostroví Gulag*, Brno 2021. (V tomto případě se jedná o nejnovější a doplněné vydání.)

²⁶⁷ Michail Tuchačevskij (1893 – 1937) – byl jedním z nejschopnějších velitelů Rudé armády na přelomu dvacátých a třicátých let. Po dokončení studií se zapojil do bojů první světové války, ve které si vysloužil několik vyznamenání. V roce 1915 padl do německého zajetí, ze kterého se mu podařilo uniknout. Do Ruska se vrátil v roce 1917 a následně se přidal na stranu bolševiků. Během občanské války úspěšně velel jednotkám bojujícím proti admirálu Kolčakovi a generálu Děnikinovi. Po porážce u Varšavy během rusko-polské války čelil velké kritice a došlo i k osobním sporům se Stalinem, které započaly vzájemnou nevraživost. V následujících letech se podílel na potlačení protibolševického odporu a posléze se stal hlavním reformátorem Rudé armády. V roce 1935 dosáhl největšího úspěchu, když se stal maršálem SSSR, ale již o dva roky později byl uvězněn a obviněn ze špionáže ve prospěch nacistického Německa a ze spolupráce s trockisty. Následoval očekávaný rozsudek smrti a poprava proběhnuvší 12. června 1937.

Viktor Andrejevič SUVOROV, *Očista*, Praha 2007.

Rudolf STRÖBINGER, *Stalin stíná hlavy – případ maršála Tuchačevského*, Olomouc 1997.

Osip Aronovič Pjatickij (1882 – 1938) – jeden z předních příznivců bolševického hnutí a zasloužilý člen bolševické strany. Pocházel z židovské rodiny z oblasti dnešní Litvy. Postupně se jako většina budoucích bolševiků začlenil do řad ruské sociální demokracie. Během první světové války spolupracoval s Leninem a pašoval zakázané tiskoviny z Německa do Ruska. Byl také jedním

Numerické kvóty, které museli představitelé místní správy naplnit, přinesly do již tak rozvrácené a zastrašené sovětské společnosti další vlnu chaosu. Pokud nebyli policejní velitelé schopni naplnit kvóty zadržovaných z předem určených sociálních a profesních skupin, stávali se sami oběťmi teroru. Stalinovým cílem se stala kompletní výměna kádrů v celém veřejném sektoru na území Sovětského svazu. Primárně přistupoval ke všem osobám ve vyšším postavení jako ke zrádcům a potenciálním odpůrcům režimu.²⁶⁸ Měli proto svá postavení opustit a zmizet z nově budované společnosti. Ušetřit je mohla pouze velmi naléhavá potřeba jejich profese či vrtkavá štěstěna občasných záblesků lidskosti velkého diktátora. I když se značná část informovaných osob dívala na Stalinovu politiku negativně, pouze velmi malé procento z nich představovalo skutečné nebezpečí, a ještě menší část z nich se odhodlala k reálným přípravám spiknutí.

Položme si však otázku, jak bylo možné, aby šílená mysl jednoho, byť schopného či všeho schopného člověka rozpoutala, a především dlouhodobě udržela tak masivní teror v nepředstavitelném měřítku. Zastrášením či z oportunismu se na Stalinovu stranu postavilo politbyro, a především se Stalin mohl opřít o nově vybudovanou síť státní správy a policejních složek, v nichž na vedoucích postech dleli oddaní příznivci bolševické ideologie, kteří zcela bez skrupulí systém využili také k vlastnímu prospěchu. Oddaní a horliví zastánci Stalinovy diktatury stoupali ve stranickém či profesním žebříčku poměrně rychle a také materiální prospěch nebyl zanedbatelný. Odsouzení ztráceli své pozice i majetek, který pak plynule přecházel na jejich nástupce, kteří často byli právě těmi, kdo své předchůdce obvinili. Udavačství bujelo i mezi prostými dělníky či rolníky. Ve snaze překonat všudypřítomnou bídu se mnozí z nich uchýlovali k udavačství, které v konečném důsledku přineslo odcizení a anonymitu sovětské společnosti. Nežádka se rozvolnily i vazby v rodinách. Do pracovních táborů tak stále proudily zástupy pracovníků, které sloužily jako odlidštěný nástroj pro ekonomický plán druhé a třetí pětiletky. Všude tam, kde se to

z organizátorů Leninova tajného příjezdu do Ruska v roce 1917. Na počátku dvacátých let se stal členem ústředního výboru strany a posléze také členem Exekutivy Kominterny. V druhé polovině třicátých let se odvážil oponovat Stalinovi, za což byl zbaven všech funkcí a v roce 1937 zatčen. O rok později, také v říjnu, byl odsouzen k trestu smrti a následně popraven. Rehabilitace se jeho osobnost dočkala v druhé polovině padesátých let.

R. C. TUCKER, *Stalin*, Praha 2008.

V. VEBER, *Stalinovo impérium*, Praha 2003.

Amy W. KNIGHT, *Berija – Stalinův první pobočník*, Liberec 1995.

²⁶⁸ R. C. TUCKER, *Stalin*, Praha 2008.

V. VEBER, *Stalinovo impérium*, Praha 2003.

v odlehlých oblastech ruské Sibiře či Dálného východu ekonomicky vyplatilo, rostly pracovní tábory jako pověstné houby po dešti. Podle hrubých a střízlivých odhadů se v druhé polovině třicátých let přímo v pracovních táborech nacházelo na dva miliony vězňů. Ještě větší počet osob nuceně přesídlil do nehostinných oblastí Ruska a dalších částí sovětského impéria, aby i tito lidé jako ekonomická síla pomohli při uvádění sovětského ekonomického modelu do praxe.²⁶⁹

Jakmile se sovětský režim postaral o naprostou kontrolu ekonomicky, zaměřil se i na ostatní oblasti veřejného života. Prostor pro občanskou společnost již nadále nebyl možný. Na černé listině se ocitly především církevní a vědecké organizace. Ruská pravoslavná církev zažívala patrně nejsložitější období své existence, kdy se před popravčí četou ocitly doslova desítky tisíc kněží.²⁷⁰ Církevní stavby se na mnoha místech ničily. Patrně největším mementem je zničení katedrály Krista Spasitele v centru Moskvy, na jejímž místě měl vyrůst Palác sovětů. Náboženské texty se dostaly na listinu zakázaných titulů a také vybavení kostelů a klášterů bylo s posvěcením sovětských orgánů rozkrádáno či ničeno.

Pod stranickým dohledem se ocitl tisk, rozhlas nebo akademie věd. Nezávislost vědeckých pracovníků na území Sovětského svazu v tomto období skončila a na příkaz Stalina značné procento z nich uslyšelo obvinění z protistátní činnosti a ocitlo se v pracovních táborech. Pro ostatní se tak stali mementem, že bolševická strana vyžaduje naprostou loajalitu. Stejně tak se pod státní (rozuměj bolševický) dohled dostal segment kultury. I zde se část umělců ocitla mezi odsouzenými v sibiřských táborech či byla popravena.

Kontrola společnosti byla více než dokonalá. Pro každou profesi existoval odborový svaz nebo profesní organizace a členství v nich se stalo povinným. Stalin razil zásadu ustavení jasně viditelného řádu, kde každý občan státu měl znát své místo a také své možnosti. Unifikace ze strany státu prostupovala i do oblastí sportovních či zájmových. Z dnešního pohledu je takřka nepředstavitelné, že například výuka cizích jazyků či umělého jazyka esperanto se v očích sovětského režimu staly nežádoucí úchylkou, či že filatelie se stala nežádoucím koníčkem zejména v okamžiku, kdy se sběratel soustředil na shromažďování známek ze zahraničí. Režim se také zasadil o vizuální unifikaci společnosti. Znovu se na scéně objevily

²⁶⁹ A. APPLEBAUM, *Gulag*, Praha, Plzeň 2004.

V. BYSTROV, *Průvodce říší zla*, Praha 2007.

²⁷⁰ S. COURTOIS (ed.), *Černá kniha komunismu (díl I.)*, Praha 1999.

R. C. TUCKER, *Stalin*, Praha 2008.

školní uniformy, státní zaměstnanci se v mnoha úřadech začali povinně oblékat jednotně a často po vojenském způsobu.

Výsledkem tak byla poslušná společnost, která podporovala kult o neomylnosti J. V. Stalina. Nutno však přiznat, že naprostá kontrola společnosti byla z pohledu Stalina a vedoucího bolševického aparátu spíše zbožným přáním. Rozhodně nelze říci, že by se bolševikům podařilo za pouhá dvě desetiletí vymýtit náboženskou tradici zejména na ruském venkově, či že by se podařilo na svou stranu získat většinu středních vrstev ruské společnosti, o perzekvovaných národnostních menšinách či příslušnících jiných náboženství nemluvě. Značná část společnosti se však naučila své postoje neprojevat navenek. Často se soukromé názory neříkaly ani v rodinných kruzích. Čím výše se daný člověk v sovětském aparátu ocitl, tím spíše si mohl být jist, že jeho soukromí je bedlivě sledováno a domácnost odposlouchávána. Robert Service pro tento životní styl používá pojem *podvojně myšlení*. Pokud chtěl jedinec v sovětské diktatuře přežít, musel se naučit něco jiného říkat a něco jiného si myslet.

3.12 Změna strategie – pokus o vývoz sovětského modelu

Převratné a násilné změny sovětské společnosti ve všech aspektech veřejného i soukromého života se od konce dvacátých let odrazily také na změně taktiky sovětského vedení v zahraniční politice. Od roku 1928 lze hovořit o opuštění plánu na ekonomickou reformu pod hlavičkou NEP. Ruku v ruce s odklonem od Nové ekonomické politiky přišlo i vystřízlivění z plánu na sjednocení všech levicových sil pod heslem jednotné fronty pracujících. V letních měsících roku 1928 na VI. sjezdu Kominterny se naopak objevuje požadavek na jasné pootočení kormidla sovětské politiky ještě více vlevo a zejména došlo ke změně taktiky.²⁷¹ Napříště se na socialistické či sociálně demokratické strany a organizace pohlíželo jako na nepřátele a postupně se vžilo jejich souhrnné označení sociálfašisté.

Stalin zcela náhle vyhlásil konec etapy tzv. dočasné stabilizace kapitalismu a najednou se podle jeho slov vyhlídky na provedení světové revoluce výrazně zlepšily. V tomto duchu pak sjezdoví delegáti obdrželi instrukce, aby zahájili tažení proti silám „imperialismu“ s vyhlídkou na vybojování konečného zápasu s kapitalistickým řádem. Společně se zvýšením aktivity komunistických stran v Evropě a jejich větší radikalizací se měla podobným směrem ubírat i zahraniční politika SSSR. Otázkou však zůstalo, jakým způsobem by se měly Stalinovy ideje uvést do praxe, když se Sovětský svaz nadále nacházel v hluboké diplomatické izolaci, a především se stále prohlubovala ekonomická propast mezi vyspělostí kapitalistických velmocí a bolševickým státem. Po celá dvacátá léta se značná část sovětské diplomacie obávala, že se západní státy odhodlají k vojenské intervenci pomocí armád Polska, Rumunska či Finska. Důraz se tak začal klást na vybudování hospodářské stability a zvýšení vojenské připravenosti na případné válečné střetnutí. Ekonomický vzestup a silnější a připravenější armáda měla následně uvolnit ruce sovětské diplomacii.

V řadách Kominterny tak proběhly personální změny, když se nemnozí kritici Stalina a jeho naivních nadějí na brzkou světovou revoluci ocitli na indexu a jeden po

²⁷¹ Od VI. sjezdu Kominterny, který proběhl od 17. července do 1. srpna 1928, se sociálně demokratické strany staly ideovým nepřítelem, který byl označen jako pravá úchylka v rámci socialistického hnutí. Napříč řadami stranických funkcionářů Kominterny i jednotlivých členských stran se hledali skuteční či domnělí odpůrci stalinské politiky, kteří se dočkali v lepším případě vyloučení z komunistické strany.

K. McDERMOTT – J. AGNEW, *Kominterny*, Praha 2011.

druhém byli zbavování funkcí. Odsunutí z rozhodovacích pozic neušli ani hlavní představitelé bolševické revoluce. Trockij se od roku 1929 nacházel v zahraničním exilu, Bucharin sice dlel v sovětském hlavním městě, stal se však politickým vyděděncem vlastní zemi.²⁷² Oba se odvážili kritizovat Stalinovu zahraniční politiku, a především upozorňovali na naprosto chybnou představu, že fašistické a nacistické organizace vznikající v některých státech Evropy nepředstavují pro komunistické hnutí výraznější nebezpečí. Naopak Stalin předpokládal, že se vydal správnou cestou, což mu jeho optikou potvrdily ekonomické události roku 1929. Krach burzy cenných papírů v New Yorku a následné propuknutí celosvětové ekonomické krize mělo znamenat posílení revolučních nálad napříč Starým kontinentem a znamenat posílení komunistických stran na úkor politických rivalů. Již bylo zmíněno, že program jednotné fronty pracujících nahradilo tažení proti sociálfašistům. Za typický příklad lze považovat strategii vytyčenou německým komunistům. Těm bylo prostřednictvím Kominterny nařízeno, aby svou pozornost v rámci politického boje o nadvládu nad dělnickou třídou soustředili proti sociálním demokratům, namísto aby těchto potenciálních spojenců využili proti stále nebezpečnějším nacistům. Přes množství se varovné hlasy, že komunistické hnutí v Německu prochází organizační a taktickou krizí a že se značná část dělnictva přesouvá pod křídla nacistické strany, se Stalin nechal slyšet, že nacisté nepředstavují relevantní nebezpečí. A že ani v případě jejich nástupu k moci nebude komunistické tažení v Německu ohroženo.²⁷³ V takovém případě sovětský diktátor sice správně předpokládal, že Hitler rozcupuje Versailleskou smlouvu, ale naivně k tomu dodal, že tím vznikne nejen v Německu, ale minimálně v celé střední Evropě revoluční napětí, které komunisté využijí ve svůj prospěch. Jak hluboce se mýlil, se měl přesvědčit již záhy. V roce 1932 se NSDAP stala nejsilnější německou stranou a z Hitlera se od roku následujícího stal německý kancléř. Rozdmýchání levicové revoluce se v nejsilnějším státě střední Evropy

²⁷² Jak již bylo napsáno dříve, Trockij opustil Rusko a následně pobýval v několika státech, než našel trvalejší útočiště v Mexiku. K tomu však došlo až v roce 1936. V Mexiku Trockij pobýval až do své smrti v roce 1940. Ani Bucharin nepřežil stalinské čistky v průběhu druhé poloviny třicátých let. Společně s dalšími vysoce postavenými členy Politbyra byl obviněn ze špionáže a po dlouhodobém nátlaku ve vykonstruovaném procesu odsouzen k trestu smrti. Poprava se uskutečnila 15. března 1938 a Bucharinovo jméno se v Sovětském svazu stalo na dlouhá desetiletí tabu. K rehabilitaci jeho osobnosti došlo až po padesáti letech od procesu v roce 1988.

R. C. TUCKER, *Stalin*, Praha 2008.

V. VEBER, *Stalinovo impérium*, Praha 2003.

Luboš Y. KOLÁČEK, *Berija – druhý muž Stalinovy diktatury – génius zla nebo reformátor?* Praha 2010.

²⁷³ R. C. TUCKER, *Stalin*, Praha 2008, s. 255 a násl.

nekonalo, naopak nacisté zahájili perzekuci německých komunistů. Špičky strany se ocitly v koncentračních táborech a řadoví členové na společenském okraji. Hitlerem proklamované spojení komunistického a židovského nebezpečí se stalo hlavním propagandistickým heslem a tažení proti židobolševismu vstoupilo do veřejného prostoru jako všeurčující mantra.

3.13 Období Lidové fronty – stalinská politika pod taktovkou Kominterny

Nástupem Adolfa Hitlera na pozici německého kancléře se zcela změnila politická a bezpečnostní situace v Evropě. Především střední Evropa se ocitla v přímém ohrožení nacistického režimu a komunisté si uvědomovali, že je nutné na změněnou situaci adekvátně zareagovat. Zpočátku se však snahy o změnu politiky Kominterny dostávaly do střetu se Stalinovými zájmy. Jak uvádí autoři McDermott a Agnew, rok 1933 znamenal pro politiku Kominterny naprostou katastrofu.²⁷⁴ Nacisté zahájili doslova křížové tažení proti německým komunistům a členské strany Kominterny ze středoevropských států začaly volat po zahájení aktivnějšího postupu proti hitlerovskému nebezpečí ruku v ruce s hledáním potenciálních politických spojenců. Avšak předchozí období konfrontačního postupu proti sociálně demokratickým a dalším socialistickým stranám napříč Evropou a jejich přirovnání k fašistickým silám si vybralo svou daň. Autoři výše zmíněné monografie jednoznačně dokládají, že se první polovina roku 1933 stala obdobím nesmělých pokusů o navázání dialogu mezi II. internacionálou a představiteli Kominterny. Pokus o vyhlášení jakéhosi „paktu o neútočení“, který vzešel od II. internacionály, však nebyl Kominternou přijat bezvýhradně. Kominternu sice začala veřejně vyzývat svou členskou základnu, aby se v boji proti fašisticko-nacistickému nebezpečí spojila se sociálně demokratickými dělníky, avšak ve stejný okamžik nadále prohlašovala stranickou politiku sociálně demokratických stran za špatnou vzhledem ke spolupráci s buržoazními stranami. I když Stalin stále prosazoval svůj pohled na zahraniční politiku, někteří představitelé sovětské diplomacie či čelní představitelé Kominterny začali naléhat na změnu taktiky. V centru těchto snah se ocitl lidový komisař pro zahraniční Litvinov²⁷⁵

²⁷⁴ K. McDERMOTT – J. AGNEW, *Kominternu*, Praha 2011, s. 131 a násl.

²⁷⁵ Maxim Maximovič Litvinov (1876 – 1951) – vysoce postavený sovětský politik. Pocházel z židovské rodiny (vl. jménem Meir Henoch Mojssejevič Vallach-Finkelstein) a na konci 19. století sloužil v ruské armádě. Následně se stal členem ruské sociální demokracie, za což byl vězněn. Po úspěšném útěku z vězení pobýval ve Švýcarsku, kde se přidal k bolševickému hnutí. Poté delší čas působil ve Velké Británii, a to i po bolševickém převratu, kdy se tak dělo z pověření V. I. Lenina. Stal se uznávaným diplomatem, a především jeho zásluhou Velké Británie ukončila ekonomickou blokádu SSSR. V roce 1930 se stal lidovým komisařem zahraničních věcí a prosazoval vznik sovětsko-francouzské smlouvy. Také jeho zásluhou Sovětský svaz v roce 1934 vstoupil do Společnosti národů. Uznání SSSR de iure požadoval mimo jiné po Československu. V roce 1938 se jím prosazovaná politická linie rozpadla a Litvinov byl ze svého postu odvolán. Během druhé světové války působil ve Spojených státech amerických a podílel se na vzniku dohody o půjčce a pronájmu. Do výslužby odešel nedlouho po skončení druhé světové války.

Vedle souborných prací o ruských dějinách zmíněných v předchozích poznámkách lze uvést například:

Igor LUKEŠ, *Československo mezi Stalinem a Hitlerem – Benešova cesta k Mnichovu*, Praha 2018.

společně s generálním tajemníkem Kominterny Dimitrovem.²⁷⁶ Podobné požadavky přicházely také ze zahraničí. Členské strany Kominterny, zejména československá a francouzská, začaly upozorňovat na nutnost změny. Rostoucí vliv fašismu a nacismu napříč Evropou a křížové tažení proti komunistům v Německu představoval reálnou hrozbu pro samotnou existenci komunistického hnutí. Změna však mohla přijít až poté, co se k ní odhodlal Stalin. A v duchu jeho politiky to byla změna opět zcela zásadní. V září roku 1934 se Sovětský svaz začlenil do Společnosti národů.²⁷⁷ Ocitl se tak v organizaci, kterou do té doby komunisté ignorovali a považovali svými slovy za nástroj upevňování kapitalismu a imperialistické politiky států, které zvítězily v první světové válce. V tomto okamžiku se však na diktátorův příkaz sovětských diplomatů pokusili navázat spolupráci prakticky s kýmkoli, kdo se cítil ohrožen nástupem nových ideologií napříč světem, jinými slovy s každým státem, který viděl v Německu, Itálii či Japonsku nebezpečí.²⁷⁸ A to přineslo i dramatickou změnu v komunistické rétorice, a především v postoji k ostatním politickým stranám. Sociálně demokratické a socialistické strany najednou nebyly označovány za sociálfašistické, a především se na ně začalo znovu pohlížet jako na možné spojence. Kominternu také začala podporovat spolupráci s liberálními

TÝŽ, *Československo nad propastí – selhání amerických diplomatů a tajných služeb v Praze 1945-1948*, Praha 2014.

²⁷⁶ Georgi Dimitrov (1882 – 1949) – bulharský komunistický politik a vysoce postavený činitel Kominterny. V socialistickém hnutí se angažoval již během první světové války. Po vzniku Kominterny působil v rámci středoevropské sekce. Stal se také jednou z ústředních postav soudního procesu spojeného s požárem Říšského sněmu v Berlíně v roce 1933. Figuroval mezi obviněnými, i když se soudnímu tribunálu jeho podíl na zapálení sněmu prokázat nepodařilo. Dimitrov získal gloriolu bojovníka proti nacistickému režimu a v letech 1935 – 1943 se také díky tomu stal generálním tajemníkem Kominterny. Po jeho smrti byl v Bulharsku pěstován kult jeho osobnosti – vzniklo Dimitrovovo mauzoleum či muzeum v jeho rodném domě.

K osobnosti G. Dimitrova viz:

Georgi DIMITROV, *1882-1949*, Říčany u Prahy 2007.

Miroslav KRYL, *Deník Jiřího Dimitrova jako historický pramen (9. 3. 1933 – 6. 2. 1949)*, in: Slovanský přehled, 93, 2007, č. 4, s. 529–551.

Marietta STANKOVA, *Georgi Dimitrov – a biography*, London 2010.

J. RYCHLÍK (et al.), *Dějiny Bulharska*, Praha 2016.

²⁷⁷ Sovětský svaz vstoupil do Společnosti národů 18. září 1934. Pro zajímavost je možné zmínit fakt, že Sovětský svaz byl jedinou zemí, která byla ze Společnosti národů vyloučena. Došlo k tomu 14. prosince 1939.

Josef MELHART, *Společnost národů její účel a organizace*, Praha 2002.

Pavel BĚLINA – Dagmar MORAVCOVÁ, *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1914 – 1941*, Praha 1998.

²⁷⁸ Sovětský svaz se vstupem do Společnosti národů snažil o vylepšení mezinárodní reputace a vymezení se proti agresivním státům, které jsou zmíněné v textu. Velkou zásluhu na vstupu do Společnosti národů měla Francie, která o začlenění SSSR do organizace usilovala. Výhrady ke vstupu SSSR do organizace vyslovilo pouze několik států – například Portugalsko, Argentina či Panama.

J. MELHART, *Společnost národů její účel a organizace*, Praha 2002.

P. BĚLINA – D. MORAVCOVÁ, *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1914 – 1941*, Praha 1998.

stranami, která v předchozí fázi vývoje nebyla myslitelná. Typickým příkladem se stala francouzská Lidová fronta.

Francouzské události skutečně znamenaly první faktický projev nové politické linie znamenající zahájení spolupráce se sociálními demokraty a dalšími socialistickými organizacemi, jejímž jednotícím prvkem byl protifašistický postoj. I když ani ve Francii zpočátku vedení strany nejásalo při představě spolupráce s nedávnými oponenty, díky činnosti místních komunistických organizací, které samovolně navázaly spolupráci s ostatními levicovými silami a spontánně vytvářely protifašistické výbory, nakonec tlaku zdola ustoupilo. V postupné změně taktiky Kominterny sehrály vedle francouzských událostí nezastupitelnou roli i krvavé demonstrace z února 1934 v Rakousku. Především ve Vídni a Linci došlo ke střetům levicových sil s autoritářským režimem kancléře Dollfusse, a i přes zjevnou porážku přinesla spolupráce napříč levou částí politického spektra velké sympatie značné části rakouské společnosti.²⁷⁹

Hlavním zastáncem nové linie se stal se souhlasem Stalina Georgi Dimitrov. Jeho první akcí se stalo veřejné odsouzení vedení francouzské komunistické strany, které sveřepě trvalo na dosavadní stranické linii a nechtělo se podvolit myšlence otevřené spolupráce s dalšími stranami. Dimitrov nakonec prosadil svou a polovinu května 1934 tak lze považovat za okamžik obratu směrem k Lidové frontě. I Dimitrov si svou pozici musel obhájit proti poměrně silné klice zatvrzelých zastánců dosavadního postupu. O definitivním schválení a prosazení nové linie tak měl rozhodnout VII. sjezd Kominterny proběhnuvší v termínu od 25. července do 20. srpna 1935.²⁸⁰ Jako hlavní řečník zde vystoupil Dimitrov a za vedení Kominterny oznámil opuštění a odsouzení dosavadního směru a nastolení politiky lidových front. Za úspěšný

²⁷⁹ Více o problematice rakouské meziválečné politiky viz:

Martin JEŘÁBEK, *Konec demokracie v Rakousku 1932–1938 – Politické, hospodářské a ideologické příčiny pádu demokracie*, Praha 2004.

²⁸⁰ VII. sjezd Kominterny proběhl v Moskvě od 25. července do 20. srpna 1935 a stal se posledním kongresem této organizace. Zasedání se celkově zúčastnilo více než pět stovek delegátů z 65 členských politických stran. Zástupce také vyslalo téměř dvacet přidružených a sympatizujících politických uskupení. Hlavním tématem se stalo deklarované nebezpečí fašismu a došlo tak ke schválení nové linie politiky založené na boji proti fašismu. Sovětský svaz tak byl představen jako základní kámen obrany proti tomuto nebezpečí a v zájmu boje proti fašismu a nacismu se členské strany měly aktivně zasadit o vytváření lidových protifašistických front sdružujících levicové politické subjekty pod vedením příslušných komunistických stran. Nová politická linie také umožňovala dočasné politické spojenectví s kapitalistickými zeměmi v zájmu kolektivní obrany. Typickým příkladem byla například spojenecká smlouva s Francií. Jeden z hlavních referátů na kongresu pronesl G. Dimitrov. K. McDERMOTT – J. AGNEW, *Kominterny*, Praha 2011.

příklad označil francouzské komunistické hnutí spolupracující se zbytkem francouzské levice na projektu již zmíněné Lidové fronty.

Je nasnadě, že nová linie vytyčená Kominternou musela odrážet zájmy a přání sovětské zahraniční politiky. Stalin se Sovětský svaz pokoušel dostat z mezinárodní izolace a projekt lidových front mu k tomu měl napomoci. Diplomatické úspěchy nové strategie se dostavily záhy. V první polovině roku 1935 se sovětským diplomatům podařilo dokončit přípravu podpisu sovětsko-francouzské smlouvy, která se měla stát základem nového systému kolektivní bezpečnosti v Evropě.²⁸¹ Stejně tak tvorba levicových koalic slavila úspěchy. Zejména francouzská Lidová fronta svým vítězstvím v parlamentních volbách konaných v květnu 1936 ukázala, že spojení komunistické strany s ostatními částmi levice může být politicky úspěšné.²⁸² I když se francouzská komunistická strana ke vstupu do vlády neodhodlala, svou podporou premiéra Bluma výrazně ovlivňovala francouzskou politiku druhé poloviny třicátých let.

Mezinárodní politická a bezpečnostní situace se však nadále zhoršovala. Italský útok na Habeš i reakce Společnosti národů na propuknutí španělské občanské války jasně ukázaly, že Společnost národů se stává dýchavičným klubem diplomatů, kteří však nejsou schopni v reálné politice zamezit porušování mezinárodního práva. Zejména dramatický vývoj ve Španělsku ukázal ve své nahotě, že podobný na první pohled vnitrostátní konflikt může být v budoucnu záminkou mnohem většího

²⁸¹ Oficiální název dokumentu zněl *Smlouva o vzájemné pomoci mezi Francií a Svazem sovětských socialistických republik*. Smlouva byla uzavřena v Paříži 2. května 1935. Vágní definice konkrétních smluvních závazků však pozorného čtenáře nenechávala na pochybách, že se obě velmoci v podstatě k ničemu konkrétnímu nezavázaly a ve vztahu ke třetím státům zejména ve střední a východní Evropě si ponechaly volné pole působnosti.

Pro orientaci v tématu lze využít následující tituly včetně publikací vztahujících se k československé zahraniční politice a osobnosti E. Beneše a jeho činnosti na poli mezinárodních vztahů.

P. BĚLINA – D. MORAVCOVÁ, *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1914 – 1941*, Praha 1998.

Antonín KLIMEK, *Československá zahraniční politika 1918-1938 – kapitoly z dějin mezinárodních vztahů*, Praha 1995.

Jaromír PAVLIČEK, *Československé dějiny a evropská politika ve 20. století – vybrané kapitoly z českých a slovenských dějin 1900-1989*, Opava 2008.

Antoine MARÈS, *Edvard Beneš od slávy k propasti – drama mezi Hitlerem a Stalinem*, Praha 2016.

²⁸² Léon Blum dokázal před francouzskými parlamentními volbami sjednotit do té doby rozdrobenou francouzskou politickou levicí. Vedle klasických politických stran hlásících se k levé části politického spektra se do nového předvolebního uskupení zapojilo i několik odborových organizací a levicově smýšlejících organizací. V parlamentních volbách na přelomu dubna a května 1936 získala Lidová fronta více než 57 procent odevzdaných hlasů, přičemž samotní komunisté získali pouze patnáct procent. Blum se stal ministerským předsedou.

Životopis Léona Bluma v českém jazyce dosud nevyšel. Pro více informací o jeho osobnosti a politické činnosti viz:

Serge BERSTEIN, *Léon Blum*, Paris 2006.

Marc FERRO, *Dějiny Francie*, Praha 2006.

válečného konfliktu.²⁸³ Frankovým jednotkám se totiž záhy dostalo více méně veřejné podpory Mussoliniho i Hitlera, a zejména díky dodávkám vojenského materiálu a další logistické podpoře a následně i vyslání několika vojenských kontingentů výrazně posílily. Naopak komunisté logicky zaujali postoj podpory španělské vlády. Otázkou však bylo, jak by měla podpora vypadat. Například francouzští komunisté požadovali otevřenou intervenci a pomoc v boji proti Frankovu postupu, k čemuž se Blumova vláda ani další z velmocí v podobě Velké Británie neodhodlaly. Však také Kominternu vyjádřila hluboké rozčarování s postupem francouzské vlády a Stalin na nastalou situaci reagoval podobně jako Hitler. Do Španělska putovaly zásilky zbraní společně se značným počtem vojenských „poradců“. Plynule tak, na rozdíl od Trockého neutuchajícího požadavku na vyvolání komunistické revoluce kdekoli to bude jen trochu možné, zaměřil Sovětský svaz k politice zajištění vlastní bezpečnosti a mottem příštího období se stal antifašismus.

Ani tentokrát však praktická politika Kominterny neslavila úspěch. Projekt levých či lidových front napříč Evropou ztroskotat na neochotě západních demokracií jít do

²⁸³ Španělská občanská válka přinesla více než tříletý válečný konflikt a podle některých odhadů si vyžádala přes jeden milion obětí. Podstatou tohoto konfliktu byly spory mezi levicovou vládou vzešlou z voleb v únoru 1936 a opozicí. Levicová Lidová fronta se však od počátku svého mandátu musela potýkat s velmi silnou opozicí pravicových radikálních sil a její představitelé nechali vůdce opozice uvěznit. V následujících měsících napětí ve Španělsku narůstalo, až v červenci 1936 propuklo ozbrojené povstání ve španělském Maroku. Část veřejnosti se přidala na stranu povstalců, na což vládní síly reagovaly rozdáním zbraní svým sympatizantům. Následný válečný konflikt nechvalně proslul nedodržováním jakýchkoli konvencí ani jednou z bojujících stran. Obě válčící strany získaly pomoc ze zahraničí, povstalce pod vedením generála Franca podporovalo zejména fašistická Itálie a také nacistické Německo, naopak republikánské řady rozšířili tzv. interbrigadisté (dobrovolníci ze SSSR a dalších evropských států včetně Československa, ale také z Mexika a jiných mimoevropských států). Některé státy (již zmíněný SSSR nebo Mexiko) republikánské jednotky podporovaly i materiálně. Nutno zmínit, že dobrovolníci ze zahraničí bojovali také na straně frankistických jednotek. V následujících dvou letech se válečné štěstí přelévало a rozhodně se nedá říci, že by frankistická armáda dosáhla jednoznačného vojenského vítězství. Po podepsání Mnichovské dohody však republikánům zhasla poslední naděje na vytvoření protifašistické fronty napříč Evropou, a proto na jaře 1939 španělská občanská válka skončila vítězstvím frankistického vojska.

O španělské občanské válce viz:

Z obecnějších prací lze využít tituly:

Jiří CHALUPA, *Dějiny Španělska*, Praha 2017.

TÝŽ, *Zápisky o válce občanské – studie o vybraných aspektech Španělské občanské války 1936–1939*, Praha 2002.

Antony BEEVOR, *Španělská občanská válka*, Praha 2004.

Roman CÍLEK, *Krvavá předehra – Španělsko 1936–1939 – občanská válka a zahraniční intervence*, Praha 2004.

O účasti československých občanů pojednává například:

Z. MARŠÁLEK – E. VORÁČEK (et al), *Interbrigadisté, Československo a španělská občanská válka*, Praha 2017.

Komunistický pohled na občanskou válku pak přináší kniha A. Londona.

A. G. LONDON, *Španělsko, Španělsko*, Praha 1963.

Reportážní pohled přímého účastníka přináší G. Orwell.

G. ORWELL, *Hold Katalánsku*, Praha 2015.

otevřeného konfliktu s fašistickou Itálií, a především s hitlerovským Německem. Po otestování postoje Francie a Velké Británie prostřednictvím vojenského obsazení demilitarizovaného Porýní se spustila stavidla Hitlerovy nenasytnosti. Následovaly podpisy tzv. Paktu proti Kominterně s Japonskem a následně s Itálií.²⁸⁴ Po obsazení Rakouska, bezprecedentním vydání Sudet nacistickému Německu či vítězství Frankovy armády v občanské válce bylo jasné, že západní demokratické státy již nadále nebyly ochotné pokoušet se udržovat někdy až naivně proklamovaný systém kolektivní bezpečnosti navazující na smlouvy uzavřené po první světové válce.²⁸⁵ Stalinovi se tím potvrdilo přesvědčení, že nyní již jde o samotné zajištění bezpečnosti a možná i přežití Sovětského svazu. Musel navíc předpokládat, že v případě omezeného konfliktu mezi Sovětským svazem a Německem a jeho spojenci bylo pravděpodobné, že by západní velmoci nezasáhly.

Navíc si komunisté napříč Evropou od poloviny třicátých let uvědomovali, že je ohrožena samotná existence jejich stran. V mnoha státech se mocenské orgány vydaly cestou přímé perzekuce komunistů a stavění komunistických stran mimo zákon. Vždyť v tomto období se většina členských stran Kominterny ocitla mimo legálně povolené politické kolbiště a ze sedmdesáti dvou členských sekcí jich ve svých zemích legálně působilo pouhých šestnáct! I když se protikomunistické tažení odehrávalo doslova na všech kontinentech, největší újmu utrpěli komunisté v Evropě. Nejen ve státech s diktátorskými či autoritářskými režimy se vládnoucí garnitura zaměřila na potírání komunistických buněk s velkou důkladností. Značná část komunistických předáků i mnoho řadových členů proto volilo přesun do sovětského exilu. Je však paradoxní, že se zde mnohdy ocitli v ještě větším nebezpečí. Například příslušníci polské komunistické strany utíkali do Sovětského svazu v naději, že tím

²⁸⁴ Pakt proti Kominterně uzavřelo nacistické Německo s Japonským císařstvím v Berlíně 25. listopadu 1936. Přibližně o rok později se dalším členem stala fašistická Itálie. Pakt byl původně uzavřen na pět let a v roce 1941 se prodloužil o dalších šest let. V tajném dodatku se signatáři zavázali, že v případě útoku na Sovětský svaz zbývající členové zachovají neutralitu a neuzavřou s bolševickým státem žádnou mezinárodní smlouvu. V roce 1941 se k paktu připojilo dalších třináct států. Jednalo se především o německé satelity či státy s krajně pravicovými režimy – např. Španělsko, Dánsko, Finsko, Slovensko nebo loutkový stát Mandžukuo.

Pro podrobnosti viz například:

Zdeněk VESELÝ, *Světová politika 20. století v dokumentech (1900-1945)*, Praha 2000, s. 191-192.

P. BĚLINA – D. MORAVCOVÁ, *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1914 – 1941*, Praha 1998.

²⁸⁵ Otázkou do diskuze zůstává myšlenka, zda vůbec systém kolektivní bezpečnosti po první světové válce vznikl. Zda se nejednalo pouze o přechodné období, kdy poražené či s výsledky první světové války nespokojené státy a národy jen dočasně neměly sílu na aktivní prosazování svých požadavků. Velmi zajímavou prací na toto téma je studie Roberta Gerwartha.

Robert GERWARTH, *Poražení – světová válka byla jen jedna*, Praha 2018.

uniknou před pronásledováním ze strany autoritářského režimu maršála Pilsudského. Zanedlouho se však rozšířil názor, že se mezi doslova stovkami polských komunistů nacházejí agenti polského režimu a že právě Pilsudski touto cestou vysílá do Sovětského svazu své agenty. Stalin tak v duchu své temné politiky nařídil NKVD a také Kominterně, aby polskou komunistickou stranu doslova zlikvidovala.²⁸⁶ Také pro příslušníky komunistických stran z ostatních států pobyt v SSSR znamenal poznání, že ani zde si nemohou být jisti svým postavením, a dokonce ani životem a že jedinou nadějí je bezmezná poslušnost sovětskému diktátorovi. A ani to v mnoha případech nemusí stačit.

Ani všechny uvedené spory a přešlapy v sovětské politice či nejasné a turbulentní postoje Kominterny neznamenal zánik komunistického hnutí. Stále se napříč světem objevovali noví příznivci Marxova učení, kteří byli ochotni podstupovat martyrium boje za práva proletariátu ve jménu vidiny nastolení komunistického světového řádu. Ve dvou dekadách po skončení první světové války se komunisté museli smířit se stabilizací jimi nenáviděného kapitalismu, který překonal i krach na Wall Street, a zároveň překonat hon na čarodějnice ze strany pravicových či krajně pravicových režimů zejména v Evropě. A tak zatímco Stalin přikazoval a NKVD ochotně podnikala stále další čistky a zinscenované procesy s domnělými nepřáteli režimu, především mladší generace komunistů viděla v SSSR stabilizující prvek a jistotu, že komunismus se ubírá správnou cestou. Existence komunistického státu jim neustále připomínala myšlenku, že v příhodný okamžik bude sovětský model uspořádání společnosti aplikován i v dalších státech. A aniž to tušili, ten okamžik se mílovými kroky blížil. Nadcházející světový konflikt znamenal odstranění nacistického a fašistického nebezpečí, měl však namísto stabilizace a možná i poučení světové

²⁸⁶ Přestože se v meziválečném období podařilo Polsku navázat diplomatické styky se Sovětským svazem, vztahy obou zemí byly vždy velmi napjaté a sovětský režim polské menšině v SSSR nedůvěřoval. Proto v průběhu třicátých let postihlo polskou emigraci, a především představitele a členy polských komunistů na území SSSR několik vln zatýkání a následných procesů či okamžitých poprav. K první větší vlně zatýkání došlo v průběhu roku 1933, kdy se ve vězení octilo několik desítek polských komunistů žijících na území SSSR. Sovětští vyšetřovatelé uvězněné obvinili ze spolupráce s v té době již neexistující Polskou vojenskou organizací (jednalo se o organizaci, která ukončila svou činnost v roce 1921, protože její vznik a činnost byla vázána na odboj proti Německu a Rakousko-Uhersku během první světové války). K dalším vlnám zatýkání, falešných obvinění z diverzní činnosti a špionáže došlo na podzim roku 1935 a především v letech 1936 – 1937. Podle odhadů se ve vězení octilo na 150 000 Poláků a autoři publikace *Černá kniha komunismu* uvádějí, že zastřelena byla až polovina všech zatčených. Mezi oběťmi se ocitli členové ústředního výboru polských komunistů i řadoví členové strany. Mnoho obviněných a odsouzených s komunistickou stranou ani nespolečně pracovalo. Přeživší většinou putovali do pracovních táborů či jako pracovní síla do oblastí střední Asie (především do Kazachstánu). S. COURTOIS (ed.), *Černá kniha komunismu (díl I.)*, Praha 1999, s. 326.

společnosti přinést nové rozdělení světa. Na místo odstraněných režimů se někde plíživě, jinde okamžitě dostala ideologie marxismu či podobných forem krajně levicového rázu.

Ani protikomunistické tažení podporované vládami napříč světem však neodstranilo vnitřní spory prakticky v každé z členských stran Kominterny. Vzájemné osočování z nedostatečné podpory správného politického názoru rezonovalo i v moskevském ústředí komunistické organizace, kam si mnozí nespokojenci jezdili pro rady. Také donášení a pomlouvání stranických kolegů bylo na denním pořádku a Stalinovi ve své podstatě vyhovovalo. Vše tak dospělo do stadia, kdy se v čele každé komunistické strany vytvořila skupina Stalinovi oddaných nohsledů, kteří obdivovali sovětské zřízení, i když jej většina z nich nikdy nepoznala na vlastní kůži, a kteří byli motivováni, aby v řadách svých stran hledali kritiky, jež bylo v rámci stranické očisty nutné ze strany vypudit. Že se mnohdy jednalo o nejbystřejší mozky komunistické strany, není pochyb. Service ve své monografii uvádí zajímavý názor, že se v podstatě jednalo o jakýsi darwinismus postavený naruby.²⁸⁷ Komunistické strany se zbavily těch nejschopnějších, aby naopak ve stranách zůstali ti nejtvárnější a nejposlušnější. Odvržení komunisté však často neskončili s podporou komunistické ideologie a mnohdy hledali oporu v opozičních organizacích navázaných na tzv. trockisty. V roce 1933 se Trockij vyslovil pro ustavení IV. internacionály, která měla stát v opozici Kominterně a v budoucnu ji nahradit.²⁸⁸ Když tato organizace v roce 1938 skutečně vznikla, stala se záchytným bodem pro mnoho přesvědčených komunistů zklamaných z reality sovětského způsobu šíření marxistické ideologie. I když si Trockij maloval budoucnost nové organizace v růžových barvách, ve

²⁸⁷ R. SERVICE, *Soudruzi*, Praha 2009, s. 170-179.

²⁸⁸ IV. internacionála vznikla v roce 1938 a sdružovala příznivce názorů na komunistické hnutí tak, jak je předkládal L. D. Trockij. I když se Trockij a jeho souputníci veřejně hlásili k demokratickému přístupu v rámci komunistické ideologie, rozhodování ve IV. internacionále bylo možná ještě více autoritářské než ve Stalinem ovládané Kominterně. Hlavní pozice ve IV. internacionále drželi komunisté z Francie, Belgie, Velké Británie, Nizozemí a USA. Nikdy se však nedalo hovořit o výraznějším vlivu, vždyť dohromady se vždy jednalo o několik tisíc příznivců. Ustavující zasedání proběhlo nedaleko Paříže 3. září 1938 za účasti delegátů z 11 států. Mnoho dalších sympatizantů podle dobových pramenů nepřišlo z obavy o svou bezpečnost. Tato organizace formálně přečkala i období druhé světové války a v druhé polovině 20. století představovala sdružení málo významných politických stran propagujících opoziční komunistickou politiku. Napříč komunistickým blokem vyjadřovala podporu opozičním skupinám kritizujícím stalinské a neostalinské režimy.

L. D. TROCKIJ, *Můj život*, Praha 2010.

TÝŽ, *Zrozená revoluce*, Brno 1995.

Velmi zajímavým titulem je kniha francouzského trockisty P. Franka:

Pierre FRANK, *The Fourth International: The Long March of the Trotskyists*, Paris 1972 (doplněné vydání v roce 1979).

skutečnosti mu v jeho exilu scházely prostředky a možnosti, aby výrazněji ovlivnil světové dění. Naopak pravověrní (z pohledu Stalina) komunisté se vydali cestou boje proti trockistickým odpadlíkům a NKVD se zaměřila na infiltraci opozičních skupin a jejich postupnou likvidaci. Tomu ostatně neunikli ani blízcí spolupracovníci Trockého včetně jeho samého.²⁸⁹

Strany Kominterny se v době boje proti trockismu nevyhnuly povinnému vyjádření loajality Stalinovi. Proto i ze vzdálených končin světa jako byla Brazílie či Indie přišla vyjádření loajality a oddanosti sovětskému diktátorovi. Snad jen Jugoslávie a Čína si částečně udržela jistou míru vlastního rozhodování, což v poválečném období v obou případech eskalovalo do otevřené roztržky.²⁹⁰ Hon na trockisty však neprobíhal jen na úrovni politického nátlaku na řadové členy, aby veřejně deklarovali poslušnost sovětskému diktátorovi a zřekli se všech stranických úchylek. Za každých okolností podezřívavý Stalin se rozhodl odstranit brutálním způsobem domnělé i skutečné odpůrce a odpadlíky z řad vedení Kominterny v Sovětském svazu. Kominterny se v této době stala absolutně závislou na libovůli Sovětského svazu a ztratila poslední zbytky schopnosti jednat samostatně. V této atmosféře strachu a nejistoty se začala množit vzájemná obviňování a denunce. V době tzv. Velké čistky se pak funkcionáři moskevského aparátu Kominterny ocitali na seznamech zatčených a odsouzených. Autoři publikace Černá kniha komunismu uvádějí, že v letech 1937-1938 se mezi oběťmi stalinského teroru ocitlo přibližně 27 procent všech zahraničních pracovníků Kominterny (sic!).²⁹¹ Poté, co Stalin dosáhl „očisty“ centrálního aparátu Kominterny, přišly na řadu jednotlivé národní sekce. Zde se již začalo jednat o stovky osob, které se ocitly v sovětských vězeních, pracovních táborech a nezřídka i před popravčí četou. Nejvíce postiženi stalinskou mašinérií se

²⁸⁹ Když Trockij na počátku roku 1940 sepsal svou politickou závěť, možná tušil, že se blíží jeho konec. První atentát na jeho osobu proběhnuvší v květnu téhož roku, ještě přežil, v srpnu se však do domu malíře Diega Rivery, kde Trockij našel svůj mexický azyl, dostal španělský komunist a agent NKVD Ramón Mercader a Trockého smrtelně zranil horolezeckým cepínem. Trockij ráno do hlavy následujícího dne podlehl. Mercader si po svém zadržení a v následném soudním procesu vyslechl trest dvaceti let těžkého žaláře. Po propuštění strávil zbytek života v Sovětském svazu a na Kubě, kde také v roce 1978 zemřel.

B. M. PATENAUDE, *Trockij*, Praha 2011.

K. RICHTER, *Stalin nebo Trockij*, Praha 2012.

²⁹⁰ Poválečná roztržka mezi Stalinem a J. B. Titem byla způsobena obavou SSSR ze vzniku Balkánské federace, o jejímž vzniku diskutovali komunisté z Jugoslávie, Bulharska a Albánie. Stalin se proti tomuto návrhu postavil, proti čemuž jugoslávští představitelé otevřeně protestovali. Sovětský svaz tak rozvázal s Jugoslávií hospodářské vztahy a ke stejnému kroku donutil i středoevropské země ze své mocenské sféry. K určitému uvolnění vztahů došlo až v polovině padesátých let po smrti J. V. Stalina.

²⁹¹ S. COURTOIS (ed.), *Černá kniha komunismu (díl I.)*, Praha 1999, s. 263.

stali němečtí, rakouští, polští komunisté a jejich soudruzi z pobaltských států (Litva, Lotyšsko, Estonsko). Především polští komunisté představovali ve Stalinově myšlence hlavní zdroj úchylek, které bylo třeba vymýtit silou. V případě německých či rakouských komunistů se naplno projevil cynismus sovětského diktátora, když se většina nepohodlných ocitla v transporthách směrem k západním hranicím, kde byli předáni nacistickým složkám. Většina z nich pak putovala přímo do koncentračních táborů.²⁹² Stranou však nezůstaly ani další národnosti. Svě oběti začali počítat jugoslávští, řečtí či albánští komunisté.²⁹³

Stalinský teror a čistky tak zcela zásadně přispěly k neúspěchu projektu lidových front. V momentě, kdy Stalin a Dimitrov opakovali ve svých projevech myšlenky, že k porážce kapitalismu může dojít až po rozdrčení sociálfašismu, nebylo možné očekávat, že se sociální demokraté pohnou do silného spojení s komunistickými stranami. Navíc si čelní představitelé umírněné levice ve světle moskevských procesů uvědomovali, že se v okamžiku nástupu komunistů k moci ocitnou v nebezpečí. Přípravné výbory a další pokusy ustavit napříč evropskými státy jednotné fronty tak ztroskotaly a posledními hřebíčky do rakve se staly podpisy mnichovského diktátu a zejména paktu Molotov-Ribbentrop v srpnu roku 1939.²⁹⁴

²⁹² McDermott a Agnew ve své monografii uvádějí zajímavou myšlenku, že zmíněná komunistická hnutí se ocitla v soukolí stalinského teroru také proto, že se již připravoval nechvalně proslulý pakt o neútočení mezi SSSR a nacistickým Německem a Stalin choval oprávněné obavy, že by se komunisté z dotčených zemí střední a východní Evropy postavili na rozhodný odpor.

K. McDERMOTT – J. AGNEW, *Kominterny*, Praha 2011, s. 163.

S. COURTOIS (ed.), *Černá kniha komunismu (díl I.)*, Praha 1999.

²⁹³ Teror spojený s hledáním trockistů dalších politických odpůrců se v SSSR mezi cizími státními příslušníky nesoustředil jen na členy Kominterny či na zahraniční komunisty jako takové. Oběťmi se ve velkém počtu staly také osoby, které do Sovětského svazu v průběhu třicátých let z různých důvodů emigrovaly. Jednalo se například o politicky naivní osoby, které se nechaly zlákat komunistickou propagandou a na východ Evropy se vydaly hledat práci, nebo o skupiny osob, které sice neholdovaly komunismu, ale spojoval je odpor k pravicovým diktaturám v mateřských státech. Velkou skupinu politických emigrantů tvořili italská antifašisté nebo levicovní, avšak nekomunističtí aktivisté z Rakouska. K. McDERMOTT – J. AGNEW, *Kominterny*, Praha 2011.

²⁹⁴ Pakt Molotov–Ribbentrop je vžitě označení smlouvy o neútočení mezi nacistickým Německem a Sovětským svazem, která byla podepsána v Moskvě 23. srpna 1939. Německý ministr zahraničí Joachim von Ribbentrop a sovětský lidový komisař zahraničí Vjačeslav Molotov dojednali pakt, ve kterém se oba státy zavázaly, že proti sobě nepoužijí vojenskou sílu a neuzavřou spojení s nepřátelským státem druhé strany. K oficiálnímu textu smlouvy byly připojeny tajné dodatky, které v podstatě vymezovaly sféry vlivu ve střední Evropě a zejména připravovaly půdu pro invazi do Polska. Uzavřením této smlouvy oba státy bezprecedentně porušily versailleský mírový systém i řadu dalších mezinárodně-bezpečnostních smluv.

Toman BROD, *Pakty Stalina s Hitlerem – výběr dokumentů z let 1939-1940*, Praha 1990.

Yves SANTAMARIA, *1939 – Německo-sovětský pakt*, Praha 2001.

Kominterna tak musela najít novou programovou linii, která se však již odehrála na pozadí druhé světové války.²⁹⁵

²⁹⁵ Období druhé světové války již není tématem této práce, proto závěrečnému období existence Kominterny věnuji „pouze“ poznámku pod čarou.

Po změně sovětské politiky uzavření paktu o neútočení s nacistickým Německem došlo také k významné změně rétoriky Kominterny. Za vším se však skrýval Stalin a jeho slova o tom, že aktuální válečný konflikt není soubojem demokracie a totality, nýbrž že se jedná o souboj mezi kapitalistickými státy o přerozdělení světa. Tuto myšlenku Stalin zformuloval v tzv. krátké tezi, kterou vydal sekretariát EKI 9. září 1939. (celé znění viz K. McDERMOTT – J. AGNEW, *Kominterna*, Praha 2011, s. 290-291). Zahájený konflikt Stalin považoval za výhodný, protože nezávisle na výsledku zbaví komunismus jednoho ideového nepřítele. V nových direktivách došlých do členských stran Kominterny se tak objevuje požadavek na přehodnocení protifašistického boje. Komunistické strany se napříště neměly do konfliktu vměšovat a ve svých projevech se měly držet stranou od hodnocení a dělení států na demokratické a totalitní, nýbrž na všechny měly nahlížet jako na kapitalistické a tudíž nepřátelské. Komunisté se také neměli aktivně zapojit do protifašistického boje. Toto první válečné období v činnosti Kominterny se změnilo 22. června 1941, kdy německé jednotky bez vyhlášení války vpadly na území Sovětského svazu. Od této doby se Kominterna postavila do čela ideologického boje proti nacistickému „zlu“ a všechny členské sekce najednou jako mávnutím kouzelného proutku měly napřít veškerou snahu k podpoře svých vlád či odbojových organizací nekomunistických směrů k porážce nacistického Německa a jeho spojenců. V květnu 1943 však pro mnoho řadových komunistů přišel šok. Dne 15. května 1943 schválila EKI (Exekutivy Komunistické internacionály) rezoluci o rozpuštění Kominterny k 10. červnu téhož roku. Co k tomu sovětského diktátora vedlo? Samozřejmě existuje řada výkladů, podle těch nejčastěji zmiňovaných se Kominterna stala již nepotřebným nástrojem sovětské zahraniční výbojné politiky. Po drtivém vítězství sovětských zbraní v bitvě u Stalingradu dosáhla Stalinova gloriola závratných výšin a ve světle jeho poválečných plánů pro něj bylo výhodné udělit komunistickým stranám zdánlivě větší autonomii. Stalin také sledoval diplomatickou linii sbližování se se západními státy, v čemž mu existence Kominterny překážela. Zajímavým názorem je také skutečnost, že ve střednědobém cíli, kterým bylo ovládnutí střední Evropy, Stalinovi více pomohl postupně oživovaný model panslavismu namísto striktně internacionální organizace.

V září 1947 vzniklo Informační byro komunistických a dělnických stran (Informbyro, Kominforma), které svou činností na Kominternu navázalo. Existovalo do roku 1956, kdy bylo rozpuštěno. Členskými stranami se staly komunistické strany v SSSR, Bulharsku, Polsku, Rumunsku, Československu, Francii, Maďarsku a Itálii. Zpočátku se mezi členy počítala také jugoslávská komunistická strana (do roztržky SSSR a Jugoslávie) a také svobodného území Terstu.

Další podrobnosti včetně jiných názorů a interpretací na závěrečné období a rozpad Kominterny přináší autoři McDermott a Agnew ve své monografii: K. McDERMOTT – J. AGNEW, *Kominterna*, Praha 2011, s. 198-271.

Zajímavé dokumenty k činnosti Informačního byra přináší publikace, byť je autor nechvalně znám svým podílem na komunistických zločinech a vraždách:

Karel VAŠ, *Sborník dokumentů k činnosti Informačního byra*, Praha 1968.

4. Československá podoba komunismu

Patrně jednu z nejsložitějších otázek je nutné položit hned na počátku. Od jakého okamžiku lze v Českých zemích hovořit o organizovaném levicovém hnutí a kdy se v jeho řadách konstituovali radikálové pokládající základy budoucího komunistického hnutí? Zároveň je nutné zamyslet se nad otázkou, jakým způsobem bylo levicové hnutí v Českých zemích (a potažmo v celé habsburské monarchii) ovlivněno podobnými politickými tendencemi v jiných státech.

Levicové a krajně levicové hnutí v českých zemích a později na území samostatného Československa prošlo, podobně jako v ostatních státech Evropy, poměrně bouřlivým vývojem. Zcela zásadním „okamžikem“ byl nástup převratných ekonomických změn, které následně vytvořily podmínky pro nové uspořádání společnosti. S nástupem nových společenských skupin, které lze velmi zjednodušeně nazvat buržoazií a dělnictvem, vznikl nový a dosud nepoznaný společenský konflikt mezi vlastníkem výrobních prostředků a představitelem pracovní síly. Výrobní prostředky a celkově vlastnictví průmyslových podniků se stalo alfou a omegou prohlubujícího se rozporu mezi poměrně úzkou skupinou příslušníků buržoazie a neustále se rozrůstající skupinou dělníků. Ekonomická proměna přinesla také proměnu demografického uspořádání společnosti na území českých zemí. I když stále početně převládalo obyvatelstvo venkovské, poměr se začal postupně obracet. Velká část venkovských obyvatel se za prací přesunula do měst, kam také přinesla český národní prvek. V podstatě tak nevědomky podporovala i třetí společenskou změnu, kterou byl nárůst městského obyvatelstva české národnosti. A právě toto naprosto proměněné městské prostředí se v průběhu předminulého století stalo základem pro rozvoj námi sledovaného politického proudu a jeho ideologie.

I když se v habsburské monarchii průmyslová revoluce a další předpoklady pro růst vlivu proletariátu projeví později, i zde je možné nejpozději od druhé poloviny devatenáctého století mluvit o rozvoji levicového hnutí. Zlomovým okamžikem ve vývoji levice v Rakousko-Uhersku se stal vznik sociální demokracie v roce 1874 a její postupné začlenění do řad II. internacionály.²⁹⁶ Tzv. Heinfeldský sjezd na přelomu let

²⁹⁶ Na sjezdu v Neudorfelu ve dnech 5. a 6. dubna 1874 vznikla Rakouská dělnická strana, přímý předchůdce rakouské sociální demokracie. Strana byla částečně pololegální a jednalo se o zásadní přelom v evropské politice, protože zde došlo ke spojení dvou národnostně odlišných proudů, které však dokázaly najít společnou řeč v socialistické politice. Rakouské a české sociální demokraty

1888 a 1889 přinesl alespoň navenek uklidnění sporů mezi dvěma základními směry – radikály a umírněnými.²⁹⁷ Velmi zjednodušeně lze konstatovat, že radikálové požadovali vyvolání násilné revoluce, jejímž prostřednictvím mělo dojít ke splnění programových cílů, naopak umírnění chtěli stejných cílů dosáhnout na parlamentním základě cestou evoluční.

Otázku dalšího směřování strany však začalo výrazně ovlivňovat mnohonárodnostní složení habsburského státu. Vedle názorové disbalance umírněných a radikálů se neustále střetávaly internacionalistické tendence proklamované marxistickým programem II. internacionály a následně ústředního vedení sociální demokracie a nacionální prvky jednotlivých delegátů, kteří stáli před dilematem, zda důsledně podporovat národní politiku sociální demokracie, či v rámci levicového hnutí také hájit národní zájmy svých voličů a příznivců. Toto neustálé pnutí mezi vedením sociální demokracie a jednotlivými národními stranami se prohloubilo na konci devatenáctého století po zavedení volební reformy z dílny ministerského předsedy Badeniho.²⁹⁸ Všeobecná kurie (tzv. pátá)²⁹⁹ získala v Říšské radě více než sedm desítek mandátů,

spojovala snaha o prosazení sociálně příznivé politiky navzdory rozdílným názorům na národní sebeurčení.

Vývoji sociální demokracie nejen na území Českých zemí se věnuje například publikace Z. Kárníka: Z. KÁRNÍK, *Na úsvitu dějin české sociální demokracie*, Praha 2019.

Sjezdu v Neudorfelu se autor věnuje zejména na stranách 66 – 77.

Z dalších publikací věnujících se sociální demokracii viz například.

Marek HRUBEC – Miloš BARTA (eds.), *Dějiny českého a československého sociálnědemokratického hnutí*, Praha 2006.

Josef TOMEŠ, *Průkopníci a pokračovatelé – osobnosti v dějinách české sociální demokracie 1878-2003 (biografický slovník)*, Praha 2004. Kniha obsahuje také soupis další literatury k tématu sociální demokracie.

Josef BELDA (et al.), *Dějinná cesta české sociální demokracie 1878-1989*, Praha 1996.

²⁹⁷ Heinfeldský sjezd proběhl na přelomu let 1888 a 1889 (31. 12. 1888 – 1. 1. 1889) a znamenal dovršení slučovacího procesu celorakouské sociální demokracie. Od tohoto sjezdu užívala strana název Sociálně demokratická strana dělnická v Rakousku, v níž tvořila česká sociálně demokratická organizace silnou a zároveň výrazně autonomní složku. Definitivní ukotvení stranické struktury završil celorakouský sjezd ve Vídni v červnu 1897, na kterém vzniklo šest rovnoprávných sociálně demokratických stran v Rakousku – německá, československá, polská, rusínská, italská a slovinšská.

Z. KÁRNÍK, *Na úsvitu dějin české sociální demokracie*, Praha 2019. s. 495-515.

²⁹⁸ Kazimír Felix Badeni (1846 – 1909) – ministerský předseda Předlitavska a autor důležité reformy volebního práva. Pocházel z polské šlechtické rodiny z Haliče. Postupně se vypracoval na haličského místodržícího. Během tohoto působení se snažil najít kompromis mezi polskou a ukrajinskou národností na svěřeném území. Vrcholem jeho politické kariéry bylo období na konci 19. století, kdy se stal ministerským předsedou vlády Předlitavska, ve které zastával i místo ministra vnitra. Snažil se o uklidnění rozbourané situace v českých zemích a začal aktivně spolupracovat s mladočeskou stranou. Největším úspěchem se stala volební reforma a zavedení tzv. páté volební kurie, která mimo jiné znamenala výrazné zvýšení počtu poslanců a zároveň posílení prohabsburského tábora. Závěr svého života strávil na rodinném statku na území dnešní Ukrajiny.

²⁹⁹ Badeniho volební reforma znamenala masivní rozšíření volebního práva pro volby do Říšské rady. Na rozdíl od dřívějších reforem nedošlo k úpravám stávajících volebních kurií, nýbrž vznikla pátá, tzv. všeobecná kurie, do které platilo všeobecné a rovné volební právo pro muže starší 24 let. Hlavním důsledkem bylo zvýšení počtu volených poslanců a po prvních volbách, kde byly tyto změny

z nichž po prvních volbách, kterých se mohla zúčastnit, obsadila sociální demokracie patnáct (z nichž pět poslanců bylo českých).³⁰⁰ Vstupem na parlamentní půdu se sociální demokracie dostala do situace, která následně vedla k jejímu rozštěpení. Poslanci z jednotlivých částí monarchie se ocitli mezi mlýnskými kameny internacionálního marxismu a potřebami spolupracovat s dalšími politickými stranami hájícími na půdě parlamentu zájmy „své“ národnosti. Sociální demokraté napříč monarchií kritizovali zejména proněmecké vedení, v jehož čele stál Viktor Adler, na což strana musela reagovat. Ve volebním roce 1897 tak vznikla federace národních stran s rovnocenným zastoupením německých, českých, polských, jihoslovanských a italských sociálních demokratů. Ani výrazná změna v organizační struktuře strany však spory zcela neodstranila a vše dospělo k definitivnímu rozkolu s příchodem nového století. Spory mezi českou a německou částí sociální demokracie se ani v následujícím období nepodařilo zažehnat a byly patrné ještě dlouho po vzniku samostatného Československa.

uplatněny, došlo k výraznému rozšíření stranického zastoupení v Říšské radě. Tento volební systém vydržel do roku 1907, kdy byl nahrazen všeobecným a rovným volebním právem v celém Předlitavsku. Pavel BĚLINA – Jan Pavel KUČERA – Jiří KAŠE – Michael BOROVIČKA, *Velké dějiny Zemí koruny české, sv. XII.b*, Praha 2012, s. 100-108.

³⁰⁰ Volby v Předlitavsku proběhly v několika etapách v březnu 1897 a jednalo se o první volby se všeobecným nikoliv však rovným hlasovacím právem. V těchto volbách se zatím sociální demokracie nedočkala velkého úspěchu, když získala pouze 15 poslaneckých mandátů. Celkově volby znamenaly ústup tradičně úspěšných stran, a především rozštěpení politické scény – vzniklo 17 politických klubů. Českými poslanci za sociální demokracii se stali: Arnošt Berner, Petr Cingr, Josef Hybeš, Karel Vrátný, Josef Steiner.

TAMTÉŽ, s. 134-150.

Otto URBAN, *Česká společnost 1848-1918*, Praha 1982, s. 456 a násl.

4.1 Levicové hnutí v českých zemích do první světové války

Pokud budeme považovat za počátek organizovaného levicového hnutí v českých zemích vznik české sociální demokracie, ocitneme se v roce 1878. Čtyři roky po vzniku celorakouské strany se v pražském hostinci U Kaštanu zrodila Československá sociálně demokratická strana dělnická (ČSDSD), která se přihlásila k marxistickému učení a také se prohlásila za členku mateřské celorakouské strany.³⁰¹ Od počátku sociální demokraté lavírovali na hraně legálního a pololegálního působení. Správní a politické orgány proti nim nezdávka používaly perzekuční nástroje a ani ostatní politické strany zvláště v českých zemích nepovažovaly proklamovaný internacionalismus za vhodný politický program. Na druhou stranu se sociální demokraté po heinfeldském sjezdu stali první stranou v monarchii, která vystoupila s jasně deklarovaným politickým programem, ve kterém rezonoval především internacionalismus (minimálně v rámci Rakousko-Uherska), důsledný příklon k socialistickým myšlenkám Karla Marxe, boj za všeobecné volební právo a další požadavky, které v konečném důsledku měly přinést vzdělané, kvalifikované a politicky organizované dělnictvo.

Československá sociální demokracie se od svého vzniku projevovala jako zastřešující organizace pro všechny sociálně orientované Čechy v habsburské monarchii. Tomu také odpovídala organizační struktura, která nabyla jasné podoby po sjezdu v Českých Budějovicích v roce 1893.³⁰² Regionální organizace byly rozděleny do čtyř základních jednotek – Čechy, Morava, Slezsko a Dolní Rakousy, i když strana nadále fungovala jako součást celorakouské sociální demokracie.

³⁰¹ Ilegální schůze v hostinci U Kaštanu v pražském Břevnově proběhla 7. dubna 1878 a přítomnými delegáty byla ustavena Socialistická československá strana v Rakousku, která se hlásila k mateřské celorakouské sociální demokracii jako její autonomní součást. Zajímavostí je, že pojem československá neznamenal teritoriální vymezení, naopak se jednalo o snahu sloučit pod svá křídla všechny česky mluvící dělníky v celé monarchii. Vedle českých zemí totiž nezanedbatelná část česky mluvících dělníků pracovala ve Vídni či v jejím blízkém okolí.

Z. KÁRNÍK, *Na úsvitu dějin české sociální demokracie*, Praha 2019. s. 215-242.

M. HRUBEC – M. BÁRTA (eds.), *Dějiny českého a československého sociálnědemokratického hnutí*, Praha 2006.

J. GALANDAUER, Bohumír Šmeral, Bratislava 1986.

³⁰² Sjezd sociální demokracie v Českých Budějovicích proběhl od 24. do 26. prosince 1893. Jednalo se o 2. sjezd československé sociální demokracie. Hlavním bodem se stalo formální přijetí organizačního řádu, což znamenalo potvrzení autonomního postavení strany v rámci celorakouské sociální demokracie.

Z. KÁRNÍK, *Na úsvitu dějin české sociální demokracie*, Praha 2019. s. 669-683.

Navzdory proklamovanému internacionalismu rezonovala také u českých sociálních demokratů od počátku dvacátého století stále častěji národní nota a rozhodování poslanců kopírovalo národnostní skupiny v Říšské radě.³⁰³ Po posledním sjezdu celostátní sociální demokracie v roce 1905, na kterém padlo rozhodnutí, že všechny členské strany mají v nadcházejících volbách fungovat samostatně, se z ČSDSD stala v roce 1907 nejsilnější politická strana v Českých zemích.³⁰⁴

Ani zdánlivě sjednocené československé sociální demokracii se v předválečném období nevyhnuły vnitřní spory. V roce 1910 se dělnické odbory reprezentující české sociální demokraty v rámci celorakouského odborového hnutí osamostatnily, což přineslo výraznou kritiku od ústředních orgánů II. internacionály.³⁰⁵ Vedení ČSDSD tuto kritiku odmítlo jako neopodstatněnou, proti čemuž naopak vystoupily některé moravské odborové organizace. Celý spor eskaloval až do bodu, kdy zmíněná část moravských sociálně demokratických odborů opustila stranu a založila Českou sociálně demokratickou stranu dělnickou v Rakousku.³⁰⁶ V dalším vývoji je toto hnutí

³⁰³ Velmi důležitým momentem se stalo vystoupení části českých sociálně demokratických poslanců, kteří odmítli sociálně demokratický internacionální postoj a naopak se aktivně přihlásili k podpoře českých státoprávních požadavků. Tato aktivita z roku 1897 vedla ke konstituování nového politického proudu – národních socialistů.

J. HARNA, *Česká strana národně sociální*, in: J. MALÍŘ – P. MAREK (eds.), *Politické strany (díl I.)*, Brno 2005, s. 395-414.

³⁰⁴ Volby v roce 1907 proběhly ve dvou květnových termínech. Jednalo se o první volby v Předlitavsku, které proběhly na základě rovného a všeobecného hlasovacího práva (ovšem pouze pro muže starší 24 let, kteří byli občany Předlitavska). Zároveň se počet poslanců zvýšil na 516. Tentokrát sociálně demokratické strany napříč národnostmi získaly 87 mandátů a staly se nejsilnějším politickým uskupením v Říšské radě. Čeští sociální demokraté získali z tohoto počtu 24 mandátů. Ještě silnější parlamentní frakci však vytvořili němečtí klerikálové a němečtí křesťanští socialisté. Volby ukázaly další fragmentaci politického života v Předlitavsku a postupně bylo pro vládní kruhy stále obtížnější nalézat v parlamentu potřebnou politickou podporu.

K tématu více viz:

O. URBAN, *Česká společnost 1848-1918*, Praha 1982, s. 518 a násl.

P. BĚLINA – J. P. KUČERA – J. KAŠE – M. BOROVIČKA, *Velké dějiny, sv. XII.b*, Praha 2012, s. 203-225.

³⁰⁵ V prvním desetiletí dvacátého století se v celorakouském sociálně demokratickém hnutí prohloubily národnostní rozpory. Jednotlivé sekce strany se nedokázaly shodnout nad způsobem řešení národnostních otázek v Předlitavsku a v září 1909 se na 9. sjezdu strany v Praze delegáti usnesli na nutnosti revize předchozího národnostního programu. Zásadní příspěvek pronesl Bohumír Šmeral, který jasně vyslovil národnostní požadavky, podle kterých se měly jednotlivé národnosti Předlitavska dočkat rovnoprávného postavení. V podstatě by se v případě přijetí mělo jednat o postupné přetvoření státu ve federaci, což centrální orgány celorakouské sociální demokracie odmítly podpořit. Proto v letech 1910 a 1911 došlo k přerušení kontaktů československé a německé sociální demokracie a do první světové války k dalším jednáním o národnostních otázkách nedošlo.

M. HRUBEC – M. BÁRTA (eds.), *Dějiny českého a československého sociálnědemokratického hnutí*, Praha 2006.

³⁰⁶ Jednalo se o jednu z odštěpeneckých organizací, která vznikla jako následek sporů o podobu odborové organizace v letech 1910 a 1911. Ustavující sjezd tohoto politického útvaru se konal v květnu roku 1911. Početně bylo toho hnutí slabé, ve volbách do Říšské rady v roce 1911 získalo přibližně 14 tisíc hlasů oproti 350 tisícům hlasů pro československou sociální demokracii. Finančním

označováno jako centristické, neboť záhy po svém ustavení vstoupilo do řad celorakouské sociální strany. Svým počtem však bylo zcela marginální a nemělo v budoucím vývoji levicového hnutí v Českých zemích výraznější vliv.

V roce 1913 proběhl v Praze sjezd české sociální demokracie, aniž by delegáti tušili, že se před vypuknutím válečného konfliktu již nesejdou. Významným okamžikem do budoucna se stala proklamace, která veřejně ČSDSD zařadila mezi aktivistické strany hlásající myšlenku další existence Rakousko-Uherska.³⁰⁷

Sociální demokraté nebyli jedinou politickou platformou na levé straně politického spektra. Vedle Československé sociálně demokratické strany dělnické je nutné pozornost věnovat nacionalisticky orientovaným národním socialistům a také radikálním až anarchistickým skupinám.

Národně orientovaní levicoví politici se na politickém jevišti zpočátku objevovali v řadách Národní strany svobodomyšlné (= mladočeské). V přímé souvislosti s reformami a rozšířením volebního práva v poslední dekádě devatenáctého století se projevila nutnost reformy české politické scény. Zastřešující mladočeská strana již přestala požadavkům doby vyhovovat. Sdružovala ve svých řadách velké množství názorových proudů, které měly zcela odlišný pohled na další směřování české politiky. Značně rozšířená voličská základna tak potřebovala jasněji vymezené strany a hnutí, ke kterým by se mohla přiklonit. Skupina nacionálně orientovaných levicových politiků se od mladočeské strany oddělila jako první. Vznikem skupiny tzv. Národních dělníků se česká politická scéna rozrostla o dalšího hráče, který společně se sociálními demokraty cílil na sílící dělnictvo.³⁰⁸ Na rozdíl od sociální demokracie však ve svém programu, přijatém na ustavujícím sjezdu nové strany v dubnu roku

a organizačním centrem se stala Vídeň, i když značnou část voličů našla strana v Brně či na Ostravsku.

³⁰⁷ Sjezd proběhl ve dnech 7. – 9. prosince 1913 na pražském Žofíně. Jeden z ústředních referátů zde opět přednesl Bohumír Šmeral, který se znovu přihlásil k myšlence federalizovaného a národnostně spravedlivého Rakousko-Uherska, jehož existence byla podle jeho názoru pro úspěch sociálně demokratického hnutí klíčová. Hlavní myšlenky jeho referátu pak tvořil text tzv. Žofínské deklarace. TAMTÉŽ.

Z. KÁRNÍK, *Na úsvitu dějin české sociální demokracie*, Praha 2019.

³⁰⁸ Pro značnou část českého dělnictva byla národnostní otázka velmi důležitou součástí politického myšlení. Proto v rámci sociálně demokratického hnutí požadovali kladení důrazu i na tento programový bod. Dne 4. dubna 1897 pak na veřejném shromáždění v Praze na Staroměstské radnici zástupci národně orientovaných dělníků odmítli internacionální postoj celorakouské sociální demokracie, a naopak podpořili české státoprávní požadavky. Podle Josefa Harny lze tento okamžik považovat za zakládající schůzi Strany národního dělnictva Československého.

J. HARNA, *Česká strana národně sociální*, in: J. MALÍŘ – P. MAREK (eds.), *Politické strany (díl I.)*, Brno 2005, s. 395-414.

1898,³⁰⁹ neprosazovali internacionalismus a striktně odmítli marxismus a proklamovanou snahu o změnu vlastnických vztahů pomocí násilné revoluce. Pro dělnické voliče naopak přinesli klidnější alternativu orientovanou na požadavek sociálních reforem, rozšíření všeobecného volebního práva doplněného snahou o prosazení práva českého národa na sebeurčení a také na náboženskou svobodu. Sociálním demokratům tak v národních socialistech vyrostl konkurent v podobě levicové, ale nemarxistické strany, která prosazovala změnu formou postupných reforem s důrazem na národní požadavky a ochranu soukromého vlastnictví. Především v posledním bodě se od výše zmíněných sociálních demokratů odlišovali, naopak shodli se v silném antimilitarismu.

Ve volebních kláních se národním socialistům dařilo získávat vždy o něco větší počet mandátů, i když nikdy se nedokázali přiblížit volebním výsledkům sociálních demokratů. Přesto je jejich význam pro zdravý vývoj české politické scény před první světovou válkou naprosto klíčový. Národní socialisté tvořili most mezi socialistickou myšlenkou a měšťanskými stranami. Svým národním cítěním dokázali najít společnou řeč s ostatními českými stranami, což pokračovalo i v průběhu války či po vzniku samostatného státu.

Zcela jiný pohled na směřování levicové politiky nabídli radikálové sdružení pod hlavičkou anarchistického hnutí. Ze své podstaty však do první světové války ani v období po ní nedokázali oslovit větší část proletariátu. Důvody jsou velmi jednoduché. Anarchistické hnutí se od samého počátku utápělo v osobních sporech, a především v neschopnosti dohodnout se na jednotném postupu. Zejména ústřední postava hnutí, kterou byl Stanislav Kostka Neumann,³¹⁰ požadovala, aby se dělnické

³⁰⁹ Ustavující sjezd proběhl počátkem dubna 1898 jako 1. sjezd národně sociálního dělnictva v Praze. K české organizaci se přidala i strana moravských národních dělníků a vznikl tak sjednocený politický útvar Národně sociální strana v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a v Horních a Dolních Rakousích. Jednalo se o alternativu pro vlastenecky smýšlející dělníky a nižší střední vrstvu. Základním bodem programu byl protirakouský antimilitaristický postoj a zároveň důsledný český nacionalismus. Postupně do svých řad přijala část České strany pokrokové (realistů) a spojením s anarchisty se přejmenovala na Českou stranu socialistickou. V období první Československé republiky vystupovala nejprve jako Československá strana socialistická, aby se v roce 1926 znovu přejmenovala na Československou stranu národně socialistickou. Po celé období první republiky byla alternativou pro levicové, avšak národně smýšlející voliče, kteří stáli proti komunistickému radikalismu i proti sociálně demokratickému nadnárodnímu principu.

TAMTÉŽ.

³¹⁰ Stanislav Kostka Neumann (1875 – 1947) – novinář, básník a levicový intelektuál. Pocházel z dobře situované rodiny, jeho otec byl také poslancem Říšské rady a Českého zemského sněmu. Jeho otec však zchudl po krachu svého podnikání a zanedlouho zemřel. Nezajištěného Stanislava i jeho matky se ujali otcovi příbuzní. Mladý Stanislav studoval nejprve na gymnáziu a následně na obchodní akademii, avšak ani jednu z těchto pražských škol nedokončil. Po předčasném ukončení

odborníky staly politickými organizacemi schopnými oslovit širší část dělnictva. Jeho odpůrci to však odmítali jako odcizení se myšlenkou anarchismu odmítáním klasického volebního zápasu. Konkrétnější obrysy politické organizace přinesly až poslední měsíce před vypuknutím války. V dubnu 1914 proběhl sjezd, který organizačně sloučil nejsilnější anarchistické organizace,³¹¹ a výsledkem byla Federace českých anarchokomunistů, která však nestihla skutečně zahájit svou činnost, což se nezměnilo ani v následujících letech. Během válečného konfliktu se totiž stala jedním z terčů státní perzekuce, což mnozí představitelé včetně Bohuslava Vrbenského pocítili na vlastní kůži.³¹²

studii začal pracovat jako novinář a vydával také vlastní texty. Postupně se začal pohybovat mezi radikálními skupinami pokrokové mládeže a účastnil se také chodu sociálně demokratické strany. Pro svou politickou provokativní činnost se v roce 1894 dostal do vězení, kde strávil více než rok. Po návratu se stal jednou z ústředních postav anarchistického hnutí v severních Čechách, kde velmi často navštěvoval místní dělníky a horníky. Během první světové války narukoval a od roku 1915 ji strávil v rakousko-uherské uniformě jako člen sanitní služby. Po vzniku Československa se stal poslancem za Československou stranu socialistickou. Patřil k radikálním příznivcům tzv. anarchokomunismu a počátkem dvacátých let jej najdeme v řadách zakladatelů KSČ. Ve prospěch komunistické agitace napjal také svůj literární talent a stal se jednou z vůdčích postav proletářské poezie. Avšak po V. sjezdu KSČ v roce 1929 podepsal Manifest sedmi, za což byl ze strany vyloučen. Členství mu bylo obnoveno až na sklonku třicátých let (roku 1938). Během nacistické okupace žil v ústraní a po osvobození Československa získal titul národního umělce.

K osobnosti S. K. Neumanna viz:

Miroslav MACHÁČEK, *Stanislav K. Neumann*, Praha 1985.

Božena NEUMANNOVÁ – Jiří VESELSKÝ – Milan BLAHYNKA (eds.), *Byla jsem ženou slavného muže*. Brno 2015.

³¹¹ České anarchistické hnutí mělo v tomto období dvě centra. Vedle pražského, kde se ústřední postavou stal S. K. Neumann, to bylo anarchistické hnutí v severních Čechách. Činnost těchto anarchistů byla napojena na odborové hnutí vznikající zejména po duchcovské stávce v roce 1900. V dalších letech lze zaznamenat ideové i osobní spory mezi těmito centry, které se čelní představitelé pokusili překlenout v roce 1904. Na sklonku listopadu 1904 vznikla Česká federace všech odborů a o měsíc později se další anarchistické skupiny sdružily do České anarchistické federace. I když se obě organizace pokoušely o spolupráci, panovaly mezi nimi značné rozpory. Teprve těsně před první světovou válkou se částí anarchistického hnutí podařilo získat podporu pro založení Federace českých anarchokomunistů, která se měla chovat jako relevantní politická síla. Vypuknutím válečného konfliktu však činnost anarchistů téměř ustala, především z důvodu zostřené perzekuce rakouských úřadů.

L. CABADA, *Komunismus, levicová kultura a česká politika*, Pelhřimov 2005, s. 17-21.

P. MAREK, *Čeští anarchokomunisté*, in: J. MALÍŘ – P. MAREK (eds.), *Politické strany (díl I.)*, Brno 2005, s. 747-762.

³¹² Bohuslav Vrbenský (1882 – 1944) – levicově zaměřený politik, intelektuál a novinář, který však také působil jako lékař. Vystudoval lékařskou fakultu a již během studií se zapojil do veřejného života jako předseda Svazu českého studentstva. Již před první světovou válkou se hlásil ke krajní levici, a proto se během první světové války ocitl v internaci (v letech 1914-1917). Po propuštění z internace se opět zapojil do veřejného života a vstoupil do řad socialistické strany. Po vzniku Československa působil jako poslanec v Revolučním národním shromáždění a jako poslanec po parlamentních volbách v roce 1920. V prvních letech existence samostatného státu zastával i ministerské posty (např. ministr výživy lidu nebo ministr veřejných prací). Postupně se jeho politický názor oddaloval od programu národně socialistické strany, což se projevilo například v hlasování proti zákonu na ochranu republiky, za což byl z mateřské strany vyloučen. Oklikou přes Neodvislou socialistickou stranu dělnickou se Vrbenský začlenil do řad KSČ. Během druhé světové války po krátkém zatčení emigroval do Sovětského svazu, kde spolupracoval s Klementem Gottwaldem.

Z předrevolučních prací o B. Vrbenském lze zmínit:

Jiří TŮMA, *Bohuslav Vrbenský – o životě a díle revolucionáře*, Ústí nad Labem 1980.

4.2 Krajní levice a první světová válka

Vyhlášením války Srbsku vstoupila mnohonárodnostní monarchie do posledního období své existence. Aktivním rozpoutáním válečného konfliktu se vydala na cestu, ze které již pro národnostní slepenec pod stále více uvadající vládou Habsburků nebyla cesta zpět. Od sociálních demokratů v Rakousko-Uhersku se čekalo jasné protiválečné vystoupení v souladu s programem II. internacionály. Ve skutečnosti se proti stále se prohlubujícímu válečnému konfliktu sociální demokraté téměř nevymezili. V podstatě poslední akcí společné celostátní sociální demokracie bylo setkání zástupců jednotlivých národních organizací. Na rozdíl od českých delegátů, kteří byli silně proti válce, se němečtí kolegové projevíli jako podporovatelé konfliktu, ve kterém neviděli dříve proklamovanou imperialistickou válku, ale mobilizaci zdůvodňovali bojem proti ruskému carismu, či dokonce soubojem Germánů se Slovany. Také polští sociální demokraté dali přednost národnímu hledisku a podporovali vyhlášení války romanovské dynastii jako symbolu útlaku velké části polského národa. Čeští delegáti tak zůstali prakticky osamoceni a neúspěch tohoto setkání předznamenal faktický rozpad II. internacionály. Na bruselském setkání zástupců evropských socialistických stran zaznělo, že levicové strany nejsou schopné a mnohdy ani ochotné podniknout konkrétní protiválečné kroky. Tato rozpolcenost znemožnila další fungování internacionály.

Čeští sociální demokraté se k válečnému běsnění postavili po svém. Ústřední vedení přikázalo místním organizacím omezit činnost na absolutní minimum a povolilo pouze akce zaměřené na charitativní činnost. I když ani to nezabránilo tomu, aby policejní orgány opakovaně konfiskovaly tiskový orgán strany,³¹³ je pravdou, že ostatní české politické strany byly pronásledovány podstatně více.

Na centrální úrovni však strana fungovala i nadále a jistě si zaslouží pozornost vnitrostranický vývoj, který po vzniku Československa pokračoval až směrem

³¹³ Právo lidu byla sociálně demokratická tiskovina, která původně vznikla jako regionální titul vydávaný pro oblast Hradce Králové. První číslo vyšlo v roce 1893 a v roce 1897 se redakce přestěhovala do Prahy. Z titulu se tak stal ústřední list sociálně demokratické strany. Po vzniku Československa a prohloubení rozporu ve straně se i na stránkách Práva lidu odehrával ideový souboj mezi příznivci levého a pravého křídla strany.

Jakub KONČELÍK – Pavel VEČEŘA – Petr ORSÁG, *Dějiny českých médií 20. století*, Praha 2010.
M. HRUBEC – M. BARTA (eds.), *Dějiny českého a československého sociálnědemokratického hnutí*, Praha 2006.

k rozkolu ve straně a vytvoření několika konkurenčních politických útvarů včetně komunistické strany.

Ukončení činnosti II. internacionály a rozpad celorakouské sociální demokracie přineslo ústřední postavě českých sociálních demokratů – Bohumíru Šmeralovi – hořké zklamání.³¹⁴ Jeho koncepce federalizace Rakousko-Uherska se ocitla v troskách. Otázkou tedy zůstalo, jakou cestou se má pod jeho vedením ČSDSD nadále ubírat. Opuštění tzv. austromarxistické koncepce sociálního státu pod habsburskou nadvládou Šmeralovi umožnilo poněkud otupit rozpory mezi sociálními demokraty a ostatními stranami, od nichž slýchal výtku o nedostatku národního citění. Se zvyšujícím se státním útlakem se po roce 1916 změnil i postoj sociální demokracie. Postupně se její představitelé zapojili do výrazně okleštěného politického života a částečným příklonem k podpoře národních zájmů se stali pro další strany zajímavým politickým partnerem. Sociální demokraté také personálně podpořili vznik Národního výboru i Českého svazu.³¹⁵ Oportunní politika však neměla v řadách sociálních demokratů pouze zastánce.

³¹⁴ Bohumír Šmeral (1880 – 1941) – sociálně demokratický a následně komunistický politik a jeden z hlavních teoretiků dělnického hnutí u nás. Pocházel ze středostavovské rodiny a po gymnaziálních studiích získal právnické vzdělání na Karlo-Ferdinandově univerzitě. V roce 1904 získal titul doktora práv. Již během studií se aktivně zapojil do politické činnosti v řadách sociální demokracie, od roku 1908 aktivně působil v tiskovině *Právo lidu* a v roce 1911 získal poslanecký mandát do Říšské rady. V době první světové války se neslavně zapojil do tzv. knoflíkové aféry, čímž jeho pověst mezi představiteli domácího i zahraničního odboje výrazně utrpěla. Zároveň prosazoval v duchu svého marxistického přesvědčení přeměnu Rakousko-Uherska v socialistický stát (idea austromarxismu), proto až do konce první světové války nepodporoval vznik samostatného Československa. Po vzniku ČSR se stáhl z vysoké politiky a odmítl účast ve vládě i v Revolučním národním shromáždění. V následujících letech navštívil sovětské Rusko a jednal i s V. I. Leninem a do Československa se vrátil v roce 1920. Stal se tak ústřední postavou krajně levicového křídla v sociálně demokratické straně a jednou z hybných sil pokusu o prosincovou generální stávkou. Po vzniku KSČ v roce 1921 se stal jejím hlavním představitelem. Avšak jeho vliv v dalších letech postupně ochabl a paradoxně se dočkal nálepky politického oportunisty a odpůrce bolševizace KSČ. Styl jeho politiky byl jeho kritiky dokonce označován za tzv. „šmeralismus“. V roce 1929 se poprvé nedostal do ústředního výboru a následně na čas opustil Československo.

K osobnosti B. Šmerala viz:

J. GALANDAUER, *Bohumír Šmeral*, Bratislava 1986.

Z. KÁRNÍK, *Socialisté na rozcestí*, Praha 1996.

Z. KÁRNÍK, *Na úsvitu dějin české sociální demokracie*, Praha 2019.

Václav ŠPLÍCHAL, *Šmeralův odkaz z roku 1921*, Pelhřimov 2012.

V. ŠPLÍCHAL, *Šmeralovy představy o socialismu*, Jihlava 2012.

Miroslav M. HLAVÁČ, *Čeští Maffiáni 1914-1918*, Karviná 2008, s. 152-157.

³¹⁵ Národní výbor vznikl 18. listopadu 1916 jako zastřešující organizace pro většinu českých politických stran na území Čech, Moravy a Slezska. Společně s Českým svazem, který vedle Národního výboru sdružoval také české poslance Říšské rady, však fungoval pouze do roku 1917, kdy ukončil svou činnost. Důvodem se stal narůstající odpor zvětšující se části českých politiků a také veřejnosti, kritizující prorakouskou politiku, která podle nich nehájila zájmy českého národa. Národní výbor pak obnovil svou činnost až v červenci roku 1918 za zcela jiných okolností a s výrazněji protivládní politickou linií. Podobnou politickou aktivitu začal vyvíjet i reaktivizovaný Český svaz.

K této problematice viz:

Sociální demokracie pod Šmeralovým vedením rozhodně nebyla jednotnou stranou. S pokračujícím válečným konfliktem se uvnitř strany vytvářela různá opoziční křídla, která se vyslovila proti Šmeralově oportunní politice. Nejsilnějšími byly dvě frakce – pro snadnější orientaci je můžeme s trochou zjednodušení označit jako anarchistické a nacionalistické křídlo.

Pragmatictější a národně orientovaná skupina v čele s Gustavem Habrmanem³¹⁶ reprezentovala křídlo, které posléze ovládlo stranu a donutilo Šmerala odstoupit ze všech veřejných funkcí. Habrman, Tusar³¹⁷ a další představitelé této skupiny začali sociální demokracii zejména od roku 1917 po částečném obnovení parlamentního

P. BĚLINA – J. P. KUČERA – J. KAŠE – M. BOROVIČKA, *Velké dějiny, sv. XII.b*, Praha 2012, s. 620-646.

František EMMERT, *Zrození republiky – národní revoluce 1918*, Praha 2018.

Robert KVAČEK, *První světová válka a česká otázka*, Praha, Kroměříž 2003.

I. ŠEDIVÝ, *Češi, české země a Velká válka 1914-1918*, Praha 2014.

³¹⁶ Gustav Habrman (1864 – 1932) – levicově orientovaný politik a intelektuál, ústavní činitel během první Československé republiky. Již v mládí se zapojil do sociálně demokratického politického proudu, za což byl odsouzen k několikaletému vězení. Po propuštění krátce pobýval v zahraničí. Po návratu pracoval jako redaktor levicového tisku a ve volbách v roce 1907 získal poslanecký mandát do Říšské rady, který obhájil i ve volbách následujících. Během první světové války spolupracoval s Masarykem a představoval čelného představitele tzv. národní opozice a protiváhu Šmeralově oportunistické politice. Zastupoval sociální demokracii také v Národním výboru československém. Po vzniku ČSR se zapojil do vládních struktur, ve kterých zastupoval mateřskou stranu a opakovaně zastával ministerské posty (např. ministerstvo školství nebo sociální péče). Do konce svého života zastával post poslance a následně senátora v československém parlamentu.

Pro dokreslení osobnosti G. Habrmana viz jeho paměti či publikaci sestavenou nedlouho po jeho smrti:

Gustav HABRMAN, *Z mého života – vzpomínky (z let 1876-1877, 1884-1896)*, Praha 1924.

TÝŽ, *Mé vzpomínky z války – črty a obrázky o událostech a zápasech za svobodu a samostatnost*, Praha 1928.

G. HABRMAN – V. MASÁK (ed.), *Gustav Habrman, myšlenky a názory*, Plzeň 1934.

Ke studiu se také nabízí sborník:

M. HRUBEC – M. BÁRTA (eds.), *Dějiny českého a československého sociálnědemokratického hnutí*, Praha 2006.

³¹⁷ Vlastimil Tusar (1880 – 1924) – československý politik a představitel sociálně demokratického politického proudu. Získal středoškolské vzdělání ekonomického směru a následně se na počátku 20. století také aktivně zapojil do politiky. Od roku 1903 působil jako redaktor sociálně demokratického listu *Rovnost* a postupně se stal jeho šéfredaktorem. Od roku 1911 byl také členem Říšské rady, kde vykonával poslanecký mandát v řadách sociálně demokratického klubu. Aktivní zůstal i během první světové války, avšak zpočátku stál na straně prorakouského aktivistického proudu. Nejdéle v roce 1917 však došel k přesvědčení, že aktivistická politika není správným směrem a přiklonil se k myšlence vzniku samostatného státu. Stal se tak členem Národního výboru československého a v říjnu 1918 pobýval ve Vídni. Pravděpodobně právě Tusar informoval na konci října 1918 Aloise Rašína a další představitele odboje, že nastal vhodný okamžik k vyhlášení samostatnosti. Po vzniku ČSR zůstal ve Vídni jako vyjednavatel s rakouskou vládou, ale v červenci 1919 byl jmenován druhým předsedou vlády namísto Karla Kramáře. V této funkci zůstal i po parlamentních volbách v dubnu 1920. V září téhož roku však jeho vláda podala demisi a byla vystřídána úřednickou vládou Jana Černého. Tusar poté zamířil do Německa, kde se léčil z výrazných zdravotních komplikací. Zároveň byl jmenován československým velvyslancem v Německu a v této funkci zůstal do roku 1924, kdy zemřel.

Více k osobnosti V. Tusara viz:

Zdeněk KÁRNÍK, *Vlastimil Tusar – novinář, politik, diplomat*, Praha 2005.

systému v monarchii směřovat k nacionalisticky orientovaným stranám. Díky tomu také zástupci nacionalistické skupiny sociálních demokratů vycestovali do neutrálního Švédska, kde se v červnu 1917 zúčastnili sjezdu skomírající II. internacionály.³¹⁸ I když sjezd prakticky ničeho nedosáhl, pro české politické prostředí byl dalším ze zlomových okamžiků na cestě k samostatnému státu. Česká delegace se ve švédské metropoli prvně setkala s představiteli masarykovské zahraniční akce a po jednání s profesorem Maxou jednoznačně vyjádřili podporu Masarykově politice. Ve vnitrostranickém vývoji to znamenalo převážení vlivu na stranu nacionalistické frakce, následkem čehož byl Šmeral donucen odstoupit ze svých funkcí v čele sociální demokracie i v Českém svazu a Národním výboru.

V čele další opoziční skupiny stanul František Modráček.³¹⁹ Od poloviny roku 1917 prosazoval program radikálního státního socialismu podpořeného jakýmsi socialistickým družstevním řádem. Modráček odmítl základní myšlenku marxismu – znárodnění výrobních prostředků. Podle Modráčka by široce založené znárodnění vedlo k nežádoucí koncentraci moci v rukou státu a společně s nevyhnutelným nárůstem byrokracie by vedlo k omezení práv jednotlivce a nedovolilo by dosažení socialistických cílů. Základem ideální společnosti pro něj byla zemědělská a průmyslová družstva, která zamezí nebezpečí koncentrace hospodářské a politické

³¹⁸ Sjezd II. internacionály v hlavním městě Švédska Stockholmu oficiálně proběhl od června do srpna 1917. Zúčastnil se jej však jen zlomek pozvaných delegátů, protože mnozí z nich byli od příjezdu zrazováni či jim bylo bráněno v účasti. Naplno se zde projevil odštědivé tendence, když se mnohé sociálně demokratické a dělnické strany ztotožnily s válečnými cíli svých zemí a odklonily se od internacionalismu.

K. McDERMOTT – J. AGNEW, *Kominternu*, Praha 2011.

L. CABADA, *Komunismus, levicová kultura a česká politika*, Pelhřimov 2005, s. 29-30.

³¹⁹ František Modráček (1871 – 1960) – anarchisticky a levicově orientovaný politik a intelektuál. Do veřejného života se zapojil již na konci 19. století, kdy začal koketovat s anarchismem. Byl jedním z odsouzených v procesu s tzv. Omladinou. Po propuštění z vězení vstoupil do sociální demokracie. Prosazoval levicovou politiku, avšak plně nesouhlasil s marxistickou teorií. Od roku 1907 až do konce první světové války zastával poslanecký mandát v Říšské radě. Po vzniku ČSR se v řadách sociální demokracie zapojil do budování nového státu, avšak v řadách sociální demokracie představoval kritický proud vystupující proti politice Bohumíra Šmerala. Stal se také členem Revolučního národního shromáždění, a právě během tohoto mandátu se rozešel se sociální demokracií a spolupodílel se na založení Socialistické strany československého lidu pracujících. Tento politický útvar prosazoval levicovou politiku, avšak inklinoval spíše k národnímu principu než k marxistickému univerzalizmu. Po sporech s Josefem Hudcem a po rozpadu vlastní strany se vrátil do sociální demokracie, za kterou zastával senátorské křeslo až do konce druhé Československé republiky.

K osobnosti F. Modráčka viz:

Pavel KOSATÍK, *Čeští demokraté: 50 nejvýznamnějších osobností veřejného života*, Praha 2010, s. 149-154.

M. HRUBEC – M. BÁRTA (eds.), *Dějiny českého a československého sociálnědemokratického hnutí*, Praha 2006.

K procesu s tzv. Omladinou lze využít například publikaci:

Jiří PERNES, *Spiklenci proti Jeho Veličenstvu – historie tzv. spiknutí Omladiny v Čechách*, Brno 2002.

moci v rukou státu, ve kterém viděl nebezpečí také pro prosazovanou individualitu člověka. V dalších měsících se Modráčkova skupina pokusila o navázání spolupráce s Vrbenského anarchokomunisty, a dokonce se objevily tendence směřující ke sloučení s národními socialisty.

Do nepřehledného vývoje české levicové scény znovu přispěl i Šmeral. Po svém nuceném odstoupení z vedení strany³²⁰ se stal představitelem nově vzniklého levicového křídla, které se orientovalo na podporu myšlenek ruské bolševické revoluce. Cesta k vytvoření budoucí komunistické strany začala právě v tomto okamžiku. Šmeralovi přívrženci navázali úzké kontakty s podobně orientovaným křídlem v rámci rakouské sociální demokracie a jejich cílem se stalo vyvolání socialistické revoluce ve státech „Ústředních mocností“. Vznik národních států považovali za zbytečný, když následná bolševická revoluce měla přetvořit střední Evropu do podoby internacionálního politického útvaru pod vedením bolševického hnutí.

Rozjitřenou atmosféru na levicové scéně se představitelé národních socialistů a části sociálně demokracie pokoušeli během následujícího roku 1918 uklidnit a nalézt programovou shodu, která by umožnila sloučení obou hlavních levicových stran do silnějšího uskupení. Na přelomu března a dubna 1918 se integrační proces posunul ke vzniku České socialistické strany, která kromě národních socialistů ve svých řadách přivítala i část anarchokomunistů, část Pokrokové strany a některé další marginální organizace. Problém byl však s rozklíženou sociální demokracií. Skupina kolem Modráčka a nacionalistické křídlo se vyslovily pro sloučení, zemské organizace, kde měli silnou pozici příznivci Šmerala, se proti integračnímu procesu poměrně jednoznačně vymezily.

Zástupci obou stran se dokázali dohodnout pouze na vzniku zastřešujícího orgánu v podobě Socialistické rady,³²¹ ve které měli sociální demokraté i národní socialisté

³²⁰ Na zasedání ústředního výboru sociální demokracie, který proběhl 28. a 29. září 1917, došlo k odvolání Šmerala ze všech funkcí ve vedení strany. Zároveň byl zbaven dohledu nad stranickým listem *Právo lidu*.

P. POPÁLENÝ, *Vznik a profilace KSČ*, Praha 2020, s. 65-67.

³²¹ Socialistická rada měla představovat nadstranický orgán levicových sil v závěru první světové války. Paritní zastoupení v radě měli sociální demokraté a národní socialisté. Řídícím orgánem se stal Akční výbor a ústřední postavou Bohumír Šmeral. Vznik uskupení se datuje na 6. září 1918 a postupně se z rady měl vytvořit jednotný levicový politický útvar. Určitým způsobem se jednalo o konkurenci Národnímu výboru, přestože se rada podřizovala jeho rozhodnutím. Socialistická rada vznikem Československa ztratila svou funkci a v průběhu roku 1919 zanikla.

P. POPÁLENÝ, *Vznik a profilace KSČ*, Praha 2020, s. 68-69.

M. M. HLAVÁČ, *Čeští Maffiáni 1914-1918*, Karviná 2008, s. 152-158.

stejný počet zástupců. Neschopnost úzké spolupráce mezi oběma stranami, natož koordinace s blokem měšťanských stran se naplno ukázala během příprav generální stávky.³²² V polovině října 1918 mělo dojít k masovému vystoupení proti vývozu potravin z českých zemí, čehož se radikální představitelé Socialistické rady, a především členové skupiny kolem Šmerala pokusili využít k provedení státního převratu. Podle radikálních plánů mělo dojít k vyhlášení samostatné české (sic!) republiky a nastolení socialistického zřízení. Měšťanské strany ve spolupráci s umírněnou částí stran socialistických poměrně razantně zasáhly a Šmeralův pokus označily za snahu o ustavení bolševického sovětu na našem území. Šmeral tak byl znovu donucen k odchodu z vedoucích funkcí a opět se nuceně stáhl do ústraní. Myšlenka na zřízení socialistického státu bolševického ražení se však v českém prostředí již usadila a získala své oddané příznivce.

Po vzniku samostatného státu se sociální demokracie přejmenovala na Československou sociálně demokratickou stranu dělnickou a ve svých řadách přivítala také původní centristy, kteří se po rozpadu Rakousko-Uherska ocitli bezprizorní, a také slovenské sociální demokraty.³²³

³²² Stávku lze i přes neshody mezi socialistickými stranami označit za úspěšnou, i když k větším veřejným vystoupením a demonstracím nedošlo. Například v Praze byly v ulicích rozmístěny silné vojenské hlídky, které větším projevům nespokojenosti zabránily. Práci však zastavila většina továren a průmyslových provozů. Vyhlášení stávky poněkud zaskočilo Národní výbor československý, který se od ní distancoval především z obavy z propuknutí bolševických nálad mezi nespokojenou veřejností. Socialistická rada pak v reakci na stávku slíbila, že další aktivity budou již plně v režii Národního výboru československého.

P. POPÁLENÝ, *Vznik a profilace KSČ*, Praha 2020, s. 68-69.

M. M. HLAVÁČ, *Čeští Maffiáni 1914-1918*, Karviná 2008, s. 152-158.

³²³ Slovenská sociálnědemokratická strana v Uhersku vznikla v červnu 1905 na sjezdu v Bratislavě. Strana začala úzce spolupracovat s českými sociálními demokraty, naopak uherské vedení sociální demokracie vznik tohoto útvaru neuznalo a zakázalo její působení v odborových organizacích. Strana tak byla nuceně začleněna do struktur sociálně demokratické strany v Uhersku, i když si až do konce existence monarchie zachovala určitou autonomii a pokoušela se hájit slovenské národní zájmy. Strana zanikla začleněním do československé sociální demokracie krátce po vzniku samostatného Československa v roce 1918.

Dušan KOVÁČ, *Dějiny Slovenska*, Praha 2011.

4.3 Směrem k samostatné komunistické straně

Vznikem samostatného Československa v říjnu 1918 se sice naplnil cíl domácího i zahraničního odbojového hnutí i většiny české a slovenské společnosti, politickou jednotu však nepřinesl. Následný vývoj se ubíral spíše opačným směrem a do československé politiky se vrátily tradiční prvky politického soupeření. I když se zpočátku ústřední postavy české politické scény snažily nastolit jednotu a provést nově vzniklý stát poválečnou krizí, záhy se ukázalo, že programy jednotlivých stran jsou natolik rozdílné, že široce založené vládní koalice budou stát na skleněných nohách. Pevnou a smysluplnou spolupráci se nepodařilo navázat ani mezi hlavními levicovými stranami, i když u nich by se podobnost politických myšlenek dala předpokládat. Socialisté ani sociální demokraté však nedokázali překlenout odlišnosti v zamýšleném prosazení politických cílů.

Projekt Socialistické rady se ukázal jako neschopný dalšího života, a proto se alespoň navenek pokusily levicové strany ukázat jednotu založením nového uskupení – Socialistického bloku. Jednalo se o podpůrný politický útvar hlásící se k myšlence demokratického Československa a spolupráce s ostatními československými stranami v první vládě tzv. Všenárodní koalice,³²⁴ jejímž předsedou se stal Karel Kramář.³²⁵ Zpočátku se zdálo, že by se obě levicové strany mohly stát pevnou oporou politické linie prezidenta Masaryka.

³²⁴ Vláda Všenárodní koalice pod vedením Karla Kramáře řídila mladou republiku od 14. listopadu 1918 do 8. července 1919, kdy její mandát skončil na základě výsledků obecních voleb ve prospěch kabinetu Vlastimila Tusara. Ve vládě byly zastoupeny všechny strany působící v Revolučním národním shromáždění – sociální demokraté, českoslovenští socialisté, státoprávní demokraté, agráři a blok klerikálních stran.

A. KLIMEK, *Velké dějiny*, sv. XIII., Praha – Litomyšl 2000, s. 52-60 a s. 110-118.

Z. KÁRNÍK, *České země v éře První republiky (díl I.)*, Praha 2003, s. 63-67.

³²⁵ Karel Kramář (1860 – 1937) – jeden z čelných představitelů české a československé politiky, ústřední postava domácího odboje během první světové války. Karel Kramář po vystudování gymnázia v Praze úspěšně absolvoval také právnickou fakultu v Praze a stal se doktorem práv. Již v 19. století se aktivně zapojil do českého politického života. Stal se poslancem Říšské rady i Českého zemského sněmu. Na rozdíl od Masaryka, se kterým se v tomto období sblížil, zůstal v mladočeské straně, kde představoval zastávce umírněného křídla. V první dekádě dvacátého století se u Kramáře objevil příklon k myšlence novoslovanství a snahy o provázání a kulturní a politickou spolupráci napříč slovanskými národy. Po vypuknutí první světové války se aktivně zapojil do odboje, za což byl v roce 1915 zatčen a v roce následujícím pro velezradu odsouzen k trestu smrti. Z vězení se dostal v roce 1917 po amnestii vydané nastoupivším císařem Karlem I. Kramář se opět naplno zapojil do politického života a v březnu 1918 stál u zrodu nové politické strany – České státoprávní demokracie. Svůj okamžik slávy si však Kramář přímo neužil, protože v době vzniku republiky dlel v Ženevě, kam odjel na jednání s Masarykem. V následujícím období se stal prvním československým premiérem a také řídil zasedání Revolučního národního shromáždění, na kterém byl habsbursko-lotrinský rod zbaven vlády a vyhlášeno republikánské zřízení. Na československé politické scéně zůstal jako čelný

Čeští socialisté se následně stali mateřskou organizací ministra Beneše, který vyhověl přání domácí politické scény, aby se stal aktivním členem nějaké politické strany. Ani této straně se nevyhnuly poválečné rozpory. Podobně jako u dalších stran prvorepublikové politické scény lze také o socialistech po roce 1918 hovořit jako konglomerátní straně. Již na přelomu let 1918 a 1919 se v řadách socialistů objevují odstředivé tendence reprezentované především anarchistickým proudem. Anarchisty neuspokojil především podíl na moci v socialistické straně, který dostali po vzniku Československa. Jediné ministerské křeslo (B. Vrbenský) a pouhý jeden poslanecký mandát (S. K. Neumann) nemohl anarchistům stačit, což dali hlasitě najevo počátkem února 1919.³²⁶ Na sjezdu uspořádaném právě anarchisty, na který původně nemělo být ústřední vedení socialistické strany pozváno, se vyslovili pro převzetí řízení strany, protože se viděli jako jediná síla, která je schopná prosadit podle nich pravý socialismus. V jejich podání se mělo jednat o již několikrát zmíněný socialismus družstevní. Vrbenský se také vyjádřil k možnosti sloučení se sociálními demokraty. I když se pochvalně vyjádřil o skupině kolem Františka Modráčka, k vývoji v sociálně demokratické straně byl velice skeptický a nevěřil, že by se právě příznivci této skupiny dokázali prosadit do vedoucích pozic. Sám Vrbenský však možnost spolupráce se sociálními demokraty dalším postupem znemožnil, když prohlásil, že schvaluje a podporuje bolševickou revoluci a nastolení bolševického režimu v Rusku. Tím nejen popudil konzervativnější část vlastní strany, ale také zmíněného Modráčka, který naopak patřil k hlasitým kritikům bolševického Ruska.³²⁷

Anarchistické skupiny v socialistické straně tak operovaly nadále samostatně, a dokonce se jejich hlavní postavy – Neumann a Vrbenský – dostaly do vzájemného

představitel nacionalistického a pravicového proudu. Jako hlavní představitel národně demokratické strany zasedal také v lavicích československého parlamentu nepřetržitě až do své smrti.

K osobnosti Karla Kramáře viz například:

Martina WINKLEROVÁ, *Karel Kramář (1860–1937)*, Praha 2011.

Martina LUSTIGOVÁ, *Karel Kramář – první československý premiér*, Praha 2007.

Jiří MALÍŘ, *Karel Kramář a Morava v letech 1891–1914*, in: *Moderní dějiny*, 17, 2009, č. 2, s. 139–162.

Jana ČECHUROVÁ – Dana STEHLÍKOVÁ – Miroslava VANDROVCOVÁ, *Karel a Naděžda Kramářovi doma*, Praha 2008.

³²⁶ Sjezd proběhl ve dnech 1. a 2. února 1919 a byl celý připraven bez vědomí oficiálního vedení strany. Delegáti odmítli aktuální politiku vlastní strany i sociální demokracie, kterou viděli jako málo aktivní směrem k nastolení socialismu v Československu. Případné spojení se sociální demokracií podmiňovali jejím zaktivizováním.

L. CABADA, *Komunismus, levicová kultura a česká politika*, Pelhřimov 2005, s. 39-41.

³²⁷ L. CABADA, *Komunismus, levicová kultura a česká politika*, Pelhřimov 2005, s. 40.

P. MAREK, *Čeští anarchokomunisté*, in: J. MALÍŘ – P. MAREK (eds.), *Politické strany (díl I.)*, Brno 2005, s. 747-762.

J. HARNA, *Česká strana národně sociální*, in: TAMTÉŽ, s. 395-414.

sporu. Kamenem sváru byl postoj k nově vzniklé Komunistické internacionále, protože Neumannova severočeská anarchistická skupina vznik zastřešující komunistické organizace přivítala, naopak Vrbenského příznivci takovým nadšením neoplývali. Neumannova skupina byla skutečně výrazně aktivnější a již v dubnu 1920 se přihlásila k politické linii Kominterny, a ještě v témže měsíci rozhodla o přetvoření anarchistických skupin na tzv. Svaz komunistických skupin, který odmítl další spolupráci se socialistickou stranou, a naopak začal aktivně požadovat vznik strany komunistické. Na rozdíl od příznivců komunistických myšlenek v sociální demokracii, kteří toužili po založení masové a široce založené politické strany, se Svaz komunistických skupin pasoval do role malé, ale o to aktivnější a radikálnější politické strany, která v sobě nesla relikv anarchistického individualismu tolik typického pro anarchistická hnutí nejen na našem území již od 19. století.³²⁸

Přesto obě platformy v rámci socialistické strany zaujaly shodný postoj k marxistickým radikálům v sociální demokracii. I když všichni spatřovali v nastolení bolševického režimu v Rusku správný směr vývoje, odmítali Šmeralovu skupinu v rámci sociální demokracie jako oportunistické křídlo.

Také v sociální demokracii situace nabrala směr k vnitrostranickým neshodám, které postupně začaly ohrožovat samu existenci sociálně demokratické strany. V řadách sociálních demokratů se začala profilovat rozličná křídla, jejichž neshody rozklížovaly stranu zevnitř a spěly k dramatickým událostem kolem vzniku komunistické strany. Je proto je na tomto místě nutné podrobně popsat vývoj v sociální demokracii v prvních dvou letech existence Československé republiky.

Sociální demokracie se ještě v roce 1918 stala první politickou stranou s celostátní působností. Na XII. sjezdu v prosinci 1918³²⁹ Československá sociálně demokratická strana dělnická proklamovala sloučení s Českou sociálně demokratickou stranou v Rakousku (tzv. centristé) a také se slovenskými sociálními demokraty (Slovenská

³²⁸ Svaz komunistických skupin se tak stal přímým pokračovatelem anarchistického hnutí a měl i nadále největší podporu v severních Čechách. Na květnové konferenci se Svaz přihlásil k politice nekompromisního socialismu nastíněného Kominternou.

L. CABADA, *Komunismus, levicová kultura a česká politika*, Pelhřimov 2005, s. 47-52.

³²⁹ XII. sjezd proběhl od 27. do 30. prosince 1918 v Praze a završil sjednocovací proces sociálně demokratických politických uskupení v celostátní politickou platformu. Zpočátku se také jednalo o sloučení s československými socialisty, z něž nakonec pro zásadní programové neshody sešlo. Sociálním demokratům se tak nepodařilo vytvořit zastřešující politickou stranu, o čemž ještě před několika měsíci reálně uvažovali.

J. KUKLÍK, *Československá sociálně demokratická strana dělnická*, in: J. MALÍŘ – P. MAREK (eds.), *Politické strany (díl I.)*, Brno 2005, s. 685-686.

sociálně demokratická strana Uherska).³³⁰ Strana se následně přejmenovala na Československou sociálně demokratickou stranu dělnickou. Důležitějším úkolem sjezdu však bylo stanovení dalšího postupu a schválení programu strany na příští období. A právě v tomto okamžiku se ukázal antagonismus jednotlivých proudů. I když zatím převládl směr podporující setrvání sociální demokracie v koaličních vládách a podporující evoluční politiku zaměřenou na prosazování sociálních reforem pokojnou cestou, levicoví radikálové pod vedením navrátišního se Šmerala se vyslovili proti účasti sociálních demokratů na fungování koaličních vlád. Tato frakce v dohledné době očekávala propuknutí revoluce, a proto odmítala jakoukoli spolupráci s občanskými stranami. Cesta k rozkolu sociální demokracie tak byla nastoupena. Méně informované veřejnosti však tento rozkol zatím mohl uniknout. Sjezdové rezoluce totiž, přes požadavek některých členů sociální demokracie, jasně neodsoudily politickou činnost Šmerala během války pro jeho oportunní politiku či za pokus o nastolení revolučního režimu v polovině října 1918. Šmeral si dokonce udržel pozici v nejužším vedení strany, když společně s Josefem Stivínem³³¹ tvořili v sedmičlenném výboru bolševickou menšinu.

Do prvních poválečných obecních voleb v červnu 1919 zasáhla strana s jednotnou kandidátní listinou, přestože již od počátku roku 1919 stranou zmítaly stupňující se vnitřní spory. Vedle ideových a programových neshod se kamenem úrazu stali navrátišší se zajatci z Ruska, kteří se hlásili k bolševismu. Tito navrátilci byli (především po atentátu na ministerského předsedu Kramáře)³³² ze strany houfně

³³⁰ Slovenští sociální demokraté přivítali vznik společného státu s Čechy. Po vzniku ČSR přerušili slovenští sociální demokraté spolupráci s maďarskými kolegy a v prosinci téhož roku se přihlásili jako sesterská organizace k českým kolegům. Hlavním představitelem slovenských sociálních demokratů byl Emanuel Lehocký, který se v meziválečném období stal také poslancem Národního shromáždění. TAMTÉŽ, s. 683.

Více k politickému systému Slovenska po vzniku ČSR viz:

Jan RYCHLÍK, *Češi a Slováci ve 20. století*, Praha 2012.

³³¹ Josef Stivín (1879 – 1941) – sociálně demokratický politik, poslanec a redaktor. Své první politické zkušenosti získal ve Vídni, kde se zapojil do sociálně demokratického hnutí. Posléze se přesunul do českých zemí a začal se angažovat jako levicový novinář. V roce 1911 se také stal šéfredaktorem sociálně demokratické tiskoviny *Právo lidu*. Sociálně demokratickou stranu zastupoval i v Revolučním národním shromáždění a od roku 1920 až do roku 1939 zasedal v poslaneckých lavicích československého parlamentu. Ve třicátých letech také zastával funkce ve vedení strany a aktivně se podílel na úpravách jejího politického programu. Méně známou skutečností je jeho literární dílo zahrnující politické tituly, ale také poezii či tituly pro děti a mládež.

J. KUKLÍK, *Československá sociálně demokratická strana dělnická*, in: J. MALÍŘ – P. MAREK (eds.), *Politické strany (díl I.)*, Brno 2005, s. 683-709.

J. KONČELÍK – P. VEČEŘA – P. ORSÁG, *Dějiny českých médií 20. století*, Praha 2010.

³³² Atentát na předsedu vlády Karla Kramáře spáchal mladík Alois Josef Šťastný. Tento příznivec radikální levice vystřelil na ministerského předsedu přímo na Pražském hradě. Z bezprostřední blízkosti použil revolver, avšak shodou náhod se střela odrazila od Kramářovy peněženky, kterou měl

vyučování, což Šmeralova skupina ostře kritizovala. I když později vedení strany svůj postoj zmírnilo, třecí plochy se neobrousily. Vývoj směřoval opačným směrem a radikální levice začala sílit. Již v únoru 1919 začali radikálové publikovat v listu *Sociální demokrat*.³³³ Přestože se podle názvu mohlo zdát, že se jedná o oficiální stranickou tiskovinu, opak byl pravdou. Nad obsahem listu ústřední vedení sociální demokracie nemělo kontrolu, naopak se tiskovina stala platformou pro šíření názorů Šmerala, Muny, Zápotockého a dalších radikálů. Již v této době lze sledovat požadavek na pokračování revolučního vývoje. Šmeralova skupina prohlásila, že se vznikem Československa revoluční vývoj nezavršil, nýbrž zdůraznila, že jejich cílem je přetvoření demokratického (v jejich slovníku buržoazního) Československa v socialistický stát. Formou přerodu měla být další revoluce ideálně podpořená podobným hnutím v ostatních státech střední Evropy. Formující se komunistická levice také s nadšením přijala vznik III. internacionály, k jejímuž programu se ihned přihlásila.

Do vývoje v sociální demokracii zasáhly výrazně také události na druhé straně československých hranic. Zejména vyhlášení Maďarské republiky rad, respektive Bavorské republiky rad. I když se především v prvním případě sociální demokracie jako členka vládní koalice jednoznačně postavila za vojenské řešení a aktivně podporovala zásah československých jednotek v rámci dohodových sil proti maďarské rudé armádě, radikálové mezi sociálními demokraty naopak rychle navázali s maďarskými komunisty spolupráci. Situace eskalovala především po prvotním vojenském neúspěchu a obsazení části Slovenska maďarskou armádou. Následné demonstrace doprovázené rabováním, stávkami a lokálními výbuchy násilí byly na některých místech aktivně podporovány právě marxisty z řad sociální demokracie. Situace se pro státní správu stala kritickou především na Kladensku, kde měla levice tradičně silné zastoupení. Také vývoj na Slovensku v nejrůznějších okamžicích hrozil přerůst v katastrofu. Zejména po vyhlášení Slovenské republiky rad

v náprsní kapse. Druhá stříla naštěstí ze zbraně vůbec nevyšla. Následným šetřením se zjistilo, že šťastný měl jednoho komplice – Vladimíra Gregora, který mu opatřil zbraň. Oba pachatelé svůj čin zdůvodnili sympatiemi se socialistickou revolucí. Oba mladíci byli v následujících letech propuštěni díky prezidentské milosti. Kramář pokus o atentát lakonicky komentoval slovy: „*Nečekal jsem, že budu první, po kom se bude v nové Československé republice střílet.*“

M. LUSTIGOVÁ, *Karel Kramář – první československý premiér*, Praha 2007.

Dušan UHLÍŘ, *Anály ze Spálené ulice*, Praha 1979, s. 11-33.

³³³ Tiskovina *Sociální demokrat* byla ústředním stranickým titulem sociální demokracie od 1. ledna 1891 a měla své čtenáře především v Praze a okolí. Na pozici oficiálního stranického titulu ji po vzniku ČSR vystřídalo *Právo lidu*.

v Prešově v polovině června 1919 se zdálo, že by se situace v Československu mohla ubírat revoluční cestou.³³⁴ Personálně byla Slovenská republika rad podpořena českými komunisty, když se do jejího čela postavil Antonín Janoušek – jeden z čelných kladenských bolševiků.³³⁵ Na území ovládaném slovenskými a maďarskými bolševiky ihned začalo naplňování bolševického programu v podobě znárodnění bank či velkých průmyslových podniků. I když se situace ještě v létě téhož roku naprosto změnila a po červencovém stažení maďarské armády skončil i slovenský pokus o nastolení komunistického režimu, získali čeští i slovenští komunisté důležité zkušenosti, které v následujících letech naplno uplatnili. V konečném důsledku znamenala spolupráce marxistického křídla s komunistickými skupinami na východním Slovensku problém především pro samotnou sociální demokracii.

Přes výše popsaný rozkol šli sociální demokraté do červnových obecních voleb s jednotnou kandidátkou a stali se nejsilnější stranou se ziskem více než třiceti procent hlasů.³³⁶ Ani tento úspěch vnitrostranické spory neutlumil. Krajní levice

³³⁴ Slovenská republika rad byla v Prešově vyhlášena 16. června 1919. Její existence neměla dlouhého trvání a 7. července téhož roku zanikla.

D. KOVÁČ, *Dějiny Slovenska*, Praha 2011, s. 174-179.

³³⁵ Antonín Janoušek (1877 – 1941) – československý komunistický politik a novinář. Na konci 19. století se stal členem sociální demokracie a po rozpadu Rakousko-Uherska žil v Maďarsku, kde se přidal k radikálnímu bolševickému hnutí a stal se vysokým činitelem v maďarské komunistické straně. Při vpádu maďarských bolševiků na Slovensko se postavil do čela Slovenské republiky rad. Po pádu Maďarské republiky rad byl režimem admirála Horthyho uvězněn a v roce 1920 vydán do Československa. Velmi zajímavá je okolnost, že se Janoušek stal jedním z protikandidátů T. G. Masaryka během prezidentských voleb v roce 1920. Získal však pouhé dva hlasy z více než čtyř set možných. Počátkem dvacátých let se pokusil o ilegální odchod do Sovětského svazu, což mu vyneslo obvinění z vlastizrady a pobyt ve vězení. Na žádost Sovětského svazu mu však byl umožněn odchod a Janoušek získal sovětské občanství. V roce 1941 v SSSR zemřel.

K osobnosti A. Janouška viz předrevoluční tituly:

Zdeněk HOŘENÍ, *Antonín Janoušek: Předseda revoluční vlády Slovenskej republiky rad*, Bratislava 1964.

Karel NOVOTNÝ – Milan ŠLESINGER – Miroslav VOBORNÍK (eds.), *Zasvětil život revoluci: k 100. výročí narození Antonína Janouška*, Nymburk 1977.

Irena MIŽÁKOVÁ, *Antonín Janoušek*, Kladno 1979.

³³⁶ Obecní volby 1919 se konaly 15. června 1919, avšak proběhly pouze na území Čech, Moravy a části Slezska. V některých okrajových částech, ve kterých nebyly dořešeny problémy s vymezením území, se tyto volby neuskutečnily. Do obecních zastupitelstev se nevolilo také na Slovensku a Podkarpatské Rusi. Výsledkem komunálních voleb bylo jednoznačné vítězství levice. Mezi českými stranami zvítězila sociální demokracie před československými socialisty. Na třetím místě skončili lidovci a na čtvrtém agrární strana. Mezi německou menšinou zvítězili němečtí sociální demokraté s ještě větší převahou. Následkem voleb skončil mandát Kramářovy vlády Všenárodní koalice, ve které měly své zastoupení levicové i pravicové strany. V následující vládě pod vedením sociálního demokrata Vlastimila Tusara ve vládě zasedli zástupci sociálních demokratů, lidovců a agráriků. Pro tento kabinet se vžilo označení Rudo-zelená koalice.

A. KLIMEK, *Velké dějiny*, sv. XIII., Praha – Litomyšl 2000, s. 118-133.

Z. KÁRNÍK, *České země v éře První republiky (díl I.)*, Praha 2003, s. 63-77.

zpočátku přivítala konec vlády Karla Kramáře, který se dlouhodobě netajil protisovětskými postoji, kritika nové vlády ministerského předsedy Vlastimila Tusara však na sebe nenechala dlouho čekat. Marxisté stále důrazněji kritizovali Tusarovu údajnou protisovětskou politiku a požadovali, aby strana vystoupila z vlády a vrátila se k důsledně socialistické politice. Na stranické konferenci počátkem října sice ještě ústřední vedení svou pozici uhájilo, marxistická levice však nastoupila cestu k vlastní straně. Na počátku prosince uspořádali marxisté první samostatnou konferenci.³³⁷ Šmeralovi příznivci zde vyhlásili vznik jednotné politické platformy, která se začala označovat jako marxistická levice. Sice zatím organizačně zůstali členy sociální demokracie, nadále pokračovali ve své činnosti nezávisle na ústředním vedení a své setrvání v řadách sociální demokracie prohlásili za dočasné a přechodné období. Znepokojujícím výsledkem prosincového sjezdu byl program marxistické levice, který mimo jiné obsahoval požadavek odchodu sociálně demokratických ministrů z „buržoazní“ vlády, zřízení dělnických rad, připojení ke Kominterně, a především nastolení diktatury proletariátu.³³⁸

Vedle marxistické levice se v řadách sociálních demokratů utvořila skupina kolem Františka Modráčka. Jeho příznivci nejen na stránkách tiskoviny *Socialistické listy*³³⁹ prosazovali zcela odlišný názor na další směřování sociálních demokratů. Modráček odmítl marxistický program socialistické revoluce a diktatury proletariátu, a naopak přišel s řešením v podobě jakéhosi družstevního socialismu. Tím se stal přitažlivým pro některé anarchistické skupiny československé politické scény a našel i řadu příznivců v socialistické straně. Dostal se však do sporu nejen s marxisty, ale také s oficiálním programem sociální demokracie. Možná právě proto se ústřední vedení neodhodlalo podpořit Modráčkovu snahu vyloučit stoupence radikální levice z řad sociální demokracie. Ústřední vedení se bálo rozkolu ve straně a slabšího volebního

³³⁷ Konference proběhla 7. prosince 1919.

M. NECHVÁTAL, *15. 5. 1921. Založení KSČ*, Praha 2002.

³³⁸ Program z prosince 1919 nesl oficiální název „*Programové prohlášení marxistické levice*“ a představoval taktický plán pro nastolení diktatury proletariátu. Měly vzniknout dělnické rady, které by postupně převzaly moc ve státě. Z praktického hlediska měli radikálové navázat spolupráci s podobně smýšlejícími kolegy z dalších levicových stran a společně postupovat proti ostatním politickým stranám. Stejnou taktiku měli radikálové uplatnit také na půdě československého parlamentu. Nezbytnou součástí se stal souhlas s cíli a metodami Kominterny, ke které se účastníci sjezdu otevřeně přihlásili.

L. CABADA, *Komunismus, levicová kultura a česká politika*, Pelhřimov 2005, s. 44-45.

³³⁹ *Socialistické listy* byly týdeníkem vycházejícím v Praze od přelomu roku 1917 a 1918 do roku 1923. Petr BEDNAŘÍK – Jan JIRÁK – Barbara KÖPPLOVÁ, *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*, Praha 2011.

mandátu. Výsledkem tak byl naopak odchod Modráčka a jeho příznivců z řad sociální demokracie a vznik nového politického útvaru s názvem Sociální strana československého lidu.³⁴⁰ Pro Modráčka i jeho souputníka Josefa Hudce³⁴¹ to znamenalo ztrátu poslaneckých mandátů. Na okraj je nutné zmínit, že nadcházejících voleb se nová strana zúčastnila bez většího úspěchu a po osamostatnění marxistické levice a vzniku komunistické strany se většina členů postupně vrátila zpět do řad sociální demokracie.

³⁴⁰ Sociální strana československého lidu pracujícího byla odštěpenecká politická strana, která vznikla odtržením části sociálních demokratů od mateřské strany. Vůdčími osobnostmi se stali František Modráček a Josef Hudec. Nová strana na sociální demokracii kritizovala především mírný postup proti radikální levici, který sociální demokracii směřoval ke komunismu. V parlamentních volbách v roce 1920 získala necelé procento hlasů, což jí vyneslo tři poslanecké mandáty. V následném období se strana přejmenovala na Stranu pokrokových socialistů, ale zanedlouho poté zanikla. Část členské základny se společně s Františkem Modráčkem vrátila do sociální demokracie, naopak část se pod vedením Josefa Hudce přidala k národním demokratům.

J. KUKLÍK, *Československá sociálně demokratická strana dělnická*, in: J. MALÍŘ – P. MAREK (eds.), *Politické strany (díl I.)*, Brno 2005, s. 683-709.

³⁴¹ Josef Hudec (1873 – 1957) – politik a následně dlouholetý poslanec československého parlamentu. Podobně jako straničtí kolegové začal politickou dráhu již na konci 19. století. Za sociální demokracii byl následně zvolen do Říšské rady (ve volbách v roce 1907), kde působil do roku 1911. Během první světové války zůstal věrný sociální demokracii, kterou také zastupoval v Revolučním národním shromáždění. Během tohoto funkčního období se však se stranou rozešel a společně s Františkem Modráčkem se podílel na vzniku Socialistické strany československého lidu pracujícího. Na rozdíl od Modráčka se však postupně více orientoval na národní zájmy, a proto se jeho další politické kroky začaly blížit národně demokratické straně, do které v průběhu dvacátých let vstoupil. Za národní demokracii poté vykonával poslanecký mandát po parlamentních volbách v roce 1929. Avšak i v této straně nevydržel příliš dlouho a během výkonu poslaneckého mandátu dokončil svůj netradiční politický osud návratem do mateřské sociální demokracie. Zejména jeho přesun z politické levice k národní demokracii, která reprezentovala pravou část politického spektra, a následně opět k sociální demokracii budil rozpaky. TAMTÉŽ, s. 683-709.

4.4 Osudný rok 1920 – definitivní rozkol v sociální demokracii

Od prvních týdnů roku 1920 bylo zřejmé, že soupeření mezi marxistickou levicí a vedením („pravicí“) v sociální demokracii spěje k nevyhnutelnému střetu. I když marxisté zatím nebyli dostatečně silní, aby dokázali ovládnout stranu přes odpor vedení, přece jen dokázali svou pozici posilovat. Prvním testem bolševické frakce se stal pokus o generální stávkou na Kladensku a Ostravsku.³⁴²

Další důležitou událostí se staly dubnové parlamentní volby. Jednalo se o první hlasování po přijetí Ústavy Československé republiky³⁴³ a byly naplánovány na druhou polovinu dubna. Do tohoto volebního klání se sociální demokracie vydala naposled jako navenek jednotná strana, i když marxisté v předvolební kampani otevřeně kritizovali právě přijatou ústavu jako normu, která odporuje socialistickému programu přijatému v prosinci předchozího roku. Zásadním se stalo také prohlášení, že si marxistická levice nepřeje povolební spolupráci s ostatními stranami ve vládní koalici a poprvé veřejně hrozila rozdělením strany. Posílení pozice levicového křídla také deklarovala skutečnost, že zmíněný dokument vydala levice bez konzultace s ústředním vedením sociální demokracie. Šmeral zároveň odjel na jednání s Leninem a po svém návratu se bolševické křídlo ještě více radikalizovalo a začalo požadovat připojení k III. internacionále. Sociální demokracie se tak dostala do pozice rozpolcené strany, která do budoucna nebyla schopná udržet antagonistické názorové platformy ve svých řadách.

³⁴² Generální stávka v lednu 1920 proběhla na Kladensku a Ostravsku. Jednalo se o první pokus marxistické levice vymezit se před veřejností masovou akcí. V této době se ukázalo, že marxistická levice není zatím natolik silná, aby se jí podařilo uspořádat akci s celostátním rozsahem. Přesto se odhadovaná účast přibližně sta tisíc stávkujících rozhodně nedá označit za zanedbatelnou.

Pro základní orientaci v problematice viz:

A. KLIMEK, *Velké dějiny, sv. XIII.*, Praha – Litomyšl 2000, s. 218-226.

Z. KÁRNÍK, *České země v éře První republiky (díl I.)*, Praha 2003, s. 137-152.

Z titulů vydaných před rokem 1989 lze zmínit:

Irena MALÁ, *Prosincová generální stávka 1920: Sborník dokumentů*, Praha 1961.

³⁴³ Ústavu Československé republiky schválilo Národní shromáždění československé 29. února 1920. Účinnost této listiny se datuje k 6. březnu téhož roku, kdy byla také zveřejněna ve sbírce zákonů. Nahradila tak Prozatímní ústavu. Platila až do počátku května roku 1948, kdy byla nahrazena nedemokratickou ústavou přijatou komunistickým režimem.

Z. KÁRNÍK, *České země v éře První republiky (díl I.)*, Praha 2003, s. 99-112.

Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*, Praha 2007, s. 331-350.

Následující měsíce tuto hrozbu potvrdily. Po volbách, ve kterých se sociální demokracie stala zdaleka nejsilnější stranou,³⁴⁴ se sice pro setrvání v Rudo-zelené koalici vyslovila většina poslanců a senátorů strany, nicméně volebním úspěchem posílení marxisté se rozhodli pro definitivní oddělení od sociálně demokratické strany.

Předehtou započatí definitivního rozkolu se stalo hlasování o programovém prohlášení vlády. Část sociálně demokratických poslanců, kteří reprezentovali marxistickou levici, odmítla hlasovat pro zmíněné programové prohlášení a vyslovila se proti vládě, v jejímž čele stanul sociální demokrat Tusar.

Další ukázkou, kdo v sociální demokracii postupně přebírá otěže, se stala otázka účasti na kongresech II. a III. internacionály. Obě organizace svolaly na letní měsíce roku 1920 sjezd a sociální demokraté se ocitli před dilematem. Zatímco umírněné křídlo včetně vedení strany dávalo přednost účasti na zasedání II. internacionály v Ženevě, naopak bolševické křídlo prosazovalo účast na zasedání Kominterny. Odjezd bolševických delegátů do Moskvy, a naopak neúčast sociálních demokratů v Ženevě zřetelně ukázala nové rozložení sil ve straně.

Napětí uvnitř strany dále eskalovalo, když na konferenci strany marxisté 5. září 1920 vyhlásili přijetí 21 podmínek vstupu do Komunistické internacionály a požadovali, aby se zbytek sociální demokracie zachoval stejně. Vedení strany tentokrát reagovalo rychle a razantně. Na zasedání ústředního vedení byla 14. září 1920 přijata rezoluce, ve které stálo, že příznivci marxistické levice nemohou nadále setrvat v řadách sociální demokracie.³⁴⁵ Tato skutečnost, společně s odsunutím plánovaného XIII.

³⁴⁴ Parlamentní volby 1920 proběhly ve dvou dubnových termínech (18. dubna do poslanecké sněmovny a 25. dubna do senátu) a byly prvními parlamentními volbami v ČSR. Kvůli probíhajícím sporům o definitivní podobu území ČSR se nekonaly v Těšínsku, Valticku, Hlučínsku, Vitorazsku a také na Podkarpatské Rusi či slovenských oblastech Oravy a Spiše. Předchozí československá vláda tzv. Rudo-zelené koalice vládla na základě výsledků obecních voleb z roku 1919, a proto měly tyto volby zcela zásadní význam. Jednalo se také o volby, ve kterých poprvé měly hlasovací právo ženy. Volební systém se změnil na poměrný. Volební výsledky na první pohled znamenaly vítězství socialistických stran – na prvním místě se umístila sociální demokracie, němečtí sociální demokraté skončili třetí. Druhé místo obsadili čeští a slovenští lidovci a teprve za nimi skončila agrární strana. Také českoslovenští socialisté mohli hovořit o volebním úspěchu, a proto mohl vzniknout další kabinet pod taktovkou sociálního demokrata Vlastimila Tusara. Volební matematika však nezobrazila vnitřní rozpory v české i německé sociální demokracii, ve kterých se etablovala krajně levicová křídla, která se postupně sloučila v jednotnou KSČ. Proto Tusarova druhá vláda přibližně po půl roce skončila a byla nahrazena prvním úřednickým kabinetem Jana Černého.

A. KLIMEK, *Velké dějiny, sv. XIII.*, Praha – Litomyšl 2000, s. 162-170.

Z. KÁRNÍK, *České země v éře První republiky (díl I.)*, Praha 2003, s. 123-129.

³⁴⁵ Prohlášení přijalo 39 členů vedení strany, proti tomuto záměru se vyslovilo 18 členů.

J. KUKLÍK, *Československá sociálně demokratická strana dělnická*, in: J. MALÍŘ – P. MAREK (eds.), *Politické strany (díl I.)*, Brno 2005, s. 686.

sjezdu strany na závěr prosince 1920, byla pro marxisty povellem k zahájení protiofenzivy. Vnější důsledkem vnitrostranické roztržky bylo vystoupení sociální demokracie z vlády.

Šmeralova skupina hozenou rukavici zvedla a již následující den na vlastním zasedání vyhlásila, že nepřijímá závěry vedení strany, a především jej odvolává pro ztrátu důvěry členské základny. Vědomi si své sílící pozice marxisté také potvrdili konání stranického sjezdu v plánovaném termínu druhé polovině září 1920. A jako pomyslnou třešničku na dortu zabrala marxistická levice sídlo strany – Lidový dům a zabrala také redakci stranického listu.³⁴⁶ Když následně vedení předalo celou záležitost k vyřízení příslušné soudní instancí, nebylo o definitivním rozkolu v sociální demokracii pochyb. Redakce *Práva lidu*, respektive kontrola nad stranickým listem, byla pro obě znesvářené strany naprosto klíčová. Předběžné soudní opatření vyhovělo umírněnému vedení a zakázalo tisk stranického listu v Lidovém domě. Bolševici na tuto skutečnost reagovali briskně a začali vydávat nový titul – *Rudé právo*. Naopak *Právo lidu* začalo vycházet opět pod kontrolou vedení strany v Lidové tiskárně pod patronátem Antonína Němce v pražské Hybernské ulici. Nastala tak situace, kdy oba tituly vycházely současně.

Následný sjezd, který proběhl od 25. do 28. září a byl stranickým vedením považován za nelegální, novou situaci ve straně jen potvrdil. Přibližně dvě třetiny delegátů z možných více než pěti set, kteří byli delegováni regionálními organizacemi, potvrdili ustavení marxistické levice jako samostatné politické strany. Marxisté tak založili vlastní stranu, zatím však nikoliv stranu komunistickou. Název nové strany zněl – *Československá sociálně demokratická strana dělnická (levice)*. Poslanci příslušející k této platformě vystoupili z poslaneckého klubu sociální demokracie a založili vlastní. Zároveň nová strana začala jednat o vstupu do Komunistické internacionály. Předsedou strany (a zároveň šéfredaktorem *Rudého práva*) se logicky stal Bohumír Šmeral a čestným předsedou Josef Hybeš.³⁴⁷

³⁴⁶ Oficiální listy sociální demokracie *Právo lidu* a *Večerník Práva lidu* tak začaly být tištěny jinde (tiskárna pod patronací A. Němce v Hybernské ulici), a proto komunisté začali v reakci Lidového domu vydávat dva nové tituly – *Rudé právo* a *Rudý venkov*. Původní list marxistické levice – *Sociální demokrat* – vycházel nadále, věnoval se však již pouze osvětové činnosti a šíření komunistické propagandy.

J. KONČELÍK – P. VEČEŘA – P. ORSÁG, *Dějiny českých médií 20. století*, Praha 2010.

³⁴⁷ Josef Hybeš (1850 – 1921) – aktivní sociálně demokratický novinář a politik, aktivní organizátor dělnického hnutí nejen ve východních Čechách. I když nedokončil základní vzdělání, odešel do Vídně za prací. Právě zde se velmi brzy zapojil do dělnického hnutí a za účast na dělnických stávkách se v roce 1867 ocitl ve vězení. Po vzniku rakouské sociální demokracie se stal jejím aktivním členem

Reakce vedení sociální demokracie byla rychlá a nijak překvapivá. Oficiální vedení zářijový sjezd neuznalo, 30. září vyloučilo Šmerala a dalších patnáct jeho spolupracovníků ze sociální demokracie a zároveň na konec listopadu svolalo řádný (v pořadí třináctý) sjezd strany. Sjezdové orgány následně potvrdily rozhodnutí vedení o vyloučení Šmerala a dalších vůdců levice z řad sociální demokracie včetně ustanovení, že žádný příznivec Kominterny nemůže být nadále členem sociálně demokratické strany. V sociální demokracii tak zavládl definitivní rozkol a všeobecně se již pouze čekalo na jeho formální potvrzení.

Podobné pnutí probíhalo také v druhé nejsilnější sociálně demokratické straně v Československu – německé sociální demokracii.³⁴⁸ Představitel marxistického křídla Karel Kreibich³⁴⁹ se dokonce osobně zúčastnil sjezdu levice v září 1920, na

a podílel se i na vzniku české sociální demokracie. Ve Vídni a následně i na Moravě působil jako redaktor *Dělnických listů* a dalších tiskovin. V roce 1897 se stal poslancem Říšské rady za sociální demokracii, v níž vydržel až do zániku Rakousko-Uherska. Během první světové války zastával sociálně demokratický proud podporující jednotný postup sociální demokracie, byl tak proti jejímu štěpení podle národnostního principu. Po bolševickém převratu v Rusku se začal hlásit ke krajní levici a následně se k nově vzniklé komunistické straně, která jeho politickou činnost umně využila k propagandistickým účelům.

K osobnosti J. Hybeše viz:

Lukáš FASORA, *Josef Hybeš (1850-1921) – život, dílo a mýtus*, Praha 2017.

³⁴⁸ Německá sociálně demokratická strana dělnická v ČSR vznikla na konci srpna a počátku září roku 1919 na sjezdu v Teplicích spojením regionálních organizací rakouské sociální demokracie, které se ocitly na území nově vzniklého Československa. Zpočátku prosazovala myšlenku národnostní autonomie, avšak byla státotvorná a nestavěla se odmítavě k existenci ČSR. I v této straně se na počátku dvacátých let vyčlenilo radikálně levicové křídlo, které vytvořilo německou komunistickou sekci, která se potom stala jednou ze součástí sjednocené KSČ. V dalším průběhu dvacátých let se německá sociální demokracie přiblížila programem ostatním socialistickým stranám v ČSR a zapojila se do vládních struktur. V druhé polovině třicátých let se strana ocitla ve vnitřních rozporech a část členské základny přešla k SdP. Naopak státotvorné křídlo zůstalo věrné ČSR, a dokonce aktivně spolupracovalo s Benešem v exilu. Přesto většina členů volila po skončení války odchod do Německa (většinou do východní okupační zóny), aby se vyhnuli vyhocenému českému nacionalismu.

Jaroslav ŠEBEK, *Politické strany německé menšiny*, in: J. MALÍŘ – P. MAREK (eds.), *Politické strany (díl I.)*, Brno 2005, s. 861-892.

Zajímavý pohled na problematiku německé menšiny v Československu přináší W. Jaksch:

Wenzel JAKSCH, *Cesta Evropy do Postupimi – vina a osud v podunajském prostoru*, Praha 2000.

³⁴⁹ Karel Kreibich (1883 – 1966) – československý krajně levicový politik německé národnosti. Pocházel z rodiny, která byla politicky angažovaná a levicově orientovaná. Po ukončení obchodní školy působil jako úředník ve finančních institucích. Na počátku 20. století se stal členem rakouské sociální demokracie a postupně se vypracoval na jednoho z hlavních redaktorů stranických novin. Během první světové války zastával protiválečné postoje. Po vzniku Československa se stal poslancem Národního shromáždění za německou sociální demokracii, avšak s existencí Československa nesouhlasil. V roce 1921 stál u zrodu KSČ, ve které od počátku kritizoval podle jeho názoru málo radikální politiku Bohumíra Šmerala. V polovině dvacátých let se i on dočkal kritiky ze strany Kominterny pro centristickou a málo aktivní politiku. Na přelomu dvacátých a třicátých let pobýval v Sovětském svazu, kde pracoval pro Kominternu, aby se na druhou polovinu třicátých let vrátil do ČSR. V parlamentních volbách v roce 1935 získal senátorský mandát, který držel do rozpuštění KSČ v roce 1938. Během nacistické okupace pobýval v londýnském exilu, kde se zapojil do činnosti londýnské exilové vlády. Po návratu do ČSR souhlasil s odsunem německé menšiny z ČSR a po únorovém převratu se začlenil do stranického aparátu. Ke konci svého života se však ocitl v ústraní pro svou účast na západním odboji a také pro kritiku stalinské politiky.

němž otevřeně požadoval, aby se komunistické frakce v Československu bez ohledu na národnost spojily v jednotný politický proud a začaly naplňovat internacionalitu komunistického hnutí. Na okraj je nutno poznamenat, že v tomto období ještě Kreibich se snahou o rozštěpení německé sociální demokracie neuspěl. Na rozdíl od Šmerala se říjnový sjezd německých sociálních demokratů v Karlových Varech jednoznačně vyslovil pro zachování jednoty strany, i když názorové diskuze uvnitř stranických orgánů nezakázal.³⁵⁰

Na události bohatý rok 1920 však ještě nekončil. V otázce obsazení Lidového domu rozhodl soud podle očekávání a prohlásil obsazení hlavního sídla sociálně demokratické strany za nelegální. Marxistům pak přikázal budovu vyklidit. Když se tak nestalo, zakročily pořádkové síly a 9. prosince 1920 Lidový dům obsadily. Vyklizení obsazených prostor sídla sociální demokracie se neobešlo bez konfliktů a násilí, do kterého se částečně zapojili i Šmeral a další členové vedení marxistické levice, na druhé straně se do potyčky zapojil i sociálně demokratický senátor a podporovatel vedení strany František Soukup. Soud své rozhodnutí zdůvodnil potvrzením tehdejší praxe, kdy politické strany nemohly vykazovat majetek, a tak se nemovitosti zapisovaly na konkrétní osoby. V tomto případě byl Lidový dům zapsán na Antonína Němce,³⁵¹ který byl příslušníkem sociálně demokratické „pravice“.

Následujícího dne se komunisté odhodlali k vyhlášení časově neomezené generální stávkou. Touto událostí spojenou s požadavky vskutku revolučního charakteru lze prohlásit, že se prosincová stávka stala prvním pokusem o komunistický puč. Do stávek v celém Československu vstoupil značný počet pracujících, kterým komunisté

P. ANEV – M. BÍLÝ (eds.), *Biografický slovník vedoucích funkcionářů KSČ*, I. díl, Praha 2018, s. 664-668.

³⁵⁰ Karlovarský sjezd německé sociální demokracie proběhl v říjnu 1920 a pro německé marxisty v sociální demokracii znamenal neúspěch. Do čela strany byl zvolen zastánce umírněné politiky Josef Seliger. Zároveň sjezd přijal rezoluci, která zavazovala celou členskou základnu, aby dodržovala jednotu strany, i když připustil možnost diskuze nad stranickým programem. Tyto diskuze však měly do budoucna probíhat pouze uvnitř stranických orgánů a neměly být prezentovány před veřejností ani v tisku.

P. POPÁLENÝ, *Vznik a profilace KSČ*, Praha 2020, s. 86-87.

³⁵¹ Antonín Němec (1858 – 1926) – jedna z ústředních postav českého sociálně demokratického hnutí. Svou politickou dráhu zahájil v 80. letech devatenáctého století. Jako novinář působil ve Vídni v *Dělnických listech* a následně se stal redaktorem *Práva lidu*. V Říšské radě zastával poslanecký mandát od roku 1907 až do roku 1918. V sociální demokracii prosazoval myšlenku federalizace a demokratizace habsburské monarchie. Během první světové války zpočátku čelnou pozici přepustil Bohumíru Šmeralovi, aby se později vrátil jako představitel tzv. Národní opozice. Poslanecký mandát zastával od roku 1918. V roce 1920 se jako formální vlastník Lidového domu zasloužil o krach komunistické snahy o ovládnutí Lidového domu. V průběhu dvacátých let se na krátký čas stal předsedou sociální demokracie. Až do své smrti v roce 1926 představoval zastánce státotvorného přístupu sociální demokracie k nové republice.

J. TOMES, *Průkopníci a pokračovatelé*, Praha 2004.

představili své požadavky, z nichž nejradikálnějšími byly požadavky na okamžité zvýšení mezd o 30 procent či nastolení dělnické kontroly velkostatků a velkých průmyslových podniků.³⁵² Společně s voláním po propuštění všech vězněných komunistů, odvoláním zákazu vydávání protistátních tiskovin či odstoupení úřednické vlády Jana Černého³⁵³ se jednalo o požadavky, které stály v jasném rozporu s demokratickým uspořádáním první Československé republiky. Nejvážněji vypadala situace tradičně na Kladensku, kde se radikálové v čele s Aloisem Munou pokusili zorganizovat ozbrojený pochod na Prahu. I když ve skutečnosti žádná regulérní armáda ve službách bolševiků neexistovala, přesto se začaly objevovat ozbrojené skupiny, které zabraly několik průmyslových podniků. Situace se tak vyhroutil a vláda stála před rozhodnutím, jakým způsobem reagovat.

Vláda naštěstí jednala energicky a s podporou hlavy státu se již za pět dní podařilo protesty zlikvidovat. Přestože se počet účastníků stávky může zdát ohromující, radikálové doufali ve větší a aktivnější podporu dělníků, která se však nekonala. Přesto si zásah pořádkových sil vyžádal 14 lidských životů, když byly při potyčkách v Praze nebo Mostě použity střelné zbraně. Několik tisíc aktivních komunistů putovalo do zadržovací vazby a čelní představitelé následně stanuli před soudem. Patrně nejaktivnější organizací se stali kladenští komunisté vedení Antonínem Zápotockým.³⁵⁴ Proto také Zápotocký obdržel nejvyšší trest v podobě osmnácti

³⁵² Požadavky komunistů z 10. prosince 1920 obsahovaly například:

1. Okamžité zastavení persekuce dělnického tisku;
2. Okamžité vyklizení Lidového domu;
3. Propuštění zatčených dělníků a odškodnění zraněných stávkujících;
4. Odstoupení úřednické vlády J. Černého;
5. Zavedení úplné tiskové, shromažďovací a spolčovací svobody;
6. Povolení zřízení závodních rad;
7. Zavedení dělnického dohledu nad zásobováním.

Celý text je uveden například ve sborníku dokumentů ke vzniku a založení KSČ: KOL., *Založení Komunistické strany Československa*, Praha 1954, s. 77-78.

³⁵³ Úřednická vláda Jana Černého řídila Československo přibližně jeden rok. Jednalo se o čtvrtou vládu v Československu a byla sestavena po pádu vlády Vlastimila Tusara, jejíž konec je spjat s rozštěpením sociální demokracie a vznikem Komunistické strany Československa. Počátek jejího působení se datuje k 15. září 1920 a paradoxně se osvědčila v době krize kolem prosincového pokusu komunistů o vyvolání generální stávky. Dne 26. září 1921 ji vystřídal kabinet pod vedením Edvarda Beneše.

A. KLÍMEK, *Velké dějiny*, sv. XIII., Praha – Litomyšl 2000, s. 204-210.

Z. KÁRNÍK, *České země v éře První republiky (díl I.)*, Praha 2003, s. 147-151.

³⁵⁴ Antonín Zápotocký (1884 – 1957) – levicově orientovaný politik, který postupně tíhl ke komunismu. Pocházel z dělnické levicově orientované rodiny a vyučil se kameníkem. Zajímavostí je skutečnost, že se podílel i na dostavbě katedrály sv. Víta na Pražském hradě. Od roku 1914 se stal členem sociální demokracie a během první světové války bojoval v rakousko-uherské armádě. Po vzniku ČSR se stal aktivním v levicové frakci sociální demokracie a organizoval dělnické rady. Účastnil se také kongresů Kominterny a na Kladensku stál za pokusem o vyvolání generální stávky v prosinci roku 1920, za což

měsíců nepodmíněně. I tak se jednalo o nízké tresty, protože na pokus o vyvolání revolučních nálad prostřednictvím stávkového hnutí lze z určitého úhlu pohledu pohlížet jako na velezradu.³⁵⁵

Sami komunisté museli rychle uznat svou porážku a začali hledat její příčiny. Tou první se stalo osamocení marxistické levice v generální stávce. Komunisty podpořilo jen radikální křídlo v německé sociální demokracii, ostatní politické strany a skupiny včetně těch levicových se od prosincových událostí distancovaly. Praktickým výsledkem se tak stalo vyjasnění situace v sociálně demokratické straně. Umírněné vedení strany získalo zpět svou pozici a marxistická levice, která se dosud vyhýbala opuštění řad sociální demokracie, zjistila, že není jiné cesty než se přeměnit v samostatnou komunistickou stranu.

strávil devět měsíců ve vězení a vězení opustil díky amnestii prezidenta Masaryka. V KSČ patřil k příznivcům Bohumíra Šmerala a v polovině dvacátých let zastával funkci generálního tajemníka strany. Svě pozice v KSČ si obhájil i po V. sjezdu, protože měl podporu vedení Kominterny. Během druhé světové války byl vězněn a většinu času strávil v koncentračním táboře Sachsenhausen. V současné době se objevují zprávy, že měl být Zápotocký zapojen do vedení tábora a vědomě týrat vězně z Nizozemí (viz např.: Michal STEHLÍK, *Týral Antonín Zápotocký spoluvězně? Co říkají dokumenty z nizozemského Národního archivu o poválečném obvinění komunistického funkcionáře*, in: *Paměť a dějiny*, 15, 2021, č. 2, s. 3-6. V poválečném období rychle stoupal stranickou hierarchií a v červnu 1948 se stal předsedou vlády. Po smrti Klementa Gottwalda se v roce 1953 stal prezidentem Československa, kterým zůstal až do své smrti v roce 1957.

P. ANEV – M. BÍLÝ (eds.), *Biografický slovník vedoucích funkcionářů KSČ*, II. díl, Praha 2018, s. 547-552.

³⁵⁵ Vedle Antonína Zápotockého se před soudem objevil také Alois Muna či Břetislav Hůla. Stejně jako další obvinění nakonec vyvázli s poměrně nízkými tresty, byť podle obžaloby obvinění spolupracovali s cizím státem a za jeho podpory vyvolali vzpouru a pokusili se převzít moc v Československu, a dokonce vyvolat občanskou válku, což byla jasná definice zločinu velezrady, za jehož prokázání mohl padnout nejvyšší trest. Nakonec byla většina odsouzených shledána vinnými za zločin rušení veřejného pořádku a za zločin veřejného násilí. Obžalovaní se hájili tvrzením, že se pouze aktivně přihlásili k programu marxistické levice, který byl již delší dobu před prosincovou stávkou veřejně deklarovaný a známý. Komunisté tak výsledky soudních procesů bezesporu brali jako své vítězství, navíc velká část z nich celou dobu trestu ve vězení nestrávila. Například Antonín Zápotocký vyšel z vězení díky amnestii, a dokonce se za krátký čas stal poslancem.

M. NECHVÁTAL, *15. 5. 1921. Založení KSČ*, Praha 2002.

4.5 1921 – vznik Komunistické strany Československa

V prvních dnech nového roku se v hlavním městě sešli zástupci marxistické levice a na celostátním sjezdu veřejně deklarovali nastoupení organizovaného postupu k založení komunistické strany.³⁵⁶ V souladu s komunistickým internacionalismem se sjezdu zúčastnily delegace krajně levicových křídel sociálně demokratických organizací na území Československa. V Praze se tak sešli vyslanci českých, slovenských, ale také německých, rusínských či maďarských organizací. Hmatatelným výsledkem se stala rezoluce, ve které komunisté vyzvali místní organizace k projednání podmínek vstupu do Komunistické internacionály a následně měli být delegováni zástupci regionů na ustavující sjezd komunistické strany. Zvoleným datem se stal 26. a 27. březen.

Vedle radikálních křídel sociálně demokratických stran jednotlivých národností Československa však na začlenění do komunistické strany čekaly další organizace a skupiny, které na počátku dvacátých let spoluvytvářely krajně levicovou scénu Československa. Proto je nyní na místě krátký exkurz, ve kterém se zaměříme na zmíněné skupiny, které se staly základem nově etablované komunistické strany. Jak se ukázalo v dalších letech existence komunistické strany, jednalo se o značně heterogenní skupiny, z nichž každá přinesla do strany svůj pohled na další směřování stranické politiky.

Patrně největší, a především praktické zkušenosti s marxistickým programem, a především s bolševickým režimem, měly skupiny komunistů, které prošly Sovětským Ruskem. Jednalo se především o válečné veterány a zajatce, kteří se účastnili bojů na východní frontě a mnozí z nich se také aktivně zapojili v řadách Rudé armády do ruské občanské války. Pro Lenina se jednalo o skupinu, kterou hodlal využít pro vývoz bolševické revoluce do Evropy, a proto jim poskytl organizační a materiální podporu. Se souhlasem ruských bolševiků tak v Rusku vznikla první komunistická skupina, ve které prim hráli Češi a Slováci. Jednalo se o Československou komunistickou stranu v Rusku vzniklou již v květnu 1918.³⁵⁷

³⁵⁶ Sjezd proběhl v Praze 1. a 2. ledna 1921.

TAMTÉŽ.

³⁵⁷ Oficiální název zněl: Československá komunistická strana v Rusku – Sekce Ruské komunistické strany (bolševiků). Vznikla na moskevském sjezdu konaném od 25. do 27. května 1918. Její existence skončila v roce 1921 v návaznosti na vznik Komunistické strany Československa. Během své existence se stala součástí federace zahraničních komunistických skupin při Ústředním výboru Komunistické strany Ruska (bolševiků).

Postupně do jejich řad vstoupilo na sedm tisíc aktivních komunistů, kteří společně s ruskými bolševiky předpokládali, že se revoluce záhy rozšíří minimálně do střední Evropy. V průběhu dalších měsíců se jejich hlavním úkolem stala agitace ve prospěch bolševické myšlenky především v řadách československých legií. Po vzniku v jejich očích buržoazního Československa a nepropuknutí revoluce se většina z nich začala vracet do Československa s instrukcemi k založení komunistické strany. Prakticky všichni navrátilci z řad komunistů museli projít instruktážními kurzy a zavázat se k úzké spolupráci s bolševickou stranou a Kominternou. Po návratu do vlasti se většina z nich začlenila do řad sociální demokracie a okamžitě začala posilovat levicové křídlo. Mezi hlavní představitele lze na tomto místě zmínit především Aloise Muna.³⁵⁸ V řadách československých komunistů v Rusku bychom však našli i další známá jména včetně spisovatele Jaroslava Haška.³⁵⁹

Na předchozích stranách padla několikrát zmínka o anarchistických skupinách, z nichž některé přímo podpořily komunistickou myšlenku. Český anarchismus prošel v období první světové války, a především po jejím skončení značně bouřlivým vývojem. Někteří anarchisté se dobrovolně začlenili do řad socialistické strany, naopak značná část anarchistické scény se přiklonila k myšlence radikálního marxismu. Přívrženci krajní levice sdružení především kolem osobnosti S. K. Neumanna zakládali komunistické skupiny, které se pak oficiálně sloučily v tzv. Svaz komunistických skupin, jehož vznik lze datovat do května 1920. Komunističtí

TAMTÉŽ.

³⁵⁸ Alois Muna (vl. jménem Muňa, též Můňa) (1886 – 1943) – levicově orientovaný politik a jeden ze zakladatelů KSČ. Pocházel z malé obce na Blanensku a po absolvování základního vzdělání se živil jako krejčí. Před první světovou válkou se politicky angažoval v řadách sociální demokracie. Během první světové války bojoval na východní frontě a byl zde i zajat. Během pobytu v zajateckých táborech se seznámil s bolševickou ideologií a stal se ústředním propagátorem této politické myšlenky. Stál také u zrodu Československé komunistické strany v Rusku – první komunistické organizace, ve které se angažovali Češi. Zároveň se vyhrnil jako odpůrce vzniku československých legií. Po návratu do samostatného Československa se profiloval jako příznivec radikálního křídla v sociální demokracii a stál také u zrodu komunistické strany. V prvních letech existence KSČ zastával vysoké stranické funkce a podobné postavení si vydobyl také v řadách Kominterny. V parlamentních volbách v roce 1925 získal poslanecký mandát, avšak po roce 1929 v souvislosti s nástupem radikálů kolem Klementa Gottwalda byl odstaven od stranických funkcí a z KSČ vyloučen. Zůstal však v parlamentu, kde zamířil do řad opozičního klubu Leninců (Leninovců). Podobně jako mnoho jeho stranických kolegů zamířil v roce 1930 nazpět do řad sociální demokracie.

Více o komunistické opozici viz např.: P. ANEV, *Komunistická opozice 1929-1932*, in: Paměť a dějiny XIII, 2019, č. 4, s. 60-72.

P. ANEV – M. BÍLÝ (eds.), *Biografický slovník vedoucích funkcionářů KSČ*, II. díl, Praha 2018, s. 94-97.

³⁵⁹ Velmi zajímavým a osobitým pohledem na dobu strávenou v Rusku během první světové války a následné občanské války nabízí například výběr z povídek: Jaroslav HAŠEK, *Velitelem města Bugulmy*, Praha 2011.

radikálové z řad anarchistů se posléze aktivně zapojili do prosincové generální stávky a spolupracovali i s marxistickou sociálně demokratickou levicí na vytváření komunistické strany.³⁶⁰

Na první pohled překvapivou posilu získala nově vznikající komunistická strana z řad bývalé České strany pokrokové.³⁶¹ Tato demokratická strana se po říjnovém převratu aktivně zúčastnila konstituování demokratické republiky a stala se také součástí prvních československých vlád. Ale čelní představitelé tzv. realistů seznali, že pro ně v této podobě není na politické scéně nového Československa místo, a proto v lednu 1920 proběhl likvidační sjezd. Po něm se část členské základny inklinující ke komunismu (v čele se Zdeňkem Nejedlým)³⁶² stala součástí tzv. Realistického klubu. I když s časovým odstupem lze jejich snahu o spojení demokracie a socialistické revoluce či učení Marxe s myšlenkami T. G. Masaryka hodnotit naivně, nelze členům klubu upřít snahu. Rozpory však záhy převládly a také v tomto uskupení se levicové křídlo dostalo do sporu s umírněnou frakcí. Jablkem sváru se opět stal pohled na prosincovou stávku. Zatímco pragmatici kolem Emanuela Rádl³⁶³ stávkové hnutí

³⁶⁰ Zajímavou studii o anarchistických skupinách a jejich roli při vzniku KSČ přináší Ondřej Slačálek ve své studii:

Ondřej SLAČÁLEK, *Socialismus činu proti „vlažnému blátu“*, in: Paměť a dějiny, 15, 2021, č. 2, s. 20-33.

³⁶¹ Česká strana pokroková byla českou politickou stranou založenou v roce 1905 sloučením České strany lidové (Realisté) a části Radikálně pokrokové strany pod názvem Pokrokový občanský klub (pro Pardubice a Chrudim). Ustavující sjezd se konal 21. ledna 1906 v Pardubicích. Strana se hlásila k pročeské politické linii a během první světové války se stala podstatnou silou v rámci protihabsburského odboje. Zanikla smluveným sloučením s Českou státoprávní demokracií v únoru roku 1918, i když část členské základny zaměřila k socialistům.

Martin KUČERA, *Pokrokáři*, in: J. MALÍŘ – P. MAREK (eds.), *Politické strany (díl I.)*, Brno 2005, s. 314-340.

³⁶² Zdeněk Nejedlý (1878 – 1962) – český literární a hudební historik, levicový intelektuál a politik. Nejedlý pocházel z Litomyšle, kde se narodil do rodiny hudebníka a místního učitele. Vystudoval estetiku a historii na Univerzitě Karlově v Praze a později se stal docentem a profesorem hudební vědy. Během svých studií se setkal s Jaroslavem Golem či Tomášem Garrigue Masarykem a sám se zapojil do sporu o smysl českých dějin. Následně vstoupil do Realistické strany. Během první světové války podepsal Manifest československých spisovatelů a postupně začal inklinovat k levicové politice. Po rozpadu Realistické strany nevstoupil do řad československých socialistů, nýbrž založil Realistický klub (společně s Emanuelem Rádlem). Avšak pro neshody se tento politický útvar již o rok později rozpadl. V následujícím období se Nejedlý zapojil do činnosti mnoha veřejných spolků, které byly z velké části levicově až komunisticky orientované. Postupně se jeho politické preference naplno obrátily ke KSČ, i když do jejich řad nevstoupil. Kontroverzi vzbudila jeho výslovná podpora Gottwaldově skupině v období V. sjezdu KSČ. Během druhé světové války pobýval v sovětském exilu, kde také vstoupil do řad KSČ. Po druhé světové válce zastával ministerské posty (školství, sociální oblast) a získal také křeslo v ÚV KSČ. Svůj odborný kredit značně poškodil v 50. letech, kdy veřejně obhajoval politické procesy či komunistickou unifikaci československého školství.

Jiří KŘEŠŤAN, *Zdeněk Nejedlý – politik a vědec v osamění*, Praha, Litomyšl 2011.

³⁶³ Emanuel Rádl (1873 – 1942) – významný biolog, filosof a intelektuál, blízký spolupracovník T. G. Masaryka. I když po dokončení gymnaziálních studií nastoupil do noviciátu v augustiniánském klášteře, po dvou letech jej opustil a odklonil se také od katolické církve jako takové. Vystudoval biologii na české části Karlo-Ferdinandovy univerzity a postupně dosáhl hodnosti docenta zoologie

odmítli, stoupenci Z. Nejedlého naopak protesty proti vládě vítali. Na konci ledna tak i v Realistickém klubu došlo k administrativnímu rozštěpení a příznivci Nejedlého se na přechodnou dobu změnili na tzv. Socialistickou společnost s tím, že se v nejkratší možné době začlení do komunistické strany.³⁶⁴

Výše uvedené politické proudy se tak v roce 1921 sloučily do komunistické strany, proces slučování v roce 1921 však nebyl tak jednoznačný a přímočarý, jak se později komunisté snažili veřejnost přesvědčit. Paradoxně nejpomaleji a nejopatrněji postupovala nejsilnější krajně levicová skupina v Československu – marxisté z české sociální demokracie. Vraťme se však na počátek roku 1921 a sledujme několik politických proudů najednou.

Nejaktivnější při zakládání komunistické strany se zpočátku zdály mládežnické organizace. Již v únoru se na celostátním (a také ilegálním) sjezdu levicové sociálně demokratické mládeže byl schválen požadavek, aby se mladí marxisté připojili k mládežnické organizaci Kominterny.³⁶⁵ Na to zareagovali mladí příznivci anarchokomunistů sdružení v mládežnických organizacích Svazu komunistických skupin. Také ony v únoru 1921 požadovaly co nejrychlejší vytvoření jednotné komunistické organizace mládeže a následné navázání na protějšek v Kominterně.³⁶⁶ Vedle mladých příznivců marxistického programu se paradoxně nejdříve začaly konstituovat do jednotné strany levicové organizace na Slovensku a Podkarpatské Rusi. V polovině ledna se na společném jednání zástupci marxistické levice slovenských a rusínských organizací dohodli na přistoupení ke Kominterně a zároveň

a stal se i řádným profesorem. Velmi zajímavou skutečností je jeho cesta kolem světa, kterou podnikl v průběhu dvacátých let. Jeho politické přesvědčení vycházelo z hlubokého přesvědčení o nutnosti obrany demokratických principů. Zároveň aktivně vystupoval proti ideám národního státu, proti tomu přicházel s myšlenkou politického národa, tzn. spojení obyvatel jednoho státu společnou ústavou a navazující legislativou. Aktivně vystoupil proti soupeření s německou menšinou, ale také odsuzoval politické násilí včetně bolševické ideologie. Zemřel v průběhu nacistické okupace po dlouhodobé těžké nemoci.

K osobnosti E. Rádra viz:

Josef Lukl HROMÁDKA, *Don Quijote české filosofie Emanuel Rádl 1873-1942*, Brno 2005.

Tomáš BUBÍK, *Úvod do české filozofie náboženství*, Pardubice 2009, s. 108-112.

³⁶⁴ P. MAREK, *Komunistická strana Československa*, in: J. MALÍŘ – P. MAREK (eds.), *Politické strany (díl I.)*, Brno 2005, s. 711-746.

J. KŘEŠŤAN, *Zdeněk Nejedlý*, Praha, Litomyšl 2011, s. 149-151.

³⁶⁵ Sjezd proběhl 20. února 1921 a zúčastnili se jej zástupci českých, slovenských a německých mládežnických organizací. Oficiálně tak byl založen Komunistický svaz mládeže Československa (Komsomol), který se stal sekcí Komunistické internacionály mládeže, založené Leninem taktéž v roce 1921. Vedení KSČ tuto organizaci využívalo k manipulaci s mladou generací. I když se počet členů pohyboval pouze mezi osmi až třinácti tisíci, byl Komsomol jednou z nevlivnějších přidružených organizací v rámci komunistického hnutí meziválečného Československa.

L. CABADA, *Komunismus, levicová kultura a česká politika*, Pelhřimov 2005, s. 60-61.

³⁶⁶ TAMTÉŽ, s. 60-61.

ohlásili vznik Slovenské komunistické strany.³⁶⁷ Od počátku deklarovali, že se jedná o dočasný politický útvar, který bude následně začleněn do připravované celostátní komunistické strany. Nezaháleli ani němečtí marxisté.³⁶⁸ Také v německé sociální demokracii došlo vinou prosincových událostí k vnitřnímu pnutí, když ústřední vedení obvinilo Kreibicha a jeho libereckou organizaci z porušení stranické disciplíny a závěrů karlovarského sjezdu, který měl zajistit jednotný postup strany. Na výtku vyslovenou 8. ledna 1921 zareagoval Kreibich okamžitě svoláním konference marxistické levice v německé sociální demokracii na 9. a 10. ledna. Na libereckém setkání marxisté deklarovali požadavek na svolání celostranického sjezdu, na kterém Kreibich hodlal vznést požadavek na jednoznačné stanovisko celé německé sociální demokracie ohledně otázky přijetí 21 podmínek vstupu do Kominterny. Ústřední vedení reagovalo podobně jako jejich čeští kolegové a vyloučilo Kreibichovu organizaci z řad německé sociální demokracie.³⁶⁹

Kreibichovi komunisté naopak veřejně deklarovali přistoupení k III. internacionále a na ustavujícím sjezdu ohlásili vznik německého oddělení budoucí komunistické strany v Československu.³⁷⁰ Němečtí radikálové se také pustili do kritiky opatrného postupu českých kolegů a především Šmerala. Podobné stanovisko zaujalo i vedení Kominterny, které taktéž kritizovalo pomalý postup nejsilnější marxistické frakce, a dokonce do ČSR vyslalo řadu poradců, kteří měli Šmerala přimět k razantnějšímu jednání.

Na konci ledna 1921 tak v Československu existovaly německé a slovenské komunistické organizace (včetně rusínských komunistů), na jednoznačné stanovisko českých marxistů se však stále čekalo. Tento váhavý přístup kritizovali nejen němečtí a slovenští komunisté, Šmeral se dostal do ostrého sporu také s Neumannem, který v čele Svazu komunistických skupin navázal úzkou spoluprací právě s Kreibichem.

³⁶⁷ Prozatímní Slovenská komunistická strana se ustavila 16. ledna 1921 v Lubochni a veřejně deklarovala souhlas s podmínkami pro vstup do Kominterny. Nepovolené shromáždění bylo rozehnáno četnickou asistencí, a proto jednání pokračovalo následujícího dne v Ružomberoku. M. NECHVÁTAL, *15. 5. 1921. Založení KSČ*, Praha 2002, s. 24.

³⁶⁸ J. VRBA, *Naši němečtí soudruzi*, in: *Paměť a dějiny*, 15, 2021, č. 2, s. 34-44.

³⁶⁹ Dne 17. ledna 1921 byla liberecká organizace vyloučena z německé sociální demokracie v reakci na předchozí prohlášení o požadavku přistoupení k 21 podmínkám Kominterny a svolání stranického sjezdu strany v co nejkratším termínu.

L. CABADA, *Komunismus, levicová kultura a česká politika*, Pelhřimov 2005, s. 61.

³⁷⁰ Ustavující sjezd německé komunistické organizace proběhl v Liberci 12. března 1921. Původně se mělo jednat o sjezd německých sociálních demokratů z libereckého kraje, avšak výsledkem bylo ohlášení vzniku Komunistické strany Československa (německého oddělení).

P. POPÁLENÝ, *Vznik a profílace KSČ*, Praha 2020, s. 91.

Také Kominternu nelibě nesla posunutí termínu ustavujícího sjezdu komunistické strany z března až na květen.

Když se pro urychlený vznik internacionální komunistické strany vyslovila také část legionářů,³⁷¹ ocitl se Šmeral pod velkým tlakem. Je pravdou, že marxistická levice v sociální demokracii se stala poslední organizací, která váhala s přijetím podmínek vstupu do Kominterny, přesto se čeští marxisté stále nehodlali zapojit do internacionální strany. Šmeral na výtky z ledna a února reagoval vydáním akčního programu pro připravovaný sjezd, který byl veřejnosti představen na konci února.³⁷² Opatrný postup, ve kterém Šmeral i nadále odmítal vznik internacionální komunistické strany v ČSR, vyvolání revoluce či zasahování do vnitřní politiky komunistického hnutí ze strany Kominterny, opět zvedl vlnu kritiky. A opět nejsilněji zazněl protest od S. K. Neumanna a Kreibicha. Napjatá atmosféra tříšticí síly krajní levice v Československu tak eskalovala na květnovém karlínském sjezdu.

Karlínský Obecní dům se 14. května 1921 stal svědkem vzniku nového politického útvaru, avšak nejednalo se pouze o přátelské setkání zástupců jednotlivých národností sdružených pod komunistickou zástavou. Naopak sjezdová atmosféra byla poměrně vyhrocená, a především Šmeral měl svým kolegům co vysvětlovat. Již dlouhé měsíce musel čelit kritice málo radikálního postupu při vytváření komunistické strany. V Karlíně se však pokusil svou politickou linii obhájit tvrzením, že teprve nyní se poprvé od vzniku samostatného státu atmosféra posunula ve prospěch dělnického hnutí natolik, že je vhodné ohlásit vznik komunistické strany a definitivní osamostatnění od sociální demokracie.³⁷³ Sám sebe obhajoval především rozjitřenou

³⁷¹ Také mezi legionáři se objevila řada příznivců komunistické myšlenky. Již 23. ledna vznikl Svaz nekompromisních socialistických legionářů. V průběhu první poloviny roku 1921 došlo ke konstituování této skupiny a vytvoření Svazu komunistických legionářů, ke kterému došlo na sjezdu pořádaném 8. května 1921.

L. CABADA, *Komunismus, levicová kultura a česká politika*, Pelhřimov 2005, s. 63.

³⁷² Celé znění uvádí L. Cabada: L. CABADA, *Komunismus, levicová kultura a česká politika*, Pelhřimov 2005, s. 63.

1. Odmítnutí izolované revoluce při současných poměrech ve střední Evropě.
2. Odmítnutí okamžitého vytvoření jednotné, internacionální Komunistické strany Československa.
3. Boj proti tendencím „nacionálního bolševismu“.
4. Odmítnutí pučismu. Každá politická akce musí být spojena s akcemi odborových organizací.
5. Odbory a dělnické tělovýchovné organizace netříštit, ale proniknout nekompromisními idejemi.
6. Ústředí Komunistické internacionály má být ve střední a západní Evropě čteněji zastoupeno mimořádně schopnými soudruhy, kteří by podávali objektivní, pravdivé zprávy a nebyli pod tlakem osudu svých zemí, jako to činili někteří soudruzi maďarští.
7. Odmítnutí cizí finanční podpory.

³⁷³ Šmeral přednesl referát „*Přístup ke III. internacionále*“, v němž se zaměřil na vysvětlení pragmatického postupu. Z jeho úst například zaznělo: „*Naše hnutí československé je jedním*

nacionalistickou náladou po rozpadu Rakousko-Uherska, které podle jeho slov podlehli i dělníci a nebyli v dostatečném počtu ochotni zapojit se do budování internacionální strany. Teprve poté, co opadly nacionální nálady, bylo vhodné založit nadnárodní politickou stranu s komunistickým programem. Aktuální vztah ke Kominterně také zdůvodnil aktuální politickou situací v Evropě, kdy se komunistický režim prosadil pouze v Sovětském Rusku a všem reálně uvažujícím bylo jasné, že se situace v dohledné době nezmění. Naopak ostatní vystoupivší řečníci podrobili Šmerala z výše uvedených důvodů ostré kritice, přičemž nejaktivněji Šmerala pokáral Vajtauer³⁷⁴ s Kreibichem.

Výsledek sjezdu však překvapení nepřinesl a drtivá většina přítomných delegátů schválila vznik komunistické strany a její připojení k III. internacionále.³⁷⁵ Nový název strany tak zněl – Komunistická strana československá.³⁷⁶ Osamostatněním marxistické levice sociální demokracie a její přeměnou na komunistickou stranu však

z nejvyspělejších ve střední a západní Evropě! Je už dnes natolik silné, vyspělé a odhodlané, přes mnohé nedostatky organizační, že už dnes, kdy dozrála mezinárodně revoluční situace v našem okolí, kdyby došlo k revolučnímu přelomu v Německu, československý proletariát byl by nejenom připraven a schopen provést úrok za účelem převzetí státní moci, nýbrž by byl způsobilý a silný přisnou vládu dělníků a malých rolníků také udržet a nový společenský řád budovat.“

M. NECHVÁTAL, 15. 5. 1921. *Založení KSČ*, Praha 2002. s. 29.

³⁷⁴ Emanuel Vajtauer (1892 - ???) – československý politik, spisovatel a především novinář. Vajtauer získal velmi kvalitní vysokoškolské vzdělání v Praze, Vídni i v Paříži a následně procestoval velké množství států nejen v Evropě. Navštívil také Afriku či Ameriku. Zpočátku zastával krajně levicové názory a v roce 1920 se setkal s V. I. Leninem na sjezdu kominterny. V roce 1921 byl jedním ze zakládajících členů KSČ, avšak v roce 1923 emigroval do USA. Pro jeho pokračující krajně levicové přesvědčení následovalo vyhoštění. Na konci dvacátých let v souvislosti s dokončením bolševizace KSČ a nástupem Klementa Gottwalda Vajtauer přešel k národně socialistické straně. V řadách národně socialistických novinářů pak pracoval až do počátku nacistické okupace. Po vzniku Protektorátu Čechy a Morava se z něj stal aktivistický novinář, který otevřeně podporoval nacistický režim. V posledních dnech druhé světové války se však jeho stopa ztratila a dodnes není zcela jasné, jaké byly jeho další osudy. V roce 1947 byl v procesu se skupinou aktivistických novinářů odsouzen v nepřítomnosti k trestu smrti.

Více o jeho osobnosti i o dalších aktivistických novinářích viz:

Miroslav GREGOROVÍČ, *Kapitoly o českém fašismu – fašismus jako měřítko politické dezorientace*, Praha 1995.

Václav VELČOVSKÝ, *Čeština pod hákovým křížem*, Praha 2016.

Bořivoj ČELOVSKÝ, *Strážce nové Evropy – prapodivná kariéra novináře Emanuela Vajtauera*, Šenov u Ostravy 2002.

³⁷⁵ Na sjezdu se sešlo 569 delegátů včetně 56 slovenských, kteří dohromady reprezentovali přibližně 350 000 členů sociální demokracie inklinujících k marxistické levici. Proti vstupu do Kominterny se vyslovilo pouze sedm (!) delegátů.

L. CABADA, *Komunismus, levicová kultura a česká politika*, Pelhřimov 2005, s. 64.

³⁷⁶ Na tomto místě je nutné věnovat pozornost rozdílu v názvech Komunistická strana československá, Československá komunistická strana a Komunistická strana Československa. V mezidobí od května do října 1921 se vyskytly případy používání všech tří názvů, přičemž první dva odpovídaly českým a slovenským sekcím, které se postupně začlenily do celostátní komunistické stany.

Více viz například:

Jacques RUPNIK, *Dějiny Komunistické strany Československa: od počátků do převzetí moci*, Praha 2002, s. 48-56.

slučovací proces v rámci komunistického hnutí na území ČSR zdaleka neskončil. Je nutné si uvědomit, že se zatím jednalo o další politický subjekt hlásící se ke komunistické myšlence, nikoli o zastřešující internacionální organizaci, jak požadovala Kominternu. Šmeral v tento okamžik vyšel z vlastní stranické zkušenosti a navrhl, aby zůstaly zachovány stranické aparáty obou stran – české i německé. Namísto jejich zrušení měla vzniknout jakási nadstavba v podobě výkonného výboru, který by činnost obou uskupení koordinoval.³⁷⁷ I když se Šmerala částečně zastal i Lenin, varianta s volným spojením dvou hlavních komunistických organizací v jednom státě již nebyla na počátku dvacátých let uskutečnitelná.

Další střety mezi Šmeralem na jedné straně a Kreibichem a dalšími radikály na straně druhé následovaly zanedlouho. Šmeralovi odpůrci požadovali okamžité svolání slučovacího sjezdu. Šmeral svůj postoj obhajoval snahou o zachování masovosti komunistického hnutí, a proto je třeba postupovat velice opatrně. Radikálové naopak požadovali okamžité vytvoření zastřešující strany i za cenu ztráty části členské základny. Záhy se spor rozšířil i za hranice Československa a rozhodčím orgánem se měl stát III. sjezd Kominterny v Moskvě.

Zmíněný sjezd proběhl v Moskvě 22. června 1921 a potvrdil přijetí Komunistické strany československé i německých komunistů do Kominterny. Fakticky k tomu došlo již na jednání výboru, který zasedl 16. června.³⁷⁸ Představitelé moskevského vedení však podrobili Šmerala kritice za přehnanou opatrnost a liknavý postup a přijetí československých i německých komunistů podmínili slučovacím sjezdem, který měl proběhnout do tří měsíců. Dali tak v podstatě za pravdu Kreibichovi. Na druhou stranu je zajímavé, že ani Kreibich neunikl kritice. Jeho politická linie byla naopak označena za příliš „levou“, jinými slovy byl označen za příliš velkého radikála, jehož politická linie oslabuje masovost komunistického hnutí. Kominternu tak opět ukázala, že nehodlá tolerovat jakékoli odchylky od ústřední politické linie, i když se tato

³⁷⁷ Na sjezdu došlo také k volbě prvního předsedy KSČ, kterým se stal dějinami poněkud opomíjený Václav Šturc. Více o jeho zatím příliš nezmapovaném osudu viz: P. ZÍDEK, *Milý a bodrý stařeček*, in: *Paměť a dějiny*, 15, 2021, č. 2, s. 7-19.

³⁷⁸ Na tomto sjezdu se naplno ukázal rozpor mezi cíli Kominterny, což byla především světová revoluce spějící k diktatuře proletariátu, a nutnou pragmatickou politikou, která by zajistila přežití Sovětského Ruska. Sám Lenin zdůrazňoval, že přehnaný radikalismus není na místě a že je nutné pro bolševický stát zajistit uznání od ostatních států, a především jej udržet v rámci mezinárodního obchodu a dalších ekonomických vztahů zcela zásadních pro existenci Ruska pod vládou bolševiků. Kreibich byl tak označen za přílišného radikála, zatímco Šmeralovi svítla naděje, že by jeho taktický oportunismus mohl slavit úspěch.

L. CABADA, *Komunismus, levicová kultura a česká politika*, Pelhřimov 2005, s. 89-91.

poměrně často měnila, a ne vždy bylo členským organizacím jasné, co je vlastně Moskvou požadováno.

Po návratu z Moskvy se zástupci komunistických organizací všech národností v ČSR dohodli na termínu slučovacího sjezdu – 30. října 1921. Slučovací sjezd se konal opět v Praze, avšak tentokrát v Obecním domě na Smíchově.³⁷⁹ Znovu se u řečnického pultu objevily ústřední postavy slučovacího procesu – Kreibich a Šmeral. Atmosféra oproti jarním měsícům však již byla zcela jiná. Šmeral se na základě rozhodnutí Kominterny omluvil za svoji dosavadní taktiku a jednoznačně se postavil za existenci přísně centralizované internacionální komunistické strany. Zcela tak opustil myšlenku federalizované strany, kterou prosazoval na ustavujícím květnovém sjezdu.

Na přelomu října a listopadu tak v Praze vznikla sjednocená komunistická strana (dále jen KSČ), která pod svými křídly přivítala všechny komunistické organizace v Československu. Zároveň byl za vrcholný orgán strany zvolen výkonný výbor a vytvořena přísně centralizovaná organizační struktura.³⁸⁰ Přestože se KSČ profilovala jako jednotná a samostatná strana, v dalších letech se potýkala s rozsáhlou vnitrostranickou diskuzí a opakujícími se rozpory. Zároveň byla pod přímou kontrolou Kominterny, která do vnitrostranického vývoje aktivně zasahovala.

³⁷⁹ Slučovací sjezd KSČ proběhl od 30. října do 2. listopadu 1921. K dosavadnímu spojení české, německé a rusínské marxistické levice se nyní přidaly také německé, maďarské, polské, a dokonce židovské komunistické organizace a vznikla tak nadnárodní politická strana zastřešující komunistické hnutí v celém Československu bez rozdílu národnostní příslušnosti. Na tomto sjezdu také vznikla pevná stranická struktura, která neměla daleko k vojenskému uspořádání. Vždyť i čelní představitelé mluvili o nutnosti železné disciplíny, bez které není v budoucnu možné vyvolat bolševickou revoluci a uchopit moc.

TAMTÉŽ, s. 66-67.

³⁸⁰ Organizační struktura KSČ byla založena na čtyřech úrovních, a to na místních, okresních, župních a ústředních orgánech. Místní organizace vznikaly v jednotlivých obcích, ve větších sídlech se místní organizace rovnaly přibližně městským obvodům. Nadřazenými orgány byly okresní organizace, které se zpočátku většinou rovnaly hranicím soudních okresů. Následovaly župní orgány a v čele strany stály ústřední orgány, především sjezd, který měl probíhat minimálně jednou za dva roky. Nejvyšší stálý orgán pak tvořil výkonný výbor, který si ze svého středu ještě volil předsednictvo.

4.6 A jak dál? Vývoj do poloviny dvacátých let

Vznikem Komunistické strany Československa se na politickém kolbišti první republiky objevil nový subjekt, jehož postupným cílem se stalo ovládnutí levé části politického spektra, a především získání co nejširší podpory československého proletariátu. Již několik měsíců po ustavujícím sjezdu se ukázalo, že KSČ rozhodně není a pravděpodobně ještě dlouho nebude jednotnou stranou. Strana v následujícím období procházela vnitrostranickým štěpením, které se projevovalo především při důležitých rozhodováních o strategických cílech komunistického hnutí v ČSR.

Na konci roku 1921 přišla z moskevské centrály výzva, aby se komunisté aktivně zasadili o získání nekomunistického proletariátu na svou stranu. Taktika tzv. jednotné fronty měla zajistit kontrolu nad dělníky v Československu. Již od počátku roku 1922 se proto komunisté pokoušeli ovládnout hlavní odborovou organizaci – Odborové sdružení Československa. Na sjezdu zmíněné organizace se však komunistům nepodařilo prosadit své zástupce do vedoucích funkcí, naopak odborové hnutí přistoupilo k očistě od komunistických živlů. Šmeralovi se tak nedařila taktika postupného získávání širší členské a voličské základny a také se nedařilo marginalizovat vliv sociální demokracie na tuzemský proletariát. Praktickým výsledkem tak bylo založení vlastního uskupení – Rudých odborů (oficiální název – Mezinárodní všeodborový svaz). Celá situace měla mezinárodní pozadí, když se komunisté opakovaně dostávali do zcela schizofrenního postavení při plnění někdy protichůdných direktiv přicházejících z Kominterny. Na jednu stranu se měli snažit o vytvoření jednotné fronty podle hesla „*K masám*“ i za cenu spolupráce s nekomunistickými levicovými uskupeními, na druhou stranu dostali za úkol zcela ovládnout odborové hnutí v Československu. Svým způsobem až tragikomicky tak vypadalo dilema, zda vyslovit podporu Mezinárodnímu odborovému svazu (který sídlil v Amsterdamu) a byl nadřazenou organizací Československého odborového svazu, či se jednoznačně přiklonit k nově vzniklé Rudé odborové internacionále (se sídlem v Moskvě).

Také pokus o navázání spolupráce s československými socialisty nepřinesl kýžený úspěch. I když se část socialistů pro aktivnější kooperaci s KSČ vyslovila (jednalo se zejména o bývalé anarchokomunisty), vedení strany v čele s Václavem Klobáčkem se ostře ohradilo a příznivce KSČ označilo za straně nepřátelské.

V roce 1922 se tak komunistům taktika jednotné fronty nedařila a byli nuceni spolehnout se pouze na vlastní organizaci. Ani ta však nebyla jednotná. Šmeral čelil silné kritice ultralevého křídla pod vedením Václava Bolena a Bohumila Jílka.³⁸¹ Ti od počátku vystupovali proti masovosti komunistické strany a houfnému přijímání nerozhodnutých dělníků z řad sociálně demokratických či národně socialistických organizací. Viděli v tom ohrožení akceschopnosti KSČ a ztrátu revolučního zápalu. Šmeralovo vedení na kritiku reagovalo vyloučením nespokojených z řad KSČ. Autorita ústředního vedení KSČ však záhy utrpěla, protože do vnitrostranických sporů opět zasáhla Kominternu. Od listopadu 1922 probíhal v Moskvě další ze sjezdů, na kterém bylo vyloučení Bolenovy a Jílkovy skupiny z KSČ zrušeno, i když se nespokojenci dočkali značné kritiky pro porušení vnitrostranické kázně.³⁸² Také na Šmeralovi nenechali delegáti takzvaně nit suchou, vedení KSČ uslyšelo kritická slova na československé pojetí jednotné fronty. Podle mínění Moskvy se nemělo jednat o širší koalici levicových stran pod vedením nebo s aktivním přispěním komunistů, jak to Šmeral v rámci svého politického pragmatismu zamýšlel, naopak se komunisté měli zaměřit na agitaci mezi neorganizovaným dělnictvem či proletariátem

³⁸¹ Václav Bolen (1887 – 1963) – československý politik a poslanec za komunistickou a později i za národně socialistickou stranu. Svou politickou dráhu začal v řadách sociální demokracie, avšak počátkem 20. let podporoval radikální křídlo a stál u zrodu KSČ. I zde zastával radikální názory, za něž byl v roce 1922 umírněnějším vedením kolem B. Šmerala vyloučen ze strany. Jeho vyloučení však za krátký čas zrušilo zasedání Kominterny. Poslancem československého parlamentu se stal po parlamentních volbách v roce 1925, avšak v rámci bolševizace KSČ se postupně dostal do sporu s vedením strany a v roce 1929 komunistickou stranu opustil. V parlamentu pak stál v čele poslaneckého klubu „Leninců“. Ve třicátých letech se stal aktivním členem národně socialistické strany, v jejíchž řadách se objevoval i po skončení druhé světové války. P. ANEV – M. BÍLÝ (eds.), *Biografický slovník vedoucích funkcionářů KSČ*, I. díl, Praha 2018, s. 185-188.

Bohumil Jílek (1892 – 1963) – československý levicový politik, člen KSČ a následně agrární strany. Po vzniku KSČ se stal jejím členem a následně během 20. let stranu dvakrát vedl. Zejména zpočátku prosazoval radikálně levicovou politiku v opozici proti umírněnějšimu B. Šmeralovi. Po V. sjezdu KSČ se ocitl mezi odstavenými členy, a ještě téhož roku z KSČ odešel. Následně vstoupil do řad agrární strany a stal se odborovým funkcionářem. Aktivní byl také za okupace, kdy působil jako redaktor stranického listu Venkov. Nedlouho po druhé světové válce (konkrétně v roce 1948) emigroval do USA, kde se aktivně účastnil činnosti Zelené internacionály. V USA také zemřel. TAMTÉŽ, s. 543-546.

³⁸² Čtvrtý sjezd Kominterny se konal v termínu od 5. listopadu do 5. prosince 1922 a nesl se ve velmi skeptickém duchu. Počátkem dubna 1922 se totiž v Berlíně konala konference zástupců Kominterny a představitelů II. a tzv. II1/2 internacionály. Své zástupce sem vyslala Druhá internacionála, Kominternu (Třetí internacionála) a také Vídeňský svaz, který byl nazýván tzv. Dvouapůltou internacionálou. Vídeňský svaz se postupně začlenil do struktur Druhé internacionály a vytvořil s ní Socialistickou dělnickou internacionálu.

Bolševici si od tohoto setkání slibovali navázání užší spolupráce ve snaze o nastolení nového politického uspořádání v Evropě. Celá akce však skončila neúspěchem a rozčarování se poté přeneslo do řad Kominterny, kde začalo intenzivní hledání viníků neúspěchu. Velká kritika se snesla i na hlavu Bohumíra Šmerala, který byl členem delegace zastupující Kominternu.

K. McDERMOTT – J. AGNEW, *Kominternu*, Praha 2011, s. 49-56.

sduženým pod vlajkou sociální demokracie či národních socialistů. Budování jednotné fronty tak mělo přijít spíše zdola a mělo být podpořeno navenek deklarovanou stranickou kázní, která vylučovala řešení sporů mezi jednotlivými frakcemi mimo stranické orgány.

Závěry sjezdu Kominterny následně projednal I. řádný sjezd KSČ, na kterém Šmeral veřejně deklaroval, že se jej levice pokusila v Moskvě sesadit z vedoucí funkce ve straně.³⁸³ Hlavním výsledkem sjezdových jednání bylo stanovení střednědobého cíle, kterým se stalo vytvoření dělnické vlády. Pozornost KSČ se tak naplno upnula na československý proletariát a je jistě zajímavé, že v tomto období, kdy se nová strana stále ještě konstitovala, věnovala malou pozornost československému venkovu. To se změnilo až o rok později. Teprve tehdy se komunisté začali snažit o oslabování konkurenčních stran přetahováním členů do řad KSČ. Jednalo se zejména (avšak nikoli výlučně) o agrární stranu jako ústřední politické uskupení československého venkova.

Sjezdová rezoluce tak cílila především na agitační činnost, kdy se členové KSČ, kteří ještě zůstávali členy nekomunistických odborů, měli z těchto organizací hromadně odhlašovat a tím s sebou strhnout co nejvíce nerozhodných členů a přivést je do komunistických řad. Taktika masové infiltrace levicových nekomunistických organizací se tak stala naprostou prioritou pro následující období.

Nejblíže měli ke komunistům tradičně anarchisté, kteří na počátku roku 1922 tvořili část členské základny socialistické strany. Skupina kolem Vrbenského se zpočátku zdráhala připojit k Neumannovi a rovnou zamířit do KSČ. Po roce 1921 se však jejich nespokojenost s vnitrostranickým vývojem začala stupňovat. Zejména po Klofáčově radikálním protikomunistickém vystoupení se anarchokomunisté stali v řadách této státoporné strany nežádoucím živlem. Navíc se anarchisté nerozpakovali navzdory stranickému vedení otevřeně s komunisty spolupracovat.

Když v lednu následujícího roku zazněly výstřely z revolveru Josefa Šoupala a ministr financí Alois Rašín³⁸⁴ utrpěl smrtelné zranění, dostala se krajní levice do

³⁸³ I. sjezd KSČ proběhl ve dnech 2. – 5. února 1923. Tak jako na většině sjezdů v budoucnu, tak i zde proběhl střet názorových skupin uvnitř komunistické strany. Proti centristickému vedení pod taktovkou Bohumíra Šmerala se vymezilo krajně levicové křídlo pod vedením Václava Bolena či Václava Šturce, kteří požadovali radikálnější politiku a bolševizaci strany. Na rozdíl od Šmerala podporovali myšlenku použití násilí a vyvolání ozbrojené revoluce při získávání moci v ČSR.

L. CABADA, *Komunismus, levicová kultura a česká politika*, Pelhřimov 2005, s. 90-91.

³⁸⁴ Alois Rašín (1867 – 1923) – československý politik, ekonom a jeden z hlavních představitelů domácího odboje. Alois Rašín pocházel z východních Čech, narodil se v Nechanicích nedaleko

svízelného postavení.³⁸⁵ I když Šoupal jednal na vlastní pěst, netajil se svými anarchistickými názory a jako bývalý člen sociální demokracie a komunistické strany se pro značnou část veřejnosti stal pojítkem mezi krajně levicovou politikou a veřejným násilím. Přestože se protikomunistické demonstrace vyvolané radikály z národně demokratického tábora s podporou českých fašistů zanedlouho uklidnily, jasným a trvalým mementem pro podobné činy se stal zákon na ochranu republiky.³⁸⁶ Tato právní norma, která byla připravována o hodný čas dříve, se do československého právního řádu dostala záhy po atentátu a její přijetí provázela ostrá protikomunistická kampaň. Komunisté si uvědomovali, že zákon by mohl znamenat nutnost přejít do ilegality, na což se začali připravovat. Na mimořádném sjezdu KSČ, svolaném na 1. dubna 1923 do Vysočan, strana přijala opatření pro

Hradce Králové. Vystudoval Právnickou fakultu Univerzity Karlovy a ještě během studií se zapojil do politického života, když zaujal místo mezi tzv. pokrokářským hnutím. Nejen z tohoto důvodu se jej týkal soudní proces s tzv. Omladinou. Po propuštění z vezení se postupně rozešel s mladočeským politickým proudem a podílel se na založení Radikálně státoprávní strany. Před první světovou válkou se stal poslancem Říšské rady (roku 1911) a během první světové války se zapojil do činnosti tzv. Maffie. Pro svou politickou činnost byl uvězněn a v roce 1916 odsouzen k trestu smrti pro velezradu. Po zmírnění trestu následovala amnestie po nástupu Karla I. na rakousko-uherský trůn. Alois Rašín se nadále řadil k politickému proudu prosazujícímu vznik samostatného státu a patří mezi tzv. muže 28. října. Po vzniku samostatného státu si získal pověst obhájce radikální monetární politiky a deflační strategie nakládání s československou měnou. Opakovaně se také stal ministrem financí. Na politické scéně měl také řadu odpůrců, a to především na levé části politického spektra. Dne 5. ledna 1923 byl na něj spáchán atentát, na jehož následky 18. února zemřel.

Jana ČECHUROVÁ, *Alois Rašín: dramatický život českého politik*, Praha 1997.

Ilona BAŽANTOVÁ (ed.), *Alois Rašín: český politik, právník a národohospodář (sborník textů, výňatky z díla Aloise Rašína)*, Praha 2003.

³⁸⁵ Josef Šoupal (1903 – 1959) – anarchokomunista a příznivec radikální levice, atentátník. Po absolvování základního vzdělání vystudoval obchodní školu a začal pracovat v různých finančních institucích. Jeho politické přesvědčení směřovalo ke krajní levici. Po vzniku komunistické strany tak zamířil ze sociální demokracie do jejích řad. Avšak záhy se s komunisty rozešel, protože odsuzovali jeho anarchokomunismus. Z KSČ tak vystoupil ještě před svým činem, a to v roce 1922.

Atentát na ministra financí začal připravovat od podzimu roku 1922, kdy si opatřil střelnou zbraň a začal s ní cvičit. Několikrát se i svým souputníkům zmínil, že o činu uvažuje. První dva pokusy se Šoupalovi řízením náhody nepovedly, na třetí pokus se však do blízkosti Aloise Rašína dostal. Dne 5. ledna v dopoledních hodinách počkal na svou oběť před jejím bytem a následně na ministra ze vzdálenosti několika kroků opakovaně vystřelil. Alois Rašín byl smrtelně zraněn a přes veškerou lékařskou péči svým zraněním 18. února podlehl. Tento čin vyvolal bouřlivé reakce mezi veřejností nejen v Praze a také zapříčinil urychlené přijetí zákona na ochranu republiky.

J. ČECHUROVÁ, *Alois Rašín*, Praha 1997, s. 123-133.

D. UHLÍŘ, *Anály ze Spálené ulice*, Praha 1979, s. 34-64.

Pro ilustraci uvádím článek o reakcích na atentát v pardubickém tisku: Michal BENDA, *Atentát na Aloise Rašína v pardubickém tisku*, in: Zprávy Klubu přátel Pardubicka, 53, 2018, č. 1-2, s. 65-70.

³⁸⁶ Zákon na ochranu republiky (50/1923 Sb.) byl schválen 19. března 1923 s platností od 31. března 1923 a s účinností od 1. května 1923. Jako platná právní norma československého právního řádu vydržel až do října roku 1948. Hlavním smyslem této právní normy byla ochrana základních institucí československého státu a hodnot, na kterých demokratické Československo vzniklo. Nejdůležitějšími částmi zákona byly oddíly definující pojmy a skutkovou podstatu následujících trestných činů: úklady o republiku, poškozování republiky a útoky na ústavní činitele a ohrožování míru v republice a její vojenskou bezpečnost. Zákon také vymezoval rozsah a charakter trestů, které mohly soudy na základě této právní normy vynést.

A. KLIMEK, *Velké dějiny*, sv. XIII., Praha – Litomyšl 2000, s. 383-389.

možný zákaz KSČ. Dalším výsledkem se stala podpora široce založené tiskové kampaně proti navrhovanému zákonu, k čemuž měly být využity nejen komunistické tiskoviny. KSČ také plánovala využít oslavy 1. máje.

K hlasování o nové právní normě přesto došlo a proti se vyslovili poslanci komunistické strany a také již zmínění bývalí anarchisté ze strany socialistické. Společně s několika poslanci stran národnostních menšin však nemohli přijetí zákonné normy, která státním orgánům umožňovala aktivnější kontrolu politického života a výraznější trestání protistátní činnosti, zabránit. Navíc hlasování proti zmíněnému zákonu stálo zmíněné anarchisty poslanecké mandáty. Českoslovenští socialisté se svých kolegů zřekli a volební soud je v polovině roku 1923 zbavil poslaneckých mandátů. Vrbenský, který byl nejvýraznější osobností vyloučených anarchistů, kolem sebe shromáždil věrné a tentokrát již zcela otevřeně navázal spolupráci s KSČ. K úplnému sloučení však bylo ještě daleko. Vrbenskému se zpočátku nezamlouval komunistický centralismus, a proto raději zvolil založení vlastní politické strany. Československá scéna se tak rozšířila o další subjekt – Neodvislou socialistickou stranu dělnickou.³⁸⁷ Vrbenský doufal, že kooperací se silnějším partnerem získá určitý vliv na politické scéně, opak byl však pravdou. I když nové straně nelze upřít snahu a částečné úspěchy při organizování stávkového hnutí, větší mandát mezi voliči nikdy nezískala. V roce 1925 tak po odchodu části nespokojených zpět k socialistům se Vrbenského strana manifestačně sloučila s komunisty na III. sjezdu KSČ.

Přibližně polovina dvacátých let se stala okamžikem, kdy ve většině evropských států skončila poválečná hospodářská krize a nastalo období konjunktury. V duchu marxistické rétoriky bychom mohli hovořit o tzv. období dočasné stabilizace kapitalismu. Jinými slovy se jednalo o období, kdy se o vypuknutí revoluce mohlo zdát pouze nejzarytějším komunistům. Hospodářská situace a s tím i majetkové

³⁸⁷ Po roztržce s mateřskou socialistickou stranou se první sjezd nového politického útvaru konal v polovině května 1923 v Lounech. Třináct delegátů reprezentovalo přibližně šest tisíc členů a podpořilo vznik Neodvislé socialistické strany. Vyloučení poslanci se spojili s několika nespokojenými sociálními demokraty, a ještě před zrušením poslaneckých mandátů založili vlastní poslanecký klub. Do obecních voleb v roce 1923 tak šli společně pod hlavičkou Socialistického sjednocení. Kvůli následným rozporům s nezávislými sociálními demokraty ke vzniku Socialistického sjednocení nedošlo, naopak strana se přejmenovala na Neodvislou socialistickou stranu dělnickou a začala úzce spolupracovat s komunisty. Na konci roku 1924 postupně převládl názor, že by se strana měla přímo začlenit do řad KSČ, k čemuž došlo na III. sjezdu KSČ v září 1925. P. MAREK, *Čeští anarchokomunisté*, in: J. MALÍŘ – P. MAREK (eds.), *Politické strany (díl I.)*, Brno 2005, s. 747-762.

L. CABADA, *Komunismus, levicová kultura a česká politika*, Pelhřimov 2005.

poměry velké části dělnictva se mírně zlepšily a komunisté byli nuceni hledat nové cesty, jak i nadále udržet či dokonce posílit svůj vliv mezi československým proletariátem. Střednědobým cílem se tak stala snaha o pokračování infiltrace nekomunistických odborů, jejich postupné rozvrácení a ovládnutí. Cílili tak především na odborové organizace sociálních demokratů, ale v jejich hledáčku se také ocitly organizace spadající pod agrární stranu či odbory tvořící součást stranické struktury německých stran v Československu. Především jejich narůstající nacionalismus považovali komunisté za přímé ohrožení internacionální linie vytyčené Kominternou. Po Leninově smrti proběhl v Moskvě v průběhu června a července 1924 V. kongres Kominterny, jehož ústředním tématem se stalo další směřování komunistického hnutí napříč Evropou.³⁸⁸ Delegáti ze všech členských organizací nuceně konstatovali neúspěch revolučních pokusů ve státech střední a jihovýchodní Evropy, a proto se hledala taktická východiska pro další období. Výsledkem se tak stalo heslo volající po bolševizaci komunistických stran sdružených pod hlavičkou Kominterny. Především v případě KSČ se jednalo o poměrně výraznou změnu stranické linie. Definitivně se tak měly všechny komunistické strany naplno podřídit ve všech oblastech své činnosti moskevskému vedení, jinými slovy stát se poslušnými loutkami v ruce ústředního vedení Kominterny. Bolševický centralismus tak v Kominterně definitivně získal převahu a diskuze, která byla za Leninova života možná, se napříště stala zcela nežádoucí. V návaznosti na tuto rezoluci si vedení KSČ, a především samotný Šmeral vyslechl další silnou kritiku. Československým komunistům bylo vyčteno, že jsou až příliš pravicoví, jinými slovy že stále neopustili politiku založenou spíše na sociálně demokratické taktice a praktikují politický oportunistismus namísto tvrdého třídního boje bez ohledu na politické ztráty a obtíže. Vedle Bohumíra Šmerala uslyšel ostrá slova na svou adresu také Zápotocký, Kreibich a překvapivě i Muna.

Následnou vnitrostranickou diskuzi plnou osobních sporů mezi stále slábnoucí skupinou kolem Šmerala a jeho kritiky z řad ultralevého křídla kolem Bolena a Jílka,

³⁸⁸ V. sjezd Kominterny proběhl od 17. června do 8. července 1924 a poprvé veřejně zazněl požadavek bolševizace členských sekcí (stran). Členské sekce se měly proměnit v masové strany s revoluční a marxistickou politikou. Definitivně se měly zbavit zbytků oportunistické politiky a sociálně demokratických relikvů z minulosti. V *Tezi o bolševizaci komunistických stran*, která byla přijata na V. plénu Exekutivy Kominterny a následně přednesena na V. sjezdu Kominterny, se mimo jiné uvádělo: „Jedním z nejdůležitějších předpokladů bolševizace je železná proletářská kázeň. Strany, na jejichž vlajce stojí heslo „diktatury proletariátu“, si musí uvědomit, že o vítězné proletářské diktatuře nemůže být řeč bez železné stranické kázně.“ V další části dokumentu se dále uvádělo: „Bolševizace je neslučitelná se separatistickými a federalistickými tendencemi. Světová strana leninismu musí být pevně stmelena, nikoli však mechanickou disciplínou, nýbrž jednotou vůle a akce.“ K. McDERMOTT – J. AGNEW, *Kominterny*, Praha 2011, s. 278.

kteří stále nemohli vedení KSČ zapomenout snahu o jejich odstranění, doplnily útoky mladé generace Moskvě oddaných komunistů, ve které lze nalézt například Jana Švermu či Klementa Gottwalda. Vše vyvrcholilo II. sjezdem KSČ na přelomu října a listopadu 1924, na kterém se naplno ukázalo, jakým způsobem bude nadále vedena „autonomní“ politika KSČ.³⁸⁹ Vedle československých komunistů se sjezdových jednání zúčastnili také zástupci moskevského vedení Kominterny, kteří dali několikrát jasně a veřejně najevo, že budou ostře prosazovat linii bolševizace, kterou vytyčil V. sjezd Kominterny. Ani poměrně značná opozice v řadách KSČ nedokázala zabránit zvolení výkonného výboru, jehož členy se právě na nátlak Moskvy stali zejména příznivci nového trendu. Pro formu se v tomto orgánu udržel i Šmeral nebo Zápotocký, i když především v případě prvně jmenovaného se jednalo o příslovečnou labuť píseň jeho působení ve vedení strany.

Praktickým výsledkem, který určil organizační fungování strany, se stalo prosazení tzv. demokratického centralismu. Na první pohled logický princip, že nižší stranické orgány jsou povinny automaticky uposlechnout nařízení orgánů vyšších, znamenal dokončení unifikace komunistické strany a zajištění jednotného postupu komunistů ve všech částech Československa. Jinými slovy se vnitrostranická diskuze o nařízeních vrcholných orgánů stala nepřipustnou. Také komunističtí senátoři a poslanci byli nuceni podepisovat souhlas s případným zbavením mandátu rozhodnutím stranického vedení v případě porušení stranické disciplíny. Na druhou stranu se také ústřední orgány octily v podobné pozici vůči vedení Kominterny. Veškeré direktivy Kominterny musely všechny členské sekce (tedy včetně KSČ) splnit i v případě nesouhlasu určité části stranické základny.

Nastoupení bolševizace však nezpůsobilo jen utužení stranické disciplíny. Část členské základny se proti novým pořádkům ohradila a vnitrostranická krize na sebe nedala dlouho čekat. Patrně nejaktivnějším odpůrcem diktátu Kominterny se stal

³⁸⁹ II. sjezd KSČ proběhl v pražských Holešovicích od 31. října do 4. listopadu 1924. Tento sjezd lze považovat za počátek bolševizace komunistické strany a také začátek konce tzv. centristického vedení kolem Bohumíra Šmerala. Většinu postů v ústředním výboru totiž získali příznivci radikálnějšího křídla pod vedením dvojice Bolen – Jílek. Komunisté také veřejně deklarovali, že KSČ není samostatnou stranou, ale oficiálně potvrdili fakt, že se jedná o jednu z frakcí Kominterny. Také z hlediska organizačního nastaly poměrně výrazné změny, protože jedním z usnesení byl přechod ze systému územních jednotek na princip závodních buněk, čímž strana získala větší akceschopnost a byla schopna oslovit větší skupinu pracujících.

L. CABADA, *Komunismus, levicová kultura a česká politika*, Pelhřimov 2005, s. 97-99.

Josef Bubník,³⁹⁰ poslanec československého parlamentu, který kolem sebe soustředil skupinu odbojných komunistů. Nejenže kritizoval nastupující bolševizaci strany včetně znemožnění vnitřní diskuze, zároveň se aktivně postavil proti podpoře stávkového hnutí, které komunisté vyvolali právě na počátku roku 1925. Protidrahotní demonstrace přerostly 10. února 1925 ve srážky s policií a následná střelba přinesla několik obětí. Komunisté se třaskavou situací rozhodli využít ve svůj prospěch a zorganizovali velké protestní shromáždění v centru Prahy. Organizačně jej však nezvládli a celá akce skončila nezdarem. Za viníky byli označeni představitelé pražské organizace v čele s Bubníkem. Zbolševizované vedení strany se tímto způsobem rozhodlo vypořádat s pravým křídlem ve straně, které se postavilo proti nejnovějším direktivám Kominterny a bolševizaci ve straně považovalo za netaktickou. Bubník argumentoval, že je v době stabilizace ekonomických poměrů v Československu třeba zvolit jinou taktiku a že snaha o otevřený střet s vládní mocí v době, kdy se československé ekonomice začíná dařit, přinese více škody než užítku.

Reakce vedení strany přišla vzápětí a Bubník byl označen za představitele sociálně demokratických přežitků ve straně. Společně se svými kolegy nuceně opustil řady komunistických poslanců a následující týden se k němu přidalo ještě sedm kolegů, čímž se poslanecký klub KSČ výrazně zmenšil.³⁹¹ Bubník se však s politickou porážkou nehodlal smířit a založil novou politickou stranu. Neodvislá komunistická strana, jak zněl název vzdorostrany, však v nadcházejících parlamentních volbách neuspěla. Celostátní zisk necelých osmi tisíc hlasů byl více než tristní, nepřinesl

³⁹⁰ Josef Bubník (1879 – 1959) – od počátku dvacátých let byl poslancem Národního shromáždění. Po vzniku Komunistické strany Československa opustil řady mateřské sociální demokracie a vydal se cestou podpory nového politického směru. V polovině dvacátých let se však stal obětí frakčních sporů v rámci komunistické strany a z KSČ následně odešel. V rámci pražské organizace KSČ zastával funkci prvního tajemníka a snažil se často proti direktivám ústředního vedení zastávat demokratičtější principy při fungování komunistické organizace. Tím se dostal do sporu se zastánci tvrdé linie prosazované Kominternou. Zpočátku měl i podporu Bohumíra Šmerala, postupně se však dostal v rámci strany do izolace, která vyústila v jeho odchod z řad KSČ a založení Neodvislé komunistické strany. Bubník se po neúspěchu v parlamentních volbách stáhl do ústraní a členům nové strany doporučil návrat do řad sociální demokracie. V aktivní politické roli lze Josefa Bubníka znovu nalézt až po roce 1945, kdy se na krátký čas zapojil do sociálně demokratické politiky. P. ANEV – M. BÍLÝ (eds.), *Biografický slovník vedoucích funkcionářů KSČ*, I. díl, Praha 2018, s. 208-211.

³⁹¹ Společně s Bubníkem byl vyloučen poslanec Warmbrunn. Několik dní na to poslanecký klub KSČ opustila další pětice členů, takže se poslanecký klub KSČ zmenšil z 22 členů na patnáct. L. CABADA, *Komunismus, levicová kultura a česká politika*, Pelhřimov 2005, s. 99.

straně žádný poslanecký mandát a neznamenal pro samotnou KSČ výraznější konkurenci.³⁹²

Vyloučením zmíněného křídla z řad KSČ však vnitrostranická krize neskončila. Proti vyloučení se postavily některé krajské organizace, přičemž nejaktivnější byli komunisté v brněnském kraji. Následné brněnské memorandum znamenalo vyjádření nesouhlasu s bolševizací KSČ, což naopak aktivizovalo vedení Kominterny. Aktivně se do událostí v československém komunistickém hnutí zapojil i Stalin, když veřejně kritizoval vedení strany z nedostatečné aktivity při očištění strany od názorových odchylek. Opět se vlna kritiky snesla na Šmeralovu hlavu a opět zazněla obvinění, že i on je reliktem sociálně demokratického proudu v KSČ a ze své podstaty není schopen přizpůsobit se novému bolševizačnímu trendu.

Výrazně konfrontační období se mělo uzavřít III. sjezdem komunistické strany, který proběhl na Smíchově ve dnech 26. – 28. září 1925. Výsledná rezoluce, pro kterou bez většího překvapení zvedli ruku všichni delegáti a vyjádřili tak navenek jednomyslný postup strany, hovořila o správnosti nově nastoupeného trendu bolševizace KSČ. V podstatě se jednalo o potvrzení předchozích direktiv Kominterny, a především Stalinovy politické linie, v níž prosazoval vytvoření silně zbolševizovaných komunistických stran, které měly zajistit budoucí rozvoj hnutí v Evropě. Naopak myšlenka permanentní snahy o revoluci, prosazovaná Trockým a jeho přívrženci, byla nejen v SSSR odsunuta na vedlejší kolej.

Vnitřní krize, kterou lze v KSČ pozorovat v roce 1925, aktivizovala zbývající hráče politické levice. Především sociální demokraté se pokusili zvýšeným úsilím navrátit do pozic, které od minulých parlamentních voleb setrvaly ztráceli. Sociální demokraté se však ocitli v pasti své přítomnosti ve vládní koalici. Stupňující se spor s agrární stranou gradoval právě v polovině dvacátých let, kdy se středobodem sváru stala otázka agrárních cel a přijetí zákona o sociálním pojištění.³⁹³ Sociální demokraté se tak ocitli mezi pomyslnými mlýnskými kameny, když se snažili za cenu ústupků prosadit alespoň něco ze svých požadavků, přičemž naopak ustupovali požadavkům

³⁹² Po tomto neúspěchu většina členů zamířila do sociálně demokratické strany, kde zastávala pozici marxistického křídla, které však prosazovalo antistalinský postoj.

J. KUKLÍK, *Československá sociálně demokratická strana dělnická*, in: J. MALÍŘ – P. MAREK (eds.), *Politické strany (díl I.)*, Brno 2005, s. 683-709.

³⁹³ Spor kolem agrárních cel nakonec vyvrcholil při projednávání a následném hlasování v červnu roku 1926. Vedle slovních obstrukcí se především komunističtí poslanci uchýlili i k fyzickému násilí a ničení zařízení poslanecké sněmovny.

A. KLIMEK, *Velké dějiny*, sv. XIII., Praha – Litomyšl 2000, s. 534-547.

Švehlových agrárníků. Od levicových voličů však sklízeli spíše kritiku pro polovičatá řešení, na což komunisté často upozorňovali. Sociální demokraté se tak snažili svízelnou situaci vylepšit prosazením posunutí termínu parlamentních voleb z jara 1926 na dřívější podzimní termín roku 1925.³⁹⁴ Od tohoto kroku si slibovali využití vnitrostranických třenic mezi komunisty, kteří měli být odchodem několika poslanců a vznikem Neodvislé komunistické strany oslabeni.

Naopak KSČ viděla v nadcházejících volbách první příležitost, jak veřejně deklarovat svou sílu. Jasným signálem, s jakým programem půjdou komunisté do volebního klání, byla zmíněná rezoluce III. sjezdu KSČ. Do ústředního výboru se vrátili původně vyloučení Bolen s Jílkem a zároveň se na vedoucí pozice poprvé dostal Klement Gottwald. Představitelé radikálního křídla v KSČ tak definitivně převzali otěže strany a dokončili rozchod s původními sociálními demokraty včetně Bohumíra Šmerala. Z taktického hlediska se však odstranění otce zakladatele komunistické strany odsunulo na povolební období v roce 1926. Doyen krajně levicového hnutí doplatil na svůj mnohdy pragmatický postup a stáhl se z domácí politiky. Formálně se mu dostalo „povýšení“ v podobě přesunu do aparátu Kominterny, přičemž do Československa se v nadcházejících letech vracel pouze sporadicky.³⁹⁵

Listopadové parlamentní volby, které byly v pořadí druhými v samostatném Československu, měly ukázat situaci na levé straně politického spektra. Zároveň se jednalo o první vystoupení samostatné KSČ v předvolebním boji. Veřejnost tedy s napětím očekávala, zda sociální demokracie se svou umírněnější a státopornou politikou dokáže vzdorovat radikální komunistické straně volající po aktivizaci proletariátu.

Ve světle volebních čísel se parlamentní volby v roce 1925 staly na levé straně politického spektra úspěchem komunistické strany. Více než třináct procent

³⁹⁴ Parlamentní volby proběhly 15. listopadu 1925. Jednalo se o předčasné volby, protože podle řádného termínu se do poslanecké sněmovny mělo volit až na jaře roku 1926, do senátu dokonce o další dva roky později.

TAMTÉŽ, s. 498-505.

Z. KÁRNÍK, *České země v éře První republiky (díl I.)*, Praha 2003, s. 370-381.

³⁹⁵ Bohumír Šmeral se ocitl v politickém „vyhnanství“ po V. sjezdu. Pro následující období ztratil přímý vliv na dění v KSČ a odešel do Moskvy, kde zastával různé funkce v Kominterně. Radikální komunisté kolem Klementa Gottwaldu mu neustále vytýkali nedostatečnou radikalitu a neopuštění sociálně demokratických politických názorů. Dokonce byl jedním z pověřenců, kteří dostali za úkol vybudovat komunistickou stranu v dalekém Mongolsku. Do Československa se vrátil až v průběhu druhé poloviny třicátých let, kdy však již plně pracoval ve prospěch gottwaldovské politické linie.

J. GALANDAUER, *Bohumír Šmeral*, Bratislava 1986.

P. ANEV – M. BÍLÝ (eds.), *Biografický slovník vedoucích funkcionářů KSČ*, II. díl, Praha 2018, s. 391-395.

získaných hlasů, a zejména druhé místo mezi všemi stranami katapultovalo komunisty mezi ty úspěšné. Naopak sociální demokraté zaznamenali další ústup, když se ocitli s necelými devíti procenty na čtvrtém místě. KSČ tak mohla konstatovat, že ani v době „dočasné stabilizace kapitalismu“ neztratila na síle, i když o splnění revolučních cílů se aktuálně hovořit nedalo. V poslaneckých lavicích nově zasedlo 41 komunistických poslanců, z nichž však část reprezentovala principy stále ještě úřadujícího Šmerala a umírněného postupu nevylučující částečnou spolupráci s dalšími levicovými stranami. Možnost zapojit se aktivně do státoprvní politiky však záhy pohasla. Nová vládní koalice vedená agrární stranou nepřipouštěla sebemenší možnost vstupu komunistů do vlády a ani obnovená a rozšířená vládní koalice po dalším intermezzu úřednické vlády nebyla této možnosti nakloněna. Také v řadách samotné levice podněty k navázání spolupráce s KSČ velmi rychle utichly, vždyť tuto možnost rezolutně zamítla samotná Kominternu. Komunisté se tak v následujícím období vydali cestou bolševizace strany doprovázené vnitřní očištěnou od pravicových skupin, což bylo spojeno s posilováním pozic v nekomunistických odborech a dalších organizacích ostatních levicových stran. Nepřímým důsledkem bolševizace a radikalizace komunistické strany se stal i zřetelný posun k radikálnější levicové politice u ostatních levicových stran.

4.7 Cestou bolševizace do V. sjezdu v roce 1929

Termín o dočasné stabilizaci kapitalismu, který v komunistické rétorice zazníval v druhé polovině dvacátých let stále častěji, svým způsobem vystihuje náladu v komunistickém hnutí. U části členské základny včetně části vedení strany došlo díky hospodářské konjunktuře a uklidnění sociální situace k vyprchání prvotního revolučního zápalu a radikalismu. Naopak radikálové slyšící na neustále opakované výzvy Kominterny k aktivnímu postupu a překonání nastupující pasivity v komunistickém hnutí ve střední Evropě označovali mírnější kolegy za oportunisty, trockisty či zjednodušeně za pravicové živly. V KSČ se tak rozhořel (opět!) vnitrostranický souboj mezi jednotlivými frakcemi. Postupně vykristalizovaly dvě skupiny, které se v následujícím období utkaly o nadvládu nad KSČ. Ještě předtím však definitivně byli z čelných pozic odstraněni Šmeral s Kreibichem a jejich příznivci. Pokusme se tedy sledovat vnitrostranické klání mezi Jílkovým vedením a opozicí kolem Gottwalda. Zároveň bude, jako již poněkolkáté, zdánlivě autonomní vývoj komunistické strany výrazně ovlivněn směrnicemi ze strany Kominterny. Jeden názorový proud reprezentoval Jílek, který se svými příznivci získal v KSČ převahu. Jeho vedoucí postavení ve straně také následně potvrdil IV. sjezd proběhnuvší na konci března 1927.³⁹⁶ Sám Jílek se jako jeden z hlavních řečníků pochvalně vyslovil o pokračující bolševizaci.

Zcela opačně se na situaci v KSČ dívala skupina mladých radikálů reprezentovaná Gottwaldem a Josefem Guttmannem.³⁹⁷ Ti naopak kritizovali, že se strana pod Jílkovým vedením odklání od pořádání masových akcí a ztrácí tolik proklamovaný

³⁹⁶ IV. sjezd KSČ proběhl ve dnech 25. – 28. března 1927 a znamenal úspěch křídla kolem Bohumila Jílka. Jílek tak prozatím odolal kritice skupiny kolem Klementa Gottwalda z nedostatečného radikalismu. Sjezd naopak znamenal definitivní rozchod s původními lídry strany a jejich podporovateli – Bohumírem Šmeralem a Karlem Kreibichem.

L. CABADA, *Komunismus, levicová kultura a česká politika*, Pelhřimov 2005, s. 112-113.

³⁹⁷ Josef Guttmann (1902 – 1958) – levicový novinář, člen komunistické strany židovského původu. Po ukončení ekonomických studií se stal bankovním úředníkem, i když od počátku prosazoval krajně levicové politické názory. Členem KSČ se stal již v roce 1921 a v době bolševizace povýšil do nejužšího vedení. Zároveň se uplatnil jako redaktor a následně jako šéfredaktor *Rudého práva*. Na počátku 30. let podporoval myšlenku vzniku jednotné fronty komunistů se sociálními demokraty jako protiváhu zvyšujícího se nacistického nebezpečí. Velmi ostře proto kritizoval německé komunisty v Československu, kteří se proti jednotné frontě vymezili. Následné spory vyústily ve ztrátu pozice a vyloučení z KSČ. Guttmann byl označen za trockistu a odpadlíka, načež se do podvědomí zapsal také veřejnou kritikou moskevských procesů. Na konci 30. let zvolil emigraci a do Československa se již nevrátil. Zemřel v roce 1958 v New Yorku.

P. ANEV – M. BÍLÝ (eds.), *Biografický slovník vedoucích funkcionářů KSČ*, I. díl, Praha 2018, s. 375-378.

revoluční zápal. Ve zcela stejném duchu se nesly kritické výpady Kominterny, které do Československa opakovaně putovaly. Sám Stalin požadoval zintenzivnění veřejných akcí.

Jílek však musel respektovat celospolečenskou náladu, která pořádání velkých vystoupení namířených proti vládě nenahrávala. Díky hospodářskému vzestupu se od KSČ odvracela část sympatizantů a Jílek se tak ocitl v těžké situaci. Byl si vědom, že s pokračující hospodářskou konjunkturou se řady KSČ pravděpodobně zúží, na druhou stranu si uvědomoval, že vyvolávání masových akcí může tento proces ještě více urychlit. Naopak Kominternu zastávala přesně opačný názor.

Jílek tak pod tlakem okolností přece jen ustoupil radikálům a pokusil se iniciovat několik masových akcí. Avšak protestní či stávkové akce uspořádané komunisty na přelomu let 1927 a 1928 nevyvolaly požadovanou celospolečenskou odezvu. Například stávka horníků v severních Čechách skončila již po několika dnech dohodou mezi zaměstnavateli a protestujícími o navýšení mezd. Ani protesty proti plánovanému omezení sociálního pojištění KSČ úspěch nepřinesly a naprostým fiaskem se stal pokus o vyvolání demonstrace na Václavském náměstí v rámci tzv. Rudého dne naplánovaného na 6. červenec 1928. Jakmile se komunisté dozvěděli o zákazu II. spartakiády,³⁹⁸ rozhodli se upořádat na Václavském náměstí masovou demonstraci jako přehlídku síly a schopností komunistického hnutí.³⁹⁹ O Rudém dni

³⁹⁸ II. spartakiáda měla být jednou z masových akcí deklarující rostoucí sílu komunistického hnutí. Spartakiáda naplánovaná na počátek července roku 1927 navazovala na první spartakiádní cvičení, které se konalo v roce 1921 v prostoru pražských Manin. I když v prvním případě cvičení navštívil dokonce prezident Masaryk, tentokrát se úředního povolení představitelů komunistického tělocvičného hnutí nedočkali. Komunisté se na spartakiádní cvičení připravovali více než rok, avšak nakonec se postupně dočkali trojího úředního zákazu. Nejprve spartakiádu zamítly policejní orgány s poukazem na nebezpečí rušení veřejného pořádku a také na nepovolenou účast školní mládeže, což bylo v rozporu s vyhláškou ministerstva školství. Následně se k zákazu připojila i vyšší instance v podobě Zemské politické správy v Praze. Třetí instancí, která celou akci nakonec zakázala, bylo ministerstvo vnitra. V poněkud „šalamounském“ rozhodnutí vysvětlilo, že účast školní mládeže by nakonec překážkou nebyla, stejně mladí cvičenci měli povoleno zúčastnit se ve stejném roce cvičení v rámci organizací Sokol i Orel, avšak akce tak velkého rozsahu, a především politického přesahu by s velkou pravděpodobností znamenala eskalaci veřejného násilí nejen v Praze. Pro komunisty to byl důkaz o diskriminaci jejich hnutí ze strany státu a jako vzdoroakci hodlali ve stejném termínu uspořádat tzv. Rudý den.

L. CABADA, *Komunismus, levicová kultura a česká politika*, Pelhřimov 2005, s. 113.

³⁹⁹ Rudý den se měl stát demonstrací síly komunistické strany. Osobou, která stála u zrodu myšlenky Rudého dne jako náhrady za zakázanou II. spartakiádu, byl komunistický senátor Josef Skalák. Komunisté doufali v účast až sta tisíc příznivců z celého Československa, kteří se měli sejít na masové demonstraci na Václavském náměstí a deklarovat tak komunistické hnutí jako hlavní sílu mezi dělníky. Policejní orgány se však o přípravách dozvěděly s dostatečným časovým předstihem a podnikly protiopatření. Naprosté fiasko Rudého dne posloužilo radikálům kolem Klementa Gottwalda, kteří v tom viděli neschopnost aktuálního vedení strany, což se následně projevilo na V. sjezdu KSČ v roce 1929.

L. CABADA, *Komunismus, levicová kultura a česká politika*, Pelhřimov 2005, s. 113.

však policejní orgány věděly předem a do centra hlavního města se dostalo pouze několik tisíc komunistických příznivců, se kterými si policejní složky snadno poradily. Na Jílkovu hlavu se zákonitě, i když možná poněkud nespravedlivě, snesla vlna kritiky. Především Gottwaldova skupina nařkla Jílka z neschopnosti systematického vedení strany. Vnitrostranický spor pokračoval záhy na vyšší úrovni. Od poloviny července do počátku září téhož roku proběhl v Moskvě VI. kongres Kominterny, na kterém se československé události podrobně projednávaly.⁴⁰⁰ Jasně se ukázalo, že žádná z komunistických stran nemůže jednat zcela autonomně a že exekutiva Kominterny bude zasahovat do činnosti každé členské strany. Na podnět vrcholných orgánů Kominterny vznikla komise vedená Klementem Gottwaldem, která měla nasměrovat stranu správným směrem, což v praxi znamenalo důraz na bolševizaci. Vždyť také v otevřeném dopise EKI československým komunistům vytýkala nedostatečnou radikalitu, a především neproběhnuvší očistu od oportunistických živlů v rámci stranického aparátu. A právě Jílkovo vedení získalo nálepku politických oportunistů, a mělo proto být bez milosti odstaveno z vedení strany. I když se Jílek pokusil bránit tvrzením, že revoluci nelze vyvolat tam, kde o ni nestojí široké vrstvy společnosti, nebyly jeho argumenty vyslyšeny. Příznivci tvrdé bolševické linie s masivní podporou EKI tak spor směřovali k nadcházejícímu roku. O dalším vývoji v komunistické straně proto měl rozhodnout V. sjezd, kde se Jílek hodlal bránit a věřil, že svou pozici ve vedení strany získá zpět.

Hluboké změny ve vedení strany, které proběhly na příkaz Moskvy, vyvolaly v rámci členské základny neklid. Mnozí intelektuálové postup Kominterny kritizovali a projevíli podporu Jílkově skupině, naopak mladí bolševici v čele s Gottwaldem svůj postup obhajovali jako nezbytný krok v dalším vývoji komunistického hnutí v Československu. Přesto se tito radikálové pokusili vyvolat zdání „demokratického“ předání moci v KSČ. Podařilo se jim dosáhnout odložení termínu V. sjezdu, čímž získali čas pro uspořádání krajských konferencí, na kterých se v drtivé většině

⁴⁰⁰ VI. kongres Kominterny proběhl od 17. července do 1. srpna 1928. Jedním z hlavních programových bodů se stala otázka komunistického hnutí v Československu. KSČ byl následně zaslán *Otevřený dopis*, který se na konci září objevil na stránkách komunistického tisku. Kominterny vytýkala KSČ malou aktivitu v posledním období a požadovala maximální tlak na bolševizaci strany a její unifikaci podle direktiv Kominterny. Hlavní kritika se snesla na vedení strany kolem Bohumila Jílka, čehož naplno využil Gottwald. Jeho reakcí byla rezoluce následně přijatá na zasedání ÚV KSČ s názvem „*Od oportunistické pasivity k bolševické aktivitě*“. Jednalo se o předvoj definitivní bolševizace strany, jak zanedlouho stvrdil průběh V. sjezdu KSČ. TAMTÉŽ, s. 114.

K. McDERMOTT – J. AGNEW, *Kominterny*, Praha 2011, s. 90-97.

delegáti vyslovili k nastoupení tvrdé bolševické linie. Také personálně došlo k výměně Jílkových stoupců za příznivce nových pořádků ve straně. Vše měl pak následně potvrdit V. sjezd, který proběhl od 18. února 1929.⁴⁰¹

Již na první pohled bylo jasné, kdo je podporován Moskvou a kdo je tedy určen za nového lídra komunistické strany. Oproti nepsaným pravidlům se prvním řečníkem nestal předseda strany, jímž byl stále oficiálně úřadující Jílek, nýbrž se u řečnického pultu ocitl Klement Gottwald. Také početně měli zástupci bolševické frakce v KSČ převahu, když se u řečnického pultu vystřídali především oni, naopak zástupci dosud nesesazeného vedení se k řečnickému pultu dostávali o poznání složitěji.⁴⁰² Jílek si tak hned na úvod sjezdu vyslechl obvinění z oportunistické politiky a paradoxně právě on byl následně nařčen, že prosazuje sociálně demokratickou politiku. Poněkud tragikomicky toto obvinění vyznívá ve světle několik let starého vyloučení Jílkovy skupiny z KSČ pro přílišnou levicovou radikalitu. Ale v roce 1929 byla již situace v KSČ naprosto odlišná, a především stále sílící bolševická frakce byla naprosto oddána moskevským pánům. Také proto v duchu potřebného vítězství bolševického křídla se v rámci sjezdu manipulovalo prakticky se vším. Například místa jednotlivých zasedání se operativně měnila tak, aby se na ně mohli dostavit pouze zástupci „těch správných“; o personálním složení nového ústředního výboru se hlasovalo najednou. Gottwaldova klika tak na sjezdu definitivně převzala moc ve straně a vytyčila, opět zcela v souladu s pokyny Kominterny, nové cíle pro nejbližší období. Na rozdíl od doby Jílkova vedení KSČ mělo dojít k velkému nárůstu masových vystoupení a stávkové činnosti, s čímž také souvisela snaha o rozšíření členské základny především prostřednictvím Rudých odborů. Závěrečné usnesení sjezdu nenechalo nikoho na pochybách, že provázanost KSČ a Kominterny postoupila do další fáze. Útočnou rétorikou byla Československá republika označena za imperialistickou zemi, která mimo jiné na svém území utlačuje národnostní

⁴⁰¹ V. sjezd KSČ proběhl od 18. do 23. února 1929 v Praze – Holešovicích. Svolání sjezdu i jeho organizace svědčila o tom, že zorganizování proběhlo ve spěchu. Ve výsledku se jednalo o vítězství bolševického křídla kolem Klementa Gottwalda, který se stal generálním tajemníkem ústředního výboru. Naopak tímto okamžikem skončila éra tzv. oportunistického křídla kolem Bohumila Jílka a Václava Bolena. Poprvé do ústředního výboru nebyl zvolen Bohumír Šmeral. Následkem bolševizace se stalo masivní zúžení členské základny a vystoupení značné části poslanců a senátorů KSČ proti novému vedení.

M. NECHVÁTAL, *15. 5. 1921. Založení KSČ*, Praha 2002, s. 55 a násled.

⁴⁰² Hlavními kritiky se stali podle očekávání Klement Gottwald a Jan Šverma. Naopak za dosavadní vedení strany vystoupili Václav Bolen s Bohumilem Jílkem. Avšak ani jejich argumenty nemohly zvrátit nastoupený kurz směrem k ovládnutí strany Gottwaldovou klikou.

TAMTÉŽ, s. 55 a násled.

menšiny a podílí se na upevňování imperialistického systému v Evropě. Proto se mezi cíle pro následující období dostal i boj za práva zmíněných národností, který měl dojít až k odtržení jimi osídlených území od ČSR. Prostředkem k prosazení nejen tohoto cíle se měla stát ozbrojená revoluce, která by plynule přešla v nastolení diktatury proletariátu. V duchu požadované sebekritiky se komunistická strana měla v co nejkratším čase odpoutat od zbytků sociálně demokratických živelů a plně nastoupit cestu bolševické politiky plně v součinnosti s požadavky Kominterny.

Proti novému vedení se však vymezilo několik opozičních proudů, které je třeba představit. Gottwaldovo vedení si jako jeden z dalších cílů stanovilo ovládnutí Mezinárodního všeodborového svazu.⁴⁰³ Taktika byla opět stejná. Ovládnout sjezd, získat pozice ve vedení svazu a následně tuto organizaci pevně začlenit do stranického aparátu KSČ. Komunistům se však taktika vyzkoušená na nedávno skončeném V. sjezdu KSČ tentokrát neosvědčila. Sjezd byl vedením svazu, které bylo věrné Jílkově skupině, odložen, a tak komunisté přistoupili ke svolání jakéhosi vzdoropodniku v podobě III. všeodborového sjezdu, kde bylo formálně zvoleno nové vedení. Praktickým výsledkem tak byl rozpad všeodborového svazu, jehož část přešla do komunisty ovládaných Rudých odborů, naopak část se přiklonila k sociálně demokratickému proudu a zamířila do Odborového sdružení československého. Přesto lze o částečném úspěchu Gottwaldovy linie hovořit. Jedna z konkurenčních organizací přestala existovat a zároveň došlo k rozšíření členské základny Rudých odborů.

Další politický protivník bolševickému vedení strany vyvstal ve vlastních řadách. Poměrně početná skupina komunistických poslanců a senátorů vytvořila frakci nazvanou poněkud pateticky Leninci.⁴⁰⁴ Skupina téměř třiceti rebelů shromážděných kolem Bolena a Jílka se vyslovila proti převratu v KSČ a dovolila si také razantně kritizovat postup Kominterny a především Stalina, jehož kult osobnosti byl právě

⁴⁰³ Mezinárodní všeodborový svaz (MVS) byla jednou z odborových organizací působících na našem území. Jednalo se o organizaci, která vznikla v říjnu roku 1922 poté, co byli komunisté vyloučeni z Československé odborové asociace (či Odborové sdružení československé – OSČ). Vedle Mezinárodního všeodborového svazu paralelně existovaly radikálnější Rudé odbory.

K problematice odborového hnutí viz:

František ŠTVERÁK, *Schematismus k dějinám Komunistické strany Československa (1921-1992) – základní informace o ústředních orgánech a biografické údaje o vedoucích představitelích strany*, Praha 2010, s. 326 a násl.

⁴⁰⁴ Leninci (někdy též leninovci, leninisté) byl parlamentní klub vzniklý 3. června 1929 seskupením vyloučených poslanců a senátorů. Svou aktivitu zaměřili především na intelektuály a výrazně tím v tomto období oslabili pozici KSČ právě mezi vzdělanějšími vrstvami společnosti. Tiskovým orgánem se stal list *Komunista*. Hlavními představiteli se stal Alois Muna, Václav Bolen, Bohumil Jílek nebo Josef Skalák.

v tomto období masivně podporován. Opozičníci se pokusili kolem sebe shromáždit nespokojené členy a místní organizace a obviňovali nové vedení z odstranění demokratického principu fungování komunistické strany. Je paradoxní, že tato kritická slova pronesl mimo jiné Alois Muna, který od počátku svého politického působení rozhodně demokratickými principy nevyňikal. Vedle zdánlivě logických argumentů a netaktičnosti nového postupu, který znamenal zúžení členské základny strany, se opoziční frakce pokusila takzvaně zahrát na city. Nové vedení bylo označeno za skupinu „studentů buržoasního původu“. Je pravdou, že nové vedení se od „starých“ komunistů v mnohém odlišovalo. I když většina z nich pocházela z komunisty vyzdvihovaného dělnického prostředí, jednalo se o vyškolené aparátníky, kteří se k dělnickým profesím mnohdy ani nepřiblížili.

Vyloučení nespokojených kolem Bolena a Jílka ze strany se dalo očekávat, stejně jako jejich odmítnutí tuto situaci akceptovat. Naopak se Leninci pokusili zvrátit vývoj na svou stranu svoláním celostátní konference komunistické opozice do Kladna. Delegáti se přihlásili k původním komunistickým myšlenkám a odmítli bolševizující proces v KSČ či budování stalinského kultu nejen v Sovětském svazu. Své názory nespokojenci propagovali především pomocí tisku, avšak jejich odstranění z vedení strany a z redakcí hlavních komunistických tiskovin způsobilo, že se jejich názory a mnohdy oprávněná kritika nedostala k dostatečně velkému procentu členů. Proto se po parlamentních volbách v roce 1929, ve kterých mimochodem poněkud kontroverzně podpořili vedení strany ve snaze zajistit KSČ dobrý volební výsledek, se většina nespokojených odhodlala vydat cestou opuštění KSČ. Leninci se tak značnou oklikou vrátili do sociální demokracie, kterou v roce 1920 opustili.

Poslední z trojice opozičních skupin, které se objevily po V. sjezdu KSČ, byli komunističtí intelektuálové a spisovatelé. I když se jednalo o nepočetnou skupinu sedmi literátů bez výraznějšího politického vlivu, jejich kritickým hlasům se paradoxně dostalo největší publicity.⁴⁰⁵ Jednalo se s jedinou výjimkou o spisovatele, kteří zároveň aktivně působili v rámci komunistického tisku. Jejich otevřený dopis vyzývající členskou základnu k vyvolání vnitrostranické diskuze, a především ke svolání mimořádného sjezdu, otiskly na konci března 1929 *Lidové noviny*.⁴⁰⁶ Autoři textu se ohradili proti změnám v KSČ, které považovali za kontraproduktivní

⁴⁰⁵ Pod uvedené prohlášení se podepsali: Marie Majerová, Helena Malířová, Josef Hora, Stanislav Kostka Neumann, Ivan Olbracht, Jaroslav Seifert, Vladislav Vančura.

⁴⁰⁶ Název prohlášení zněl *Komunisté spisovatelé komunistickým dělníkům* a bylo otištěno v *Lidových novinách* dne 25. března 1929. V žádném z komunistických listů se text neobjevil.

a směřující k oslabení komunistické strany. I když nebyl dopis otištěn v komunistickém tisku ani v něm nezazněla přímá podpora odvolanému vedení strany, dostalo se mu v řadách KSČ značné pozornosti. Na stránkách *Rudého práva* se sedmička odvážlivců dozvěděla, že podrývá stranickou disciplínu a zejména že ničí demokratické principy fungující v komunistické straně a že jsou příslušníky oportunistické skupiny odvolaného vedení kolem B. Jílka. Samozřejmě následovaly výpovědi ze všech pozic v komunistickém tisku a zároveň přišlo Gottwaldovo vedení s protiútokem v podobě podobně koncipovaného antiprohlášení profesních kolegů.⁴⁰⁷ Druhá polovina roku 1929 se tak nesla v duchu agresivního postupu nového vedení proti sebemenším úchylkám ve straně. Po srpnovém zasedání ÚV KSČ tažení navíc získalo formální podobu, když KSČ ústy svého vrcholného orgánu prohlásila, že plně souhlasí s aktuálními závěry Kominterny a že prvořadým cílem je bolševizace komunistické strany na všech úrovních, boj proti zmíněnému sociálfašismu a zbytkům oportunismu ve vlastních řadách. Na mezinárodním poli se naprostou prioritou stala ochrana existence Sovětského svazu, což mělo mít přednost před zájmy vlastního státu. Jak správně uvádí Peter Popálený ve své monografii, Československá republika byla Kominternou i samotnými československými komunisty považována za imperialistickou zemi.⁴⁰⁸ Notoricky známým mementem a důkazem nového směřování komunistické strany se stal projev Klementa Gottwalda na parlamentní půdě v prosinci 1929, který následoval po představení programového prohlášení vlády z úst ministerského předsedy Františka Udržala. Jeho pověstné hřímání „o kroucení krků“, které se společně se svými soudruhy jezdí učit do Moskvy, nemohlo nikoho soudného nechat na pochybách, jakou politickou linii si nové vedení KSČ zvolilo.⁴⁰⁹ Pro ilustraci uvádím citaci nejznámějších částí projevu: *„Říkáte, že bojujeme proti státu! Ano! My bojujeme proti státu, v němž banky, fabriky, velkostatky patří kapitalistům. Bojujeme proti státu, jehož aparát je nástrojem násilí v rukou kapitalistů vůči dělnictvu. [...] Říkáte, že porušujeme zákon.*

⁴⁰⁷ Zmíněný článek nesl název *Projev sedmi*. Daleko radikálnější však bylo antiprohlášení *Zásadní stanovisko k projevu „sedmi“*, které bylo otištěno v listu *Tvorba* 30. března 1929.

⁴⁰⁸ Podle závěrečného ustanovení V. sjezdu komunisté konstatovali, že ČSR je v současné podobě imperialistickým státem, o čemž podle jejich názoru svědčí údajná anexe oblastí, ve kterých žijí národnostní menšiny. Komunisté se tak v podstatě dopouštěli velezrady, když prohlásili, že by o zmíněná území měl být československý stát zmenšen.

P. POPÁLENÝ, *Vznik a profilace KSČ*, Praha 2020, s. 149.

⁴⁰⁹ Zmíněný projev pronesl Klement Gottwald na půdě Národního shromáždění 21. prosince 1929. <https://www.moderni-dejiny.cz/clanek/prvni-projev-klementa-gottwalda-na-pude-parlamentu-21-12-1929/>, [30. 1. 2022].

Ano! My porušujeme zákon, my porušujeme zákony, podle nichž hladový proletář a zoufalá dělnická matka jsou zavíráni. [...] My porušujeme zákony a budeme porušovat zákony, podle kterých má proletář pouze právo mlčet. [...] Říkáte konečně, že jsme pod komandem Moskvy a že si tam chodíme pro rozum. Nu! To je tak: Vy jste pod komandem Živnobanky, Petschka, Wiemanna, Preisse, vy jste pod komandem Společnosti národů, tj. společnosti imperialistických dravců, a vy si chodíte pro rozum k Petschkům, Weimannům, Rothschildům a Preissům, abyste se naučili vydírat pracující lid ještě více než dosud. A my, my jsme stranou československého proletariátu a naším nejvyšším revolučním štábem je skutečně Moskva. A my se chodíme do Moskvy učit, víte co? My se do Moskvy od ruských bolševiků chodíme učit, jak vám zakroutit krk. A vy víte, že ruští bolševici jsou v tom mistři! Nás nekoupíte, nás nezlomíte, nás nerozvrátíte! Koupili jste si bandu zrádců, myslili jste si, že rozvrátíte komunistickou stranu, a pak jste stáli s otevřenou hubou, jak byli z komunistické strany vaši agenti vyházeni.“⁴¹⁰

Zamyslíme-li se nad pohnutkami sedmi nespokojených, můžeme dojít k závěru, že vedle přesvědčení, že bolševizace strany není správnou, se motivem jejich vystoupení stalo generační odcizení od nového vedení. „Karlínští kluci“ kolem Klementa Gottwalda představovali skupinu dravců, kteří se od původních komunistů v mnohém lišili. Dále se nespokojení obávali, že radikalizace strany a znemožnění vnitrostranické diskuze a existence odlišných názorových frakcí povede k výraznému zúžení členské základny a pronikavému volebnímu neúspěchu. V prvním bodě měli pravdu, vždyť počet aktivních členů KSČ se snížil z počátečních více než 360 tisíc v roce 1921 na pouhých 25 tisíc v roce 1929. V druhém bodě však vystoupivší spisovatelé pravdu neměli. Parlamentní volby v roce 1929 nepřinesly tak výrazný úbytek komunistických hlasů, jak se zmíněná skupina obávala. I když se komunisté nestali nejsilnější levicovou stranou a skončili až za sociálními demokraty, kterým se podařilo odčinit volební neúspěch z roku 1925, pokles na necelých deset procent hlasů neznamenal výraznější porážku. Sami komunisté s úbytkem získaných hlasů počítali a správně jej přičítali přerodu na čistě bolševickou politickou platformu, která pro mnohé umírněné levicové voliče přestala být přitažlivou. KSČ se tak vydala cestou antisystémovosti a odmítání spolupráce s jakoukoli další politickou stranou.⁴¹¹

⁴¹⁰ TAMTÉŽ.

⁴¹¹ Parlamentní volby proběhly 27. října 1929. Vítězem se stala agrární strana, která dokázala posílit svůj vliv nejen na venkově. Naopak velké rozčarování znamenaly výsledky pro lidovou stranu

Do dalšího období tak komunistická strana vstoupila početně oslabená, avšak více centralizovaná a sjednocená. Následné období stranických prověrek, které na popud Kominterny proběhly ve všech členských sekcích, znamenalo ještě submisivnější postavení československých komunistů ve vztahu k Moskvě. O to agresivněji si však komunisté počínali v domácím prostředí československé politiky.

a národní demokraty. Příliš úspěšné nebyly ani německé strany vládní koalice. Parlamentní volby naopak potvrdily posun voličských preferencí na levou část politického spektra. Výrazný nárůst hlasů zaznamenala sociální demokracie i národní socialisté. Obě strany obsadily místa hned za vítěznými agrárníky. Na čtvrtém místě se možná překvapivě objevila komunistická strana, i když zaznamenala úbytek přibližně dvou set tisíc hlasů. Své pozice si strana udržela především v pohraničí, kde paradoxně oslovila voliče nespokojené s řešením německé otázky. Přes vnitřní obtíže způsobené výsledky V. sjezdu si tak KSČ udržela poměrně masový charakter.

Podrobnou studii o parlamentních volbách v roce 1929 sepsal Jaroslav Šebek – viz ŠEBEK, Jaroslav. *Parlamentní volby v roce 1929*. In: český časopis historický, roč. 96/1998, č. 1, s. 102-138.

Dále viz:

A. KLIMEK, *Velké dějiny, sv. XIII.*, Praha – Litomyšl 2000, s. 693-710.

Z. KÁRNÍK, *České země v éře První republiky (díl I.)*, Praha 2003, s. 550-562.

4.8 Od V. sjezdu do prezidentských voleb v roce 1935

Prudký nástup celosvětové hospodářské krize postihl prakticky všechny státy Československo nevyjímaje.⁴¹² Počátek třicátých let tak byl pro mnohá politická hnutí a strany stěžejním okamžikem. Prudký nárůst nezaměstnanosti a dalších negativních průvodních jevů přicházející hospodářské krize znamenal radikalizaci širokých společenských vrstev, což se záhy odrazilo také v politice. KSČ tak nebyla zdaleka jedinou stranou, která reagovala na společenský vývoj a pokusila se z tíživé situace vytěžit politický kredit.

Otázkou však bylo, jakou taktiku zvolit. V KSČ, která se po V. sjezdu v roce 1929 stala zbolševizovanou loutkou v rukou Kominterny, se začaly opět profilovat dva názorové proudy. Dokázaly se shodnout na co nejširší podpoře stávkového hnutí jako hlavního nástroje získávání politické obliby a způsobu prosazení požadavků, sporným bodem se však stala možnost či míra spolupráce s ostatními levicovými stranami – zejména se sociálně demokratickou stranou. Další směřování strany tak měl vymezit nadcházející VI. sjezd KSČ, naplánovaný na březen 1931. Sjezdové přípravy se odehrávaly v pohnuté atmosféře ozbrojených zásahů proti stávkujícím. Zejména střelbu a několik mrtvých v Duchcově na počátku února využili komunisté jako argument pro podporu nastoupené linie další bolševizace a podpoře rozvratu aktuálního společenského uspořádání s cílem vyvolání sociálních bouří a následné socialistické revoluce.⁴¹³ V jednom z hlavních vystoupení, které přednesl Gottwald,

⁴¹² Hospodářská krize propuknuvší ve 30. letech minulého století byla obdobím největší hospodářské recese dvacátého století. Krizi odstartoval propad akcí na americké burze cenných papírů v New Yorku 24. října 1929. Následný koloběh navzájem souvisejících krachů značné části firem, které neměly dostatečný kapitál, prudce zvýšil nezaměstnanost. Krize velmi rychle zasáhla prakticky celý svět a v následujících letech znamenala propad průmyslové výroby až o jednu třetinu. Ve svém důsledku způsobila velké sociální ořesy a umožnila mnoha nedemokratickým stranám posílení preferencí či dokonce nástup k moci. Hospodářskou krizi se částečně podařilo překonat až v polovině 30. let, avšak v některých státech byly její důsledky patrné ještě v okamžiku propuknutí druhé světové války.

A. KLIMEK, *Velké dějiny*, sv. XIV., Praha – Litomyšl 2002, s. 9-21.

Z. KÁRNÍK, *České země v éře První republiky (díl II.)*, s. 17-116.

Vlastislav LACINA, *Kdy nám bylo nejlépe?: od hospodářské dezintegrace k integraci střední Evropy*, Praha 2002.

V. LACINA, *Státní hospodářská politika v ekonomickém vývoji první ČSR*, Praha 1994.

J. RÁKOSNÍK, *Odvracená tvář meziválečné prosperity*, Praha 2008.

TÝŽ, *Kapitalismus na kolenou*, Praha 2012.

V. LACINA, *Postavení Československa ve světové ekonomice a příčiny hospodářské recese ve třicátých letech*, in: Jan NĚMEČEK – Ivan ŠEDIVÝ (eds.), *Československo a krize demokracie ve střední Evropě ve 30. a 40. letech XX. století: hledání východisek*, Praha 2010, s. 351-357.

⁴¹³ Tzv. Duchcovská stávka proběhla 4. února 1931. Jednalo se o jeden z prvních masových protestů v rámci propuknuvší hospodářské krize, která Československo počátkem třicátých let zasáhla.

zaznělo, že jedinou cestou z ekonomické a politické krize je urychlené nastolení komunistického režimu. Gottwald také označil za hlavního viníka aktuální ekonomické krize v Československu buržoazii.⁴¹⁴ Zároveň se znovu objevila i otázka národnostní. Společně se zhoršující se politickou situací v Evropě a postupnému rozpadu versailleského systému se podle československých komunistů měla KSČ zasadit o přerod ČSR v jednu ze socialistických republik v rámci Sovětského svazu. V době částečného posílení krajní pravice v Československu, posilování fašistického režimu v Itálii či posilování NSDAP v Německu komunisté viděli důkaz, že aktuální politický a bezpečnostní systém starého kontinentu nefunguje, a jako alternativu předkládali již zmíněné rozbití Československa a začlenění střední Evropy do bolševického státu.

Následující období se neslo ve znamení další stávkové činnosti, která nebyla vždy vyvolána komunistickou stranou. Vždy se však komunisté pokusili z nastalé situace těžit a dostávali se tak do stále otevřenějšího střetu s konkurenty na levé straně politického spektra – především se sociální demokracií. Tato agresivní politika vůči potenciálním spojencům v politickém boji o československé dělnictvo zcela popírala realitu hospodářské krize. Zástupy nezaměstnaných se postupně radikalizovaly a značná část z nich se stala „kořistí“ krajně pravicových stran. Zároveň komunisté i přes časté proklamace v reálném životě ignorovali národnostní problematiku. Proto

Osudného dne se nedaleko Duchcova zformoval dav, v jehož čele šli představitelé místní i celostátní organizace KSČ. Původním cílem se stalo duchcovské náměstí, kde měl proběhnout nepovolený tábor lidu. Následně demonstrující hodlali své požadavky předat na okresním hejtmánství, které sídlilo v místním zámku. Nedaleko železničního viaduktu však davu cestu přehradili četníci a napjatá situace přerostla v útok na četníky, kteří zahájili střelbu do davu. Výsledkem byly čtyři mrtví protestující. V následujících dnech a týdnech se na vládní představitele a nezaviněně i na hlavu prezidenta Masaryka snesla vlna kritiky. Rozjitřenou náladu využila také komunistická strana ke své propagandě jako důkaz neochoty československé vlády řešit špatné podmínky pracujících.

Z. KÁRNÍK, *České země v éře První republiky (díl II.)*,

Jaroslav KOJZAR, *Osudové okamžiky komunistické strany*, Praha 2021, s. 26-31.

Julius FUČÍK, *DUCHCOV – 4. 2. 1931*, Duchcov 1971.

Pavel KOUKAL, *Duchcovský viadukt*, Ústí nad Labem 1981.

TÝŽ, *Severočeská tabu z let 1919 až 1953*, Ústí nad Labem 2011.

⁴¹⁴ VI. sjezd KSČ proběhl od 7. do 11. března 1931. Ústředním motivem se stala taktika komunistické strany během velké hospodářské krize, která v té době naplno zasáhla Československo. Na tomto sjezdu se také řešily následky předchozího sjezdu z roku 1929 a proti Gottwaldovi se vymezila část delegátů, kteří nesouhlasili s jeho podle nich příliš radikální politikou. Většina těchto kritiků stranu záhy opustila. Vedle nich se proti Gottwaldovi vymezila i menší část členů, kteří jej naopak kritizovali pro malou radikalitu. Od tohoto období se také v komunistické rétorice zabydlel pojem „sociálfašismus“, ve kterém své politické protivníky na politické levici (sociální demokraty a další levicové strany) KSČ považovala za stejně nebezpečné jako německý nacionální socialismus.

F. ŠTVERÁK, *Schematismus k dějinám Komunistické strany Československa*, Praha 2010, s. 52-54.

P. POPÁLENÝ, *Vznik a profílace KSČ*, Praha 2020, s. 154-156.

také v německých oblastech stále více posilovalo německé šovinistické hnutí hojně podporované nacistickou stranou deroucí se k moci.⁴¹⁵

Po VI. sjezdu KSČ se za oficiální stranickou linii prosadila myšlenka vytvoření tzv. lidové fronty, která měla být zcela pod dohledem a řízením KSČ.⁴¹⁶ Naopak skupina pragmatictějších komunistů uvažovala o možnosti překonání letitých rozporů a navázání spolupráce se sociálními demokraty na principu rovný s rovným. Představitelem nastíněné myšlenky se stal Josef Guttman. Počátkem třicátých let však spolupráci odmítala také sociální demokracie. Kooperace se zbolševizovanou KSČ plně podporující Sovětský svaz a osobnost Stalina znamenala pro sociální demokraty nepřekonatelnou překážku. Svým postojem tak nabízeli alternativu pro nespokojené odpadlíky od zfanatizované KSČ.

Situace se však měla zanedlouho měnit. V duchu hesla „nepřítel mého nepřítele je mým přítelem“, jinými slovy v duchu maximálně oportunistického přístupu, se po nástupu Adolfa Hitlera na pozici německého kancléře změnila i ústřední direktiva Kominterny. Náhle neměla vadit možná spolupráce se sociálními demokraty či dalšími stranami v tvorbě protifašistické fronty. Jednalo se o přímou a okamžitou reakci na Hitlerův otevřeně deklarovaný boj proti Kominterně a komunismu jako takovému. V případě československé politiky to znamenalo oslovení československé i německé sociální demokracie a také národních socialistů. Společně (alespoň navenek) tak měla vzniknout společná fronta proti fašismu. Komunisté tuto snahu pateticky nazvali bojem proti fašismu, hladu a válce. Na československém politickém kolbišti se tak hlavními soupeři stala Gajdova Národní obec fašistická či Stříbrného Liga a v neposlední řadě skomírající Národní demokracie. Na okraj je opět možné podotknout paradox, kdy ještě na počátku roku 1933 byli sociální demokraté

⁴¹⁵ DNSAP – Německá národně socialistická strana dělnická. Jednalo se o sudetoněmeckou krajně pravicovou politickou stranu. Tato politická platforma od svého vzniku v roce 1919 neuznávala příslušnost sudetských oblastí k Československu. Přesto kandidovala v parlamentních volbách v roce 1920 (jako součást koalice německých nacionalistických stran) a v letech 1925 a 1929 (samostatně). Svou činnost řízeně ukončila v roce 1933.

J. ŠEBEK, *Politické strany německé menšiny*, in: J. MALÍŘ – P. MAREK (eds.), *Politické strany (díl I.)*, Brno 2005, s. 861-892.

⁴¹⁶ Taktika lidové fronty se stala ústředním mottem politiky Kominterny především po nástupu nacistů k moci v roce 1933. V tomto období se jednalo o první pokus sjednotit levou stranu politického spektra pod vedením komunistické strany a definitivně odstranit z pozic nejpočetnější levicovou stranu v podobě sociální demokracie. Ruku v ruce s touto snahou se komunisté začali uchýlovat ke stále častějšímu napadání sociálních demokratů, když se v jejich rétorice objevil pojem sociálfašismus, který měl v očích veřejnosti postavit sociální demokracii na úroveň „třídního nepřítele“ společně s politickými stranami propagujícími fašismus a nacismus.

K. McDERMOTT – J. AGNEW, *Kominterny*, Praha 2011, s. 130-165.

komunisty označováni za sociálfašisty, aby o pouhé dva měsíce později měli přiložit ruku k dílu a stát se pomocníky v boji proti fašismu jako takovému. Podobné názorové veletoce nebyly v KSČ nijak výjimečné a je zajímavé sledovat jejich vývoj i na regionální úrovni, čemu se věnuje následující oddíl práce.

Nabízenou spolupráci s KSČ jako takovou sociální demokraté odmítli. Logicky tak zdůraznili svou přítomnost ve vládní koalici, která podobnou spolupráci prakticky vylučovala, a zároveň znovu deklarovali odmítavé stanovisko vstupovat do organizace či koalice řízené Kominternou. Odlišnou otázkou se však stala možná spolupráce s Guttmannovým křídlem. Josef Guttman představoval umírněného komunistu, který naplno prosazoval myšlenku opuštění revoluční strategie, a naopak přistoupení k pragmatické a umírněné politice, která by pomohla zabránit nástupu fašismu. Podobná vystoupení ale zcela odporovala nařízením Kominterny. Guttman tak byl povolán do Moskvy, což však odmítl. Následovalo označení za trockistu, a především zákaz publikování ve stranickém tisku. Kvůli Guttmannovi dokonce přestala vycházet *Komunistická revue*, kterou sám vedl.⁴¹⁷ V posledních dnech roku 1933 o jeho osudu v komunistické straně rozhodoval ústřední výbor, který zvolil vyloučení ze strany, což potvrdila i celostátní konference konaná o měsíc později v Praze.⁴¹⁸ Vedle osobnosti Josefa Guttmana byla konference zajímavá i skutečností, že se jednalo o tajné setkání, v rámci kterého se komunisté připravovali na možný přechod do ilegality. S přijetím zákona o rozpouštění politických stran a množícími se zatčeními ve svých řadách se komunisté tohoto okamžiku oprávněně obávali.⁴¹⁹

⁴¹⁷ Josef Guttman si na podzim roku 1932 dovilil veřejně kritizovat usnesení EKI a také německou komunistickou stranu s jejich taktikou jednotné fronty, která podle jeho názoru případné politické spojení spíše odrazovala a tím v podstatě nahrávala nástupu nacistů k moci. Guttman se také názorově ohradil proti výkladu Kominterny o německé situaci po nástupu Hitlera k moci, kdy představitelé Kominterny našli v tomto vývoji pozitivní prvky. Podle nich německý národ brzy z nacismu vystřizliví, a poté bude snadnější pro místní komunisty získat rozsáhlý vliv na německé politické scéně. Napětí dále eskalovalo a Guttmana se na nátlak Moskvy vedení KSČ zřeklo. Guttman sám přešel do protiútoky, když své výhrady k politice Kominterny zaslal na XIII. plénum EKI do Moskvy. Naopak Gottwald pod tlakem Moskvy zahájil ostrou protikampaň, která vyústila ve vyloučení ze strany. Paradoxní je, že sama Kominternu o dva roky později přešla k politické linii, kterou Guttman zastával, a uznala předchozí taktiku za zcela chybnou. P. ANEV – M. BÍLÝ (eds.), *Biografický slovník vedoucích funkcionářů KSČ*, I. díl, Praha 2018, s. 375-378.

⁴¹⁸ Konference KSČ proběhla 30. ledna 1934. Vedle potvrzení vyloučení Josefa Guttmana ze strany zde byl schválen další postup KSČ na základě direktiv Kominterny přijatých na XIII. plénu EKI. P. POPÁLENÝ, *Vznik a profilace KSČ*, Praha 2020, s. 165.

⁴¹⁹ V průběhu října roku 1933 byl přijat Zákon o zastavování činnosti a rozpouštění politických stran (201/1933 Sb. ze dne 25. října 1933).

Přesto se i následující měsíce nesly ve znamení úzkostného dodržování politické linie vytyčené Kominternou. A tak navzdory vývoji v některých sesterských stranách na evropském kontinentu, kde se komunisté odhodlali ke spolupráci se zbytkem levicové scény, zaznívala útočná rétorika. Své postoje a názory se komunisté rozhodli prezentovat zejména při poslední prezidentské volbě, které se zúčastnil T. G. Masaryk.⁴²⁰ Komunisté jako protikandidáta postavili Gottwalda a odhodlali se k útočné kampani, ve které zazněla hesla požadující odstranění domnělé sociálně fašistické či fašistické diktatury v ČSR a nastolení pro změnu diktatury komunistické. Také ústředním mottem, které znělo „*Ne Masaryk, ale Lenin!*“, pobouřili značnou část umírněné politické scény. V průběhu měsíce května se mezi komunisty rozšířil leták s uvedeným mottem,⁴²¹ který Masaryka nařkl z podpory nástupu fašistické diktatury: „*Masaryk má právě nyní svojí autoritou krýt a usnadnit ten nejhorší útok, který buržoasie proti lidu připravuje – zřízení otevřené fašistické diktatury. [...] On nese odpovědnost také za prolévání dělnické krve, k čemuž už tak často v této republice došlo. [...] A jeho popularita je všemi měšťáckými a sociálfašistickými stranami uměle pěstována, aby tím lépe mohl Masaryk krýt všechny zločiny, páchané na lidu buržoasií, vládou a sociálfašisty. [...] Kdo je proti fašismu, musí být i proti Masarykovi. [...] To znamená: ne MASARYK, ale LENIN! [...] Udělat tomu konec, to znamená zakroutit krkem české i ostatní buržoazii. To znamená také: nenechat se klamat Masarykem a sociálfašisty, ale obrátit se proti nim, dát se pod vedení komunistické strany a jít za ní směle cestou Leninovou – k ozbrojenému povstání, k dobytí moci dělnickou třídou!*“⁴²²

Přesné znění zákona viz: <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/5791/0/2/zakon-c-201-1933-sb-o-zastavovani-cinnosti-a-o-rozpousteni-politickyh-stran/zakon-c-201-1933-sb-o-zastavovani-cinnosti-a-o-rozpousteni-politickyh-stran>, [17. 2. 2023].

⁴²⁰ V roce 1934 se prezidentem podle přání Masaryka měl stát již jeho nástupce Edvard Beneš. Avšak rozjitřená politická situace a nejistá pozice Beneše Masaryka vedla přes zdravotní komplikace po prodělané mozkové mrtvici k opětovné (již čtvrté) kandidatuře. Na Masarykově kandidatuře se po jednáních shodla celá vládní koalice, naopak komunisté jako protikandidáta postavili Klementa Gottwalda. Samotné hlasování proběhlo 24. května 1934 (mimochodem poprvé ve Vladislavském sále Pražského hradu) a prezident Masaryk obdržel přesvědčivou většinu. Komunistický protikandidát obdržel 38 hlasovacích lístků a několik desítek jich zůstalo prázdných. Tímto způsobem hlasovali převážně zástupci Národní ligy, slovenských nacionalistů, Maďaři a část národních demokratů. Prezidentský slib následoval vzápětí a poprvé jej přenášel rozhlas přímým přenosem. Masarykovy zdravotní potíže zkomplikovaly i samotný průběh slibu, když mu text musel být částečně napovídán, což je patrné i na rozhlasovém záznamu.

A. KLIMEK, *Velké dějiny*, sv. XIV., Praha – Litomyšl 2002, s. 332-385.

Z. KÁRNÍK, *České země v éře První republiky (díl II.)*, Praha 2002, s. 560-575.

⁴²¹ Celý text letáku viz přílohy této práce.

⁴²² Celý text je součástí oběžníku dochovaného ve fondech SOKA Pardubice:

Důsledky na sebe nenechaly dlouho čekat. Několik komunistických poslanců včetně samotného Gottwalda bylo zbaveno poslanecké imunity a následně byly na jejich jména vydány zatykače.⁴²³ Následoval urychlený přesun do Moskvy pod ochranu Kominterny. Do roku 1935 tak KSČ vstupovala ve zvláštním režimu, stále existovala jako legální politická strana, avšak její představitelé museli před zákonem uprchnout za hranice vlastního státu. Komunistická strana také stále nedokázala překročit svůj stín a tvrdošjně setrvala v postoji, že je jedinou levicovou stranou, která je schopna zabránit nástupu fašistického a nacistického nebezpečí. V tom se výrazně lišila od francouzské a později italské či španělské komunistické strany, které dokázaly najít společnou řeč se svými sociálně demokratickými kolegy a uzavřít s nimi participační dohody.

SOkA Pardubice, f. Okresní úřad Pardubice, k. 32 (1934), č.j. 1018, Oběžník Prezidia Zemského úřadu v Praze z 22. května 1934.

⁴²³ Nedlouho po prezidentské volbě byla čtveřice komunistických poslanců zbavena poslaneckých mandátů a obviněna z porušení Zákona na ochranu republiky. Klement Gottwald a Václav Kopecký zvolili bezpečí v podobě útěku do Moskvy, kde se zapojili do činnosti Kominterny, zbývající dva (Josef Krosnář, Josef Štětka) zůstali na území Československa.

L. CABADA, *Komunismus, levicová kultura a česká politika*, Pelhřimov 2005, s. 154.

P. POPÁLENÝ, *Vznik a profilace KSČ*, Praha 2020, s. 166-167.

4.9 KSČ a důraz na protifašistický postoj (od roku 1935)

Do vývoje v komunistickém hnutí v Československu i v celé Evropě výrazně zasáhly události v Německu. Postupný nárůst aktivity NSDAP a následné uchopení moci Adolfem Hitlerem znamenal výraznou změnu na geopolitické mapě starého kontinentu.⁴²⁴ Nástupem nacistického režimu se evropská politika značně polarizovala a vyvstala otázka, na jakou stranu se přikloní západoevropské mocnosti. Kominternu se začala obávat možného spojení hitlerovského Německa s Francií a Velkou Británií, které by bylo primárně namířeno proti Sovětskému svazu. Proto se v praktické politice Sovětského svazu projevil nový trend, kdy se Stalin více soustředil na navázání diplomatických vztahů s evropskými státy a zasazení bolševického státu do rámce mezinárodních smluv a organizací. S tím také souvisel vstup Sovětského svazu do Společnosti národů či výrazná změna střednědobého cíle Kominterny.

Jakmile se nacistická strana drala v Německu k moci, začala Kominternu zastávat k nové ideologii rozporuplné stanovisko. Navenek jej podle předpokladů odmítala a vyzývala všechny své členské organizace k aktivnímu boji proti fašistickému nebezpečí (v komunistické rétorice pojem nacismus prakticky nenalezneme a většinou je používán méně přesný pojem fašismus pro označení všech režimů vycházejících z modelu nacistického Německa a fašistické Itálie – pozn. autora), na druhou stranu jej svým způsobem vítala. Představitelé Kominterny nabyli nezdravě optimistického přesvědčení, že nacismus je pouze krátkodobým jevem, který povede k radikalizaci evropské politiky a záhy umožní Kominterně prosadit její cíle. V podstatě tak počítali s tím, že nacismus zničí umírněnou levicovou část politického spektra a po jeho ústupu uvolněné místo obsadí právě komunisté a konečně tak dokážou vyvolat bolševickou revoluci i v dalších evropských státech.

Všechny tyto události měly samozřejmě vliv i na československou politiku. Uznáním Sovětského svazu *de iure* a aktivní pomocí s jeho vstupem do Společnosti národů se Československo zařadilo mezi země, které na poli praktické politiky zvolily spolupráci

⁴²⁴ Dověšením cesty nacistů k moci se stal 30. leden 1933, kdy byl Adolf Hitler prezidentem Paulem von Hindenburgem jmenován kancléřem. O podrobnostech volebního roku 1932 v Německu a okolnostech sestavování vlády NSDAP viz: H. MÜLLER – K. F. KRIEGER – H. VOLLRATH (et al.), *Dějiny Německa*, Praha 2004, s. 229 a násl.

se Sovětským svazem jako domnělou pojistku proti německému nebezpečí.⁴²⁵ O tuto politickou linii se zasadil zejména Edvard Beneš, který na pozici ministra zahraničí a předsedy Rady společnosti národů viděl v Sovětském svazu pojistku pro udržení míru ve střední Evropě. Praktickým vyústěním československé zahraniční politiky se tak stala vojenská smlouva se Sovětským svazem, která poněkud signifikantně vstoupila v platnost nedlouho před parlamentními volbami v roce 1935.⁴²⁶

Na převratné politické změny musela reagovat i samotná KSČ. Jako oddaná členka Kominterny se stále řídila pokyny moskevských nadřízených, a proto se na počátku třicátých let nacházela svým konáním na pomezí poloilegální a ilegální činnosti. Hlavním protivníkem stále byli sociální demokraté, kteří pro komunisty představovali hlavní konkurenty v boji o ovládnutí československého proletariátu. Světlou výjimkou se stala pouze skupina kolem Josefa Guttmanna, která navrhovala uzavření dočasného příměří a soustředění se na vzrůstající pravicové nebezpečí nejen od nacistického Německa. Tato frakce však byla vedením KSČ odsunuta na vedlejší kolej a Guttmannovi nepomohlo ani upozornění na zřejmý a zcela zásadní rozpor mezi oficiální politickou linií Kominterny a praktickou politikou Sovětského svazu. Stalin se pro toto období smířil s existencí socialistického režimu pouze v jednom státě a aktivně navazoval spolupráci s evropskými státy proti hitlerovské klice, naopak značná část Kominterny prosazovala trockistické názory o permanentní revoluci.

⁴²⁵ Sovětský svaz vstoupil do Společnosti národů 15. září 1934 především díky iniciativě Francie. SSSR byl také jediným státem, který byl z této společnosti do konce třicátých let vyloučen. Stalo se tak 14. prosince 1939 v důsledku sovětské invaze do Finska.

Více k tématu viz:

Henry KISSINGER, *Umění diplomacie – od Richelieua k pádu Berlínské zdi*, Praha 2022.

J. DEJMEK (et al.), *Zrod nové Evropy*, Praha 2011.

M. REIMAN (ed.), *Zrod velmoci*, Praha 2013.

Z titulů výrazně ovlivněných dobou vzniku viz například:

Aleksandr Vasiljevič BEREZKIN (et al.), *Dějiny zahraniční politiky SSSR I. 1917-1945*, Praha 1981.

Československo uznalo Sovětský svaz de iure o několik měsíců dříve – 9. června 1934. Hlavním iniciátorem tohoto aktu se stal ministr zahraničí Edvard Beneš.

I. LUKES, *Československo mezi Stalinem a Hitlerem*, Praha 2018.

⁴²⁶ Francie i Československo původně plánovaly vznik širšího paktu ve střední a východní Evropě, který by posílil kolektivní bezpečnost. Pro odpor Německa a také Polska však došlo pouze k uzavření spojenecké smlouvy mezi SSSR a Československem. Stalo se tak 16. května 1935 v Praze a následovala tak uzavření podobné smlouvy mezi Francií a Sovětským svazem z počátku téhož měsíce. Smlouva obsahovala i notoricky známou klauzuli o vázání sovětské vojenské pomoci na aktivní zapojení ze strany Francie.

Již v přechozí části práce byla uvedena doplňující literatura k tématu:

P. BĚLINA – D. MORAVCOVÁ, *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1914 – 1941*, Praha 1998.

A. KLIMEK, *Československá zahraniční politika*, Praha 1995.

J. PAVLÍČEK, *Československé dějiny a evropská politika ve 20. století*, Opava 2008.

A. MARĚS, *Edvard Beneš od slávy k propasti*, Praha 2016.

V této atmosféře rozpolcenosti proběhly v Československu parlamentní volby. Výsledky květnového hlasování do československého parlamentu znamenaly pro mnohé naprostý šok. Volební úspěch SdP se očekával, že se však Sudetoněmecká strana stane vítězem voleb, odhadoval málokdo.⁴²⁷ Reakcí na toto zjevné nebezpečí pro stále slabší československou demokracii byl vznik široce založené vládní koalice, která měla plnit ochránářskou funkci proti pravicovému bloku. KSČ zaznamenala oproti parlamentním volbám z roku 1929 mírně lepší volební výsledek, když získala přes deset procent odevzdaných hlasů a pro nadcházející období se přihlásila k tzv. pozitivní politice.⁴²⁸ Zda se bude jednat opravdu o pozitivní politiku, či jen změnu taktiky, se mělo ukázat záhy. V případě KSČ však vyvstal problém, jak skloubit stále proklamovanou revoluční strategii s aktivní spoluprací na ochraně republiky před fašistickým nebezpečím. Narůstající rozpor částečně vyřešil VII. kongres Kominterny, proběhnuvší v červenci a srpnu 1935. Sjezdoví delegáti se shodli na přehodnocení aktuální strategie a nejbližším cílem se nestalo nastolení diktatury proletariátu, ale vytvoření lidové fronty proti fašismu. Díky tomuto zásadnímu obratu najednou nevadila spolupráce s předtím zavrženými reformními levicovými stranami, a proto se lidové fronty měly stát široce založenými politickými uskupeními. Přesto se v pozadí stále objevoval následný cíl uchopení moci, což se projevilo v požadavku, aby se v ideálním případě komunistické strany stávaly hlavním hráčem ve zmíněných lidových frontách. Jinými slovy, po odstranění fašistického nebezpečí by se lidové fronty postupně přeměnily v platformu plně pod kontrolou komunistických stran, což

⁴²⁷ Parlamentní volby proběhly v neděli 19. května. Pro demokratickou politickou scénu znamenal volební výsledek šok. Nejsilnější stranou se stala SdP s více než 15 procenty obdržených hlasů. V poslanecké sněmovně nakonec získali o jedno křeslo více druzí agráři, kteří mandáty navíc získali jen díky volební matematice, kdy se hlasy neúspěšných československých stran rozdělily mezi strany československé. Opozice tak získala o dva mandáty více. Neuspěly zejména německé provládní strany (němečtí sociální demokraté a němečtí agráři). Také československé vládní strany zaznamenaly pokles volebních preferencí (jednalo se o národní socialisty, lidovce i sociální demokraty).

Více viz:

A. KLIMEK, *Velké dějiny*, sv. XIV., Praha – Litomyšl 2002, s. 303-331.

Z. KÁRNÍK, *České země v éře První republiky (díl II.)*, Praha 2002, s. 488-527.

⁴²⁸ Komunistická strana získala ve volbách o desetinu procenta více (10,3 %), což znamenalo zisk 30 mandátů. Také KSČ se musela smířit s velkou, místy až drtivou porážkou v pohraničních oblastech na úkor německých nacionalistů. Procentuální výsledek se v případě KSČ zlepšil směrem k východní polovině ČSR: v Čechách získala 9,01 % hlasů, v Moravskoslezské zemi 8,62 %, avšak na Slovensku to bylo již 12,97 % a na Podkarpatské Rusi dokonce 25,61 %.

Podrobnosti viz:

A. KLIMEK, *Velké dějiny*, sv. XIV., Praha – Litomyšl 2002, s. 325-328.

Z. KÁRNÍK, *České země v éře První republiky (díl II.)*, Praha 2002, s. 538-547.

by vyústilo v převzetí moci. Měly se tak stát pouhým přechodovým stupněm na cestě k proletářské revoluci a nastolení diktatury proletariátu.

V Československu se komunisté v souladu s novými direktivami pokusili navázat spolupráci zejména se sociálními demokraty. O míru a způsob spolupráce s reformisty či vládní koalicí se však v řadách KSČ vedla bouřlivá diskuze. Mnozí komunisté byli změnou v direktivách Kominterny mírně řečeno zmateni a zároveň rozladěni. Z ideových nepřátel se najednou a přes noc měli stát političtí partneři. To samé však platilo i u sociálních demokratů. Také zde nemálo členů zastávalo k možné spolupráci s komunistickou stranou přinejmenším zdrženlivý postoj.⁴²⁹

Na konci roku 1935 se komunistům naskytl jedinečná příležitost, jak se zapojit do politického dění a získat si pozornost veřejnosti z pozice strany, která hodlá přispět k zamezení fašistickému nebezpečí. Na samotný konec roku 1935 byla naplánována volba nového prezidenta na místo ze zdravotních důvodů odstoupivšího T. G. Masaryka. Nastala tak paradoxní situace, vždyť o rok dříve se proti Masarykovi postavil jako jeden z protikandidátů Gottwald a způsob vedení kampaně proti stávající hlavě státu vyústil ve vydání řady zatykačů a potupný útěk hlavních představitelů strany do moskevského exilu. Nyní se komunisté rozhodli vytěžit z nové situace maximum politického vlivu a chtěli se vymezit jako jedna ze stran možné lidové fronty.⁴³⁰ Také osobnost prezidenta Beneše jako kandidáta představující

⁴²⁹ K vývoji v sociální demokracii viz například:

M. HRUBEC – M. BÁRTA (eds.), *Dějiny českého a československého sociálnědemokratického hnutí*, Praha 2006.

J. TOMEŠ, *Průkopníci a pokračovatelé*, Praha 2004.

J. BELDA (et al.), *Dějinná cesta české sociální demokracie 1878-1989*, Praha 1996.

Hynek FAJMON – Stanislav BALÍK – Kateřina HLOUŠKOVÁ (eds.), *Dusivé objetí – historické a politologické pohledy na spolupráci sociálních demokratů a komunistů*, Brno 2008.

⁴³⁰ Prezident Masaryk původně zamýšlel, že se volby prezidenta republiky nezúčastní již v roce 1934. Pro nevhodnou politickou situaci kolem případné kandidatury Edvarda Beneše nakonec kandidoval znovu sám. O rok později se však zdravotní stav hlavy státu zhoršil natolik, že se Masaryk rozhodl na svůj post rezignovat. Své rozhodnutí oznámil 21. listopadu 1935 premiéru Hodžovi a následně za svého nástupce doporučil Edvarda Beneše. Pro Beneše jako budoucího prezidenta se vyslovili sociální demokraté, lidovci a národní socialisté. Naopak ostře proti se postavilo Národní sjednocení, krajní pravice v čele s Národní obcí fašistickou, a především velká část agrární strany. V té době došlo k rozporům mezi příznivci pravicového křídla a příznivci promasarykovské politiky stojící na Benešově straně. Z protibenešovského tábora nakonec vzešel protikandidát v podobě zasloužilého univerzitního pedagoga Bohumila Němce. Rozhodující pro volební matematiku se však měly stát hlasy Sudetoněmecké strany. Opozice proti Benešovi se snažila o vytvoření volebního bloku (tzv. Prosincový blok), který v případě společného hlasování mohl přinést vítězství Benešovu protikandidátu. Zásadní se však stalo rozhodnutí SdP odevzdat prázdné volební lístky a aktivně tak nespolupracovat s českými nacionalisty, čímž se Prosincový blok fakticky rozpadl (podle některých analýz v podstatě ani nezačal fungovat a existoval pouze na papíře nacionalistických uskupení). Pro volební vítězství se tak staly klíčovými také hlasy komunistické strany. KSČ se rozhodla z nastalé situace vytěžit maximum možného a za svou podporu Beneše získala značné ústupky včetně amnestie pro vedoucí činitele. Dne 18. prosince 1935 tak proběhla volba prezidenta Československé

socialistickou politiku byla pro KSČ relativně přijatelná. Vzešlá politická dohoda tak znamenala amnestii pro vedoucí komunistické představitele výměnou za komunistické hlasy ve prospěch Edvarda Beneše. Poněkud pikantní byla skutečnost, že amnestie byla Masarykem podepsána 14. prosince 1934 (pouze několik dní před volbou nové hlavy státu).

Klement Gottwald se tak znovu ocitl na československém politickém jevišti. Důsledky jeho návratu na sebe nedaly dlouho čekat, a především dočasný nástupce Gottwalda Jan Šverma uslyšel velmi kritická slova. Navráťivší se Gottwald kritizoval vedení strany za přílišnou ústupnost a přehnanou míru spolupráce s vládním režimem i soupeři na levé straně politického spektra. V podobném duchu se pak vedlo i jednání na VII. sjezdu KSČ v dubnu 1936.⁴³¹ Gottwald prosadil rezoluci nařizující aktivní postup při vytvoření zmíněné lidové fronty, avšak v žádném případě nemělo být upuštěno od taktiky nabourávání levicových organizací a stran zevnitř pomocí stranických sympatizantů. Jinými slovy navenek se komunisté profilovali jako strana, se kterou je možné spolupracovat na ochraně Československé republiky, na stranu druhou však v žádném případě nehodlali ustoupit od snahy ovládnout konkurenční politické útvary při cestě k uchopení moci. O změně tohoto ústředního cíle komunistického programu se ani v nejmenším neuvažovalo.

republiky, ve které drtivě zvítězil Edvard Beneš. Protikandidát Němec získal pouhých 24 hlasů, přestože o den dříve svou kandidaturu vzdal. Sudetoněmecká strana odevzdala lístky prázdné. Při pohledu na volební rezultat je zajímavé, že Beneš získal silnější mandát, než kdy obdržel T. G. Masaryk (samozřejmě s výjimkou aklamační volby v roce 1918).

Z celé řady titulů o T. G. Masarykovi lze zmínit:

Alain SOUBIGOU, *Tomáš Garrigue Masaryk*, Praha, Litomyšl 2004.

Zdeněk MAHLER, *Ano, Masaryk*, Praha 2007.

František EMMERT, *TGM*, Praha 2020.

Tomáš LIŠKA, *Tomáš Garrigue Masaryk známý i neznámý*, Praha 2017.

K problematice prezidentské volby v roce 1935 viz:

A. KLÍMEK, *Velké dějiny*, sv. XIV., Praha – Litomyšl 2002, s. 332-385.

Z. KÁRNÍK, *České země v éře První republiky (díl II.)*, Praha 2002, s. 560-575.

⁴³¹ VII. sjezd KSČ, proběhnoucí od 11. do 14. dubna 1936, byl posledním předválečným sjezdem KSČ. Hlavní otázkou se stal způsob obrany Československa proti fašismu a nacismu. Komunisté se zde aktivně přihlásili k myšlence tzv. lidové fronty. Paradoxní je, že tuto linii prosazoval v době Gottwaldova vynuceného moskevského exilu již Jan Šverma (v letech 1934 – 1936), za což jej Gottwald na dálku kritizoval. Na tomto sjezdu se však k této stranické linii nejen přihlásil, ale sám ji prosadil. Následující sjezd strany proběhl až po skončení druhé světové války v roce 1946.

F. ŠTVERÁK, *Schematismus k dějinám Komunistické strany Československa*, Praha 2010, s. 53-55.

4.10 Druhá polovina třicátých let – hledání zahraniční podpory

Na základě nového směřování Kominterny, které na VII. sjezdu této organizace vytyčil Georgi Dimitrov, se i v rétorice komunistické strany u nás objevil požadavek na vytvoření lidové fronty v boji proti fašismu. I sami komunisté na proběhnuvším VII. sjezdu konstatovali nutnost radikální přeměny politické linie, kterou ve svých referátech obhajoval vedle Gottwalda i Antonín Zápotocký. I když si KSČ uvědomovala, že většina požadavků Kominterny je v současné době nereálná a že požadavek na odstoupení levicových stran z vlády a navázání aktivní spolupráce s KSČ či naopak vytvoření široké levicové vládní koalice včetně KSČ není možné v dohledné době uskutečnit, neustávala v úsilí vznik lidové fronty prosadit. Sama sebe pak pasovala na budoucí vůdčí sílu v rámci zmíněného politického projektu. Zároveň se komunisté měli stát hlavní obrannou linií Československa proti nacistickému nebezpečí. Vše probíhalo v souladu se sovětskou politikou, která se na jednu stranu otevírala, na stranu druhou musela myslet na zajištění vlastní bezpečnosti a existence.

Do dalšího vývoje však zasáhl vývoj uvnitř SSSR. Masivní stalinské čistky znamenaly neklid mezi potenciálními politickými partnery a způsobil značnou komplikaci při navazování politických dohod. Také komunisté museli v tomto období řešit řadu dilemat. V zahraniční politice se jednalo především o postoj ke španělské občanské válce. I když SSSR a všechny členské sekce Kominterny vyjádřily podporu španělské Lidové frontě i španělským komunistům, faktická podpora v boji proti frankistické armádě znamenala porušení stávajícího právního řádu a boj v řadách cizích vojenských jednotek mohl být v nejzazším důsledku hodnocen jako velezrada. Proto agitace pro vstup do tzv. interbrigád probíhala opatrně.⁴³² Ani Stalin ani ostatní

⁴³² Mezinárodní brigády či Interbrigády byly vojenské jednotky složené ze zahraničních dobrovolníků, kteří se na straně republikánů tzv. Druhé španělské republiky zúčastnili španělské občanské války proti frankistickým jednotkám v letech 1936 – 1939. Nábor a organizace přesunu dobrovolníků z Československa organizovala od roku 1936 KSČ a část sociálních demokratů. V říjnu 1936 vznikla organizace s názvem Výbor pro pomoc demokratickému Španělsku, jehož členy se staly jednotlivci i několik desítek organizací včetně Svazu československých učitelů. Dobrovolníci od této organizace získali zahraniční pas a finanční prostředky pro cestu do náborového centra v Paříži. Dodnes známým heslem agitace ve prospěch republikánů se stalo motto: „*U bran Madridu se bojuje také za Prahu*“. Počet československých interbrigadistů se odhaduje na přibližně dva tisíce a počet obětí je opět pouze odhadován na několik stovek. Tvořili tak poměrně velkou část mezinárodního kontingentu a postupně vznikly i ryze československé jednotky. Před porážkou republikánů se značná část stáhla do Francie, kde vstoupili do československého zahraničního vojska či se zapojili do místního odboje. Po skončení války se většina přeživších vrátila do ČSR, ale po komunistickém převratu se interbrigadisté ocitli na černé listině jako nebezpečný element a dočkali se hromadné perzekuce. Mezi

představitelé komunistického hnutí neměli na větší vojenský zásah v boji proti Frankovi zájem, nechtěli totiž eskalovat již tak třaskavou situaci v Evropě a uspíšit tím blížící se konflikt nacistického Německa se zbytkem Evropy a s velkou pravděpodobností i se Sovětským svazem. Také v domácí politice musela myšlenka třídního boje ustoupit na druhé místo. Ústředním motivem nejen komunistické politiky se tak stala ochrana samotné existence Československé republiky. Nervozitu v komunistických řadách nejen u nás zvyšovala také Stalinova paranoia. Sovětský diktátor viděl nepřátele a zrádce prakticky všude. V roce 1937 se jeho pozornost zaměřila na představitele Kominterny.⁴³³ Jeho slovy se jednalo o síť protisovětských živlů. V této atmosféře všudypřítomného strachu se aktivita československých komunistů ještě více orientovala na důsledné plnění příkazů Moskvy. Po celý rok 1937 se na všech veřejných i důvěrných akcích neustále opakoval požadavek na vytvoření lidové fronty. I když k tomu ze strany ostatních stran nebyla vůle a komunisté mnohdy ani nedostali zpětnou vazbu od potenciálních partnerů, jejich rétorika sveřepě tento cíl opakovala. Nikde se však nedočteme, jakou konkrétní podobu měla lidová fronta mít či jakou roli by v ní sehrála komunistická strana.

S příchodem osudového roku 1938 se aktivita komunistů ještě zintenzivnila. Zejména po zveřejnění návrhu agrární strany,⁴³⁴ aby Henleinova Sudetoněmecká strana doplnila vládní koalici, a po velmi agresivním projevu Adolfa Hitlera namířeném přímo proti podstatě Československé republiky se požadavek na aktivní odpověď

interbrigadisty lze nalézt celou řadu osobností včetně pozdějšího představitele Pražského jara Františka Kriegela. Pro Pardubicko je zajímavá i osobnost Otakara Hromádky, který před odchodem do španělské občanské války určitou dobu působil v Pardubicích a nejednou se dostal do sporu se zákonem či s konkurenčními politickými frakcemi.

R. CÍLEK, *Krvavá předehra*, Praha 2004.

A. BEEVOR, *Španělská občanská válka*, Praha 2004.

Frances LANNON, *Španělská občanská válka 1936–1939*, Amercom 2011.

J. CHALUPA, *Zápisky o válce občanské*, Praha 2002.

Španělská občanská válka se stala také námětem mnoha dalších prací. Pro ilustraci lze zmínit:

Ernest HEMINGWAY, *Komu zvoní hrana*, Praha 2016.

George ORWELL, *Hold Katalánsku*, Praha 2015.

Z. MARŠÁLEK – E. VORÁČEK (et al.), *Interbrigadisté, Československo a španělská občanská válka*, Praha 2017.

Stanislav MOTL, *Peklo pod španělským nebem – Čechoslováci ve španělské občanské válce 1936–1939*, Praha 2017.

⁴³³ R. GELLATELY, *Lenin, Stalin a Hitler*, Praha 2012.

R. C. TUCKER, *Stalin*, Praha 2008.

S. COURTOIS (ed.), *Černá kniha komunismu (díl I.)*, Praha 1999.

⁴³⁴ K problematice agrární strany nejen v tomto období viz:

Jaroslav ROKOSKÝ, *Rudolf Beran a jeho doba – vzestup a pád agrární strany*, Praha 2011.

Vladimír DOSTÁL, *Agrární strana: její rozmach a zánik*, Brno 1998.

a důslednou ochranu národních zájmů ještě prohloubil.⁴³⁵ Komunisté ústy svých představitelů nabídli spolupráci všem demokratickým politickým stranám bez ohledu na národnost. Komunisté zvolili pro toto období nekonfliktní postoj, který byl umocněn březnovým anšlusem Rakouska a zejména překvapivě hladkým průběhem květnové částečné mobilizace.⁴³⁶ Komunisté tak svým akcentem na národní notu získali sympatie i mezi dosavadními odpůrci a pro některé politické subjekty se stali reálným politickým partnerem. Vše dokumentovalo i několik společných akcí včetně prvomájových oslav, které se tentokrát nesly v méně konfliktním duchu, a komunisté se dokonce připojili k manifestaci ostatních stran a vyjádřili podporu aktivní obraně republiky. Antonín Klimek dokonce uvádí, že se v této době zrodila tajná dohoda mezi stranami Pětky a vedením KSČ, že v případě válečného konfliktu budou komunisté přizváni do válečného kabinetu a vytvoří tak tzv. válečnou šestku.⁴³⁷

Změnu postoje měly potvrdit nadcházející obecní volby. Akcentování obrany republiky přineslo určitý volební zisk v českých oblastech a jasně se potvrdil nárůst popularity komunistické strany mezi českým obyvatelstvem, zejména v Praze. Naopak tristními se ukázaly volební výsledky v německých oblastech českého pohraničí a na Moravě a ve Slezsku.⁴³⁸ Sudetoněmecká strana se zde stala absolutním vítězem a komunisté společně s německými sociálními demokraty mnohde ani nesestavili kandidátní listinu. Zaměření pozornosti na obranu státu také znamenalo zmírnění rozporů mezi komunisty a ostatními stranami v rámci domácí politiky. V týdnech bezprostředně následujících po květnových volbách se stále

⁴³⁵ Beranův kontroverzní článek vyšel v novoročním čísle listu *Venkov* 1. ledna 1938.

Podrobnosti viz:

J. ROKOSKÝ, *Rudolf Beran a jeho doba*, Praha 2011, s. 252 a násl.

⁴³⁶ K problematice anšlusu Rakouska viz:

M. JEŘÁBEK, *Konec demokracie v Rakousku*, Praha 2004.

⁴³⁷ A. KLIMEK, *Velké dějiny, sv. XIV.*, Praha – Litomyšl 2002, s. 576.

⁴³⁸ Obecní volby proběhly v roce 1938 v několika termínech (22. května, 29. května, 12. června). Komunistická strana zaznamenala značný úspěch ve velkých městech a zejména v Praze, kde se stala druhou nejsilnější politickou stranou za vítěznými národními socialisty. Jak již bylo řečeno, nárůst KSČ zaznamenala ve větších městech, naopak na venkově často své voliče ztratila. Prudký pokles získaných hlasů komunisté zaznamenali v pohraničí, kde se však spíše než o volby jednalo o národnostní plebiscit pro či proti Sudetoněmecké straně a české strany často sestavily jednotnou kandidátku nebo dokonce kandidáty nepostavily. Naopak proti německým nacionalistům sdruženým kolem SdP dokázala na mnoha místech postavit prokandidátní listinu německá sekce KSČ. Na Moravě a ve Slezsku byl úbytek komunistických hlasů ještě patrnější. Tentýž volební rezultat lze sledovat i na Slovensku, kde se komunisté „svezili“ na vlně odporu proti „celostátním stranám“.

K obecním volbám viz:

A. KLIMEK, *Velké dějiny, sv. XIV.*, Praha – Litomyšl 2002, s. 575-577.

Z. KÁRNÍK, *České země v éře První republiky (díl III.)*, Praha 2018, s. 530-536.

K postoji sudetských Němců viz například:

Detlef BRANDES, *Sudetští Němci v krizovém roce 1938*, Praha 2012.

častěji setkáváme s vyjádřením podpory prezidentu Benešovi i celé vládě. V zahraničních otázkách byl samozřejmě akcentován Sovětský svaz jako jediný garant existence republiky a zajištění míru nejen ve střední Evropě.

Poslední možnost na zachování klidu ve střední Evropě a míru na evropském kontinentu vzala za své v průběhu září. Během dalšího z řady agresivních projevů proti Československu Hitler ČSR obvinil z přípravy agrese proti Německu. Nejen tato slova vyvolala ozbrojené povstání v pohraničních oblastech a vláda stála před dilematem, jakým způsobem řešit nastalou krizi, a přitom se pokusit neeskalovat již tak napjatou situaci. Na politické scéně se jednou z reakcí stal vznik Výboru na obranu republiky,⁴³⁹ v jehož čele se objevil Ladislav Rašín.⁴⁴⁰ Také komunisté přiložili ruku k dílu a aktivně se na vzniku tohoto subjektu podíleli, což byl pravděpodobně nejužší kontakt s demokratickými stranami za celé období první republiky. Již den po vzniku Výboru se před parlamentem shromáždilo až čtvrt milionu rozhořčených obyvatel, kteří požadovali, aby se Československo aktivně bránilo proti útokům na územní celistvost a demokratické principy republiky. Naopak veřejná vystoupení byla německou propagandou označována za prvopočátek bolševického převratu, což za hranicemi Československa vyvolávalo další neklid. Následná rezignace Hodžovy

⁴³⁹ Výbor na obranu republiky vznikl v době ohrožení Československa 21. září 1938. Jednalo o politickou aktivitu skupiny poslanců československého parlamentu, kteří požadovali aktivní obranu proti ultimátu západních velmocí a stupňující se agresi nacistického Německa. Po přijetí výsledků mnichovské konference se představitelé výboru pokusili 30. září ještě jednou přesvědčit prezidenta Beneše, aby vydal rozkaz k aktivní obraně našeho státu. Po odstoupení pohraničí a ustavení druhé republiky se výbor postupně rozpadl. Jeho předsedou byl Ladislav Rašín a mezi další členy patřili například Vlastimil Klíma, Jaroslav Stránský nebo členové KSČ Gottwald, Kopecký a Šverma.

A. KLIMEK, *Velké dějiny*, sv. XIV., Praha – Litomyšl 2002, s. 630 a násl.

Z. KÁRNÍK, *České země v éře První republiky (díl III.)*, Praha 2018, s. 586 a násl.

⁴⁴⁰ Ladislav Rašín (1900 – 1945) – český politik, doktor práv a syn prvního československého ministra financí Aloise Rašína. Po vystudování právnické fakulty na Univerzitě Karlově pracoval jako osobní sekretář svého otce. Po jeho smrti se věnoval advokacii a obhajoval například politického soupeřníka Jiřího Stříbrného. Na konci dvacátých let také připravil k vydání paměti svého otce. Ladislav Rašín se angažoval i v politice, když vyznával stejnou stranickou příslušnost jako jeho otec. Vedle členství v národní demokracii se výrazně angažoval v Mladé generaci Československé národní demokracie. V roce 1935 se stal poslancem, když mandát získal za Národní sjednocení. V době ohrožení Československé republiky navrhoval, aby v Sudetech kandidovaly všechny české strany v jedné kandidátní listině. Výrazně se angažoval při vzniku Výboru na obranu republiky a v době druhé republiky se stavěl proti překotným politickým změnám. Po vzniku Protektorátu Čechy a Morava se zapojil do protinacistického odboje v řadách Politického ústředí. Také proto již v prosinci roku 1939 skončil za mřížemi a v roce 1941 u soudu v Berlíně uslyšel rozsudek smrti, který mu byl následně zmírněn na 15 let těžkého žaláře. Ladislav Rašín ve vězení přežil téměř celou válku, ale zemřel ve vězeňské nemocnici nedlouho před dobytím Frankfurtu nad Mohanem americkou armádou.

A. KLIMEK, *Velké dějiny*, sv. XIV., Praha – Litomyšl 2002, s. 575-577.

Z. KÁRNÍK, *České země v éře První republiky (díl III.)*, Praha 2018, s. 530-536.

Jan MAŘICA, *Od Československé národní demokracie k Národnímu sjednocení*, Brno 2018.

vlády a vznik úřednického kabinetu v čele s generálem Syrovým⁴⁴¹ českou veřejnost uklidnil pouze částečně.⁴⁴²

Své stanovisko vyjádřili ústy Gottwalda i komunisté. Alespoň navenek se rozhodně postavili za obranu Československa a vyjádřili podporu nové vládě, i když sami účast v novém kabinetu odmítli. Stejně kladné stanovisko zaujali i ke všeobecné mobilizaci, která se měla stát demonstrací odhodlanosti ČSR bránit své území proti vnějšímu nepříteli. Mezinárodní události však byly rychlejší a v bavorské metropoli se zástupci čtyř velmocí shodli, že československý „problém“ lze vyřešit odstoupením území. Výsledkem se tak stalo podepsání Mnichovské dohody.⁴⁴³ Tragické následky této dohody na sebe nenechaly příliš dlouho čekat. Po zveřejnění obsahu smlouvy se také komunisté postavili na stranu, která vnucené požadavky rezolutně odmítla a podpořila požadavek na uspořádání široké mezinárodní konference pod patronací Společnosti národů. Jednalo se však o zbožné přání, protože narůstající mezinárodní izolace znemožnila aktivnější odpor proti diktátu uzavřenému v bavorské metropoli.

⁴⁴¹ Jan Bohumír Syrový (1888 – 1970) – československý legionář, generál československé armády. Pocházel z Třebíče, avšak studia absolvoval především v Brně. Po maturitě nastoupil do rakousko-uherské armády. Po návratu z vojenské služby odešel za prací do Varšavy, která byla součástí carské říše. V době vypuknutí první světové války se přihlásil do ruské armády, ve které dosáhl několika povýšení. Stal se také členem československých legií a zúčastnil se bitvy u Zborova, na jejímž počátku přišel v důsledku zranění o oko. Postupně se vypracoval až na velitele československých legií v Rusku a aktivně se účastnil i bojů o sibiřskou magistrálu. Do svobodného státu se vrátil až v roce 1920 s gloriolou národního hrdiny. V československé armádě pokračoval ve vynikající kariéře, stal se postupně zemským velitelem a následně náčelníkem hlavního štábu. V roce 1927 se dočkal povýšení na armádního generála. V září 1938 sehrál důležitou úlohu, když zastával stanovisko ustoupení německému tlaku. Nebyl totiž přesvědčen o tom, že by československá armáda dokázala německému vojsku delší čas odolat. Dne 22. září 1938 se stal předsedou úřednické vlády, která měla zvládnout blížící se krizi. V této funkci předsedy vlády vydržel do 1. prosince téhož roku.

Jiří FIDLER, *Generálové legionáři*, Brno 1999, s. 256-274.

⁴⁴² Úřednická vláda Jana Syrového řídila Československo od 22. září 1938. Jednalo se o poslední kabinet první Československé republiky. Někdy se tento kabinet nazývá Vládou obrany republiky. Hned druhý den po svém ustavení vyhlásila mobilizaci československé armády. Nadějnou situaci však zhatil odmítavý postoj Velké Británie, který vyústil v nechvalně proslulou politiku appeasementu a následně ve svolání konference do bavorského Mnichova. Vláda generála Syrového pak řídila Československo až do 1. prosince 1938, kdy byla vystřídána kabinetem pod vedením Rudolfa Berana. Z. KÁRNÍK, *České země v éře První republiky (díl III.)*, Praha 2018, s. 602-621.

⁴⁴³ Mnichovská konference se stala výsledkem politického appeasementu západoevropských velmocí – především Velké Británie. Setkání představitelů čtyř států v Mnichově již pouze potvrdilo fakt, že se Francie a Velká Británie nehodlaly zapojit do válečného konfliktu kvůli Hitlerově politice ve střední Evropě.

Z velkého množství literatury k tématu viz například:

Piotr M. MAJEWSKI, *Kdy vypukne válka? 1938. Studie o krizi*, Praha 2022

D. BRANDES, *Sudetští Němci v krizovém roce 1938*, Praha 2012.

B. ČELOVSKÝ, *Mnichovská dohoda 1938*, Šenov u Ostravy 1999.

Jan FILÍPEK, *Mnichov 1938: hra o Československo*, Praha 2001.

Robert KVAČEK – Miloš HEYDUK, *Československý rok 1938*, Česká Kamenice, Praha 2011.

František LUKAŠ, *Podivný mír*, Praha 1969.

Jan TESAŘ, *Mnichovský komplex – jeho příčiny a důsledky*, Praha 2000.

Prezident Beneš ani premiér Syrový neviděli jinou možnost, než se mezinárodnímu nátlaku podvolit a uchovat tak naději na přežití českého národa. Osamocený válečný konflikt nejen s německou, ale pravděpodobně i polskou a maďarskou armádu ani jeden z nich nechtěl riskovat.

Od prvního dne měsíce října se tak začala psát krátká historie tzv. druhé republiky, v jejímž politickém systému nebylo pro komunisty místo. Pro KSČ to znamenalo očekávaný přechod do ilegality. Nový politický systém znamenal povolení pouze dvou stran, do nichž komunisté začlenění nebyli.⁴⁴⁴ Komunistická strana se svým internacionalismem a spojením s Kominternou neměla v ovzduší stále vyhocenějšího nacionalismu šanci na legální působení. Sami komunisté se proto 4. října na zasedání ústředního výboru přijali usnesení, ve kterém členstvo vyzvali, aby se připravili na přechod do ilegality. Výnos o zákazu oficiálního působení komunistické strany v českých zemích přišel 20. října 1938, na Slovensku to bylo již o dva týdny dříve – 9. října. Současně s tímto zákazem se zastavilo vydávání veškerých stranických tiskovin a spřátelených časopisů, včetně *Rudého práva* nebo *Haló novin*. Zákaz veřejné činnosti strany se stal pouze předstupněm rozpuštění strany. Dne 27. prosince 1938 vyšlo vládní nařízení o úředním rozpuštění komunistické strany a s tím přestaly platit poslanecké a senátorské mandáty ústavních činitelů z KSČ. Následné domovní prohlídky a započatá trestní stíhání nenechala nikoho na pochybách, jakým způsobem se nový režim staví ke komunistickému hnutí. Podle instrukcí Kominterny začalo vznikat I. ilegální ústřední vedení KSČ, avšak pro organizační a personální problémy nebyla do počátku nacistické okupace v březnu následujícího roku jeho organizační struktura dobudována. Do bezpečí sovětského exilu nakonec zamířilo jen nejužší vedení kolem Klementa Gottwalda, které v Moskvě dostalo za úkol vytvořit zahraniční vedení KSČ pro dobu očekávaného válečného konfliktu. Vývoj komunistické strany a její

⁴⁴⁴ V rámci zamýšleného zjednodušení politického systému druhé republiky vznikla "vládní" Strana národní jednoty, ve které se sdružily občanské strany pod vedením agrárního předáka Rudolfa Berana. Naopak jako legální opozice fungovala Národní strana práce vytvořená ze sociální demokracie a levého křídla národních socialistů. Komunistická strana do politického systému začleněna nebyla, byť její zástupci v parlamentu zůstali.

Jan GEBHART – Jan KUKLÍK, *Velké dějiny zemí Koruny české, sv. XV.a*. Praha – Litomyšl 2006, s. 50-69.

TITÍŽ, *Druhá republika 1938-1939 – svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004, s. 50-72.

politická činnost se tak v příštích šesti letech odehrála pod pláštěm ilegality a souboje s další totalitní ideologií – národním socialismem.⁴⁴⁵

⁴⁴⁵ Činnost KSČ v období druhé Československé republiky a Protektorátu Čechy a Morava není tématem předkládané disertační práce, autor se však tímto tématem minimálně na regionální úrovni hodlá zabývat v dalším výzkumu.

5. Vývoj komunistického hnutí na Pardubicku

5.1 Levicové hnutí do konce první světové války

Pardubický region vymezený samotným městem Pardubice a jeho nejbližším okolím již od raného středověku těžil z hospodářsky výhodné polohy na soutoku řek Labe a Chrudimky a také z polohy nedaleko jedné z hlavních obchodních tras z Čech na Moravu – Trstenické stezky.⁴⁴⁶ Avšak až do poloviny devatenáctého století lze o tomto regionu mluvit jako o převážně zemědělském, pro který byla charakteristická převaha zemědělské výroby doplněné drobnou výrobou v rámci spotřebních odvětví, která však byla výrazně rozptýlena.

Teprve kolem poloviny devatenáctého století dochází ke změně charakteru pardubického regionu, ze kterého se postupně stává průmyslově-zemědělský a následně průmyslový region. Základním předpokladem pro tuto změnu bylo dobudování základní železniční sítě. Napojení Pardubic na železniční trať z Olomouce do Prahy, ke kterému došlo v roce 1845, znamenalo pro Pardubice značnou ekonomickou výhodu. Následné vybudování tratí ve směrech na Liberec (1857) a Německý Brod (1871) důležitost Pardubic jako hospodářského centra východního Polabí jen zvýšilo. Výroba se tak začala koncentrovat do blízkosti železniční tratě, která se stala ideálním prostředkem ekonomicky racionálního způsobu dovozu surovin a naopak transportu výrobků k zákazníkovi. Ekonomický význam Pardubic pak zvýšila i proběhnuvší průmyslová revoluce, která mimo jiné přinesla rozvoj koncentrované tovární výroby. Z nejvýznamnějších továrních provozů, které byly většinou lokalizovány do blízkosti železničního nádraží, lze uvést: Wertheimerův lihovar (založený v roce 1867), cukrovar (1869), pivovar (1871) či strojírenskou továrnu Josefa Prokopa (1872). Ještě do konce devatenáctého století pak následovala rafinerie ropy Fanto (1889) či továrna J. Francka na výrobu kávovinových náhražek (1897).⁴⁴⁷

⁴⁴⁶ Trstenická stezka byla jednou z nejdůležitějších obchodních stezek na našem území. Spojovala Čechy s územím Moravy a pravděpodobně i s dalšími oblastmi Pobaltí či východní Evropy. Původní název pro tuto obchodní cestu se nedochoval, pojem Trstenická stezka pochází od Hermenegilda Jirečka, vysokomýtského historika 19. století.

⁴⁴⁷ Další informace o pardubických továrnách a firmách viz například:

P. BOROVEC, *Historie a současnost podnikání na Pardubicku*, Žehušice 2007.

Poměrně výrazné ekonomické změny pardubického regionu byly provázeny i změnami demografickými a sociálními. Nejmarkantnějším demografickým údajem, který vypovídá o růstu významu Pardubic jako hospodářského centra, je počet obyvatel. Zatímco na počátku 19. století se počet obyvatel Pardubic pohyboval kolem jedné tisícovky, v polovině třicátých let žily ve městě již téměř čtyři tisícovky obyvatel. K velkému nárůstu došlo po zmiňovaném napojení na páteřní železniční síť a vzniku nových továren, vždyť mezi lety 1850 a 1880 se počet obyvatel Pardubic téměř zdvojnásobil. A stabilně vysoké přírůstky pak město zaznamenávalo i v dalších desetiletích. Společně s nárůstem počtu obyvatel města se změnila sociální struktura obyvatelstva. Velké i menší průmyslové podniky⁴⁴⁸ potřebovaly značné množství pracovní síly, a tak se v Pardubicích poměrně rychle vytvořila poměrně početná vrstva dělníků, což se stalo jedním ze základních předpokladů pro rozvoj levicového hnutí.⁴⁴⁹

⁴⁴⁸ Z nejvýznamnějších průmyslových podniků lze zmínit Továrnu na výrobu lihovin a rafinerii lihu a továrnu Josefa Prokopa.

Továrnu na výrobu lihovin a rafinerii lihu založil v roce 1875 Ignác Wertheimer. Výroba se postupně rozšiřovala a přeměnila se na moderní průmyslový lihovar, který po smrti zakladatele řídil nejstarší syn Max Wertheimer. Továrna přečkala i obtíže spojené s první světovou válkou a po vzniku Československa zaznamenala velký rozvoj. V průběhu dvacátých let se firmě podařilo uzavřít obchodní spojení s kosmetickým podnikem v Kolíně nad Rýnem. V roce 1924 došlo k přeměnění na akciovou společnost a v roce 1929 sem byla převedena výroba likérů Hobé, které se do té doby vyráběly v Praze. Po dalších obtížích spojených s druhou světovou válkou přišlo v roce 1946 znárodnění. Továrna se tak stala základem národního podniku Pardubické závody lihovarské. Od počátku 90. let nesla firma název Hobé, státní podnik Pardubice, avšak výroba byla postupně utlumována a v roce 2003 skončila úplně. V současné době již žádná z budov nestojí, celý areál prošel demolicí a je součástí soukromého investičního projektu.

TÝŽ, *Wertheimerova továrna*, in: Zprávy Klubu přátel Pardubicka, 31, 1996, č. 5-6, s. 137-140.

TÝŽ, *Historie a současnost podnikání na Pardubicku*, Žehušice 2007.

Továrna Josefa Prokopa byla v centru Pardubic na dnešní Palackého třídě postavena v letech 1869-1870. Původně se Josef Prokop věnoval výrobě razítek a vinět, aby se následně přeorientoval na produkci zemědělských strojů. Po smrti zakladatele se továrna začala specializovat na mlýnské stroje vlastní konstrukce a na konci 19. století již zařizovala vnitřní mechanizaci celých mlýnských provozů. V době první republiky se z firmy stala úspěšná obchodní značka s několika pobočkami a rozsáhlým exportem do zahraničí. Po druhé světové válce došlo na základě prezidentských dekretů ke znárodnění a rodinným příslušníkům původních majitelů byla továrna vrácena až po roce 1989. Nevyhovující areál v centru Pardubic byl ještě v 90. letech opuštěn a v letech 2010 a 2011 zbourán.

TÝŽ, *Firma Prokop a synové*, in: Zprávy klubu přátel Pardubicka, 33, 1998, č. 7-8, s. 209-211.

TÝŽ, *Historie a současnost podnikání na Pardubicku*, Žehušice 2007.

⁴⁴⁹ TAMTÉŽ, s. 50.

5.1.1 Počátky dělnických spolků, Dělnická beseda Rovnost a další spolky

O sociálně demokratickém hnutí v organizovanější podobě lze na Pardubicku mluvit od osmdesátých let devatenáctého století. V mezidobí od schválení tzv. břevnovského programu v roce 1878 do heinfeldského sjezdu na přelomu let 1889 a 1890 se i v Pardubicích a na Pardubicku sociálně demokratické hnutí vyznačovalo jako volné sdružení dělnických spolků zaměřených na politickou, ale také na odborovou, vzdělávací, sportovní či kulturní činnost. Se změnami v sociálním složení Pardubic v druhé polovině devatenáctého století spojených s prudkým nárůstem průmyslové výroby a s tím se zvýšením počtu lidí zaměstnaných v dělnických profesích souviselo také založení prvního spolku postaveného na sociálně demokratickém politickém programu. Jednalo se o Dělnickou besedu Rovnost založenou v září roku 1892.⁴⁵⁰ Podle vzpomínek jednoho z představitelů sociálně demokratického hnutí na Pardubicku – Rudolfa Veselého,⁴⁵¹ čítal tento spolek při svém založení 18 členů. V následujícím roce tento spolek uspořádal východočeskou konferenci, která proběhla v hotelu U Doskočilů. Setkání se zúčastnilo více než čtyřicet delegátů z osmnácti míst pardubického regionu. Vedle přijetí organizačního řádu s jasně vymezenými pravidly pro fungování sociálně demokratických organizací zazněla myšlenka vydávat politický časopis s názvem *Právo lidu*.⁴⁵² Tento posléze celostátní a ústřední stranický deník tak pochází z našeho regionu, byť jeho první redakce sídlila v nedalekých Kuklenách na okraji Hradce Králové. Zde také 27. dubna 1893 vyšlo první číslo nového čtrnáctideníku s nákladem 1800 výtisků.

Rozmach dělnického hnutí pod hlavičkou sociálně demokratického programu pak pokračovalo založením spolků v Sezemicích (Dělnická beseda), Přelouči (Komenský) a Holicích (Občansko-vzdělávací dělnická jednota v Holicích), k čemuž došlo ve všech případech ještě v roce 1893.

Po českobudějovickém sjezdu sociální demokracie, na kterém mimo jiné zazněl požadavek na vybudování pevnější a organizovanější stranické struktury, vznikla v Hradci Králové tzv. krajská organizace, do níž byly přiděleny i organizace z Pardubic a okolí. Ruku v ruce s budováním propracovanější struktury vznikly v Pardubicích další dva spolky původně založené jako čistě odborové organizace,

⁴⁵⁰ Dělnická beseda Rovnost vznikla 8. září 1892.

⁴⁵¹ SOKA Pardubice, f. Sběrka rukopisů, i.č. 36.

⁴⁵² P. BOROVEC, *Historie a současnost podnikání na Pardubicku*, Žehušice 2007, s. 41.

kteřé se vřak povahou své činnosti brzy staly součástí sociálně demokratického hnutí. Jednalo se o Typografickou Besedu a Filiálku ústředního spolku knihtiskařů a písmolijců v Čechách.⁴⁵³

K dalšímu rozvoji hnutí dořlo v druhé polovině devadesátých let, kdy se Pardubice staly jednou z opor tohoto politického proudu, což se projevilo i na nárůstu počtu spolků, kterých bylo v roce 1905 povoleno více než dvacet a sdružovaly více než dva tisíce aktivních členů.⁴⁵⁴ Klasická místní politická organizace sociální demokracie pak v Pardubicích vznikla v roce 1896 pod patronátem Ladislava Šafránka a jeho kolegů. V následujícím roce ve východočeské metropoli vznikla také Dělnická tělovýchovná jednota, Dělnický cyklistický klub či pěvecký spolek Smetana.

Pardubická organizace sociální demokracie si také dokázala vybudovat zázemí v podobě Dělnického domu v Jindřiřské ulici čp. 276.⁴⁵⁵ Vedle přednáškových sálů se zde nacházel také biograf (první v Pardubicích) a restaurace. Spolkový dům, ve kterém sídlil také tzv. konzum Dělnická potravní jednota, se poprvé otevřel v roce 1904 a záhy se stal jedním z center kulturního a politického života města. V roce 1906 v něm například přednášel T. G. Masaryk.

5.1.2 První zástupci v obecním zastupitelstvu

Pardubičtí sociální demokraté se po volební reformě naplno zapojili do politického systému a zúčastnili se voleb v únoru 1897, ve kterých silně konkurovali vítězným mladočechům. Prvním místním kandidátem byl Ladislav Štěpánek, advokátní písař v Pardubicích. Jako protikandidáta měl Václava Formánka, který zastupoval Národní stranu svobodomyšlnou. I když nebyl sociálně demokratický kandidát za V. kurii zvolen, porážka nebyla nijak výrazná a předznamenala vzestup pardubických sociálních demokratů. Ani ve volbách v roce 1900 se místní sociálně demokratický kandidát neprosadil, ale odstup od vítězného národně sociálního kandidáta se ještě

⁴⁵³ TAMTÉŽ.

⁴⁵⁴ Vznik sociálně demokratických dělnických organizací, které měly v programu mimo jiné internacionalistické pojetí, přispělo ke vzniku organizací založených naopak na národním dělnickém programu. V Pardubicích byla první takovou beseda Barák, která sama sebe deklarovala jako spolek národního dělnictva. Byla založena 5. prosince 1897.

SOkA Pardubice, Pamětní kniha města Pardubic (dále jen Pamětní kniha), díl II. 1895-1933, s. 56.

⁴⁵⁵ Objekt stojí dodnes a je v něm provozována restaurace Myslivna. V době komunistické diktatury zde do 80. let sídlily odbory.

Martina HALÍŘOVÁ – Jiří KOTYK – Jiří RAZSKAZOV – Jan ŘEHÁČEK, *Pardubické restaurace a hotely – historie a současnost*, Pardubice 2018, s. 118-120.

zmenšil.⁴⁵⁶ Sociální demokraté se společně s dalšími politickými uskupeními aktivně zapojili také do boje za všeobecné a rovné hlasovací právo. Na podporu tohoto požadavku uspořádali několik veřejných schůzí zakončených průvody městem. Při těchto aktivitách spolupracovali s ostatními politickými skupinami, především s národními socialisty. Patrně největší akce tohoto druhu proběhly na konci srpna a v posledních dnech měsíce listopadu. Obě shromáždění proběhla před hotelem Veselka s projevy sociálně demokratických poslanců. O napjaté atmosféře také hovoří vyhlášení pohotovosti pro místní vojenskou posádku.⁴⁵⁷ Podobně bouřlivé pak bylo shromáždění na Olšinkách, které se konalo 5. listopadu.

V dalších volbách, kterých se místní sociální demokraté v roce 1907 zúčastnili, soupeřil jejich kandidát František Rautenkranz, kovodělník ze Smíchova, o poslanecký mandát do Říšské rady. Zajímavostí je, že v prvním kole s přehledem porazil své protikandidáty, avšak nezískal potřebnou nadpoloviční většinu. V druhém kole, v němž jej vyzval druhý v pořadí profesor Jan Vladimír Hráský, však neuspěl a těsně prohrál. Z více než tří tisíc odevzdaných hlasů získal 1436, naopak Hráský více než tisíc šest set hlasů.⁴⁵⁸ Podobný výsledek zaznamenali sociální demokraté v posledních předválečných volbách v roce 1911. Také tentokrát jejich kandidáti na poslance Říšské rady neuspěli. Za městskou volební skupinu opět uspěl J. V. Hráský, proti kterému sociální demokracie postavila JUDr. Alfreda Meissnera, advokáta z Prahy. A za venkovský obvod se proti Františku Váchovi postavil nakonec vítězný František Udržal.⁴⁵⁹

Sociální demokraté se začali aktivně účastnit i voleb obecních a postupně získali stabilní mandát v městském zastupitelstvu. Ve volbách roku 1906 získali posty Rudolf Pačovský, Limbess a Sýkora.⁴⁶⁰ Také ve volbách následujících v roce 1910 dostali své zástupce do městského zastupitelstva. Stali se jimi znovu Rudolf Pačovský a tajemník a budoucí starosta František Vácha.⁴⁶¹ Poslední předválečné volby do obecního zastupitelstva pak proběhly v červnu a červenci 1914, tedy těsně

⁴⁵⁶ SOKA Pardubice, Pamětní kniha, s. 93.

⁴⁵⁷ Zmíněná shromáždění proběhla 21. srpna a 28. listopadu 1905.

TAMTÉŽ, s. 167.

⁴⁵⁸ TAMTÉŽ, s. 194.

⁴⁵⁹ TAMTÉŽ, s. 264.

⁴⁶⁰ V archivních pramenech se křestní jména obou zmíněných nedochovala. Pozn. autora.

⁴⁶¹ TAMTÉŽ, s. 240.

před vypuknutím válečného konfliktu. A sociální demokráty na pardubické radnici opět zastupovali Pačovský s Váchou.⁴⁶²

S nárůstem významu regionálních organizací souvisel i nárůst počtu stranických tiskovin vycházejících v jednotlivých částech Českých zemí. V případě Pardubic se jednalo o časopis *Budítel*, jehož první číslo vyšlo 6. října 1904. O rok později je tato tiskovina přejmenována na *Východočeský obzor*, který se pak stal regionálním stranickým deníkem. První číslo *Východočeského obzoru* vyšlo 7. září 1905.⁴⁶³

V polovině prvního desetiletí dvacátého století také v Pardubicích vznikl Odborový sekretariát sdružující rozmanité odborové organizace nejen z Pardubic. V čele této organizace pak nalezneme Františka Váchu, který začal stoupat stranickou hierarchií, aby se v meziválečném období stal jednou z ústředních postav pardubické sociální demokracie a také jedním ze starostů města.

V této dekádě se také sociální demokraté více zapojovali do politického života města. Zhoršující se ekonomická situace přinesla nárůst nespokojenosti méně majetných vrstev pardubických občanů, kteří často pod taktovkou sociální demokracie protestovali v ulicích města. Jedním z typických příkladů se stalo setkání u dělnického domu, ke kterému došlo 23. října 1910. Odtud se asi tisícíhlavý dav tichým pochodem vyjádřil nespokojenost s nárůstem cen základních potravin a spotřebního zboží. Postupně prošel centrem města na Pernštýnské náměstí, kde před budovou radnice promluvil František Vácha.⁴⁶⁴ Vedle sociálních demokratů požadavky pracujících podpořili zástupci mladočeské strany.

5.1.3 Sociální demokracie během války a vyhlášení samostatnosti

Propuknutí válečného konfliktu mezi Ústředními mocnostmi a státy Dohody znamenalo mimo jiné prudké omezení veřejného a politického života. V Pardubicích, podobně jako v jiných městech Českých zemí, se politická činnost jednotlivých stran a uskupení snížila na absolutní minimum. A to nejen kvůli všudypřítomné cenzuře či

⁴⁶² TAMTÉŽ, s. 301-302.

⁴⁶² Nově zvolené zastupitelstvo se k prvnímu zasedání sešlo až 19. března 1915. Na výsledky voleb z roku 1914 byla podána stížnost a během šetření fungovalo zastupitelstvo v původním složení podle voleb z roku 1910. Poslední schůze tohoto zastupitelstva proběhla 24. února 1915.

F. VÁCHA, *Pardubice za světové války*, Pardubice 1937, s. 119-122.

⁴⁶³ *Dvacet let „Východočeského obzoru“*, *Východočeský obzor*, roč. XXI/1925, č. 36 ze dne 10. září 1925, s. 1.

⁴⁶⁴ SOKA Pardubice, Pamětní kniha, s. 250.

stupňovanému dohledu státních úřadů, ale také kvůli přesunu životních priorit obyvatel od veřejného života k uspokojení základních životních potřeb. Proto i sociální demokraté v Pardubicích svou činnost téměř zastavili a po většinu válečného období se soustředili na sociální pomoc obyvatelům města. Také regionální sociálně demokratický list *Východočeský obzor* byl již v prvním roce války zastaven.⁴⁶⁵ I když se sociální demokraté pokusili zákaz obejít vydáváním téměř totožné tiskoviny *Obzor českého východu* v Chrudimi, zákaz tisku a distribuce přišel po necelém roce v září 1915.⁴⁶⁶

Pardubičtí sociální demokraté o sobě dali znovu výrazně vědět až v posledním roce války. František Vácha se za pardubickou organizaci sociální demokracie zúčastnil tzv. národní přísahy v Praze, která proběhla 13. dubna 1918.⁴⁶⁷

Především po nešťastných událostech počátkem června 1918, kdy maďarská hlídka začala střílet do neozbrojeného davu u železniční trati, přičemž na místě zůstali tři mrtví a několik zraněných, se sociální demokraté více účastnili veřejného života. S pokračujícími neúspěchy rakousko-uherské armády, a také ruku v ruce s neúspěchy snah císaře Karla I. o záchranu celistvosti monarchie, se také v Pardubicích městské zastupitelstvo připojilo k požadavku na sebeurčení českého národa. Na schůzi zastupitelstva 14. října však proběhla poměrně vzrušená debata o dalším postupu, přičemž sociální demokraté slovy Františka Váchy požadovali okamžité deklarování vzniku socialistické republiky Čechů a Slováků a taktéž okamžité přerušování jednání s rakouskými úřady. Nakonec převážilo pragmatické stanovisko a městské zastupitelstvo vydalo prohlášení, ve kterém se přihlásilo k dokumentu amerického prezidenta Wilsona obecně známého jako *14 bodů presidenta Wilsona*. Schválený text, který nakonec podepsal i sociální demokrat Vácha, zněl tato: „*Obecní zastupitelstvo král. kom. města Pardubic uvažuje na své*

⁴⁶⁵ F. VÁCHA, *Pardubice za světové války*, Pardubice 1937, s. 65.

⁴⁶⁶ TAMTÉŽ, s. 66.

⁴⁶⁷ Národní přísaha proběhla 13. dubna 1918 ve Smetanově síni Obecního domu v Praze. Shromáždění se zúčastnily vůdčí osobnosti politického i kulturního života. Prohlášení přečetl Alois Jirásek a text prohlášení skončil těmito slovy: *Vytrváme, dokud nezvítězíme! Vytrváme, až pozdravíme samostatnost svého národa!* Následovaly projevy dalších osobností včetně Karla Kramáře, Gustava Habrmana či Václava Klofáče. Symbolicky shromáždění skončilo písní *Kde domov můj*. P. BĚLINA – J. P. KUČERA – J. KAŠE – M. BOROVIČKA, *Velké dějiny*, sv. XII.b, Praha 2012, s. 665-666.

K. PICHLÍK, *Bez legend*, s. 321.

Velmi podrobně se o Národní přísaze rozepsal také František Vácha, který do své knihy zařadil také celý text, který přečetl zmíněný Alois Jirásek.

F. VÁCHA, *Pardubice za světové války*, Pardubice 1937, s. 82-88.

schůzi 14. října 1918 o neodpovědném postupu vlády zneužívající dosud trvající moci své k tomu, vyhladověti obyvatelstvo našich zemí a desorganisovati vnitřní poměry, žádá „Národní výbor“: Aby hledíce k naprostému světovému převratu myšlenkovému, jenž nastal všeobecným uznáním známých 14 bodů Wilsonových, s nimiž projevuje úplný souhlas a které je naplnily radostným vzrušením, dal podnět k výzvě agrárního obyvatelstva českých zemí, aby dbajíc jen a výlučně prospěchu vlastního národa, nedalo se vázati žádnými předpisy a nařízeními, namířenými na vyhladovění českého lidu a řídilo se nadále rozkazy „Národního výboru“, které tento vydá v zájmu aprovisace a zajištění veškerých potřeb národa.“⁴⁶⁸

Informace uvedené v kronice Pardubic potvrzuje také dobový tisk. V *Samostatných směrech* se 20. října objevil rozsáhlý článek o mimořádné schůzi městského zastupitelstva, ve kterém se kromě výše uvedených informací objevil často zmiňovaný požadavek na okamžité přesunutí českých vojenských jednotek do Českých zemí a naopak na okamžitý odjezd vojenských oddílů tvořených vojáky z jiných částí skomírající monarchie. Je také zajímavé, že uvedený text, podobně jako několik dalších z těchto dní, byl z velké části cenzurován a v dochovaných výtiscích je na mnoha místech část textu vynechána.⁴⁶⁹

Uvedené prohlášení pak bylo shromážděnému davu před budovou radnice přečteno a sám Vácha podle dobových svědectví vyzval přítomné, aby společně zapěli národní hymnu. Napjatou atmosféru pak ještě rozjitřil okresní hejtman Trola, který nařídil výtisky prohlášení připravené k vylepení po městě zkonfiskovat a hrozil ozbrojeným zásahem proti shlukнувšímu se davu. Situaci se nakonec podařilo uklidnit a v dalších dnech tak mohlo dojít k pokojnému ustavení Okresního národního výboru, ke kterému došlo 24. října. Jeho první schůze proběhla 25. října na základě dohody se zástupci všech politických stran, tedy i s reprezentanty námi sledované sociální demokracie. Slavnostního okamžiku se za sociální demokraty zúčastnil tajemník místní organizace František Vácha, Robert Velda, úředník nemocenské pojišťovny, František Hlaváček a Václav Kolář.⁴⁷⁰

⁴⁶⁸ SOKA Pardubice, Pamětní kniha, s. 377

⁴⁶⁹ *Mimořádná schůze obecního zastupitelstva*, Samostatné směry, roč. XVIII/1918, č. 46 ze dne 20. října 1918, s. 1.

⁴⁷⁰ SOKA Pardubice, Pamětní kniha, s. 379.

F. VÁCHA, *Pardubice za světové války*, Pardubice 1937, s. 105-106.

Národní okresní výbor, Samostatné směry, roč. XVIII/1918, č. 47 ze dne 27. října 1918, s. 2.

Mezi nejdůležitějšími úkoly, které si nejen sociální demokraté sdružení v Okresním národním výboru stanovili, bylo zajištění dodávek základního zboží a potravin pro občany Pardubic a zamezení jejich nekontrolovaného vývozu po železnici. Dalším důležitým bodem se stalo zamezení odjezdu povolanych branců mimo Pardubice, protože vyhlášení samostatného státu se očekávalo každým dnem.

Podrobný popis událostí 28. října v Pardubicích není předmětem této práce, proto se na tomto místě zmíním pouze o roli sociálních demokratů v době rozjitřené atmosféry převratového dne a dní následujících.⁴⁷¹ Opět zde ústřední roli hrál František Vácha, který předsedal slavnostní schůzi, jež se konala 29. října a na které osobně přečetl první zákon nové republiky a další pokyny směřující zejména k udržení pořádku a klidu. Zároveň se představitelé Národního výboru v Pardubicích sešli se zástupci místních vojenských jednotek ke složení slibu věrnosti Československé republice.

Nejdůležitějším úkolem pak bylo zajištění fungování města, což měly na starosti zřízené referáty podléhající národnímu výboru. Sociální demokraté dostali na starost referát zásobovací, který zpočátku řídil František Vácha, aby jej následně vystřídal Robert Velda. Představitelé Okresního národního výboru v následujících dnech očekávali instrukce a pokyny, které by alespoň základním způsobem zastřešily právní působení národního výboru v Pardubicích. Ty však nepřicházely, a tak se 2. listopadu vydala do Prahy deputace, ve které společně s Váchou cestoval Dr. Václav Hrbek a představitel místního zásobovacího sboru Michálek. Ani při přímém jednání s představiteli Národního výboru v Praze však žádné směrnice a konkrétní pokyny do Pardubic nepřišly, a tak se členové delegace vrátili s tím, že mají postupovat s co největší rozvahou a vyvarovat se zbytečných konfliktních situací.

V následujících týdnech, které zbývaly do konce roku 1918, se sociální demokraté soustředili především na sociální problémy nastávající zimy, která jen prohloubila obtíže se zásobováním. Dne 29. prosince proto do Dělnického domu svolali veřejnou schůzi, na které se projednávaly možnosti sociální podpory od správních orgánů. Podle dochovaných zpráv se schůze zúčastnil značný počet posluchačů nejen z řad pardubických občanů, ale mezi návštěvníky se objevilo velké množství vojáků.⁴⁷²

⁴⁷¹ Pro drobné dokreslení nadšené atmosféry, která se promítla i na stránky regionálního tisku lze zmínit například úvodní stranu *Samostatných směrů* z 1. listopadu 1918.

Svobodní – ať žije česká svoboda, Samostatné směry, roč. XVIII/1918, č. 48 ze dne 3. listopadu 1918, s. 1.

Velký den, Samostatné směry, roč. XVIII/1918, č. 48 ze dne 3. listopadu 1918, s. 1.

⁴⁷² SOKA Pardubice, Pamětní kniha, s. 383.

F. VÁCHA, *Pardubice za světové války*, Pardubice 1937, s. 108 a násl.

5.2 Od konce první světové války do vzniku KSČ (1919-1921)

5.2.1 Situace do obecních voleb v roce 1919

Ani s nástupem nového roku 1919 se situace v Pardubicích výrazně nezlepšila a již v lednu došlo k dalším protidrahotným demonstracím. Tentokrát se nespokojený dav obrátil proti velkoobchodu Josefa Hybského a později také proti nedalekému obchodu Josefa Freunda. Situace hrozila přerůst ve vážné pouliční nepokoje, protože se v dopoledních hodinách na inkriminovaném místě shromáždil dav čítající více než tisíc osob. Podle policejního hlášení se mezi účastníky objevilo i větší množství vojáků pardubické posádky, což ke klidu také nepřispělo: „*Dne 10. t.m. o 9. h. dopoledne počaly se shlukovat osoby obojího pohlaví, též děti a vojáci před velkoobchodem se střížním zbožím Josefa Hybského v Pardubicích. Během jedné hodiny bylo více jak tisíc lidí pohromadě a z jejich projevů bylo vidno, že pomýšlejí rabovati.*“⁴⁷³ Obchodníci byli následně davem donuceni prodávat zboží za snížené ceny, což vedlo společně s policejní asistencí k uklidnění situace.

Atmosféra se ani v následujících dnech příliš neuklidnila a k další eskalaci napětí mezi řadovými občany a vedením města došlo ještě v lednu. Představitelé československých socialistů 25. ledna svolali manifestaci, na které požadovali odstoupení dosavadního vedení města, které tak následně mělo přejít do rukou socialistů a mělo zajistit zlepšení zásobovací situace v Pardubicích. Povolaná vojenská asistence naštěstí zasahovat nemusela, protože vedení města se s představiteli nespokojených socialistů dohodlo na rozšíření dosavadního zastupitelstva na 48 členů a právě nových 12 zastupitelů měly nominovat socialistické strany.⁴⁷⁴ Situaci tak měly uklidnit blížící se obecní volby.

První poválečné a svobodné volby se v Pardubicích měly uskutečnit v polovině června. Zároveň se jednalo o první souboj politických subjektů ve svobodném státě po volební reformě, ve které hlavní změnou bylo rozšíření volebního práva i pro ženy. Politické strany si uvědomovaly, že ve srovnání s předválečným stavem dojde s velkou pravděpodobností k výrazným posunům v politických preferencích, což bude

Z. VAVŘÍK (ed.), *Pardubice 1340-1940*. Pardubice 1940.

P. MŮCKE – R. RŮŽIČKOVÁ – J. VANĚČEK, *Orlíčky dolů*, Zámorsk 2018.

⁴⁷³ SOkA Pardubice, f. Okresní úřad Pardubice (dále jen OÚ PCE), k. 9 (1919), č.j. 15, Hlášení četnické stanice ze 14. ledna 1919.

⁴⁷⁴ SOkA Pardubice, Pamětní kniha, s. 399.

způsobeno zejména zmíněným výrazným rozšířením voličské základny a také zcela změněnou politickou a hospodářskou situací širokých vrstev společnosti. Stranické aparáty si také uvědomovaly, že výsledek obecních voleb nebude mít pouze lokální vliv, ale že se bude jednat o silný signál k tomu, jak s velkou pravděpodobností dopadnou parlamentní volby plánované na následující rok.

V Pardubicích se k obecním volbám přihlásilo šest politických subjektů, z nichž pouze sociální demokracie a národní demokraté vytvořili kompletní kandidátní listinu. O hlasy pardubických voličů se tak vedle zmíněných sociálních demokratů a národních demokratů ucházeli českoslovenští socialisté, agráři, klerikální skupina a Občanský klub. Za námi sledovanou sociální demokracií stáli na prvních místech kandidátní listiny František Hlaváček (soustružník), Jan Bubák (domkař), Josef Kristek (dílovedoucí), František Picko (dělník), Marie Kolářová (bez uvedeného zaměstnání), František Vácha (tajemník) a Josef Tichánek (učitel).⁴⁷⁵

Již první volební soupeření přinášelo střet politických přesvědčení, kam má nová republika směřovat. Socialistické strany si představovaly vytvoření výrazně socialistické republiky, a proto byl v jejich kampani jasně patrný akcent sílícího bolševického režimu nejen v Rusku, naopak národní demokracie a jí spřízněné politické skupiny prosazovaly republiku odtrženou od socialistické potažmo bolševické politické linie. Konfrontační kampaň pak samozřejmě prohlubovala tíživá sociální situace a nejasný vývoj na Slovensku. Vedle tiskové kampaně na stránkách stranických regionálních listů se uskutečnilo několik schůzí a veřejných vystoupení. Zejména setkání sociálních demokratů, které proběhlo 9. června na Olšinkách, se neslo v duchu požadavku nastolení sociálního až socialistického státu. Vilém Brodecký přednesl ostrý projev, ve kterém zdůraznil snahu jím reprezentovaného politického proudu o přetvoření mladého Československa na socialistický stát.⁴⁷⁶

Obecní volby proběhly v neděli 15. června a volební výsledky v mnohém kopírovaly volební čísla na většině území českých zemí. Nejvíce mandátů ze 42 možných získala sociálně demokratická strana, následovaná československými socialisty a národními demokraty.⁴⁷⁷ Do nového městského zastupitelstva zasedli také zástupci

⁴⁷⁵ *Obecní volby*, Východ, roč. II/1919, č. 44 ze dne 4. června 1919, s. 3.

⁴⁷⁶ *Bud' socialistická republika nebo revoluce?* Východ, roč. II/1919, č. 46 ze dne 11. června 1919, s. 4.

⁴⁷⁷ Obecních voleb se v Pardubicích zúčastnilo 11 tisíc voličů (11 002). Volební číslo pro získání jednoho mandátu se tak stanovilo na hodnotu 256 hlasů. Přesné volební výsledky a počet získaných mandátů pak vypadal následovně:

Sociální demokraté	4855 hlasů	19 mandátů
--------------------	------------	------------

tzv. občanského klubu a dva mandáty zbyly na stranu lidovou. Také v Pardubicích se tak jasně ukázal tradiční poválečný trend v podobě nadprůměrných volebních zisků levicových stran. Především sociální demokraté svými devatenácti mandáty⁴⁷⁸ získali na pardubické radnici velmi silnou pozici podpořenou postem starosty města, který obsadil František Vácha.⁴⁷⁹ Následně v jedenáctičlenné městské radě obsadili nadpoloviční většinu – šest mandátů.⁴⁸⁰ Pro svou stranu získali také většinu klíčových odborů odpovídajících stěžejním programovým bodům strany – například hospodářský, chudinský, zásobovací či odbor pro veřejné práce.

5.2.2 Rozkol v místní sociální demokracii a parlamentní volby 1920

V následujících měsících byla v životě nejen Pardubic nejpalčivějším problémem kritická situace se zásobováním potravinami a dalšími základními komoditami. Nejhuře nesli tuto situaci příslušníci méně majetných skupin pardubického obyvatelstva, kteří byli zároveň většinou voliči socialistických stran. Postupně se tak zvyšovalo napětí mezi širokými vrstvami především dělnického obyvatelstva

Českoslovenští socialisté	2479	10
Národní demokraté	1887	7
Občanský klub	1090	4
Klerikální strana	558	2
Agráři	133	0

Volební výsledky, Východ, roč. II/1919, č. 48 ze dne 18. června 1919, s. 1.

⁴⁷⁸ Za sociálně demokratickou stranu byli do městského zastupitelstva jmenováni: Marie Bachurová (prodavačka), Alois Barták (průvodčí vlaků), Antonie Boubelíková (žena dělníka), Jan Bubák (domkář), Václav Hasman (vrchní průvodčí vlaků), František Havlíček (obuvník), František Hlaváček (soustružník), Antonín Hromádko (tovární mistr), František Kalivoda (dílovedoucí), Marie Kolářová (žena kolportéra), Josef Kristek (dílovedoucí), Viktor Löwy (úředník), Alois Novák (soustružník), Rudolf Pačovský (holič), František Picko (dělník), Jan Šimůnek (dělník), Karel Schöffler (truhlář), Josef Tichánek (učitel), František Vácha (sekretář). SOkA Pardubice, Pamětní kniha, s. 389.

Obecní zastupitelstvo, Východ, roč. II/1919, č. 48 ze dne 18. června 1919, s. 2.

⁴⁷⁹ František Vácha (1878, Dobříč – 1965, Pardubice) se vyučil obuvníkem a záhy byl také aktivní v regionální politice. Politicky inklinoval k sociální demokracii a po svém příchodu do Pardubic na počátku 20. století se stal jednou z ústředních postav tohoto politického proudu. K jeho popularitě přispělo i místo redaktora v místním stranickém listu *Východočeský obzor*. Od roku 1909 zasedal v městském zastupitelstvu a v roce 1918 byl tím, kdo veřejně přednesl vyhlášení o vzniku samostatného státu. Poválečná obliba socialistických stran ho vynesla do křesla starosty města, které zastával v letech 1919-1923. V době rozkolu v sociálně demokratické straně se postavil proti krajní levici a byl odpůrcem komunistické ideologie. Od konce dvacátých let minulého století zastával post poslance a následně senátora československého parlamentu.

D. BRONCOVÁ, *Kniha o městě Pardubice*, Praha 1999, s. 19.

⁴⁸⁰ Sociální demokraty v městské radě reprezentovali: Marie Kolářová, Josef Tichánek, Antonín Hromádko, Viktor Löwy, Václav Hasman a Rudolf Pačovský.

SOkA Pardubice, Pamětní kniha města, s. 389.

Ustavující schůze městského zastupitelstva, Východ, roč. II/1919, č. 52 ze dne 5. července 1919, s. 3.

Pardubic a zastupitelstvem města. S příchodem podzimních měsíců se situace nijak nezlepšila a v říjnu nepokoje propukly znovu. Opět se vše odehrávalo především pod taktovkou sociálních demokratů, v jejichž řadách však již můžeme pozorovat nárůst počtu radikálních nespokojenců, kteří v následujících týdnech a měsících zaměřili do nově vzniklé komunistické strany. Zatím se však stále hlásili k sociální demokracii a jejími ústy se 3. října nespokojený dav vydal přednést stížnost okresnímu hejtmanovi Emiliánu Troldovi.⁴⁸¹ Že se nejednalo pouze o nespokojený dav, ale připravenou akci pod taktovkou sociální demokracie dokládá i účast starosta Váchy, kterého si nespokojení demonstrující vyžádali.⁴⁸² Stížnost přijali zástupci okresního hejtmana, nicméně hejtman Trolda kritiku odmítl a odpovědnost za nedostatečné zásobování Pardubic nejen potravinami, ale i uhlím či petrolejem zdůvodnil celostátním nedostatkem. Demonstrantům přesto přislíbil urychlené zlepšení zásobovací situace, a ještě týž den byl na ministerstvo pro zásobování lidu odeslán telegram s prosbou o navýšení dodávek základních potravin do Pardubic. Radikální část pardubických sociálních demokratů pokračovala v protestech a k dalšímu střetu s okresním hejtmanstvím došlo v polovině prosince. Pravděpodobně v této době lze také zaznamenat vznik radikální skupiny sociálně demokratických příznivců, u kterých postupně starosta Vácha a jeho kolegové ze sociální demokracie pozbyli důvěry. Dne 15. prosince se na Pernštýnském náměstí sešli demonstranti, kteří vyslali své zástupce, mezi nimiž se aktivně projevoval jeden z pozdějších komunistických předáků Jan Sýkora, na pardubickou radnici. Společně se starostou Váchou se následně zradikalizovaní dělníci odebrali k budově okresního hejtmanství. Podle dochovaných zpráv se přes snahu zdejších úředníků nepodařilo dosáhnout s radikály dohody a mělo dojít i na fyzickou inzultaci několika pracovníků hejtmanství.

⁴⁸¹ Emilián Trolda (1871 – 1949) – hudební historik a pardubický okresní hejtman. Trolda pocházel z Prahy, kde absolvoval gymnaziální i univerzitní studia. Vedle studia práv jej uchvátila hudba. Úřední dráha jej zavedla nejprve do jihočeské Blatné, poté povýšil na okresního hejtmana, kterého zastával v Žamberku a Příbrami. Do Pardubic byl přeložen v dubnu roku 1918, když vystřídal Jaroslava Nápravníka. Do Pardubic přišel v rozjitřené době nepokojného roku 1918 a zanedlouho musel řešit střelbu na pardubickém nádraží (7. června 1918). Podobně napjatou situaci pak okresní hejtman nuceně řešil v říjnových dnech téhož roku. Podle vzpomínek představitelů města se Trolda svou klidnou povahou zasloužil o poměrně nekonfliktní předání moci. Po vzniku Československa pak Trolda stál v Pardubicích zastupoval i nadále, a to až do roku 1920, ve kterém se na příkaz nadřízených stěhoval do Lanškrouna. Zanedlouho se pak definitivně přesunul do Prahy na pozici ministerského rady na Prezidiu Zemského úřadu, kde setrval až do roku 1935, kdy odešel do starobního důchodu. V Praze se měl možnost vrátit také ke své celoživotní zálibě – hudbě a hudební historii. Jiří KOTYK, *PhDr. Emilián Trolda (1871-1949)*, in: Zprávy Klubu přátel Pardubicka, 51, 2016, č. 11-12, s. 398-404.

⁴⁸² SOKA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 10, bez č.j., Souborná zpráva E. Troldy ze 16. prosince 1919.

Menší fyzickou újmu měl utrpět i starosta Vácha, načež byli proti demonstrantům povoláni vojáci.⁴⁸³ Vojenský oddíl se pokusil situaci uklidnit zbraněmi s nasazenými bodáky a jen shodou náhod nebyl nikdo vážněji zraněn.⁴⁸⁴ Také několik nejaktivnějších protestujících bylo zadrženo a dopraveno ke Krajskému soudu v Chrudimi, další byli stíháni na svobodě.⁴⁸⁵

Ke zlepšení situace se zásobováním však přes veškeré protesty dělníků docházelo jen pomalu. Radikálové v řadách sociálních demokratů tak začali získávat další příznivce, což se naplno projevilo v roce následujícím. Také pro sociální demokraty včetně starosty Váchy měly nepokoje nepříjemnou dohru. Konkurenční politické strany přišly s obviněním, že starosta z pozice hlavního představitele města demonstranty podněcoval k radikální akci. František Vácha se proti těmto výtkám ohradil a oponoval, že se naopak svou přítomností a autoritou zasadil o uklidnění protestů, u kterých především v prosinci hrozilo, že přerostou v ozbrojený střet s vojenskými oddíly. Okresní hejtman Trola na rozjitřenou atmosféru reagoval rezignací na všechny své funkce, což část radikálních sociálních demokratů přivítala. Naopak občanské strany v tom viděly nebezpečný precedens do budoucna, pokud by se pravidlem československé politiky stalo násilí a prosazování politického programu pomocí zmanipulované „ulice“. Například národní demokraté celou situaci komentovali následovně: *„Většina úřednictva okresního hejtmanství, ba i sám okresní hejtman Trola, resignovali v důsledcích pondělních událostí na svoje úřady v Pardubicích. Okresní hejtman Trola jest člověkem sociálně založeným, mužem zlatého charakteru, člověkem veskrze demokratickým. Jeho odchod z Pardubic dlužno považovati za ztrátu pro naše město, ztrátu tím citelnější, poněvadž jeho*

⁴⁸³ Jednalo se o příslušníky železničního pluku, který byl v Pardubicích dislokován od počátku roku 1919. Po přechodném období, které vojsko strávilo v provizorních prostorech, byl pluk umístěn do Masarykových kasáren na dnešním Zborovském náměstí.

Více o železničním vojsku viz: Tomáš JIRÁNEK – Radovan SOUŠEK, *Dějiny československého železničního vojska*, Praha 2014. O nasazení při nepokojích v průběhu let 1919 a 1920 se autoři publikace zmiňují na stranách 80 a 81.

⁴⁸⁴ SOKA Pardubice, Pamětní kniha, s. 400.

⁴⁸⁵ Pro zločin veřejného násilí byl zatčen Josef Vodstrčil a Jaromír Balcar. Josef Röhrich, Josef Myška a Marie Ottová si stejná obvinění vyslechli na svobodě. Dne 4. března 1921 pak byly Krajským soudem v Chrudimi vyneseny následující rozsudky: Josef Röhrich byl odsouzen na 6 měsíců odnětí svobody, Josef Vodstrčil na 4,5 měsíců odnětí svobody a Josef Myška strávil za mřížemi tři měsíce. SOKA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 10 (1919), č.j. 31, Hlášení okresní politické správy ze dne 3. dubna 1920;

TAMTÉŽ, k. 11 (1920-1921), č.j. 218, Zpráva Krajského soudu v Pardubicích ze dne 25. března 1921.

*úřední činnost vykazovala celou řadu položek, svědčících o jeho horlivosti, pracovitosti a dobrém srdci.*⁴⁸⁶

Na stále neklidnou atmosféru reagovaly i správní orgány. Okresní hejtman opakovaně žádal posílení pardubické vojenské posádky, ke které skutečně došlo ještě před koncem roku 1919.⁴⁸⁷ Avšak příchod jedné roty legionářského střeleckého pluku nemohl vzhledem k mnoha úkolům na vojsko kladeným pro zvládnutí případných nepokojů stačit. Příchozí vojáci byli vedle strážní služby v ulicích města nasazováni k patrolování v rozsáhlém areálu pardubické karantény, která v té době čítala téměř čtyři stovky objektů, či jako doprovod při rekvírování potravin v poměrně širokém okolí. Jako záloha pro případ rychlého zásahu tak početní stav mužstva stále nedostačoval. A události dalších týdnů a měsíců měly dát představitelům státní správy za pravdu. Rozjitřená atmosféra z nepokojů v polovině prosince předcházejícího roku se po měsíci opakovala znovu. V polovině ledna 1920 se po Pardubicích začaly šířit důvodné obavy, že se radikální představitelé dělnictva znovu pokusí vyvolat pouliční nepokoje. V pondělí 19. ledna se skutečně v centru města začaly objevovat menší skupiny osob, které však byly četnickou a následně i vojenskou asistencí kontrolovány a k narušení veřejného pořádku tak nedošlo.⁴⁸⁸

K výraznějším projevům levicového křídla v sociální demokracii docházelo v Pardubicích od počátku roku 1920. Na pravidelně se opakujících schůzích sociálních demokratů v Dělnickém domě získávali příznivci levice převahu, což se projevovalo i několikerým neúspěchem čelných představitelů sociálních demokratů, kteří na návštěvu pardubické organizace dorazili z pražského ústředí. Naopak s úspěchem se setkalo vystoupení poslance Brodeckého na schůzi konané 30. ledna 1920.⁴⁸⁹ Podle dochovaných zpráv byl jeho příspěvek, ve kterém představil

⁴⁸⁶ *Sociálně-demokratická demonstrace v Pardubicích*, Východ, roč. II/1919, č. 92 ze dne 17. prosince 1919, s. 2.

⁴⁸⁷ SOkA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 11 (1920-1921), č.j. 49, Zpráva Okresní správy politické v Pardubicích ze dne 29. ledna 1920.

⁴⁸⁸ TAMTÉŽ, č.j. 38, Zpráva Okresní správy politické v Pardubicích ze dne 20. ledna 1920.

⁴⁸⁹ Vilém Brodecký (1874 – 1950) – politik a poslanec Národního shromáždění. Pracoval jako železniční zaměstnanec a posléze se zapojil do železničních odborů. Tato činnost jej dovedla do politiky a ke vstupu do sociální demokracie. Na rozdíl od značné části kolegů prosazoval centralistickou koncepci silné celorakouské sociálně demokratické strany. Proto se také stal členem centristické Sociálně demokratické strany v Rakousku. Po vzniku ČSR zastával funkci poslance v Revolučním národním shromáždění a po parlamentních volbách v roce 1920 pokračoval v poslaneckém mandátu za sociální demokracii. V době sporů mezi marxistickou levicí a zbytkem strany patřil k platformě, která se následně oddělila a založila Neodvislou sociálně demokratickou stranu. Poté prošel řadami Národního sjednocení, aby se v druhé polovině 20. let vrátil do mateřské sociální demokracie. V poslaneckém křesle vydržel i po volbách v roce 1925 a 1929. Po volbách

„komunisticko-bolševický“ program, přijat se všeobecným souhlasem obecnstva.⁴⁹⁰ Schůze se konala v době, kdy krajní levice v sociální demokracii vydala programové prohlášení, které obsahovalo již zmíněné požadavky na odchod ministrů strany z Tusarovy vlády, širokou vlnu znárodnění velké části výrobních prostředků či přípravu na revoluční převzetí moci. Tyto projevy radikálního křídla komentoval i místní tisk. V národně demokratickém *Východu* se objevil názor, že aktuální politické problémy jsou způsobeny neschopností Tusarovy vlády a slabostí nejsilnější vládní strany. Dále byla vyslovena domněnka, že vývoj v sociální demokracii, který směřoval k oddělení krajního křídla a vytvoření komunistické strany, je paradoxně žádoucí. List zaujal názor, že poté další vývoj ukáže, že komunistické hnutí je neschopno v Československu přežít a spoléhá pouze na dočasný úspěch bolševiků v Rusku. *„Projev jest jen dokladem naší neutěšené situace, do níž za osmiměsíční činnosti nás Tusarova vláda zavedla a ukazuje příliš varovně důsledky, v nichž by národ musil žít, pokud by zvítězily sobecké zájmy třídní. Levice sociálně demokratická ustavila se pod vlivem ruských událostí. [...] Kdykoli rudá vlna v Rusku vzedmula se do výše, vždy i naši ctitelé Trockého et comp. dodávali si odvahy vystoupiti otevřeněji. Jedno je však jisté. Rudá vlna v Rusku klesne a zajde. Musí zajíti, protože odporuje zákonům vývoje. Dnešní sláva jest posledním vzplanutím sil. Potom zmizí i tato levice.“*⁴⁹¹

Samotnou schůzi odsoudil agrární *Východočeský republikán*, který vyslovil naději, že stupňující se radikalismus značné části dělnictva, který je zaměřen proti samotné podstatě nově vzniklého Československa, nakonec nepřevládne a příznivci socialistických stran své politické preference přiřknou stranám, které podporují demokratický charakter Československa: *„K vyslechnutí všech těch briskních šlágrů, tupících všechno na světě a neuznávajících nic jiného než hrubou nadvládu továrního dělnictva, nutno se obrniti velkou dávkou sebezapření. Nehorujeme nikterak pro radikální plané vlastenectví, ale takovou řeč, v níž se přímo plivá na vše,*

v roce 1935 zastával senátorskou pozici. V období druhé republiky vstoupil do Národní strany práce. Aktivní zůstal i během nacistického odboje, kvůli čemuž se ocitl v nacistickém vězení.

J. TOMĚŠ, *Průkopníci a pokračovatelé*, Praha 2004, s. 37 a násl.

⁴⁹⁰ SOkA Pardubice, Pamětní kniha, s. 424.

⁴⁹¹ *Projev sociálně demokratické levice*, *Východ*, roč. 3/1920, č. 9 z 31. ledna 1920, s. 1.

*co nese národní známku, dle níž červenobílý prapor patří do bláta – takovou řeč prostě nemožno klasifikovati.*⁴⁹²

Také v Pardubicích se v polovině dubna vydali voliči k volebním urnám a odevzdali své hlasy ve volbách do poslanecké sněmovny a následně do senátu československého parlamentu. Ve volbách do poslanecké sněmovny potvrdila sociální demokracie ve druhém volebním kraji, kam patřily také Pardubice, pozici nejsilnější strany. V samotných Pardubicích získala sociální demokracie přes sedmnáct tisíc hlasů a obdržela tak výrazně více než strana agrární, která dostala přes deset tisíc hlasů.⁴⁹³ I když do volebního klání zasáhla sociální demokracie jako navenek jednotná strana, vnitřní rozpory se ani v Pardubicích místní organizaci strany zastavit nepodařilo. Oslavy 1. máje se ještě odehrávaly pod taktovkou vedení místní organizace a podle policejního hlášení se průvodu městem zúčastnilo až deset tisíc osob. Přesto z přednesených projevů již zaznívaly výzvy k radikálnějšímu postupu, než o jakém mluvili příznivci umírněného křídla sociální demokracie. Opět se zde setkáváme s poslancem Vilémem Brodeckým, který před publikem promluvil o nutnosti dalšího státního převratu, který by podle jeho slov měl dovršit přeměnu Československa v socialistický stát.⁴⁹⁴ Je poněkud paradoxní, že Brodecký se nakonec příznivcem komunistického křídla nestal a vydal se cestou podpory konkurenčních marginálních socialistických stran, aby se posléze v polovině dvacátých let do sociální demokracie vrátil.

5.2.3 Veřejná vystoupení marxistické levice, Rudý východ na scéně

V následujících měsících exponovaného roku 1920 se i v Pardubicích vymezila marxistická levice, která zahrnuje přibližně polovinu místní členské základny sociální demokracie.⁴⁹⁵ Poté, co v Praze na konci září 1920 proběhl vedením strany nepodporovaný sjezd marxistické levice, následovaly podobné události také v Pardubicích. Dne 8. října se v pardubickém Dělnickém domě sešli zástupci místní

⁴⁹² *Bolševicko-komunistický program*, Východočeský republikán, roč. 2/1920, č. 6 z 6. února 1920, s. 4.

⁴⁹³ V Pardubicích získali sociální demokraté 17 314 hlasů, druzí agrárníci 10 493 hlasů a na třetím místě skončili čeští socialisté s rovnými pěti tisíci hlasy. Větší počet hlasů zaznamenala ještě národní demokracie (4382 hlasů) a lidová strana (3148 hlasů).

Volební výsledky v pardubickém volebním kraji, Východ, roč. 3/1920, č. 32 z 21. dubna 1920, s. 2.

⁴⁹⁴ SOKA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 11 (1920-1921), č.j. 218, Zpráva o průběhu oslav 1. května ze dne 1. května 1920.

⁴⁹⁵ TAMTÉŽ, č.j. 87, Zpráva okresního hejtmána z 23. února 1921.

sociálně demokratické levice, aby se dohodli na dalším postupu. Výsledkem byla rezoluce, která veřejně podpořila usnesení přijatá na pražském sjezdu. Zároveň byl zvolen akční výbor, který měl ještě do konce měsíce října uspořádat župní sjezd sociální demokracie v Pardubicích, přestože vedení místní organizace, které stálo na straně umírněného vedení, požadovalo jeho odložení na konec kalendářního roku. Z přijatého poněkud agresivního prohlášení je patrné, že se příznivci levice dostali v sociální demokracii do popředí a pasovali se do role mluvčích většiny členské základny strany: *„Znajíce jako důvěrníci smýšlení dělnictva v Pardubicích a okolí, prohlašujeme jasně a otevřeně, že všichni stojíme za XIII. sjezdem strany. [...] S největší rozhodností odmítáme činy soudruhů tak zvané pravice, kteří svým jednáním postavili se mimo stranu. K nim přidružili se v posledních dnech někteří soudruzi z výkonného výboru II. kraje a přesvědčili nás, že nechtějí respektovat smýšlení velké většiny dělnictva. [...] Poněvadž župní výbor nemá v úmyslu sjezd svolati, pověřujem Akční výbor v Pardubicích, aby obstaral všechny přípravné práce. [...] Všechny příslušníky Československé sociálně demokratické strany dělnické v II. župě žádáme, aby nás v naší akci ze všech sil podpořili a zdůrazňujeme, že jsme pokládali za svou povinnost postavit se na ochranu jejich zájmů a znemožniti tak několika jedincům, aby falšovali skutečné přesvědčování a smýšlení dělnictva na II. župě.“*⁴⁹⁶

Marxistická levice v Pardubicích začala posilovat i navenek a první větší veřejné vystoupení lze zaznamenat u příležitosti oslav výročí vzniku samostatného státu, při kterých se vymezili proti podstatě aktuálního politického uspořádání republiky, kritizovali domnělý imperialismus vítězných států Dohody, a především požadovali nastoupení směru k přeměně ČSR v socialistický stát.⁴⁹⁷

Vedení pardubické organizace sociální demokracie nemělo sílu konání sjezdu, který proběhl v hotelu Veselka 31. října 1920, zabránit.⁴⁹⁸ Podobně jako v Praze se také zde sešli delegáti zastupující většinu členstva pardubické župy sociální demokracie. Výsledkem byla jednoznačná rezoluce hlásící se k programu marxistické levice a znamenající skutečnost, že i v Pardubicích získali v rámci sociálně demokratické

⁴⁹⁶ K. KAPLAN, *Ke vzniku komunistické strany v Pardubickém kraji*, Pardubice 1955, s. 19.

⁴⁹⁷ V archivních pramenech se dochovaly informace pouze o proběhlém shromáždění a vystoupení několika řečníků. Jejich jména však dostupná nejsou. SOkA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 11 (1920-1921), č.j. 542, Hlášení Okresního hejtmanství v Pardubicích ze dne 31. října 1920.

⁴⁹⁸ *Župní sjezd soc. dem. levice v Pardubicích*, Rudý východ, roč. 1/1920, č. 3 z 5. listopadu 1920, s. 3.

organizace převahu příznivci krajně levicového křídla.⁴⁹⁹ Podporu ve snaze o získání definitivní převahy v levicovém hnutí v Pardubicích získali krajní marxisté také na všeodborové konferenci pardubického kraje, která se konala tradičně v Dělnickém domě v Pardubicích 7. listopadu 1920. Mimo jiné zazněla podpora bolševické straně v Rusku a snažení o rozšíření komunistické ideologie do dalších zemí: „*S údivem sledujeme gigantický zápas proletariátu ruského s kapitalismem celého světa a v tomto boji přejeme jemu plného vítězství. Sláva veliké ruské revoluci! [...] Necht' žije veliké, silné sovětské socialistické Rusko.*“⁵⁰⁰

V říjnu roku 1920 začal v Pardubicích vycházet tiskový orgán marxistické levice s názvem *Rudý východ*. Založení komunistického listu přineslo marxistickým radikálům možnost, jak své hnutí více propagovat a pustit se do otevřeného souboje se zbytkem sociálně demokratické organizace v Pardubicích. V předchozích měsících totiž příslušníci levice využívali k propagaci svých názorů pardubický list sociální demokracie *Východočeský obzor*. S prohlubující se roztržkou v řadách sociálních demokratů však byla budoucím komunistům zamezena možnost publikování svých textů na stránkách stranického listu. Spory vyvrcholily v první polovině října 1920, kdy několik desítek komunistických radikálů v čele s Janem Sýkorou obsadilo redakci listu a prohlásilo redakci za majetek sociálně demokratické levice.⁵⁰¹ Vedení pardubické organizace se pokusilo vyřešit nastalou situaci bez použití násilí a správní orgány o zásah požádány nebyly. Přesto se o situaci zajímal

⁴⁹⁹ Pro ilustraci je uveden text přijaté rezoluce:

„*Uznáváme XIII. řádný sjezd strany, který konal se v Praze ve dnech 25.-28. září za účasti nesporné většiny řádně zvolených delegátů, za právoplatný a jedině jeho usnesení a rozhodnutí jsou pro nás závazná. Ukládáme všem organisacím a příslušníkům strany na pardubické župě, aby se jimi řídili a je bezpodmínečně dodržovali.*

Odsuzujeme s největší rozhodností rozvratnou činnost několika bývalých příslušníků naší strany, kteří pod záminkou, že chtějí stranu uchrániti před komunismem, sáhli k prostředkům, jimiž ohrožena jest jednota strany a jimiž mohou býti oslabeny řady třídně uvědomělého dělnictva. Vidíme v jejich činech zřejmě napomáhání reakci buržoasie, varujeme je před dalším pokračováním a apelujeme na veškeré soudruhy-proletáře, organisované v Čsl. soc. dem. straně dělnické, by nenechali se másti několika lidmi, ale otevřeně a bez váhání se postavili za naše usnesení, aby dělnická třída našeho státu v rozhodném okamžiku boje s majetnými vrstvami nebyla roztržena na několik frakcí. Pamatujte všichni, že toliko jednotná fronta dělnické třídy je zárukou našeho vítězství nad buržoazií.“

Rudý východ, roč. 1/1920, č. 3 z 5. listopadu 1920, s. 3.

⁵⁰⁰ *Odborové organisace v pardubickém kraji se hlásí k idejím VŘSR*, *Rudý východ*, roč. 1/1920, č. 4 z 12. listopadu 1920, s. 2.

⁵⁰¹ Je zajímavé, jak celou situaci hodnotili představitelé sociální demokracie po deseti letech v roce 1930. V článku napsaném již odlehčenou formou spíše jako úsměvnou vzpomínku se k celé události vyjadřuje redaktor, který byl přímým účastníkem událostí. Pro upřesnění je třeba zmínit, že redaktor Veselý v roce 1930 nesprávně uvádí datum „bojů“ o Dělnický dům v Pardubicích z listopadu 1920, i když se vše odehrálo o měsíc dříve.

Jak nám komunisté zabírali „Východočeský obzor“, *Východočeský obzor*, roč. XXVI/1930, č. 35-36 ze dne 4. září 1930, s. 4.

úřad okresního hejtmána, který se také přiklonil ke stanovisku nechat prozatím událostem v rámci sociální demokracie volný průběh, i když předpokládal, že další podobné akce budou následovat: „*V další řadě dojde nepochybně také k zabránění Dělnického domu, majetku to Dělnické potravní jednoty a též konsumu, náležejícího Ústřednímu dělnickému výrobnímu a konsumnímu spolku. [...] Tomuto, byť nezákonnému postupu důvěrníků komunistické levice, zamýšlím, pokud by z příčiny té nebyl porušen veřejný pořádek a ohrožena bezpečnost osob a majetku kruhů nezúčastněných, ponechatí volný průběh.*“⁵⁰²

Marxistická levice se proto rozhodla vydávat vlastní tiskovinu s již zmíněným názvem. První číslo se k čtenářům dostalo 22. října 1920. Je zajímavé, že v svolání ke svým příznivcům se autoři stále označovali za sociální demokraty a zároveň komunisty. Odsoudili postup umírněné části sociální demokracie a její snahu dosáhnout sociálních reforem pomocí jednání a „souboje“ na parlamentním základě republiky. Naopak začali volat po otevřeném revolučním vystoupení, bez něhož podle jejich názoru není možné dosáhnout cílů socialistického učení: „*Do rukou našich věrných příslušníků vkládáme první číslo Rudého východu, který bude od dnešního dne agitátorem, rádcem a učitelem těch dělníků a dělnic, kteří neochvějně trvají na provádění revolučních zásad programu sociálně demokratické strany dělnické, jenž vybudován byl dle stěžejních bodů Marx-Engelsova Komunistického manifestu. [...] Smlouváním a dohadováním s ostatními vládnoucími třídami může sice býti docíleno určitých reforem pro potřeby dne, ale dobytí a převzetí státu proletariátem může se stát jedině cestou revoluční. [...] Jsme připraveni na to, že budeme tupeni a snižováni nejhorším způsobem. [...] Odpovídáme předem docela krátce, jasně a otevřeně: jsme sociálními demokraty, komunismus, jak napsal již Engels před 70 lety, je nám teorií podmínek vítězství dělnické třídy.*“⁵⁰³

V úvodním čísle se čtenáři také dozvěděli argument, proč by se měli odvrátit od dosavadního stranického listu – *Východočeského obzoru*: „*Ano, soudruzi a soudružky, měli jste až do nedávna Východočeský obzor svým zastáncem a učitelem, ale v posledních dnech již není vaším časopisem, již nehájí vaše zájmy.*

⁵⁰² SOkA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 11 (1920-1921), č.j. 527, Zpráva okresního hejtmána v Pardubicích z 8. října 1920.

⁵⁰³ *Několik slov úvodem*, Rudý východ, roč. 1/1920, č. 1. z 22. října 1920, s. 1.

[...] *Nejen váš časopis, ale i lidé, stojící celá desetiletí ve vašich řadách, [...] ocitli se mimo vaše řady a postavili se za potlesku a jásavého volání buržoazie proti vám.*⁵⁰⁴

5.2.4 Pokus o generální stávkou v Pardubicích

Neklidná situace v sociálně demokratickém hnutí v Pardubicích eskalovala a s blížícím se závěrem roku dospěla ke známým prosincovým událostem a k pokusu o připojení se ke generální stávce. Na výzvu marxistické levice k zahájení časově neomezené generální stávky zareagovali komunističtí představitelé v Pardubicích poměrně rychle. Již druhý den byli do Dělnického domu svoláni důvěrníci z většiny průmyslových podniků, kde bylo přijato rozhodnutí, že od páteční (10. prosince 1920) 14. hodiny bude ve všech továrnách, obchodech i živnostech vyhlášena generální stávka. Stávková činnost se měla vyhnout pouze elektrárně a obchodům s potravinami. Na uvedenou výzvu skutečně velká část dělníků zareagovala a v brzkém odpoledni opustila pracoviště a vydala se k Dělnickému domu, kde proběhla veřejná schůze. Narychlo ustavený akční výbor dělnictva rozhodl o vylepování plakátů s výzvami ke stávce a zároveň byli mezi dělníky vybráni radikálové, kteří měli za úkol v hlavních továrnách v Pardubicích donutit zbytek pracovníků, kteří první výzvy ke stávce neuposlechli, aby opustili pracoviště. K fyzickým inzultacím došlo podle dobových hlášení především v továrně Josef Prokop a synové.⁵⁰⁵

Reakce správních a policejních orgánů následovala rychle. Ještě během odpoledne vrchní komisař politické správy vedl jednání s představiteli stávkujících, přičemž byla uzavřena dohoda o tzv. pracovní svobodě. V praxi to mělo znamenat, že se představitelé akčního výboru zavázali nebránit svým kolegům, kteří hodlali zůstat v práci. Vedení města se naopak zavázalo, že vyčká s nasazením vojska a policejních jednotek v ulicích. Gentlemanská dohoda však byla záhy porušena, když dělničtí předáci ve Franckově továrně hrozili nestávkujícím kolegům fyzickou inzultací a snažili se sobotní výrobu v této továrně zcela zastavit. Následkem toho

⁵⁰⁴ *Rudý východ se dává do služeb proletariátu*, Rudý východ, roč. 1/1920, č. 1. z 22. října 1920, s. 2.

⁵⁰⁵ SOkA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 11 (1920-1921), č.j. 624, Situační zpráva o průběhu pokusu o generální stávkou z 21. prosince 1920.

byly do Pardubic na sobotu povolány veškeré četnické zálohy a vojenské posádky v Pardubicích nařízena pohotovost.⁵⁰⁶

V sobotu 11. prosince většina dělníků do zaměstnání nenastoupila a v továrně Josefa Prokopa a ve Franckově továrně se práce nerozběhly vůbec. Naopak představitelé stávkového výboru se pokusili po Pardubicích rozšířit značné množství letáků a plakátů vyzývajících k zintenzivnění stávky. Správní orgány tuto činnost potlačily s použitím vojska, které tiskárny obsadilo. Zbytek víkendu levicoví radikálové využili k přípravě na pondělí, kdy mělo dojít k hlavnímu propuknutí generální stávky. Na první den nového týdne se však pečlivě připravily i správní orgány. Z podrobné policejní zprávy vyplývá, že na pondělí bylo do služby připraveno téměř pět desítek četníků. Přibližně třicet pardubických četníků bylo posíláno o své kolegy z Chrudimska a oblasti Chotěboře. K nim přibýly značné vojenské síly, které byly rozděleny do oddílů po přibližně dvaceti mužích.⁵⁰⁷ Každý vojenský oddíl doplněný o dva až tři četníky obsadil v pondělí brzy ráno hlavní průmyslové podniky v Pardubicích (například továrnu Josefa Prokopa, Franckovu továrnu, Melartos, pivovar, dílny státních drah). Poměrně silná vojenská asistence dohlížela na klid v ulicích dělnických čtvrtí, vojáci obsadili také poštovní úřad či budovu okresní politické správy.

V pondělí se práce rozběhly pouze v továrně Josefa Prokopa, přičemž do zaměstnání nastoupila přibližně polovina dělníků. Většina ostatních pracujících se znovu shromáždila před Dělnickým domem. Následně se podle policejních odhadů pět až šest set stávkujících vydalo Wilsonovou třídou směrem k Palackého třídě, kde si hodlali vynutit vstup do továrny J. Prokopa, zastavit výrobu a továrnu následně obsadit. Pořádkové síly pochodující dělníky zastavily nedaleko pomníku bratranců Veverkových⁵⁰⁸ a levicoví radikálové tak upořádali namísto pochodu k továrně improvizovaný tábor lidu. Nejhlasitěji se zde projeví místní předáci Jan Sýkora, Josef Melichar a Karel Richter.⁵⁰⁹ Podle policejního hlášení *„improvisovali zde ve vzdálenosti asi 150 metrů před kordonem tábor lidu, proklamující štvavým způsobem známé požadavky komunistické a využívající učiněných bezpečnostních opatření*

⁵⁰⁶ TAMTÉŽ.

⁵⁰⁷ Jednalo se opět o příslušníky železničního pluku.

⁵⁰⁸ Pomník bratranců Veverkových původně stál před židovskou synagogou na začátku dnešní Palackého třídy. Po zbourání pardubické synagogy v roce 1958 byl pomník přemístěn na současné místo nedaleko kostela sv. Jana Křtitele v ulici Bratranců Veverkových.

⁵⁰⁹ Podrobnosti k Josefu Melicharovi a Karlu Richterovi jsou uvedeny v podkapitole o ústředních postavách pardubického komunistického hnutí.

*k pobuřování proti vládě.*⁵¹⁰ Po skončení proslovů se stávkující obrátili a vydali se zpět k Pernštýnskému náměstí, kde se mezitím shromáždila další skupina levicových radikálů. Bezpečnostním složkám se podařilo zabránit oběma skupinám ve spojení, a naopak demonstranty donutila k rozchodu. V následujících hodinách k dalším incidentům nedošlo také proto, že vedení města nebralo zprávu o možném pokusu o narušení železniční dopravy v Pardubicích na lehkou váhu a po celé pondělí byly vojskem stráženy všechny železniční přejezdy v Pardubicích a také železniční most přes Chrudimku. Podobně bedlivého dohledu se dočkala také pardubická rafinerie.⁵¹¹ Stejně důkladná opatření byla připravena i na následující den, který však proběhl v klidnějším duchu. Pozitivně ve prospěch veřejného klidu a pořádku zapůsobila toho dne vydaná vyhláška o zákazu neohlášených táborů lidu a veřejných průvodů. Během úterního odpoledne se také na okresní úřad dostavil Jan Sýkora v čele akčního výboru stávkujících k jednání o odvolání vojenské a četnické asistence z továren. Zároveň bylo požadováno vydání záruky, že nikdo ze stávkujících nebude propuštěn ze zaměstnání. Text výzvy se nesl v duchu rétoriky marxistické levice a je jistě přínosné z něj citovat: *„Stávka, která jako protest proti brutalitě ze strany státních úřadů, v jejichž činech spatřujeme porušení základních práv občanských, splnila svůj účel. V předpokladu, že v dnešní schůzi poslanecké sněmovny bude jednáno o našich požadavcích rázu politického i hospodářského, které námi byly při vzniku stávky vytyčeny, jsme ochotni nastoupiti zítřejším dnem počínaje opět v plném počtu práci. To se však může státi jedině tehdy, bude-li nám zaručeno, že nikdo ze stávkujících nebude z příčin ze stávky vzniklých propuštěn.“*⁵¹² V prvním případě od představitelů úřadu získali příslib kladného vyřízení, u požadavku druhého jim bylo nabídnuto pouze zprostředkování jednání s vedením jednotlivých podniků. Konec neklidné situace byl však zdánlivý, protože v úterních večerních hodinách došly do Pardubic znepokojivé zprávy o krvavých střetech stávkujících s vojskem na Mostecku a akční výbor stávkujících vydal další výzvy k pokračování stávkové činnosti. Výzvy však již nepadly na úrodnou půdu a podle dochovaných pramenů nastoupilo během středy více než 60 procent stávkujících do zaměstnání.⁵¹³ Zbytek nastoupil na svá

⁵¹⁰ SOkA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 11 (1920-1921), č.j. 624, Situační zpráva o průběhu pokusu o generální stávku z 21. prosince 1920.

⁵¹¹ TAMTÉŽ.

⁵¹² TAMTÉŽ, č.j. 1398, Resoluce stávkujícího výboru z 15. prosince 1920.

⁵¹³ Z dochovaných statistik vypracovaných Okresním úřadem Pardubice lze získat informace, jaké procento pracujících se v jednotlivých závodech připojilo ke stávce a jakou škodu svou nepřítomností

pracoviště ve čtvrtek, čímž pokus o generální stávkou v Pardubicích skončil. Zákaz veřejných shromáždění, táborů lidu, divadelních představení apod. byl odvolán 21. prosince 1920.

Výše popsané události rezonovaly mezi pardubickou veřejností i v následujících dnech, a tak není překvapivé, že se jejich popis a komentáře objevily na stránkách místního tisku či později i v městské kronice. Národně demokratický *Východ* konstatoval, že částečný úspěch komunistických radikálů v prvních hodinách po výzvě ke generální stávce způsobila především neschopnost místního vedení sociální demokracie (list je nazývá sociálně demokratickou pravicí – pozn. autora): *„Komunisté v Pardubicích mají více štěstí nežli rozumu. Strhli totiž v počátcích hnutí za sebou značnou část dělnictva za naprosté bezmocnosti sociálně demokratické strany (pravice), a tak se zpočátku zdálo, že stávka bude opravdu úspěšná. [...] Zklamala naprosto sociálně demokratická pravice. Vůdcové ponechali dělnictvo bezradné, bez pomoci. [...] Nemá energie, nemá ani dost síly, aby ve zmatcích doby dovedla mezi dělnictvem působiti pro zdravý směr politický.“*⁵¹⁴

Východočeský republikán se v komentáři k prosincovým událostem uchýlil k alegorii, když nazval komunistickou ideologii jakousi nákazou, která nahlodává samotnou podstatu československého státu: *„Nazveme bolševismus přímo: dračí símě. [...] A to dračí símě sejí nepřátelé našeho národa a státu. [...] Tahají se o Lidový dům sociálně demokratický v Praze. A spor tento má odnésti republika. Ať se kvůli tomu v republice stávkuje. [...] Stávka bez příčiny. Teror bez ohraničení. Bolševik drží v ruce sukovici a chce bít dělníka republiky, který pracuje. Zjev hrozný, odporný.“*⁵¹⁵

Odsouzení se komunističtí radikálové dočkali i od zatímních stranických kolegů z umírněné části sociální demokracie. *Východočeský obzor* na konci ledna uveřejnil rozsáhlý komentář, ze kterého je uvedena následující citace charakterizující postoj umírněných sociálních demokratů k prosincovým událostem: *„Vždyť kdybychom i připustili, že by se převrat podařil, že by si některé druhé strany daly líbit diktátorskou vládu poměrně malé strany, jsme jisti, že cizina by naši republiku rad neuznala a k našemu zničení by úspěšně stačilo pouhé přerušení styků se*

způsobili. Nejvíce byly poškozeny továrny Josefa Prokopa, Jindřicha Francka a také firma Hübner a Opitz.

TAMTÉŽ, č.j. 642, Zpráva o škodách vzniklých stávkovou činností dělníků z 10. ledna 1921.

⁵¹⁴ *Komunistický pokus o generální stávkou v Pardubicích*, *Východ*, roč. 3/1920, č. 83 z 18. prosince 1920, s. 1.

⁵¹⁵ *Dračí símě*, *Východočeský republikán*, roč. 2/1920, č. 53 ze 17. prosince 1920, s. 1.

*zahraničím. [...] Nastala by nezaměstnanost, hlad a v krátké době měli bychom revoluci novou, a to namířenou zase proti vládě, která by tentokráte sestávala z lidí nyní po revoluci volajících.*⁵¹⁶

Díky většímu časovému odstupu zápisu v kronice od průběhu událostí je stávková činnost zmíněna stručně a zjednodušeně: „*V pátek dopoledne 10. prosince [v kronice je uvedeno nepřesné datum 17. prosince – pozn. autora] byla zahájena částečná stávka ve větších závodech, ale nejn nutnější práce byla udržena. Všechny menší závody, především tiskárny, pracovaly úplně. V pondělí přes veškeren teror stávkovalo pouze dělnictvo, hlásící se ke komunistům. [...] Okresní politická správa vydala vyhlášku o mimořádných opatřeních k zabezpečení veřejného pokoje a právního řádu pro politováníhodné události posledních dnů. Demonstrační průvody, shlukování se bezpodmínečně zakazovaly. Byl též zakázán prodej lihových nápojů, pořádání zábav. [...] Mládež do 16 let nesměla meškati po 6. hodině večerní mimo dům. Výjimečná tato opatření politické správy byla dne 22. prosince v celém rozsahu zrušena.*“⁵¹⁷

Předešlé události měly také soudní dohru. Na hlavní představitele akčního výboru a další levicové radikály byla podána trestní oznámení pro rušení veřejného pokoje, pobuřování a šíření nepovolených letáků a plakátů, které podněcovaly ke stávce. Zatčeni tak byli: Karel Richter, Jan Sýkora, Josef Melichar, Josef Novotný a Josef Sedlák. Další z radikálů byli vyšetřováni na svobodě.⁵¹⁸ Proces probíhal u Krajského soudu v Chrudimi, kde se obžalovaní 24. března 1921 dozvěděli rozsudky. Jan Sýkora byl odsouzen k trestu pěti měsíců nepodmíněně a Josef Melichar k šesti týdnům vězení s podmíněčným odkladem na dva roky. Ostatní obžalovaní byli zproštěni obžaloby nebo odešli s peněžitými tresty.⁵¹⁹ O ohlasu soudního procesu s pardubickými komunisty svědčí i zápis v pardubické kronice, ve které se podobné zápisy často neobjevují: „*Dne 24. března zodpovídali se před krajským soudem v Chrudimi původci prosincových událostí Jan Sýkora, tajemník, a Josef Melichar,*

⁵¹⁶ *Komunistická výchova proletariátu*, Východočeský obzor, roč. XVII/1921, č. 4 ze dne 28. ledna 1921, s. 2.

⁵¹⁷ SOKA Pardubice, Pamětní kniha, s. 423.

⁵¹⁸ Na svobodě byl vyšetřován Čeněk Slavík, obuvník v Pardubicích, a Marie Nejtková, dělnice z Chrudimi.

SOKA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 11 (1920-1921), č.j. 644, Situační zpráva o průběhu pokusu o generální stávku z 21. prosince 1920.

⁵¹⁹ *Proces s pardubickými bolševiky*, Východ, roč. 4/1921, č. 13 z 26. března 1921, s. 4.

redaktor Rudého východu, vůdci komunistů. Byli odsouzeni do žaláře.⁵²⁰ Naopak představitelé okresní politické správy v čele s okresním hejtmánem Zelinkou obdrželi od svých nadřízených písemnou pochvalu: „*Při vypuknutí protistátního hnutí v měsíci prosinci 1920 zakročil tamní úřad za vedení pana okresního hejtmána proti nezákonným akcím a pachatelům činů trestných v okrese způsobem promyšleným a energickým a s takovou pohotovostí a rychlostí, že tomuto zakročení – vedle výborného chování četnictva a vojska [...] – přičísti dlužno hlavní zásluhu o to, že celému hnutí protistátnímu jak preventivně, tak represivně ihned bylo čeleno s úspěchem a hnutí to také bylo v krátké době zdoláno.*“⁵²¹ Je pravda, že v Pardubicích, na rozdíl od jiných regionů, protesty a stávkové hnutí nepřerostly v ozbrojené střety s četnictvem či dokonce armádou a nedošlo tak k újmě na zdraví či životech. Přesto se k procesu s představiteli stávkového hnutí regionální tisk vracel i v dalších měsících a například *Východočeský obzor* referoval ještě v prosinci roku 1921, když se soudní řízení i po všech odvoláních definitivně uzavřelo. Mírné tresty, z nichž pouze jeden byl nepodmíněný, sociální demokraté prostřednictvím své tiskové tribuny zhodnotili v tom smyslu, že soud takto nízkými tresty zhodnotil nebezpečnost místních komunistů v prosinci 1920 jako minimální, přestože se Sýkora a další souzení pasovali do role politických mučedníků. I s určitou dávkou černého humoru tak noviny referovaly následovně: „*Proč byli osvobozeni účastníci prosincového puče v Pardubicích [...], objevila kterási bystrá hlava komunistická v truhlárně u Prokopů. Po delší debatě usoudil jeden sršatý, že senát jej pustil proto, že se – bál komunistů. Zdá se, že ten chudák nemá ty komunistické buňky v hlavě dobře srovnány. [...] Pan rada Hrubeš [soudce Krajského soudu v Chrudimi – pozn. autora] totiž už při tom procesu dokázal, že umí oceňovat i lidi i pohnutky jejich činů. A hloupost nezaslouží trestu.*“⁵²²

⁵²⁰ SOKA Pardubice, Pamětní kniha, s. 442.

⁵²¹ SOKA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 11 (1920-1921), č.j. 12, Oběžník Prezidia Zemského úřadu v Praze ze dne 30. prosince 1920.

⁵²² *Proč byli osvobozeni*, *Východočeský obzor*, roč. XVII/1921, č. 50 ze dne 16. prosince 1921, s. 2.

5.3 Vznik komunistické organizace a počátky činnosti (1921-1922)

5.3.1 Marxistická levice do ustavujícího sjezdu KSČ

Prosincové události v Praze znamenaly i v regionech v daném okamžiku neúspěch komunistických radikálů, nicméně cesta k založení samostatné komunistické strany již byla nastoupena. Po rozkolu v sociálně demokratické straně a antagonistickému postupu znesvářených frakcí v rámci strany se jevilo zcela nemožné, aby se situace uklidnila do bodu, kdy by marxisté a zastánci umírněného křídla mohli nadále spolupracovat pod hlavičkou jedné politické strany. Také v Pardubicích události zlomového roku 1921 kopírovaly vývoj v sociálně demokratické straně jako takové.

Již v lednu výkonný výbor pardubické župy marxistické levice vyzval své příznivce, aby přesně podle instrukcí ústředí zahájili diskuzi o přistoupení k III. internacionále ve snaze vzbudit zdání o fungování demokratických principů v řadách marxistické levice. I když o přistoupení ke Kominterně bylo v podstatě již rozhodnuto, na stránkách *Rudého východu* se 14. ledna objevila následující výzva: *„Na základě usnesení XIII. sjezdu a zastupitelstva strany vyzýváme vás, abyste mezi sebou a ve svých politických organizacích neprodleně zahájili co nejširší rozhovor o podmínkách vstupu do III. internacionály, aby každému z vás bylo možno k této otázce zaujmouti stanovisko. Během těchto dvou měsíců máte svobodnou a volnou volbu říci své mínění. Ještě před sjezdem strany, který je svolán na Velikonoce, bude provedeno v organizacích všeobecné hlasování všech našich příslušníků.“*⁵²³

Naopak sociální demokraté v Pardubicích se shodou okolností ve stejný den bojovnou rétorikou vyjádřili v tom smyslu, že deklarované přijetí podmínek pro vstup do Komunistické internacionály znamená definitivní rozkol na politické levici: *„Mládež, resp. levice její, otevřeně již přestoupila ke komunistům. Zastupitelstvo „levice“, konané 1.-2. ledna, svolává na dny 26.-27. března sjezd, který má rozhodnouti o vstupu do III. internacionály. Do té doby se má diskutovati o podmínkách. [...] Podmínky tyto znamenají opovězení boje soc. demokracii jako politické straně na život a na smrt. Proto jsme proti nim povstali, prohlásili boj komunistickým*

⁵²³ K. KAPLAN, *Ke vzniku komunistické strany v Pardubickém kraji*, Pardubice 1955, s. 25.

*methodám, poněvadž nechceme býti hrobaři strany, která je smyslem našeho života.*⁵²⁴

Přesto se z umírněného křídla sociální demokracie stále ozývala slova volající po znovusjednocení strany a snaze o překonání rozporů. V Pardubicích se ještě na konci ledna 1921 sešla na veřejné schůzi značná část místní organizace, aby vyslechla projevy členů stranického ústředí reprezentující umírněnou část strany: „*Netřístěte svých sil, dnes tak nutných k boji proti společnému nepříteli, politickým rozešťváním! Zápasem mezi sebou umožňuje se jedině, aby z nešťastných sporů proletariátu kořistil ten třetí: zpátečnická, kapitalistická buržoazie, reakce, proti které jest proletariát sociálně-demokratický připraven brániti se všemi prostředky, které mu byly vnuceny zápasem. Vidíme v jednotě nejen záruku příštích úspěchů v třídním zápase dělnictva o jeho socialistické cíle, ale také víme, že v jednotě spočívá naše obrana proti útokům domácím i zahraničním buržoazie.*“⁵²⁵

Levice i pravice i nadále pořádaly veřejná vystoupení; svá stanoviska a postup oba tábory obhajovaly ve svých tiskovinách a několikrát došlo i na přímou konfrontaci. Například na schůzi sociálně demokratické pravice ve Svítkově 21. března 1921 došlo k narušení schůze komunistickými radikály, kteří se vmísili do řad posluchačů a hlasitě přerušovali vystupující řečníky. Postupně začali hrozit použitím násilí, načež se dohlížející četnická asistence rozhodla schůzi rozpustit.⁵²⁶

Naopak schůze komunistů byly v tomto období lépe organizované a z hlediska počtu účastníků také úspěšnější. Jedna z těch větších proběhla také 21. března 1921 a představil se na ní v roli jednoho z řečníků Josef Haken.⁵²⁷ Ve svém příspěvku obhajoval nutnost vytvoření samostatné komunistické strany a jejího začlenění do III. Internacionály, která byla podle jeho slov jedinou organizací schopnou prosadit

⁵²⁴ *Zprávy odborového hnutí – Kovodělníkům*, Východočeský obzor, roč. XVII/1921, č. 2 ze dne 14. ledna 1921, s. 2.

⁵²⁵ Schůze proběhla 30. ledna 1931 v pardubickém Dělnickém domě.

Sociální demokracie na Pardubicku sbírá své řady, rozbité komunisty, Východočeský obzor, roč. XVII/1921, č. 5 ze dne 4. února 1921, s. 1.

⁵²⁶ SOKA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 11, č.j. 198, Zpráva o přerušené schůzi sociální demokracie z 23. března 1921.

⁵²⁷ Josef Haken (1880 – 1949) se v období před první světovou válkou angažoval v sociální demokracii. Během první světové války bojoval v rakousko-uherské armádě na srbské a italské frontě. V politických názorech se řadil mezi příslušníky tzv. národního křídla v sociální demokracii. V parlamentních volbách v roce 1920 získal poslanecký mandát za sociální demokracii, aby se následně přiklonil ke krajně levicovému křídlu. Po vzniku KSČ zastával vysoké posty včetně pozice předsedy strany (1924-1926). Ve vedení strany zůstal i po ovládnutí strany Klementem Gottwaldem. P. MAREK, *Komunistická strana Československa*, in: J. MALÍŘ – P. MAREK (eds.), *Politické strany (díl I.)*, Brno 2005, s. 720 a 731 nebo F. DOSOUDIL, *Slovník k dějinám dělnického a komunistického hnutí ve východních Čechách*, Hradec Králové 1986, s. 81 a 82.

požadavky dělnictva proti buržoazii. Opět se začtíme do přijaté rezoluce komentující mimo jiné připravovaný ustavující sjezd komunistické strany: „*Stojíme na stanovisku, že květnový sjezd musí učinit pevné a bezvýhradné rozhodnutí. Naše strana musí se stát součástí III. internacionály, ve které jedině spatřujeme bojeschopnou mezinárodní organizaci proletariátu proti buržoazii a kapitalismu. Hrdě se hlásíme ke komunistickému manifestu a prohlašujeme, že jsme komunisté. Jsme pro vytvoření veliké hromadné Komunistické strany Československa, která společně s dělníky ostatních národů v republice bude tvořit mezinárodní komunistickou stranu dělnickou.*“⁵²⁸

Podobně bojovná hesla se v rétorice marxistické levice začala objevovat stále častěji, a především se marxisté neostýchali útočnou rétoriku používat během veřejných vystoupení. Za typický příklad lze považovat komunistické projevy během oslav 1. máje v roce 1921, kterých se podle dochovaných zpráv mělo v Pardubicích zúčastnit přibližně sedm tisíc lidí. Posluchači si opakovaně vyslechli výzvy k nastolení diktatury proletariátu a vytvoření revoluční vlády.⁵²⁹

V první polovině května, kdy se již blížil ustavující sjezd komunistické strany, se ke vzniku nového politického útvaru vyjádřily i místní tiskoviny. S očekávaným odsouzením se čtenáři mohli seznámit na stránkách národně demokratického *Východu*: „*Když loňského roku na podzim jednalo se o ovládnutí tehdy formálně jednotné strany sociálně demokratické, popírali dnešní vůdcové našich komunistů, že tvrzení starých sociálně demokratických předáků, jako by levici šlo o rozbití strany a o převedení sociálně demokratického dělnictva do jiné strany, nežli je strana sociálně demokratická, bylo by správným. Tvrdili tehdy, že stojí na zásadách strany sociálně demokratické. [...] Dnes sociálně demokratická levice tento svůj titul odkládá a přijímá otevřeně název strany komunistické. Máme tedy v republice novou stranu, která otevřeně přiznává se k zásadám, jichž uskutečňování znamenalo by konec republiky.*“⁵³⁰

Také pardubičtí sociální demokraté zaujali odmítavé až pohrdavé stanovisko, současně předpovídající brzký neúspěch komunistického snažení: „*Historický podvod spáchaný na českém proletariátu loni v září dospívá svého zakončení. [...]*

⁵²⁸ K. KAPLAN, *Ke vzniku komunistické strany v Pardubickém kraji*, Pardubice 1955, s. 26.

⁵²⁹ J. FRAJDL – M. KOHÁROVÁ, *Cesta k socialistické přítomnosti Pardubického okresu do roku 1938 (1.)*, Pardubice 1985, s. 33.

⁵³⁰ *Komunistická strana Československa*, *Východ*, roč. 4/1921, č. 19 ze 7. května 1921, s. 1.

O svatodušních svátcích koná se v Praze ustavující sjezd československé sekce III. Internacionály komunistické, k němuž zářijová konference – o níž tehdy se tvrdilo, že je pravým sjezdem čsl. sociální demokracie – byla jenom předehtou více méně dobře aranžovanou. [...] Čím kdo zachází, tím i schází. – Strana a hnutí založené na podvodu, násilí, lži a nenávisti zahyne svými vlastními zbraněmi. První známky toho jsou zde. Uvnitř nové strany zuří krutý vnitřní zápas, jeden vůdce potírá druhého, nedůvěřují si navzájem a jejich listy bijí navzájem do sebe s větší zuřivostí, než do nenáviděné soc. demokracie.⁵³¹ O týden později, již v okamžiku samotného vzniku KSČ použili výrazně ostřejší slova: „*Republice vyhlášena válka na život a na zmar! Českoslovenští proletáři! Od neděle je pro nás jenom jedna volba: Bud' jdeme s republikou – nebo proti ní! Bud' věříme, že z demokratického toho státu utvoříme sociálně spravedlivý stát, který bude domovem šťastným pro všechny své obyvatele – a pak ji budeme hájiti svým přesvědčením i životem, bude-li toho třeba. Nebo věříme ve spásu Moskvy či Říma – a pak běda republice – a třikrát běda nám, nejchudším jejím dětem.*“⁵³²

5.3.2 Budování organizační struktury KSČ po ustavujícím sjezdu

V polovině května se v Praze uskutečnil ustavující sjezd komunistické strany, na kterém byli přítomni také zástupci místní organizace marxistické levice. Celkem osmnáct delegátů zastupovalo nejen samotné Pardubice, ale také nedaleké Nemošice či Svítkov.⁵³³ Svým kolegům do Pardubic zaslali patetické provolání, z něhož je uvedena následující citace: „*Komunistická strana Československa (sekce III. internacionály) je skutkem. Nečekali jsme ani, že toto rozhodnutí bude učiněno tak jednomyslně. [...] Semkněme se kolem mohutné Komunistické strany Československa. S mnohonásobným úsilím všichni k práci a boji za komunistické ideály! [...] Vše pro zdar a další mohutnění mezinárodní komunistické strany! [...] Sláva III. komunistické internacionále!*“⁵³⁴

⁵³¹ *Poslední akt komedie*, Východočeský obzor, roč. XVII/1921, č. 19 ze dne 13. května 1921, s. 1.

⁵³² *Sjezdy dvou internacionál*, Východočeský obzor, roč. XVII/1921, č. 20 ze dne 20. května 1921, s. 1.

⁵³³ Pardubickou organizaci na ustavujícím sjezdu zastupovali Jan Myška, Karel Culek, Burešová [křestní jméno není v pramenech ani literatuře uvedeno] a Marie Košťáková (Svítkov) a Josef Žáček (Nemošice).

⁵³⁴ K. KAPLAN, *Ke vzniku komunistické strany v Pardubickém kraji*, Pardubice 1955, s. 26.

První velká schůze komunistické organizace v Pardubicích následně proběhla 25. května. Účastníci se dozvěděli podrobnosti o proběhnuvším ustavujícím sjezdu, zároveň bylo stanoveno datum ustavujícího sjezdu pardubické župní organizace.⁵³⁵ Ten se uskutečnil 19. června a jedním z hlavních bodů programu se stala volba krajského výboru a podřízených okresních výborů. Následně se začala vytvářet i síť místních organizací podle přesně stanovené organizační struktury, na kterou komunistická strana kladla vždy značný důraz.⁵³⁶ Však také v další z nepřeberné řady přijatých rezolucí je zmíněna povinnost členů řídit se pokyny vedení KSČ a Kominterny: „*Zdůrazňujeme povinnost všech příslušníků strany, aby rozhodně a přesně plnili všechny usnesení i pokyny institucí strany, řídíce se bezpodmínečně směrnicemi III. internacionály.*“⁵³⁷

Územní hranice komunistických regionálních organizací centrální orgány určily především podle důležitosti daného regionu a síly místního hnutí, v potaz však bylo bráno i množství průmyslových podniků či sociální struktura obyvatel daného regionu. Od ustavujícího sjezdu KSČ se hranice jednotlivých žup a okresních organizací shodovaly s župami volebními a soudními okresy. Po sjezdu slučovacími dostala podoba pevnou strukturu díky přijatému organizačnímu řádu.⁵³⁸ Označení župy bylo nahrazeno pojmem kraje, přičemž se tyto stranické jednotky dále dělily na obvody a okresy. Pardubice tvořily základ IV. kraje KSČ, do kterého spadaly následující soudní okresy: Pardubice, Hlinsko, Holic, Chrudim, Lanškroun, Litomyšl, Nasavrky, Polička, Přelouč, Skuteč, Ústí nad Orlicí, Vysoké Mýto a Žamberk.⁵³⁹ Pokud na tomto místě poněkud předběhneme časovou posloupnost, lze zmínit, že k velké reorganizaci krajských organizací došlo rozhodnutím ústředního výboru v prosinci roku 1929, což byl následek vnitrostranické krize, znatelného úbytku členů a také finančních obtíží spojených s nedostatkem zkušených stranických

⁵³⁵ Oficiálně se jednalo o druhý župní sjezd marxistické levice Pardubického kraje.

⁵³⁶ Zajímavé informace nejen o personálním složení místní, okresní a krajské organizace KSČ přináší vzpomínky Bedřicha Grandeho (syn Josefa Grandeho), uložené v SOkA Pardubice. Grande ve svých vzpomínkách, které sepsal v průběhu padesátých let minulého století, popsal konstituování pardubické organizace komunistické strany a její časté střety se správními a policejními orgány. SOkA Pardubice, f. Sbirka rukopisů, i.č. 60.

⁵³⁷ K. KAPLAN, *Ke vzniku komunistické strany v Pardubickém kraji*, Pardubice 1955, s. 27.

⁵³⁸ Podle tohoto prvního regionálního členění vzniklo na území Československa 24 krajů, z toho 19 v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 4 na Slovensku a jeden na Podkarpatské Rusi.

Podrobně je regionální členění popsáno v inventářích k přílušným fondům Národního archivu v Praze, viz například: NA Praha, f. Ústřední výbor KSČ 1921 – 1945 – Krajské a okresní výbory KSČ, základní organizace KSČ 1921-1938, inventář číslo 1553, s. 1-5.

⁵³⁹ TAMTÉŽ, s. 2.

funkcionářů. Pardubice proto po nastíněných změnách tvořily III. kraj společně s politickými okresy Čáslav, Humpolec, Choteboř, Chrudim, Kolín, Kutná Hora, Lanškroun, Ledec nad Sázavou, Litomyšl, Německý Brod, Polička a Vysoké Mýto.⁵⁴⁰

Vraťme se ale do roku 1921. V prvním krajském výboru zastupoval Pardubice Josef Jägermann st.⁵⁴¹ a František Pilný.⁵⁴² V čele pardubického okresního výboru se objevil Josef Melichar, Josef Sokol,⁵⁴³ Josef Grande⁵⁴⁴ a již zmíněný J. Jägermann.

Vedle nastíněného vedoucího aparátu dále vznikly místní jednoty organizací přidružených ke komunistické straně, například Proletkultu či FDTJ.⁵⁴⁵ Tato tělovýchovná organizace, která se stala dalším nástrojem propagandistického působení komunistů mezi mladou generací, se v Pardubicích ustavila již v květnu 1921 a k prvnímu většímu veřejnému vystoupení došlo v srpnu téhož roku. Komunisté cvičení více než dvou tisíc mladých lidí využili k propagaci komunismu

⁵⁴⁰ Změny vstoupily v platnost v roce 1930. Nejvíce patrné byly změny na Slovensku, které bylo sloučeno do jednoho kraje. Jeden kraj také zůstal pro oblast Podkarpatské Rusi. Počet krajských organizací v českých zemích se snížil na třináct.

TAMTÉŽ, s. 6-8.

Ani tato regionální struktura nevydržela příliš dlouho a již po roce 1933 přichází další změny, které skončily v roce 1936. Pardubice tak již potřetí změnily pořadové číslo a nově tak nesly označení VI. kraj. Počet krajských organizací se opět zvýšil. Tentokrát jich existovalo dvacet jedna (pro Slovensko a Podkarpatskou Rus zůstala vždy jedna).

TAMTÉŽ, s. 8-9.

⁵⁴¹ Josef Jägermann st. se narodil v roce 1886 v Pardubicích. Vyučil se obuvníkem ve Vídni, kde se také seznámil se sociálně demokratickým hnutím. V Pardubicích se stal jednou z hlavních postav komunistického hnutí meziválečného období. Byl jedním ze zakládajících členů místní organizace a od roku 1929 se stal předsedou krajského výboru KSČ. Ve 30. letech byl jedním ze zastupitelů za KSČ na pardubické radnici.

F. DOSOUDIL, *Slovník k dějinám dělnického a komunistického hnutí ve východních Čechách*, Hradec Králové 1986, s. 110.

⁵⁴² František Pilný se narodil v roce 1880 v Trhové Kamenici. Vyučil se obuvníkem a tímto povoláním se následně živil v Nemošicích. Během první světové války bojoval na východní frontě, kde se také dostal do zajetí. Byl jedním ze zakládajících členů místní organizace KSČ v Pardubicích a později člen okresního a krajského výboru KSČ. V meziválečném období byl také starostou Nemošic.

TAMTÉŽ, s. 202-205.

⁵⁴³ Josef Sokol se narodil v roce 1882 v Pardubicích. Vyučil se zedníkem a pracoval v několika stavebních firmách na Pardubicku. Byl aktivní v sociální demokracii a v roce 1921 se stal jedním ze zakládajících členů místní organizace KSČ. Byl aktivní především v pardubické čtvrti Slovany. V meziválečném období byl jedním ze zastupitelů za KSČ na pardubické radnici.

TAMTÉŽ, s. 232.

⁵⁴⁴ Josef Grande se narodil v roce 1867 ve Vamberku. Vyučil se soustružníkem a stal se aktivním v sociálně demokratickém hnutí. Byl také jedním ze zakladatelů místní organizace KSČ a zastupitelem KSČ na pardubické radnici. V meziválečném období byl pro svou politickou činnost několikrát vězněn.

TAMTÉŽ, s. 80.

⁵⁴⁵ Základní informace k těmto organizacím viz například:

F. ŠTVERÁK, *Schematismus k dějinám Komunistické strany Československa*, Praha 2010.

Pavel BĚLÍČEK, *Dějiny marxistické estetiky – historický vývoj marxistického estetického myšlení*, Praha 2005, s. 171-180.

TÝŽ, *Dějiny české literatury v statistických grafech a tabulkách*, Praha 2009, s. 9-27.

Ze starších titulů lze využít:

Vilém MUCHA, *Dějiny dělnické tělovýchovy v Československu*, Praha 1975.

jako takového a vedle vystoupení cvičenců uspořádali průvod městem, při kterém se vymezili především proti tělovýchovné organizaci sociální demokracie a samozřejmě proti Sokolu. Představitelé sokolské župy Pippichovy se proti slovním útokům komunistických radikálů ostře ohradili a ve svém prohlášení útoky mladých komunistů odsoudili mimo jiné slovy: „*Snah dělnických po lepším, člověka důstojném bytí a větší skývě chleba nesmí zneužití živlové, kteří pod zvučným heslem pomoci pro dělnictvo chtějí přes noc vše na ruby obrátiti, třeba cestou násilí, kteří ohrožují náš ještě nedobudovaný stát a naši znovunabytou svobodu národní. Tak Sokolstvo zaslepeno není, aby takových škůdců ihned nepoznalo.*“⁵⁴⁶

V období následujícím po vzniku regionálních struktur se pardubičtí komunisté soustředili také na odpoutání se od místních organizací sociální demokracie. Pro značnou část veřejnosti totiž hranice mezi sociálními demokraty a nově vzniklou komunistickou stranou zůstávala obtížně vymežitelná. Typickým příkladem se stalo veřejné shromáždění, které uspořádala místní organizace komunistické strany, mezi hotelem Veselka a pomníkem bratranců Veverkových, které se uskutečnilo 7. srpna. Před přibližně pěti stovkami posluchačů vystoupilo několik řečníků z řad komunistické strany, kteří ve svých projevech útočili na sociální demokracii a obviňovali ji ze zrady dělnictva a nedostatečné ochrany pracujících. Z regionálních komunistů se aktivně projevil například budoucí senátor František Hlávka.⁵⁴⁷ Jednalo se o klasický příklad práce s veřejností, kterou se místní organizace pokoušela získat nové příznivce. I předem zveřejněná témata projevů byla velmi podobná. Většinou byla nahlášena diskuze nad současnou politickou a hospodářskou situací, což řečníkům umožňovalo poměrně velký manévrovací prostor.⁵⁴⁸

Pardubičtí komunisté se vymezovali proti svým sociálně demokratickým „protivníkům“ také na jejich schůzích, které se snažili svou přítomností či aktivními útoky narušovat

⁵⁴⁶ J. FRAJDL – M. KOHÁROVÁ, *Cesta k socialistické přítomnosti Pardubického okresu do roku 1938* (1.), Pardubice 1985, s. 35.

⁵⁴⁷ František Hlávka (1856 – 1946) – levicově zaměřený politik pocházející z východních Čech. První pracovní zkušenosti však získal ve Vídni, následně pracoval v Praze, kde se na konci 19. století zapojil do dělnického hnutí. V roce 1890 přišel do Hradce Králové a získal zaměstnání na dělnické pozici ve Škodových závodech. Také ve východních Čechách byl politicky aktivní a inklinoval ke krajní levici. Po vzniku ČSR se angažoval v zakládání místní organizace KSC. Senátorské křeslo za KSC získal v roce 1925. Podruhé se senátorem stal v roce 1930 jako náhradník za zemřelého kolegu. Hlávka také působil jako redaktor komunistické tiskoviny *Pochodeň*. Během okupace se ocitl ve vězení. V době senátorského mandátu proti se proti němu vedlo trestní řízení pro pomluvu, avšak rozsudek Okresního soudu v Hradci Králové nebyl imunitním výborem parlamentu uznán, neboť v době spáchání činu byl již Hlávka senátorem.

⁵⁴⁸ SOkA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 11 (1920-1921), č.j. 490, Hlášení četnické stanice v Pardubicích z 8. srpna 1921.

či znemožňovat. Opět je na místě uvést alespoň jeden příklad za všechny. V červenci uspořádala sociálně demokratická strana veřejnou schůzi v pardubické Familii, kterou komunisté svými výtržnostmi pokusili znemožnit či alespoň co nejvíce narušit. Sami sociální demokraté celou záležitost komentovali lakonicky: „*Diktatura bolševicko-komunistická sahá k týmž prostředkům, jakými vládli nejhorší absolutističtí panovníci, jen s tím smutným rozdílem, že k čemu používala nejčernější reakce placených nástrojů, obstarávají komunističtí dělníci svým vůdcům ochotnou hloupostí. K rozpuštění schůze, k omezení svobody slova posílali vládcí četníky a policajty. Dnes tuto službu konají dělníci samotni.*“⁵⁴⁹

Vedle pořádání veřejných vystoupení se komunisté snažili posílit svou pozici v jednotlivých průmyslových podnicích. Zaměřili se především na největší průmyslové zaměstnavatele v Pardubicích a do řad dělníků dosazovali své agitátory. Za příklad by mohl posloužit zaměstnanec pardubické rafinerie Jan Fukar, který zde pracoval již před první světovou válkou. Během bojů na východní frontě byl zajat a v ruském zajetí strávil značnou část válečného období. Zde se také seznámil s komunistickou ideologií a stal se jejím příznivcem. Po návratu do Pardubic byl znovu zaměstnán v rafinerii a podle policejních hlášení se stal jedním z hlavních komunistických agitátorů.⁵⁵⁰

Komunistické hnutí v Pardubicích získávalo další příznivce také díky existenci tzv. Karantény.⁵⁵¹ V poválečném období do pardubické karanténní stanice přijíždělo značné množství repatriovaných osob z Ruska, mezi nimiž byli také příznivci komunistické ideologie. Ve většině případů šlo o osoby, které další politickou činnost nevyvíjely, přesto se mezi nimi našlo několik politicky aktivních. Tito lidé následně

⁵⁴⁹ *Veřejná schůze naší strany ve Familii*, Východočeský obzor, roč. XVII/1921, č. 29 ze dne 22. července 1921, s. 3.

⁵⁵⁰ SOkA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 11 (1920-1921), č.j. 98, Hlášení o komunistické agitaci ze dne 11. března 1921.

⁵⁵¹ Pardubická „karanténa“ sloužila během první světové války jako nemocnice pro zraněné vojáky a po skončení válečného konfliktu sem přicházely repatriované osoby zejména z Ruska. Postupně se z této části Pardubic stalo místo pro sociálně slabé, kteří zde našli možnost bydlení. Vzhledem k sociálnímu složení se karanténa stala jakýmsi ghettem, kde se dařilo krajně politickým myšlenkám. Silnou pozici zde měly levicové strany, z nichž prim hráli komunisté. Značné množství osob se přiklonilo také na opačnou stranu politického spektra a podporovali místní organizaci Národní obce fašistické.

Podrobnosti o tzv. karanténě a vojenském lazaretu viz např.: Josef PAROULEK, *Barákové město c. a k. válečné nemocnice v Pardubicích*, Pardubice 1917. Z novějších studií lze uvést například: Petr HORÁK, Petr, *Vojenská karanténa v Pardubicích 1914-1918*, Bakalářská práce na Ústavu historických věd Filozofické fakulty Univerzity Pardubice, Pardubice 2009 nebo Miloslav HUŇÁČEK – Jiří KLICPERA – Lenka KLICPEROVÁ – Jan ŘEHÁČEK, *Válečná nemocnice Karanténa*, AB – Zet Pardubicka, sešit 42, Pardubice 2007.

ovlivňovali politické smýšlení v Pardubicích a mnozí z nich byli ve své činnosti úspěšní, neboť absolvovali ruské agitační kurzy či aktivně spolupracovali s ruskou bolševickou stranou. Činnost příchozích do pardubické karantény tak policejní složky bedlivě sledovaly. V některých případech se skutečně podařilo podchytit aktivní bolševické agitátory, kteří byli do Československa vysláni záměrně a měli podpořit místní komunistické hnutí. Příkladem je slezský rodák Josef Glombíček, který se do Pardubic dostal v transportu přibližně dvou stovek osob 14. srpna 1921.⁵⁵² Po svém příjezdu podle policejních zpráv a svědectví obyvatel karantény vyvíjel komunistickou agitaci. Při následném vyšetřování se zjišťovalo, že Glombíček působil v Rusku jako sekretář tzv. Austrosovětů v Moskvě. Mimo jiné vypravoval transporty do Československa a podle již zmíněných svědectví „*choval se k některým repatriantům velice hrubě, některé z nich (hlavně inteligenty) z předešlých transportů vyloučil, ba hrozil i některým, že je nechá zavřít.*“⁵⁵³ Sám Glombíček při pozdějším výslechu přiznal, že v Moskvě vystupoval pod jménem Berlínský a že nejprve působil jako člen sovětské milice v ruském vnitrozemí a následně byl počátkem roku 1921 poslán do Moskvy, aby pomáhal se vznikem tzv. československého sovětu.⁵⁵⁴ Zprávám o šíření komunistické ideologie prostřednictvím navrátilců z Ruska věnovaly velkou pozornost také centrální úřady v Praze. V několika případech do Pardubic směřovaly dotazy na prověření činnosti a politické spolehlivosti různých osob. V průběhu srpna roku 1921 zněl jeden z dotazů takto: „*Dle sdělení [...] jest zaměstnán v karanténě jakýsi Halama, který prý sprostředkuje stálý styk s komunistickými agitátory navrátilčími se do Čsl. republiky a dlícími v karanténním táboře a mezi komunistickými předáky ve městě. Zejména podloudně dopravuje pro obě strany korespondenci a různé tiskoviny.*“⁵⁵⁵ Ne vždy se tato podezření prokázala. Například v již zmíněném případě Ladislava Halamy nebylo jeho napojení na komunistickou organizaci dokázáno, přesto byl v následujícím období svými nadřízenými sledován a o jeho činnosti putovaly k nadřízeným orgánům situační zprávy.⁵⁵⁶

V druhé polovině roku 1921, jak již bylo zmíněno, se komunisté vydali cestou pořádání veřejných vystoupení či členských schůzí. Vedle všeobecných témat

⁵⁵² SOkA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 11 (1920-1921), č.j. 516, Hlášení četnické stanice v Pardubicích z 16. srpna 1921.

⁵⁵³ TAMTÉŽ.

⁵⁵⁴ TAMTÉŽ.

⁵⁵⁵ TAMTÉŽ, č.j. 508, Hlášení vojenské nemocnice z 28. srpna 1921.

⁵⁵⁶ TAMTÉŽ, č.j. 547, Hlášení vojenské zásobárny z 2. září 1921.

věnujících se aktuální situaci v Československu se častým tématem stalo Sovětské Rusko. V předvečer výročí bolševického převratu v roce 1917 proběhla hojně navštívená schůze v restauraci Bubeneč v Pardubicích. Jednalo se o typickou ukázkou komunistické rétoriky vyzdvihující bolševické uspořádání Sovětského Ruska. I výběr řečníků byl pro podobná setkání signifikantní. Prvním byl účastník návštěvy Sovětského Ruska a tajemník zemědělského družstva z Prahy Martin Švala. Zcela v duchu komunistické propagandy vyzdvihl sovětské uspořádání společnosti, zrušení soukromého vlastnictví výrobních prostředků či podřízení veřejného i soukromého života obyvatel Ruska potřebám komunistické strany. Aktuální problémy, které nebylo možno pominout, zdůvodnil krátkým časem od nastoupení bolševické strany k moci a zároveň je umně svedl na vnějšího nepřítele. Podobná vystoupení probíhala přesně v mantinelech nastavených propagandou Kominterny, která poměrně pružně reagovala na kritické výtky politických oponentů a vždy měla v zásobě zdůvodnění aktuálních komplikací. Švala zároveň zdůraznil dějinný význam bolševické revoluce či nutnost podpory komunistického hnutí napříč evropskými státy a postupné přípravy především mladší generace na rozšíření komunismu i do dalších částí Evropy včetně Československa: „*Úkolem komunistické strany je, aby tiskem i přednáškami poučovala a vychovávala dítky v rodinách, aby až přijde vhodná doba, byli jsme schopni ujmout se vlády. [...] Stát, který budujeme, bude republikou socialistickou.*“ Svůj příspěvek pak zakončil líbivým heslem „*Kdo nepracuje, ať nejí*“ a především neopomněl zdůraznit nutnou podporu III. internacionále.⁵⁵⁷

Jako druhý vystoupil komunistický poslanec Josef Haken. Navázal na předchozí opěvování Ruska a ve svém příspěvku se věnoval aktuálním obtížím a úkolům, které stojí před komunistickou stranou. Aktuální ekonomické a sociální problémy Ruska zdůvodnil přechodnou dobou nutnou na přeměnu společnosti podle komunistického ideálu a následně se věnoval poměrům proletariátu v českých zemích. Zásadní chybu viděl ve skutečnosti, že po říjnovém převratu v roce 1918 nepokračoval vývoj směrem k socialistické revoluci, protože státní moc ještě nebyla zcela stabilizovaná. Podobně jako jeho předchůdce také Haken obhajoval nutnost přípravy na aktivní boj proti systému a obhajoval revoluci jako relevantní nástroj k dosažení požadovaných práv: „*[...] revoluce vždy byla a jest jedinou zbraní [k dosažení – pozn. autora] cíle, k ochraně slabších proti silným. [...] Jest sice pravdou, že revoluce je nepříjemná věc,*

⁵⁵⁷ TAMTÉŽ, č.j. 668, Zpráva o komunistické schůzi v Pardubicích ze dne 6. listopadu 1921.

teče krev, jest jisté napětí, ztráty na životech, ale jest jediným prostředkem k dosažení se práva. Proti násilí jest pouze zase násilí.“⁵⁵⁸ Aktuální demokratické uspořádání republiky viděl pouze jako zástěrku pro domnělý útlak dělníků a ostatních pracujících a místo něj viděl ideální řešení v zavedení vlády sovětů. Odsoudil tak fungování zastupitelské demokracie, kdy se občané podílejí na řízení státu prostřednictvím voleb, a naopak v zavedení sovětů viděl možnost zapojení všech občanů do řízení společnosti. Jak by to v reálné praxi mělo fungovat, však nevysvětlil. Taktéž poválečné ekonomické obtíže, které nejen Československo muselo překonávat, považoval za prospěšné a prorokoval ekonomickou krizi, kterou komunisté hodlají využít ve svůj prospěch: „*Dělnictvo nesmí opustiti zásadu revoluce. Rozvrat hospodářský ve všech státech je neodvratitelný a ten je naším nejlepším pomocníkem. [...] Dělnictvo musí býti připraveno, aby nebylo poraženo, aby se ukázalo silným, aby boj skončil bez krveprolití (sic!).*“⁵⁵⁹

Na konci roku 1921 tak i v Pardubicích mohli příznivci komunistického hnutí konstatovat, že se zde vytvořila pevně organizovaná komunistická organizace s jasně vymezenou strukturou a zvětšující se členskou základnou. Formálně měl vznik KSČ potvrdit župní sjezd, který byl naplánován na počátek ledna 1922. Hlavním organizátorem se stal Josef Melichar, který stál za rozsáhlou propagační kampaní.⁵⁶⁰ Z dochovaného předsjezdového letáku je možné rekonstruovat, jak byly podobné akce připravovány, jaké si komunisté kladli cíle v tomto počátečním období a také s jakou rétorikou se obraceli na své členy či příznivce. Pro komunisty se v tomto období stalo stěžejním úkolem vybudování pevné struktury a maximální rozšíření členské základny především na úkor sociálně demokratické strany. Stranou nemohly zůstat ani finanční poměry komunistické organizace, která zejména v počátečním období bojovala se značným nedostatkem peněz: „*Apelujeme na vás s největším urychlením provedte poslední přípravy, rozdělte přihlášky a letáky, [...] obvody udělejte co nejmenší, aby mohly býti řádně obhlédnuty a vy sami [...] buďte již v těchto dnech v bojové pohotovosti. [...] Doporučujeme pro větší místa, zvolte komise pro zkoumání přihlášených členů, aby akce nebyla zneužita pochybnými lidmi. [...] Tak soudruzi do práce, ani jedna rodina nesmí býti v akci vynechána. [...]*

⁵⁵⁸ TAMTÉŽ, č.j. 668, Zpráva o komunistické schůzi v Pardubicích ze dne 6. listopadu 1921.

⁵⁵⁹ TAMTÉŽ, č.j. 668, Zpráva o komunistické schůzi v Pardubicích ze dne 6. listopadu 1921.

⁵⁶⁰ TAMTÉŽ, k. 12 (1922), č.j. 18, Zpráva četnické stanice v Pardubicích ze dne 20. března 1922; TAMTÉŽ, č.j. 778, Zpráva Okresní správy politické v Pardubicích ze dne 20. prosince 1922.

Vzorně a disciplinovaně plňte povinnost, abychom z našich organizací vytvořili skutečně v bojové organizace komunistické.⁵⁶¹ Melichar se zároveň podílel na šíření nelegální tiskoviny *Agitátor*,⁵⁶² o čemž svědčí zachycená direktiva, kterou z pozice člena župního výboru KSČ rozesílal místním organizacím strany.⁵⁶³

5.3.3 Župní sjezd a podpora stávkového hnutí

Župní sjezd komunistické strany, který proběhl v Pardubicích 8. ledna v restauraci U Čápa, potvrdil souhlas se závěry slučovacího sjezdu KSČ z přelomu října a listopadu předcházejícího roku. Formálně se tak i Pardubice přihlásily ke vzniku internacionální komunistické strany na území Československa.⁵⁶⁴ Za pardubickou organizaci měli hlavní slovo Josef Melichar a Karel Richter.⁵⁶⁵

V prvním celém roce existence komunistické strany se počet aktivních členů KSČ v Pardubicích pohyboval v řádu několika stovek. V policejních hlášeních je uveden odhad přibližně dvou set osob.⁵⁶⁶ Počet příznivců komunistické myšlenky je na základě návštěvnosti veřejných akcí a schůzí odhadován na přibližně jednu tisícovku. Jisté však je, že v prvním roce existence se hlavními organizátory komunistické strany v Pardubicích stal několikrát zmíněný Josef Melichar,⁵⁶⁷ který zastával také exponované místo redaktora časopisu *Rudý východ*, a František Kaplan, v té době nezaměstnaný strojník.⁵⁶⁸ Oba byli v častém spojení s pražským ústředím KSČ,

⁵⁶¹ TAMTÉŽ, č.j. 18, Oběžník komunistického župního ústředí místním organizacím ze dne 17. prosince 1921.

⁵⁶² Titul *Agitátor* vycházel do roku 1924, kdy se redakce titulu sloučila s tiskovinami *Komunismus (revue pro komunistickou teorii a praxi – orgán Komunistické strany Československa, sekce III. Komunistické internacionály)* a *Proletkult (týdeník Komunistické strany Československa pro proletářskou kulturu)*. Nástupcem těchto tří titulů se stala *Komunistická revue (orgán Komunistické strany v Československu, sekce III. Komunistické internacionály, pro praxi a teorii marxismu)*.

Pro zajímavost lze zmínit, že název *Agitátor* se objevil ještě u titulu krátce vydávaného na přelomu 40. a 50. let v Bratislavě. Dřívější název tohoto titulu zněl *Inštruktor* a vycházel v roce 1948 jako tiskový orgán Bratislavského oblastního výboru Komunistické strany Slovenska.

U výše uvedených titulů je v názvech ponechán původní pravopis a interpunkce – pozn. autora.

⁵⁶³ NA Praha, f. Ústřední výbor KSČ – Krajské a okresní výbory KSČ, základní organizace KSČ 1921-1938, k. 15, i.č. 127, Oběžník župního vedení KSČ v Pardubicích ze dne 17. prosince 1921.

⁵⁶⁴ J. FRAJDL – M. KOHÁROVÁ, *Cesta k socialistické přítomnosti Pardubického okresu do roku 1938 (1.)*, Pardubice 1985, s. 36.

⁵⁶⁵ *Organizační konference IV. kraje*, *Rudý východ*, roč. II/1921, č. 13 ze dne 13. ledna 1922, s. 2.

⁵⁶⁶ Naopak odborné stati vydané před rokem 1989 mluví o nereálném počtu aktivních členů v řádu tisíců. Pozn. autora.

⁵⁶⁷ SOKA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 12 (1922), č.j. 297, Zpráva o komunistickém hnutí v Pardubicích ze dne 19. dubna 1922.

⁵⁶⁸ TAMTÉŽ, č.j. 297, Zpráva o komunistickém hnutí v Pardubicích ze dne 19. dubna 1922;

TAMTÉŽ, č.j. 22, Zpráva četnické stanice v Pardubicích ze dne 27. února 1922;

a především díky nim se direktivy ústředního výboru strany dostávaly mezi místní členskou základnu. Vedle potvrzení rezoluce slučovacího sjezdu, k čemuž došlo na župní konferenci počátkem ledna, se oba předáci zaměřili na splnění hlavních direktiv, zejména ustavení akčních výborů, které se měly soustředit na aktivizování nespokojených vrstev společnosti a pomocí agitační činnosti využít sociální a hospodářské těžkosti doby a odborových organizací ve významných průmyslových podnicích v Pardubicích. Stranou nezůstali ani legionáři, mezi kterými se komunisté pokoušeli najít příznivce, přičemž každá z místních organizací pořizovala jmenné seznamy levicově orientovaných příslušníků československých legií, a také mládež.⁵⁶⁹

V Pardubicích se zvýšená činnost komunistické strany projevila především pořádáním tradičních veřejných vystoupení u příležitosti prvního máje či podzimních výročí bolševické revoluce v roce 1917 či říjnové generální stávky v roce 1918. Vedle těchto očekávaných událostí se místní komunisté zaměřili na podporu stávkového hnutí v průmyslových závodech, které propuklo v několika oborech jako reakce na plánované snížení dělnických mezd. V Pardubicích v následujících týdnech došlo ke komunisty podporovaným stávkám⁵⁷⁰ v továrně na výrobu lihu Wertheimer či v továrně na mlýnské stroje Josefa Prokopa. V továrně na výrobu lihu stávka trvala od 18. března do 2. dubna a ukončilo ji připojení ke kompromisní dohodě o pětiprocentním snížení mezd.⁵⁷¹ V případě továrny na mlýnské stroje se dělníci do pracovního procesu nezapojili více než měsíc od počátku května do prvních dní měsíce června. I zde stávkovalo několik stovek pracujících za zlepšení materiálních podmínek.⁵⁷²

Vedle zmíněného stávkového hnutí se komunisté veřejně projevili také při tradičních oslavách prvního máje. U příležitosti svátku práce se sešly více než dvě stovky komunistických příznivců, aby si poslechly projevy svých předáků u pomníku bratranců Veverkových v centru města.⁵⁷³

Podpora stávkového hnutí, snaha získat na svou stranu co největší část průmyslového dělnictva či rozšíření vlivu komunistické strany také mezi zemědělské

TAMTÉŽ, č.j. 20, Zpráva četnické stanice v Pardubicích ze dne 20. února 1922.

⁵⁶⁹ TAMTÉŽ, č.j. 117, Oběžník Prezidia Zemského úřadu v Praze ze dne 6. února 1922.

⁵⁷⁰ TAMTÉŽ, č.j. 241, Zpráva četnické stanice v Pardubicích ze dne 20. března 1922.

⁵⁷¹ TAMTÉŽ, č.j. 241, Zpráva četnické stanice v Pardubicích ze dne 4. dubna 1922.

⁵⁷² TAMTÉŽ, č.j. 371, Zpráva četnické stanice v Pardubicích ze dne 8. června 1922.

⁵⁷³ SOKA Pardubice, Pamětní kniha města, s. 462.

pracovníky v Pardubicích kopírovala celostátní snahu KSČ po vytvoření tzv. jednotné fronty. Zcela v duchu direktiv Kominterny se komunisté snažili posilovat svůj vliv na levé části politického spektra a postupně nahlodávat regionální organizace ostatních politických uskupení a tak oslabovat jejich členskou základnu. Odpor dotčených subjektů na sebe nedal dlouho čekat, a především sociální demokraté se proti podobným aktivitám důrazně vymezili. Logicky argumentovali, že tříštěním zejména odborových organizací dojde k oslabení jejich vlivu a akceschopnosti prosadit sociální požadavky, proti kterým se mnohé občanské strany stavěly odmítavě: „*To, co vede komunisty k tříštění odborových organizací, neb jak oni tvrdí, k jejich dobytí, není nic jiného nežli šílená touha napoleonského velikášství. Ve své touze státi se velikými a silnými vládci nad dělnictvem, užívají všech prostředků, aby dosáhli svého cíle, ač velmi dobře ví, že tříštěním ochromí odborové organizace a namísto prospěchu přivodí dělnictvu zkázu.*“⁵⁷⁴ Na druhou stranu sociální demokraté věřili, že komunistická snaha o rozbití a následné ovládnutí hlavních odborových organizací nedosáhne valného úspěchu. Pregnantně se opět vyjádřil Východočeský obzor: „*Odborové hnutí naše může být přes ty výstřelky extrémistů klidno. Přestálo horší doby, než je nynější útok komunistů, přestojí i tento. Komunisté odvedou si počet lidí, kteří jsou již v komunistické straně organisováni, tedy pro sociálně demokratickou politiku tak jako tak ztraceni.*“⁵⁷⁵

Zvýšená aktivita komunistické strany se však promítla do zostřeného dohledu policejních složek a správních orgánů. Komunisté tomuto tlaku čelili budováním propracované organizační struktury – tzv. desítkového systému. Jednalo se o princip, který umožňoval na regionální úrovni velmi rychle a pružně reagovat, svolávat schůze či předávat informace mezi širokou členskou základnu a zároveň se vyhnout nežádoucímu dohledu. Proto se i v Pardubicích na příkaz ústředního výboru přikročilo k vybudování komunistických desítek. V oblastech, kde se komunistům dosud nepodařilo vybudovat širší členskou základnu, se mělo přistoupit k vytváření provizorní sítě komunistických buněk. Nový systém měl nahradit volnější uspořádání založené na tzv. uličních důvěrnících. Každých deset členů komunistické strany mělo mít podle nového systému nad sebou tzv. desátníka, který se zodpovídal čtvrtřovému důvěrníkovi. Ti byli v rámci jednotlivých žup podřízeni důvěrníkům vedoucím místní

⁵⁷⁴ *Tříští komunisté odborové organizace vědomě či nevědomě?* Východočeský obzor, roč. XVIII/1922, č. 29 ze dne 20. července 1922, s. 2.

⁵⁷⁵ *Maska stržena,* Východočeský obzor, roč. XVIII/1922, č. 30 ze dne 27. července 1922, s. 1.

organizaci KSČ, dále pak okresním, a nakonec krajským vedoucím. Tím byl systém rozhodování v rámci KSČ výrazně systematizován a především zefektivněn. Zprávy z župního ústředí se k jednotlivým členům dostávaly v řádu hodin a nebylo již nutné používat k předávání často nebezpečných informací letáky či zprávy v tisku. Vedle těchto organizačních desítek vznikly také specializované skupiny – desítky propagační, tiskové, vojenské či kurýrní. Sofistikovaná organizační struktura strany se také odrazila ve zvýšení akceschopnosti a bojeschopnosti komunistického hnutí, zároveň se však od členů vyžadovala větší míra stranické disciplíny.⁵⁷⁶ V souvislosti s budováním desítkového systému v Pardubicích se pozornost policejních složek soustředila především na jednoho z místních předáků KSČ a zároveň redaktora *Rudého východu* Karla Richtera. Jeho jméno se objevilo v materiálech zabavených při prohlídkách v Praze.⁵⁷⁷

5.3.4 Mládežnické organizace KSČ v Pardubicích

Komunistická strana se v rámci snahy o co nejširší indoktrinaci soustředila také na mladší generaci. Podobně jako u dalších totalitních ideologií se indoktrinaci mladé generace v komunistické straně věnovala značná pozornost. Svaz komunistické mládeže vznikl ještě před vytvořením sjednocené komunistické strany. I v Pardubicích se první zprávy o činnosti mladých komunistů datují již do jarních měsíců roku 1921. V únoru se dvě až tři desítky členů sociálně demokratické mládeže odtrhly a prohlásily se za komunisty.⁵⁷⁸ K prvnímu většímu vystoupení pak došlo u příležitosti Mezinárodního dne komunistické mládeže, kterou Kominternu vyhlásila na 4. září 1921. V Pardubicích proběhla veřejná schůze v komunisty oblíbené restauraci Bubeneč. Následně se ustavilo župní vedení komunistické mládeže pro celý II. kraj. Další setkání krajského vedení komunistické mládeže, které komunikovalo s pražským ústředím a zároveň organizovalo veřejná vystoupení či podporu akcí samotné KSČ nejen v Pardubicích, se odehrávala v hostinci U Čápa v Zámecké ulici v Pardubicích. Tato restaurace, jejímž provozovatelem byl po značnou část meziválečného období horlivý komunista Alois Hartman, se tak stala

⁵⁷⁶ SOKA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 12 (1922), č.j. 506, Oběžník Prezidia Zemského úřadu v Praze ze dne 2. srpna 1922.

⁵⁷⁷ TAMTÉŽ, č.j. 886, Zprávy policejního ředitelství v Praze a následné šetření četnické stanice v Pardubicích z listopadu 1922.

⁵⁷⁸ TAMTÉŽ, č.j. 121, Zpráva okresního hejtmána v Pardubicích ze dne 26. února 1922.

12. února 1922 místem konání krajské konference radikální mládeže.⁵⁷⁹ Také z tohoto důvodu se správní orgány na konci září 1922 rozhodly činnost této organizace zastavit. Rozpuštěno tak mělo být celostátní ústředí mládežnické organizace a také zastavena činnost v jednotlivých regionálních pobočkách. V Pardubicích rozhodnutí o zastavení činnosti obdrželi představitelé komunistické mládeže – Karel Richter a Alois Krtil.⁵⁸⁰ V odůvodnění se adresáti dočetli, že činnost se zastavuje z důvodu nesplnění podmínek stanovených ve spolkovém zákoně. Zároveň měli zástupcům státní správy, kteří rozhodnutí doručili, vydat veškerou dokumentaci týkající se fungování organizace. Z následného šetření a prohlídek provedených v sekretariátech komunistické strany v Praze i v regionálních pobočkách se ve spisech objevila i další jména pardubických komunistů vedených na pozici členů komunistické mládeže. Vedle již zmíněných se do policejních spisů dostalo jméno Františka Klikara, Aloise Táborského a dalších. Vesměs se jedná o členy místní komunistické organizace, kteří aktivně přispívali do tiskoviny *Rudý východ* a v následujícím období stoupali ve stranické hierarchii.⁵⁸¹ Po rozpuštění Komunistické mládeže se mladí komunisté přesunuli pod hlavičku F.D.T.J., pod kterou pokračovali v činnosti.⁵⁸²

Dalším pokusem o vytvoření mládežnické organizace podporující komunistickou ideologii mezi mladou generací se stala organizace Skauti práce.⁵⁸³ Počátky činnosti lze vysledovat již do druhé poloviny roku 1921 a opět se zde setkáváme s osobností Aloise Táborského, který se stal prvním župním vedoucím pro oblast Pardubic

⁵⁷⁹ TAMTÉŽ, k. 13 (1923), č.j. 253, Zpráva policejního ředitelství v Praze ze dne 14. března 1923.

⁵⁸⁰ TAMTÉŽ, k. 12 (1922), č.j. 625, Zpráva Okresní správy politické v Pardubicích ze dne 29. září 1922.

⁵⁸¹ V archívních pramenech jsou uvedena následující jména: Alois Táborský, František Klikar, Oldřich Kozel, J. Grdý, Antonín Sýkora, Anna Šmídová, Arnošt Půlpán, Marie Pištorová, František Vavroušek, Jaroslav Fordenaj, Josef Novák, Rudolf Bureš, Josef Melichar, Jan Sýkora, Vojtěch Neckař, Oldřich Kozel.

TAMTÉŽ, č.j. 810, Zprávy policejního ředitelství v Praze o domovních prohlídkách z října a listopadu 1922.

⁵⁸² TAMTÉŽ, k. 13 (1923), č.j. 192, Oběžník Prezidia Zemského úřadu v Praze ze dne 25. února 1923.

⁵⁸³ Skauti práce tvořili jednu z mládežnických levicově zaměřených organizací v meziválečném Československu. Vznik této organizace je datován do roku 1920, kdy se však jednalo o sociálnědemokratickou organizaci. Avšak po vzniku KSČ došlo k její radikalizaci a přejmenování na Spartakovy skauty. Členové této organizace se zavazovali k dodržování skautských myšlenek a zároveň komunistických zásad. V roce 1924 došlo k dalšímu přejmenování – nově Spartakovi skauti práce. Tato organizace již plně pod kontrolou KSČ existovala až do podzimu roku 1938, kdy byla po vzniku druhé Československé republiky rozpuštěna.

V. MUCHA, *Dějiny dělnické tělovýchovy v Československu*, Praha 1975.

Částečně také viz:

F. ŠTVERÁK, *Schematismus k dějinám Komunistické strany Československa*, Praha 2010, s. 442-443.

a přilehlé části východních Čech. Na společném setkání mladých komunistů v Babiččině údolí, které proběhlo na konci září 1921, se také objevuje název župy – Táborité.⁵⁸⁴ I když se zpočátku jednalo o organizaci na pomezí komunistické strany a ústřední organizace československého skautingu a její zakladatelé skutečně zamýšleli propojit zdánlivě demokratická komunistická hesla s mravními ideály následovníků A. B. Svojsíka, postupně se ze Skautů práce stala odnož komunistických mládežnických organizací, od které se českoslovenští junáci-skauti distancovali. V jednom z důvěrných sdělení si náčelník ústřední rady Skautů práce Eduard Skřivan postěžoval, že je na něj útočeno z obou táborů. Pravověrní komunisté mu vyčítali nedostatek radikalismu a politické agitace na společných akcích, naopak junáci-skauti odsuzovali přemíru politické aktivity a odklon od zásad mezinárodního skautského hnutí. *„Na jedné straně vůdcové komunistické mládeže nepřestávají nám vytýkati, že se vzdalujeme činné politiky, chtěli by mítí ve Skautu práce hned nějaký zárodek Rudé armády a přezírají veškerou skautskou výchovu, na druhé straně veřejnost a ostatní skauti útočí proti nám, že místo skautingu děláme politickou propagandu.“*⁵⁸⁵ Sám pak na svou funkci ještě před koncem roku 1921 rezignoval a uvolnil tak místo radikálnějším členům, kteří Skauty práce začlenili mezi mládežnické organizace podporující činnost komunistické strany. Sám Skřivan vše vysvětlil následujícími slovy: *„[...] mým úmyslem bylo vytvořiti nezávislý socialistický skauting, který by sjednocoval veškerou mládež dělnickou bez rozdílu stran [...] k vytvoření skutečného soudružského soužití. Poněvadž však SP byli proti mé vůli stále stahováni [upraven pravopis – pozn. autora] do vlivu „komunistické mládeže“, která skautingu nerozumí a chce nanejvýš jen využití agitačně – zkrátka, protože mi nebylo porozuměno – odstupuji.“*⁵⁸⁶

Skřivanovo varování se záhy potvrdilo a již v únoru následujícího roku přečetl v jedné z direktiv před svými kolegy zprávu, že se Skauti práce navázali úzkou spoluprací s Proletkultem a že se v nejbližší době počítá se začleněním organizace mezi ostatní mládežnické organizace komunistické strany.⁵⁸⁷ Sami představitelé ústřední rady se na konci listopadu 1922 vyjádřili takto: *„Jsme již součástí komunistického hnutí. Naše*

⁵⁸⁴ SOkA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 13 (1923), bez č.j., Oběžník skautské župy Táboritů ze dne 24. října 1921.

⁵⁸⁵ TAMTÉŽ, bez č.j., Zachycené důvěrné sdělení ze dne 10. října 1921.

⁵⁸⁶ TAMTÉŽ, bez č.j., Zachycený rozkaz ústředí Skautů práce jednotlivým organizacím Skautů práce ze 30. prosince 1921.

⁵⁸⁷ TAMTÉŽ, bez č.j., Zachycená zpráva ústředí jednotlivým organizacím Skautů práce ze dne 22. února 1922.

*přijetí za složku [komunistické strany – pozn. autora] dosud není vyřízeno formálně, to ale jen proto, že strana bude v nejbližší době řešit poměry a otázky všech kulturních, tělovýchovných a sportovních složek vzhledem k Rudé sportovní internacionále a Proletkultu.*⁵⁸⁸ Přesto se stále počítalo s tím, že se Skauti práce udrží mezi ostatními skautskými organizacemi na území Československa ve snaze zachovat si co nejdéle legální ráz a zároveň profitovat z oblíbenosti skautských myšlenek mezi mladou generací.⁵⁸⁹

⁵⁸⁸ TAMTÉŽ, bez č.j., Zachycená zpráva ústředí jednotlivým organizacím Skautů práce ze dne 17. listopadu 1922.

⁵⁸⁹ TAMTÉŽ.

5.4 Nabírání sil – do parlamentních voleb (1923-1925)

5.4.1 Zákon na ochranu republiky

Pouhé dva dny po atentátu na ministra financí Aloise Rašína se v Pardubicích sešla krajská konference KSČ. Dne 7. ledna si v hotelu Veselka po celý den vyměňovali zástupci místních organizací IV. pardubického kraje zkušenosti z počátečního období fungování komunistického hnutí. Zásadní pro následující měsíce se pro komunisty stalo vytváření pevné organizační struktury, za jejíž špatnou koordinaci kritizoval místní představitele i pozvaný zástupce ústředního výboru strany. Nově zvolené vedení pardubického kraje, ve kterém se z Pardubic ocitli Karel Richter, Karel Schöffler a Josef Melichar, si za hlavní úkol stanovili vybudování rozsáhlé sítě místních organizací navzájem provázaných a sestavených na základě desítkového systému: „*Krajská konference přikazuje výkonným výborům místních politických organizací [...], aby dbaly a působily ve svém okolí, a to v každém místě, kde je třeba jen několik našich soudruhů k zakládání místních politických organizací.*“⁵⁹⁰ Krajské vedení pak bylo vyzváno, aby v této činnosti místní organizace naplno podporovalo a především působilo jako jednotící mechanismus i s ohledem na požadavek jednotného výkladu komunistického programu a cílů strany: „*Všem členům krajského výkonného výboru a sekretariátu kraje krajská konference pak přikazuje zvláště, že musí být všichni a vždy k podpoře práce střediskových výborů k dispozici. Žádný z uvědomělých komunistů nesmí se této práci vyhýbat, nemá-li být pokládán za sabotéra komunistického hnutí.*“⁵⁹¹ Na celostátním sjezdu, který se v Praze konal v průběhu února, pak ústřední výbor tyto vytyčené úkoly vyzdvihl jako stěžejní pro další fungování komunistické strany.

Po osudném rozhodnutí Josefa Šoupala použít střelnou zbraň jako nástroj k vyjádření vlastního politického názoru se také v Pardubicích dostaly nedemokratické strany včetně komunistů pod zvýšený dohled policejních orgánů. Sami komunisté se z politického pragmatismu vyjádřili k atentátu odmítavě, avšak odpovědnost za atentát, respektive za napjatou atmosféru ve společnosti, přiřkli právě občanským stranám, včetně Rašínovy národní demokracie. Na stránkách *Rudého východu* se v prvním čísle po atentátu objevila úvaha, že národní

⁵⁹⁰ *Naše krajská konference*, Rudý východ, roč. IV/1923, č. 2 ze dne 11. ledna 1923, s. 2.

⁵⁹¹ TAMTÉŽ.

demokracie je stranou podporující český fašismus,⁵⁹² který vychází z ideologie schvalující násilí proti jednotlivcům v zájmu vyššího dobra a celku: „*Je známé naše stanovisko k těmto individuálním akcím. Komunistická strana jako hnutí proletářských mass nepotřebuje a zavrhuje tyto prostředky zejména proto, že je přesvědčena, že změnu současného systému není možno vynutit si odstraněním některého z jeho představitelů, nýbrž jedině organisovaným tlakem proletářských mass.*“⁵⁹³ Následné pražské projevy pravicových sil namířených proti komunistům pak přičítali vyhraněné národně demokratické politice spojené s protofašistickými hnutími v podobě Červenobílých a Národního hnutí.⁵⁹⁴

Zcela opačné stanovisko, ze kterého vyplynulo, že hlavním viníkem vedle mladého radikálními myšlenkami poblouzněného Šoupala je komunistická ideologie a KSČ jako taková, zaujali představitelé nejen občanských stran, ale také předáci sociálních demokratů. Také oni viděli v používání násilí v politice jev, který by pro demokratický stát v občansky kultivované střední Evropě neměl přicházet v úvahu: „*Je bezesporné, že to bylo Rudé právo a strana komunistická vůbec, která do našeho veřejného života zanesla mravy Asiatů. Řada našich soudruhů mohla by o tom vydat neklamné svědectví. A není to jen náhodou, že pachatel atentátu sám je příslušníkem této strany, která demagogii v politice stupňuje až v surovosti proti politickým odpůrcům.*“⁵⁹⁵

Dalším přímým následkem atentátu se stalo zrychlené projednání a přijetí zákona na ochranu republiky, který mimo jiné umožňoval snadnější zastavování činnosti politických stran či jejich rozpouštění. Zákonná norma se stala reálnou hrozbou pro legální existenci KSČ. Není proto překvapením, že se komunisté proti nové normě

⁵⁹² K problematice českého fašismu lze využít například tituly:

Alena GAJANOVÁ, *Dvojí tvář – z historie předmnichovského fašismu*, Praha 1962.

M. GREGOROVÍČ, *Kapitoly o českém fašismu*, Praha 1995.

Pavel KOTLÁN, *Fašismus a jeho česká podoba*, Přerov 2001.

Tomáš PASÁK – Jana PASÁKOVÁ (eds.), *Český fašismus 1922-1945 a kolaborace 1939-1945*, Praha 1999.

T. PASÁK, *K historii českého fašismu*, Praha 1985.

Ivo PEJČOCH, *Fašismus v českých zemích – fašistické a nacionálněsocialistické strany a hnutí v Čechách a na Moravě 1922-1945*, Praha 2011.

K problematice českého fašismu na Pardubicku lze využít například:

J. KOTYK, *Český fašismus v Pardubicích a na Pardubicku v letech 1926-1939*, Ústí nad Orlicí 2016.

M. BENDA, *České fašistické hnutí v období první Československé republiky s důrazem na vývoj v pardubickém regionu*, Rigorózní práce na Ústavu českých dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2014.

⁵⁹³ *Atentát na ministra financí dr. Rašína*, Rudý východ, roč. IV/1923, č. 2 ze dne 11. ledna 1926, s. 3.

⁵⁹⁴ *Pražské komunistické dělnictvo na stráží proti fašismu*, Rudý východ, roč. IV/1923, č. 2 ze dne 11. ledna 1923, s. 3.

⁵⁹⁵ *Po atentátu na dra Rašína*, Východočeský obzor, roč. XIX/1923, č. 2 ze dne 11. ledna 1923, s. 1.

ohradili. V Pardubicích v hotelu Veselka proběhlo jedno z protestních shromáždění v polovině února. Hlavním řečníkem byl opět Josef Melichar.⁵⁹⁶ Ještě o tři dny dříve se oficiální stanovisko komunistické strany k povaze navrhovaného zákona objevilo na stránkách Rudého východu. Komunisté v zákonu oficiálně viděli nástroj, jakým může aktuální vládní koalice potlačit nespokojenost širokých vrstev československé společnosti. Dokonce celou situaci přirovnali k právním restrikcím z doby existence tzv. metternichovského absolutismu. *„Návrh zákona dokazuje, že zákon na ochranu republiky má být i zákonem proti nespokojenosti lidu – toho lidu, který je prý u nás základem státu! Taková je skutečnost, pro veškeré dělnictvo má být závazná jasno, že tento připravovaný zákon má být jen jedním z prostředků, kterými buržoasní reakce chce spoutat dělnictvo.“*⁵⁹⁷

Ústřední výbor KSČ na tuto situaci reagoval svoláním mimořádného sjezdu, který se měl uskutečnit 1. dubna 1923 v Praze. Každá z regionálních organizací měla na sjezd vyslat své zástupce. Podle zachycených materiálů se inkriminovaného sjezdu zúčastnili také zástupci východočeských komunistů. S výzvou pro delegování zástupců za Pardubice přispěchal Josef Melichar. Opět nechme promluvit jeho výzvu: *„Soudruzi a soudružky, podle usnesení širšího V.V. K.S.Č. je svolán na neděli 1. dubna t.r. [...] mimořádný sjezd zástupců místních organizací KSČ s jediným bodem pořadu: Mimořádný zákon a komunistická strana. [...] Vážení soudruzi. Tento sjezd podle všeho má větší důležitost a význam než všechny sjezdy předchozí, protože na něm bude zaujmuto přesné stanovisko k situaci vytvořené přijetím výjimečného zákona. [...] Žádám vás proto, abyste s největším urychlením [...] svolali plenární schůzi a do lhůty svrchu jmenované jméno [...] zvoleného delegáta [...] ohlásili. [...] Sjezd je manifestační. Proto je třeba přítomnosti všech delegátů.“*⁵⁹⁸ Téměř totožnou výzvu pak uveřejnil regionální tisk o několik dní později.⁵⁹⁹

Zákon na ochranu republiky však i přes odpor komunistů a dalších politických subjektů či frakcí vstoupil v účinnost, což vyvolalo nejen mezi komunisty řadu negativních reakcí. V té době se také odehrával konflikt mezi umírněným a radikálním křídlem socialistické strany, který svým způsobem souvisel

⁵⁹⁶ SOKA Pardubice, Pamětní kniha, s. 479.

⁵⁹⁷ *Nový zákon* koalice, Rudý východ, roč. IV/1923, č. 7 ze dne 15. února 1923, s. 1.

⁵⁹⁸ SOKA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 13 (1923), bez č.j., Oběžník krajského ústředí KSČ ze dne 12. března 1923.

⁵⁹⁹ *Mimořádný sjezd komunistické strany Československa!* Rudý východ, roč. IV/1923, č. 11 ze dne 15. března 1923, s. 1.

i s komunistickým hnutím. Několik poslanců socialistické strany počátkem března 1923 hlasovalo společně s komunisty proti zmíněné právní normě a poskytli tak vedení své strany záminku k jejich odstranění ze stranických struktur. Hlavní postavou oněch nespokojených socialistů s vazbami na anarchistické hnutí byl Bohuslav Vrbenský, který v této době nejenže kritizoval nový zákon, zároveň se ostře vymezil proti fungování aktuální vládní koalice a také nevyloučil možnost spolupráce s komunistickou stranou. Respektive se vyjádřil pozitivně k možnosti spojení všech socialistických sil na tuzemské politické scéně. Své myšlenky představil několikrát i veřejně a jednou z takových příležitostí se stala veřejná schůze socialistické strany v Pardubicích proběhnuvší 26. dubna. Vrbenský zde před více než devíti stovkami posluchačů v hojně zaplněném sále otevřeně prohlásil, že současná podoba vládní koalice pozbyla smysl a že by si dokázal představit vládu jednotné socialistické platformy, ve které by se spojily klasické socialistické strany společně s anarchisty a také s KSČ. Podle policejní reakce těmito výroky rozvířil hlasitou debatu, která místy hrozila přerůst v konfrontaci mezi zastánci a odpůrci zmíněného návrhu. I když k výtržnostem naštěstí nedošlo, Vrbenského názory rezonovaly mezi místními představiteli socialistické strany poměrně dlouho.⁶⁰⁰

Je zajímavou skutečností, že naopak část levicové scény v podobě sociálních demokratů zákon na ochranu republiky spíše podporovala. Viděla v něm nástroj, jak potírat politický extremismus jak z levého, tak z pravého okraje politického spektra: „Zákon není zahrocen proti žádné politické straně, jeho ostří není namířeno proti žádné třídě, zákon nemá protisocialistickou tendenci, jak se snaží komunisté dělnictvu namluviti. [...] Má-li komunistická strana ještě nyní – po tak tragických výsledcích své politické činnosti odvalu alarmovati své stoupence do boje proti tomuto zákonu, dokazuje tím nejen svoji mravní a politickou otrlost, dokazuje tím však také, že ne právní řád, ale rozvrat ve státě je jejím programem.“⁶⁰¹

5.4.2 Do obecních voleb v roce 1923

Tradiční setkání podnikli komunisté u příležitosti svátku práce 1. května. Podle policejního hlášení se pardubičtí komunisté sešli Na Olšinkách v počtu necelého

⁶⁰⁰ SOKA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 13 (1923), č.j. 360, Relace z veřejné schůze v Pardubicích ze dne 26. dubna 1923.

⁶⁰¹ *K úmrtí Dra. Rašina*, Východočeský obzor, roč. XIX/1923, č. 8 ze dne 22. února 1923, s. 1.

tisíce osob. I když mělo setkání poklidný ráz, přijatá rezoluce v podstatě odstartovala předvolební kampaň před podzimními obecními volbami. Komunisté se ostře vymezili proti aktuální vládní koalici a tradičně požadovali nastolení socialistické vlády v Československu. Stranou jejich kritiky samozřejmě nezůstal ani zákon na ochranu republiky či současná hospodářská politika občanských stran stranicích podle mínění komunistické strany podnikatelskému sektoru na úkor pracujících: „*V našem státě již skoro tři léta vládne dnešní koalice a její representant Pětka. Od prosince 1920 má tato koalice všechnu moc ve státě. [...] Způsobila však jen nebývalý hospodářský rozvrat, ohromnou nezaměstnanost, [...] ohromné snížení mezd a platů, stlačení životní míry nejširších vrstev lidových k nesnesitelnosti. [...] Chtějí svou zhoubnou vládu udržeti mimořádnými opatřeními proti opozičnímu hnutí lidu a zejména proti komunistické straně.*“⁶⁰² Odsuzující slova zazněla také na adresu zahraniční politiky Československa, zejména politicko-bezpečnostní systém vzešlý z Versailleské konference komunisty dráždil jako pověstná červená muleta býka. Pardubičtí komunisté plnící intence komunistické propagandy nabízeli alternativu ve spolupráci s Komunistickou internacionálou, která měla na rozdíl od versailleského systému omezit bezpečnostní napětí na Starém kontinentu (sic!): „*Kapitalistická diplomacie nedovede obnoviti mír světa a zaručiti ho. Versailleský mír nakupivší tolik rozporů, dostal těžké trhliny. Válečné nebezpečí roste. [...] Jako komunisté prohlašujeme, že stojíme věrně za svou stranou, trváme neochvějně na zásadách vytyčených Komunistickou internacionálou.*“⁶⁰³ Na závěr nesmělo chybět provolání mobilizující k vysoké a disciplinované volební účasti v obecních volbách: „*Postavme se všichni proti dnešní vládní koalici, sdruzte se s námi ve straně komunistické a jejích rudých odborech.*“⁶⁰⁴

Nastávající letní měsíce komunisté strávili agitací před blížícími se obecními volbami, které měly ukázat sílu pardubické komunistické organizace. Vedle tradičních předvolebních schůzí a veřejných shromáždění se komunisté opět angažovali i v podpoře stávkového hnutí.

Ne všechny veřejné akce se však nesly v konfrontačním duchu. Oblíbeným místem pro setkávání komunistických příznivců byly lokality na okrajích Pardubic. Například

⁶⁰² SOkA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 13 (1923), č.j. 350, Rezoluce přijatá komunistickou stranou na táboru lidu dne 1. května 1923.

⁶⁰³ TAMTÉŽ.

⁶⁰⁴ TAMTÉŽ.

počátkem července se uskutečnilo setkání sympatizantů a členů pardubické komunistické strany v tzv. Zelenobranské dubině na západním okraji města.⁶⁰⁵ Průběh byl většinou podobný. Vystoupení řečníků z pražské centrály či z jiných regionů republiky doplnila lidová slavnost, kterou komunisté využili k politické agitaci. V tomto případě prameny hovoří o několika stovkách účastníků, z nichž řečníky poslouchalo několik desítek osob.⁶⁰⁶ Hlavním řečníkem měl být Alois Muna, který se v té době shodou okolností nacházel v nedalekých Lázních Bohdaneč na léčení, avšak jeho slov se lidé nedočkali.⁶⁰⁷

Jelikož se komunistické schůze a celkově činnost strany dočkala silného úředního dohledu, vymýšleli komunisté způsoby, jak oslabit možnost policejních složek kontrolovat jejich aktivity. Ze zachycených pokynů vydaných v letních měsících v rámci předvolební kampaně se komunisté uchýlili k taktice rozmělnění úřední asistence na co největší počet schůzí a veřejných vystoupení. Stranické ústředí doporučilo místním organizacím, aby oficiálně nahlašovaly větší množství schůzí, které se nakonec konat neměly. S pomocí spolehlivých důvěrníků měli být členové KSČ dopředu seznámeni s místem skutečného setkání a ostatní nahlášené schůze měly zůstat jen vějičkou pro státní správu. Doporučení se týkala taktéž avizovaných témat, která podle direktiv ústředí neměla nést konfrontační tón, naopak za vhodnou se doporučovala diskuze nad aktuální politickou či hospodářskou situací v Československu či otázkami týkajícími se sociální péče, nezaměstnanosti apod.⁶⁰⁸ Předvolební kampaň komunisté nevedli pouze na veřejných vystoupeních, nýbrž současně prostřednictvím tisku. V polovině června se na stránkách *Rudého východu* objevila velmi zajímavá úvaha nastiňující odmítavý pohled KSČ na parlamentarismus a volební boj jako takový. Na druhou stranu na nabízející se otázku, proč se jako politická strana odmítajícími parlamentní demokracii voleb vůbec účastní, odpovídali

⁶⁰⁵ Zelenobranská dubina byla jedním ze dvou městských lesů v Pardubicích již od pernštejnského období. Tvořila západní okraj města a stala se oblíbeným místem pro aktivní odpočinek pardubických obyvatel. V 19. století byla část lesa zastavěna průmyslovými závody (především dnešní PARAMO). V současnosti je zbytek lesa katastrálně součástí městské části Svítkov.

⁶⁰⁶ TAMTÉŽ, č.j. 531, Zpráva četnické stanice ve Svítkově ze dne 9. července 1923.

⁶⁰⁷ Alois Muna byl po celou dobu svého pobytu pod policejním dohledem. Podle dochovaných hlášení se v Lázních Bohdaneč zdržoval téměř celý červenec a zpět do Kladna odjel 20. července. I když se při svém příjezdu zavázal, že během léčení nebude vyvíjet politickou činnost ani zasahovat do chodu místních komunistických organizací, nezdržel se několika jednání s bohdanečskými komunisty a osobních jednání s redaktory *Rudého východu*. Poněkud úsměvnou zajímavostí je dochovaný ručně psaný plakát „Vítej nám, Lojzíku“, který byl nalezen připevněný na jednom z lázeňských objektů 4. července 1923. Pro zajímavost je umístěn v obrazové příloze na konci práce.

TAMTÉŽ, č.j. 525, Zpráva okresního hejtmana v Pardubicích ze dne 21. července 1923.

⁶⁰⁸ TAMTÉŽ, č.j. 529, Oběžník Prezidia Zemského úřadu v Praze ze dne 30. srpna 1923.

komunisté zajímavými argumenty zahrnující přípravu na budoucí rozhodující střetnutí se svými oponenty, které však již nemá proběhnout tradičním volebním soubojem. Nechme proto promluvit redaktory: „*Víme předem, že kdybychom získali sebe více mandátů v obcích i v parlamentu, nebudeme moci uskutečnit socialismus, ani přeměnit dnešní společnost na lepší a spravedlivější. [...] Ale přes to mají volby pro nás význam obrovský. [...] Volební boj má pro nás jednak význam morální, stmeluje a spojuje naše příslušníky. [...] Každý vyhraný mandát, každý hlas má velký význam na politických vahách! Čím větší bude vítězství naší strany, tím větší respekt budou mít před námi naši nepřátelé, tím více se s námi musí počítat!*“⁶⁰⁹

První období existence regionální organizace komunistické strany bylo završeno druhými obecními volbami, které v Pardubicích proběhly 16. září 1923. Komunistická strana do nich šla poprvé s vlastní kandidátní listinou. Prostou optikou volebních výsledků lze volby označit pro komunisty jako poměrně úspěšné. V Pardubicích se stali čtvrtou nejsilnější stranou a v městském zastupitelstvu tak získali sedm křesel.⁶¹⁰ Na druhou stranu ale získali méně hlasů než obě konkurenční strany na pomyslné politické levici. Volby vyhráli národní socialisté a také sociální demokracie získala o více než dvě stovky hlasů více. Mezi levicové strany se na třetí místo vklínili národní demokraté.⁶¹¹ Sami komunisté volební rezultat prezentovali jako úspěch přicházející na úkor hmotných a organizačních problémů na mnoha místech v celém kraji. Na druhou stranu zajímavě vedení krajské organizace odpovídalo na částečnou kritiku zaznívající z vlastních řad. Již v tomto počátečním období se za neúspěchy v komunistickém hnutí hledali konkrétní viníci, protože v duchu stranické ideologie se nikdy o systémové selhání jednat nemohlo: „*Ve volebním zápase drželi jsme se ve*

⁶⁰⁹ *Co očekáváme od voleb?* Rudý východ, roč. IV/1923, č. 24 ze dne 14. června 1923, s. 2.

⁶¹⁰ Za komunistickou stranu získali mandáty v pardubickém zastupitelstvu: Karel Richter (jako povolání uvedeno natěrač), Václav Slavík (železniční zřízenec), František Vaníček (krejčí), Antonín Němec (bednář), Jan Myška (truhlář), František Jirout (trafikant) a Alois Hartman (vulkanisér). Karel Richter se stal také II. náměstkem starosty a František Jirout členem městské rady. SOkA Pardubice, Pamětní kniha, s. 474.

⁶¹¹ V obecních volbách 16. září 1923 zvítězila v Pardubicích národně socialistická strana (2764 hlasů a 9 mandátů v zastupitelstvu), na druhém místě se umístili národní demokraté (2513 hlasů, 8 mandátů). Téměř identického výsledku dosáhli sociální demokraté (2441 hlasů, 7 mandátů) a komunisté (2199 hlasů, 7 mandátů). Další strany skončily se značným odstupem a získaly výrazně méně křesel. Tři mandáty na pardubické radnici získali živnostníci a strana pořádku, dva mandáty získali lidovci. Po jednom mandátu získalo Socialistické sjednocení (volební koalice Neodvislé sociálně demokratické strany a Nezávislé socialistické strany) a katolická strana. TAMTÉŽ, s. 473.

Náhradníky se staly zbývající osobnosti uvedené na původní kandidátní listině. Jednalo se o 34 jmen, mezi kterými lze najít například Arnošta Kamenického, Josefa Sokola či Marii Melicharovou.

SOkA Pardubice, f. Městský úřad Pardubice (dále jen MÚ PCE), k. 124. Vyhledání s volebními výsledky ze dne 17. září 1923.

většině míst statečně. Jsme potěšeni tím, že jsme vykonali vše, co jsme vykonati mohli. Jsme spokojeni s dosaženými výsledky a děkujeme vám všem, kteří jste se svou prací přičinili o úspěch komunistické strany. [...] A do těch míst, kde naši soudruzi vlastní liknavostí zavinili, že se voleb nemohli zúčastniti, nebo kde výsledky jejich jsou pro ně zřejmě neúspěšné [...] pak důtklivě připomínáme: Učte se z chyb! Usilovnou prací a zvýšenou činností dohoňte, co jste zanedbali.⁶¹²

5.4.3 Skauti práce a komunistická mládež na Pardubicku

Součástí komunistické organizace, jak již bylo zmíněno v předchozích kapitolách, byly také mládežnické organizace, které měly zajišťovat pravidelný přísun mladých a odhodlaných kádrů pro „dospělou“ organizaci. V předchozím oddíle byly stručně popsány počátky činnosti mládežnické sekce KSČ v Pardubicích, přičemž pravděpodobně nejsilnější a nepropracovanější mládežnickou organizací první poloviny dvacátých let se stali Skauti práce. V dubnu 1923 se představitelé mladých komunistů pokusili získat úřední povolení své činnosti, avšak pardubická okresní politická správa činnost Skautů práce nepovolila. Výnosem z poloviny května výslovně působení spolku „*Skauti práce odbočka v Pardubicích*“ zakázala. Přesto došlo k založení čtyř oddílů podléhajících ústřednímu vedení spolku v Praze. Vedle oddílu č. 9 v Pardubicích vznikly další v Jesničánkách, Famílii a Svítkově. O propracovanosti organizace svědčí také vznik župní rady, pod kterou spadaly mládežnické organizace z nedaleké Chrudimi či Proseče a Vysokého Mýta. Zakladatelem pardubických Skautů práce byl úřadům již známý Alois Táborský, který oddíl v prvním období také vedl.⁶¹³ Celkem se do pardubických oddílů přihlásilo téměř sto osob, jejichž činnosti se záhy dostalo policejního dohledu.⁶¹⁴ Zprávy o aktivitách probíhajících navzdory zákazu přiměly místní politickou správu k vydání opětovného zákazu činnosti, a především k provedení důkladné domovní prohlídky u aktuálního vedoucího pardubických Skautů práce – Ladislava Bělky: „*Na základě*

⁶¹² *Výsledky voleb do obcí. Úspěch komunistů na pardubickém kraji*, Rudý východ, roč. IV/1923, č. 38 ze dne 20. září 1923, s. 1.

⁶¹³ TAMTÉŽ, č.j. 531, Zpráva okresní správy politické v Pardubicích ze dne 2. srpna 1923.

⁶¹⁴ V archivních pramenech se dochovaly jmenné seznamy včetně podrobných osobních dat. TAMTÉŽ, bez č.j., Zachycený seznam skautů práce ve východních Čechách, bez data.

§28 zákona o právu spolkovém [...] zastavují činnost ilegální odbočky spolku „Skauti práce“, jež se utvořila, aniž byly splněny zákonné podmínky.“⁶¹⁵

Přesto se i v následujících měsících pokoušeli představitelé Skautů práce svolávat přednášky či veřejné schůze. Například na neděli 9. března 1924 se představitel svítkovských SP Eduard Kvapil pokusil uspořádat přednášku, kde o významu hnutí měl pohovořit Alois Táborský. Četnická hlídka však několik dní před termínem schůze objevila vylepené plakáty a následně akci zakázala.⁶¹⁶

Skauti práce však nebyli jedinou mládežnickou organizací, která se v roce 1923 reaktivizovala. Úředně zakázaný Svaz komunistické mládeže také v průběhu roku 1923 pokračoval v činnosti a vyzýval k prosazování komunistické ideologie stále intenzivnějším způsobem i mezi mladou generací. Krajské organizace mladých komunistů byly vyzývány, aby podporovaly činnost komunistické strany a na každé akci, která proběhne pod hlavičkou KSČ, uspořádaly souběžné setkání mladých příznivců krajně levicového hnutí.⁶¹⁷ Výzva a organizační pokyny zveřejněné na stránkách *Rudého práva*, se následně objevily také v tiskovině *Rudý východ*.⁶¹⁸ Ne všude se však snaha o reaktivaci mládežnických organizací dařila. Také v Pardubicích se činnost komunistického dorostu nepodařilo obnovit v dostatečné míře. Jak si na IV. celostátním sjezdu komunistické mládeže v Brně⁶¹⁹ v listopadu roku 1924 postěžoval nyní již krajský vedoucí komunistické mládeže Alois Táborský, přes založení sedmi sekcí mládežnické organizace KSČ v Pardubickém kraji se aktivita omezuje na občasné schůzky a Táborskému se nepodařilo složit župní výbor a agendu IV. kraje (Pardubice) řídit v podstatě sám. Mladou generaci slovy zmíněného Táborského odrazovalo placení členských poplatků, přemíra administrativy a požadavek striktní stranické disciplíny. Za více než roční období se tak v celém kraji podařilo uspořádat pouze třicet schůzí a veřejná vystoupení byla ještě vzácnější. V podstatě jediným větším projevem komunistické mládeže se stalo

⁶¹⁵ TAMTÉŽ, č.j. 523, Výnos okresní správy politické v Pardubicích ze dne 23. července 1923.

⁶¹⁶ TAMTÉŽ, k. 14 (1924), č.j. 161, Zpráva četnické stanice ve Svítkově ze dne 10. března 1924.

⁶¹⁷ TAMTÉŽ, k. 13 (1923), č.j. 561, Opis článku z Rudého práva jako příloha zprávy okresního hejtmána v Pardubicích ze dne 21. června 1923.

⁶¹⁸ TAMTÉŽ, č.j. 544, Zpráva okresního hejtmána ze dne 4. srpna 1923.

⁶¹⁹ IV. celostátní sjezd komunistické mládeže se konal na několika místech v Brně a okolí od 14. do 17. listopadu 1924. Mělo jít o tajnou akci bez dohledu policejních orgánů. Pardubický kraj (v komunistickém regionálním rozdělení označován v tomto období jako IV.) reprezentoval Alois Táborský.

TAMTÉŽ, k. 14 (1924), č.j. 749, Zpráva o konání IV. tajného sjezdu komunistické mládeže ze dne 11. listopadu 1924.

několik veřejných setkání u příležitosti Mezinárodního dne mládeže v září 1924. Nepodařilo se tak splnit prakticky žádnou z hlavních direktiv pražské centrály, která vedle co největšího navýšení počtu mladých komunistů požadovala založení závodních buněk pro mladé členy KSČ: „*Život nově ustavených sekcí není nikterak rušný a trpí v převážné většině na živelnou katastrofu – malého zájmu samotné mládeže.*“⁶²⁰

Výsledkem sjezdu, se kterým se Táborský vrátil do Pardubic, se stala podrobná zpráva představující úkoly pro představitele komunistické mládeže pro nadcházející období.⁶²¹ Zcela jasně se ukázala nová stranická linie přijatá na sjezdu Kominterny v letních měsících roku 1924. Otočení pomyslného kormidla směrem k bolševizaci komunistického hnutí v Evropě, a ještě důslednější podřízení členských stran včetně KSČ, se projevilo i v požadavcích na mladou generaci. Základem se stalo odsouzení relikvů sociálně demokratické tradice v KSČ, které byly označeny za projev odsouzeníhodného politického oportunistu bránícího zvýšení akceschopnosti komunistického hnutí směrem k převzetí moci a nastolení bolševické diktatury: „*Jest samozřejmo, že překonání všech starých tradic sociálně-demokratických [...] nemůže býti dílem okamžiku. Ale co jest prvním předpokladem tohoto procesu bolševisace strany? Jest to [...] bezvýhradné přiznání a odmítnutí všech oportunistických tradic a bezvýhradné podřízení se usnesením a liniím KI.*“⁶²²

Za viníky neuspokojivé situace sjezdoví delegáti označili předchozí vedení a nově zvolení vůdci mladé generace přednesli bojovný program sestávající se z požadavků na agresivní rozšíření vlivu mladých komunistů mezi dospívající skupiny pracujících. V souladu se závěry sjezdu Kominterny se v hledáčku neocitali pouze příslušníci mladého proletariátu, ale velká pozornost se nově věnovala i zemědělským pracovníkům ve snaze rozšířit vliv komunistické mládeže i na venkov. Ruku v ruce s touto aktivitou přicházel i požadavek na aktivnější vystupování proti církvi jako takové či na snahy o rozvrácení mládežnických organizací konkurenčních politických stran, především tzv. občanských a nacionálních. Velkou pozornost nové vedení kladlo na zvýšení stranické disciplíny, a především na podporu indoktrinace mladých

⁶²⁰ TAMTÉŽ, č.j. 749, Zpráva z průběhu IV. tajného sjezdu komunistické mládeže ze dne 11. listopadu 1924.

⁶²¹ Zmíněný dokument se v archivních materiálech dochoval v podobě opisu, který rozeslalo Prezidium zemské politické správy. Originál zprávy byl vrácen placenému konfidentovi, který se sjezdu zúčastnil. Jeho jméno v archivních materiálech chybí.

TAMTÉŽ.

⁶²² TAMTÉŽ.

lidí prostřednictvím lépe vyškolených politických pracovníků. I tento úkol plně kopíroval direktivy přijaté před několika měsíci v Moskvě: „Abychom mohli zdolati tyto všechny úkoly, jest nutno zvýšiti ideologickou úroveň každého našeho příslušníka. To jest velikým úkolem práce výchovné, která nadále systematicky a podle potřeb hnutí musí se vyvíjeti. Široká uvědomovací práce politická je nutna zejména nyní, když mládež přijímá na sebe veliký úkol při bolševisování komunistického hnutí v Československu.“⁶²³

K šíření bolševického směru v komunistickém hnutí nejen mezi mladou generací napomáhal stranický tisk a časopisy. List *Komunistická mládež*⁶²⁴ se od brněnského sjezdu stal týdeníkem a zejména se rapidně zvýšil jeho náklad. Krajské a místní organizace měly dohromady zajistit distribuci přibližně pěti tisíc výtisků. Také letákové kampaně se v dalším období měly zintenzivnit a přesněji oslovit cílové skupiny.⁶²⁵ Dalším projevem zvýšené pozornosti komunistů na mladou generaci se staly schůze pořádané přímo pro mladou generaci. Cílená rétorika i obsah příspěvků tak více odpovídaly tématům, na které mladí komunisté a jejich sympatizanti slyšeli. Například počátkem září se v restauraci v Pardubicích – Jesničánkách uskutečnilo setkání přibližně čtyř desítek mladých komunistů, ke kterým promluvil další z představitelů místní organizace Bohuslav Habětínek.⁶²⁶ Nadnesená témata týkající se možnosti placené dovolené pro mládež či pro rozšíření volebního práva pro mladší ročníky komunisté umně proložili tématy týkajícími se aktuální hospodářské politiky či podpoře vytváření závodních výborů. Mladé příslušníky strany vyzývali, aby se aktivněji zapojili do stranického aparátu zdůrazňováním nutnosti boje za jejich lepší budoucnost: „Proto dělnická mládež bez rozdílu povolání zaměstnaná v průmyslu i zemědělství musí se sdružovati v komunistických a odborářských organizacích, musí se spojovati i s organizacemi komunistických dělníků v mohutné organizace, neboť jen tak prosadí svoje požadavky.“⁶²⁷

⁶²³ TAMTÉŽ.

⁶²⁴ Mládežnickým organizacím komunistické strany a jejich tisku se věnuje například studie: Bohumil MELICHAR – Jakub VRBA, *Komunistická mládež*, in: *Historie – Otázky – Problémy* (History, Issues, Problems), 9, 2017, č. 2, s. 103-121.

⁶²⁵ SOKA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 14 (1924), č.j. 749, Zpráva z průběhu IV. tajného sjezdu komunistické mládeže ze dne 11. listopadu 1924.

⁶²⁶ Bohuslav Habětínek byl aktivním členem pardubické KSČ. V průběhu 20. let opakovaně promlouval ke komunistické mládeži či rozšiřoval stranický tisk. Jeho jméno se v pramenech objevuje také na počátku 30. let, kdy se několikrát dostal do násilných potyček s pořádkovými silami i politickými oponenty z Národní obce fašistické.

⁶²⁷ TAMTÉŽ, bez č.j., Relace z komunistické schůze v Pardubicích ze dne 19. září 1924.

Komunistická agitace se neomezila jen na dospívající mládež, která již nastoupila do zaměstnání. Svérázným způsobem se pokoušela indoktrinovat i děti školou povinné. I když se zpočátku jednalo o nesmělé pokusy, které měly daleko k propracované indoktrinaci nejmladší generace v době komunistické diktatury po roce 1948, věnovala státní správa a policejní složky podobným aktivitám zvýšenou pozornost. S počátkem školního roku 1924 – 1925 se mezi dětmi objevily tištěné rozvrhy hodin s provoláním FDTJ k mládeži. Líbivá hesla „*Kdo nepracuje, ať nejl*“ či „*S komunistický pozdravem práci čest*“ doplnil na druhé straně rozsáhlý text nazvaný „*Hoši, dívky! Děti dělníků a rolníků! Naši malí soudruzi a soudružky!*“.⁶²⁸ Zcela bezprecedentní pokusy o ovlivňování nejmladších školáků, ke kterým přistupovala každá z totalitních ideologií, mělo školou povinné děti nasměrovat ke komunistickému hnutí. Pro ilustraci je uvedena část textu: „*Posíláme Vám na začátku nového školního roku srdečný pozdrav a zveme Vás do federovaných jednotářů. [...] Vaši otcové a maminky mohli by Vám vyprávěti, kolikrát již byli bezradní, ba rozrušení a zoufalí, když nemohli Vás dostatečně nasytiti, obléknouti, ubytovati, léčiti, opatřiti potřebami do školy, dáti vyučovati. [...] Co dělat, aby bylo lépe? My komunisté Vám pravíme: jest třeba odvrhnouti nedůstojnou a žebráckou pokoru, a na místo ní nastoliti sebevědomí pracujícího proletáře. [...] Vryjte si tato slova v paměť! Nepůjdete-li mezi nás, musíte jednou naříkati sami na sebe. V množství a uvědomění jest síla! [...] S komunistickým pozdravem „Práci čest!“*“.⁶²⁹

5.4.4 Cesta k bolševizaci pardubické organizace

Proces bolševizace se samozřejmě netýkal pouze mládežnické sekce komunistické strany. Úkoly stanovené na výše popsaném brněnském sjezdu v podstatě kopírovaly direktivy, které obdržel ústřední výbor KSČ na letním jednání Kominterny a podle kterých upravil politickou linii pro nadcházející období. Hmatatelným výsledkem, který měla zaznamenat nejen členská základna komunistické strany, měla být zvýšená aktivita komunistického hnutí, a především větší akceschopnost místních organizací. Sami komunisté naznačovali, že je třeba definitivně odstranit ze svých řad zbytky

⁶²⁸ TAMTÉŽ, č.j. 584, *Hoši a dívky!* Propagační tiskovina KSČ uvedena jako součást Oběžníku Prezidia Zemského úřadu v Praze ze dne 27. září 1924.

⁶²⁹ TAMTÉŽ, č.j. 584, *Hoši a dívky!* Propagační tiskovina KSČ uvedena jako součást Oběžníku Prezidia Zemského úřadu v Praze ze dne 27. září 1924.

sociálně demokratického politického směru a jasně se věnovat radikálnějšímu způsobu politického boje. Prvotním cílem se stalo vytváření závodních komunistických buněk a snaha o radikalizaci získaného proletariátu a v ideálním případě jeho příprava na násilné převzetí moci i za cenu vyvolání ozbrojeného povstání či občanské války: *„Jenom tehdy, jestliže závodní buňky tvoří základní jednotku strany, [...] je jedině způsobilou dovésti dělnickou třídu k vítězství. [...] Kombinací legálních a ilegálních pracovních method musí se komunistické strany naučiti postavit k vojenské práci nejen stranu, [...] ale získati za pomoci závodních buněk i nejširší zástupy dělnictva k přípravám pro občanskou válku.“*⁶³⁰ Zároveň však rezonovala snaha o vytvoření jednotné fronty socialistických stran, ve které by však ústřední úlohu nehrála sociální demokracie, nýbrž hlavní těžiště boje za nové společenské uspořádání převezme strana komunistická. Proti tomu se samozřejmě ostře stavěli samotní sociální demokraté, kteří naopak obhajovali svou pozici ve vládní koalici a kritiku ze zrady socialistických cílů ze strany komunistů důrazně odmítali. Z dnešního pohledu poněkud nereálně vyzníval sociálně demokratický apel, aby komunisté místo kritiky pozměnili svou politiku natolik, aby bylo možné mluvit o jejich vstupu do vlády, kde se měli více uplatnit v přeměně Československa v socialistický stát: *„Vlivem socialistických stran ve vládě zastoupených dána republice nejpokrokovější ústava, jež zaručuje rovné právo všem v míře přímo ideální; ženám vrácena jejich důstojnost a dáno hlasovací právo; probojován starý požadavek dělnictva – zákon o osmihodinové době pracovní. [...] A poněvadž zastoupení socialistických stran ve vládě dělnické třídě přineslo větší užitek než socialistické strany v opozici, je kategorickým požadavkem dělnické politiky, aby komunisté a němečtí soc. demokraté v zájmu socialismu a dělnické třídy hledali cestu do vlády.“*⁶³¹

Jednou z prvních příležitostí pro uvedení nové taktiky do praxe se staly oslavy prvního máje v roce 1924. Většina ostatních politických stran se vzhledem k nepříznivému počasí spokojila s veřejnými schůzemi v různých restauracích po celém městě, komunisté jako jediní uspořádali průvod městem zakončeným

⁶³⁰ TAMTÉŽ, č.j. 250, Organizační pokyny pro novou politiku komunistické strany – příloha zprávy Prezidia Zemského úřadu v Praze ze dne 17. dubna 1924.

⁶³¹ *Dělnická politika v českoslov. republice*, Východočeský obzor, roč. XX/1924, č. 17-18 ze dne 29. dubna 1924, s. 5.

shromážděním na Pernštýnském náměstí.⁶³² Do role hlavního organizátora se znovu pasoval František Jirout a jím avizované téma „*Boj proti vládě buržoasie, za vládu dělníků a rolníků*“ nikoho nepřekvapilo.⁶³³ Více než pět stovek účastníků vyslechlo několik příspěvků od představitelů místní komunistické organizace, kde se leitmotivem stal požadavek jednotného vystoupení socialistických stran proti aktuální vládní koalici s požadavkem na větší zapojení dosud nezúčastněné části dělníků a zemědělských pracovníků do politického života. Také jejich prostřednictvím měl vzniknout tlak na vládní koalici, kterou v budoucnu vystřídá dělnicko-rolnická vláda pod vedením KSČ. Rezoluce vzešlá z tohoto shromáždění se nesla ve výrazně konfrontačním duchu a jasně ukazovala radikalizaci komunistické strany ve spojitosti s nastoupenou bolševizací: „*Mobilisační hesla 1. máje jsou: Získati pod vliv komunistické strany většinu proletariátu, v nejpevnější jednotu spojití proletáře všech národností, propagovati třídní směrnice v odborech a zesílit revoluční frontu rudých odborů, [...] působiti ke svolání celoříšského sjezdu závodních rad a výborů, [...] položit v podnicích pevné základy organizační výstavbě strany [...] a zbudovati mosty k jednotné, bojovné frontě dělníků a chudého venkovského lidu.*“⁶³⁴ Co se v dřívějším období na veřejných shromážděních vyslovovalo s větší opatrností, zaznělo nyní zcela otevřeně: „*Slibujeme proto v den 1. máje, že učiníme vše, aby strana komunistická stala se tak silnou a tak bojeschopnou, aby nejen odrazila úklady reakce, ale aby byla schopna i útoku a přejítí mohla co nejdříve k rozhodujícímu boji o vládu a moc. [...] Komunistická strana v Československu [...] věří, že přijde doba, kdy nejen dělníci, ale i malorolníci, střední vrstvy a poctivá část inteligence spojí se v jednotnou frontu k ochraně, zápasu, útoku i k vítězství. Opovážlivá reakce musí býti rozdracena. (sic!)*“⁶³⁵ Při zamyšlení se nad uvedenou rétorikou lze sledovat nastoupený trend konfrontačního vyjadřování, který komunisté s oblibou používali i v období po druhé světové válce, kdy již směřovali k provedení komunistického převratu.

⁶³² SOKA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 14 (1924), bez č.j., Relace z komunistického tábora lidu v Pardubicích ze dne 1. května 1924.

⁶³³ František Jirout pracoval jako železniční zaměstnanec a v roce 1929 kandidoval za KSČ ve volbách do poslanecké sněmovny. Později se však stal příslušníkem komunistické opozice a v Pardubicích se neúspěšně pokoušel vytvořit s dalšími nespokojenými členy opoziční platformu.

⁶³⁴ Citovaná formulace byla pro komunisty v tomto období poněkud nezvyklá. Díkce by na první pohled odpovídala spíše vyjadřování, které používala krajní pravice.

TAMTÉŽ, bez č.j., Rezoluce přijatá na komunistickém táboře lidu v Pardubicích ze dne 1. května 1924.

⁶³⁵ TAMTÉŽ.

Je více než paradoxní, že druhotně se komunistická strana vymezovala proti militarismu, válečným konfliktům a zbrojení jako takovému. Navenek se tak na schůzích a veřejných shromážděních vedle sociálních a hospodářských otázek diskutovalo o nebezpečí opakování celoevropského válečného střetnutí podobného tomu z let 1914-1918. Typickou ukázkou se stala veřejná schůze proběhnuvší tradičně v hotelu U Zlaté štiky v červenci 1924 s deklarovaným tématem „*Proti válkám, proti militarismu, proti zbrojení*“.⁶³⁶ Velmi aktivní František Jirout, svolavatel i tohoto setkání, a hlavní řečník Josef Šafář, redaktor *Rudého práva*, odsoudili válečné konflikty jako nástroj mezinárodní politiky a zároveň neopomněli kritikou zahrnout sociální demokracii, která před vypuknutím první světové války zastávala jasně antimilitaristické stanovisko, avšak po vypuknutí válečného požáru v jednotlivých stranách převládl nacionalistický duch podporující válečné cíle toho kterého státu. Signifikantní pro komunistickou politiku však nebylo vyslovení jasně pacifistického stanoviska, neboť se oba řečníci shodli na skutečnosti, že nastolení socialistického a komunistického světového řádu vyžaduje použití násilného převzetí moci. Proto nedlouho po sobě mohly zaznít výroky že „*zárukou míru nejsou konference, ale jenom vláda proletariátu*“ a „*protestujeme proti osnování nových válek vyjma té, která by měla za účel štěstí lidstva a osvobození celého budoucího pokolení*“. Také v otázce případného odmítání nástupu k prezenční vojenské službě komunisté zastávali zajímavé stanovisko. Šafář prohlásil: „*My nejsme zásadní militaristé, poněvadž víme, že jen socialistická revoluce osvobodí proletariát. My říkáme, narukujte, ať se něco naučíme pro případ, že bychom toho potřebovali.*“⁶³⁷

Zmíněná schůze měla předehru na stránkách místního tisku, kde se redaktoři *Rudého východu* pohoršovali nad údajnou diskriminací komunistických protiválečných aktivit formou zákazu vylepování plakátů a pozvánek na schůze a demonstrace svolané právě KSČ k desátému výročí započetí první světové války: „*Jak straší v mozcích našich slavných koaličnicků, vidíme i z toho případu, že dala koalice rozkaz okres. pol. správám, aby zakázaly vylepovati plakáty, které strana k desátému výročí vydala. [...] Dělníci odpoví na toto jednání největší účastí na demonstračních projevech, jež se pořádají tento týden.*“⁶³⁸

⁶³⁶ TAMTÉŽ, bez č.j., Relace z komunistické schůze v Pardubicích ze dne 27. července 1924.

⁶³⁷ TAMTÉŽ.

⁶³⁸ *Strach koalice z výročí světové války*, Rudý východ, roč. VI/1924, č. 30 ze dne 24. července 1924, s. 1.

K propagandě pardubičtí komunisté využívali vedle veřejných vystoupení a schůzí také tiskový orgán *Rudý východ*. Na stránkách tohoto titulu se stále častěji objevovala kontroverzní témata související se zvyšující se agresivitou komunistické politiky. Není proto překvapením, že se začaly množit případy cenzorských zásahů a následně i opakovaného zabavování celých nákladů jednotlivých čísel.⁶³⁹

Jednou z dalších zájmových skupin se pro komunistické hnutí stalo vojsko. Především příslušníci povinné prezenční služby, kteří se smýšlením přikláněli ke krajní levici, představovali pro KSČ vítanou posilu členské základny, a naopak pro představitele československé armády se zvýšená komunistická agitace stávala noční můrou. Obavy z narušení vojenské kázně se objevovaly poměrně často a při každém nástupu nováčků do vojenské služby si vojenská správa nechávala u domovských obcí zpracovávat přehled politicky angažovaných branců. I během samotné prezenční služby se vojáci nesměli politicky angažovat a každé porušení těchto pravidel se důkladně vyšetřovalo a razantně trestalo.⁶⁴⁰ V samotných Pardubicích se například bedlivě hlídaly návštěvy vojáků v restauracích, ve kterých se scházeli příznivci levice, zejména v hostinci U Čápa, kterou vedl Alois Hartman,⁶⁴¹ jehož politické aktivity místní úřady bedlivě sledovaly. V prostorách zmíněné restaurace se totiž nacházelo sídlo místní odbočky Proletkultu a Hartman zde měl i kopírovací stroj, na kterém tiskl a následně rozšiřoval komunistické letáky a tiskoviny.

S nastupující aktivitou KSČ se podstatně zvýšily obavy centrálních orgánů z možnosti diverzních akcí komunistických radikálů proti vojenské či průmyslové

Velká část uvedeného čísla *Rudého východu* byla zaměřena na protiválečné demonstrace a projevy po celých východních Čechách. Patetické zvolání v záhlaví první strany o tom mluví jasně: „*Plamenný protest proti válce a proti bezmezným utrpením projeví všichni proletáři na pardubském kraji na táborech a schůzích komunistické strany. Spojte se všichni v mohutný protest, dokud je čas! Pryč s válkami!*“

⁶³⁹ SOKA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 14 (1924), č.j. 520, Zpráva okresního úřadu v Pardubicích ze dne 22. srpna 1924;

TAMTÉŽ, č.j. 639, Zpráva okresního úřadu v Pardubicích ze dne 24. října 1924.

⁶⁴⁰ Vojáci dislokovaného 8. jezdeckého pluku to měli z restaurace Aloise Hartmana nazpět do kasáren poměrně blízko.

TAMTÉŽ, č.j. 567, Zpráva četnické stanice v Pardubicích ze dne 23. září 1924.

Pardubice měly vždy poměrně velkou vojenskou posádku. V samotném centru města nedaleko hotelu Veselka se nejen v meziválečném období rozkládal rozsáhlý komplex jezdeckých kasáren, ve kterých byl dislokován 8. jezdecký pluk. Zmíněný prostor byl vojenskými objekty zastavěn v poslední dekádě devatenáctého století a k užívání jej armádní složky převzaly v roce 1895. Umístěnou jednotkou se stal 8. jezdecký pluk. Vojenským účelům objekty sloužily až do konce 50. let minulého století, kdy došlo k jejich postupnému bourání. Dnes se na většině prostoru nachází Masarykovo náměstí a obchodní centrum.

⁶⁴¹ Alois Hartman se stal jednou z klíčových postav komunistického hnutí v Pardubicích. Vzhledem k většímu množství pramenů a rozhovoru s jeho prasynovcem je této postavě věnována samostatná kapitola tvořící sondu do života konkrétní postavy východočeského komunistického hnutí.

infrastrukturu Československa. Zda se v tuto dobu jednalo o přehnané obavy, či zda se nebezpečí dalo považovat za reálné, lze odhadnout jen s obtížemi, je však nasnadě, že se ochraně strategicky důležitých objektů věnovala zvýšená pozornost. V případě Pardubic se vedle samotných vojenských lokalit jednalo zejména o rafinerii na západním okraji města a rozsáhlou továrnu na výbušniny v nedalekém Semtíně,⁶⁴² kde došlo k navýšení personálu určeného pro vnitřní ostrahu objektu a zároveň příslušná četnická stanice zajistila pravidelné obchůzky ozbrojených hlídek.⁶⁴³ V tomto případě se ozbrojená asistence v továrně vyskytovala až do počátku následujícího roku, kdy obavy z ozbrojeného útoku pominuly.⁶⁴⁴

Přibližně dva týdny před celostátním sjezdem strany se v Pardubicích uskutečnila krajská konference komunistické strany, na které se projednávaly závěry, a především úkoly stanovené na letním kongresu Kominterny. I zde se řečníci doslova předháněli v požadavcích na zvýšení aktivity komunistické strany, která se měla přenést mezi řadové dělníky. Komunisté se tak nejen v Pardubicích měli vydat do továren a dělnických čtvrtí a svou zvýšenou aktivitou zradikalizovat co největší

⁶⁴² Pardubická rafinerie minerálních olejů vznikla z popudu podnikatele židovského původu Davida Fanta, který se po úspěšném startu podnikání v oboru zpracování ropy na konci 19. století rozhodl založit velký průmyslový komplex. Vhodné místo našel na okraji Pardubic, kde se skloubila výhodná poloha na železnici, nedalekého vodního toku Labe a zároveň města s velkou průmyslovou základnou. Začátek provozu v Pardubicích se datuje do roku 1879 a postupně se Fantův podnik přeměnil na akciovou společnost, která v meziválečném období představovala jednoho z hlavních zaměstnavatelů v průmyslu v celém regionu.

P. BOROVEC, *Akciová společnost rafinerie minerálních olejů v Pardubicích*, in: Zprávy klubu přátel Pardubicka, 33, 1998, č. 5-6, s. 165-167.

TÝŽ, *Historie a současnost podnikání na Pardubicku*, Žehušice 2007.

Semtínská továrna na látky výbušné byla založena v roce 1920 a brzy se stala jednou z hlavních továren ve svém oboru na území Československa. Jednalo se o akciovou společnost s významným zastoupením zahraničního (především francouzského) kapitálu. V meziválečném období držela celou řadu monopolů na produkci specializovaných chemických látek, zejména výbušnin. Název Explosia začala továrna užívat roku 1934. Vedle Explosie ještě v průběhu dvacátých let vznikla sesterská společnost Synthesia. Obě společnosti po druhé světové válce tvořily základ Národního podniku Synthesia, chemické závody.

Tomáš JIRÁNEK – Hana STOKLASOVÁ, *Století v chemii – Synthesia 1920 – 2020*, Pardubice 2020.

K dalšímu studiu tématu se nabízejí například tituly M. Kohárové. Pro příklad uvádím následující:

M. KOHÁROVÁ, *Dějiny Explosie 1919 – 1945*, Pardubice 1992.

TÁŽ, *Monopolní výroba látek výbušných na území Československé republiky, lokalizace čs. akc. továrny na látky výbušné (Explosie) ve východních Čechách a význam pro region*, in: Evropa – kultura – region (Pardubice 2000), Sborník vědeckých prací Univerzity Pardubice, Pardubice 2001, s. 137-146.

TÁŽ, *Politicko-ekonomická orientace Československé republiky a její vliv na výrobu výbušnin jako součást zbrojního průmyslu*, in: Rozpad Rakouska-Uherska a fenomén versailleského systému ve střední Evropě, Sborník příspěvků ze stejnojmenné konference konané v Opavě 17. a 18. listopadu 1993, Opava, Vídeň 1997, s. 78-82.

⁶⁴³ SOKA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 14 (1924), č.j. 380, Zpráva okresního úřadu v Pardubicích ze dne 25. prosince 1924.

⁶⁴⁴ TAMTÉŽ, k. 15 (1925), č.j. 380, Zpráva četnické stanice v Rybitví ze dne 2. ledna 1925.

počet pracujících. Ruku v ruce s nastíněnou taktikou se pracující vrstvy měly odvrátit od sociální demokracie, které se stále více vyčítala malá aktivita a radikalita. Komunistické hnutí se podle řečníků mělo zároveň zbavit všech pravých i levých úchylek, jinými slovy měla být dodržována jednotně nastolená linie vedoucí k bolševizaci strany. Svým způsobem zajímavou myšlenkou se stala teze, že je sice pozitivní skutečností, že KSČ je masovou stranou s poměrně širokou členskou základnou, což ji však na druhou stranu oslabuje, neboť se tím v komunistickém hnutí stále udržují zbytky sociálně demokratických skupin, které sice stály na počátku dvacátých let u rozštěpení sociální demokracie a vzniku KSČ, ale v nynější době již nedosahovaly požadované radikality. Řečníci promluvili zcela jasně: „Sjezd odsoudil pravé úchyly, zrovna tak jako ultralevé. Že je strana v Československu stranou masovou, tj. dobrá stránka, ale to je také chyba, poněvadž masová strana jest ovládána zbytky soc. demokratickými.“⁶⁴⁵ Zmíněnou adresnou kritiku Kominterny pak předáci KSČ alespoň navenek uznali jako zcela oprávněnou. V závěrečné obsáhlé rezoluci tak úkoly pro nejbližší období i následující měsíce zazněly jasně: „Jsme si plně vědomi vážného úkolu, který nás čeká, a proto musíme žádati železnou disciplínu v organisacích a krajní obětavost a pohotovost všech příslušníků strany. [...] neuznáváme ve straně žádných směrů ať levých či pravých, neb v době postupující reakce a nástupu kapitalistického, jakékoliv tříštění a oslabování sil pokládáme za neodpustitelnou vinu spáchanou na zájmech dělnické třídy.“⁶⁴⁶

Novou strategii tak komunistická strana zveřejnila, úkoly byly stanoveny, zůstala však otázka, do jaké míry se podaří přeměnit plamenná slova v realitu. Do následujícího období roku 1925 tak místní komunistická organizace vstoupila z pozice politické síly, které se věnovala zvýšená pozornost. Pardubičtí komunisté se pokoušeli aktivizovat skupiny pracujících a zároveň se vyjádřit k celostranickým otázkám týkajícím se například pokusu o vyvolání rozsáhlého stávkového hnutí či následné personální krize včetně tzv. bubníkiády, řešené jako jeden z hlavních bodů na celostátním sjezdu KSČ v září zmíněného roku. Na stránkách Rudého východu se objevila rozsáhlá úvaha shrnující úkoly pro následující období. Z textu vyplynulo zcela jasně:

⁶⁴⁵ *Krajská konference IV. kraje kom. strany v Pardubicích*, Rudý východ, roč. VI/1924, č. 43 ze dne 23. října 1924, s. 2.

⁶⁴⁶ Resoluce přijatá na krajské konferenci 19. října 1924. Text se následně objevil na stránkách Rudého východu.

Krajská konference IV. kraje kom. strany v Pardubicích, Rudý východ, roč. VI/1924, č. 43 ze dne 23. října 1924, s. 3.

„Jednou z nejdůležitějších součástí bolševizace strany je změna metod výchovné práce. Je nutno, aby naše výchovná práce byla systematictější, více se přimykala k denní organizační práci a byla prováděna ne snad nějakou zvláštní „složkou“, jíž se namnoze stával Proletkult, nýbrž aby byla prováděna přímo v našich buňkách a organizacích. [...] Naše výchova musí být vždy v těsné souvislosti s denními hospodářskými starostmi dělníků a s denními politickými otázkami. Tak bude možno věnovati ve výchovné práci více místa politice, než dávalo se dosud, a přece vyhnouti se úskalí tzv. „vysoké politiky“, před níž mají naši funkcionáři v místních organizacích strach. [...] Naším cílem jest vychovat proletářské třídní bojovníky a ozbrojiti je všemi vědomostmi, kterých v třídním boji potřebují.“⁶⁴⁷

Konkurenční stranické deníky, zejména *Východočeský obzor*, naopak mluvily o rozvratu v rámci komunistické organizace. I přes značné vnitřní rozpory v KSČ však bylo přání otcem myšlenky. Přesto je pro ilustraci krátká citace na místě: *“Fakt je ten, že komunistická strana stojí v naprostém katastrofálním rozvratu a není nikoho, jenž tomuto rozvratu by mocnou osobní autoritou mohl zabrániti. Rozum hlásí se v řadách komunistických k svému právu. Toto je zárukou příznivého vývoje na prospěch celkového hnutí dělnického v době budoucí.”*⁶⁴⁸ Později pak úvahu na podobné téma zveřejnil Bohumil Laušman, který v době vnitrostranické krize KSČ psal takto: *„Rozklad komunistického hnutí u nás dal se ostatně už dávno předvídat, a to prostě ze dvou příčin. Jednak proto, že v dobách revolučního kvasu přišli do komunistické strany živlové, kteří komunisty a revolucionáře nikdy nebyli. [...] A druhá příčina leží v inteligenci našeho dělnictva, které dnes už jasně vidí, že má být slepým nástrojem dobrodružné politiky moskevské, že politická taktika komunistické strany svými experimenty, hazardérstvím a pučismem pro ně ničeho nevykonala.”*⁶⁴⁹

Pardubičtí komunisté se v rámci své agitační práce začali více soustředit také na oblast tzv. Karantény. V průběhu roku 1925 zde začal vycházet ilegální časopis *Karanténa*⁶⁵⁰ nesoucí poněkud ironický podtitul *Orgán nádherně bydlících obyvatelů*

⁶⁴⁷ *O nových metodách výchovné práce*, Rudý východ, roč. VI/1925, č. 11 ze dne 12. března 1925, s. 2.

⁶⁴⁸ *Rozvrat v komunistické straně*, *Východočeský obzor*, roč. XXI/1925, č. 8 ze dne 26. února 1925, s. 1.

⁶⁴⁹ *Neodvislí komunisté*, *Východočeský obzor*, roč. XXI/1925, č. 24 ze dne 18. června 1925, s. 1.

⁶⁵⁰ Časopis vycházel podle dochovaných zpráv uvedených v inventáři příslušného fondu Národního archivu v Praze do roku 1930. Avšak fyzicky se dochovalo pouze citované úvodní číslo. Není tak bohužel možné dále sledovat vývoj komunistické agitace prostřednictvím této tiskoviny ani rekonstruovat případná protipatření policejních či správních orgánů.

NA Praha, f. Tisková sbírka ilegálních časopisů KSČ 1925-1938, inventář číslo 1467, s. 49.

pardubické karantény z roku 1915. V prvním čísle se na první straně objevilo agitační provolání vysvětlující důvod vydávání této tiskoviny: „Tento strojem psaný list bude věnován vám, obyvatelům pardubické Karantény. Jest psaný vašimi spolubydlícími, těmi, které buržoasie města vyštvala do těchto míst, aby se nemusela dívat na vaši bídu, a proto umístila vás do baráků, kam by nedala ani svůj dobytek.“⁶⁵¹ Autoři, kteří v listu nejsou podepsáni a jejich jména se neobjevují ani v jiných archivních pramenech, demagogicky a zcela v duchu komunistické rétoriky staví hmotnou nouzi a tíživé životní podmínky obyvatel této části Pardubic do rozporu se sociálním postavením majetnějších vrstev pardubické společnosti nepřesně označovaných pardubickou buržoazií. Nouzové bydlení v dřevěných příbytcích označují za úmyslné utlačování nejchudší vrstvy obyvatel: „Za Rakouska do baráků vozili nemocné, za republiky dávají sem zdravé, aby onemocněli. [...] Dřevěné baráky stavěné jen na 5 roků se pomalu rozpadávají [...] a zůstává jen bída a utrpení těch, kteří jsou nuceni zde bydlet.“⁶⁵²

5.4.5 Předvolební kampaň a parlamentní volby v roce 1925

Vedle tradičních oslav 1. máje se hlavními předvolebními akcemi roku 1925 opět staly voličské schůze a veřejné tábory lidu, na kterých se však na rozdíl od předchozího období objevilo více představitelů ústředního vedení komunistické strany. Také jeden z čelných ideologů strany Alois Muna opakovaně navštívil Pardubice, a kromě veřejných vystoupení předal místním představitelům instrukce nejen pro předvolební kampaň.

Oslavy svátku práce se tentokrát odehrály především pod širým nebem v prostoru Na Olšinkách⁶⁵³ a podle policejních zpráv se jich zúčastnilo téměř osm set osob.⁶⁵⁴ Podobně jako konkurenční sociální demokracie uspořádali i komunisté manifestační průvod městem, který následně zamířil ke sportovnímu areálu. Zde k posluchačům

⁶⁵¹ TAMTÉŽ, k. 13, i.č. 274, úvodní číslo tiskoviny Karanténa, nedatováno.

⁶⁵² TAMTÉŽ.

⁶⁵³ Na Olšinkách (či také Olšinka, Olšinky) je prostor na levém břehu řeky Chrudimky, který je přibližně vymezen z jihu železniční tratí a ze severu Jahnovou ulicí. V minulém a předminulém století to byl prostor, kde se neregulovaná Chrudimka opakovaně vylévala z břehů. Prostor sloužil jako cvičiště či místo pro pořádání větších společenských, kulturních či politických akcí.

⁶⁵⁴ SOKA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 15 (1925), č.j. 309, Zpráva o průběhu komunistického tábora lidu ze dne 1. května 1925.

promluvil komunistický poslanec Národního shromáždění Jaroslav Blažek⁶⁵⁵ s projevem „*Boj proti drahotě a za zvýšení mezd pod vedením zbolševizované komunistické strany*“. Podle nově přijaté taktiky se jednalo o unifikované téma, které všem krajským sekretariátům rozeslal ústřední výbor strany. Místní organizace měly za úkol se svými členy na toto téma promluvit a připravit posluchače na hlavní projev, se kterým jednotlivé regiony objížděli komunističtí představitelé z řad poslanců umně využívající výhod poslanecké imunity. V zachycených instrukcích ústřední výbor strany nabádá místní organizace, aby zdůraznily dvojí význam oslav svátku práce. Jednak se mělo jednat o připomenutí boje za práva pracujícího proletariátu a z dlouhodobého hlediska postupnou snahu o zlepšení sociálních a materiálních poměrů pracujících, za druhé se měl položit důraz na aktuální situaci v komunistickém hnutí. Cesta k bolševizaci strany, kterou nastoupilo vedení KSČ, vyžadovala maximální unifikaci místních a krajských organizací, a především aktivizaci jejich politického úsilí. Stále se objevoval požadavek na vytvoření jednotné levicové fronty, avšak zároveň zcela zásadně rezonovala direktiva o využití ostatních levicových proudů jen jako prostředku pro získání širší členské a voličské základny. Komunistická strana měla stále více přejímat ústřední úlohu v levé části politického spektra: „*Jakožto aktuální heslo pro letošní 1. máj budiž zdůrazněn boj proti drahotě, proti zbídačení a za vyšší mzdy. [...] Při tom musí se vyzdvihnouti, že tyto požadavky nikterak nenahrazují boj za náš konečný cíl, totiž svržení kapitalistické společnosti, naopak, že jsou jeho součástí. [...] Taktika jednotné fronty práce pro posilu hnutí závodních rad, kampaň pro odborovou jednotu jsou nejlepšími prostředky získati pro nás masy. [...] Tento tak těžký a obětivný boj může dělnictvo probojovat jenom když bude stát v jeho čele pevná, cílevědomá, ocelová strana komunistická – strana zbolševizovaná.*“⁶⁵⁶ Vedle obsahové stránky projevů prezentovaných během oslav prvního máje kladli komunisté značný důraz na vizuální stránku. Oproti předchozímu období lze zaznamenat větší množství transparentů a standart opět s unifikovanými hesly, jejichž seznam putoval z ústředí společně s výše zmíněnými obsahovými direktivami. Přítomní se tak mohli „pokochat“ výroky typu: „*Vrcholem kapitalistické*

⁶⁵⁵ Jaroslav Blažek (1882 – ???) – sociálně demokratický a následně komunistický politik. Pocházel ze severních Čech a po vzniku samostatného státu byl zaměstnán na železnici. Do politiky vstoupil v řadách sociální demokracie, za kterou získal poslanecký mandát v parlamentních volbách roku 1920 (kandidoval za VI. volební kraj). Ve vnitrostranických sporech se přiklonil na stranu marxistické levice, a ještě v průběhu tohoto volebního mandátu přešel do KSČ.

⁶⁵⁶ SOKA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 15 (1925), č.j. 302, Direktiva komunistického ústředí jako příloha oběžníku Prezidia Zemského úřadu v Praze ze dne 25. dubna 1925.

konsolidace jest střelení do dělníků.“; „Pryč s diktaturou Živnobanky, ať žije diktatura proletariátu.“ nebo značně agresivními: „Zkuste dát dělníkům do ruky zbraně, vědí, proti komu je obrátí.“ nebo „Krev naše prolévaná katy, my oplýváme slzami, však přijde jednou den odplaty, a potom budeme soudit my.“⁶⁵⁷⁶⁵⁸

Nedlouho před započítím hlavní části předvolební kampaně do Pardubic zavítal již zmíněný Alois Muna. Oproti předchozí návštěvě regionu, během které se věnoval lázeňským procedurám v nedalekých Lázních Bohdaneč, se tentokrát zabýval stranickou politikou. Během své dvoudenní návštěvy pobýval u jmenovce Hartmana v jeho hostinci v Zámecké ulici. Muna zde probíral personální změny v místní komunistické organizaci, které provázely nastoupenou bolševizaci strany od ústředí po každou místní buňku. V tomto případě se jednalo o případném vyloučení Karla Richtera a Václava Stádníka ze strany.⁶⁵⁹ I když k jejich odchodu z komunistické strany zatím nedošlo, jednalo se o jasný důkaz dohledu ústředních orgánů nad fungováním strany v regionech.⁶⁶⁰ Nebylo to poprvé, co se v tomto roce Muna v Pardubicích objevil. Na počátku června se stal hlavním řečníkem na hojně navštívené schůzi proběhnuvší v hotelu U Zlaté štiky.⁶⁶¹ Kromě tradiční kritiky aktuální hospodářské a sociální politiky současné vládní koalice se řečník snažil přítomné přesvědčit, že Evropou obchází nebezpečí nového válečného konfliktu. To však neviděl v rozpínavosti totalitní ideologie na východě kontinentu, nýbrž proklamovanou hrozbou byly podle jeho slov západní „kapitalistické“ státy v čele s Francií a Velkou Británií: *„Kapitalisté v celé Evropě mohou udržeti svůj režim jedině tím, že zotročí dělnickou třídu a uloží jí, aby nesla nejen břemena válečná, ale i břemena nového zbrojení. [...] Pro kapitalismus jest největším nebezpečím Svaz socialistických sovětských ruských republik [nesprávné označení Sovětského svazu bylo v této podobě použito řečníkem – pozn. autora]. Rusko stává se dnes magnetem evropského dělnictva. [...] Tento vzrůst Ruska nemůže kapitalismus*

⁶⁵⁷ TAMTÉŽ, č.j. 288, Soubor doporučených hesel pro oslavy Svátku práce jako příloha oběžníku Prezidia Zemského úřadu v Praze ze dne 15. dubna 1925.

⁶⁵⁸ Uvedené verše byly součástí písně z 80. let 19. století Rudý prapor, jejímž autorem je Bolesław Czerwieński, polský socialistický básník a novinář.

⁶⁵⁹ Václav Stádník se stal jedním z představitelů zbolševizovaného proudu v pardubické KSČ, přičemž byl aktivní především po roce 1925. V témže roce kandidoval do poslanecké sněmovny. Na konci roku 1927 z Pardubic odešel do Kladna a na jeho místo jednoho z redaktorů *Rudého východu* přišel Josef Žalský.

⁶⁶⁰ SOKA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 15 (1925), č.j. 349, Zpráva četnické stanice v Pardubicích ze dne 29. května 1925.

⁶⁶¹ TAMTÉŽ, č.j. 380, Zpráva o průběhu komunistické schůze v Pardubicích ze dne 4. června 1925.

*potřebovati, a proto organisuje kapitalistický svaz celé Evropy proti Rusku.*⁶⁶² Představitelé Československa výrazně kritizoval za postoj, v němž se vyhradili proti bolševickému režimu v Sovětském svazu, a naopak se pokoušel o politické sblížení s okolními státy, zejména s Polskem: „Československo místo aby hledalo cestu do Ruska jako svého výborného odbytiště, uzavírá smlouvu s Polskem proti Rusku.“⁶⁶³

Počet veřejných vystoupení pořádaných nejen komunistickou stranou postupně narůstal. S blížícím se podzimem a vyhlášením přesného termínu parlamentních voleb se agitační činnost kandidujících stran a hnutí výrazně zvýšila. Z občasných setkání přibližně jednou za měsíc se číslo uspořádaných schůzí a setkání zvýšilo několikanásobně. Podle dochovaných zpráv se nejaktivněji k volební kampani postavila námi sledovaná komunistická strana. Její taktikou bylo v pardubickém regionu uspořádat v podstatě každý den minimálně jednu schůzi, přičemž hlavní pozornost se logicky soustředila na samotné Pardubice.⁶⁶⁴

Jeden z posledních pokusů, jak na svou stranu získat nerozhodnuté voliče, podnikli komunisté týden před volbami. Na neděli 8. listopadu svolali do centra města veřejný tábor lidu, na kterém promluvili poslanceští kandidáti – Josef Blažek a Emilie Suchardová. Díky značné nepřízni počasí se akce nezúčastnilo tolik posluchačů, kolik si komunisté představovali, přesto vystoupení Emilie Suchardové v konečném důsledku přineslo další rozjitření již tak bouřlivé předvolební atmosféry. Komunistické kandidátce na poslankyni totiž již v květnu 1925 uložil Zemský trestní soud v Praze třítydenní trest odnětí svobody za porušení Zákona na ochranu republiky. Když k tomu přičteme drobnější tresty uložené Krajským soudem v Mostě a soudem ve Slaném, došla příslušným orgánům trpělivost. Okresní soud v Pardubicích nařídil na základě příkazu pražského nadřízeného soudu, aby četnická stanice v Pardubicích Emilii Suchardovou zadržela, předvedla k výslechu a následně k výkonu uložených trestů.⁶⁶⁵ Zadržení komunistické kandidátky těsně před parlamentními volbami vyvolalo nejen v Pardubicích značný rozruch, a především KSČ se celou situací pokusila pomocí svých tiskových orgánů využít v závěrečných dnech předvolební kampaně. Zajímavou komparaci nakládání s fakty a jejich prezentování veřejnosti

⁶⁶² TAMTÉŽ.

⁶⁶³ TAMTÉŽ.

⁶⁶⁴ TAMTÉŽ, č.j. 745, Zpráva o průběhu předvolební kampaně v Pardubicích ze dne 7. listopadu 1925.

⁶⁶⁵ TAMTÉŽ, č.j. 5229, Výnos Okresního soudu v Pardubicích ze dne 16. listopadu 1925.

přináší srovnání úřední zprávy a ohlasů v regionálním tisku. Stručné a věcné úřední hlášení přináší následující popis: „*Toho dne byla totiž po 12. hod. polední předvedena zdejší četnickou stanicí k nastoupení trestu Emilie Suchardová z Kladna, která je komunistickou stranou ve zdejším kraji kandidována do poslanecké sněmovny na čtvrtém místě. Předvolání stalo se na příkaz Okresního soudu v Pardubicích, který o výkon trestu byl dožádán Zemským trestním soudem v Praze. [...] Když dostavil se vykonávající četnický strážmistr do bytu komunistického redaktora Stádníka, kde Suchardová byla ubytována, prohlásila se tato nemocnou a byla teprve po ohledání soudním lékařem za pomoci dozorkyně vězňů povozem dopravena do vězení.*“⁶⁶⁶ Poněkud prorocky úřední zpráva končí obavou, aby komunisté sice zákonné, avšak ne příliš dobře načasované uplatnění práva na jednu z kandidátek úspěšně nevyužili ve své agitaci: „*Případ tento neměl za následek nějaké porušení klidu, jest zde však důvodná obava, že ho s úspěchem bude použito pro agitaci ve prospěch komunistů.*“⁶⁶⁷ Komunistický tisk nabízenou šanci beze zbytku využil a zanedlouho se na stránkách *Rudého východu* i celostátního *Rudého práva* objevily zprávy o domnělém útlaku KSČ. *Rudé právo* přineslo v článku *Ženy voličky...* vlastní verzi případu: „*Soudružka Suchardová námahou řady schůzí v Pardubicích ochuravěla a musela ulehnouti. [...] Pardubičtí četníci však vytáhli soudružku Suchardovou z postele a posadili ji do připraveného kočáru a odvezli ji do vazby pardubického soudu. [...] Přednosta pardubické politické správy dobře věděl, že se nejedná o případ obyčejný, nýbrž o případ, na němž ministrům Švehlovi a Malypetrovi zvláště záleží. Pardubická župa je totiž pro koalici zvláště důležitá, poněvadž tam kandidují tři ministři. [...] Ani čtyři dny do dne volby nemohla býti ponechána na svobodě, přestože onemocněla. Dobře! Takovéto jednání zburcuje voliče proti koalici více, než kdyby soudružka Suchardová mohla vykonati ještě řadu schůzí. [...] Dejte v neděli všude odpověď na švehlovsko-malypetrovskou politiku mstivosti. Dostavte se všude hromadně k volbám a volte komunisticky!*“⁶⁶⁸

Ještě agresivněji a s větší dávkou populismu a celé události „informoval“ *Rudý východ*. „*Do bytu krajského tajemníka soudruha Stádníka dostavil se v úterý časně z rána četnický strážmistr, aby zatkl a předvedl do kriminálu soudr. Suchardovou.*

⁶⁶⁶ TAMTÉŽ, č.j. 764, Zpráva o průběhu parlamentních voleb v Pardubicích ze dne 14. listopadu 1925.

⁶⁶⁷ TAMTÉŽ.

⁶⁶⁸ *Ženy voličky, dejte v neděli odpověď na zatčení slepé soudružky Suchardové!* *Rudé právo*, roč. VI/1925, č. 263 z 12. listopadu 1925, s. 3.

*Soudr. Suchardová nemocná v posteli a nemohla proto s četníkem jíti. [...] A tak bylo ze strany četnického strážmistra učiněno opatření a soudr. Suchardová odvezena přímo z postele povozem do žalární kobky. Koaliční vláda [...] chce tímto způsobem umlčeti naše agitátory a kandidáty. [...] Činem tímto naše soudružská veřejnost jest krajně pobouřena a protestuje tímto proti tomuto systému znemožňování mluvíti našim kandidátům tím, že jsou vrháni do žalárních kobek. [...] Soudr. Suchardová při odchodu do žalární kobky poslala všem soudruhům a soudružkám svůj proletářský pozdrav s horoucím přáním, aby její nepřítomnost nahradili tím usilovnější prací a agitací.*⁶⁶⁹

Podobně agresivní mediální kampaň vyvolala v úředních kruzích další šetření, které potvrdilo, že celá záležitost je komunistickou stranou zneužita v účelovou předvolební agitaci. Předvedení Emilie Suchardové se událo přesně v intencích zákona a zejména se nejednalo o svévolné rozhodnutí pardubické politické správy či nařízení ministerského předsedy Švehly či ministra Malypetra, nýbrž příkaz k zadržení vydal pardubický okresní soud na základě zmíněného výnosu nadřízené soudní instance v Praze. Kandidátka Suchardové si tak měla v pardubické věznici odpykat třítýdenní trest za porušení příslušných paragrafů Zákona na ochranu republiky. Ihned po tomto pobytu v nápravném zařízení ji čekaly další dva týdny za mřížemi ze stejného důvodu. Ani dříve uložený trest za stejný prohrěšek proti československým zákonům si totiž Suchardová neodpykala.⁶⁷⁰

Přes tuto aféru proběhly parlamentní volby v Pardubicích v relativním klidu a volební výsledky ukázaly rozložení politických sil ve prospěch levicových stran. Ve volbě do poslanecké sněmovny se z více než patnácti tisíc oprávněných voličů dostavilo k volebním urnám téměř devadesát dva procent. Po odečtení neplatných volebních obálek si politická uskupení rozdělila téměř čtrnáct tisíc hlasů, z nichž nejvíce získali národní socialisté – 3151 hlasů. Následovala je strana komunistická a s téměř totožným ziskem i strana sociálně demokratická – 2326 respektive 2323 hlasů.⁶⁷¹ Na

⁶⁶⁹ *Kandidát naší strany soudr. Suchardová zatčena*, Rudý východ, roč. VI/1925, č. 46 ze dne 12. listopadu 1925, s. 1.

⁶⁷⁰ SOKA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 15 (1925), č.j. 766, Zpráva četnické stanice v Pardubicích ze dne 15. listopadu 1926.

⁶⁷¹ Ve druhém volebním kraji, kam patřily také Pardubice, tvořilo kandidátní listinu do poslanecké sněmovny jedenáct osob a do senátu devět osob.

Do poslanecké sněmovny za KSČ kandidovali:

1. Jaroslav Blažek, dělmistr čsl. státních drah, Louny;
2. Alois Novák, tajemník MVS, Pardubice-Jesničánky;
3. Franz Neixner, textilní dělník, Králíky;

čtvrtém místě se umístila národní demokracie (2228 odevzdaných volebních lístků) a přes tisíc hlasů získala ještě strana lidová a živnostenská (1272 hlasů; 1184 hlasů).⁶⁷² Poměrně zajímavý je malý úspěch agrární strany, která nezískala ani pět stovek hlasů. Ani Národní strana práce, která se měla stát demokratickou alternativou pro levicově zaměřené voliče sympatizující s politikou Hradu, ve východočeské metropoli výrazně neuspěla. V samotných Pardubicích tak komunisté získali více než šestnáct a půl procenta odevzdaných hlasů, což poměrně výrazně přesáhlo celorepublikový průměr třinácti procent. V celém pardubickém volebním kraji však výsledky tak úspěšné nebyly, komunisté získali necelých devět procent hlasů a do poslaneckých lavic žádný poslanec neputoval. Jasně se tak ukázalo, že v průmyslových Pardubicích, kde byl podíl dělníků a dalších manuálně pracujících vyšší, zaznamenali komunisté výrazně lepší volební výsledek než v ostatních částech pardubického volebního kraje, které měly spíše agrární charakter.

Podobná čísla lze zaznamenat i u výsledků volby horní komory. Své volební právo uplatnila opět naprostá většina oprávněných voličů, vždyť svůj hlas odevzdalo téměř devadesát tři procent z nich. Výsledek pro jednotlivé strany přibližně kopíroval výsledky do dolní komory. Platných lístků se v urnách objevilo přibližně 11 600, z nichž nejvíce získali opět národní socialisté (2613). Výrazně méně obdrželi sociální demokraté (1924) a komunisté (1791). Oproti volbám do poslanecké sněmovny hegemonii levicových stran značně narušila národní demokracie, která získala 1971

-
4. Emilie Suchardová, soukromnice, Slaný;
 5. Josef Freudl, tkadlec, Ústí nad Orlicí;
 6. Josef Šaršoun, krejčí, Heřmanův Městec;
 7. Jiří Dušek, kovodělník, Pardubice;
 8. Josef Novotný, domkář, Skutíčko;
 9. Josef Grande, soustružník, Pardubice;
 10. Wenzel Haufe, tkadlec, Prostřední Libchavy (dnes součást obce Libchavy);
 11. Václav Stádník, tajemník a redaktor, Pardubice.

SOKA Pardubice, f. MÚ PCE, k. 126, kandidátní listina KSČ od poslanecké sněmovny z roku 1925.

Do senátu za KSČ kandidovali:

1. František Hlávka, strojuvůdce, Hradec Králové;
2. Karel Culek, domkář, Jesničanky;
3. Alois Runštuk, živnostník, Třebechovice pod Orebem;
4. František Pilný, obuvník, Nemošice;
5. August Birke, textilní dělník, Broumov;
6. Eduard Hnát, skladník, Úpice;
7. Josef Kašpar, obuvník, Holice;
8. Emanuel Švagerka, hostinský, Hradec Králové;
9. Hubert Bartoshek, tkadlec, Králíky.

TAMTÉŽ, kandidátní listina KSČ od senátu z roku 1925.

⁶⁷² SOKA Pardubice, Pamětní kniha, s. 513.

hlasů. Přes tisíc hlasů se ještě dostali lidovci (1098) a živnostenská strana (1039).⁶⁷³ V senátních volbách v samotných Pardubicích komunisté získali dokonce přes patnáct procent hlasů. I když v součtu celého volebního kraje se opět volební úspěch snížil, do senátorského křesla byl zvolen František Hlávka.

Přesto první parlamentní volby, kterých se komunistická strana zúčastnila, přinesly relativní úspěch. KSCČ se ukázala jako životaschopná politická síla, které se sice dosud nepodařily splnit hlavní programové body nastíněné Kominternou, přesto se však i ve východních Čechách a zejména v průmyslových Pardubicích na politické scéně etablovala. Potvrdila tak svou pozici z předchozích obecních voleb a zůstala politickou silou, která ukázala dostatek síly k ovlivňování regionální politiky v Pardubicích. Tolik pregnantní volební matematika. Hodnocení dosažených výsledků samozřejmě proběhlo také v rámci jednotlivých stran a veřejnosti se představilo zejména na stránkách tisku. Opět necháme promluvit redaktory *Rudého východu*, kteří v několika povolebních vydáních mluvili o vítězství komunistické strany. Vedle očekávaných komentářů o posilování KSCČ se komunisté vyjádřili také ke skutečnosti, že značné množství hlasů obdržely i konkurenční strany levé části politického spektra.

V prvním povolebním čísle *Rudého východu* si ve čtvrtek 19. listopadu čtenáři přečetli o úspěchu komunistické strany přes snahu politických konkurentů napříč politickým spektrem a zároveň o nutnosti udržení nastoupené stranické linie směrem k vládě dělnické třídy – rozuměj diktatuře proletariátu: „*Volební boj jest skončen vítězně pro komunistickou stranu. Všechny naděje našich nepřátel, všechny pomluvy a útoky nebyly nic platny a naši nepřátelé jsou zklamáni. Komunistická strana československá vyšla z nedělních voleb jako nejsilnější dělnická strana a jako druhá strana v republice vůbec. [...] Komunistická strana stojí zde pevná, neotřesená a pevně semknutá k dalším zápasům a bojům za vítězství dělnické třídy. Boj ještě není dobojován, ještě si zabojujeme. Toho jsme si všichni vědomi.*“⁶⁷⁴ Po dalších ódách na rostoucí sílu a vliv komunistického hnutí se objevily také i před volbami opakující se požadavky na vylepšení organizační struktury strany do dalšího období: „*Nyní po vítězství volebním do vítězství organizačního. Naši soudruzi a soudružky musí se spojit do proletářské rodiny – do organisace. Zakládejte v každém místě*

⁶⁷³ TAMTÉŽ.

⁶⁷⁴ *Vítězství komunist. strany*, Rudý východ, roč. VI/1925, č. 47 ze dne 19. listopadu 1925, s. 1.

naše politické a odborové organisace.“⁶⁷⁵ Nechyběla ani bojovná provolání v duchu hesel Kominterny: „Do boje soudruzi a soudružky! Z obrany přejdeme k útoku! Útokem k vítězství! Sláva komunistické internacionále!“⁶⁷⁶

V dalším čísle se objevilo pokračování komentářů nastalé povolební situace. Jelikož komunistickou stranu volil téměř milion oprávněných voličů, pasovala se podle volební matematiky do pozice hlavní levicové síly. Stále však nedokázala splnit požadavky Kominterny, aby ostatní levicové strany v čele se sociálními demokraty zmizely z politického kolbiště či alespoň se dostaly na samotný okraj zájmu voličů a aby si tak po vzoru Sovětského svazu otevřela cestu k nastolení vlády jedné strany: „Milion dospělých a třídně uvědomělých příslušníků pracující třídy ukázal volbou komunistů pochopení, že jediným východiskem z hospodářských i politických krisí je dobytí revoluční vlády dělníků a pracujících rolníků. [...] Jsou zde však miliony jiných příslušníků pracující třídy měst a venkova, které tohoto třídně-revolučního pochopení dosud nemají.“⁶⁷⁷ Sami komunisté razantně odmítli možnost vstoupit do rodící se koaliční vlády, což deklarovali prohlášeními typu: „Ústřední výbor komunistické strany vydal provolání, v němž odmítl novinářské výzvy sociálních demokratů a českých socialistů ke vstupu do vlády. Komunisté nepůjdou do vlády buržoasního státu. Jejich úkolem je vybojovat stát dělníků a rolníků, a ne dodávat ministry státu buržoasnímu.“⁶⁷⁸ Naopak zazněly výzvy k mimoparlamentnímu boji a nepolevující snaze o vytvoření jednotné fronty pracujících pod komunistickou zástavou: „Na otázku, co nyní, prohlašujeme především, že ze všeho nejdůležitější jest vybudování jednotné fronty pracujícího lidu mimo parlament. V samotném parlamentu nemůže býti nic dobytého pro dělníky a rolníky, nebude-li organisován hromadný tlak zvenčí.“⁶⁷⁹ Tuto strategii v Pardubicích měla potvrdit i krajská konference komunistické strany naplánovaná na samotný počátek následujícího roku.⁶⁸⁰

⁶⁷⁵ TAMTÉŽ.

⁶⁷⁶ TAMTÉŽ.

⁶⁷⁷ *Pracujícímu lidu měst a venkova!* Rudý východ, roč. VI/1925, č. 48 ze dne 26. listopadu 1925, s. 1.

⁶⁷⁸ *Vláda dělníků a rolníků a „vstup do vlády“*, Rudý východ, roč. VI/1925, č. 49 ze dne 3. prosince 1925, s. 1.

⁶⁷⁹ *Pracujícímu lidu měst a venkova!* Rudý východ, roč. VI/1925, č. 48 ze dne 26. listopadu 1925, s. 1.

⁶⁸⁰ *Všem místním buňkám K.S.Č. ve IV. kraji*, Rudý východ, roč. VI/1925, č. 51-52 ze dne 22. prosince 1925, s. 1.

5.5 Cestou bolševizace do V. sjezdu KSČ (1926-1929)

5.5.1 Krajská konference a zintenzivnění veřejné činnosti

Druhá polovina dvacátých let, která byla komunisty nazvána obdobím dočasné stabilizace kapitalismu, čímž se v podstatě komunisté zbavili nálepky strany, která dosud nesplnila své programové cíle v podobě nastolení diktatury proletariátu, započala v Pardubicích krajskou konferencí. V posledním čísle *Rudého východu* se objevila pozvánka do restaurace U Pernštýna, kde se již třetího ledna mělo konat setkání delegátů celého IV. kraje. Na zmíněnou krajskou konferenci vyslaly po jednom delegátovi všechny místní organizace i jednotlivé buňky. Z předem zveřejněného programu se mělo jednat především o strategii na další období s ohledem na výsledek proběhnuvších parlamentních voleb. Nejen východočeským komunistickým hnutím výsledky voleb do obou komor československého parlamentu silně rezonovaly a řadoví členové byli zvědaví, jak se k nespornému volebnímu úspěchu jejich strana postaví.

Celkovou zprávu o stavu hnutí ve IV. komunistickém kraji přednesl Václav Stádník, přítomným také poreferoval o stavu přidružených organizací v podobě ženské či mládežnické organizace KSČ. Také druhý řečník – František Dobrovolný – vyzdvihl fungování komunistické strany včetně pravidelně vycházející tiskoviny *Rudý východ* a zároveň neopomněl zmínit z komunistického pohledu neopodstatněnou perzekuci ze strany státu i ostatních politických stran. Všesjezdový výbor shrnul do tradičně bojovné rezoluce, kterou opět tradičně účastníci konference jednomyslně schválili: „Vítězství komunistické strany ve volbách přivádí buržoasii a její pomahače do stavu běsnění. Persekucemi má dokázati to, co již nemohl zdolati Malypetr. Kriminály (demokratické republiky) plní se poctivými dělníky a vládní teror nezastavuje se ani před zrušením poslanecké imunity. [...] Na dělnictvu spočívá pak veliký dějinný úkol dorazit hnijící kapitalistickou mrchu. Každá persekuce a teror musí nás najíti připraveny k boji za vítězství a osvobození dělnické třídy.“⁶⁸¹

Na druhou stranu podle předem stanovených direktiv ústředního výboru KSČ zazněla kritika z nedostatečného rozšíření komunistických buněk do průmyslových podniků a stále značného podílu levicově nikoli však komunisticky organizovaných dělníků.

⁶⁸¹ *Mimořádná konference našeho kraje*, *Rudý východ*, roč. VII/1926, č. 2 ze dne 7. ledna 1926, s. 1.

V duchu jednotné fronty, která však měla být pod vedením a kontrolou KSČ, se všechny místní a závodní organizace měly zaměřit na získání nových členů, a především na přesun co největší části členské základny z ostatních levicových stran pod křídla KSČ. Dosavadní činnost v tomto směru shledal krajský výbor jako nedostatečnou a málo aktivní: *„Otázka přebudování strany do závodů v našem kraji jest prováděna tempem nedostatečným. Tomuto nedostatku jest nutno nejrychlejším způsobem odpomoci a všechno úsilí všech soudruhů musí býti věnováno řádnému přebudování strany. Nesmí býti jeden důležitější závod, kde by nebyla naše buňka řádně vybudována a plnící svoji povinnost. [...] Členové buněk musí býti stále v kontaktu s dělníky jiného politického smýšlení, jakož i s dělníky indifferntními a tyto přesvědčovati o správnosti komunistického postupu a method.“*⁶⁸² V závěru mimořádné konference bylo zvoleno nové vedení IV. kraje, přičemž krajským důvěrníkem se stal Karel Richter.

Viditelným projevem zintenzivnění činnosti pardubických komunistů se v následujících dvou letech stal značně zvýšený počet veřejných schůzí, ale také nárůst počtu krajských setkání, konferencí či tradičních akcí, zejména oslav svátku práce a připomínání výročí bolševického převratu v Rusku či úmrtí V. I. Lenina.

Zatímco na počátku roku 1926 se v Pardubicích konala mimořádná a narychlo svolaná konference mapující výsledky parlamentních voleb, v květnu se delegáti sešli na řádné konferenci.⁶⁸³ Z jednání vzešla dvě témata, kterým se ve své agitační činnosti měli komunisté v regionu věnovat nejvíce. Vedle prohloubení snahy o vytvoření tzv. jednotné fronty a ovládnutí odborového hnutí, ve kterém měly poměrně silné pozice také odborové organizace konkurenčních stran, se agitační úsilí mělo zaměřit na agrární otázku. Komunistické vedení si uvědomovalo, že strana se dosud primárně soustředila na zvyšování vlivu mezi dělnictvem a prezentovala se především jako strana hájící zájmy pracujícího proletariátu. To se však mělo změnit a komunisté zamýšleli získat mezi zemědělskými pracovníky rozhodující vliv především na úkor agrární a lidové strany. Taktika jednotné fronty zpočátku orientovaná především na průmyslový sektor se tak přeměnila slovy sjezdového vedení na *„jednotnou frontu dělníků a pracujících rolníků“*. V přijaté rezoluci tak zazněl taktický pokyn: *„Za tímto účelem musí býti jak při kraji, tak při každé okresní, závodní a vesnické buňce KSČ ustavena malozemědělská pracovní skupina*

⁶⁸² TAMTÉŽ.

⁶⁸³ Řádná krajská konference IV. kraje, Rudý východ, roč. VII/1926, č. 23 ze dne 3. června 1926, s. 2.

(komise), jejichž účelem bude organizačně a politicky za pomoci KSČ [...] na venkov proniknouti.“⁶⁸⁴ Závěr konference obstarala volba krajského vedení na další období i s výhledem na blížící se IV. sjezd KSČ v Praze, kterého se za východní Čechy zúčastnil František Jirout, který v té době zároveň zastával funkci druhého náměstka starosty města.⁶⁸⁵

V tématech veřejných schůzí se proto začala objevovat vedle tradičních také témata kritizující nedostatečnou rychlost, a především problémy pozemkové reformy, či tendenčně podávaná stanoviska k problematice agrárních cel a dalších otázek týkajících se fungování agrárního sektoru. Schůze se odehrávaly zejména v restauraci Na Pernštýně nebo U Zlaté štiky. A mezi svolavateli a řečníky se pravidelně střídali hlavní představitelé místního komunistického hnutí – Stádník, Jirout či Melichar. Většina schůzí se i v tomto období odehrávala podle předem připraveného scénáře. Svolavatelem a často i hlavním řečníkem byl některý z místních představitelů KSČ, na větších schůzích se většinou objevil i někdo z užšího vedení strany, poslaneckého klubu KSČ či představitel organizace z regionu, kde se komunistickému hnutí dařilo více – Kladensko, Mostecko či oblast Liberecka. Témata veřejných schůzí, která se povinně ohlašovala správním orgánům, kopírovala stranický program, byla však volena značně všeobecně. Komunisté, podobně jako další nedemokratické strany stojící na hraně zákona, tak využívali manévrovací prostor v rámci litery Zákona na ochranu republiky. Bylo pak již na dohlížejícím úředníkovi, zda vyhodnotil, že se řečníci od zvoleného tématu příliš odklonili a radikalitou svých výroků zavdali příčinu pro úřední zásah či ukončení schůze. Podobnou taktiku v Pardubicích s úspěchem uplatňovali i představitelé konkurenční Národní obce fašistické.

Již v březnu se v Pardubicích uskutečnila veřejná a poměrně hojně navštívená schůze, na které přednášel Bohuslav Vrbenský.⁶⁸⁶ Tradičně obecné téma „*Dnešní politická a hospodářská situace a poslední události*“ poskytla řečníkovi značný manévrovací prostor. Proto se vedle komentáře a ostré kritiky politiky současné vládní koalice dotkl tématu neustále proklamované jednotné fronty. Komunistům se stále nepodařilo získat rozhodující převahu na levé straně politického spektra a stále

⁶⁸⁴ TAMTÉŽ.

⁶⁸⁵ SOKA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 17 (1927), č.j. 312, Zpráva četnické stanice v Pardubicích ze dne 6. dubna 1926.

⁶⁸⁶ TAMTÉŽ, k. 16 (1926), č.j. 241, Relace z veřejné schůze ze dne 25. března 1926.

museli počítat se značným vlivem konkurenční sociální demokracie. Proto na podobných setkáních představovali svou verzi důvodů, proč se zatím nedalo mluvit o vytvoření jednolitě levicové politické formace, a především z jakého důvodu je sociální demokracie na rozdíl od komunistů ve vládní koalici: „*Po volbách v roce 1925 byly socialistické strany překvapeny ohromujícím úspěchem komunistické strany a navrhovaly jí, aby se zúčastnila vlády. Komunistická strana odmítla, ježto v buržoazní vládě nemůže být její místo. Když pak komunistická strana nabídla socialistickým stranám spolupráci v jednotném boji proletariátu proti buržoazii, byla jimi odmítnuta. Tyto strany pracují raději se svými nepřáteli. [...] Komunistická strana bude v opozici i proti nynější vládě, která chce provést všechny nepopulární předlohy. [...] Jsou to zvl. agrární cla, která by dělnickou třídu úplně vyčerpala a prospěla by jen velkým agrárikům.*“⁶⁸⁷

Naopak sociální demokraté nejen v Pardubicích glosovali komunistickou rétoriku o vytvoření jednotné fronty pragmaticky. Myšlenky na spojení levicových politických sil se primárně nebránili, komunistické straně však většinou po právu vyčítali, že se sice navenek mluví o nutnosti spojení se sociálními demokraty a snaže o překonání ideových rozporů, avšak na veřejných vystoupeních a schůzích se proti sociálním demokratům obrací velmi útočně až vulgárně. Pregnantně to vyjádřil *Východočeský obzor* počátkem března 1926: „*Komunisté slovy nabízejí svoji ochotu k vytvoření jednotné socialistické fronty, ale skutky tuto myšlenku den, co den opět zrazují. Ve svých dopisech nazývají nás váženými soudruhy, ale na schůzích spílají nám nejhrubšími nadávkami. Každý pokus pro sblížení jest za těchto poměrů už napřed odsouzen k neúspěchu.*“⁶⁸⁸

Pro další ilustraci je možné uvést dvě schůze konané v průběhu roku 1927. V červnu 1927 proběhnuvší setkání s tématem *Poslední události se zřetelem k válečnému nebezpečí*⁶⁸⁹ či v srpnu konaná schůze s nosným tématem *Poslední události a komunální politika*.⁶⁹⁰ Novinkou se však stalo častější zaměření na zahraniční politiku. S postupným posilováním komunistické strany u nás se i do místních organizací dostávala témata geograficky přesahující nejen východní Čechy, ale

⁶⁸⁷ TAMTÉŽ.

⁶⁸⁸ *Socialistický tábor v parlamentě*, *Východočeský obzor*, roč. XXII/1926, č. 9 ze dne 4. března 1926, s. 1.

⁶⁸⁹ SOkA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 17 (1927), č.j. 623, Relace z veřejné schůze ze dne 9. června 1927.

⁶⁹⁰ TAMTÉŽ, č.j. 704, Relace z veřejné schůze ze dne 21. srpna 1927.

i území našeho státu. Vedle tradičního požadavku na uznání Sovětského Ruska a později Sovětského svazu de iure ze strany československého státu se na schůzích začala objevovat témata související s komunistickým hnutím či příbuznými tématy napříč světem. Jednalo se například o krvavé události v hlavním městě Rakouska, kde spory kolem soudního procesu s válečnými veterány přerostly v nepokoje vyvolané levicovými silami, při nichž byl vypálen justiční palác, a při následném nasazení ozbrojených složek zůstalo několik desítek mrtvých především ze strany příznivců rakouské radikální levice.⁶⁹¹ V Pardubicích byly krvavé události v Rakousku veřejně projednávány na komunistické schůzi v polovině července. V přijaté a zveřejněné rezoluci se pardubičtí komunisté jasně postavili na stranu rebelujících rakouských dělníků, přičemž neopomněli zaujmout odmítavé stanovisko nejen k pravicové části politického spektra, ale využili příležitost k současnému odsudku směrem k sociální demokracii: „*Vyslovujeme dělnictvu vídeňskému svoje největší sympatie a prohlašujeme, že jsme ochotni učiniti vše ku podpoře revoltujících dělníků. Jsme si také plně vědomi zrádné role, kterou v podobných revolučních výbuších hrají vůdcové soc. dem., a proto voláme přes hlavy těchto k dělnictvu bez ohledu politického přesvědčení, aby se spojili v pevnou jednotnou frontu, která je sto čeliti fašistické buržoazní reakci a dělnictvu zajistiti pod vládou dělníků a rolníků výsledek jeho práce.*“⁶⁹²

Jak již bylo zmíněno výše, pardubičtí komunisté zintenzivnili svou činnost a vedle častějších schůzí začali pravidelně připomínat výročí důležitá pro komunistické hnutí nejen v Československu. Typickým příkladem se stalo setkání, které proběhlo v restauraci U Pernštýna v polovině ledna roku 1927. Komunisté velmi umně spojili připomínku úmrtí V. I. Lenina s výročími zavraždění německých komunistů Rosy Luxemburgové a Karla Leibknechta a datem smrti levicového básníka Jiřího Wolкера. Novinkou bylo také vybírání vstupného i direktivní nařízení, aby se místní organizace z Pardubic a okolních obcí zasadily o co největší účast: „*Tato tryzna je jediná v okolí*

⁶⁹¹ Červencová revolta ve Vídni je označení rozsáhlých dělnických nepokojů v hlavním městě Rakouska v červenci roku 1927. Rozbuškou k násilnostem se stalo osvobození válečných veteránů, kteří byli souzeni mimo jiné za vraždu levicového aktivisty z ledna roku 1927. Následné pouliční bouře přerostly ve střety s povolanými vojenskými jednotkami a vyžádaly si podle dostupných informací tisíce zraněných a téměř devadesát obětí na životech.

⁶⁹² SOkA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 17 (1927), č.j. 708, Rezoluce přijatá na komunistické schůzi 19. července 1927.

*Pardubic, je povinností všech buněk strany, mládeže, odborových org. a okrajových složek, aby provedly co největší agitaci a postaraly se o účast členstva.*⁶⁹³

V následujícím měsíci se místní komunisté vyjádřili i k soudnímu procesu, který sice probíhal na druhé straně Atlantského oceánu, svou kontroverzností však hýbal veřejným míněním také v Evropě, Československo nevyjímaje.⁶⁹⁴ Vynesení rozsudku smrti nad dvojicí politických anarchistů italského původu za dvojnásobnou vraždu vyvolalo kvůli nedostatku přesvědčivých důkazů řadu vášní. Komunisté a další političtí radikálové v jejich odsouzení viděli perzekuci kapitalistické vlády Spojených států vůči svým politickým odpůrcům a aktivním kritikům. I zde nechyběla tradiční rezoluce, ve které se přítomní připojili k požadavku na bezpodmínečné osvobození obou obžalovaných: „*Účastníci shromáždění na veřejném projevu v Pardubicích, [...] připojují se k dosavadním protestům proti zločinné vraždě, která se má provésti třídní justicí v Americe na dělnících Saccovi a Vanzettim, a žádají jejich bezpodmínečné propuštění.*“⁶⁹⁵

5.5.2 Požadavek na bolševizaci strany v Pardubicích a vnitřní spory

Vedle schůzí se v témže roce konala krajská konference IV. kraje, na které se projednávaly závěry IV. sjezdu komunistické strany, který se konal v březnu téhož roku. Připomeňme si, že jedním z nosných témat se stal spor mezi Jílkovým vedením a nastupující generací mladých radikálů vedených Klementem Gottwaldem. Jílek si svou pozici zatím udržel, ale musel čelit ostré kritice za nedostatečně aktivní vedení strany, což se stalo i hlavním tématem pardubické krajské konference. Požadavky na zintenzivnění bolševizace strany ostatně zaznívaly již měsíce předtím. Pardubickým řadovým členům KSČ bylo pomocí tisku podsouváno stanovisko, že každý, kdo by se bolševizaci stavěl do cesty, bude považován za nepřítele strany i ideologie, přičemž

⁶⁹³ NA Praha, f. Sbíрка – Letáky KSČ – Letáky krajských výborů KSČ 1921-1938, k. 2, i.č. 4, Pozvánka na Leninovu tryznu z ledna 1927.

⁶⁹⁴ Kauza Sacco – Vanzetti se odehrála v USA ve 20. letech minulého století. Obviněnými se stali dva anarchisté a levicoví aktivisté italského původu Ferdinando Nicola Sacco a Bartolomeo Vanzetti, kteří čelili obvinění z loupežného přepadení a dvojnásobné vraždy. Soudní proces, v němž obžalobě chyběly přímé důkazy, přerostl ve společenské protesty politických radikálů. V této bouřlivé atmosféře se oba obžalovaní dočkali odsouzení a v roce 1927 následovala jejich poprava. Smrt obou anarchistů vyvolala rozsáhlé politické protesty po celém světě, Evropu a Československo nevyjímaje. Tento soudní proces je v americké justici považován za jakousi obdobu Dreyfusovy aféry a dodnes panují pochybnosti nad vinou či nevinou odsouzených.

⁶⁹⁵ SOkA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 17 (1927), č.j. 708, Rezoluce přijatá na komunistické schůzi 22. srpna 1927.

s ním bude podle toho zacházeno. Zajímavé je prolnutí s personálními změnami v SSSR. Z vývodů komunistických redaktorů lze proto cítit hrozbu všem, kteří s bolševizací KSČ nesouhlasili: „*Kdyby se navzdor tomu měli vyskytnouti jednotlivci mezi námi, kteří by činnosti této brzdili [myšlena bolševizace – pozn. autora] – pak musí se tak státi i přes jejich hlavy. Každého takového soudruha museli bychom považovati za škůdce a dle toho s ním naložiti. [...] Jak se to dělá a že se to musí dělat, ukázala nám nejlépe poslední konference K. S. R., která se nikterak nerozpakovala a odsunula na stranu zajisté významné soudruhy jako Zinověva, Trockého, Kameněva aj.*“⁶⁹⁶

Východočeské komunistické hnutí na sjezdu reprezentoval František Jirout, který si vyslechl poměrně kritickou zprávu o stavu stranických organizací ve východních Čechách. Je faktem, že počet členů komunistické organizace rozhodně nestoupal, což se viditelně projevilo i na poklesu nákladu *Rudého východu*. Určité stagnace hnutí a vnitřních sporů, které veřejně deklarovalo ústředí na sjezdu strany, si povšimli i konkurenční sociální demokraté, kteří celou situaci poměrně jízlivě komentovali na stránkách regionálního tisku: „*Před 5 lety byli jsme my v troskách a dnes naše šiky jsou skonsolidovány a den ode dne rostou. Před pěti lety komunisté byli ve floru, byli silni a mocni, dnes naproti tomu jejich organizační posice drobí se jako zvětralý pískovec. [...] Kéž pochopí i ostatní, že rozvrácená strana komunistická není schopna žádné práce pro lid a vrátí se tam, kde dříve byli, totiž do politických i odborových organizací své mateřské strany, stany sociálně-demokratické!*“⁶⁹⁷

V posledním květnovém týdnu se účastníci vyslovili pro další zintenzivnění své činnosti a také pro snahu rozšířit v dalším období svůj vliv na dosud málo ovlivněný venkov s výhledem na blížící se podzimní termín komunálních voleb. Podle zachycené direktivy se místní komunistické organizace měly soustředit na nejpalčivější otázky venkovského života v daném regionu a ty zdůrazňovat nejvíce, přičemž stranou neměla zůstat ani nejvíce kritizovaná témata – problematika pozemkové reformy, agrárních cel apod. Ústřední výbor strany apeloval na místní buňky, aby vedle tradičních schůzí jednotlivé zemědělce oslovovaly osobně a snažily se jich co nejvíce obrátit proti majetnějším obyvatelům venkova.⁶⁹⁸

⁶⁹⁶ *Poznatky posledních dnů*, Rudý východ, roč. VIII/1927, č. 5 ze dne 3. února 1927, s. 1.

⁶⁹⁷ *Posice komunistické strany ve východních Čechách*. Východočeský obzor, roč. XXIII/1927, č. 18 ze dne 5. května 1927, s. 4.

⁶⁹⁸ SOKA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 17 (1927), č.j. 861, Direktiva ÚV KSČ ze dne 23. září 1927.

Období druhé poloviny dvacátých let, které komunisté nazvali dobou dočasně stabilizace kapitalismu, je také obdobím značných personálních změn v tuzemském komunistickém hnutí. V předchozích kapitolách jsou personální velety v centrálních úřadech komunistické strany několikrát popsány, avšak k podobným změnám docházelo i na regionální úrovni. Také v Pardubicích lze sledovat odchody některých osobností spojených se zakládáním východočeské komunistické organizace. Signifikantním příkladem je odchod Karla Richtera z vedoucích pozic pardubické organizace a následně i jeho vystoupení ze strany. Richter reprezentoval původní komunistické ideály, které sice podporovaly myšlenku nastolení komunistické vlády, avšak nesouhlasil s bezmyšlenkovým kopírováním sovětského modelu do československého prostředí, a především odmítl neustálé zasahování Kominterny do vnitřních záležitostí KSČ. O jeho odstavení z vedoucích pozic v místní i regionální komunistické organizaci se v Pardubicích mluvilo poměrně dlouho a již před parlamentními volbami v roce 1925 na veřejnost prostřednictvím tisku pronikly zprávy, že byl zbaven svých funkcí: „*Pan Richter, místní vůdce salónních bolševiků, byl prý odstaven z vedení krajského výkonného výboru. Je nutno spravedlivě uvést, že reprezentoval svoji stranu velmi pěkně a mezi bahenními bolšáky tvořil čestnou výjimku objektivního, třeba vyhraněného zásadního odpůrce.*“⁶⁹⁹

I když Richter počátkem roku 1926 své funkce v regionální organizaci KSČ ještě udržel, přesto se již za několik týdnů se svou mateřskou stranou rozloučil. Velmi zajímavě jeho činnost hodnotili pardubičtí sociální demokraté. Pravděpodobně bychom čekali spíše negativní reakci na činnost radního Richtera, avšak v otištěném textu lze nalézt pozitivní hodnocení jeho práce pro Pardubice, i když se nacházel v řadách politických oponentů. I z tohoto drobného detailu lze vyčíst fakt, že alespoň na regionální úrovni by sociální demokraté v případě pragmatičtějšího přístupu komunistické organizace spolupráci navázali: „*Událost tato budí ve městě živou pozornost, protože s osobou páně Richtrovou [ponechán původní pravopis jména] odchází ze strany nejinteligentnější, nejslušnější, nejschopnější a nejčelnější pracovník na pardubické župě. Na radnici byl živlem tvořivým a skutečným reprezentantem strany. [...] Jisto je, že komunistická strana na pardubické župě za Richtra nemá náhrady.*“⁷⁰⁰ Na případě uvedeného Karla Richtera je patrné, jak se

⁶⁹⁹ *Pan Richter*, Východočeský obzor, roč. XXI/1925, č. 38 ze dne 24. září 1925, s. 4.

⁷⁰⁰ *Rozvrat komunismu*, Východočeský obzor, roč. XXII/1926, č. 10 ze dne 11. března 1926, s. 2. Celý článek je uveden jako jedna z obrazových příloh.

i v Pardubicích měnily mocenské struktury ve vedení místní komunistické organizace. Osobnosti, které stály u konstituování pardubické komunistické organizace v letech 1920 a 1921, se postupně dostávaly na okraj a často byly ze strany vylučovány. Důvodem byly většinou jejich ideály a snaha o pragmatický přístup při naplňování programového prohlášení strany. Jasně se tak ukázalo, že zmíněný radní svým slušným vystupováním a snahou uzavírat kompromisy i s dalšími politickými subjekty již nevyhovoval radikální zbolševizované linii, kterou v tomto období komunistická strana nastoupila.

Richter se však po odchodu ze strany nehodlal stáhnout z veřejného života a v období před obecními volbami několikrát deklaroval snahu o vytvoření vlastní politické platformy, se kterou hodlal sestavit konkurenční kandidátní listinu. I když se nakonec jednalo o naivní snahu, v období před obecními volbami se podobné pnutí v komunistickém hnutí hojně probíralo nejen na stránkách regionálního tisku. Zejména konkurenční tiskoviny sociálních demokratů si nenechaly ujít příležitost, aby na spory v místní komunistické organizaci upozornily. V celostátním *Právu lidu* se objevil článek o údajném rozvratu v KSČ na Pardubicku: „*Úpadek a rozvrat komunistické strany na Pardubicku postupuje nezadržitelně. Bývalý vydavatel Rudého východu a náměstek starosty Richter [...] zahájil v těchto dnech první kroky k ustavení opoziční komunistické frakce. [...] Jisto je, že skalní komunisté budou citelně poškozeni, poněvadž Richter má dobré posice zejména v pardubickém okolí a je dobrým organizátorem.*“⁷⁰¹ Také místní národně socialistický titul *Bratrství* si přisadil článkem *Komunistická posice se bortí*, v němž se personální změny po odchodu Richtera a jeho souputníků hodnotily jako počátek rozpadu pardubické KSČ.⁷⁰² Mediální přestřelka, která měla pokračování v *Rudém východu*,⁷⁰³ vyvolala pozornost správních orgánů. V předvolebním období věnovaly úřady podobným kauzám zvýšenou pozornost, avšak v tomto případě se ukázalo, že přání komunistických odpůrců o rozpadu komunistické organizace neodpovídá skutečnosti. I když se komunisté v Pardubicích v předvolební kampani museli vypořádat

⁷⁰¹ *Úpadek a rozvrat komunistické strany na Pardubicku*, *Právo lidu*, roč. 36/1927, č. 141 ze dne 31. června 1927. s. nezjištěna.

Po otištění článku následovalo šetření místních orgánů, viz:

SOkA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 17 (1927), č.j. 594, Zpráva o rozporech v pardubické komunistické organizaci ze dne 31. srpna 1927.

⁷⁰² *Komunistická posice se bortí*, *Bratrství*, roč. IX/1927, č. 31 ze dne 28. července 1927, s. 4.

⁷⁰³ Z mnohých lze zmínit například článek: *Která třída vyhraje v obecních volbách*, *Rudý východ*, roč. VIII/1927, č. 38 ze dne 22. září 1927, s. 1.

s absencí schopných řečníků včetně zmíněného Karla Richtera, vznik opoziční krajně levicové platformy byl jen zbožným přáním. Dochované úřední hlášení o celé kauze vypovídá mimo jiné toto: „*Je jisto, že odchodem natěrače a bývalého druhého náměstka starosty města Karla Richtera, bývalého ruského lidového komisaře a muže velmi inteligentního, strana komunistická velmi utrpěla, avšak ne do té míry, aby okolnost měla za následkem úplný rozvrat strany. [...] Sám povahově mírnější a rozumnější nechtěl, aby komunistické vedení na Pardubicku poslouchalo slepě pokynů a rozkazů III. internacionály z Moskvy, nýbrž usiloval o to, aby se řídilo vlastními, českému dělníku potřebnými, resp. užitečnějšími zásadami. Když se mu to nepodařilo, vystoupil ze strany [...] a chtěl podle všeho založit opoziční frakci komunistickou, která by sledovala mírnější postup evoluční a nikoliv revoluční. Ačkoliv je Richter dobrým organizátorem, přece neměla jeho akce dosud nějakého pronikavějšího výsledku a jest proto pochybné, zda se mu podaří při volbách do obcí postavit vlastní kandidátní listinu.*“⁷⁰⁴ Nová kandidátní listina na pardubické politické scéně tak před zmíněnými volbami skutečně nevznikla.⁷⁰⁵

5.5.3 Činnost před obecními volbami 1927 a ohlasy jejich výsledků

S příchodem podzimních měsíců se nejen v Pardubicích politická uskupení intenzivně věnovala předvolební kampani. Komunisté se vydali tradiční cestou rétoriky o nutnosti spojení levicových voličů do jednotné fronty, čímž se dostali do přímé konfrontace se svými konkurenty v podobě sociálních demokratů a národních socialistů. Dne 22. září vyšel v Rudém východě rozsáhlý text, ve kterém komunisté odsuzovali aktuální vládní koalici. Socialistické strany zde byly představeny jako zrádkyně sociálně příznivé politiky a spolupracovnice militaristických občanských stran, kterým se neustále podsouvalo válečné štvání. V textu se tak například uváděla hesla typu: „*Kdo volí strany buržoasní anebo „socialistické“, podporuje strůjce nové vražedné války! [...] Kdo volí strany buržoasní anebo „socialistické“, podporuje režim národnostního útlaku. [...] Kdo volí strany buržoasní anebo*

⁷⁰⁴ SOKA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 17 (1927), č.j. 722, Zpráva o činnosti komunistického hnutí v Pardubicích ze dne 13. září 1927.

⁷⁰⁵ K. Richter zůstal i v dalších letech aktivní v regionální politice. Opakovaně se pokoušel shromáždit kolem sebe nespokojené komunisty a vytvořit konkurenční platformu pro uplatnění původního nezbolševizovaného komunistického programu. Po obecních volbách v roce 1932 zamířil do řad pardubické národně socialistické organizace. Více informací o K. Richterovi viz medailon v závěrečné části práce.

„socialistické“, podporuje zbídačení malých a středních rolníků, domkářů a zemědělských dělníků!“⁷⁰⁶ Alternativou měla být radikální změna systému. Citací ze stejného článku můžeme posoudit sami: „Jen revolučním svržením kapitalistického systému, jen zřízením diktatury proletariátu, může být umožněno osvobození pracujících, samostatnost a rovnoprávnost všech národů a jejich bratrská spolupráce a vybudování socialistického hospodářského řádu.“⁷⁰⁷ Zcela otevřeně také komunisté hovořili o snaze svrhnout v případě úspěšného volebního výsledku nynější vládní koalici: „Komunistická strana chce urychlit výsledkem voleb pád dnešní vlády a usnadnit boj za vládu dělníků a rolníků. Nová kapitalistická koaliční vláda s reformisty, kterou vám socialističtí vůdcové označují za cíl, vládla by – jak minulost ukázala – stejně tak proti pracujícím jako dnešní vláda.“⁷⁰⁸

Počátkem prosince tak voliči vyjádřili své politické preference, ze kterých vyplynulo, že se komunistickému hnutí ve východočeské metropoli nepodařilo stát se nejsilnější levicovou stranou, avšak znovu potvrdili, že tato strana, prosazující nedemokratické principy, se pevně usadila na pardubické politické scéně a je schopna v určité míře ovlivňovat regionální politiku nejen pomocí získaných mandátů v zastupitelstvu města. Komunisté se ve světle volebních výsledků stali čtvrtou nejsilnější stranou, i když se museli sklonit před volebním ziskem jak sociálních demokratů, tak zejména národně socialistické strany.⁷⁰⁹ Na pardubické radnici tak získali šest mandátů, přičemž KSČ jmenovitě zastupoval Václav Kronus, Alois Rosůlek, František Jirout, Josef Sokol, Antonín Němec a Josef Kraus.⁷¹⁰

Komunisté se tak stali pevnou součástí pardubického zastupitelstva, přesto v následujícím období pokračovali v činnosti odporující demokratické formě vlády. K oslavám desátého výročí bolševického převratu v Rusku a schvalování nastolení bolševické diktatury se pardubičtí komunisté nepřidali, což se vysvětlovalo dalšími personálními změnami ve vedení organizace i redakce Rudého východu, vše si pak

⁷⁰⁶ *V obecních volbách zúčtujte s buržoasní vládou a jejími pomocníky. Pracujícím lidu měst a venkova!* Rudý východ, roč. VIII/1927, č. 39 ze dne 29. září 1927, s. 1.

⁷⁰⁷ TAMTÉŽ, s. 2.

⁷⁰⁸ TAMTÉŽ.

⁷⁰⁹ Národní socialisté získali v pardubických volbách 3414 hlasů. Na druhém místě se umístila sociální demokracie s 2498 hlasy. Komunisté se umístili na čtvrtém místě se ziskem 2044 hlasů. Mezi levicové strany se na třetí místo vklínila národní demokracie se 2296 získanými hlasy.

Volební výsledky v Pardubicích, Východ, roč. X/1927, č. 51 z 10. prosince 1927, s. 2.

⁷¹⁰ Náhradníky se stali zbylí nezvolení kandidáti, kterých bylo 35. Pro příklad lze uvést jména Josefa Grandeho, Josefa Jägermanna, Karla Metteho či Aloise Hartmana.

SOKA Pardubice, f. MÚ PCE, k. 124, Vyhláška volebních výsledků ze dne 6. prosince 1927.

vynahradili zvýšenou aktivitou v následujícím roce při přípravě II. spartakiády a po jejím zákazu při pokusu o manifestační akci v rámci tzv. Rudého dne v centru hlavního města.

Na konci roku 1927 se totiž s redakcí *Rudého východu* rozloučil Václav Stádník, který na pokyn ústředí odešel zpět do Kladna, a na jeho pozici přišel Josef Žalský z Hradce Králové.⁷¹¹ K pokusům o uspořádání veřejných vystoupení u příležitosti výročí bolševické revoluce v pardubickém regionu došlo pouze v Holicích a Čeperce, avšak obě akce se ještě před samotným termínem dočkaly úředního zákazu.⁷¹² Jedinou schůzí, která se částečně týkala výročí nastolení bolševického režimu, se stala veřejná schůze proběhnuvší v restauraci Bubeneč v Pardubicích. Toto setkání komunistických příznivců je zajímavé také skutečností, že se na místo hlavního řečníka postavil Josef Guttman, představitel jedné z opozičních frakcí proti aktuálnímu stranickému vedení, a především zastánce zintenzivnění veřejné aktivity strany. Guttman promluvil oficiálně o odkazu V. I. Lenina u příležitosti jeho smrti, velmi rychle se však ve svém projevu dostal ke kritice aktuálních politických a sociálních poměrů v Československu, a naopak k vyzdihování domnělých výdobytků bolševického režimu v Sovětském svazu. Oproti jiným vystoupením zněla Guttmanova slova o převedení utopických teorií sociálně spravedlivé společnosti do praxe více vědecky. Řečník se snažil vysvětlit, že v současné době je sociálně spravedlivá společnost ve fázi uskutečnění, přičemž zdůraznil, že v předchozím období prvních utopistů či éře vědeckého socialismu Karla Marxe neměly myšlenky socialismu dostatečnou oporu v aktivním dělnickém hnutí. To se podle něj aktuálně změnilo v Sovětském svazu a je nutné podobné uspořádání společnosti zavést i v dalších státech včetně Československa. Guttman také velice umně ohýbal historická fakta, když v duchu stranické rétoriky představil ruskou kapitulaci v podobě brest-litevského míru jako vítězství, či občanskou válku v Rusku jako potřebnou očistu společnosti od nepřátelských politických skupin. Sovětský režim představil jako

⁷¹¹ Josef Žalský byl v této době již ostříleným členem komunistické strany. V době jeho nástupu do redakce *Rudého východu* měl za sebou několik odsouzení za politickou činnost spočívající v opakovaných pokutách a kratších pobytech za mřížemi zejména za protistátní výroky během komunistických akcí. Více o Josefu Žalském viz kapitolu o ústředních postavách místního komunistického hnutí.

I na této personální výměně v redakci *Rudého východu* je patrné, že od funkcionářů komunistické strany se očekávala a byla vyžadována oddanost, která spočívala také v ochotě stěhovat se napříč regiony podle potřeb KSČ a příkazů nadřazených stranických orgánů.

SOkA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 17 (1927), č.j. 161, Zpráva o činnosti redaktora Žalského ze dne 2. prosince 1927.

⁷¹² TAMTÉŽ, č.j. 930, Zpráva o průběhu komunistických oslav ze dne 7. listopadu 1927.

životaschopný hospodářsko-sociální koncept, který existuje zásluhou politické prozíravosti Lenina: „Vladimír Iljič Lenin realizoval Marxovo učení a uskutečnil socialistický ideál, proletářský stát. Dokázal, že státu jest možno žítí bez kapitalismu. [...] Musíme se učití nejen z těchto výsledků Leninovy činnosti, nýbrž i z cesty, kterou se Lenin bral. [...] Lenin ukázal svou genialitu ve dvou událostech, totiž v míru brest-litevském a zavedení nové hospodářské politiky. [...] Za vlády sovětů stále stoupá životní míra ruského dělníka. Pokrok Ruska ve všech oborech ohrožuje kapitalismus, který v čele s Anglií chystá se přepadnouti Sovětský svaz.“⁷¹³ Podle dochovaného policejního hlášení se jeho projev setkal s všeobecným uznáním nejen řadových posluchačů, ale také radního Františka Jirouta, který celou schůzi moderoval.⁷¹⁴

5.5.4 Započetí tradice Rudých dnů a zintenzivnění bolševizace strany

V komunistické straně se v následujícím roce rozhořel souboj o pozice a pokračující bolševizace do popředí vynesla skupinu velmi agresivních komunistů, kteří při sebemenší příležitosti kritizovali aktuální vedení v čele s Bohumilem Jíllem. Stranické třenice a volání po aktivnějším postupu komunistického hnutí, které mělo před veřejností rezonovat zejména v podobě masových akcí, měly odezvu také v regionech. Proto i v Pardubicích komunisté aktivně přistoupili k přípravám na stávkou proti omezování sociálního pojištění. Největší událostí se však měla stát II. spartakiáda a po jejím zákazu na stejný termín svolaný Rudý den.

V Pardubicích se po vydání úředního rozhodnutí o zákazu spartakiádního cvičení konala veřejná schůze, kde se místní předáci v čele s Josefem Žalským aktivně pustili do odsouzení správních a policejních orgánů. Z jejich pohledu byl vydaný zákaz neopodstatněný, přičemž argumentovali tím, že akce konkurenčních organizací v podobě Sokola a Orla zakázány nejsou. Také nad argumentem, že jedním z hlavních důvodů zákazu je předpokládaná účast školou povinných dětí, které nemají být vystaveny žádnému politickému působení, se Žalský pozastavil. Na druhou stranu však komunisté odmítali připustit argument, že zatímco cvičení v rámci sokolských slavností má napomoci podpoře demokratického zřízení mladé desetileté republiky, komunisty připravovaná spartakiáda měla za cíl mobilizovat další část mladé generace do řad hnutí, které veřejně deklarovalo nenávisť k aktuálnímu

⁷¹³ TAMTÉŽ, k. 18 (1928), č.j. 459, Zpráva o průběhu komunistické schůze ze dne 23. ledna 1928.

⁷¹⁴ TAMTÉŽ.

demokratickému tónu meziválečného Československa: „Zákaz byl odůvodněn tím, že 1. července měly cvičiti děti, ač podle výnosu zemské školní rady účast jich na třídně politických manifestacích jest zakázána. [...] Sokolské a orelské slety však nejsou zakazovány a nebyly ani za Rakouska zakazovány. Spartakiádu může tedy buržoasie zakázat, ale třídní přesvědčení proletariátu k odhodlanému boji za práva dělníků nemůže zakázat a nezakáže.“⁷¹⁵ Tímto projevem Žalský navázal na svůj článek z *Rudého východu*, kde se podobně bojovnou rétorikou opřel do vládní koalice a prostřednictvím listu burcoval k protestům proti úřednímu zakazu a k pokračování příprav na spartakiádní cvičení: „Dnešní reakční vláda může potřebovati Sokoly, jejichž výchova směřuje k slepému nacionálnímu fanatismu. Podporuje Šrámkovy Orly, kteří se mají státi jádrem gard římského papeže v osvobozené husitské republice. [...] Je potom samozřejmo, že nemůže tato vláda potřebovati Federaci, sdružující ve svých řadách uvědomělé příslušníky dělnické třídy. Persekuce není ničím novým. [...] Informujte své spoludělníky v továrnách a závodech o tomto husarském kousku vlády a policie! [...] Protestujte v obecních zastupitelstvech a okresních správních komisích, usilovně pracujte na přípravách ke Spartakiádě. Tento útok buržoasie musí býti odražen!“⁷¹⁶

I když se tedy spartakiádní cvičení v Praze konat nemělo, přesto se v některých regionech včetně Pardubic pokračovalo v dílčích cvičeních, která strana použila jako svou další propagaci. Na pardubickém předměstí Familie (dnešní Slovaný) proběhlo 24. června zmíněné cvičení za účasti několika stovek cvičenců z dvanácti jednot Jednotné proletářské tělovýchovy z okolí Pardubic. Společně s diváky úřední asistence odhadla počet účastníků na více než sedm set.⁷¹⁷ Klidný průběh těchto setkání však úřady neukolébal a bylo více než jasné, že se komunisté i přes zákaz pokusí místo spartakiády uspořádat avizovaný Rudý den. Napovídaly tomu i zachycené tiskoviny, plakáty a interní direktivy, které se v Pardubicích začaly objevovat v průběhu června. Pokyny z ústředí hovořily bojovným jazykem a burcovaly k přípravám manifestačního setkání v Praze: „Soudruzí, tento měsíc budiž věnován přípravám mohutného R. [udého] D.[ne]. Necht' buržoasie pozná, že mladé dělnictvo dovede čeliti k její třídní politice, která vede k válkám a k úplnému

⁷¹⁵ TAMTÉŽ, č.j. 459, Zpráva o průběhu komunistické schůze ze dne 17. května 1928.

⁷¹⁶ *Spartakiáda zakázána!* Rudý východ, roč. IX/1928, č. 16 ze dne 19. dubna 1928, s. 1.

⁷¹⁷ SOkA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 18 (1928), č.j. 586, Zpráva o průběhu akce ze dne 25. června 1928.

*hospodářskému a politickému potlačení proletariátu.*⁷¹⁸ V dalším zachyceném pokynu pro komunistické důvěrníky se hovoří o významu chystaného Rudého dne jako reakci na zákaz spartakiády: „*My jim však odpovídáme na zákaz protiakcí. R.[udý] den v Praze 6. července je politicky důležitější, významnější a bojovnější akcí než Spartakiáda, neboť on má znamenati boj o legalitu revolučních organizací a právo projevu, má znamenati znemožnění libovolného zasahování státní moci proti dělnictvu ve prospěch imperialistické politické buržoasie.*“⁷¹⁹

Bojovná hesla se v Pardubicích objevila i na stránkách *Rudého východu*. Na konci května se na první straně objevila část projevu senátora Skaláka: „*Ve dnech, kdy měla se konati Spartakiáda, dostaví se dělníci do Prahy za všech okolností! Nikdo nemůže jim v tom brániti a nikdo jim také nezabrání! Rudý den bude se konati v Praze, ať se to vládě líbí, anebo nelíbí!*“⁷²⁰

Vzhledem k rozsahu akce nebylo možné, aby se přípravy odehrály v naprosté tichosti a policejní složky se postupně dozvěděly o konkrétních plánech komunistů, což vedlo k vypracování podrobných instrukcí, jak zabránit, aby se 6. července do Prahy komunisté v hojném počtu dostali. V Pardubicích i přilehlých obcích byly četnické stanice vyzvány, aby v co nejkratší době zajistily plán, jakým způsobem udržet veřejný pořádek a především, na jakých místech postavit hlídky a zajistit tak, aby se větší skupiny osob v inkriminovaný den nedostaly na nádraží a nemohly tak odcestovat do hlavního města. Také hlavní silniční tahy směrem na Prahu mělo četnictvo velmi důkladně kontrolovat a v případě potřeby mělo pravomoc dočasně komunikaci uzavřít. V Pardubicích se do pohotovosti uvedla i vojenská posádka a místní velitelství obdrželo žádost, aby na 6. července zajistilo zvýšenou pohotovost jedné roty v počtu přibližně 100 mužů pro případné nasazení.⁷²¹

Kromě snahy odcestovat do Prahy hodlali pardubičtí komunisté vyjádřit podporu Rudému dni také uspořádáním veřejného tábora lidu v centru města, přičemž podobné akce měly proběhnout i na dalších místech v okolí Pardubic, například v Holicích. Proto četnictvo drželo plnou pohotovost již od večerních hodin 4. července

⁷¹⁸ TAMTÉŽ, č.j. 630, Zachycený pokyn komunistického ústředí, nedatován.

⁷¹⁹ TAMTÉŽ, č.j. 630, Zachycený pokyn komunistického ústředí ze dne 6. června 1928.

⁷²⁰ *Ať žije Rudý den ve dnech 5. a 6. července v Praze!* Rudý východ, roč. IX/1928, č. 23 ze dne 31. května 1928, s. 1.

⁷²¹ SOkA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 18 (1928), č.j. 632, Žádost posádkovému velitelství ze dne 3. července 1928.

a skončit měla až v nočních hodinách 6. července.⁷²² Pravděpodobně i díky zmíněným důkladným přípravám se nakonec žádná veřejná vystoupení nekonala a četnické hlídky hlásily v Pardubicích i v okolních obcích naprostý klid. Také vojenská pohotovost byla odvolána dříve, než bylo plánováno.⁷²³ Rudý den tak namísto mohutné manifestace v ulicích hlavního města podpořené podobnými vystoupeními v regionálních centrech skončil pro komunistickou stranu fiaskem, které ještě více podkopalo vratkou pozici aktuálního vedení strany, a naopak pro mladou agresivní generaci komunistů oddaných myšlence bolševizace znamenal další posílení pozice před blížícím se sjezdem strany. Na stránkách *Rudého východu* se objevila kratší zpráva, která však pozorným čtenářům mezi řádky naznačovala, že k personálním změnám nedojde jen v ústředí strany, ale že se chystají i na regionální úrovni: „*Rudý den v Pardubicích se nekonal. Bylo několik závažných příčin, které nás donutily k tomuto kroku. [...] O těchto závadách a příčinách, které je zavinily, je již příslušnými orgány stranickými jednáno a budou činěna opatření, aby na příště nemohl se podobný zjev opakovati. Padá zde zejména malá akceschopnost vedoucích orgánů v jednotlivých čtvrtích Pardubic. Ukázala se i nepohotovost vedoucích soudruhů. [sic!] O všech těchto příčinách se uvažuje a jistě pro příště bude strana každé akce schopnější, než byla v tomto případě.*“⁷²⁴

Naopak konkurenční politické strany prostřednictvím svého tisku vládní opatření zhodnotily pochvalně a na scéně se znovu objevila otázka, zda není nutné komunistickou stranu rozpustit. Národní demokracie neúspěch Rudého dne kvitovala a vyjádřila spokojenost s rozhodností vládní koalice, která ji dosud podle představitelů této strany chyběla. I když komunistické akce v podobě Spartakiády či Rudého dne skončily pro tentokrát naprostým fiaskem, nesouhlasili představitelé pravicové strany s tvrzením, že komunistická strana u nás ztrácí na síle, a proto není nutné sahat k jejímu rozpuštění, i když se tento politický proud projevuje dlouhodobě protistátně. V polovině července tak na stránkách *Východu* čtenáři našli rozsáhlý komentář událostí nejen v Praze, ze kterého je uvedena následující citace: „*Dokonalé fiasko „rudého dne“ jest důkazem, že silná ruka vládní dovede zabezpečit státní autoritu proti každému vnitřnímu nepříteli. Bylo to tentokrát po prvé, kdy vláda jednala*

⁷²² TAMTÉŽ, č.j. 643, Zpráva o průběhu akce ze dne 6. července 1928.

⁷²³ TAMTÉŽ.

⁷²⁴ *Rudý den se v Pardubicích nekonal*, Rudý východ, roč. IX/1928, č. 28 ze dne 12. července 1928, pravděpodobně s. 3.

*energicky a neustoupila před komunisty. [...] Komunistická strana v Československu jest zbabělá [...] Všechny její dosavadní úspěchy v podvratné protistátní práci byly umožněny jedině slabostí vládnoucích orgánů. [...] Nač tedy čekat? Nebezpečí je v prodlení. Nedopřejme komunistům času, až se z porážky zotaví a začnou znovu rušit pokoj a veřejný řád. [...] Necht' po vzoru jiných států rozpustí protistátní stranu komunistickou!*⁷²⁵

S kritickým komentářem přišel i *Východočeský obzor*. Také sociální demokraté zhodnotili tzv. Rudý den jako naprosté fiasko a zároveň, na rozdíl od občanských stran, připojili znepokojení z faktu, že každý podobný neúspěch oslabuje nejen komunistickou stranu jako takovou, nýbrž poškozují dělnické hnutí jako celek: „Kdo procházel 6. července Prahou, viděl policisty, viděl četníky, ale neviděl nikde komunisty. [...] Bylo pozatýkáno v celé Praze několik desítek dělníků, ale nebyl mezi nimi ani jediný komunistický redaktor, nebo komunistický předák. [...] Jaký závěr vyplývá z posledních událostí pro sociální demokracii? Úkoly jsou samozřejmé: musíme znovu napravit škody způsobené komunistickými aparátčíky. Jestliže jsme již před „Rudým dnem“ varovali, aby nebylo hazardováno dělnickou silou, kterou je nutno soustředit na obranu nezadatelných práv dělnictva, pak musíme dnes konstatovat, že komunistické vedení učinilo vše, aby dělnickou sílu promarnilo a ji zkompromitovalo, vyvolavši bezhlavou akci svojí neodvratnou a těžkou porážku.“⁷²⁶

Spokojenost s udržení veřejného pořádku a zamezení většího vystoupení komunistických organizací vyjádřila prostřednictvím oběžníku také Prezidium Zemské politické správy v Praze.⁷²⁷

5.5.5 Okresní a zemské volby roku 1928 a činnost KSČ v Pardubicích

Letním fiaskem aktivita komunistické strany v Pardubicích utichla pouze na krátký čas. S blížícím se podzimem a nastupující předvolební kampaní k připravovaným zemským a okresním volbám se aktivita pardubických komunistů opět zvýšila.⁷²⁸

⁷²⁵ *Rozpustit či nerozpustit?* Východ, roč. XI/1928, č. 28 ze dne 14. července 1928, s. 1.

⁷²⁶ *Zbabělci. K fiasku Rudého dne*, Východočeský obzor, roč. XXIV/1928, č. 28 ze dne 12. července 1928, s. 1.

⁷²⁷ SOKA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 18 (1928), č.j. 672, Oběžník Prezidia Zemského úřadu v Praze ze dne 11. července 1928.

⁷²⁸ Zemské volby v Československu v roce 1928 byly prvními tohoto typu a následovaly po schválení Zákona o organizaci politické správy, podle něž se rušily dosavadní politické župy, a naopak vznikaly čtyři samosprávné země. Volby proběhly 2. prosince 1928 a do zemských zastupitelstev v Čechách

Vedle tradičních předvolebních aktivit, kterým bude věnována pozornost záhy, se komunisté u příležitosti desátého výročí vzniku samostatného a demokratického Československa rozhodli vymezit jako politická síla striktně odsuzující existenci ČSR v současné podobě. Komunistické ústředí již několik měsíců předem zasílalo místním organizacím pokyny, jak se k chystanému výročí postavit. Jednotlivé organizace se měly odmítavě vymezit k existenci „buržoazního“ státu a všichni komunističtí obecní zastupitelé dostali za úkol nezúčastnit se žádných oficiálních akcí směřujících k propagaci Československé republiky: „*KSČ vidí ve slavnostech 10. výročí ČSR akci namířenou proti zájmům pracujících tohoto státu, proti níž strana stojí naprosto odmítavě a nepřátelsky. KSČ se nejen nesúčastní výročních slavností, nýbrž provede širokou protiakci za účelem odhalení kapitalistického třídního rázu ČSR a 10. výročí jeho trvání.*“⁷²⁹ Agitace ústředního výboru strany poté pokračovala a podle zachycených direktiv měli komunisté v plánu v době oficiálních oslav vzniku republiky uspořádat konkurenční akce v podobě schůzí, veřejných setkání, ale také soukromých večírků a setkání. Prezidium Zemské politické správy se oprávněně obávalo eskalace napětí ve společnosti a možnosti propuknutí nepokojů. Proto také vydalo příkaz, „*aby agitaci komunistické strany v období oslav 28. října věnována byla největší pozornost a aby učiněna byla veškerá opatření potřebná ku znemožnění akce. Proti všem demonstrantům budiž s největší přísností zakročeno.*“⁷³⁰ Řádně ohlášené akce komunistické strany sice neměly být a priori zakazovány, avšak i na ně se místní orgány měly zaměřit s maximální pozorností. Proto se také komunistická schůze proběhnuvší 12. října na tradičním místě v restauraci U Zlaté štiky mohla uskutečnit jen s bedlivým úředním doprovodem. Nahlášenými programovými body se stala debata nad sociálním bojem dělnictva a s tím související téma, jak uskutečnit sociální požadavky politické levice stanovené již 14. října 1918 v rámci generální stávky. I když se pořadatelství ujali místní předáci Žalský a Novák, k řečnickému pultu se postavil komunistický poslanec Hruška

získali nejvíce mandátů národní socialisté (12) a agráři (11). Komunisté společně se sociálními demokraty obsadili třetí místo, když získali shodně po 10 mandátech. Celkově se rozdělovalo 80 mandátů. Na Moravě a ve Slezsku (Země moravskoslezská, 40 mandátů) se výsledky poměrně výrazně odlišovaly – nejvíce mandátů získala strana lidová (8) a sociální demokracie (6). Komunisté obdrželi pouze 4 mandáty a skončili čtvrtí za mírně úspěšnějšími agráři (5). Na Slovensku KSČ obsadila 5 mandátů (z 36 možných) a na Podkarpatské Rusi 2 mandáty (z 12 možných).

A. KLIMEK, *Velké dějiny, sv. XIII*, Praha – Litomyšl 2000, s. 637–641.

⁷²⁹ SOKA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 18 (1928), č.j. 483, Direktiva ÚV KSČ uvedená v oběžníku Prezidia Zemského úřadu v Praze ze dne 29. března 1928.

⁷³⁰ TAMTÉŽ, k. 19 (1928), č.j. 1022, Oběžník Prezidia Zemského úřadu v Praze ze dne 24. října 1928.

a s ním kladenský horník Jaroslav Kejř. Především poslanec Hruška odsoudil současné uspořádání československého státu, přičemž na události revolučního roku 1918 nahlížel marxistickou optikou. Podle jeho slov republika mohla vzniknout jen díky aktivitě dělnictva, které se 14. října při generální stávce a následně při rozbití Rakousko-Uherska o dva týdny později rozhodně postavilo za republikánské zřízení nového státu. Poněkud iluzorně se pokusil přesvědčit přítomné posluchače, že bez zásahu pracujících by nový stát vznikl v monarchistickém duchu. Jako hlavní chybu označil malou aktivitu dělnické třídy, která v té době nebyla vedena revolučně založenou politickou silou, a tudíž dopustila vznik sice demokratické ale buržoazní republiky, ve které se dělníkům slíbilo pronikavé zlepšení sociální situace, k čemuž nikdy nedošlo. V roce desátého výročí existence státu a v době hospodářské konjunktury shledával postavení dělníků jen o málo lepší než v období roku 1918, naopak postavení nenáviděné buržoazie opět zkratkovitě hodnotil jako nejlepší v historii. Jako alternativu státního uspořádání nabídl Sovětský svaz, který je podle jeho slov ideální kombinací sociálního státu a demokracie (sic!). Člen poslanecké sněmovny následně vyslovil domněnku, že jedinou možností je aktivizování dělnictva a jeho boj proti státnímu aparátu zákonnou cestou i prostředky, které se se zákony první Československé republiky neshodovaly.⁷³¹ Komunisté tak nejen na uvedené schůzi jasně vyjádřili svůj postoj k aktuálním sociálním a politickým poměrům v Československu.

Dalším způsobem, jakým komunisté prováděli předvolební agitaci, se staly stránky *Rudého východu*. Prosincové volby se měly v očích komunistů stát referendem o současné vládní koalici. Dne 8. listopadu se na úvodní straně objevila výzva, aby vhozením hlasovacího lístku ve prospěch komunistické strany voliči vyjádřili svůj odpor k současnému establishmentu, a naopak aby podpořili zájmy širokých lidových vrstev: „*Protestujte dne 2. prosince za své rodiny a celou pracující třídu proti utlačování a vykořisťování.*“⁷³² Komunisté také kritizovali fakt, že v nově volených okresních a zemských zastupitelstvech bude poměrně velká část jmenována shora. Sami v tom viděli omezení demokracie, což nezapomněli zdůraznit: „*Za zrušení 118 okresů a zaškrcení demokracie jmenováním jedné třetiny zastupitelstev úřady v odpověď volte při volbách do země komunistickou kandidátku č. 9.*“⁷³³ V dalších

⁷³¹ TAMTÉŽ, č.j. 973, Relace z veřejné schůze KSČ ze dne 12. října 1928.

⁷³² *Volte komunisty!!* Rudý východ, roč. IX/1928, č. 48 ze dne 29. listopadu 1928, s. 1.

⁷³³ TAMTÉŽ.

číslech se na indexu objevili podnikatelé, pravicové strany a samozřejmě také sociální demokracie: „*Měšťácké strany společně se socialistickými vůdci umožnily zvýšení činží o 90 proc., zrušily ochranu nájemníků v malých obcích. Súčtujte s nimi při volbách do okresů a zemí.*“⁷³⁴ Komunističtí předáci také neopomněli zdůraznit domnělé válečné štvání československé vlády a kritizovat splácení válečných nákladů bývalé monarchie: „*Měšťáci, soc. dem. a národ. soc. poslanci zdvihali svorně ruce pro zaplacení rak. válečných půjček a válečných dodávek. Pro miliardy na militarism. [...] Příslušníci pracující třídy, odpovězte jim hlasováním proti válce za zájmy kapitalistů.*“⁷³⁵

Prostřednictvím stejného média se pardubické veřejnosti představila také skupina kandidátů za komunistickou stranu. Mezi šestnácti zástupci se objevila známá jména, ale také nastupující generace radikálnějších komunistů, kteří se v nadcházejících letech stali hybnou silou pardubického, potažmo východočeského komunistického hnutí. Patrně nejznámějšími na kandidátní listině byli Josef Grande (1. v pořadí), Josef Jägermann (11. místo) a Alois Hartman (15. místo).⁷³⁶

Rozhodujícím dnem, kdy se mělo ukázat, zda zvýšená aktivita KSČ a agresivnější předvolební kampaň přinesla své ovoce, se stala neděle 2. prosince. Ve světle volebních čísel se komunistům pronikavý úspěch nepovedl. V součtu hlasů do okresního zastupitelstva získali z 24 volených mandátů pouhé dva, když je z levicových stran výrazně předstihli sociální demokraté, kteří získali téměř dvojnásobek komunistických hlasů. Výrazně lepšího úspěchu dosáhli také národní socialisté a KSČ se umístila na pátém místě. Výsledky do zastupitelstva zemského jsou více méně shodné. I zde KSČ obsadila páté místo a na pomyslné levé části politického spektra zaostala za sociální demokracií i za národně socialistickou stranou.⁷³⁷

Komunisté si tak museli přiznat, že postupně ztrácejí širší voličskou základnu, což ústřední orgány připisovaly existenci dvou proudů, které spolu hodlaly svést souboj na chystaném V. sjezdu strany. Utkat se tak na pomyslném kolbišti o rozhodující vliv v KSČ měla nastupující radikální generace ke všemu odhodlaných komunistů

⁷³⁴ *Volte komunisty!* Rudý východ, roč. IX/1928, č. 48 ze dne 29. listopadu 1928, s. 3.

⁷³⁵ TAMTÉŽ, s. 2.

⁷³⁶ SOKA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 19 (1928), bez č.j., Kandidátní listina KSČ v Pardubicích ze dne 9. listopadu 1928.

⁷³⁷ *Úhrnné výsledky voleb do okresního a zemského zastupitelstva v okrese pardubickém*, Východ, roč. XI/1928, č. 50 ze dne 8. prosince 1928, s. 3.

a stávající vedení držící se tradiční stranické linie. Narůstající rozepře v ústředním výboru KSČ se postupně přenesly i do regionů. I na Pardubicku se již od zveřejnění kritického hodnocení směřování komunistické strany v Československu ze strany EKI v letních měsících roku 1928 začaly objevovat kritické hlasy požadující utužení stranické disciplíny a nastoupení radikálnějšího kurzu. V regionálním stranickém tisku se nejprve objevila rezoluce ústředního výboru, ve které vedení KSČ uznává závěry Kominterny a svou kritiku směřuje, jak jinak, do vlastních řad. Již bylo zmíněno v předchozích kapitolách, že se v tento okamžik v celé své nahotě projevila závislost KSČ na moskevském vedení a další směřování československého komunistického hnutí bylo plánováno daleko za hranicemi Československa. Pro posouzení absurdity celé situace a důkazu závislosti KSČ na Kominterně postačí následující řádky: „*Ústřední výbor plně souhlasí s obsahem otevřeného dopisu Exekutivy KI, který je výsledkem pečlivého a obsáhlého projednávání čl. otázky komisí, dosazenou EKI. [...] Hlavní chybou strany v uplynulé době bylo, že nepochopila jasně změněnou situaci, že v období přechodu k periodě zostřených třídních rozporů, zvýšeného nebezpečí války a vzrůstající aktivity mas zůstávala pasivní a nedovedla masy vésti v boji proti buržoasii. [...] Ústřední výbor zjišťuje, že hlavní chyby a nedostatky, které vedly k izolaci strany od mas, byly charakteru oportunistického. [...] Ve vlastních řadách nebyl veden dostatečný a zásadní boj proti pravému, oportunistickému nebezpečí, byl zde nedostatek skutečné bolševické sebekritiky.*“⁷³⁸ Pozornému čtenáři nemohlo uniknout, že se nad současným vedením strany stahují mračna a že skupina kolem B. Jílka se záhy dočká nálepky pravicových oportunistů, což vzhledem k dočasnému vyloučení ze strany v době předsednictví B. Šmerala může vypadat až tragikomicky. Zanedlouho se ozvalo i samotné vedení IV. (pardubického) kraje. V reakci na rezoluci ústředního výboru strany vydalo souhlasné stanovisko k uspíšení bolševizace a radikalizace strany a prudká kritika zamířila i do řad vedení IV. kraje. Místy až agresivní slova o zamoření vedení pardubického kraje škůdci či nebezpečnými elementy začíná připomínat rétoriku bolševiků v Sovětském svazu či novinářskou praxi typickou pro ČSR po roce 1948: „*Úkolem leninských elementů z dnešního vedení a oposice jest učiniti vše, aby strana co nejrychleji a za co nejmenších ztrát prošla očišťovacím procesem [...] a na příštím sjezdu postavila se v čelo vedení z leninských, většinou proletářských elementů. [...] Na IV. kraji*

⁷³⁸ Resoluce Ústředního výboru K.S.Č. ke zprávě ze VI. sjezdu Kominterny a o československé otázce, Rudý východ, roč. IX/1928, č. 48 ze dne 11. října 1928, s. 2.

speciálně je pak nutno provést v nejbližší době. IV. kraj byl zamořen zejména v období bubníkovštiny. Tehdy i vedoucí činitelé kraje stáli na likvidátorském stanovisku. Zbytky těchto straně škodlivých a nebezpečných elementů jsou ještě stále v jednotlivých místech patrný.“ Taktika do budoucího období pak byla více než jasná. Do čela místních, okresních i krajských výborů se měli dostat dravější komunisté důsledněji indoktrinovaní bolševickou ideologií: *„Okresní vedení, trpící pasivností, musí být zreorganizována a učiněna práce schopnými. Na okresních konferencích, které se budou konati v prosinci před krajskou konferencí, je nutno do vedení zvoliti revoluční proletářské elementy. [...] Jenom soustředěním všech komunistických elementů je možno docílití provedení hesla Otevřeného listu: Od oportunistické pasivity k bolševické aktivitě.“*⁷³⁹

5.5.6 Od voleb do V. sjezdu strany, ohlasy V. sjezdu v Pardubicích

V prosinci 1928 pak následovala okresní konference, aby ji následovala konference na úrovni kraje, která proběhla o posledním lednovém víkendu roku 1929.⁷⁴⁰ Naplno se projevil nastoupený kurz směrem doleva, protože v sobotních referátech unisono zaznívala silná sebekritika (s velkou pravděpodobností připravená v zákulisí) neustále se opakujících provolání o nutnosti odloučení se od „reformistů“ a opuštění politické linie jednotné fronty. Naopak za hlavní úkoly si krajské vedení (opět v návaznosti na direktivy vzešlé z ústředí) stanovilo rozšíření agitace mezi dělnickými skupinami v průmyslových závodech v celém regionu, prohloubení spolupráce s mládežnickými organizacemi a jejich postupné ovládnutí či rozložení těch nepřátelských a zejména jasné vymezení se proti ostatním levicovým proudům a stranám. V sobotu 26. ledna tak například zazněla tato slova: *„Prováděli jsme chybnou politiku na venkově. Jsme dosud vzdáleni mas pracujících zemědělců. Nelíšili jsme se na poli odborové práce od reformistů. Dělali jsme jednotnou frontu a nebylo nás od reformistů k rozeznání. Musíme více pracovat v závodech. Více*

⁷³⁹ *Vedení IV. kraje k československé otázce*, Rudý východ, roč. IX/1928, č. 46 ze dne 15. listopadu 1928, s. 2.

⁷⁴⁰ Okresní konference proběhla 9. prosince 1928, krajská konference se poté konala 26. a 27. ledna 1929.

*mládeže do funkcionářských aktivů. Lepší práci frakční v masových organizacích. Levý kurs v komunách. Ven ze socialistických bloků.*⁷⁴¹

Tato veřejně deklarovaná agresivní taktika se dočkala očekávaného odsudku zejména v řadách pardubické sociální demokracie. Ústy místního stranického listu zazněla kritická slova odsuzující snahu o rozbití socialistických bloků v zastupitelstvech jako nelogickou taktiku v konečném důsledku posilující občanské, a tudíž konkurenční strany: „*Pochybujeme, že se najdou na př. členové obecních zastupitelstev, kteří rozbijí socialistické bloky a pomohou tak buržoazii, pochybujeme, že poctiví dělníci budou schvalovat rozbití společného postupu soc. odborových organizací v továrnách, a tak pomáhati fabrikantům, a pochybujeme vůbec, že rozumní dělníci budou poslušni smečky zjankovatělých revolučních švadronérů, jimž zájmy proletariátu jsou věcí poslední.*“⁷⁴²

Po krajské konferenci se sešlo v užším kruhu krajské vedení KSČ, aby zaujalo k výsledkům konference konkrétní stanovisko, se kterým hodlalo odcestovat na blížící se celostátní sjezd v Praze. Opět zaznělo, že se úkoly stanovené vedením strany plnily nedostatečně až liknavě. V rámci místy až přehnané sebekritiky zazněla výtky například na nedostatečné vybírání členských příspěvků, nízký náklad *Rudého východu* či téměř ochromená činnost přidružených organizací. Do následujícího období tak mělo dojít k radikálním změnám zcela v intenci proklamované bolševizace. Z dochovaných pramenů vyplývá, že nejdůležitějšími úkoly se stalo přebudování strany zvýšením počtu závodních a uličních buněk, zvýšení jejich akceschopnosti a zároveň přípravy na možný a svým způsobem očekávaný přechod do ilegality či větší provázání regionální struktury od místních přes okresní až po krajské orgány. Velký důraz se měl klást také na zvýšení počtu mladých členů: „*Na celém kraji pocítujeme velký nedostatek mladých soudruhů. Jedním z nejdůležitějších úkolů strany jest vybudovati řádné hnutí mládeže.*“⁷⁴³ Neméně palčivým problémem se ukázalo nedostatečné distribuování stranického tisku, plakátů, letáků a tištěných direktiv, které se k adresátům mnohdy dostávaly se značnou časovou prodlevou, což výrazně snižovalo akceschopnost strany.⁷⁴⁴

⁷⁴¹ *Rozhodný, ostrý obrat doleva!* Rudý východ, roč. XI/1929, č. 5 ze dne 31. ledna 1929, s. 2.

⁷⁴² *Komunistická strana dostala 2. prosince malý výprask, chce proto větší,* Východočeský obzor, roč. XXV/1929, č. 6 ze dne 7. února 1929, s. 2.

⁷⁴³ *Organizační úkoly na IV. kraji KSČ,* Rudý východ, roč. XI/1929, č. 7 ze dne 14. února 1929, s. 2-3.

⁷⁴⁴ TAMTÉŽ.

V této agresivní atmosféře prohloubené vnitrostranickými půtkami nejen v nejužším vedení, ale i v regionech, proběhl V. sjezd strany. Jeho faktický průběh je již podrobně popsán v předchozím oddíle práce, avšak jeho důsledky začaly být záhy patrné také v regionech. Jako tradičně se první zprávy objevily na stránkách *Rudého východu*, když se odvolané vedení i skupina intelektuálů, kteří se ke kritice nového vedení kolem Klementa Gottwalda přidali, ocitlo v palbě zbolševizovaných redaktorů. Také v Pardubicích se zmínění dočkali nálepky likvidátorů strany či zrádců komunistické myšlenky: „*Odsuzujeme se vší rozhodností jednání části skupiny Jílek – Bolen i skupiny literátů a trváme důsledně na provedení co nejrychlejším způsobem očisty od všech těch, kteří poškozují svým jednáním stranu a pokoušejí se tuto zavléci do bahna reformismu. [...] Pryč s likvidátory a jejich pomahači. Za bolševickou, leninskou linii strany i odborů.*“⁷⁴⁵

Ve stejném čísle zazněl souhlas nejen s odstraněním opozice ve vedení strany, ale také s očištěním řadové členské základny od „oportunistů“ a nedostatečně radikálních členů. Zcela jednoznačně lze proto chápat následující citaci: „*Definitivní řešení krise strany může se státi pouze v procesu třídního boje proti buržoazii, v akci, jejíž nezbytnou částí je ovšem vnitřní přerod strany. [...] Chceme-li však splniti tyto úkoly, musíme bezohledně bojovati s oportunistem ve vlastních řadách, a to nejen s oportunistem nižších vedení, ale také s oportunistem členských mas, jenž se projevuje zejména v odporu ku stranické práci v závodech. [...] Tato cesta je cestou ku překonání krise, která učiní stranu schopnou vésti proletariát nynějším obdobím ku konečnému cíli.*“⁷⁴⁶

V souladu s tezemi vyřčenými na V. sjezdu došlo i ke změnám v redakci *Rudého východu*. Kompletní obsazení redakce listu není možné zjistit, avšak porovnáním četnosti publikovaných článků jednotlivých redaktorů je patrné, že do popředí se dostali redaktori typu Žalského, kteří jednoznačně stáli na straně bolševického křídla. Reakce na V. sjezd a nastoupenou cestu radikální přeměny KSČ v bolševickou loutku v rukou Kominterny a Sovětského svazu neprovázely jen energické články v komunistickém tisku. V Pardubicích a dalších okresních městech IV. kraje se v následujících týdnech konaly okresní konference, na kterých podle direktiv ústředního výboru převzali vedoucí pozice představitelé nové linie souhlasící se

⁷⁴⁵ *Vedení IV. kraje k vystoupení části skupiny s. Jílka a literátů*, Rudý východ, roč. X/1929, č. 12 ze dne 21. března 1929, s. 3.

⁷⁴⁶ *Na správné cestě*, Rudý východ, roč. X/1929, č. 12 ze dne 21. března 1929, s. 2.

zradikalizováním vlastní strany. V duchu komunistické propagandy se pak zveřejnily obsahově téměř totožné rezoluce o souhlasu s novou politickou linií a s nutností sebeočistění místní či okresní organizace od oportunistických živlů či představitelů ostatních opozičních, a tudíž nepřátelských skupin. Ve skutečnosti to znamenalo, že přívrženci „starého“ vedení či umírnění komunisté začali své organizace houfně opouštět či byli k odchodu donuceni. Příznivci nové linie pak situaci prezentovali jako demokratický proces přeměny strany v duchu přání většiny členské základny: „*IV. kraj Pardubicko stojí pevně, jednotně a neochvějně na linii, dané světovému proletářskému hnutí revolučnímu VI. sjezdem Kl., IV. kraj jde jednotně za vedením strany, zvoleným na 5. sjezdu strany, za vedením levým, IV. kraj plně schvaluje levý kurs ve straně.*“⁷⁴⁷ Následné personální změny krajské vedení zdůvodnilo následujícími slovy majícími k prezentovanému demokratickému fungování strany daleko: „*Několik jedinců, které zapomněli soudruzi v návalu práce a ze zbytečné, proletáři nepatřící a nesloužící sentimentality vyhodit již dávno, chápe, že nemají ve straně místa a odcházejí sami. Nepokoušejí se ani působiti na dělníky, aby je ve straně nechali, vědouce předem, že je marno chtíti dělníky podváděti.*“⁷⁴⁸

V. sjezd KSČ tak oficiálně skončil proces bolševizace této politické strany, který znamenal podstatné zúžení členské základny, avšak také přinesl zvýšení radikalismu a příznejme i akceschopnosti. Komunisté se zároveň ještě více stali závislými na rozhodnutích Kominterny a o autonomii československých komunistů si nemohli dělat iluze ani největší optimisté v jejich řadách.

Na konci této kapitoly je ještě nutné zmínit, že se Pardubice v polovině roku 1928 staly na krátký čas centrem pokusu o zformování komunistické opozice a možná i pokusu o založení vlastní politické platformy, která by se nadále hlásila ke komunistické ideologii, ale na druhou stranu by bojovala za větší autonomii, a především na přestřížení pomyslné pupeční šňůry s Kominternou. V červenci 1928 se zde sešli zástupci nespokojených frakcí – zaznamenán byl příjezd zástupců z Brna, Ostravy, Jičína a Brandýsa nad Labem. Za pardubické opozičníky se setkání zúčastnil Karel Richter, přesvědčením komunistu, který v předchozím období působil jako jeden z náměstků starosty města. Podle úředního hlášení se rokující dohodli na svolání celostátního sjezdu opozičních frakcí do Brna, který se měl konat na konci

⁷⁴⁷ *IV. kraj jednotně za provedení usnesení VI. kongresu Kl. a V. sjezdu strany a proti likvidátorům!* Rudý východ, roč. XI/1929, č. 14 ze dne 4. dubna 1929, s. 2.

⁷⁴⁸ TAMTÉŽ.

června.⁷⁴⁹ Pro téma této práce je zajímavé hodnocení přítomnosti zmíněného Richtera v návaznosti na situaci pardubické komunistické organizace: „*Místní skupina opozice byla v Pardubicích již také ustavena a přihlášky členů přijímá zmíněný Richter, který po delší pasivitě přihlásil se tímto opět k politické práci. Vzhledem k tomu, že jde o vážného politického pracovníka, nelze pochybovat o tom, že i jemu se podaří aspoň vážné a slušné elementy z komunistické strany sekce III. Internacionály převést, neboť rozhárané [sic!] poměry v krajském vedení pracují mu do rukou.*“⁷⁵⁰

Ony zmíněné „rozhárané“ poměry mezi pardubickými komunisty byly veřejným tajemstvím a pokračovaly až do „očisty“ po V. sjezdu. Vedle Richtera, který se s mateřskou stranou rozloučil již před časem, se pod palbou kritiky ocitl i zástupce komunistů na pardubické radnici – František Jirout. Jeho spolustraníci jej přinutili vzdát se „dočasně“ funkce radního, jelikož se mu nepodařilo prosadit agresivní projev u příležitosti výročí 28. října na zasedání městské rady.⁷⁵¹ Pro domnělý nedostatek zapálení pro komunistickou ideologii a neschopnost i přes odpor starosty města Vojtěcha Znojemskeho pronést projev odsuzující politické poměry v Československu na jeho místo strana nominovala Arnošta Vlasáka, jehož oficiální zvolení proběhlo ještě na konci prosince téhož roku.⁷⁵² Personálním změnám v rámci komunistických zastupitelů však nebyl konec. Počátkem roku 1929 byl svých funkcí zbaven tak odborný učitel průmyslové školy Václav Kronus, který se dočkal v rámci stranických změn vyloučení z řad KSČ, a tudíž neměl nárok na její zastupování v městské samosprávě.⁷⁵³ Mateřská strana mu vyčetla aktivní účast na městských akcích, čímž měl porušit stranickou direktivu distancování se od všech akcí současné vládní koalice podporující „buržoazní“ ráz Československa.⁷⁵⁴ Na jeho místo zastupitele

⁷⁴⁹ Komunistická opoziční frakce skutečně vznikla a měla své centrum v Brně. V následujícím období ale nedokázala získat větší množství příznivců a postupně v průběhu roku 1930 ohlásila sloučení se sociální demokracií. Tuto skutečnost glosoval i regionální tisk, viz např. *Komunistická opozice se vrací do sociální demokracie*, Východočeský obzor, roč. XXVI/1930, č. 32 ze dne 14. srpna 1930, s. 1.

⁷⁵⁰ SOKA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 19 (1928), bez č.j., Zpráva o činnosti komunistické opozice ze dne 7. června 1928.

⁷⁵¹ Oficiálně se Jirout funkce vzdal na vlastní žádost, kterou zdůvodnil zdravotními důvody. SOKA Pardubice, f. MÚ PCE, k. 124, č.j. M2980/28, Oznámení městského zastupitelstva ze dne 18. prosince 1928.

⁷⁵² TAMTÉŽ, č.j. M2980/28, Volba Arnošta Vlasáka zastupitelem města Pardubice ze dne 28. prosince 1928.

⁷⁵³ TAMTÉŽ, k. 124, č.j. 11519, Výnos okresního úřadu v Pardubicích ze dne 21. února 1929.

⁷⁵⁴ Zajímavou skutečností je nepřijetí původní rezignace na post v městském zastupitelstvu po vystoupení z KSČ. Městská rada přijala jeho rezignaci až na základě lékařského doporučení na jaře následujícího roku.

i člena městské rady nastoupil František Šácha z pardubické Familie.⁷⁵⁵ Aby personálním změnám nebyl konec, tak se svých postů v městském zastupitelstvu či městské radě v roce 1929 a na počátku roku následujícího vzdali další tři zastupitelé. Opět se důvodem staly požadované změny v rámci bolševizace a radikalizace místní organizace. Svých postů se tak postupně vzdal Rudolf Zelený, Josef Kraus či Arnošt Vlasák.⁷⁵⁶

I přes zmíněné personální zemětřesení se vítězství krajně levicového proudu mezi pardubickými komunisty stalo skutečností, a tak se i IV. kraj v následujícím období prezentoval jako zastávce zbolševizované stranické linie.

SOkA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 19 (1928), č.j. 219, Zpráva o činnosti Václava Kronuse ze dne 26. listopadu 1928;

SOkA Pardubice, f. MÚ PCE, k. 124, č.j. 333/29, Výnos starosty města Pardubice ze dne 26. února 1929.

⁷⁵⁵ TAMTÉŽ, č.j. 333/29, Výnos starosty města Pardubice ze dne 26. února 1929.

⁷⁵⁶ Rudolf Zelený se mandátu vzdal v srpnu 1929 na základě ukončení členství v KSČ. Na jeho místo byla v říjnu 1929 jmenována náhradnice Anna Dejnožková.

TAMTÉŽ, č.j. M1890/29, Rezignace Rudolfa Zeleného ze dne 10. srpna 1929;

TAMTÉŽ, č.j. M1890/29, Oznámení městského zastupitelstva ze dne 17. října 1929.

Josef Kraus rezignoval ze stejného důvodu jako kolega Zelený a na jeho místo byl jmenován Josef Jägermann.

TAMTÉŽ, č.j. M3200/29, Rezignace Josefa Krause ze dne 12. listopadu 1929;

TAMTÉŽ, č.j. M1890/29, Oznámení městského zastupitelstva ze dne 20. března 1930.

Arnošt Vlasák rezignoval taktéž z důvodu opuštění KSČ. Jelikož zastával také post městského radního a dále byl členem chudinské rady a správní rady městské elektrárny, bylo nutné i na tyto posty určit náhradníka. Místo zastupitele po něm převzal Josef Dušek a na post v městské radě a chudinském referátu byl komunistickými zastupiteli zvolen Josef Jägermann.

TAMTÉŽ, č.j. M438/30, Rezignace Arnošta Vlasáka ze dne 18. února 1929; TAMTÉŽ, č.j. M438/30, Jmenování Josefa Jägermanna ze dne 24. dubna 1930;

TAMTÉŽ, č.j. M786/29, Zpráva starosty pro městskou radu ze dne 15. dubna 1930.

5.6 Od hospodářské krize do parlamentních voleb (1929-1935)

5.6.1 Semtínská stávka a její následky

Většinu roku 1929 lze stále považovat za období hospodářské konjunktury. O blížícím se krachu na burze cenných papírů v New Yorku nikdo netušil a komunisté tak do dalších měsíců vstupovali z pozice zradikalizované strany bolševického typu. Pro další období si pardubičtí komunisté stanovili za cíl utužení stranické disciplíny ve vlastních řadách, organizování většího množství veřejných vystoupení při tradiční příležitosti oslav svátku práce, výročí říjnové revoluce apod. Aktivní politiku se pardubičtí komunisté pokoušeli provozovat i v městském zastupitelstvu a městské radě. Například v březnu roku 1929 dokázali iniciovat svolání mimořádné schůze zastupitelstva, která se týkala pomoci sociálně slabým rodinám a těm, kteří byli postiženi rostoucí nezaměstnaností. V zimě na přelomu let 1928 a 1929 totiž nejen Pardubice postihly mimořádně kruté mrazy, které prohloubily již tak tíživou situaci v chudších čtvrtích města. Komunistům se podařilo na zasedání městské rady a následně na zasedání kompletního zastupitelstva prosadit požadavek navýšení materiální podpory pro rodiny sociálně slabých a nezaměstnaných. Na jednu rodinu na základě podané žádosti město vydalo poukázky na přiděl uhlí (jeden přiděl se rovnal 50 kilogramům uhlí) a na nákup potravin. Dalším opatřením se staly krátkodobé nouzové práce financované městem, kdy se nezaměstnaní využili především při odklizení sněhu.⁷⁵⁷

Opomenout samozřejmě nesmíme ani předvolební kampaň k parlamentním volbám v říjnu roku 1929. Rok 1929 však také přinesl jednu z největších stávek v regionu během celého trvání první republiky. Pro téma této práce je hodnotné porovnat holá fakta s prezentováním událostí na stránkách komunistického tisku a prostřednictvím komunistických řečníků při veřejných vystoupeních KSČ.

Když v pátek 26. dubna 1929 došlo k průmyslové havárii, kterou doprovodil výbuch ve výrobních prostorách, zůstalo po ni několik těžce zraněných a bohužel také dvě oběti na životech. O pouhé tři dny později semtínskou továrnou otřásla ještě mohutnější exploze, která si tentokrát vyžádala pět lidských životů.⁷⁵⁸ Zástupci

⁷⁵⁷ TAMTÉŽ, č.j. M340/29, Zpráva městské rady ze dne 7. března 1930.

⁷⁵⁸ František Ťopek ve své studii uvádí příjmení mrtvých dělníků. Dne 26. dubna 1929 zemřeli dělníci Linhart a Libš, 29. dubna zemřeli bratři Hosmanové a jejich kolegové Jiruš, Kohoutek, Sedlák.

dělnických profesí přímo ohrožených podobnými událostmi požadovali důsledné vyšetření příčin obou havárií a okamžité zlepšení pracovních podmínek a bezpečnostních postupů.⁷⁵⁹ Následná jednání s představiteli strategicky důležité továrny nejen pro československý zbrojní průmysl se nesla ve vypjaté atmosféře, kterou sledovala i pardubická veřejnost. Oběti na životech vyvolaly v Pardubicích značný ohlas, a nejen komunisté na několika veřejných vystoupeních požadavky semtínských pracujících podpořili. Zejména pohřby obětí výbuchů přilily pomyslný olej do ohně. Představitelé zaměstnaneckých organizací na nátlak radikální části semtínských zaměstnanců vypověděli kolektivní smlouvu a požadovali provedení výrazných změn ve prospěch zaměstnanců. Slovní přestřelky a půtky se přenesly i na půdu československého parlamentu. Do bouřlivé debaty se zapojil ministerský předseda František Udržal (sám s osobním vztahem k pardubickému regionu), který byl počátkem června nejen komunisty interpelován, přičemž se dostal do konfliktu s poslaneckým klubem KSČ, z něž nejhlasitěji proti ministerskému předsedovi vystoupil Josef Haken.

Protože však k dohodě mezi zaměstnavatelem (přičemž je nutné mít na paměti, že většinovým akcionářem v semtínské továrně byl stát) a dělníky nedošlo, zapojila se většina pracujících 10. července do časově neomezené stávký. V prohlášení, vydaném stávkovým výborem stálo mimo jiné toto: „*Zaměstnanci továrny na látky výbušné Explosie v Semtíně byli nuceni vstoupit do stávký. Proč? Ředitelství firmy podporováno Svazem průmyslníků odmítlo jakékoliv jednání o zlepšení pracovních a mzdových poměrů zaměstnanců. Nutnost zlepšení prokázala se zejména s výbuchem a zaměstnancům nejednalo se o nic jiného, než aby zjednána byla částečná náprava.*“⁷⁶⁰ Do stávký tak vstoupilo více než tisíc šest set zaměstnanců, kteří místo nástupu do továrny uspořádali protestní pochod do Pardubic. Podle policejních hlášení se z davu oddělila předem zvolená deputace přibližně deseti osob, která se odebrala k jednání do budovy okresního úřadu. Počáteční období

František ŤOPEK, *Semtínská stávký*, in: Sborník studií k 45. výročí vzniku Komunistické strany Československa na Pardubicku, Pardubice 1966, s. 5.

⁷⁵⁹ Celá událost byla výrazně medializovaná. Již v den neštěstí například vydala redakce *Východočeského obzoru* zvláštní vydání, ve kterém se věnuje semtínskému neštěstí. *Strašlivý výbuch v Semtíně u Pardubic*, *Východočeský obzor*, roč. XXV/1929, Zvláštní vydání ze dne 29. dubna 1929, s. 1.

⁷⁶⁰ F. ŤOPEK, *Semtínská stávký*, in: Sborník studií k 45. výročí vzniku Komunistické strany Československa na Pardubicku, Pardubice 1966, s. 6.

jednání o nové kolektivní smlouvě nevedlo k dohodě, stávkový výbor totiž předložil nesplnitelné požadavky, kterými se představitelé továrny odmítli zabývat.

Následkem stávky výrazně poklesla produkce strategicky důležitých produktů, takže nejen z průmyslových kruhů vzešel tlak na dohodu mezi znesvářenými stranami. K té nakonec došlo až po několika neúspěšných kolech jednání na konci srpna téhož roku. Dne 28. srpna 1929 (den po oficiálním ukončení stávky) zástupci znesvářených stran podepsali v Praze novou kolektivní smlouvu. Následujícího dne se brány semtínské továrny znovu otevřely a drtivá většina stávkujících nastoupila do provozu. Do svého zaměstnání nenastoupila pouze část stávkujících, kteří s velkou pravděpodobností úzce spolupracovali s komunistickou stranou nebo byli jejími aktivními členy. Zda se jednalo o tytéž osoby, které protestovaly proti ukončení stávky, se v následném šetření zjistit nepodařilo, neboť o ukončení či pokračování stávky, se hlasovalo v tajné volbě.⁷⁶¹ Výroba se vzhledem k rostoucím státním zakázkám začala navyšovat, a tak v polovině září téhož roku lze říci, že všechny provozy obnovily svou činnost minimálně do podoby před vypuknutím stávky. Pro zajímavost lze uvést, že v přímém důsledku stávky nebylo odpracováno více než 66 000 pracovních dní a finanční ztráty se vyšplhaly na necelé čtyři miliony korun.⁷⁶² Zatímco státním orgánům se znatelně ulevilo, levicové strany (a nejvíce komunisté) ukončení stávky považovaly za prohru a činnost stávkového výboru, ve kterém měli převahu zástupci sociálních demokratů a národních socialistů, velmi ostře kritizovali. Vyjednaná kolektivní smlouva obsahovala pouze některé z původních požadavků, došlo pouze k částečnému zvýšení mezd v průměru o jednotky procent, přičemž nejradikálnější požadavky části stávkujících hovořily o žádosti k navýšení stávajících mezd o celých 25 procent.⁷⁶³

Levicové strany včetně pardubických komunistů si tuto příležitost nenechaly ujít a ve svých stranických listech komentovaly neštěstí a následné stávkové období po svém. Na stránkách *Rudého východu* se o semtínské tragédii čtenáři dozvěděli 9. května. Po informativní zprávě o proběhnuvších explozích se komunističtí redaktoři uchýlili ke

⁷⁶¹ SOKA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 21 (1929-1930), č.j. 281, Zpráva četnické stanice v Doubravících ze dne 18. září 1929.

⁷⁶² TAMTÉŽ, bez č.j., Dotazník o stávkách a výlukách Státního úřadu statistického v Praze ze dne 24. září 1929.

⁷⁶³ J. FRAJDL – M. KOHÁROVÁ, *Cesta k socialistické přítomnosti Pardubického okresu do roku 1938* (1.), Pardubice 1985, s. 50-51.

Z nových prací viz:

T. JIRÁNEK – H. STOKLASOVÁ, *Století v chemii*, Pardubice 2020, s. 64-65.

zkreslení zpráv ve prospěch vlastního politického názoru. Nepřísluší nám hodnotit, zda došlo k porušení bezpečnostních předpisů a kde tedy ležela příčina tragédií, či na kom ulpěla vina za změřené životy, avšak hodnocení *Rudého východu* bylo více než jednoznačné. V jejich očích za vše mohla „nenasytnost“ československého státu, který také prostřednictvím semtínské továrny podporoval domnělý militarismus a prováděl válečné přípravy: *„Mezi dělnictvem pardubických závodů nastalo pochopitelně rozrušení. Moudré načalstvo [volně myšleno policejní složky či vedení města – pozn. autora] čelilo tomuto rozhořčení tím, že upozornilo pořadatele májových demonstrací, že nesmí býti o neštěstí na projevech mluveno, a postaralo se, aby nebyl konán původně stanovený pohřeb obětí katastrofy. Přes tato opatření byl ale pohřeb všech obětí demonstračním projevem proti šílenému zbrojení. Účastníci pohřbu chápali, že příčinou obětí je nenasytný militarismus.“*⁷⁶⁴ Redaktor Žalský poté pokračoval dalším článkem, ve kterém se do domnělých původců tragédie pustil s ještě větší vervou. Opět sáhneme k citaci, která hovoří za vše. Neinformovaný či ideologicky ovlivněný čtenář musel nabýt dojmu, že hlavním viníkem je zde československý stát a jeho politické zřízení: *„V semtínské dynamitce není vše v pořádku. [...] Nemáme k způsobu, jakým jsou šetření prováděna, nejmenší důvěry. Nevěříme, že tato šetření objasní skutečnou příčinu katastrofy. Je v zájmu buržoasie, je v zájmu jejího udržení, aby se dělnictvo pravdy nedozvědělo. [...] V semtínské dynamitce jako v řadě jiných závodů vyrábějí se zápalné látky pro vojenské účely. To znamená pro účely válečné na vraždění lidí ve velkém. [...] A protože vše, co je k prospěchu buržoasie, je v neprospěch dělnictva, tak i všechny ty Semtíny slouží proti dělnictvu. [...] Pracující třída má jedinou povinnost: postarati se o to, aby všechny Semtíny zmizely. Místo továren, v nichž se vyrábí ničivé prostředky k vraždění lidstva ve velkém, kterému drze říká buržoasie pole cti a slávy, jest nutno budovati továrny, které by vyráběly dělnictvu nutné předměty. [...] Proto musí býti veden úder pracující třídy na kořen zla: Proti panství buržoasie.“*⁷⁶⁵

V podobně agresivním duchu nezněly pouze novinové články, ale pro svou agitaci semtínskou tragédií komunisté využili i během tradičních akcí spojených se svátkem práce. Prvního května se na prostranství před budovou pardubické „reálky“⁷⁶⁶ sešlo

⁷⁶⁴ *Katastrofa v semtínské prachárně*, Rudý východ, roč. X/1929, č. 19 ze dne 9. května 1929, s. 1.

⁷⁶⁵ *Explose v Semtíně*, Rudý východ, roč. X/1929, č. 19 ze dne 9. května 1929, s. 2.

⁷⁶⁶ Budova bývalé „reálky“ se nachází na Komenského náměstí čp. 120. V současné době tvoří jednu z budov krajského úřadu, který ji tak pravděpodobně zachránil před demolicí. Budova byla postavena

několik set osob komunistických příznivců, kteří si vyslechli zdravici od Josefa Jägermanna, a především projev Františka Guttmana.⁷⁶⁷ Tato čelná postava komunistického hnutí využila semtínské tragédie k populistickému volání po zastavení nárůstu imperialismu ze strany kapitalistických velmocí, a naopak řečník použil osvědčená hesla volající po spojení evropského proletariátu. Semtínskou tragédii Guttman přisoudil přílišnému tlaku na racionalizaci výroby, která podle jeho slov nutí zvyšovat produktivitu práce za únosnou mez, a především bez ohledu na bezpečnost pracujících.

Vedle zbolševizovaného vedení pardubických komunistů setkání u příležitosti svátku práce podnikli i příslušníci protibolševické opozice, kteří se zatím ještě považovali za členy KSČ. Na pardubickém předměstí Jesničánky v restauraci Na Rozkoši proběhla schůze za účasti více než stovky osob, které si vyslechly vystoupení senátora a původně i prvního předsedy komunistické strany Václava Šturce, který v této době představoval jednu z ústředních postav protibolševické opozice.⁷⁶⁸ Řečník promluvil v reakci na dopolední vystoupení spolustraníků v centru města. Sám se také vyslovil pro nutnost vystoupení proti kapitalismu a spojení pracujících napříč státy. Šturc však zároveň podrobil nově nastoupenou politickou linii bolševizace komunistické strany kritice. Volal po otočení kormidla komunistické politiky ve prospěch masovosti strany a vytvoření spolupracující platformy s dalšími levicovými subjekty. Je však zajímavé, že bývalý první muž československé komunistické strany na KSČ nezanevřel a i přesto, že se ocitl v opozičním křídle, pronesl slova o nutnosti posílení KSČ: „[...] strana za vše nemůže, jest naše, my ji postavili a budovali. Jest nejlepším dosud prostředkem proti fašismu a všem našim vykořisťovatelům. [...] Ať žije komunistická strana a ukáže se příštího 1. máje co nejmohutnější.“⁷⁶⁹ Podle policejního hlášení za svá slova sklidil nadšený potlesk. Na závěr schůze přítomní jednomyslně přijali rezoluci předloženou senátorem Šturcem, která mluvila naprosto jasně pro levicovou politiku jednotné fronty a proti přeměně komunistické strany na úzkou skupinu zfanatizovaných a všeho schopných radikálů: „*Stavíme se do otevřeného boje proti fašistickým metodám buržoasie tohoto státu a jsme odhodláni na podkladě třídního*

v roce 1885 jako místo pro vyšší reálnou školu, která v těchto prostorách působila až do roku 1929. Jako školská budova pro různé typy vzdělávacích institucí sloužila až do konce 20. století.

⁷⁶⁷ SOKA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 22 (1930), bez č.j., Zpráva o průběhu komunistické akce ze dne 2. května 1929.

⁷⁶⁸ TAMTÉŽ.

⁷⁶⁹ TAMTÉŽ.

boje postaviti se vždy po bok socialistickým stranám, které proti buržoasii povedou boj v mezinárodním měřítku. [...] Stavíme se za prohlášení poslanců, senátorů a spisovatelů KSČ, kteří odmítají plané frásertsví a staví se za hnutí masové organisace. Odmítáme sektářství a nesmyslné hazardérství polbyra [ponechán původní pravopis – pozn. autora] a vykonáme vše, aby tříštění jednotlivců bylo zamezeno. Vše pro sjednocení pracujících mas, pryč s těmi, kteří nebudují, ale rozbíjí. Vše pro jednotnou kom. str. čes. a Rudých odborů.“⁷⁷⁰

Po propuknutí semtínské stávkou se opět na stránkách *Rudého východu* objevil obsáhlý komentář vyzývající ke změně taktiky stávkujících dělníků. KSČ ostře kritizovala způsob, jakým zvolený stávkový výbor vedl jednání s představiteli semtínského závodu. Požadovali výrazně aktivnější postup na rozdíl od zvolených zástupců semtínských pracujících, kteří se pokoušeli o dohodu: „*Stávka je úplná. Dělnictvo v počtu přesahujícím 1600 chápe, že jedině v jednotném náporu může zvítěziti. Sympatie ostatního dělnictva i občanstva jsou plně na straně stávkujících. Nemůžeme při psaní těchto řádků (úterý 16. VIII. dop.) pominouti jednu důležitou okolnost. Stávkující dělnictvo zvolilo stávkový výbor. A tu musíme říci: Volba úplně nešťastná a nesprávná. Ve stávkovém výboru mají býti dělníci v závodě pracující. Sekretáři jen jako poradci. My ale vidíme u semtínské stávkou něco docela jiného. Stávkové vedení tvoří dva sekretáři a jeden redaktor. Nechceme útočiti na osoby, ale konstatujeme: „Tak se boje nevedou!“⁷⁷¹*

Podobně zněl i zachycený leták, který podrobil dělnické odborové organizace kritice za to, že se stávkový výbor pokoušel dojednat novou kolektivní smlouvu s vedením semtínské továrny namísto toho, aby se v Pardubicích a v okolí pokusil vyvolat širší a masovější stávkové hnutí i v dalších průmyslových odvětvích. K samotným stávkujícím se poněkud patetickým jazykem autoři pamfletu vyjádřili: „*Jste dosud izolováni, jste sami! Uchopte se vedení boje sami a nevěřte několika sekretářům, kteří již ukázali, že Váš boj vésti nechtějí a neumějí! Obratě se o pomoc na druhé dělníky, na druhé závody, do ostatních měst. [...] Na ostatní pardubické dělnictvo apelujeme: Nenechte naše kamarády ze semtínské velkovýrobny smrti osamoceny! Svolávejte projevy na podporu jejich boje, připravujte sbírky a bude-li zapotřebí, zastavte práci ve všech závodech! Prohra semtínských by byla prohrou Vás všech – jejich vítězství bude též vítězstvím naším. Semtínští dělníci! Chopte se vedení boje*

⁷⁷⁰ TAMTÉŽ.

⁷⁷¹ *Stávka v semtínské dynamitce*, Rudý východ, roč. XI/1929, č. 29 ze dne 18. července 1929, s. 1.

*sami, vytrvejte a zvítězíte! Dělníci ostatních závodů! Pomozte semtínským zvítězit a zvítězili jsme též. Ať žije třídní solidarita všech vykořisťovaných.*⁷⁷²

A z pohledu KSČ neúspěšné a nešťastné ukončení stávky prezentovali redaktoři stranického listu jako zradu na semtínských dělnících, přičemž viníky viděli zejména v představitelích stávkového výboru, mezi kterými převládali zástupci sociálně demokratických odborů. Podle komunistické rétoriky to byli právě oni, kteří měli zabránit komunistickým zástupcům části semtínských pracujících, aby aktivně zasáhli do stávky a do vyjednávání nové kolektivní smlouvy. Za touto skutečností pardubičtí komunisté viděli politickou hru sociální demokracie a také komunistické opozice v tomto případě personifikované do Aloise Nováka, který stál také za opoziční schůzí v Pardubicích v rámci oslav Svátku práce i za vystoupením během vyjednávání o dalším postupu stávkujících: *„Na veřejném projevu, svolaném komunistickou stranou, byla zvolena na návrh dělníků deputace, které bylo uloženo na táboru svolaném reformistickými organizacemi [...] promluvit za dělnictvo v KSČ a Rudých odborech organizované. Tato deputace slovo na táboru nedostala. Nepřekvapilo nás to. [...] Ba ani to, že na táboru mluvil za komunistickou opozici [...] bývalý komunista Novák.*⁷⁷³ Ve stejném článku tak redaktoři vypočítali hlavní chyby, které v očích KSČ vedly k porážce: *„1. Stávka nebyla vedena dělnictvem [...] a těžiště zůstalo tak v rukou sekretářů. 2. Stávka nebyla spojena s bojem proti válečnému nebezpečí. [...] 3. Stávka nebyla vedena na základě aktivní pomoci ostatního dělnictva. [...] 4. Dělnictvo předalo svůj osud plně do rukou reformistických sekretářů a ukolébáno jejich frásemi o disciplíně bezhlavě nechalo se ovládati.*⁷⁷⁴

Pro srovnání je možné zařadit krátkou citaci z komentáře obviňované sociální demokracie, která novou kolektivní smlouvu považovala za dobrý výsledek v rámci možností, které se nabízely: *„O této stávce možno říci, že to byl tuhý zápas dělníků s finančně silným a mocným podnikatelem. Dělnictvo, vydrževši stávkovati 7 týdnů, nestávkovalo nadarmo a ukončení této stávky znamená pro dělnictvo značný úspěch. O likvidaci stávky bylo provedeno hlasování lístky, nikdo nikomu nebránil, jak se má rozhodnouti. Hlasování vyznělo jednomyslně pro přijetí sjednaných podmínek.*⁷⁷⁵

⁷⁷² V. KVĚTENSKÝ (ed.), *Komunistické hnutí Východních Čech*, Zámorsk 1971, s. 96-97.

⁷⁷³ *Po stávce v semtínské dynamitce*, Rudý východ, roč. XI/1929, č. 37 ze dne 12. září 1929, s. 2.

⁷⁷⁴ TAMTÉŽ.

⁷⁷⁵ *Stávka v Semtíně skončena úspěšně pro dělnictvo*, Východočeský obzor, roč. XXVI/1929, č. 35 ze dne 29. srpna 1929, s. 1.

Semtínská stávka, i když nebyla jedinou podobnou protestní akcí na Pardubicku,⁷⁷⁶ znamenala první významný pokus o radikalizaci průmyslového dělnictva v regionu. Komunistická strana si ověřila, že sociálně demokratické odborové organizace stále představují významného protihráče a že získání většího vlivu nejen mezi dělnictvem na Pardubicku bude ještě vyžadovat značné úsilí. Lze však konstatovat, že komunisté v iniciování stávkového hnutí neustali. Ještě do konce roku 1929 v Pardubicích proběhl další pokus o rozsáhlejší stávkovou akci, který již byl celý veden v režii komunistické strany. Dne 7. listopadu 1929 postupně přerušili svou práci zaměstnanci několika firem zabývajících se dopravou a obchodem s uhlím a dalšími komoditami.⁷⁷⁷ Nebylo pochyb, že se vše odehrálo pod taktovkou pardubické komunistické organizace, protože stávkující dělníci se ve velkém počtu sešli v restauraci U Čápa, kterou vedl aktivní komunista Alois Hartman. Zde jim bylo Hartmanem sděleno, že se očekává příjezd tajemníka z pražského ústředí, který je zplnomocněn k vedení rozhovorů mezi stávkujícími a majiteli dotčených podniků. Ti se naopak sešli v budově městského průmyslového muzea,⁷⁷⁸ kde na společné poradě zaujali odmítavé stanovisko především k požadavku na okamžité zvýšení mezd. Zároveň z jejich úst vyšel závazek, že se zástupci stávkujících jednat nebudou a nenechají se podobným vydíráním donutit k ústupkům. Proto ani příjezd zástupce komunistického ústředí, který se měl stát zprostředkovatelem vyjednávání, nepřinesl žádný úspěch, a tak se o čtyři dny později většina stávkujících vrátila do zaměstnání. Jelikož se neohlášenou stávkou dopustili porušení kolektivní smlouvy, vyhradili si zaměstnavatelé právo nepřijmout zpět do pracovního poměru původce a hlavní organizátory stávky. Jednalo se přibližně o patnáct neaktivnějších dělníků.⁷⁷⁹ I když šlo o zjevný neúspěch komunistického počínání, lze i na těchto událostech dokumentovat zvýšenou aktivitu mezi dělníky. Že se toto nabírání zkušeností komunistům osvědčilo, se mělo potvrdit v následujících měsících, kdy s rostoucí nezaměstnaností stoupla i aktivita radikálních politických uskupení.

⁷⁷⁶ SOKA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 20 (1929), č.j. 480, Zpráva četnické stanice v Sezemicích ze dne 5. dubna 1929.

⁷⁷⁷ TAMTÉŽ, k. 22 (1930), č.j. 1052, Zpráva četnické stanice v Pardubicích ze dne 8. listopadu 1929.

⁷⁷⁸ Průmyslové muzeum v Pardubicích bylo postaveno ve funkcionalistickém stylu jako jedna z hlavních budov pro připravovanou Celostátní výstavu tělesné výchovy a sportu, která v Pardubicích proběhla v roce 1931. Jedná se o projekt architekta Karla Řepy, podle jehož plánů byla budova postavena v letech 1927 – 1931. V současné době se v budově na náměstí Republiky nachází Střední škola potravinářství a služeb.

⁷⁷⁹ TAMTÉŽ, č.j. 1052, Zpráva četnické stanice v Pardubicích ze dne 12. listopadu 1929.

Nárůst angažovanosti dělníků pardubických firem a továren nemělo přinést pouze stávkové hnutí. S koncem dvacátých let se v komunistickém programu stále častěji objevovala také protiválečná rétorika. Za typický příklad lze uvést oběžník z července roku 1929, ve kterém se organizace strany na území IV. kraje vyzývaly ke zvýšení příprav na protiválečný den, který měl proběhnout 1. srpna.⁷⁸⁰ Oběžník, který rozeslalo vedení kraje všem místním organizacím, jasně pojmenoval nutnost většího zapojení dělníků do struktur komunistické strany a zlepšení spolupráce mezi městy a venkovem. Tomu měla napomoci důslednější kolportáž stranického tisku a také zavedení tzv. bojové daně a důslednějšího vybírání týdenních příspěvků na provoz komunistických organizací. Stranický aparát tak chtěl dosáhnout zlepšení finanční situace strany a zároveň větší angažovanosti řadových členů na chodu místních organizací KSČ.

5.6.2 Činnost před parlamentními volbami v roce 1929 a jejich výsledky

Další možností, jak posílit své postavení nejen v regionální politice, se staly předčasné parlamentní volby. Tyto mimořádně důležité volby měly původně proběhnout až v listopadu roku 1931, ale aktuální vládní koalice hodlala využít dosavadní hospodářské konjunktury k posílení svého vlivu. Hlava státu tak na návrh Antonína Švehly vyhlásila termín parlamentních voleb na předvečer státního svátku 27. října 1929. Do předvolební kampaně se však vedle vládních stran pustily i ty opoziční, včetně zbolševizované KSČ. Komunisté před nadcházejícími volbami stáli v zcela jiné roli než před čtyřmi lety. Komunistická strana se od počátku roku 1929 na všech úrovních profilovala jako strana radikálně zaměřených ideologicky jednotných komunistů, kteří dávají přednost důslednému dodržování stranické linie stanovené daleko za hranicemi Československa. To jí sice přineslo jisté zvýšení akceschopnosti, naopak jí to ale ubralo na popularitě mezi sympatizanty z řad široké veřejnosti. V Pardubicích se ve srovnání s předvolební kampaní k parlamentním volbám roku 1925 komunisté vydali cestou menšího počtu veřejných vystoupení, a naopak ostřejší kampaně ve stranickém tisku. Patrně nejradikálnější z pardubických komunistických redaktorů Josef Žalský na počátku října prostřednictvím svého úvodníku kritizoval nejen strany aktuální vládní koalice, nýbrž

⁷⁸⁰ NA Praha, f. Ústřední výbor KSČ – Krajské a okresní výbory KSČ, základní organizace KSČ 1921-1938, k. 15, i.č. 122. Oběžník sekretariátu IV. kraje z července roku 1929.

se odhodlal k napadání zastupitelské demokracie jako celku, v čemž jeho kolegové i on sám v dalších člancích pokračoval. Zvolené formulace se již neschovávaly za jinotaje českého jazyka, nýbrž používal místy až vulgární formulace tak typické pro bolševické novináře: „*Agrární nenasytnost nezadá v ničem národně demokratickému snobismu a živnostenské omezenosti. Klerikál nekulhá za těmito svými kolegáčky. Sociálfašističtí tluchubové nasazují zdánlivě opoziční tón. Píší a vykřikují proti buržoasní vládě, proti buržoasní zvůli, žvaní o nutnosti boje. Ve skutečnosti se jim jedná jenom o zcela maličkou a nepatrnou věc: Poslat pár svých holoubků do ministerských křesel* [poslední věta v originále tučným písmem – pozn. autora]. [...] *Vším tím křikem dává se volbám daleko větší význam, než ve skutečnosti mají. Zásadní spor ve společnosti – vykořisťování zaměstnance zaměstnavatelem – volbami odstraněn nebude* [opět poslední věta v originále tučným písmem – pozn. autora].“⁷⁸¹ Na závěr Žalský zdůvodnil účast komunistické strany ve volbách, i když z podstaty komunistického programu konce dvacátých let byly volby do parlamentu Československé republiky podporou existence státu v podobě, proti které komunisté bojovali. Opět si dovolím delší citaci, která však jasně vypovídá o názorech pardubických komunistů: „*Socialista nemůže míti kladného poměru ke státu, v němž je u moci buržoasie. Vstoupí-li socialista do vlády takového státu, pak pomáhá tento buržoasní stát upevňovati v neprospěch pracující třídy.* [...] *A socialista musí věděti, že proměna společnosti kapitalistické ve společnost komunistickou nepovede hlasovacím lístkem, nýbrž sociální revolucí. Jdeme do voleb nikoliv proto, abychom mámili a podváděli ve vládě pracující třídu po vzoru sociálfašistů, nýbrž jdeme do voleb proto, abychom využili všech možností pracovati pro konečný náš cíl: Sociální revolucí změnití základy společnosti.*“⁷⁸²

Zanedlouho se ve druhém volebním kraji, kam Pardubice patřily, mohla veřejnost seznámit s kandidátními listinami do poslanecké sněmovny i do senátu. Na obou komunistických se nacházelo jedenáct jmen a ze samotných Pardubic figurovali na kandidátní listině do poslanecké sněmovny Arnošt Vlasák (dopravní dělník) a Jindřich Jirout (železničář) na třetím, respektive desátém místě. Na kandidátní listině do horní komory se na poslední jedenácté místo dostalo jméno Josefa Grandeho (uvedena

⁷⁸¹ *Do volebního boje*, Rudý východ, roč. X/1929, č. 40 ze dne 3. října 1929, s. 1.

⁷⁸² TAMTÉŽ.

dělnická profese) a na třetím místě byl uveden František Pilný, drobný zemědělec z nedalekých Nemošic, které jsou v současné době součástí Pardubic.⁷⁸³

Od začátku předvolební kampaně bylo jasné, že se tentokrát povede ve výrazně konfrontačním duchu. I sami komunisté si uvědomovali, že volební výsledek bude s velkou pravděpodobností horší než ve volbách předchozích, což byl očekávaný důsledek otřesů ve straně pro V. sjezdu. Opět nechme promluvit redaktora Žalského, který umně situoval KSČ nejen v Pardubicích do pozice osamocené politické síly, která stojí proti všem politickým protivníkům přesvědčena o své historické pravdě a poslání. Jak jinak si vysvětlit následující slova: „*Volební kampaň již od prvních dnů nese pečeť jednoho hesla všech stran měšťáků i sociálfašistů: Proti komunistům! [...] Právě tato skutečnost, že komunisté vedou boj proti všem a že všichni útočí na komunisty, je nejlepším dokladem správnosti postupu komunistické strany. [...] Dnes ale již můžeme konstatovati: Absolutně neudává číslice obdržených hlasů sílu strany. Je známo, že řada komunisticky orientovaných dělníků nemá volební právo. [...] A konečně: Volební boj není rozhodujícím bojem. Hlasovací lístek není zbraň, kterou by dělník mohl zvítězit nad buržoasií. To může jen sociální revolucí.*“⁷⁸⁴

⁷⁸³ Kandidátní listina KSČ do Poslanecké sněmovny měla tuto podobu:

1. Josef Novotný, maloročník, Skutíčko;
2. Čížimská Marie, dělnice, Praha – Bubeneč;
3. Vlasák Arnošt, dopravní dělník, Pardubice;
4. František Toman, tkadlec, Králíky;
5. Alois Prokop, tesař, Český Herálec;
6. Rudolf Páral, obuvnický dělník, Holice;
7. Josef Šaršoun, krejčí, Heřmanův Městec;
8. Raimund Haufe, textilák, Libchavy;
9. Josef Lněnička, obuvnický dělník, Litomyšl;
10. Jindřich Jirout, železničář, Pardubice – Jesničanky;
11. Marie Saidová, v domácnosti, Česká Třebová.

Kandidátní listinu KSČ do Senátu tvořili:

1. Filip Dobrovolný, redaktor, Praha;
2. František Hlávka, železničář, Hradec Králové;
3. František Pilný, maloročník, Nemošice;
4. Františka Lorenzová, textilní dělnice, Mladé Buky;
5. Josef Kašpar, dělník, Holice;
6. Kateřina Baudyšová, textilní dělnice, Hořice v Podkrkonoší;
7. Jan Weber, kartáčník, Nový Bydžov;
8. František Majer, strojník, Broumov;
9. Arnošt Schindler, železničář, Česká Třebová;
10. Antonín Nemazal, dělník, Lípa nad Orlicí;
11. Josef Grande, dělník, Pardubice.

Kandidátka, Rudý východ, roč. X/1929, č. 41 ze dne 10. října 1929, s. 2.

⁷⁸⁴ *Proti všem*, Rudý východ, roč. X/1929, č. 41 ze dne 10. října 1929, s. 2.

Redaktor Žalský zde použil zjevnou nepravdu. Volební právo bylo v této době od 21 let pro všechny občany Československé republiky. Je však možné, že na tomto místě Žalský narážel na zrušení aktivního i pasivního volebního práva pro vojáky a důstojníky československé armády v prezenční službě. Více k této problematice viz:

Slova redaktora *Rudého východu* Žalského nebyla osamocená. V podobném duchu se během předvolební kampaně vyjádřil i lídr kandidátní listiny do poslanecké sněmovny v tomto kraji Josef Novotný: „*Komunistická strana nejde do voleb se žádnými sliby, které by nemohla splnit. Prohlašuje otevřeně, že zlepšení existenční úrovně pracujícího lidu nelze dosáhnouti v rámci kapitalistického řádu parlamentárním žvaněním, nýbrž bezohledným třídním bojem s buržoazií a jejími pomocníky. [...] Bud' nezastřená diktatura buržoasie ve formě fašismu, jež znamená další zbídačení pracujících, anebo diktatura proletariátu, jež bude východiskem z tohoto pekla bídy a strádání.*“⁷⁸⁵

Do předvolební kampaně se pokusila zasáhnout i stále existující komunistická opoziční platforma kolem Aloise Nováka v Pardubicích – Jesničánkách. Minimálně jednou se jí podařilo uspořádat veřejně přístupnou schůzi v restauraci Na Rozkoši na pardubické periferii. Již na plakátech, které se v Pardubicích nedlouho před samotným setkáním objevily, se v krátkosti dočteme o základních programových bodech této platformy. Na rozdíl od bolševické KSČ opoziční skupina nadále zastávala heslo jednoty socialistických politických sil, a nejen prostřednictvím voleb volala po sjednocení politické levice proti vládě tzv. panské koalice: „*Volby parlamentu v této době jsou prvním krokem k činu! Panská koalice musí být rozmetána silou dělnické třídy. Toto se může stát jedině tím, když namísto tříštění dělnických stran nastane sjednocení. Toto stanovisko hájí s celou vervou komunistická oposice.*“⁷⁸⁶

Parlamentní volby proběhly v předvečer státního svátku, přičemž přinesly poměrně zajímavé výsledky. I přes vítězství agrární strany znamenaly i tyto volby úspěch levicových stran. Sociální demokracie i národní socialisté získali 13, respektive více než 10 procent odevzdaných hlasů. Komunisté sice zaznamenali ústup ze získaných pozic v předchozích volbách, ale o dramatickém propadu se v celostátním měřítku mluvit nedalo. KSČ získala více než deset procent hlasů, což oproti 13 procentům z roku 1925 znamenalo určitý pokles, avšak vzhledem k turbulentnímu období po V. sjezdu a následnému odchodu části členské základny se i u komunistů dalo hovořit o relativním úspěchu. Tři desítky poslaneckých křesel dávaly možnost aktivně se zapojit do činnosti nově zvolené poslanecké sněmovny. Ve II. volebním kraji, kam

Jiří NOLČ, *Československá armáda za první republiky*, Brno 2007, s. 60.

⁷⁸⁵ *Všem utiskovaným*, *Rudý východ*, roč. XI/1929, č. 42 ze dne 17. října 1929, s. 1.

⁷⁸⁶ SOkA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 21 (1930), bez č.j., Komunistický leták zachycený dne 18. října 1929.

patřily i Pardubice a většina IV. kraje KSČ, však komunisté zaznamenali značný neúspěch. Za uvedený volební kraj se do poslanecké sněmovny dostal pouze Josef Novotný ze Skutíčka a Marie Čížinská. Senátorem se stal Filip Novotný. Volební výsledky hovořily jasně a ztráta více než třiceti procent hlasů se jeví jako značná. Zaměříme-li se podrobněji na samotné Pardubice, dojdeme k následujícím hodnotám.⁷⁸⁷ V těchto parlamentních volbách komunisté získali 2793 hlasů, což se na první pohled může zdát jako lepší výsledek, avšak ve skutečnosti se jedná o necelých osm procent. Oproti více než šestnácti procentům v roce 1925 lze i zde hovořit o výrazném neúspěchu. Komunisté si sice udrželi pozici mezi nejsilnějšími stranami, ale počty hlasů republikánské strany (7413) či sociálních demokratů (9389) a národních socialistů (8030) vypověděly o výrazném úbytku voličské základny zbolševizované komunistické strany. Ani vyšší počet získaných hlasů oproti národním demokratům a jiným pravicovým a s krajní pravici koketujícím stranám nemohl pardubickým komunistům stačit.

Po neúspěšných volbách proto začalo hledání příčin a viníků. I když se v duchu stranické rétoriky ihned po volbách objevily články bagatelizující úbytek hlasů, ve kterých se tvrdilo, že komunisté nadále patří mezi strany s širokou voličskou základnou, zanedlouho se i na stránkách regionálního stranického tisku objevilo několik analýz a úvah hledajících příčinu neúspěchu. Opět nechme promluvit Josefa Žalského, který si jménem pardubických komunistů a redakce *Rudého východu* nenechal ujít příležitost, aby viníky nastalé situace briskně nenašel v řadách vlastní organizace i mezi politickými soupeři. Hlavním strůjcem volebního neúspěchu se podle *Rudého východu* stalo spojení sociálních demokratů a národních socialistů s občanskými stranami. Komunisté v tom viděli zradu politického programu zaměřeného proti kapitalismu. Dalšími a možná stěžejními viníky měli být členové komunistické strany, kteří naplno nesouhlasili s nastoupenou radikální linií vytyčenou V. sjezdem, přestože v KSČ zůstali či ji opustili před krátkou dobou. Žalský a další v nich viděli pozůstatek sociálně demokratických kořenů strany, které údajně otupovaly akceschopnost KSČ nejen v Pardubicích: „*Hledáme-li příčiny poklesu hlasů straně odevzdaných, tu nemůžeme žádnými výmluvami odstraniti základní nedostatek: Volební kampaň nebyla prováděna tak, jak bylo nutno. Funkcionářský*

⁷⁸⁷ Výsledek voleb do posl. sněmovny na II. volebním kraji, *Rudý východ*, roč. 10/1929, č. 45 ze 7. listopadu 1929, s. 2;
Zisk a ztráta dle výsledků voleb 1925, *Rudý východ*, roč. 10/1929, č. 45 ze 7. listopadu 1929, s. 2.

kádr na IV. kraji je příliš ještě prostoupen starými sociálně demokratickými tendencemi. Většina našich funkcionářů na IV. kraji vyrostla v sociální demokracii a nedovede nejenom pracovat, ale ani jinak myslit než sociální demokraté. [...] Druhou příčinou poklesu hlasů nutno hledat ve stále ještě existující izolaci strany od mas, která je právě v pardubickém kraji zvláště patrna. Komunistická strana a Rudé odbory měly kdysi na Pardubicku velmi silné pozice v závodech. Za éry oportunistů zejména v období trojice Richter – Stádník – Novák, strana tyto pozice úplně ztratila. [...] A konečně třetí příčina – příčina vnitrostranická – je v tom, že nebylo dosti odvahy a vůle, rozhodnosti k vyčištění strany od likvidátorského bejllí.“⁷⁸⁸ Hřímavou rétorikou autor úvahu zakončil větami, nad kterými slušný čtenář musel kroutit hlavou: „Proto soudruzi a soudružky! Čistku! Neúprosnou čistku! Přezkoumání celého členského kádru! [...] Žádné papírové činy! Žádné salónní komunisty! Potřebujeme revoluci oddané vojáky, a ne žvanily a tatrmány! Vše pro silnou bolševickou stranu!“⁷⁸⁹

Nejen následkem neúspěšných voleb se v místní komunistické organizaci i v krajském vedení objevily nové tváře patřící k mladší a lépe indoktrinované generaci komunistů. Stále častěji se tak budeme setkávat například se jmény Josefa Jägermanna staršího i mladšího či Marie Kamenické.

5.6.3 Nástup hospodářské krize v Pardubicích, pokusy o její řešení

Propuknuvší světová finanční krize, kterou odstartoval notoricky známý krach akciové burzy v New Yorku, přinesla komunistům další možnost, jak zasáhnout se svou ideologií do dalšího vývoje Československa. Od počátku třicátých let lze tak pozorovat nárůst počtu akcí na podporu nezaměstnaných, větší aktivitu mezi stávkujícími či mezi místní vojenskou posádkou. Pro činnost místní komunistické organizace je v tomto období typická také větší provázanost s ústředím. Do Pardubic na veřejné akce typu schůzí či táborů lidu poměrně často zavítali členové ústředního vedení strany či zvolení poslanci za zdejší volební kraj.

První příležitostí, ve které se pardubičtí komunisté hodlali ukázat, se stal 6. březen 1930. Na tento den vyhlásil ústřední výbor KSČ tzv. Bojovný den proti nezaměstnanosti. Podle zachycené direktivy ÚV KSČ, kterou následně rozeslalo

⁷⁸⁸ *Po volbách*, Rudý východ, roč. 10/1929, č. 45 ze 7. listopadu 1929, s. 1.

⁷⁸⁹ TAMTÉŽ.

Prezidium Zemského úřadu v podobě oběžníku, se tento den měl stát hlavní akcí komunistické strany pro nadcházející období.⁷⁹⁰ Komunisté hodlali z propuknuvší hospodářské a finanční krize udělat politikum a profilovat svou stranu jako hlavní sílu v boji za požadavky nezaměstnaných. Akce měla mít i mezinárodní rozměr, který měl být patrný zejména v pohraničí, kde komunisté hodlali využít spolupráci se svými kolegy z Rakouska či Německa. Dne 6. března tak měli komunisté připravit aktivní vystoupení v podobě bojových demonstrací podpořených přerušením práce v průmyslových podnicích. Ne náhodou zvolené datum korespondovalo s oslavami 80. narozenin prezidenta republiky, od kterých se KSČ důrazně distancovala.⁷⁹¹ Vyvolané občanské protesty ve prospěch nezaměstnaných tak komunisté hodlali spojit s veřejným odsudkem oslav a osobnosti T. G. Masaryka jako takového. Do všech regionů také putoval předem připravený tiskopis rezoluce, kterou měly místní organizace pouze s kosmetickými úpravami veřejně schválit na vybrané veřejné akci. O povaze připravovaných protistátních a v podstatě protisystémových akcí nebylo ze zachyceného textu pochyb: *„Proti těmto zločinným pánům stavíme my, proletáři, svoji třídní solidaritu, svoji bojovnou odhodlanost. Nedáme se ještě více vykořisťovati, nedáme se znásilňovati fašistickým terorem, nedáme se hnáti na jatka imperialistické války. Voláme z této schůze všechny pracující měst i venkova k jednotnému odporu. Voláme nezaměstnané dělníky, aby se spojili se svými soudruhy v továrnách. [...] Do boje proti lupičským plánům buržoasie. Do boje proti vládě fašistické a sociálfašistické reakce. Za vládu dělníků a rolníků.“*⁷⁹² V podobném duchu hovořily také plakáty, které se v Pardubicích objevily na přelomu února a března. I na nich se mluvilo o nutnosti agresivního vystoupení proti vládě.⁷⁹³

⁷⁹⁰ SOKA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 22 (1930), č.j. 169, Oběžník Prezidia Zemského úřadu v Praze ze dne 26. února 1930.

⁷⁹¹ Přesné datum narozenin prezidenta Masaryka připadalo na 7. března.

⁷⁹² SOKA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 22 (1930), č.j. 169, Tisk rezoluce – součást oběžníku Prezidia Zemského úřadu v Praze ze dne 27. února 1930.

⁷⁹³ V textu plakátů například stálo: *„Za chléb a práci [...] proti vládě hladových cel, drahoty, obilního monopolu a zvyšování činží, [...] za skutečně a jedině možné jeho osvobození bez reparací a lžiosvoboditelů, které bude provedeno jedině sociální revolucí utlačovaných proti utlačovatelům pod vládou diktatury proletariátu.“*

Na druhém plakátu stálo: *„Kapitalistická třída ČSR je v úzkých vztazích s kapitalisty z ostatních států a připravuje společně útok na SSSR. Dělníci! Protestujte proti zbídačování. Do boje za větší kus chleba! Za řádné mzdy! Všichni 6. března do demonstračních průvodů na ulice!“*

TAMTÉŽ, bez č.j., Komunistické letáky z února 1930.

Vedení III. komunistického kraje následně vypracovalo pokyny pro březnové období.⁷⁹⁴ Všechny místní buňky nejen v Pardubicích dostaly pokyn, aby 6. března aktivně vystoupily a vyvolaly demonstrace či alespoň nerušily průběh oslav prezidenta republiky. V textu doslovně stálo: „*Při příležitosti osmdesátých narozenin M.[asaryka] budou ve mnoha místech konány projevy pod protektorátem obecních úřadů apod. Nepotřebujeme snad zvláště zdůrazňovati, že naši soudruzi se postaví všude s největší rozhodností proti jakýmkoliv oslavám.*“⁷⁹⁵ Komunistické buňky ve III. kraji pak dostaly konkrétní vzor prohlášení, které svým textem stálo na hraně porušení Zákona na ochranu republiky. Komunisté mimo jiné deklarovali, že odmítají oslavy z následujícího důvodu: „*Činíme tak konečně proto, abychom zkrížili snahu zastřít účastí širokých pracujících vrstev na Masarykových oslavách fakt, že je to právě president Masaryk, který konsoliduje všechny fašistické živly v Československu, aby fašisací celého veřejného života byl spoután odpor pracujících mas.*“⁷⁹⁶

V Pardubicích se komunisté pokoušeli vyvolat neklid již o několik dní dříve. Předehrou masového vystoupení měla být aktivita poslance Novotného, který 3. března vedl společně s několika desítkami přívrženců deputaci k představitelům okresního úřadu, kde požadovali okamžité řešení problémů spojených s narůstající nezaměstnaností. Po předání stížnosti se komunisté vzdálili, aby se vrátili druhý den. Podle policejního hlášení tentokrát poslance Novotného doprovázel velmi aktivní Josef Žalský a dalších přibližně sto spolupracovníků. Po předání dalších protestních nót se odebrali před budovu pardubické radnice, kde se Žalský pokusil pronést veřejný projev. Vzhledem k absenci úředního povolení Žalský pokyn k rozchodu, který mu záhy sdělili zástupci městského úřadu, uposlechl.⁷⁹⁷

Nejen kvůli těmto okolnostem se na 6. března důkladně připravily i správní orgány. Na exponovanou dobu 5. a 6. března došlo k posílení četnické hotovosti nejen v četnické stranici v Pardubicích, což se ukázalo jako prozíravé řešení.⁷⁹⁸ Vzhledem k letákové kampani i předchozím pokusům o organizování nezaměstnaných se

⁷⁹⁴ Jak již bylo podrobně vysvětleno v předchozích kapitolách, počet regionálních organizací KSČ i jejich územní rozsah se několikrát změnil. V průběhu roku se i pořadové číslo pardubické krajské organizace změnilo z III. na IV.

⁷⁹⁵ Autorem textu byl redaktor Žalský.

TAMTÉŽ, č.j. 181, Přepis zachyceného textu pardubických komunistů ze dne 24. února 1930.

⁷⁹⁶ TAMTÉŽ, č.j. 178, Vzor prohlášení pro obecní zastupitelstvo o Masarykových oslavách ze dne 4. března 1930.

⁷⁹⁷ TAMTÉŽ, č.j. 140, Zpráva okresního hejtmána v Pardubicích ze dne 4. března 1930.

⁷⁹⁸ TAMTÉŽ.

četnické hlídky pohybovaly především v centru města. Přibližně v 17 hodin se komunisté opět pod vedením poslance Novotného sešli před továrnou Josefa Prokopa. V době, kdy brány továrny opouštěla velká část dělníků, se Novotný pokusil zorganizovat tábor lidu, ve kterém se podle pozdějších odhadů nacházelo na šest desítek komunistických příznivců. Dobová svědectví hovoří o tom, že se pravděpodobně jednalo o radikální mládež z tzv. karantény, která s komunistickým hnutím silně sympatizovala. Brzy se utvořil dav přibližně dvou stovek posluchačů, které poslanec Novotný začal organizovat. Povolaná četnická hlídka však přihlížející poměrně rychle rozehnala, a tak se komunisté rozptýlení do menších skupinek pokusili infiltrovat a narušit nedaleko probíhající lampionový průvod připomínající narozeniny prezidenta republiky. Vzhledem k tomu, že přihlížejících bylo několik tisíc, nemohlo několik desítek komunistických radikálů vyvolat větší problémy.

Po skončení lampionové slavnosti se Novotný ještě jednou pokusil oslovit své příznivce a započal projev u pomníku bratranců Veverků nedaleko pardubické synagogy. Ani zde však nehovořil déle než několik minut, protože i tentokrát se četnická hlídka objevila téměř okamžitě a shluknuvší se komunisty rozehnala. K výraznějším potyčkám až na jednu výjimku nedošlo a klid a pořádek tak nakonec i přes několikeré pokusy komunistických radikálů narušen nebyl.⁷⁹⁹ Na aktivní organizátory nepovolených veřejných projevů však četnické hlídky podaly trestní oznámení u zmíněného chrudimského krajského soudu. Jmenovitě se jednalo vedle poslance Novotného a Josefa Žalského například o kolportéra komunistického tisku Bohuslava Habětínka.⁸⁰⁰

Mezinárodní den boje proti nezaměstnanosti tak v Pardubicích pro komunisty neskončil úspěchem, přesto aktivita místní organizace v dalším průběhu roku 1930 narůstala. Komunisté se soustředili na osvědčené pořádání agitačních schůzí či na další podporování akcí pro nezaměstnané.

Také oslavy Svátku práce se nesly v bojovnějším duchu. Komunisté se nesešli na okraji města k obvyklé lidové veselici, ale uspořádali průvod centrem města s následným shromážděním v prostoru dnešního Komenského náměstí. Mezi

⁷⁹⁹ Podle policejního hlášení se do potyčky s četnickou hlídkou zapojil dělník Bedřich Novotný. Snažil se nejbližší stojícímu četníkovi vytrhnout šavli a následně i pušku. Vzhledem k tomu, že se jednalo o několikrát trestaného násilníka, byl za útok na veřejného činitele vzat do vazby a převezen ke Krajskému soudu v Chrudimi.

TAMTÉŽ, č.j. 140, Zpráva okresního hejtmana v Pardubicích ze dne 8. března 1930.

⁸⁰⁰ TAMTÉŽ, č.j. 140, Zpráva četnické stanice v Pardubicích ze dne 14. března 1930.

hlavními aktéry je opět možno zahlédnout redaktora Žalského či obuvníka Jägermanna. Zejména Josef Jägermann, který se ujal role hlavního řečníka, si v projevu k přibližně třem stovkám posluchačů nebral pomyslné servítky a z tíživé situace obvinil současný politický a ekonomický systém. Kapitalismus jako takový se podle jeho slov stal přežitkem a aktuální ekonomická krize dokládá, že jedinou alternativou je hospodářské zřízení zavedené v SSSR. Opět v duchu komunistického ideologického překrucování faktů obvinil všechny státy na západ od SSSR ze snahy vyvolat nový válečný konflikt, což se podle mínění komunistů projevuje stále se zvyšujícími výdaji na zbrojení: *„Dnešního prvního máje jsou oslavy dělnictva za poměrů neutěšených, neboť vládne veliká nezaměstnanost. [...] Nastává krise kapitalismu a průmyslu ve všech zemích kapitalistických. [...] Důsledek toho jest, že nastává snižování mezd, které začíná u zemědělského dělnictva. [...] Jedině v Rusku se hospodářské poměry stále zlepšují, nezaměstnanost dělnictva jest tam nepatrná.“*⁸⁰¹ Na závěr projevu si řečník neodpustil bojovnou proklamaci tolik typickou pro závěr téměř každé akce pořádané KSČ: *„Úkolem dělnictva je stupňovati boj proti kapitalismu a důvěřovati komunistické straně, která dovede dělnictvo k vítězství.“*⁸⁰²

Komunisté však svou propagandu necílili pouze na proletariát či chudší vrstvy venkovského obyvatelstva. Opakovaně se pokoušeli infiltrovat mezi příslušníky československé armády. Většinou se jednalo o letákové kampaně zaměřené na nové rekruty nebo vojáky v základní vojenské službě.⁸⁰³ Počátkem července roku 1930 se velké množství letáků a dalších tiskovin s komunistickou tematikou objevilo i v pardubických kasárnách. Následovalo obligátní důkladné vyšetřování, které tentokrát, na rozdíl od předchozích případů, přineslo zjištění původců a jejich následné trestní stíhání. Pardubickým vyšetřovatelům se také podařilo odkrýt cesty, jakými se do Pardubic tiskoviny dostávaly a jak byly následně rozhazovány v prostorách vojenských kasáren v Pardubicích.

⁸⁰¹ TAMTÉŽ, k. 23 (1931), bez č.j., Zpráva o průběhu komunistické akce ze dne 1. května 1931.

⁸⁰² TAMTÉŽ, bez č.j., Zpráva o průběhu komunistické akce ze dne 1. května 1931.

⁸⁰³ Volební právo pro vojáky a důstojníky v prezenční službě bylo zaručeno Ústavou Republiky Československé z roku 1920, avšak ve vojenských zařízeních a kasárnách nebyla politická agitace povolována. Proto došlo během vlády tzv. panské koalice Antonína Švehly ke zrušení volebního práva aktivního i pasivního pro všechny vojáky a důstojníky československé armády v prezenční službě. Komunisté si však podobně jako jiné krajně politické strany tímto způsobem „připravovali“ voliče na dobu po skončení jejich základní vojenské služby.

Více k problematice volebního práva pro vojáky viz:

Tomáš KYKAL – Karel STRAKA, *Československá armáda v letech budování a stabilizace 1918-1932*, Praha 2013, s. 61.

J. NOLČ, *Československá armáda za první republiky*, Brno 2007, s. 60.

Celá událost se stala v noci 1. července. Podle hlášení vojenské hlídky nedlouho před 22. hodinou kdosi vhodil větší množství brožur s komunistickou propagandou v českém, německém a maďarském jazyce do prostor jezdeckých kasáren v centru města.⁸⁰⁴ Důstojník konající službu okamžitě zahájil pátrání a podle získaných svědectví se činu dopustilo několik mladíků, kteří následně utekli do centra města. Druhý den následovalo rozsáhlé pátrání mezi mužstvem i důstojníky, při němž nebylo zjištěno, že by se mezi příslušníky zdejší posádky zmíněné tiskoviny či jinak politicky orientované texty nacházely. Celý případ tak posádkové velitelství postoupilo vyšetřujícím orgánům, které nařídily další šetření.⁸⁰⁵ Po předchozích zkušenostech následovaly domovní prohlídky u exponovaných členů pardubické komunistické organizace. I když ani u nich zmíněné tiskoviny nalezeny nebyly, zabavená korespondence s pražským ústředím naznačovala, že jsou vyšetřovatelé na správné stopě. Souběžně vedené vyšetřování a nařízené prohlídky v sekretariátu komunistického ústředí v Praze totiž odhalily poštovní adresy z Pardubic znějící na jméno Jägermanna a Metteové, jejichž osoby figurovaly jako důvěrníci pro tajnou korespondenci na trase Praha – Pardubice. Dne 12. července tak následovala zatčení. Vedle Josefa Jägermanna a Josefa Žalského se ve vazbě ocitl ještě jistý Hugo Sytař, zaměstnanec sekretariátu pardubické komunistické buňky, Albert Ježek, sekretář tamtéž, a nezaměstnaná dělnice Anna Metteová, která v Pardubicích platila za jednu z oddaných příslušnic komunistického hnutí.⁸⁰⁶ Všichni obvinění putovali nejprve do vazby u Okresního soudu v Pardubicích. Jelikož zatčení několika ústředních postav místního komunistického hnutí mělo několik svědků a vznikly obavy, že by se na obranu zatčených mohli komunisté pokusit vyvolat demonstrace, požádal vrchní komisař politické správy Adolf Kott o převezení zatčených ke Krajskému soudu v Chrudimi. Zajímavou skutečností je také způsob jejich přepravy z Pardubic. Původní návrh na cestu vlakem četnická asistence zavrhl, protože na železničním nádraží bylo v tento den poměrně živo, a tak vypomohla továrna v Semtíně, která byla požádána o zapůjčení autobusu.⁸⁰⁷ Pětice zadržovaných se tak

⁸⁰⁴ Jednalo se o brožuru *Co žádá československý voják?*

SOkA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 22 (1930), č.j. 485, Zpráva četnické stanice v Pardubicích ze dne 12. července 1930.

⁸⁰⁵ TAMTÉŽ.

⁸⁰⁶ Ve spise jsou uvedeny i podrobné osobní údaje zatčených.

TAMTÉŽ, č.j. 36-40, Zpráva o zatčení ze dne 12. července 1930.

⁸⁰⁷ TAMTÉŽ.

ještě téhož dne inkognito ocitla ve vazbě u Krajského soudu v Chrudimi.⁸⁰⁸ I když se tentokrát podařilo pachatele odhalit, je nutné konstatovat, že ani v nadcházejících měsících se podobné tiskoviny v prostorách kasáren nepřestaly objevovat. Již v polovině září téhož roku hlásilo posádkové velitelství nález většího množství tiskovin, u nichž se tentokrát pachatele zjistit nepodařilo.⁸⁰⁹

S blížící se zimou se také zvýšila nervozita mezi nezaměstnanými, čehož se opět pokusili využít komunisté. Započali organizovat veřejná shromáždění nezaměstnaných a jejich jménem požadovat okamžité řešení zhoršující se sociální situace ve městě i v okolních obcích. Jako typický příklad lze uvést události ze čtvrtka 4. prosince 1930, kdy se v centru města sešlo pod taktovkou poslance Novotného více než sto nezaměstnaných, kteří se odebrali na pardubickou radnici, kde v téže době probíhalo zasedání městské rady.⁸¹⁰ Vybranou deputaci přijal při improvizovaném jednání starosta města, který přislíbil, že se osobně zasadí o brzké zahájení nouzových prací pro město, čímž by se alespoň částečně počet nezaměstnaných v Pardubicích snížil. Protože účastníky shromáždění nebyli pouze občané Pardubic, ale více než tři desítky jich přijely z nedalekých Sezemic, odebrali se nezaměstnaní se stejnými požadavky na okresní úřad. I zde jim bylo přislíbeno, že se do Sezemic vypraví úřední asistence a pokusí se zajistit zahájení nouzových prací i zde.

Přibližně stejný počet nezaměstnaných se tak o dva dny později skutečně sešel v Sezemicích, a i zde se akce konala podle připraveného scénáře. Opět se deputace místních odebrala na radnici, kde přednesli své požadavky. Zajímavé informace podala dohlížející četnická asistence. V hlášení se dočteme, že *„tento podnik s průvodem a shromážděním lidí je pokračováním stejných podniků v Pardubicích, vedených komunistickými agitátory, zneužívajícími nezaměstnanosti. Jejich odvaha se stupňuje tím více, čím více se poukazuje, že o nezaměstnané se mají starat obce. [...] Přihlížeje k nepatrnému počtu [vždy přibližně stovky] účastníků průvodu a shromáždění lidí zde i v Pardubicích dne 4. 12. 1930 a že vždy to byli lidé z více míst, je zřejmo, že tyto podniky jsou pod rouškou nezaměstnanosti uspořádávány úmyslně, a nikoliv jen v zájmu nezaměstnaných.“*⁸¹¹ Zmíněné hlášení naprosto

⁸⁰⁸ V archivních materiálech se podrobnosti k případu a rozsudku nepodařilo dohledat.

TAMTÉŽ, č.j. 470, Zpráva četnické stanice v Pardubicích ze dne 19. července 1930.

⁸⁰⁹ TAMTÉŽ, č.j. 831, Zpráva posádkového velitelství v Pardubicích ze dne 8. září 1930.

⁸¹⁰ TAMTÉŽ, č.j. 831, Zpráva okresního hejtmána v Pardubicích ze dne 6. prosince 1930.

⁸¹¹ TAMTÉŽ, č.j. 831, Zpráva četnické stanice v Sezemicích ze dne 9. prosince 1930.

přesně odhalilo taktiku komunistické strany, která se prostřednictvím nezaměstnaných pokoušela vyprofilovat jako ochránkyně sociálně slabých. Jednání tzv. akčních výborů nezaměstnaných v Pardubicích a okolí přesně plnilo direktivu ústřední výboru, která nabádala místní buňky, aby s co největší aktivitou vyvolávaly veřejná vystoupení nezaměstnaných a sociálně slabých a jejich jménem vznášeli značně nadhodnocené požadavky. Během již popsaného sezemického shromáždění se v jimi zveřejněném memorandu objevil požadavek na zahájení nouzových prací, zřízení městského útulku pro sociálně slabé či uhrazení nájemného za všechny nezaměstnané, kteří mají v Sezemicích trvalé bydliště. Naprosto scestným se jevil požadavek na vyplacení finančního příspěvku všem místním firmám v řádu desítek tisíc korun, které je měly použít na mzdové účely.⁸¹²

V městských radách a v obecních zastupitelstvech se komunisté dále měli zasazovat o co největší sociální úlevy či dávky a neměli se bránit ani případnému rozpuštění těch zastupitelstev, ve kterých měli většinu. Ústřední výbor zastával názor, že v těchto případech snadno využijí veřejné mínění ve prospěch komunistické strany.⁸¹³

Podobné akce se místní komunisté pokusili do konce roku provést ještě několikrát. V polovině prosince se sešel tábor nezaměstnaných opět v Holicích, následně se komunisté pokusili vyvolat podobné protesty v Ostřetíně či v Dolní Rovni.⁸¹⁴ Komunističtí předáci se také pokoušeli aktivně navštěvovat schůze a veřejná shromáždění, která na Pardubicku pořádaly obecní a městské úřady ve snaze najít sociálně přijatelné řešení nastalé situace. Například v polovině ledna následujícího roku se delegace vedená známým komunistickým předákem Jaroslavem Turečkem⁸¹⁵ pokoušela aktivně vystoupit na shromáždění nezaměstnaných v Dašicích, které svolal starosta města.⁸¹⁶

⁸¹² TAMTÉŽ.

⁸¹³ TAMTÉŽ, č.j. 857, Oběžník Prezidia Zemského úřadu v Praze ze dne 16. prosince 1930.

⁸¹⁴ TAMTÉŽ, k. 23 (1931), č.j. 120, Zpráva četnické stanice v Dolní Rovni ze dne 30. prosince 1930.

⁸¹⁵ Jaroslav Tureček se postupně stal jedním z hlavních představitelů zbolševizovaného křídla pardubické komunistické organizace. V letech 1931 a 1932 se opakovaně dostal do střetu se zákonem pro aktivní účast na střetech s pořádkovými silami i politickými rivaly – sociálními demokraty i členy Národní obce fašistické. Ani jemu se po neúspěchu místní KSČ v komunálních volbách v roce 1932 nevyhnula kritická slova z ústředí. V druhé polovině 30. let se v Pardubicích aktivně podílel na snaze vybudovat protifašistickou frontu společně se sociálními demokraty.

⁸¹⁶ SOkA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 23 (1931), č.j. 162, Zpráva četnické stanice v Dašicích ze dne 19. ledna 1931.

Správní orgány se vzrůstající nervozitě mezi pardubickou veřejností pokoušely čelit mimo jiné omezováním akcí komunistické strany či jejich zakazováním. Proto se také pořadatelé schůze naplánované na 15. ledna do hlavního sálu hotelu U Zlaté štičky dozvěděli o jejím zákazu, byť žádost k uspořádání podali včas. Komunisté na zákaz reagovali po svém a rozhodli se ve stejný den uspořádat v centru města demonstraci. V centru města i na jeho periferiích se objevily nepovolené letáky, které vyzvaly širokou veřejnost k účasti na nepovoleném setkání.⁸¹⁷ Ve večerních hodinách 15. ledna se pak několik desítek především mladých komunistů sešlo na Pernštýnském náměstí a poté, co byli četnickou asistencí z náměstí vytlačeni, spojili se s dalšími demonstrujícími před budovou ředitelství pošt v prostoru dnešního náměstí Republiky. I z tohoto místa četníci dav vytlačili, načež přicházela hlášení o nepovoleném shlukování v prostoru mezi synagogou, pomníkem bratřanců Veverkových a hotelem Veselka. Zde došlo k prvním fyzickým potyčkám mezi provokujícími mladými radikály a zasahujícími četníky, kteří začali nejaktivnější demonstranty zatýkat. Mezi nejaktivnějšími se opět objevila postava poslance Novotného, kterého se však četníkům zadržet nepodařilo. Podle policejního hlášení byl svými souputníky fyzicky bráněn a v momentě, kdy mu hrozilo zatčení, utekl společně s několika desítkami demonstrantů do prostoru dnešní Smilovy ulice a přilehlých uliček.⁸¹⁸

S blížícím se stranickým sjezdem, který byl naplánován na březen roku 1931, se i v regionech ještě zvýšila aktivita místních buněk. Prohlubující se hospodářské obtíže komunistům nahrávaly v podporování stávkového hnutí v dalším roce. Za typický příklad lze uvést události z konce února roku 1931, které se v Pardubicích a na Pardubicku odehrály také pod dojmem krvavých střetů demonstrantů se zasahujícími složkami v Duchcově. Události 25. února měly mezinárodní pozadí, neboť rozhodnutím Kominterny se 25. únor 1931 měl stát Mezinárodním dnem boje proti nezaměstnanosti. Nezahálely však ani správní orgány. V oběžníku, který obdržel i pardubický okresní úřad počátkem února, jsou podrobně popsány zachycené direktivy komunistického ústředí. Ve všech větších městech a v městech okresních přednostně se komunisté měli zasadit o uspořádání masových protestů s propagandistickým nádechem „pochodů hladu“. Vedle nezaměstnaných se těchto

⁸¹⁷ Z rozšiřování nepovolených letáků a plakátů byl obviněn Bedřich Grande – soustružník z Pardubic. TAMTÉŽ, k. 24 (1931), bez č.j., Zpráva okresního hejtmana ze dne 16. ledna 1931.

⁸¹⁸ TAMTÉŽ.

veřejných demonstrací a táborů lidu měli zúčastnit také v co největší míře zaměstnaní dělníci, kteří měli být přesvědčeni k tomu, aby v tento den zastavili práci. Organizace celého dne byla promyšlena do nejmenšího detailu a ústřední roli měly sehrát Rudé odbory, které si od toho slibovaly další příliv členů. Vzhledem k očekávaným střetům se zasahující četnickou a policejní asistencí se organizovaly tzv. proletářské obrany s úkolem organizovat akce i v případě jejich očekávaného zákazu a podněcování demonstrujících k co největší aktivitě a radikalitě.

Představitelé politické správy v Pardubicích neponechali nic náhodě a po zkušenostech z předchozích událostí zahájili důkladné přípravy. Již 13. února se totiž komunisté pokusili zorganizovat pod hlavičkou akčního výboru proti nezaměstnanosti důvěrnou schůzi, která se měla vedle obligátního tématu hospodářské krize a narůstající nezaměstnanosti týkat také tzv. duchcovských událostí. I když bylo setkání řádně ohlášeno, schůze povolena nebyla. Přesto se téhož dne v pardubických ulicích objevilo několik letáků s protistátním obsahem komentující duchcovskou tragédii značně zavádějícím způsobem a místo důvěrné schůze se komunisté v samotném centru města před hotelem Veselka pokusili uspořádat veřejné vystoupení. Po 18. hodině se pod vedením poslance Novotného a senátora Nedvěda shromáždilo přibližně sto osob převážně komunistického zaměření, které vyslechly improvizované projevy obou zmíněných ústavních činitelů. I když se zpráva o srocení v centru města rychle dostala k vedení města a četnická hlídka byla podle svědectví na místě do několika minut, stihli oba řečníci pronést krátké proslovy s protistátním obsahem. Proto se oba po rozeznání posluchačů ocitli u výslechu, kde se oba k zorganizování setkání doznali. Zajímavé bylo zejména svědectví senátora Nedvěda, který uvedl, že na tuto nepovolenou akci byl cíleně vyslán pražským ústředním, i když bylo dopředu známo, že se tím dostane do střetu se zákonem.⁸¹⁹

Dalším vyšetřováním se podařilo zjistit, že poslanec Novotný opravdu plánuje v Pardubicích vyvolat 25. února rozsáhlé nepokoje.⁸²⁰ Pardubičtí četníci se také dostali na stopu vedení akčního výboru nezaměstnaných, z nějž většinu zatkli ještě

⁸¹⁹ Vedle obou členů československého parlamentu bylo zadrženo dalších pět osob pro přečin nepovoleného shlukování. Policejní zpráva dále uvádí, že většina přítomných posluchačů patřila mezi mladé příslušníky komunistické organizace či jejich sympatizanty, což jasně hovořilo pro předem připravené jednání cíleně řízené směrem ke střetu s představiteli místní správy.

TAMTÉŽ, k. 23 (1931), bez č.j., Zpráva o průběhu akce (nedatováno).

⁸²⁰ TAMTÉŽ, č.j. 142, Zpráva okresního hejtmana dne 17. února 1931.

před 25. únorem.⁸²¹ Nejen díky těmto zjištěním vydal okresní úřad rozkaz, aby na inkriminovanou dobu konalo službu v Pardubicích více než třicet četníků. S posádkovým velitelstvím v Pardubicích byla navíc dohodnuta pohotovost pro případný zásah armády v síle asi jedné čety.⁸²² Na stejný den se také pro všechny vojáky pardubické posádky zrušily vycházky, neboť se v několika přechozích případech na komunistických akcích objevili také vojíni základní vojenské služby. Podobná opatření okresní úřad zavedl také v dalších městech regionu, zejména v Holicích, Přelouči a Cholticích. O vážnosti situace a snaze zabránit opakujícím se výtržnostem také hovořilo vydání vyhlášky Okresním úřadem v Pardubicích 20. února.⁸²³ Z textu jasně vyplynulo odhodlání udržet v Pardubicích klid a pořádek i za cenu použití síly: *„Při nedávných pouličních výtržnostech, k nimž poštvali neodpovědní agitátoři mladé nezaměstnané dělníky, bylo pozorováno, že obecnstvo ze zvědavosti přihlíží zákroku bezpečnostních orgánů (policie, četnictva), ztěžuje a ruší výkon jejich služby. Vzhledem k opětně chystaným výtržnostem, zejména na den 25. února t.r. zakazuje okresní úřad jakékoliv shlukování a srocování na veřejných místech. [...] Veřejný pokoj a pořádek bude bezpodmínečně udržen a proti všem účastníkům, ať přímým či jen ze zvědavosti přihlížejícím, bude co nejpřísněji zakročeno orgány bezpečnostními.“*⁸²⁴

Na první pohled by se mohlo zdát, že opatření přijatá okresním úřadem byla předimenzována. Události, které se však v rámci Mezinárodního dne boje proti nezaměstnanosti v Pardubicích odehrály, daly politické správě za pravdu. Vše započalo kolem poledne, když se poslanec Novotný, který se opět ocitl v centru dění, pokusil veřejně promluvit u pomníku bratranců Veverkových na Palackého třídě. Před přibližně šedesáti příznivci pronesl krátký proslov, načež byl četnickou hlídkou zadržen a předveden k podání vysvětlení. Shromáždění posluchači byli následně rozehnáni. Jednalo se však pouze o předeheru k večerním událostem. Podle policejního hlášení se přibližně o půl šesté večer shromáždil početný dav pod vedením pardubických komunistů nedaleko budovy Sokolovny Na Olšinkách. Tentokrát se jednalo o přibližně 150 osob, které opět rozptýlil do přilehlých ulic oddíl povolaneho četnictva. Skupinky nespokojených demonstrantů se však

⁸²¹ TAMTÉŽ, č.j. 207, Zpráva okresního hejtmána ze dne 25. února 1931.

⁸²² TAMTÉŽ, č.j. 142, Pokyny okresního hejtmána ze dne 17. února 1931.

⁸²³ TAMTÉŽ, č.j. 192, Text obecní vyhlášky ze dne 20. února 1931.

⁸²⁴ TAMTÉŽ.

pravděpodobně podle předem domluveného scénáře přesunuly do samotného centra města do Wilsonovy a Palackého ulice. Zde se již shromáždilo více než tisíc nespokojených demonstrantů a situace hrozila přerůst v násilný střet s četnickým oddílem. Na zvládnutí tak velkého počtu demonstrantů však četníci neměli dostatek mužů, a proto se na scéně objevily povolání vojenské oddíly. V centru Pardubic tak vedle několika desítek četníků zasahovaly tři roty vojáků z nedalekých jezdeckých kasáren (celkem se mělo jednat o více než sto vojáků). Tentokrát již zasahující orgány měly dostatek síly rozvášněný dav zvládnout a rozehnat, i když celý zásah trval přibližně dvě hodiny. Proti zasahujícím četníkům a vojákům tentokrát demonstrující nepoužili jen slovní urážky, ale vzduchem začaly létat kameny a podle několika svědectví se z davu dokonce ozval minimálně jeden výstřel.⁸²⁵ Klid v centru města nastal až po 21. hodině, načež se prakticky okamžitě rozběhlo rozsáhlé vyšetřování. Toto bezprecedentní porušení veřejného klidu, a především protistátní zaměření celé akce nehodlaly správní orgány nechat bez odezvy.

Vedle zatčení několika nejagresivnějších demonstrantů⁸²⁶ se mezi vyšetřovanými objevil také tajemník pardubické komunistické buňky Jaroslav Tureček a známý radikální člen KSČ Bohuslav Habětínek. Na četnickou stanici a následně městský úřad se již po poledním vystoupení dostal také poslanec Novotný.

Oba prvně jmenovaní se při vyšetřování dozvěděli, že budou obviněni z protistátní činnosti a zejména z podněcování k rušení veřejného klidu a z nabádání k veřejnému násilí proti úředním osobám. Při vyšetřování vyšlo najevo, že oba zadrženi se vedle členství v KSČ hlásili k ilegálnímu akčnímu výboru nezaměstnaných. Tureček se v souvislosti s událostmi 25. února měl provinít zejména rozesláním několika stovek letáků, ve kterých vyzýval k aktivnímu vystoupení v centru Pardubic, i když si byl vědom zákazu shromažďování.⁸²⁷ Naopak Habětínka zatýkající četníci vinili ze samotného podněcování veřejného násilí. Nejen podle svědectví četníků se Habětínek během večerních událostí pohyboval v čele průvodu a velmi aktivně podněcoval dav ke střetu s četníky a následně i vojskem. I když v nastalém zmatku při závěrečném útoku pořádkových sil proti demonstrantům z místa utekl, k jeho

⁸²⁵ TAMTÉŽ, bez č.j., Ručně psané hlášení o průběhu akce ze dne 25. února 1931.

⁸²⁶ Zatčeno bylo třináct osob, jejichž jmenný seznam i s osobními daty uvádí policejní zpráva ze dne 25. února 1931.

TAMTÉŽ, č.j. 215, Seznam osob, proti kterým bylo vzneseno obvinění ze dne 25. února 1931.

⁸²⁷ TAMTÉŽ, č.j. 43, Zpráva o zatčení ze dne 26. února 1931.

zatčení došlo ještě téhož dne večer.⁸²⁸ Oba obvinění po sepsání výpovědí putovali do vazby při Okresním soudu v Pardubicích, jelikož panovala důvodná obava, že při propuštění by mohli podněcovat k dalším nepokojům.

Jak již bylo zmíněno, k podání vysvětlení předvedla četnická hlídka také poslance Novotného. Ani jeho zadržení se neobešlo bez incidentů, neboť i Novotný se zpočátku nechtěl podrobit zadržení a vykřikoval, aby ho přihlízející dav ochránil a četníkům v jeho odvedení zabránil. Vypovídající četníci uvedli, že se opravdu z davu ozvalo několik výkřiků, které mohly v napjaté atmosféře znamenat fyzický útok na zasahující četníky, k čemuž nakonec naštěstí nedošlo.⁸²⁹

Ze souborné zprávy vyplývá, že v přímé souvislosti s přípravou či průběhem událostí týkajících se Mezinárodního dne boje proti nezaměstnanosti došlo k zatčení několika desítek osob. Třináct členů akčního výboru nezaměstnaných v Pardubicích se ocitlo ve vazbě již 23. února.⁸³⁰ Tito zatčení byli následně obviněni ze sdružování za účelem nepřátelského konání proti republice. Během událostí v Pardubicích 25. února se mezi zatčenými ocitli již zmíněný Tureček (obviněn z ohrožování míru v republice) a Habětínek (sdružování nepřátelské Československé republice). Pro podněcování ke zločinu vedle poslance Novotného, který ale vzhledem k poslanecké imunitě mohl po podání vysvětlení odejít, došlo k zadržení dvou žen pro nepovolené shlukování a dalších třinácti demonstrantů pro nepřístojné chování.⁸³¹

Takto rozsáhlý policejní zásah během akce zorganizované komunistickou stranou byl v Pardubicích první svého druhu. I když se ve vyšetřovacích celách objevila řada komunistických představitelů, na akceschopnosti to pardubickým komunistům neubralo. Naopak se přesvědčili, že jsou schopni podnik masového rázu skutečně uspořádat. S každou podobnou událostí navíc získávali zkušenosti, jak efektivně organizovat nezaměstnané a podněcovat je proti vládní koalici. Postupně tak dokázali získat výrazný vliv na sociální skupiny postižené hospodářskou krizí, což se projevilo v následujících měsících. Během roku 1931 lze pozorovat nárůst komunistické aktivity. Typickou ukázkou se staly tradiční oslavy svátku práce. Komunistický první máj proběhl podle vyzkoušeného scénáře. Nejprve prošel

⁸²⁸ TAMTÉŽ, č.j. 44, Zpráva o zatčení ze dne 26. února 1931.

⁸²⁹ TAMTÉŽ, č.j. 215, Zpráva o zatčení ze dne 27. února 1931.

⁸³⁰ TAMTÉŽ, č.j. 256, Zpráva četnické stanice v Pardubicích ze dne 29. října 1931; TAMTÉŽ, č.j. 294, Zpráva četnické stanice v Pardubicích ze dne 26. října 1931.

⁸³¹ TAMTÉŽ, č.j. 256, Zpráva četnické stanice v Pardubicích ze dne 29. října 1931; TAMTÉŽ, č.j. 294, Zpráva četnické stanice v Pardubicích ze dne 26. října 1931.

centrem města organizovaný průvod, kterého se zúčastnily přibližně dvě stovky osob, a následně proběhl tábor lidu s projevy. Tentokrát se komunisté zastavili na Pernštýnském náměstí, kde k několika stovkám posluchačů promluvil vedle pardubických předáků také Ivan Sekanina⁸³² z pozice čelného představitele Svazu přátel SSSR.⁸³³ Především z jeho projevu a následně odsouhlasené rezoluce je patrné, že se komunisté začali s postupující krizí osmělovat ke stále otevřenější kritice politického a hospodářského systému: *„Na vlastním těle cítíme, že to tak dále nemůže jít. Pouze komunistická strana a Rudé odbory ukazují nám východisko z nouze a bídy. V Sovětském svazu dokázala Komunistická internacionála skutky, že je možno vyjít z bídy a dojít k blahobytu pracujících, socialismu. I my chceme jít touto cestou a chceme proto následovat komunistickou stranu a pod jejím vedením nastoupit cestu revolučního boje. [...] Vzhůru do revoluční jednotné fronty. Ať žije revoluční jednotná fronta dělníků, nezaměstnaných a pracujících dělníků.“*⁸³⁴ Především stále častěji používané výrazy o nutnosti vyvolání revoluce v Československu jasně dokumentují vzrůstající sebevědomí zbolševizované komunistické strany, jejíž postavení výrazně přizivovala pokračující hospodářská recese.

Na tomto místě si opět dovolím menší odbočení. Nejen v návaznosti na návštěvu Ivana Sekaniny se ještě v roce 1931 pokusili místní příznivci sovětského politického modelu založit pardubickou odbočku Svazu přátel SSSR. Podařilo se jim uspořádat ustavující valnou hromadu, proběhnuvší 18. září v hotelu U Zlaté štiky.⁸³⁵ Následně

⁸³² Ivan Sekanina (1900 – 1940) – levicový intelektuál, novinář a člen KSČ. Sekanina pocházel z intelektuální rodiny. V roce 1923 dokončil studia právnické fakulty Univerzity Karlovy. I když zpočátku sympatizoval s národními socialisty, postupně se přiklonil ke komunistickému hnutí a myšlenkově se sblížil například s Jiřím Wolkerem či Bohuslavem Vrbenským. Sekanina se stal prominentním právníkem komunistické strany a v mnoha sporech své stranické kolegy zastupoval, dokonce se angažoval v obhajobě G. Dimitrova, který byl v roce 1933 obviněn z podílu na požáru Říšského sněmu. Ve 30. letech se angažoval v mnoha levicových organizacích – např. Svazu přátel SSSR či Socialistické akademii. Po nacistické okupaci se ocitl ve vězení v Praze a Berlíně. Po propuknutí válečného konfliktu byl deportován do koncentračního tábora Sachsenhausen, kde v květnu 1940 zemřel.

⁸³³ Svaz přátel SSSR vznikl v roce 1930 a působil s přestávkou doby Protektorátu Čechy a Morava do roku 1948. Myšlenka na založení této organizace vznikla na V. sjezdu KSČ v roce 1929. Svaz se v době první republiky opakovaně dostával do střetu se státními orgány především pro spornou propagaci sovětského státu a bolševického zřízení. Svaz přátel SSSR mimo jiné vydával osvětovou literaturu či organizoval přednáškovou činnost a zájezdy do SSSR. Po komunistickém převratu v roce 1948 Svaz zanikl vstupem do nově zřízené organizace Svaz československo-sovětského přátelství.

⁸³⁴ SOKA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 23 (1931), č.j. 545, Rezoluce přijatá na táboru lidu dne 1. května 1931.

⁸³⁵ Předsedou pardubické odbočky se stal Josef Horáček, jednatelem Ladislav Adolf, pokladníkem Emanuel Jaroš a dalšími členy výboru Josef a Jan Šmídovi, Jindřich Svoboda, Albert Ježek a Eduard Vlček. Všichni s trvalým pobytem v Pardubicích.

schválené stanovy vzniklého spolku odeslal předseda pardubické odbočky na Prezidium zemského úřadu v Praze, odkud však počátkem října přišla zamítavá odpověď.⁸³⁶ Ve vyjádření Prezidia Zemského úřadu se uvádělo, že stanovy centrální organizace Spolku přátel SSSR nehovoří o možnosti diferencovat činnost členů na regionálním základě, a nejen proto se vznik pardubické organizace zamítá. Spolkovou činnost však místní příznivci provozovali i nadále a opakovaně se dostávali do střetu se zákonem. I když se hájili, že se jedná o nezávazná setkání, na kterých není provozována politická činnost, správní orgány měly jiný názor.⁸³⁷ Když se například představitelé nepovolené pardubické odbočky pokusili uspořádat filmové představení v jednom z pardubických biografů, kde hodlali promítat dobrodružný film natočený v Sovětském svazu, filmová produkce byla zanedlouho zamítnuta z důvodu přidružené politické agitace ve prospěch SSSR. Při prodeji vstupenek navíc diváci měli obdržet propagační materiály o Sovětském svazu i o Spolku přátel SSSR a také přihlášky do zmíněné organizace. Nejen proto se policejní složky rozhodly zakročit, provedly sérii domovních prohlídek a úředně vyzvaly všechny známé členy pardubické odbočky, aby odevzdali veškerý spolkový materiál a zanechali další činnosti. Ve vyjádření okresního hejtmána stálo: „*Bylo však zjištěno, že odbočka Svazu přátel S.S.S.R. nezachovává svých stanov a vyvíjí činnost politickou, čemuž nasvědčují pokyny vydávané pro činnost a postup „Svazu přátel S.S.S.R. v Československu“ a jeho odboček vedením komunistické sekce československé organizace. [...] Proto okresní úřad zastavuje [...] činnosti odbočky Svazu přátel S.S.S.R. v Československu v Pardubicích.*“⁸³⁸

O tomtéž svědčí i další vystoupení v centru města, které místní organizace KSČ uspořádala ještě v témže měsíci. Komunističtí předáci sami sebe postavili do čela boje za zlepšení tíživé situace sociálně slabých. Proto se na Pernštýnském náměstí v poslední květnové dekádě odehrál tábor lidu namířený proti zvyšování cen potravin a dalšího nezbytného sortimentu, ze kterého vešla deputace, která v následujících dnech navštívila představitele města a požadovala zastavení zdražování potravin

TAMTÉŽ, k. 31 (1933-34), č.j. 56030, Dopis okresnímu úřadu v Pardubicích ze dne 26. září 1931.

⁸³⁶ TAMTÉŽ, č.j. 56084, Výnos Prezidia Zemského úřadu v Praze ze dne 25. října 1931.

⁸³⁷ Jeden z členů – Ing. Eduard Skřivan – například písemně uvedl: „*Scházíme se 2 – 3 krát měsíčně. [...] Schůzka jest pouze přátelskou, při které se prostě debatuje bez jakéhokoliv vedení.*“

TAMTÉŽ, č.j. 20574, Vyjádření Ing. Skřivana pro Okresní úřad v Pardubicích ze dne 21. března 1932.

⁸³⁸ TAMTÉŽ, č.j. 1294, Výnos okresního hejtmána v Pardubicích ze dne 12. října 1932.

v Pardubicích.⁸³⁹ Pod taktovkou poslance Novotného a místních předáků Turečka a Jägermanna se zástupci nespokojených vydali do kanceláře starosty města, kde si vymohli slib, že se pardubičtí zastupitelé a vedení města zasadí o důslednější kontrolu cen v Pardubicích. Komunisté následně o svém jednání spravili své příznivce na dalším setkání na Pernštýnském náměstí.⁸⁴⁰ I toto lze považovat za další potvrzení vzrůstající aktivity a sebevědomí místních komunistů. Postupně svou rétoriku radikalizovali a vlastní politickou činnost pomalu, ale jistě přesouvali z besedních sálů místních restaurací na pardubická náměstí.

V souladu s direktivami z ústředního výboru se aktivita pardubických komunistů opakovaně soustředila především na nezaměstnané. Ti pro komunistickou stranu představovali nejsnazší cestu, jak posílit svůj vliv mezi nízkopříjmovými skupinami obyvatel. V duchu tohoto postupu se například 30. června znovu sešel komunisty zorganizovaný dav před radnicí na Pernštýnském náměstí. Tentokrát však jasně převládali nezaměstnaní, pro které si komunističtí předáci v čele s velmi aktivním poslancem Novotným doslova došli před Okresní ústav pro bezplatné zprostředkování práce.⁸⁴¹ Po improvizovaném projevu následovala tradiční deputace, v jejímž čele se Novotný dožadoval okamžitého zahájení nouzových prací na území města či taktéž okamžité vydání poukázek na bezplatný odběr potravin. Přes vcelku pokojné jednání se starostou a dalšími představiteli města se Novotný po návratu mezi své stoupence znovu ujal slova a hodlal na náměstí před radnicí řečnit. Na příkaz starosty tak Pernštýnské náměstí vyčistili narychlo přivolaní četníci.⁸⁴²

V době hospodářské recese se komunistická agitace nesoustředila pouze na nezaměstnané. Již několikrát bylo na předchozích stranách zmíněno, že do své rétoriky komunistická organizace vsouvala hrozby válečným nebezpečím, které spojovala s posilující fašistickou ideologií. V této atmosféře se v letních měsících roku 1931 na mnoha místech Československa konaly vojenské manévry, které měly prověřit připravenost československé armády a také demonstrovat odhodlání ČSR bránit se proti vnějšímu nepříteli. Komunisté však za tím viděli snahu „buržoazního“

⁸³⁹ TAMTÉŽ, k. 24 (1931), č.j. 522, Relace z tábora lidu ze dne 22. května 1931.

⁸⁴⁰ TAMTÉŽ, č.j. 545, Relace z tábora lidu ze dne 28. května 1931.

⁸⁴¹ Okresní ústav pro bezplatné zprostředkování práce svou působností spadal pod Okresní správní komisi (zjednodušeně nazývanou okresním výborem). Sídliil v budově dnešního Státního okresního archivu na Bělobranském náměstí čp. 1. Odbor zajišťující bezplatné zprostředkování práce byl jedním z deseti, na které se administrativa Okresní správní komise členila.

⁸⁴² TAMTÉŽ, č.j. 690, Zpráva okresního hejtmantství v Pardubicích ze dne 30. června 1931.

V archívních fondech se dochoval i zachycený originál jednoho z plakátů.

TAMTÉŽ, č.j. 654, Zachycený plakát s pozváním na komunistickou demonstraci.

státu posílit své pozice v nadcházejícím boji mezi buržoazním státem a dělníky pod vedením komunistické strany. V zachycené direktivě zaslané ústředním výborem sekretariátům jednotlivých krajských organizací doslova stálo: „*Tato vojenská cvičení stojí dnes více než kdy jindy ve znamení válečných příprav a militarisace všeho obyvatelstva. Nyní, v době přiostrhujících se třídních bojů, připravuje se armáda pro případ občanské války, k obraně buržoasie proti „vnitřnímu nepříteli“.* [...] *Komunistická strana musí na tyto snahy buržoasie odpovědět velkou protiválečnou a protimilitaristickou agitací a prací. Musí mobilisovat dělnictvo proti těmto válečným cvičením a rozvinout silnou agitaci mezi vojáky, rezervisty a rekruty ve smyslu vytvoření revolučního bojového svazku dělníků, sedláků a vojáků.*“⁸⁴³ Ani představitelé pardubické krajské organizace KSČ nezůstali stranou a v poslední červencové dekádě se na několika místech Pardubicka objevily letáky vyzývající k masové protiválečné demonstraci pod patronací KSČ. Letáky s názvy *Válka a Mobilisace pracujících proti válce* četnické hlídky zachytily v okrajových čtvrtích Pardubic a také v nedalekých Dašicích a Sezemicích.⁸⁴⁴ Uvedené letáky v průběhu noci neznámí pachatelé také vhodili do kasáren jezdeckého učiliště i do prostoru kasáren železničního pluku.⁸⁴⁵ I když se autora pamfletů odhalit nepodařilo, úřady zahájily razantní přípravy srovnatelné s událostmi z února téhož roku. Z textu vyplynulo, že demonstrace se má konat na tradičním místě nedaleko hotelu Veselka u pomníku bratranců Veverkových. Okresní hejtman se rozhodl pro nasazení většího počtu četníků také z důvodu souběhu několika hromadných událostí. Komunistická akce se měla původně konat v sobotu 1. srpna, ale protože v centru města bylo díky probíhající tělovýchovné výstavě především o víkendu poměrně rušno, rozhodli se pardubičtí komunisté o posunutí vystoupení na páteční večer. Další možnou komplikací pro udržení pořádku v centru města se mohl stát již dlouho připravovaný sjezd národních socialistů, který tato strana ohlásila na inkriminovanou sobotu 1. srpna.

Samotné události pak měly standardní průběh. Před dvacátou hodinou se v centru města objevily skupinky mladých komunistů, ze kterých se začaly ozývat výkřiky

⁸⁴³ TAMTÉŽ, bez č.j., Oběžník Presidia Zemského úřadu v Praze ze dne 20. července 1931.

⁸⁴⁴ TAMTÉŽ, č.j. 769, Zpráva Městského úřadu Pardubice ze dne 30. července 1931.

Další letáky zvoucí na tuto akci jsou uloženy ve fondech Národního archivu v Praze.

NA Praha, f. Sbíрка – Letáky KSČ – Letáky krajských výborů KSČ 1921-1938, k. 2, i.č. 5, Protiválečné letáky z července 1931.

⁸⁴⁵ SOKA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 24 (1931), č.j. 802, Zpráva četnické stanice v Pardubicích ze dne 8. srpna 1931.

propagující komunismus, Sovětský svaz či naopak odsuzující fašismus, Národní obci fašistickou či Radolu Gajdu. Četnické hlídky tyto skupinky rychle rozehnaly, avšak o několik desítek minut později se v prostoru Wilsonovy třídy shromáždil dav přibližně sto padesáti osob, které prošly zmíněnou třídou k pomníku bratranců Veverkových, u kterého se slova neujal nikdo jiný než poslanec Novotný. Nedlouho po zahájení projevu se četníkům podařilo řečníka zadržet a předvést na četnickou stanici k podání vysvětlení. Z protestujícího davu se následně začala ozývat hesla vyzývající k nepokojům, načež bylo několik neaktivnějších demonstrantů zadrženo. Klid v centru Pardubic nastal až po dvacáté druhé hodině.⁸⁴⁶

Další akce následovaly rychle za sebou a měly velmi podobný průběh. Neohlášené nebo přes ohlášení zakázané veřejné projevy či schůze se komunisté pokoušeli uspořádat zákazu navzdory, načež následoval zásah správních orgánů nebo četnické asistence a téměř vždy se několik aktivních komunistů dostalo do střetu se zákonem a ocitlo se ve vyšetřovací vazbě.⁸⁴⁷

5.6.4 Konfrontační kampaň k obecním volbám 1932

V následujících měsících se nastoupený trend potvrdil v předvolební kampani k obecním volbám v Pardubicích. I když městské zastupitelstvo vyhlásilo přesný termín obecních voleb až v závěru roku 1931, komunistická organizace se na další volební klání připravovala v podstatě kontinuálně, i když s příchodem podzimních měsíců svou činnost ještě zintenzivnila.⁸⁴⁸ Proto je třeba věnovat stěžejním bodům předvolební kampaně detailní pozornost.

Není žádným překvapením, že velkou část předvolební kampaně zabraly voličské schůze, z nichž většina proběhla v restauracích na okrajích Pardubic. Přesto některé (podobně jako schůze politických konkurentů z Národní obce fašistické) proběhly v prostorách hotelu U Zlaté štiky. Jedno z takových setkání proběhlo 12. listopadu 1931 a představovalo typickou ukázkou komunistické rétoriky využívající hospodářskou krizi a vysokou nezaměstnanost.⁸⁴⁹ Mezi svolavateli se vedle známých

⁸⁴⁶ TAMTÉŽ.

⁸⁴⁷ TAMTÉŽ, č.j. 815, Zprávy o nepovolených komunistických akcích ze dne 12. srpna 1931.

⁸⁴⁸ Termín obecních voleb byl stanoven na 28. února 1932.

SOkA Pardubice, f. MÚ Pardubice, k. 124, složka Obecní volby 1932.

⁸⁴⁹ SOkA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 24 (1931), č.j. 1124, Zpráva o průběhu komunistické schůze ze dne 12. listopadu 1931.

Turečka a Jägermanna objevilo další jméno, se kterým se v dalším průběhu třicátých let budeme setkávat – Otakar Hromádko, dělník ze Svítkova.⁸⁵⁰ Také program schůze byl více než tradiční. Svolavatelé dohlížejícím úřadům nahlásili, že se témata příspěvků budou věnovat problematice nezaměstnanosti, tzv. gentského systému či rostoucím cenám spotřebního zboží.⁸⁵¹

Prvním řečníkem byl Tureček, který v duchu stranické rétoriky promluvil o vysoké nezaměstnanosti, která podle něho není způsobena nadvýrobou, ale nespravedlivým rozdělováním statků. Jménem dělníků odmítl současnou podporu v nezaměstnanosti, která je podle něj naprosto nedostatečná a nesprávně svěřená odborovým organizacím. Podobně kritizoval i návrh na stanovení čtyřicetihodinové pracovní doby, což by podle jeho názoru přineslo snížení mezd dělníků. Rostoucí nespokojenost mezi dělníky pak vyčetl vládnoucí garnituře, která podle jeho slov místo řešení problémů zvyšuje výdaje na bezpečnostní složky a represivní politiku, což následně zvyšuje daňovou zátěž širokých vrstev společnosti. Jako příklad fungujícího vztahu mezi pracujícími skupinami a kapitálem uvedl jako tradičně SSSR.⁸⁵²

Následujícím řečníkem byl Jägermann, který ve svém projevu podrobil výrazné kritice představitelů Pardubic za nedostatečnou péči o nezaměstnané, chybějící podporu zaměstnanosti a neexistenci opatření pro zastavení nárůstu počtu nezaměstnaných. Následně ve svých výrocích použil ostrá slova, když vyslovil myšlenku, že se nejen v Československu schyluje ke střetnutí, ve kterých musí KSČ hrát ústřední roli: „*Výsledky posledních obecních voleb, které, podobně jako v Německu, ukazují, že extrémní získávají a že musí v dohledné době dojít k rozhodnému boji, ve kterém komunistická strana bude vůdcem dělnictva.*“⁸⁵³ Svůj příspěvek zakončil také

⁸⁵⁰ Otakar Hromádko, který se po druhé světové válce stal v rámci komunistické strany vyvrhelem a nechtěným straníkem, sepsal své vzpomínky v knize *Jak se kalila voda*, ve které se částečně dotýká i období svého pobytu v meziválečných Pardubicích.

O. HROMÁDKO – J. BOUČEK (ed.), *Jak se kalila voda*, Praha 2018.

⁸⁵¹ Tzv. gentský systém podpory v nezaměstnanosti byl v Československu schválen v roce 1921, fungovat však začal až v roce 1925. Jednalo se o princip, že podporu v nezaměstnanosti obdrží pouze odborově organizovaný zaměstnanec. Výše příspěvku byla určována jeho odborovou organizací, která na poskytovanou podporu získávala částečně prostředky od státu. Tím se zvýšil vliv státního aparátu na odborové organizace. S nástupem hospodářské krize došlo ke zpřísnění gentského systému a velká část nezaměstnaných na příspěvek nedosáhla. Stát tak byl nucen tuto situaci řešit značnými finančními subwencemi ve prospěch nezaměstnaných.

⁸⁵² TAMTÉŽ, č.j. 1124, Zpráva o průběhu komunistické schůze ze dne 12. listopadu 1931.

⁸⁵³ TAMTÉŽ.

tradičním požadavkem, že „pro své požadavky musí dělnictvo na ulicích demonstrovatí“.⁸⁵⁴

Vedle kritiky aktuální politiky nezaměstnanosti a výzvam k organizování dalších protestů proti ekonomickým opatřením vlády se častým tématem komunistických schůzí stávalo líčení situace v Sovětském svazu. Schůze na jednoduché téma „Co jsem viděl v SSSR“ byly proto v období první poloviny třicátých let poměrně časté. Jako příklad může být použito setkání přibližně dvou stovek posluchačů 27. listopadu 1931 opět v sále hotelu U Zlaté štiky.⁸⁵⁵ Hlavním řečníkem byl tentokrát Emanuel Jaroš z Pardubic, který se zúčastnil návštěvy SSSR jako člen dělnické delegace. Podle jeho slov v SSSR fungovala spravedlivá zásada rozdělování výsledků hospodaření a Sovětský svaz tak byl ukázkou rychle se rozvíjejícího státu, který funguje na základě komunistické ideologie. Vzhledem k bolestné historické zkušenosti minulých desetiletí je na místě citovat část Jarošova příspěvku v podobě, v jaké ho zaznamenal intervenující úředník politické správy: „Chválí mzdové poměry v Rusku a zdůrazňuje zásadu uplatňovanou v SSSR „Kdo nepracuje, ať nejí“. Líčí domy oddechu, jesle, kulturní domy, dělnická divadla a říjnové slavnosti v Leningradě. [...] Vyslovuje přání, aby pětiletka byla splněna ba překonána, aby tak ostatní svět viděl, jak rozkvétá stát založený na zásadách marxistických.“⁸⁵⁶

V předvolební kampani na Pardubicku se stal Jaroš velmi častým řečníkem. KSČ hodlala jeho zájezdu do Sovětského svazu naplno využít, a proto dostal pozvánku i na další schůze. Své zážitky z návštěvy SSSR poněkud rozvedl na schůzi koncem ledna 1932.⁸⁵⁷ Na schůzi již vystoupil z pozice trestaného, protože na sklonku roku 1931 byl odsouzen za nelegální překročení státních hranic k několikadennímu vězení.⁸⁵⁸ V intencích komunistické rétoriky pronesl, že svého odsouzení nelituje, protože mu vězení za zkušenost ze SSSR stojí. Podle jeho slov viděl při cestě do SSSR všude „zubožený lid a bílý teror. Zato v Rusku všude spokojenost a pořádek.“⁸⁵⁹ Opět je na místě delší citace, která přiblíží způsob propagování Sovětského svazu a komunistické ideologie: „Navštívili [jsme] dále různé továrny a přesvědčili se, že Rusko dnes po stránce průmyslové jest už vybudováno

⁸⁵⁴ TAMTÉŽ.

⁸⁵⁵ TAMTÉŽ, č.j. 1187, Zpráva o průběhu komunistické schůze ze dne 27. listopadu 1931.

⁸⁵⁶ TAMTÉŽ.

⁸⁵⁷ TAMTÉŽ, k. 25 (1932), č.j. 133, Zpráva o průběhu komunistické schůze ze dne 22. ledna 1932.

⁸⁵⁸ Jaroš byl odsouzen k 7 dnům vězení pro překročení státní hranice bez cestovního dokladu.

TAMTÉŽ, k. 24 (1931), č.j. 1183, Zpráva Okresního úřadu Pardubice ze dne 7. prosince 1931.

⁸⁵⁹ TAMTÉŽ, k. 25 (1932), č.j. 133, Zpráva o průběhu komunistické schůze ze dne 22. ledna 1932.

*a soběstačno. [...] Pětiletka je dokončena o rok dříve, pak se bude pracovat pouze šest hodin denně. Nezaměstnaných tam není, nemocenského, úrazového a invalidního pojištění rovněž není, neboť všechno jest státu a stát každému pracujícímu dá tolik, kolik potřebuje a nemůže-li už pracovat, dostane rentu nebo plnou mzdu podle toho, jak dlouho pracoval. Dělníci jsou povinni pracovat do 60 let, ženy do 55 let. Po ukončení pětiletky budou všichni pracovat pouze do 45 roků.*⁸⁶⁰

Svoje vystoupení zakončil myšlenkou, že by se každý dělník měl do Sovětského svazu vypravit, aby sovětské uspořádání spatřil na vlastní oči a přesvědčil se o jeho slovech. Sám podle vlastních slov není komunista, ale poměry mezi sovětskými dělníky byl nadšen. I drobnost, že si místní komunisté zvali na schůze řečníka, který nebyl členem KSČ, vypovídá o propracovanosti působení komunistů na nezaměstnané. Jeho příspěvek tak zněl věrohodněji a rozhodně byl posluchači přijat kladně.

Předvolební schůze však neprobíhaly pouze v poklidné atmosféře řečnických vystoupení, kritizování vládní garnitury či vyzdvihování vlastního politického názoru. Komunisté také navštěvovali politická shromáždění svých protivníků, při kterých několikrát došlo k přímé konfrontaci. Jednou z takových událostí se stala schůze svolaná pardubickými fašisty (rozuměj místní organizací Národní obce fašistické) na 20. února 1932 do restaurace U Kohoutka. Svolavatelem byl člen místní organizace NOF a správce místního cukrovaru ve výslužbě Alois Jandourek a hlavním řečníkem okresní soudce Vážný. Pořadatelé počítali s tradičním průběhem, a jakmile Jandourek v sedm hodin večer všechny přítomné přivítal, předal slovo okresnímu soudci. Než se Vážný stihl přemístit k řečnickému pultu, začaly problémy. Mezi přibližně třemi stovkami posluchačů bylo přítomno několik desítek příznivců KSČ (podle policejního hlášení jich bylo přibližně třicet), kteří začali schůzi sabotovat. Nenechali Vážného zahájit svůj projev a hlasitě se začali dožadovat volby předsednictva schůze, jak bylo obvyklé na setkáních většiny politických stran. Fašisté tuto praxi neměli ve zvyku a jejich schůze řídil vždy jen předem určený předseda, který zároveň rozhodoval o tom, kdo a jak dlouho bude hovořit. To bylo trnem v oku komunistům, kteří požadovali, aby do předsednictva byl jmenován i někdo z publika.⁸⁶¹

⁸⁶⁰ TAMTÉŽ.

⁸⁶¹ TAMTÉŽ, č.j. 337, Zpráva o narušení fašistické schůze příslušníky KSČ ze dne 4. března 1932.

Po hlasitých projevech ze strany komunistů atmosféra v sále zhoustla i přes snahu Vážného uklidnit přítomné tvrzením, že „v mezích slušnosti bude žadatelům uděleno slovo“.⁸⁶² Tentokrát se řečníkovi nepodařilo získat posluchače na svou stranu a svými výroky spíše přilil olej do ohně. Neaktivnější z řad komunistů se začali tlačit k pódiu ve snaze Vážného fyzicky inzultovat. Podle policejního hlášení komunisté svou snahu doprovázeli výkřiky: „*Toho lotra Vážného sem*“ či „*ven s fašisty*“.⁸⁶³ V následné potyčce se fašistická ochranka snažila ochránit především Vážného. Zmatek byl umocněn i zhasnutím světla, a když bylo hostinským Kohoutkem světlo znovu zapnuto, naskytl se všem pohled na skupinku mladých fašistů, kteří chránili Vážného před napadením a pomáhali mu dostat se ven z hostince do přistaveného automobilu.⁸⁶⁴ Další členové vedení pardubické NOF takové štěstí neměli. Například Rudolf Medek byl pronásledován rozvášněnými komunisty ven z hostince a podle svědeckých výpovědí musel před útočnický přeskočit nedaleký umělý kanál Haldu a utéci do polí. Sám Medek při vyšetřování uvedl, že ho komunisté pronásledovali s výkřiky: „*Hodte ho do Haldy!*“⁸⁶⁵

Násilnosti pokračovaly i v hostinci a skončily až v okamžiku, kdy některý z útočníků vykřikl, že se blíží četnická hlídka. Následkem toho se všichni útočníci společně se zbytkem posluchačů z hostince vzdálili. Četníci na místě již našli pouze fašisty. Mezitím se okresní soudce i se svým doprovodem vrátil zpět a po předběžných výsleších pokračovala důvěrná fašistická schůze, která již proběhla v klidu za účasti několika desítek členů Národní obce fašistické.⁸⁶⁶

Druhý den se na místní četnické stanici rozběhlo vyšetřování, ve kterém byli hlavními svědky kromě Vážného Jandourek, hostinský Kohoutek a členové NOF Stanislav Manych a Rudolf Medek. Kromě uvedených byli vyslechnuti i další svědci (vyšetřovací spis jich uvádí více než dvě desítky). Především svědectví Medka bylo pro četníky důležité, protože se s většinou útočníků osobně znal a při výpovědi uvedl jména více než deseti osob, které mezi útočnický zahlédl. Nakonec bylo obviněno patnáct osob, z nichž tři byly ženy. Všichni zadržení byli po sdělení obvinění vzati do

⁸⁶² TAMTÉŽ.

⁸⁶³ TAMTÉŽ.

⁸⁶⁴ TAMTÉŽ.

⁸⁶⁵ TAMTÉŽ.

⁸⁶⁶ TAMTÉŽ 32.

vyšetřovací vazby.⁸⁶⁷ Případ byl po několika týdnech uzavřen u krajského soudu v Chrudimi. Nakonec byly soudem vyneseny poměrně nízké tresty, které většinou znamenaly pouze peněžní pokuty.

V tisku se o násilnostech zmínily pouze levicové tituly, fašistický tisk mlčel. Větší zprávu uvedl komunistický *Rudý večerník*, ve kterém se objevil komentář s popisem událostí oné schůze. Podle autora článku si dělníci nenechali přítomnost fašistů ve své čtvrti líbit a „*fašističtí bojovníci byli z hostince vyházeni*“.⁸⁶⁸ A to i přes skutečnost, že většina z nich měla být ozbrojena. Velké pobouření vzbudilo následné trestní oznámení ze strany Vážného, který měl po okolí chodit s četníky a s jejich pomocí zatýkat „nevinné“ dělníky: „*Včera byly Pardubice ve stavu obležení. Z celého okolí byli staženi do města četníci, kteří od rána zatýkali dělníky pro rozbíjení fašistických schůzí. Mezi dělníky je velké pobouření. Fašisté chodí s četníky a ukazují jim, koho mají zatknout.*“⁸⁶⁹

Policejní vyšetřování klid mezi znesvářené tábory nepřineslo a hned za dva dny komunisté násilím znemožnili pořádání další fašistické schůze. Ta se měla opět konat na pardubické periferii, tentokrát v restauraci Na Špici v Pardubicích – Svítkově. Komunisté vnikli do sálu ještě před začátkem schůze a vyvolali násilné střetnutí, které skončilo zničením restaurace a několika zraněními převážně na straně příslušníků NOF. Podle policejní zprávy „*příslušníci strany komunistické vnikli před zahájením schůze násilím do hostinské místnosti, kde schůze měla být konána, vykonali tam násilí na osobách z řad fašistických, které na těle těžce poranili, poškodili cizí majetek, demolovali hostinskou místnost a svým jednáním schůzi rovněž znemožnili.*“⁸⁷⁰ I zde byli pachatelé zjištěni a předání do vazby pardubického okresního soudu.

⁸⁶⁷ Hlavními svědky byli: Vojtěch Vážný (okresní soudce v Pardubicích), Alois Jandourek (správce cukrovaru), František Kohoutek (hostinský), Stanislav Manych (stavitel), Václav Hájek (rotmistr ve výslužbě), Jaroslav Teplý (obchodník), František Forman (rolník), Rudolf Medek (dělník).

Obvinění byli: Jan Šimůnek (dělník), František Přibyl (dělník), Tomáš Horák (zámečnický), Alois Hromádka (kolportér komunistických časopisů), Zdeněk Zavoral (čalounický pomocník), Alois Habětínek (dělník), Karel Ronge (dělník), Karel Mette (dělník), František Mette (kovář), Božena Metteová (švadlena), Jana Přibyllová (dělnice), Marie Škorpilová (v domácnosti), Jan Horáček (soustružník), Petr Ulrych (slévač).

TAMTÉŽ, č.j. 337, Vyšetřovací protokol ze dne 4. března 1932.

⁸⁶⁸ *Fašisté ozbrojeni boxery se rozbřečeli*, Rudý večerník, roč. 13/1932, 4. února 1932, č. 46, s. 1.

⁸⁶⁹ TAMTÉŽ.

⁸⁷⁰ SOKA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 25 (1932), č.j. 367, Hlášení četnické stanice o průběhu fašistických schůzí ze dne 15. března 1932.

Nedílnou součástí každé předvolební kampaně se stávaly stránky regionálních tiskovin, které sloužily komunistům jako další tribuna pro šíření jejich politických idejí. Nosnou myšlenkou článků věnujících se nadcházejícím volbám byla péče o nezaměstnané a situování KSČ do pozice ochránkyně sociálně slabých. V neposlední řadě si autoři článků v *Rudém východu* vzali na mušku zejména místní fašisty, a především soudce Vážného. I toto lze zaznamenat jako změnu taktiky. I občanské strany či strany socialistické se od komunistů pravidelně dozvíдалy kritiku, ale v této kampani se komunisté zaměřili primárně na souboj s místní organizací NOF. Jako typický příklad krajně levicové rétoriky mohou posloužit dva články: *Nezaměstnaní v Pardubicích budou volit komunisty a Fašisté v Pardubicích do obecních voleb*.⁸⁷¹ V souladu s agresivním způsobem vyjadřování se kritiky dočkaly ostatní politické strany za údajný nezáměr o problematiku nezaměstnanosti v Pardubicích, naopak KSČ byla představena jako jediná alternativa pro prosazení práv především nezaměstnaných dělníků. V prvním článku je komentováno setkání příznivců KSČ 17. února 1932 v Pardubicích. Čtenáři *Rudého východu* se z článku dozvěděli, že pouze zástupci KSČ jsou ochotni bojovat za práva nezaměstnaných. Komentáře se dočkala také kandidátní listina KSČ, ve které byli na prvních místech uvedeni zástupci nezaměstnaných z řad členů komunistické strany. Čtenáři mohli získat dojem, že veškeré dělnictvo v Pardubicích je sjednocené pod vedením KSČ a že vítězství komunistů v obecních volbách je prakticky jisté: „*Když bylo zjištěno, že na komunistické kandidátce na prvním místě je kandidován nezaměstnaný [...] byla přijata resoluce, ve které se všichni vyslovují pro volbu komunistické strany a vyzývají všechny nezaměstnané dělníky, aby spolu s nimi volili komunistickou kandidátku. [...] Schůze vyzněla pro jednotu všech nezaměstnaných se zaměstnanými pro vítězství rudé kandidátky v Pardubicích.*“⁸⁷² V druhém zmíněném článku byl podroben výrazné kritice Vážný jako ústřední postava pardubického fašistického hnutí. Odsouzení se dočkaly především jeho metody vystupování na volebních schůzích NOF i jiných politických stran. Komunisté sami sebe pasovali do pozice politické síly, která jediná je schopna čelit českému fašismu: „*V poslední schůzi nár. soc. [národních socialistů] v Pardubicích pokoušel se [Vážný] vylézt na stůl a řečnit, ale také byl třikrát ze stolu*

⁸⁷¹ *Nezaměstnaní v Pardubicích budou volit komunisty*, Rudý východ, roč. 13/1932, 25. 2. 1932. č. 8, s. 3 a *Fašisté v Pardubicích do obecních voleb*, Rudý východ, roč. 13/1932, 25. 2. 1932. č. 8, s. 5.

⁸⁷² *Nezaměstnaní v Pardubicích budou volit komunisty*, Rudý východ, roč. 13/1932, 25. 2. 1932. č. 8, s. 3.

*dělníky sražen. Nár. soc. dělníci, jak je v jejich vedení zvykem, sami si na fašisty netroufali a majíce důvěru v komunistické dělníky, tyto požádali o zákrok.*⁸⁷³

V průběhu předvolebního období komunisté také představili kandidátní listinu. Obsahovala poměrně dlouhý seznam vyvolených. Mezi téměř třemi desítkami kandidátů nechyběla notoricky známá jména místních předáků. Z neznámějších je možno uvést například Josefa Jägermanna. Z hlediska profesního zaměření byla většina z kandidátů zaměstnána na dělnických pozicích. Celkem se na komunistické kandidátce dělníků objevilo dvacet. Další zastoupení měli drobní živnostníci, ti byli na kandidátce dva. Mezi kandidáty se objevil jeden legionář, také jeden úředník a tři ženy v domácnosti.⁸⁷⁴ Část z uvedených kandidátů byla v době předvolební kampaně mezi nezaměstnanými, což podporovalo jeden z hlavních argumentů KSČ, která sebe sama v předvolební kampani stavěla do pozice ochránkyně nezaměstnaných.

V neposlední řadě se komunisté zejména v závěru kampaně spoléhali na veřejná vystoupení, která svým průběhem dala policejním orgánům podnět k zásahu a zatýkání. Za pozornost stojí dva tábory lidu vyvolané tajemníkem pardubické KSČ, Turečkem. První proběhl 11. ledna 1932 a následoval po jednání komunistických zástupců s okresním hejtmanem. Tureček před shromážděným davem prohlásil, že před tímto vystoupením jednal s okresním hejtmanem, od kterého získal příslib navýšení potravinových poukázek pro nezaměstnané. Zároveň se měl jako zástupce nezaměstnaných účastnit rozdělování zmíněných poukázek. Tureček proto své posluchače vyzval, aby se přihlásilo několik zástupců, kteří by se s ním rozdělování zúčastnili. Přítomní s tím hlasitě souhlasili, což řečníka povzbudilo. Poněkud dramaticky prohlásil, že tento úspěch je výsledkem činnosti komunistů jako zástupců nezaměstnaných. Dále posluchače vyzval, aby ve svých projevech nespokojenosti neustávali. Že jen stupňování nátlaku na státní orgány je jedinou možností, jak se domoci zvýšení podpory nezaměstnaných ze strany státu. Po Turečkovi, který odešel po svém vystoupení jednat zpět na okresní úřad, následoval komunistický radní Jägermann, který veřejně kritizoval starostu Znojemskeho a několik radních (především radního Dytrycha), kteří podle jeho útočně laděných slov záměrně sabotují akce na podporu nezaměstnaných. Události v dalších okamžicích nabraly

⁸⁷³ *Fašisté v Pardubicích do obecních voleb*, Rudý východ, roč. 13/1932, 25. 2. 1932. č. 8, s. 5.

⁸⁷⁴ SOkA Pardubice, f. MÚ PCE, k. 124, složka Obecní volby 1932, Kandidátní listina Komunistické strany Československa.

dramatický spád, když se v závěru vystoupení radního Jägermanna vrátil Tureček z okresního úřadu a prohlásil, že zástupci ostatních politických stran zamítli jeho žádost, aby se jednání účastnili také zástupci nezaměstnaných. V bojovně laděném svolání proto vyzval přítomné, aby zvolili z každé přítomné obce jednoho zástupce a šli si s ním vynutit svým počtem účast na jednání. Dav na jeho podněty reagoval kladně a začaly se dokonce ozývat výkřiky vyzývající k násilné akci. Intervenující zástupce okresního úřadu v tento moment prohlásil tábor lidu za rozpuštěný a své rozhodnutí zdůvodnil obavou o zachování veřejného klidu. Dav podněcovaný Turečkem se však již vydal z Pernštýnského náměstí směrem k budově okresního úřadu. Úřední intervence tak musela povolat četnické posily a také oddíl městské policie, aby za použití donucovacích prostředků náměstí a přilehlé ulice vyklidila. Následovalo také zatčení neaktivnějších demonstrantů.⁸⁷⁵ Rozsáhlá zpráva četnické stanice události popsala poměrně přesně: „*Tábor lidu byl intervenujícím úředníkem politické správy [...] rozpuštěn a lid shromážděný vyzván k rozchodu. Výzvy k rozchodu nebylo uposlechnuto a dav táhl [...] před budovu okresního úřadu. Soustředěný oddíl četnictva zamezil demonstrantům přístup před okresní úřad. [...] Shluknutý dav odpověděl hulákáním „Hanba jim“ a „Pryč s vládou hladu“. Na příkaz komisaře Košty byl dav četnictvem bodákovým útokem rozptýlen.*“⁸⁷⁶

Pro srovnání *Rudý východ* popsal situaci tendenčně a v duchu stranické rétoriky odlišně. Pod titulkem *1000 demonstrantů na ulicích Pardubic* se čtenáři dozvěděli, že si nezaměstnaní prostřednictvím deputace na vedení města včetně starosty Pardubic vymohli splnění svých požadavků, přestože se na zmíněném jednání městská rada k ničemu konkrétnímu nezavázala: „*Dnes dopoledne konal se v Pardubicích tábor nezaměstnaných. Na táboru bylo více než 1000 dělníků. [...] Byla zvolena deputace na obecní úřad a na závodní výbor Petrolky. Na obecním úřadě prohlásil starosta, že bylo usneseno, že nezaměstnaní v obecních bytech nemusí platit činže a že o těch, kteří bydlí v soukromých domech, bude ještě jednáno v tom smyslu, že by obec za ně činžovní povinnost převzala. [...] Demonstrace měla bojovný ráz. Četníci a policie*

⁸⁷⁵ Zatčeno bylo šest osob: Václav Faltus z Pardubic, František Kmošek z Rosic nad Labem, Václav Zahálka z Pardubic, Antonín Štencl z Dašic, Irma Žáková z Pardubic a František Smola z Pardubic. Všichni byli obviněni z nepovoleného shromažďování a Václav Faltus také z násilí proti veřejné osobě. SOkA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 25 (1932), č.j. 49, Zpráva četnické stanice v Pardubicích ze dne 12. ledna 1932.

⁸⁷⁶ TAMTÉŽ.

*frontálně zakročovali. Přes zostřený teror nezaměstnaní nedali si vzít právo na ulici.*⁸⁷⁷

Rozjitřená atmosféra v Pardubicích panovala i v dalších dnech. Již o dva dny později 13. ledna 1932 podali komunisté žádost o povolení dalšího veřejného shromáždění. Představitelé komunistické strany hodlali policejního zákroku proti demonstrujícím maximálně využít a tábor lidu se měl věnovat již zmíněnému rozdělování poukázek pro nezaměstnané a pořadatelé také hodlali vystoupit s prohlášením na obranu šesti zatčených dělníků. Z důvodu oprávněné obavy o veřejný pořádek bylo okresním úřadem shromáždění zakázáno a pro jistotu byly do Pardubic na několik následujících dní povolány četnické posily. Podle policejních zpráv totiž komunisté připravovali veřejné vystoupení zákazu navzdory. Události následujících hodin daly představitelům okresního úřadu za pravdu, protože i přes zákaz se na Pernštýnském náměstí 14. ledna shromáždilo přibližně sto padesát osob. Veřejné vystoupení nakonec neproběhlo, protože se komunisté rozhodli svolat do jednoho z pardubických hostinců důvěrnou schůzi.⁸⁷⁸

Lednovými událostmi na sebe KSČ v Pardubicích upoutala značnou pozornost, která vyvrcholila v polovině února, kdy v Pardubicích proběhla série domovních prohlídek. Nejúspěšnější byly policejní orgány v hostinci komunistického představitele Aloise Hartmana, kde byl odhalen nelegální cyklostyl a značné množství letáků a dalších komunistických tiskovin. Obsah zadržených materiálů vedl představitele okresního úřadu ke vznesení několika obvinění včetně podezření na porušení Zákona na ochranu republiky.⁸⁷⁹ Dalšími z „postižených“ domovní prohlídkou se stal Bohuslav Habětínek či Marie Kotoučová, u kterých však pro tentokrát nic závadného nalezeno nebylo.⁸⁸⁰

Komunisté tak v celé kampani vsadili na podporu nezaměstnaných, do jejichž čela se postavili. Komunističtí předáci Hartman, Jägermann či Hromádka sami sebe pasovali do pozice ochránců jejich práv v boji s představiteli ostatních politických stran v pardubickém zastupitelstvu, kterým vyčítali nekompetentní řešení hospodářských

⁸⁷⁷ 1000 demonstrantů na ulicích Pardubic, Rudý východ, roč. 13/1932, č. 2 ze dne 14. ledna. 1932, s. 1.

⁸⁷⁸ SOkA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 25 (1932), č.j. 270, Zpráva četnické stanice v Pardubicích ze dne 11. února 1932.

⁸⁷⁹ TAMTÉŽ.

⁸⁸⁰ TAMTÉŽ, k. 32 (1934), č.j. 233, Zpráva četnické stanice v Pardubicích ze dne 11. února 1932.

problémů v Pardubicích či je dokonce obviňovali ze záměrného sabotování činnosti dělnických zástupců a představitelů komunistické strany.

Volební den nastal v neděli 28. února. Do obecního zastupitelstva nakonec podalo přihlášku 13 politických stran a uskupení, z nichž nejlepšího výsledku dosáhla strana sociálně demokratická s devíti mandáty následovaná národními socialisty, kteří získali o jeden mandát méně. Ve srovnání s předchozím obdobím si sociální demokraté o jedno křeslo polepšili, naopak pro národní socialisty tyto volby znamenaly ztrátu čtyř míst v zastupitelstvu. Nejlepší občanskou stranou se stali národní demokraté se sedmi křesly. Mezi úspěšné subjekty se mohla počítat také Národní obec fašistická s překvapivým ziskem šesti pozic. Komunistická strana v obecních volbách získala 1756 hlasů, což jí přineslo čtyři mandáty. Oproti skončenému volebnímu období se jednalo o ztrátu dvou zastupitelů. Na pardubické radnici tak za komunisty zasedl František Makovec, František Šácha, Josef Hochman, a především Josef Jägermann.⁸⁸¹

Ve stranickém tisku se místní komunisté nechali slyšet, že volební rezultat svědčí o jejich vítězství. Souhlasit lze s tvrzením, že nové rozložení stranických preferencí mezi pardubickými voliči svědčil o výraznější polarizaci napříč politickým spektrem, avšak o jednoznačném vítězství KSČ se rozhodně mluvit nedalo. Komunisté tak jako hlavní úspěch prezentovali nárůst svých hlasů na úkor sociálních demokratů a národních socialistů: „*V Pardubicích obecní volby ukazují jasně nový vážný zjev: velký vzrůst fašistických hlasů, který jde na úkor měšťáckých stran a do značné míry i národních socialistů. [...] Pravíme tentokráte, neboť příště nejen vývojem poměrů, ale zásahem komunistické strany podaří se odhaliti fašistický podvod a pracující lid zařadí se tam, kam patří: do rudé fronty boje za chléb a práci. Nicméně jsou výsledky voleb v Pardubicích zejména zisky komunistů s velkými ztrátami národních socialistů i sociálních demokratů.*“⁸⁸²

⁸⁸¹ František Makovec na volební kandidátce uvedl profesi zámečnicka, František Šácha byl železničním zaměstnancem, Josef Hochman pracoval jako dělník a Josef Jägermann provozoval obuvnickou živnost. Zajímavý je také seznam případných náhradníků, který u komunistů tvořil 23 jmen. Jednalo se o zbytek kandidátní listiny, počínaje pátou pozicí. Z neznámějších lze uvést Marii Jägermannovou, Josefa Grandeho, Františku Metteovou či Marii Žalskou. SOkA Pardubice, Pamětní kniha, s. 758-759.

SOkA Pardubice, f. MÚ PCE, k. 124, Vyhláška s volebními výsledky ze dne 2. března 1932.
⁸⁸² *Na zostřenou persekuci dělnictvo odpovídá rudými volbami!* Rudý východ, roč. 13/1932, č. 9 ze dne 3. března 1932, s. 1.

5.6.5 Pokusy o protifašistickou a protiválečnou frontu

Pardubičtí komunisté se v povolebním období aktivně zapojili také do volby nového starosty. Již před volbami se v souvislosti s hlavním představitelem města skloňovalo jméno průmyslníka Josefa Prokopa, který však kandidaturu nepřijal. Následný postup ukázal, že současné období komunistické politiky umožňuje aktivnější spolupráci se sociálními demokraty. Dne 4. března 1932 proběhla na tradičním místě velkého sálu hotelu U Zlaté štiky hojně navštívená schůze, na které vedle řady komunistů vystoupil redaktor sociálně demokratického *Východočeského obzoru* Josef Jirek. Z vystoupivších komunistů si nejaktivněji počínal zejména František Makovec a Josef Tureček, kteří mimo jiné prohlásili, že komunisté budou do vedení Pardubic prosazovat pouze dělnického kandidáta, který bude schopen prosadit jejich požadavky. Značnou změnou jejich rétoriky se stalo prohlášení, že kandidát nemusí patřit ke komunistické straně, ale jsou ochotni podpořit i sociálně demokratického uchazeče, naopak měřítkem se měla stát možnost prosadit politický program prezentovaný pardubické veřejnosti v předvolební kampani. Tureček se proto nechal slyšet, „že komunistická strana bude státi za oním programem, s nímž šla do voleb. Ať jest starostou dělník, jen dělníka budou členové komunističtí volit“.⁸⁸³ Makovec shrnul názor místních komunistů v prohlášení namířené proti občanským stranám a také proti NOF: „V obci jest možná dvojjí práce. Budťo budou občanské strany, ti fašisté a národní demokraté prováděti protidělnickou politiku, zvyšovati činže, přírážky a jiné vymoženosti, [...] aneb se bude naléhati na bohaté, by zaplatili své dlužné obecní dávky a peníze se pak daly chudým. Tuto druhou politiku děláme my komunističtí zástupci a budeme ji vždy dělati, protože my to jedině dobře s proletariátem myslíme. Žaludek dělníka musí býti přece bližší než zájem obce! Budeme voliti i ze socialistických stran ony dělníky, kteří mají za sebou oporu v dělnictvu.“⁸⁸⁴ K řečnickému pultu se dostal také již zmíněný Jirek, který souhlasil s ostatními řečníky a za sociální demokracii prohlásil, že se zástupci obou stran musí spojit a prosadit na radnici sociálně příznivou politiku na úkor občanských stran. Neopomněl také zmínit úspěch fašistické strany, když glosoval velký nárůst fašistických hlasů, které musela získat také mezi dělnictvem: „*Dělnictvo svou*

⁸⁸³ SOkA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 25 (1932), č.j. 323, Text rezoluce přijaté na schůzi dne 4. března 1932.

⁸⁸⁴ TAMTÉŽ, č.j. 323, Relace z veřejné schůze v Pardubicích ze dne 4. března 1932.

*početností musí donutit měšťáky dělat politiku pro dělnictvo. A když to nebudou chtít, musí býti nové volby! Dělnictvo muselo též volit fašisticky! Nechalo se zlákat chvilkově. Po tu dobu, co budou vládnout chvilku měšťáci na radnici, dělnictvo pozná svůj omyl a bude zase pak voliti opravdové zástupce dělnictva.*⁸⁸⁵ Také přijatá a následně zveřejněná rezoluce hovořila o požadavcích pardubických komunistů zcela jasně: *„Pardubický proletariát souhlasí s postupem, jaký navrhuje komunistická frakce při volbě starosty. Bude-li kandidovati některá strana za starostu dělníka a zaváže-li se tento požadavky KSC vytyčené ve volbách a na dnešní schůzi prosazovati, budou pro něho všechny hlasy komunistické frakce odevzdány. [...] Voličové jsou si vědomi toho, že mají-li býti požadavky navržené komunistickou frakcí prosazeny, musí se za tuto [rozuměj KSC – pozn. autora] v každém případě postavití.*⁸⁸⁶ Zároveň i tímto svoláním komunisté deklarovali ochotu k povolební spolupráci se sociálními demokraty minimálně na komunální úrovni. Protože však poměr mezi občanskými a socialistickými stranami v zastupitelstvu přinesl paritní zastoupení obou bloků 21 ku 21 mandátům, prosazení dělnického kandidáta se stalo nereálným. Starostou města pro následující období se tak stal JUDr. Jan Frýba, zastupující národní demokraty.⁸⁸⁷ Při následném rozdělování devíti křesel pro radní vyšlo jedno i na zástupce komunistů. František Makovec se tak dostal do nejužšího vedení Pardubic a v následném rozdělování odborů na něj připadla péče o sociální oblast.⁸⁸⁸

Jakmile se povolební situace částečně uklidnila, vrátili se místní komunisté ke klasické stranické práci. Opět se pustili do pořádání veřejných schůzí doprovázených venkovními akcemi, a především stále častěji a agresivněji vystupovali jako ochránci nezaměstnaných a sociálně slabých. Podobně jako při volbě starosty také nyní komunisté deklarovali ochotu navázat aktivnější spolupráci s pardubickou organizací sociální demokracie. Komunistické schůze, které se věnovaly tématu

⁸⁸⁵ TAMTÉŽ.

⁸⁸⁶ TAMTÉŽ.

⁸⁸⁷ JUDr. Jan Frýba (1881 – 1939) – člen pardubické organizace národní demokracie a meziválečný starosta města. Jan Frýba pocházel z Kněžic u Jičína, avšak gymnaziální studia absolvoval ve Slaném a právnické vzdělání získal v Praze. Do Pardubic přišel již jako ženatý nedlouho před začátkem první světové války. Postupně zde založil vlastní advokátní kancelář. Od roku 1923 do roku 1932 zastával post prvního náměstka starosty Vojtěcha Znojemského, aby jej v dalším období vystřídal na postu hlavního představitele města. Svůj úřad zastával i v tíživém období konce první republiky a postupného zániku československé samostatnosti. V květnu 1938 jej postihl srdeční kolaps, načež se ze zdravotních důvodů vzdal svého postu. O necelý rok později na následky zdravotních komplikací Jan Frýba zemřel.

⁸⁸⁸ SOKA Pardubice, Pamětní kniha, s. 785.

nezaměstnanosti a postavení manuálně pracujících, navštěvovali také jako řečníci sociální demokraté, přičemž nejaktivnějším se stal známý redaktor Jirek. Komunisté se tak snažili postavit do čela širěji založené politické platformy, jejichž hlavním cílem bude boj za zlepšení sociálního postavení pracujících v době hospodářské krize. Tomu odpovídala i zvýšená aktivita směrem k pardubickému zastupitelstvu a vedení města. Komunisté na většině schůzí a veřejných vystoupení nechali přítomné schválit rezoluci s požadavky, které poté opakovaně prostřednictvím vybraných zástupců předávali starostovi či jeho zástupcům. Následné odpovědi obdržené od vedení města projednávali na dalších schůzích. Touto taktikou vyvíjeli soustavný nátlak na pardubické politiky a mezi veřejností udržovali povědomí o svých aktivitách.⁸⁸⁹ Vedle tradičních požadavků na navýšení sociálních dávek, rozšíření poukázek pro nemajetné rezonovaly mezi zdejšími komunisty také události proběhnuvší v severních Čechách.⁸⁹⁰ Ohlas stávkového hnutí, které si bohužel vyžádalo několik obětí na životech, se i v Pardubicích stalo tématem komunistické politiky. Vedle ilegální kolportáže letáků vybízejících k akcím na podporu stávkujících mosteckých dělníků se levicoví představitelé pokusili uspořádat nepovolenou demonstraci, která v případě účasti většího množství osob hrozila přerůst v potyčky s četnickými hlídkami. V noci na 14. dubna se na několika místech Pardubic objevily letáky vyzývající pardubické dělníky, aby se přidali ke stávkujícím horníkům v severočeském uhelném revíru a zastavili svou práci.⁸⁹¹ Kancelář okresního hejtmána následně pro jistotu posílila početní stav pardubické četnické stanice

⁸⁸⁹ Tradičními místy konání schůzí byly restaurace Bubeneč, U Čápa či obligátní lokace v hotelu U Zlaté štiky.

SOKA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 25 (1932), č.j. 423, Zprávy o průběhu veřejných schůzí v Pardubicích ze dne 29. a 30. března 1932.

⁸⁹⁰ Tzv. Velká mostecká stávka proběhla od 23. března do 19. dubna 1932 ve většině uhelných dolů v severních a severozápadních Čechách. Podpurné akce proběhly také na Ostravsku či Kladensku. Jednalo se o důsledek vlny propouštění v této oblasti, která byla následkem prohlubující se hospodářské krize. Protesty přerostly v celém regionu v generální stávku, která 13. dubna skončila střelbou do protestujících. Jejich pohřbu se v následujících dnech zúčastnilo několik desítek tisíc lidí. Teprve poté se zástupci zaměstnavatelů se stávkujícími dokázali dohodnout na kompromisu a postupně se výroba a těžba v severních Čechách obnovila. Eskalaci násilí, a především ozbrojený zásah proti demonstrantům ve svých kampaních vedle komunistů využili také představitelé německé DNSAP.

⁸⁹¹ Na zachycených letáčích se objevil následující text: „Všem... Všem... Ze severočeského uhelného revíru dochází ohromující zpráva. Tři horníci byli zastřeleni a několik desítek těžce raněných. Vláda Československé republiky, v níž sedí sedm socialistických ministrů, přiskakuje na pomoc německým uhlobaronům v jejich útoku na existenci horníků, kteří se brání proti dalšímu propouštění, snižování mezd a racionelnímu vraždění na šachtách. Pracující třída nesmí nechat bojující horníky osamoceny. Zastavte závody. Protestujte. Ať žije jednotná fronta všech pracujících. Dnes všichni na demonstrační projev v Pardubicích.“

SOKA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 25 (1932), č.j. 483, Opis zachyceného letáku ze dne 15. dubna 1932.

stažením četnických hlídek z okolních obcí a provedla domovní prohlídky v hostinci Aloise Hartmana a v místě bydliště Josefa Turečka. U obou zmíněných se našlo (jako již poněkolkáté) větší množství ilegální korespondence a nepovolených tiskovin.

Následující den se v podvečerních hodinách začali komunističtí předáci scházet v centru města v okolí hotelu Veselka a zároveň na Pernštýnském náměstí. Jelikož se jednalo o veřejně známé osoby, zanedlouho se zprávy o jejich aktivitách dostaly i do kanceláře okresního hejtmana, který se rozhodl rázně zakročit. Jednal tak v souladu s pokyny nadřízených správních orgánů, které, vycházejíce ze zachycených komunistických direktiv, před podobnými akcemi na různých místech republiky varovaly.⁸⁹² Výzvy k protestní akci se tentokrát minuly účinkem a přibližně dvacet shromážděných komunistických aktivistů nemohlo veřejný pořádek narušit.

I přes tyto organizační neúspěchy aktivita komunistické strany v dalších měsících narůstala. Nosným tématem stále zůstávala hospodářská krize a její překonání, avšak ve větší míře se začínají objevovat témata související se zhoršováním bezpečnostní situace v Evropě. Rozmach italského fašismu, a především nacistické strany v Německu podnítil aktivitu Kominterny, která pak následně prostřednictvím členských sekcí směřovala direktivy, které se stranickou strukturou dostaly až do regionů. Na jejich základě tak i v Pardubicích zaznívaly projevy odmítající vzestup nacistické strany na západ od československých hranic, či naopak referáty vyzdvihující sovětský model. Než se dostaneme k ukázkám protinacistické rétoriky, kterou místní komunisté používali, uvedu zajímavou ukázkou příspěvku, který zazněl na schůzi KSČ v květnu 1932. Do Pardubic totiž zavítal Bohumír Šmeral a na veřejné schůzi U Zlaté štiky přednesl příspěvek vysvětlující komunistický pohled na zdánlivé hospodářské úspěchy sovětského ekonomického systému. Šmeral vyzdvihl plánované hospodářství v podobě pětiletých plánů jako jedinou možnost na překonání krize, zajištění důstojného sociálního postavení pro řadové zaměstnance a spravedlivého rozdělení zisku. Řečník doslova prohlásil: *„Účelem první pětiletky bylo zvelebiti tzv. těžký průmysl. Na území 150 x větším než Československá republika [...] docíleny nadšením a obětavostí sovětských dělníků výsledky, jež namnoze přesahovaly plán první pětiletky. A nyní přistupuje vláda sovětů k přesnému pracovnímu plánu pětiletky druhé, jež znamená další pokračování ve zvelebování*

⁸⁹² TAMTÉŽ, č.j. 483, Oběžník Prezidia Zemského úřadu v Praze ze dne 14. dubna 1932; TAMTÉŽ, č.j. 483, Zpráva o průběhu pokusu o komunistickou akci ze dne 16. dubna 1932.

*těžkého průmyslu a elekrisace Ruska.*⁸⁹³ Přítomní si také vyslechli predikci komunistického předáka, že ve státech, kde není zavedeno vládou direktivně řízené hospodářství, nebude ekonomická krize v dohledné době překonána: „[...] *jedině plánovitě hospodaření ubrání stát před krizí. Ježto této plánovitě jednotnosti ve státech kapitalistických není, nelze očekávat, že by nynější krize se zmírnila neb ustala.*“⁸⁹⁴

Jak jsem uvedl výše, v druhé polovině tohoto roku se komunisté zaměřili na zdůrazňování nacistického nebezpečí, potažmo na zvyšování válečného nebezpečí v Evropě jako takového. Komunisté také spojili nástup nacismu s otázkou reparací, za kterými viděli „kapitalistický nástroj útlaku“ ze strany západních mocností vůči Německu. V československém prostředí pak nalézali paralelu v Gajdově hnutí (NOF), které podobně jako německou NSDAP hodnotili jako úhlavního nepřítel dělnického a potažmo socialistického hnutí. V Pardubicích se téma posledních událostí v Německu jen v letních měsících roku 1932 probíralo na pěti veřejných schůzích, kde pardubičtí komunisté volali nejen po vytvoření jednotné fronty se socialistickými stranami, zároveň začali mluvit o nutnosti vybudovat hráz proti rozpínání fašistického nebezpečí a vytvoření protifašistické fronty na levé části politického spektra. Opět zde nalezneme podanou ruku ke spolupráci směrem k místním sociálním demokratům. Vždy však skrytě nebo bez obalu zaznělo, že vůdčí úlohu v lidové frontě i protifašistickém hnutí musí hrát strana komunistická. Například na schůzi ve Svítkově konané na počátku srpna mimo jiné Jaroslav Tureček prohlásil, že se Německo nachází ve „*velmi tísnivých poměrech, jež byly Německu uloženy mírovými smlouvami a jež konečně přinutily Německo energicky se domáhati snížení, event. zrušení reparací. V té době vystupuje Hitler s heslem ani halíř na reparace, heslem velmi lákavým. Počet hitlerovců roste úžasnou měrou, hitlerovci stávají se nástupci kapitalismu a hrozí rozpuštěním všech dělnických organizací. [...] U nás má Hitler obdobu v Gajdovi.*“⁸⁹⁵ Na další schůzi v nedalekých Mněticích z úst komunistických řečníků zaznělo: „*Proti fašismu může nás zachrániti jen jednotná protifašistická fronta dělníků a malozemědělců bez rozdílu politického přesvědčení. V Pardubicích to již dělníci pochopili, že je třeba vybudovati hráz proti*

⁸⁹³ TAMTÉŽ, bez č.j., Relace z veřejné schůze v Pardubicích ze dne 19. května 1932.

⁸⁹⁴ TAMTÉŽ.

⁸⁹⁵ TAMTÉŽ, k. 26 (1932), č.j. 961, Relace z veřejné schůze ve Svítkově ze dne 2. srpna 1932.

fašismu.“⁸⁹⁶ O složitosti možné spolupráce se sociální demokracií na parafrázovaném principu „nepřítel mého nepřítele je můj spojenec“ však může svědčit fakt, že zatímco komunisté mluvili na schůzích a dalších vystoupeních o nutnosti spojení levicových stran pod komunistickým praporem v široce založené politické frontě, sociální demokraté v Pardubicích ve stejném období uspořádali několik vystoupení, ve kterých se společně s národními socialisty a demokraticky orientovanými organizacemi včetně legionářských či sokolských skupin vyslovili pro demokratickou formu socialismu, která by korespondovala s masarykovskou ideou sociálně spravedlivého a přitom demokratického Československa. Dne 18. září 1932 se tak na Smetanově náměstí v Pardubicích sešlo více než dvanáct stovek osob, které si vyslechly projevy místních představitelů ze zmíněných organizací doplněných o několik ústavních činitelů z řad poslaneckých klubů sociální demokracie, respektive národně socialistické strany. O tom, v jakém duchu se nesly přednesené projevy, svědčí přijatá rezoluce odeslaná v podobě telegramu k rukám prezidenta republiky: *„Pane presidente, občané sdružení v Souboru na obranu demokratické republiky a shromáždění na veřejném projevu v Pardubicích dne 18. září 1932 skládají se vděčně před Vaším životním dílem a ujistují Vás, že stojí věrně za Vámi a Vašimi ideami, [...] ale jsou též připraveni chrániti ji před každou demagogií a politickým romantismem nepřátel demokracie.“*⁸⁹⁷ Zda si řečníci pod pojmem demagogie či politického romantismu představovali pouze fašismus a nacismus, či skrytě naráželi i na opačný politický extrém, se můžeme pouze dohadovat, jisté však je, že se ke spolupráci s komunisty navíc pod jejich vedením sociální demokraté zatím otevřeně neodhodlali. Pardubičtí sociální demokraté totiž, i přes pravidelné návštěvy komunistických schůzí v druhé polovině roku, veřejně zastávali pozici hybné síly Souboru na obranu demokratické republiky. Josef Jirek se k tomu jasně vyjádřil na stránkách národně socialistického *Bratrství*: *„Prvou akcí, kterou soubor na župě povede, bude týden boje pokrokového východočeského lidu proti fašismu, za demokracii a socialismus. Tento protifašistický týden stanoven byl na 18. – 25. září, v kterýchžto nedělích bude svoláno 21 manifestačních táborů a projevů. [...] V nejbližších dnech vydá župní výbor zmíněného souboru svolání k pokrokové veřejnosti, v němž mimo jiné upozorní veřejnost, že nemá nic společného s tzv.*

⁸⁹⁶ TAMTÉŽ, č.j. 962, Relace z veřejné schůze v Mněticích ze dne 2. srpna 1932.

⁸⁹⁷ TAMTÉŽ, č.j. 1201, Telegram odeslaný k rukám prezidenta republiky ze dne 19. září 1932.

*protifašistickou frontou, za níž stojí výhradně komunisté, kteří neskýtají záruky loyálního postupu v boji s reakcí.*⁸⁹⁸

Komunisté reagovali protiargumenty, ve kterých sociálně demokratickou snahu o protifašistickou frontu dehonestovali jako salónní způsob politického boje a nabídli svou alternativu: „Nuže ptáme se sociálně demokratických dělníků: Chcete takový „boj proti fašismu“? Jestliže ano, jděte na schůze „Demokratického souručenství a [...] dělejte stafáž řečem proti „diktatuře z leva i z prava“, které mají rozrazit jednotnou dělnickou frontu.“ [...] Chcete-li však boj proti fašismu vésti opravdu a jednotně, [...] pak nedejte rozrazit jednotnou proletářskou frontu! Spojte se, sociálně demokratičtí, nár. socialističtí, neorganizovaní dělníci s komunisty a řekněte si: I když snad máme různé názory o mnohých otázkách, [...] společný třídní boj proti vykořisťovatelům a utlačovatelům je nám nade vše. V něm se sjednotíme a v něm zvítězíme nad fašismem a nad buržoasií.“⁸⁹⁹

Přesto se komunisté museli alespoň pro toto období smířit s neúspěchem, i když na stranických schůzích pojem protifašistické fronty zazníval neustále. V polovině října na schůzi U Zlaté štiky Jaroslav Tureček slovně odsoudil vznik výše představeného Souručenství, ve kterém komunistickou optikou viděl pouze mocenský nástroj.⁹⁰⁰ V duchu komunistické propagandy nepřizvání komunistické strany vysvětlil obavou ostatních socialistických stran ze zradikalizovaného dělnictva organizovaného komunisty: „Zdejší tzv. demokratické souručenství nemůže úspěšně bojovat proti fašismu, ježto jde mu jen o udržení vůdců stran a bojí se účasti komun. dělnictva na projevech, které proto tvoří vlastní frontu protifašistickou.“⁹⁰¹ Nejen Tureček následně kritizoval rozpuštění podpůrných organizací komunistického stříhu včetně Rudé pomoci či Svazu přátel SSSR. To také výrazně odsoudil Ivan Sekanina dorazivší z Prahy, který zaujal stanovisko přirovnávající postup státních orgánů nejen proti uvedeným organizacím k fašistickému režimu. Podle Sekaniny je to jasným důkazem, že fašismus v Československé republice zapustil kořeny a je na vzestupu. Řešení fašistického nebezpečí viděl, podobně jako místní komunisté, v protifašistické frontě řízené komunisty.

⁸⁹⁸ *Týden boje proti fašismu, za demokracii a socialism*, Bratrství, roč. XVI/1932, č. 33 ze dne 18. srpna 1932, s. 1.

⁸⁹⁹ *Ve jménu měšťácké demokracie chtějí do dělnictva vnést bratrovražedný boj*, Rudý východ, roč. 13/1932, č. 32 ze dne 22. září 1932, s. 1.

⁹⁰⁰ SOKA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 26 (1932), č.j. 1321, Relace z veřejné schůze v Pardubicích ze dne 14. října 1932.

⁹⁰¹ TAMTÉŽ.

Negativní ohlas zákazu činnosti Svazu přátel SSSR se objevil také na stránkách *Jednoty*. V článku *Kdo je nepřítel?* se redaktoři sympatizující s komunistickou stranou zamýšlejí nad důvody zákazu nejen Svazu přátel SSSR, ale také dalších organizací přidružených ke KSČ, když Národní obec fašistická a další krajně pravicové organizace hlásící se k fašismu mohou nadále fungovat.⁹⁰²

5.6.6 Činnost mezi obecními a parlamentními volbami

Pardubická komunistická organizace se tak vrátila k tradiční stranické práci charakterizované proklamovanou snahou zmírnit dopady hospodářské recese na široké vrstvy společnosti. Velmi aktivně se projevoval zejména radní Makovec, o čemž svědčí například tábor lidu konaný v říjnu 1932.⁹⁰³ Společně s Otakarem Hromádkem uspořádali setkání několika desítek nezaměstnaných před pardubickou radnicí, přičemž přítomné vyzval, aby si společně zvolili zástupce, které odvede jako deputaci k jednání se starostou města. Podobná vystoupení nebyla s nadcházející zimou výjimečná a podle archivních pramenů lze konstatovat, že komunisté s příchodem podzimních měsíců uspořádali minimálně jednu veřejnou schůzi či venkovní shromáždění týdně.

Závěrečné měsíce roku 1932 předznamenaly turbulentní vývoj komunistického hnutí. Na jedné straně se komunisté hodlali prezentovat oslavami a připomínkami patnácti let trvání bolševického režimu v Rusku, na straně druhé se do komunistického hnutí i na regionální úrovni dostala atmosféra honu na trockisty a další stranické nepřátele. Podívejme se nejprve na oslavy patnáctého výročí bolševického převratu v Rusku. Komunistické ústředí vydalo několik organizačních pokynů, jak by měly unifikované oslavy vypadat. Prezidium Zemského úřadu v Praze tyto direktivy zachytilo a informace dále předalo jednotlivým regionům s důrazným doporučením, aby všechny akce, které splní zákonné podmínky a budou úředně povoleny, navštívila úřední intervence a aby tyto akce v případě porušení zákonných norem okamžitě zastavila: „*V každém případě nutno na schůzích a podnicích těchto úředně intervenovati a proti jakémukoliv porušení zákona zakročiti ihned s největším*

⁹⁰² *Kdo je nepřítel?* Jednota, roč. 1/1932, č. 7 z 21. října 1932, s. 1.

⁹⁰³ SOkA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 26 (1932), č.j. 1321, Relace z tábora lidu v Pardubicích ze dne 11. října 1932.

*důrazem.*⁹⁰⁴ V těchto případech pak měla následovat trestní oznámení a domovní prohlídky dotčených osob. Také měly orgány státní správy v součinnosti s pořádkovými silami zajistit, aby se komunistům nepodařilo zastavit výrobu, protože výročí připadlo na pracovní den.⁹⁰⁵

V Pardubicích se 7. listopadu přesně v intencích zmíněných pokynů konala komunistická schůze, kterou sice uspořádali místní komunisté – Hromádka a Jaroš, nicméně hlavní projev přednesl předem vybraný člen pražského ústředí.⁹⁰⁶ I na této skutečnosti je zřejmé, jaký důraz kladl ústřední výbor na zajištění unifikované podoby veřejného vystoupení. Tajemník KSC z Prahy v adoračním duchu vylíčil SSSR jako ideální formu státu. Jeho slovy Sovětský svaz „svým patnáctiletým trváním dokázal, na jakých základech jest utvořen: na podkladě sociální spravedlnosti, kde dělník jest výhradním státotvorným elementem a zúčastňuje se vedení státu ve všech oborech.“⁹⁰⁷ Také ve zbytku projevu nastínil východoevropskou zemi jako vzor moderního politického uspořádání vedoucí k ekonomické prosperitě. Pozorní posluchači si nemohli nevšimnout několika faktických protimluvů, které komunistická rétorika opakovaně používala: „*V jiných státech Evropy i Ameriky jest značná nezaměstnanost, dělníci se střílejí z hladu, zatímco v Rusku jest třeba stále nových pracovníků. První pětiletka splněna byla za 4 roky, druhá pětiletka zvýší trojnásobně požitky dělníka. Všem státům má býti zřízení S.S.S.R. vzorem, dělníkům pak povzbuzením k vytrvalé práci a dovršení cílů socialistických.*“⁹⁰⁸

Oslavy patnáctého výročí bolševické revoluce však v komunistické straně nemohly zcela zakrýt stranické rozepře, které souvisely s neustálým hledáním vnitřního nepřítel. Podle direktiv Kominterny a také podle závěrů VI. sjezdu se tak i do regionů dostávaly tzv. černé listiny, které upozorňovaly na vyloučené členy strany. Místní organizace se tak měly vyvarovat kontaktu s uvedenými osobami a zároveň do stranického ústředí hlásit jejich případnou činnost. V neposlední řadě se místním organizacím ukládala povinnost ve svých řadách hledat známky „úchylek“, které neodpovídaly oficiální stranické linii. Nejčastěji se tito renegáti dočkali souhrnného označení za trockisty. V Pardubicích se poprvé tyto výzvy objevily na podzim roku 1932. V pokynech se doslova uvádělo: „*Všude tam, kde máte lidi, kteří ze strany bud'*

⁹⁰⁴ TAMTÉŽ, č.j. 1407, Oběžník Prezidia Zemského úřadu v Praze ze dne 4. listopadu 1932.

⁹⁰⁵ TAMTÉŽ.

⁹⁰⁶ TAMTÉŽ, č.j. 1432, Relace z veřejné schůze v Pardubicích ze dne 7. listopadu 1932.

⁹⁰⁷ TAMTÉŽ.

⁹⁰⁸ TAMTÉŽ.

sami vystoupili, nebo byli vyloučeni, je krajně nutno, aby byly s nimi přerušeny jakékoliv styky. [...] Proto v každém případě, kdy bude podobný styk, veškeré dopisy od těchto lidí okamžitě předejte do rukou příslušných orgánů. V poslední době snaží se zbytky trockistů pašovat do našich řad svoji literaturu. Snaží se tím způsobem rozkládat naše řady. Je proto důležité, abyste sledovali, z jakých pramenů „Paměti“ vychází, a tak odhalit a demaskovat tyto nekalé úmysly.“⁹⁰⁹ Opakovaně přicházející „černé listiny“ obsahovaly celou řadu jmen s více či méně přesným popisem osoby či domnělým protistranickým jednáním. Pro ilustraci, jak seznamy a informace v nich uvedené vypadaly, lze uvést jméno Emilie Příbylové z Pardubic. V říjnovém seznamu stranických odpadlíků je u jejího jména doslova napsáno: „Příbylová, policejní konfidentka, pracovala pro policii v Pardubicích, před tím byla v Praze, kde udávala drobné zloděje policii za odměnu 10 Kč za jeden případ. Popis: stáří kolem 40 let. Byt Pardubice. Poznámka: Je-li vám známo bližší udání sdělte.“⁹¹⁰ Je pravdou, že zmíněná Emilie Příbylová skutečně v Pardubicích v inkriminované době bydlela, podle policejních pramenů však v roce 1932 již v komunistickém hnutí nefigurovala a také její manžel, dělník pracující na obecních zakázkách, se v KSČ neangažoval. Zda se jednalo o jakousi pomstu z předchozího období, lze jen stěží dokázat, je však doloženo, že v druhé polovině dvacátých let se Příbylová v komunistickém hnutí v Pardubicích angažovala více než aktivně a zároveň však o svých aktivitách či o stranických poměrech v Pardubicích informovala četnické orgány. Samo četnické velitelství v návaznosti na zachycení oné listiny zaslalo hlášení: „Příbylová byla dříve horlivou členkou komunistické strany v Pardubicích. Při tom nám občas podávala důvěrné zprávy o komunistickém hnutí. V poslední době však není veřejně činnou a vůbec nevyhledává komunistickou společnost.“⁹¹¹

Zvýšená aktivita komunistické strany a stále se prohlubující hospodářská krize se projevila i zostřenými reakcemi státní správy. Komunistická činnost se dostala pod drobnohled správních a policejních složek a vedle tradičních intervencí se soustředila na rozsáhlé šetření mezi státními zaměstnanci ve snaze odhalit maximum možných členů KSČ mezi osobami placenými státem. V archivních materiálech se dochovaly velmi rozsáhlé seznamy zaměstnanců zejména státních drah či československé pošty. U osob, kterým byla prokázána komunistická činnost či členství ve straně,

⁹⁰⁹ TAMTÉŽ, č.j. 1414, Hlášení Prezidia Zemského úřadu v Praze ze dne 3. listopadu 1932.

⁹¹⁰ TAMTÉŽ, k. 27 (1932), č.j. 1500, Opis tzv. černé listiny KSČ ze dne 15. listopadu 1932.

⁹¹¹ TAMTÉŽ, č.j. 1500, Hlášení četnické stanice v Pardubicích ze dne 5. prosince 1932.

následovalo šetření hodnotící míru jejich zapojení do komunistických struktur v Pardubicích, k čemuž správní orgány využily především četnické stanice v Pardubicích a okolních obcích.⁹¹²

Alfou a omegou komunistické politiky se s blížící zimou stala problematika nezaměstnanosti, která v Pardubicích dosáhla značných rozměrů. Postihla tak širokou část manuálně pracujících, z nichž se mnozí nechali zlákat útočnou rétorikou místních komunistů, kteří se ochotně chopili příležitosti získat do svých řad nové členy. Typickou ukázkou nárůstu radikality mezi nezaměstnanými podporovanými a podněcovanými místní komunistickou organizací vůči představitelům města i okresu se staly listopadové události, které započaly v pardubické karanténě. Tato obydlí původně postavená pro potřeby válečné nemocnice během první světové války stále sloužila jako domov pro sociálně slabší obyvatele města. Na počátku listopadu se několik desítek rodin mělo z rozhodnutí městského zastupitelstva ze svých příbytků nuceně vystěhovat, protože po delší dobu neplatily nájemné. Do napjaté situace zasáhli sami komunisté, kteří na stránkách místní tiskoviny *Jednota*⁹¹³ ohlásili vznik „ochranného výboru pro karanténu“, který nejprve uspořádal rozsáhlou podpisovou akci na podporu rodin ohrožených vystěhováním.⁹¹⁴ Komunisté následně svolali demonstraci, která měla proběhnout 12. listopadu na Pernštýnském náměstí. Kromě problematické karantény svolavatel Otakar Hromádko zamýšlel veřejně odsoudit dočasné zbavení mandátu městského radního Františka Makovce, kterému výkon funkce pozastavilo zahájené trestní řízení.⁹¹⁵ Když se navíc k těmto dvěma tématům přidaly požadavky nezaměstnaných na zahájení slibovaných nouzových prací, které by alespoň částečně snížily nezaměstnanost ve městě, či na zvýšení hodnoty poukázek na základní potraviny pro nezaměstnané, k čemuž se zástupci města i přes opětovné sliby také stále neodhodlali, vznikla ve městě doslova

⁹¹² Jedná se o neustále doplňované seznamy, které se za tímto účelem začaly vytvářet v druhé polovině dvacátých let. V případě potřeby poté následovala podrobnější šetření zaměřená na konkrétní osoby. Zde například na Karla Richtera ze Svítkova.

TAMTÉŽ, č.j. 30, Hlášení ředitelství státních drah do Pardubic ze dne 3. ledna 1931.

⁹¹³ Časopis *Jednota* vycházel v Pardubicích od 1. září 1932. Oficiální název tiskoviny zněl: *Jednota: časopis pro sjednocení pracujících*. Titul vycházel jednou týdně pod vedením Josefa Drlíka.

NA Praha, f. KSČ – Ústřední orgány – Ústřední výbor, k. 91, i.č. 1220, Seznam komunistických časopisů k 1. květnu 1933.

⁹¹⁴ *Dělníci na stráž! 30 nezaměstnaných má být vypovězeno*, *Jednota*, roč. 1/1932, č. 9 ze dne 5. listopadu 1932, s. 1.

Karanténa nastupuje, *Jednota*, roč. 1/1932, č. 10 z 12. listopadu 1932, s. neznámá (dochován pouze nestránkovaný výstřižek).

⁹¹⁵ SOkA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 27 (1932), č.j. 1454, Hlášení okresního hejtmána Prezidiu Zemského úřadu v Praze ze dne 14. listopadu 1932.

třaskavá situace, která mohla snadno přerůst v pouliční nepokoje. Jako již mnohokrát předtím se i nyní v Pardubicích objevil komunistický poslanec Novotný, který se společně s místními komunisty postavil do popředí následných událostí. I když se komunisté dočkali zamítavého stanoviska ke své žádosti o povolení demonstrace na zmíněném Pernštýnském náměstí, sešlo se v neděli 12. listopadu nedaleko Zelené brány téměř dvě stě osob, které, organizovány zmíněnými činiteli, požadovaly okamžité řešení výše popsaných problémů. Poslanec Novotný umně zrežíroval zvolení zástupců do tradiční deputace, v jejímž čele se poté odebral na nedaleký okresní úřad. V dochovaném hlášení o událostech jsou zaznamenány konkrétní požadavky, kterými se představitelé okresního úřadu slíbili zabývat. V odevzdaném seznamu se tak například uvádělo: „1. aby byla nezaměstnaným zajištěna a co nejdříve poskytnuta možnost výdělků zahájením projektovaných [rozuměj nouzových] prací; 2. aby byl zvýšen příděl poukázek ze státní stravovací akce pro nezaměstnané nejenom co do počtu poukázek, ale také zvýšením přídělu na jednotlivce.“⁹¹⁶ Po jednání na okresním úřadě se zástupci nespokojených odebrali také na městský úřad, kde jim bylo taktéž slíbeno, že jejich požadavkům bude v následujících dnech věnována pozornost a že se také město obrátí na ministerstvo sociální péče s žádostí o povolení navýšení limitu potravinových poukázek pro nezaměstnané a sociálně slabé.⁹¹⁷ Již za necelý týden se nezaměstnaní na Pernštýnském náměstí sešli znovu. Opět u toho byli Hromádka s Novotným, kteří tentokrát vybrali z přítomných dvě pětice, které je opět doprovodily na okresní, respektive městský úřad, kde zmínění žádali konkrétní a především okamžité odpovědi na již dříve přednesené požadavky.⁹¹⁸ A protože jednání se tentokrát neslo v konfrontačním duchu a po jejich skončení se i přes výslovný zákaz Novotný odhodlal k improvizovanému projevu na Pernštýnském náměstí, rozhodlo vedení města, že napříště se proti podobným veřejným projevům zakročí s větší rozhodností. Poslední kapkou se stal údajný pokus o násilné vniknutí do bytu prvního náměstka pardubického starosty Rudolfa Pačovského, k čemuž došlo jako následek nepovolené komunistické demonstrace. Dne 19. listopadu se skupina nezaměstnaných dostavila k bytu radního Pačovského.⁹¹⁹ Ten jim prostřednictvím

⁹¹⁶ TAMTÉŽ.

⁹¹⁷ TAMTÉŽ.

⁹¹⁸ TAMTÉŽ, č.j. 1473, Relace z tábora lidu na Pernštýnském náměstí ze dne 17. listopadu 1932.

⁹¹⁹ Rudolf Pačovský bydlel počátkem třicátých let na nábřeží Svatopluka Čecha.

TAMTÉŽ, k. 28 (1933), č.j. 1512, Hlášení četnické stanice v Pardubicích ze dne 15. prosince 1932.

služebné sdělil, že je pro nemoc upoután na lůžko, a proto s nimi není schopen jednat. Podobně neúspěšní byli po několika desítkách minut titíž u bytu starosty města Dr. Frýby. Na následující schůzi městského zastupitelstva proto městští představitelé vyzvali okresního hejtmána, aby se prostřednictvím okresního úřadu veřejnosti připomněla platnost vyhlášky vydané již 20. ledna téhož roku o zákazu nepovolených shromáždění nejen politického rázu v centru Pardubic a na místech s větším výskytem osob.⁹²⁰ Původně vyhláška platila v době turbulentní předvolební kampaně k obecním volbám, oficiálně však její platnost neskončila a na konci roku tak došlo pouze k navýšení možných sankcí za porušení zmíněného zákazu.⁹²¹

Konfrontační až agresivní politika místní komunistické organizace přinesla i vnitřní rozpory mezi čelné představitele pardubických komunistů. S příchodem konce roku 1932 se také část pardubického komunistického vedení dostala na černou listinu. Hlavním postiženým se stal Josef Tureček a jeho nejbližší spolupracovníci, které krajské vedení odvolalo z funkcí a následně pražskému ústředí doporučilo vyloučení ze strany.⁹²² Oficiálním důvodem se stala neochota plnit radikální stranické direktivy, z dochovaných informací spíše vyplývá, že se zmínění nechtěli smířit se sloučením několika regionálních komunistických tiskovin pod jednu hlavičku. Ve východních Čechách se tak měly sloučit královéhradecká *Pochodeň*, pardubický *Rudý východ* i nově vydávaný pardubický časopis *Jednota*. Ústřední orgány strany tak chtěly získat větší dohled nad tiskovinami v regionu, a především zajistit jednotný a kontrolovaný výklad stranické politiky. V souvislosti s výše zmíněnými rozpory došlo také ke stěhování komunistického sekretariátu z hostince U Čápa do Smilovy ulice čp. 391.⁹²³ Ani zde však základna pardubických komunistů nevydržela příliš dlouho. V rámci unifikace a reorganizace krajských organizací komunistické strany se místní sekretariát i přes protesty některých členů začlenil pod krajskou organizaci v Hradci Králové. Podle následných policejních vyšetřování tak v Pardubicích zůstaly

⁹²⁰ TAMTÉŽ, k. 27 (1932), č.j. 1501, Výnos starosty města ze dne 22. listopadu 1932.

⁹²¹ Ve vyhlášce se doslovně uvádělo, že porušení zákazu nepovoleného shromažďování bude trestáno s největší přísností pokutou až do výše 5 000 československých korun či odnětím svobody v trvání až čtrnácti dnů.

TAMTÉŽ, č.j. 1501, Opis obecní vyhlášky vydané 20. ledna 1932 ze dne 1. prosince 1932.

⁹²² Tureček však členem KSČ v Pardubicích zůstal a v druhé polovině třicátých let se opět stal jedním z aktivních řečníků nejen na komunistických schůzích a shromážděních. Pozn. autora.

⁹²³ Celkem mělo být vyloučeno sedm osob. Vedle zmíněného Josefa Turečka, tajemníka komunistické organizace v Pardubicích-Svítkově, komunistickou stranu nedobrovolně opustili Josef Drlík, Marie Kotoučová, František Kotouč a další tři jménem neuvedené osoby.

TAMTÉŽ, k. 28 (1933), č.j. 78, Hlášení četnické stanice v Pardubicích ze dne 19. ledna 1933.

pouze místní organizace, které se zpovídaly královéhradeckému ústředí.⁹²⁴ Držet si tak prostory v domě Josefa Freunda ve Smilově ulici se stranické pokladně nevyplácelo, a tak se středobodem komunistických schůzek stala opět spolková místnost v hostinci přesvědčeného straníka Aloise Hartmana v Zámecké ulici.⁹²⁵

Namísto těchto „starých“ funkcionářů, kteří dávali přednost sice aktivní politice založené na veřejných vystoupeních a pravidelných sporech s představiteli města či okresu ve snaze prosadit svůj pohled na politiku a sociální oblast v Pardubicích, se v dalších měsících do popředí pardubické organizace dostali radikální a agresivní představitelé prosazující v každém ohledu a okamžiku konfrontační postup proti všem politickým rivalům či oponentům. Přesně v duchu hesla „kdo nejde s námi, jde proti nám“ proběhly další komunistické akce. Do popředí se vedle ostříleného redaktora Žalského a stále zkušenějších Jägermanna a Makovce dostal také Otakar Hromádka. S jeho osobností se v následujícím období v policejních spisech a dalších úředních záznamech setkáváme stále častěji. Komunistické schůze pod vedením výše uvedených se začaly nést v duchu Gottwaldem nastoupené cesty bojovné politiky, o čemž svědčí lednová a zejména únorová schůze v Pardubicích. V restauraci Bubeneč se 11. ledna sešly přibližně tři stovky posluchačů, aby pod vedením Hromádky vyslechly příspěvky hodnotící aktuální sociální a hospodářskou situaci. V duchu hesla o sociálfašistickém nebezpečí si účastníci poslechli verbální útoky na národní socialisty a sociální demokraty, kteří se dočkali nálepky zrádců socialistické politiky a kolaborantů s občanskými (v užití rétorice buržoazními) stranami. Také přijatá a zveřejněná rezoluce mluvila více bojovněji. Komunističtí příznivci se již neměli „zasazovat“ za své cíle, ale byli vyzýváni k aktivnímu boji a útokům proti politickým oponentům i představitelům místní správy.⁹²⁶ Ukázkou toho, jak by boj za komunistický program měl vypadat, se stala následující a početně výrazně větší schůze proběhnuvší počátkem února opět v restauraci Bubeneč. Podle odhadů dozorujícího úředníka se schůze zúčastnilo mezi šesti až sedmi stovkami osob. Pravděpodobně za tím stály několik dní staré události na podobné akci

⁹²⁴ Protesty mohly souviset také s dlouhodobou rivalitou mezi Pardubicemi a Hradcem Králové. K rivalitě těchto dvou východočeských měst viz:

Milena LENDEROVÁ – Tomáš JIRÁNEK, *Hradec Králové – Pardubice – Rivalita ve Východních Čechách*, in: *Východočeský sborník historický 5*, Pardubice, 1996, s. 131-147.

⁹²⁵ SOKA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 29 (1933), č.j. 385, Hlášení četnické stanice v Pardubicích ze dne 6. září 1933.

⁹²⁶ V přijaté rezoluci se mimo jiné psalo: „*Víme, že uskutečnění těchto návrhů jest odvislé od síly a šíře pracujících mas. Vyzýváme proto všechny dělníky, všechny pracující, aby se sjednotili k boji.*“

TAMTÉŽ, k. 28 (1933), č.j. 52, Relace z veřejné schůze lidu konané dne 11. ledna 1933.

uspořádané sociální demokracií, kde se komunisté odhodlali k fyzickým útokům proti konkurenčním sociálním demokratům, a také účast komunistického poslance Klementa Gottwalda. I když vnitřní poměry v místní organizaci se v této době daly označit jako více než rozhárané, před takto velkým publikem komunisté vystupovali jako sjednocená strana. Gottwald si nebral servítky a ve svém rozsáhlém a dlouhém projevu shrnul zahraniční události a zejména nástup německých nacistů k moci. Úspěchy nacistického hnutí a posilování podobných politických směrů v některých státech Evropy zdůvodnil slabou a neúčinnou sociálně demokratickou politikou. Gottwald se následně vyjádřil o tuzemské politické situaci, ve které zdůraznil podle komunistů rostoucí nebezpečí za strany českého fašistického hnutí (neopomněl zdůraznit také židenický incident, při kterém se skupina příznivců Národní obce fašistické neúspěšně pokusila obsadit kasárna v Brně-Židenicích).⁹²⁷ Namísto neúspěšně umírněné levicové politiky praktikované ostatními levicovými stranami Gottwald nabídl alternativu: *„Když dělnictvo nemůže věřit ani svým socialistickým vůdcům, jsou tu ještě komunisté, kteří ukazují pravou cestu. Dělníci se musí dáti dohromady, musí si sami zřídit své vedení i proti vůli svých vůdců. Je ohromný klam myslet, že dělníci mohou něco dostat, když za ně jiný půjde bojovat. Dělníci musí se sami dáti v boj, musí se seskupit do houfu a hromadně se domáhat, aby se jim dostalo, čeho potřebují k životu.“*⁹²⁸

⁹²⁷ Tzv. pokus o židenický puč proběhl v noci z 21. na 22. ledna 1933. Několik desítek radikálně naladěných příznivců Národní obce fašistické se odhodlalo k bezprecedentnímu útoku na vojenská kasárna v Brně – Židenicích. Hlavním organizátorem celé akce byl Ladislav Kobsinec, který se po neúspěchu pokusil nalézt bezpečí v zahraničí. Podařilo se mu dostat do Jugoslávie, odkud byl vyhoštěn do Rumunska a následně vydán zpět do Československa, kde si v opakovaném procesu vyslechl rozsudek znějící na 12 let žaláře. Druhým z iniciátorů byl bratranec Radoly Gajdy Duchoslav Geidl, který od soudu odešel s kratším trestem odnětí svobody. Přímou účast se vůdci NOF Gajdovi prokázat nepodařilo, přesto i on se v obnoveném soudním řízení dočkal odsouzení na šest měsíců nepodmíněně.

K uvedené problematice viz například:

T. PASÁK – J. PASÁKOVÁ (eds.), *Český fašismus*, Praha 1999, s. 120-127.

I. PEJČOCH, *Fašismus v českých zemích*, Praha 2011, s. 74-106.

⁹²⁸ Přijatá rezoluce se nesla v ještě agresivnějším duchu než samotný projev. Gottwaldem předložený text například uváděl: *„Způsob, jak se za tiché podpory sociální demokracie dostal v Německu Hitler k moci, a poslední události v Brně dokazují jasně nutnost mobilisace širokých mas pracujících proti fašistickému nebezpečí, jak ji provádí komunistická strana v Československu.“* Zahraniční události následně komunisté propojili s domácími: *„Boje dělnické třídy v Československu láme vláda nejostřejším terorem. [...] Žádáme, aby byla ihned vyhlášena amnestie nad revolučními dělníky, kteří za to, že hájili zájem své třídy, jsou vystaveni persekuci měšťáckého aparátu.“* A jako alternativu předložil Gottwald jednotnou frontu podle komunistických představ: *„Představujeme si jednotnou frontu tak, jak ji navrhuje KSC, jako nástroj boje za naše požadavky, za náš konečný cíl. Prohlašujeme, že se stavíme za KSC a její boj proti hladu, fašismu a válce.“*

SOKA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 28 (1933), bez č.j., Relace z veřejné schůze lidu konané dne 6. února 1933.

Pro své výroky se František Makovec i Klement Gottwald dočkali zahájení trestního řízení. V květnu téhož roku Makovec u okresního soudu v Pardubicích uslyšel rozsudek znějící na dva dny vězení a následnou jednoroční podmínku, zatímco státní zastupitelství v Chrudimi oznámilo, že poslanec Gottwald vzhledem k poslanecké imunitě dále souzen nebude, avšak řízení proti jeho osobě bude slovy zastupitelství vedeno v patrnosti, pokud by v budoucnu imunity pozbyl.⁹²⁹

Na tomto místě si dovolím menší odbočení. František Makovec v této době čelil již jednomu vyšetřování, ze kterého před zákonem nakonec vyvázl bez obvinění, avšak s velmi pošramocenou pověstí i mezi svými spolustraníky. Mezi pardubickými nezaměstnanými se na sklonku roku 1932 začaly šířit zprávy, které zavadly příčinu k vyšetřování rodiny Františka Makovce, který se měl téměř po celý rok 1932 stravovat společně se členy své rodiny na obecní účely. Podle četnického vyšetřování se objevilo důvodné podezření, že si v době, kdy pozici radního za sociální odbor zastával jeho stranický kolega Jägermann, denně chodil pro oběd do pardubického chudobince.⁹³⁰ I když se obvinění nakonec nepotvrdilo, Makovcovi to v jeho stylizování se do pozice pardubického bojovníka proti sociální nespravedlnosti rozhodně nepomohlo.⁹³¹ To však nebyl jediný problém se zákonem, který musel radní Makovec v roce 1932 řešit. V létě, přesněji v polovině července 1932, proti němu bylo z popudu pardubické četnické stanice zahájeno vyšetřování pro podezření z pořádání nepovolené veřejné akce a zároveň, a to v případě prokázání viny mohlo mít velmi závažné následky, se František Makovec dozvěděl obvinění, že nespravedlivě rozdělával značné finanční prostředky, které vyčlenila rada města na podporu nezaměstnaných a které měl Makovec jako radní pro příslušný odbor spravedlivě rozdělit.⁹³² Objevilo se však důvodné podezření, že se Makovec při rozdělování uchýlil k protekčnímu jednání, když větší částky přidělil stranickým kolegům. Ve vyšetřovacím spisu se doslovně objevilo: *„Podle důvěrného zjištění mělo býtí uvolněných 5000,- Kč rozděleno mezi všechny nezaměstnané bez ohledu*

⁹²⁹ TAMTÉŽ, č.j. 642, Zpráva Okresního hejtmanství v Pardubicích ze dne 19. června 1933.

⁹³⁰ Josef Jägermann pouze potvrdil, že na obědy docházely Makovcovy děti, které však podle jeho slov na tuto pomoc měly nárok.

SOKA Pardubice, f. MÚ PCE, k. 125, Dopis Josefa Jägermanna bez uvedeného data.

⁹³¹ Podnět k vyšetřování nakonec podala prostřednictvím úředního udání jedna z řádových sester místního chudobince.

SOKA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 28 (1933), č.j. 1511, Zpráva četnické stanice v Pardubicích ze dne 17. prosince 1932;

TAMTÉŽ, č.j. 287, Zpráva četnické stanice v Pardubicích ze dne 21. června 1933.

⁹³² Podrobnosti k celé kauze jsou uloženy v archivních materiálech v příslušné složce.

SOKA Pardubice, f. MÚ PCE, k. 125, František Makovec – rozdělování sociálních podpor v roce 1932.

*na politickou příslušnost. Na tomto se usnesla městská rada v Pardubicích v mimořádném zasedání 4. 7. 1932. [...] Proti Makovcovi stává podezření, že nějakým způsobem podvrhl ku schválení městské radě v Pardubicích seznam nezaměstnaných osob, jímž pak byly podpory vyplaceny. Toto vše mělo se díti bez souhlasu ostatních členů sociální komise obecního zastupitelstva města Pardubic.*⁹³³

Informace o celé kauze se velmi rychle roznesly mezi pardubickou veřejností a Makovec byl značnou skupinou sociálně nejslabších obyvatel města slovně vyzván, aby vše veřejně vysvětlil, o což se pokusil na již zmíněné nepovolené veřejné akci v pardubické Karanténě dne 12. července. Při již zmíněném vyšetřování se Makovec k uspořádání tábora lidu přiznal a doslova uvedl, že „*jim vše vysvětlil, a když viděl, že se účastníci shromáždění mezi sebou hádají, opustil prý Karanténu*“.⁹³⁴ K obvinění z nedovoleného nakládání se svěřenými finančními prostředky uvedl, že si „*při tom počínal svědomitě a rozdělil je mezi nezaměstnané jednak podle majetkových poměrů a počtu dítek uchazečů. Že by byl jednal podle stranického klíče jako příslušník komunistické strany v neprospěch druhých, kteří nejsou komunisté, prý pravdou není*“.⁹³⁵ Následné soudní řízení Makovcovi udělilo pokutu padesáti korun pro uspořádání předem neohlášeného a nepovoleného veřejného shromáždění, avšak podvod a nesprávné nakládání s finančními prostředky radnímu města prokázáno nebylo. Rozsudek pardubického okresního soudu ještě rozporoval veřejný žalobce, avšak nadřazený chrudimský Krajský soud rozsudek potvrdil.⁹³⁶

Tato schůze následovala necelý týden po události, která rozjitřila pardubické veřejné mínění podobně jako střety komunistů a českých fašistů před obecními volbami o rok dříve. První únorový den totiž pořádala pardubická organizace sociálně demokratické strany veřejně přístupnou schůzi ve dvoraně D.T.J. v Hronovické ulici. Také zde se sešlo několik set osob (policejní zpráva hovoří dokonce o osmi stech posluchačích) na schůzi, která nesla téma „*Proti fašistickému násilnictví, proti útokům reakce na reformu školství, proti snižování životní úrovně pracujícího lidu*“. I když schůzi kolem

⁹³³ TAMTÉŽ.

⁹³⁴ SOkA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 32 (1934), č.j. 7252/32, Zpráva četnické stanice v Pardubicích ze dne 14. července 1932.

⁹³⁵ TAMTÉŽ.

⁹³⁶ Makovec i veřejný žalobce se proti rozsudku, který byl v Pardubicích vynesena 14. října 1933, odvolali.

TAMTÉŽ, č.j. 764, Zpráva okresního soudu v Pardubicích ze dne 5. ledna 1934.

Definitivní potvrzení pak přišlo od Krajského soudu v Chrudimi.

TAMTÉŽ, č.j. 114, Zpráva okresního soudu v Pardubicích ze dne 26. ledna 1934.

dvacáté hodiny zahájili místní představitelé sociálních demokratů, hlavním řečníkem se stal Bohumil Laušman. Jakmile však hlavní řečník pronesl několik vět, začali se přítomní komunisté, kterých se podle odhadů v hledišti sešlo přibližně šedesát, velmi hlasitě dožadovat udělení slova a možnosti vystoupit. Podle pozdějšího vyšetřování se nejaktivněji projevoval Josef Jägermann starší. Laušman však ve svém projevu neustal, což bylo pro přítomné komunisty znamením, aby se fyzicky pokusili dostat se k řečnickému pultu a přerušit Laušmanův projev. Přes napomenutí pořadatelské služby, která výtržníkům zabránila dostat se k pódiu, se komunisté následně pokusili schůzi znemožnit křikem a vulgaritami. Následovaly fyzické potyčky mezi pořadateli a agresivními komunisty, kteří jako zbraně použili vše, co měli po ruce, včetně židlí či stolů. Při jejich násilném vyvádění ze sálu utrpělo několik pořadatelů zranění, z nichž některá byla vážnější. Zcela bezprecedentním se poté stal útok jednoho z komunistů kapesním nožem, kterým jednoho z členů ochranné služby pořezal na ruce. Je nasnadě, že podobný případ veřejně zdokumentovaného a nevyprovokovaného násilí spustil rozsáhlé vyšetřování. Následovalo tradiční shromažďování důkazů a svědectví, přičemž bylo vyslechnuto téměř dvacet členů komunistické strany. Prakticky všichni ve světle svědectví přítomných sociálních demokratů přiznali, že na schůzi byli, že se verbálně dožadovali udělení slova pro Josefa Jägermann staršího, avšak nikdo z nich nepřiznal jakékoli podněcování k veřejnému násilí. Naopak se podle nacvičeného scénáře snažili veškerou vinu svalit na pořádající sociální demokraty a zejména na pořadatelskou službu, která se prý uchýlila ke zbytečnému násilí. Rozsáhlá vyšetřovací zpráva pak putovala nejen k představitelům okresního úřadu, ale taktéž k Okresnímu soudu v Pardubicích.⁹³⁷ Vedle porušení veřejného pořádku a několika dalších právních norem bylo na celé události pikantní také to, že se jí jako hlavní aktér zúčastnil právě Josef Jägermann st., který v inkriminované době zastával pozici pardubického zastupitele.⁹³⁸ Na základě podrobné zprávy četnické stanice v Pardubicích prakticky ihned postoupil okresní hejtman celou věc k soudnímu vyšetřování.⁹³⁹ První rozsudek padl v říjnu téhož roku a pro jednoho

⁹³⁷ Ve vyšetřovacím spisu je uvedeno osmnáct jmen, mezi nimi zejména Josef Jägermann starší, jeho syn Josef, dále Otakar Hromádka, Karel Mette s manželkou či manželka redaktora Žalského Marie. TAMTÉŽ, k. 28 (1933), č.j. 213, Zpráva četnické stanice v Pardubicích ze dne 8. února 1933.

⁹³⁸ Nejen pro tuto skutečnost o násilných událostech zmínil i sociálně demokratický Večerník práva lidu. *Komunisté a fašisté v jednotné frontě proti sociální demokracii*, Večerník Práva lidu, roč. XLII/1933, č. 29 z 2. února 1933, s. neznámá (v archivním fondu uveden pouze výstřižek).

⁹³⁹ SOKA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 32 (1934), č.j. 213, Zpráva okresního hejtmána ze dne 13. února 1933.

z obžalovaných – Karla Metteho – znamenal trest několikadenního vězení. U dalších dvou (Otakar Hromádko, Julius Fendrich) trestní řízení pokračovalo v samostatných kauzách, naopak zbylých patnáct vyšetřovaných se obvinění nedočkalo.⁹⁴⁰ Avšak ani Hromádko s Fendrichem se nakonec vězení či jiného trestu nedočkali a rozsudkem pardubického okresního soudu byli v březnu následujícího roku osvobozeni.⁹⁴¹

Ani podobné konflikty se zákonem však místní komunisty neodradily od zvýšené aktivity. Naopak posílení gloriolou nespravedlivě stíhaných bojovníků za svou pravdu se také v Pardubicích rozběhla příprava Dne proti nezaměstnanosti, jehož uspořádání přikázal ústřední výbor na 3. března. V oběžníku, který se v polovině února objevil na podatelně pardubického okresního úřadu, je uveden opis direktivy, která vyzývá k uspořádání bojovného vystoupení na podporu hnutí nezaměstnaných pod taktovkou komunistické strany. Pro přípravu této akce se měla v jednotlivých regionech spustit rozsáhlá letáková akce. Navíc se mělo jednat o organizačně propracovanou událost, kdy z jednotlivých obcí a menších sídel komunisté plánovali uspořádat pochody nespokojených, které se mají setkat na hromadné manifestační akci v nejbližším okresním městě.⁹⁴² Představitelé okresního úřadu tak pověřili místní četnické stanice, aby provedly domovní prohlídky u osob, u nichž se předpokládalo, že dostanou letákovou kampaň v rámci komunistické organizace na starosti.⁹⁴³ V Pardubicích se ilegální letáky v počtu několika stovek kusů podařilo zabavit v domácnosti Emile Procházkové.⁹⁴⁴ U předáků místních komunistů se další ilegální materiál najít nepodařilo, a to ani při opakovaných prohlídkách o týden později.⁹⁴⁵ Zároveň se četnickým stanicím podařilo vyšetřováním již týden před samotnou událostí zjistit, že komunisté plánují zahájit „bojovný den“ setkáním demonstrantů na třech místech Pardubic, odkud se ve stejný čas měli vydat na Pernštýnské náměstí.⁹⁴⁶ První skupina se měla setkat na jižním okraji Pardubic nedaleko Karantény u silnice z Chrudimi; druhá část demonstrantů se měla setkat u mostu přes Labe, kam se podle plánu měli dostavit protestující přicházející ze směru od Lázní Bohdaneč. Poslední skupina, která by přišla od Sezemic, měla za místo

⁹⁴⁰ TAMTÉŽ, č.j. 960, Zpráva okresního soudu v Pardubicích ze dne 17. listopadu 1934.

⁹⁴¹ TAMTÉŽ, č.j. 1103, Zpráva okresního soudu v Pardubicích ze dne 3. dubna 1934.

⁹⁴² TAMTÉŽ, k. 28 (1933), č.j. 284, Oběžník Prezidia Zemského úřadu v Praze dne 25. února 1933.

⁹⁴³ TAMTÉŽ, č.j. 310, Zpráva o provedených domovních prohlídkách ze dne 2. března 1933.

⁹⁴⁴ TAMTÉŽ, k. 31 (1933-34), č.j. 310, Zpráva okresního hejtmana ze dne 2. března 1933.

⁹⁴⁵ TAMTÉŽ, k. 28 (1933), č.j. 343, Zpráva o provedených domovních prohlídkách ze dne 6. března 1933.

⁹⁴⁶ TAMTÉŽ, k. 31 (1933-34), č.j. 310, Zpráva okresního hejtmana ze dne 2. března 1933.

setkání určeno prostranství před Zemskou donucovací pracovnou.⁹⁴⁷ Vzhledem tomu, že správní orgány o přípravách věděly, značně posílily četnické hlídky v okolních obcích i Pardubicích. Zejména v okrajových částech Pardubic se četníci objevili již v ranních hodinách, a tak se větší skupina protestujících shromáždila pouze u labského mostu. Přibližně stovku osob se četníkům podařilo přinutit k rozchodu, a tak se na Pernštýnské náměstí namísto avizovaného mohutného davu dostalo na desátou hodinu dopolední odhadem 120 lidí. Ani zde jim nebylo dovoleno uspořádat veřejný projev a po kratším čase se po malých skupinkách rozešli. Okresní hejtmán ve zprávě sepsané ještě týž den uvedl, že v centru Pardubic již v jedenáct hodin dopoledne panoval obvyklý nedělní ruch a komunističtí příznivci se o další veřejný projev nepokusili.⁹⁴⁸

Také tradiční oslavy 1. máje se nesly v agresivnějším duchu. Na prostranství před budovou pardubické reálky se opět sešlo přibližně dvě stě až tři sta komunistických příznivců, kteří si vyslechli bojovnou rétoriku v duchu ohlášeného tématu veřejného shromáždění – *„Pěstí dělnické jednoty proti fašismu, hladu a válce“*.⁹⁴⁹ A opět zazněly požadavky na vytvoření jednotné fronty socialistických stran proti krajní pravici či v komunistickém žargonu proti fašismu pod vedením a kuratelou strany komunistické. Hned vzápětí se však řečníci shodli na tom, že současná tíživá ekonomická situace, vzrůstající politická nestabilita a horšící se bezpečnostní situace je vinou nejen fašisticko-nacistických režimů, nýbrž v jedné řadě viníků komunisté shledali občanské strany prosazující jejich slovy odsouzeníhodný kapitalismus často přirovnávaný k direktivnímu řízení ekonomiky v diktátorských režimech fašistického či nacistického typu. Důrazné kritice neušli ani sociální demokraté, kterým se kladlo za vinu, že spoluprací s nesocialistickými stranami nejen v Československu přímo způsobili nejen finanční krizi, ale také je komunisté obviňovali z toho, že v podstatě mohou za nástup nacistické strany v Německu k moci. V Pardubicích na dnešním Komenského náměstí tak směrem ke shromážděným například zaznělo: *„Vy jste síla, musíte se semknout, Vás se bojí. Ukažte soc. dělníkům, že komunistická strana to myslí dobře. Buržoazie se koncentruje ve fašismu, proletariát se musí soustředit*

⁹⁴⁷ Zemská donucovací pracovna fungovala v Pardubicích od roku 1891 a byla umístěna v oblasti tzv. Židova. Na konci 30. let dvacátého století byla přeměněna na věznici a v 50. letech na věznici pro ženy. Podrobnosti o Zemské donucovací pracovně v Pardubicích viz např.: Vladimír KALÁB – Květoslava KALÁBOVÁ, *Historie Zemské donucovací pracovny v Pardubicích*, Praha 2005.

⁹⁴⁸ SOkA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 31 (1933-34), č.j. 310, Zpráva okresního hejtmána ze dne 2. března 1933.

⁹⁴⁹ TAMTÉŽ, k. 28 (1933), č.j. 616, Relace z tábora lidu konaného dne 1. května 1933.

*v komunistické straně. Nepřítel je napravo, fašismus hrozí dělnictvu, na vás je, aby dělnictvo se proti tomu semklo a nápor odrazilo.*⁹⁵⁰

Další období se v pardubické komunistické organizaci neslo v duchu naplňování centrálních direktiv o neustávajícím tlaku na nerozhodnuté skupiny pracujících, které se měly pomocí propagandy, stávkového hnutí či během veřejných vystoupení přesvědčit o „správnosti“ komunistického směru levicové politiky. K tomuto cíli komunisté využívali stále se opakující model, kdy se v ulicích města často objevovaly letáky podryvající demokratické zřízení státu. Leitmotivem ilegálně distribuovaných tiskovin se stalo pokládání rovnítka mezi válečné nebezpečí totalitních ideologií a politiku nesocialistických stran. Demokracie se tak v komunistické rétorice stále častěji ocitala na stejné úrovni jako nacistický režim Adolfa Hitlera v sousedním Německu.

Není proto překvapením, že se místní úřady snažily letákové kampani pardubických komunistů zabránit všemi prostředky. Kromě opakovaných domovních prohlídek u podezřelých osob a notoricky známých pardubických komunistů se rozběhlo pátrání po tiskařské dílně, kde se zmíněné letáky a brožury vyráběly. Bylo totiž nasnadě, že takové množství tiskovin se s největší pravděpodobností tiskne v Pardubicích či nejbližším okolí. Úřady správně předpokládaly, že doprava většího množství nelegálních tiskovin pomocí pošty či stranickými kurýry například po železnici by neunikla pozornosti. Vyšetřování se nakonec ukázalo úspěšným, protože na konci června v době vrcholící kampaně komunistické strany před avizovaným pokusem o vyvolání generální stávky namířené proti zmocňovacímu zákonu a snižování sociálních podpor v nezaměstnanosti se pardubickým četníkům podařilo na základě telefonického udání zajistit tiskařský stroj v bytě Františka Makovce. Tento pardubický předák byl četnickou hlídkou natolik překvapen, že dokonce nestihl uschovat rozpracovaný vzor plakátu vyzývajícího pardubické občany k účasti na výše zmíněné generální stávce. Makovec se ještě týž večer po zadržení octil ve vazbě pardubického okresního soudu pro důvodné podezření z protizákonného jednání, i když se při výslechu naivně pokoušel hájit tím, že zmíněný stroj sám sestavil, zatím nepoužil, a proto zatím nepotřebuje povolení k jeho provozování. Vysvětlit rozpracované protistátní letáky vyzývající nejen ke stávce však nedokázal. Při důkladné domovní prohlídce se navíc zjistilo, že stroj byl již několikrát použit a že se

⁹⁵⁰ TAMTÉŽ.

u zadrženého nachází také větší množství papíru, který se typově shodoval s dříve zabavenými tiskovinami. Umístění do vazby velitel četnické stanice zdůvodnil následovně: „*Jelikož František Makovec jako pracovník a vedoucí strany komunistické navštěvuje a pořádá protizákonné akce, jakou jest také stranou komunistickou propagovaná generální stávka dělnictva v čsl. republice a Makovec pro tuto akci připravoval letáky, v čemž mu bylo zabráněno přistižením při činu, stávalo důvodné podezření, že by lid k páchání trestných činů podněcoval a tím rušil obecný mír, byl zatčen a dne 29. 6. 1933 o 19.45 hod. odevzdán do vazby Okresního soudu v Pardubicích.*“⁹⁵¹ Další vyšetřování však k obvinění nedospělo, a tak počátkem ledna 1934 došlo k zastavení trestního řízení.⁹⁵²

I když ani v celostátním měříku ani v samotných Pardubicích pokus o šířeji založenou stávku na konci června komunistům nevyšel, nastoupenou linii neustálého podněcování k protivládním akcím, demonstracím či stávkám neopustili ani do konce roku. Abychom se nepustili do zbytečně početného popisování většiny akcí, lze jako příklad uvést okolnosti přípravy a průběhu tzv. bojovného dne proti imperialistické válce, vyhlášeného komunistickou stranou na počátek srpna, a události spojené s vybranou komunistickou schůzí namířenou proti vládní ekonomické politice.

První srpnový den hodlala komunistická strana jako tradičně uspořádat tzv. bojovný den proti válce. Akci, kterou komunisté propagovali již v předešlých letech, v tomto období v Pardubicích provázela opět značná tisková kampaň. V poslední červencové dekádě se několikrát objevily zprávy, že na několika místech v Pardubicích se především v okolí rušných ulic a silnic objevilo větší množství nepovolených tiskovin vyzývajících k účasti na demonstracích. Pod záminkou protiválečného hnutí komunisté hodlali opět vystoupit proti vládní koalici a její ekonomicko-sociální politice. Na rozdíl od předchozích let se z roku 1933 v archivních pramenech zachovaly také originály plakátů. Neznámý autor či autoři zde opět hovořili v duchu stranické doktríny o nebezpečí dalšího válečného konfliktu, které však nespojovali s hrozícím střetem totalitních ideologií, nýbrž jako hlavní zdroj napětí na evropském kontinentu uváděli buržoazii a občanské politické strany. Za použití stranické demagogie také spojují zvyšující se výdaje na obranu, které zatížily státní rozpočty mnoha evropských zemí, s podle nich nedostatečnou finanční a materiální podporou nezaměstnaných

⁹⁵¹ TAMTÉŽ, k. 29 (1933), č.j. nečitelné, Zpráva o výsledku a zatčení F. Makovce ze dne 30. června 1933.

⁹⁵² TAMTÉŽ, k. 31 (1933-34), č.j. 1601, Zpráva Prezidia Zemského úřadu v Praze ze dne 8. ledna 1934.

a sociálně slabých: „*Srpen 1933 jest již devatenácté výročí krvavých jatek dělníků, maloživnostníků a maloročníků! [...] A stále buržoasie za pomoci tzv. „socialistů“ připravuje pracující třídě nová krveprolití pro udržení a zvýšení svých zisků. Vydání na militarismus se zvyšuje – pro utišení hladu nezaměstnaných není peněz. [...] Dne 1. srpna ucelení v jeden úderný celek ukažme, že musí býti naše vůle respektována. Večer demonstrujeme všichni v ulicích Pardubic.*“⁹⁵³ Na základě zachycení většího množství uvedených letáků se rozhodnutím okresního hejtmanství posílila četnická hotovost nejen v Pardubicích, ale také v okolních obcích (zejména Sezemicích a Dašicích). Jestli se pardubičtí komunisté nechtěli pustit do střetu s avizovanou, a především viditelně posílenou četnickou a policejní asistencí v ulicích, nebo zda se kromě letákové akce nepodařilo místní organizaci KSČ zaktivovat větší množství příznivců, není jasné, faktem však zůstává, že se v Pardubicích 1. srpna žádná větší demonstrace či komunistická manifestace nekonala.⁹⁵⁴

Naopak v průběhu podzimu se komunisté vrátili k osvědčené taktice veřejných schůzí s předcházející letákovou kampaní. Jak příklad je vybrána schůze, která proběhla 21. září ve večerních hodinách v sále hotelu U Zlaté štiky. Svolavatelem a ohlašovatelem schůze se stal Jaroslav Tureček, který vystupoval nejen jako člen pardubické komunistické organizace, ale také jako jednatel svazu lučebního, sklářského a keramického dělnictva. Tématem schůze se tentokrát staly ekonomické otázky spojené s plánovanými ekonomickými změnami československé vlády, konkrétně snaha o revizi tzv. gentského systému a úprav v podmínkách stravovacích a vyživovacích podpor či zeštíhlení nemocenského pojištění. V komunistické rétorice se samozřejmě jednalo o snahu „buržoazní vlády“ řešit ekonomické problémy státu na úkor sociálně nejzranitelnějších a manuálně pracujících. Po prvním řečníkovi, který shrnul aktuální politickou, a především hospodářskou situaci z pohledu pražského komunistického ústředí, odsoudil snahu vlády o úpravy gentského systému a omezení zdravotního pojištění. Hlavní slovo na schůzi však měli místní – Makovec a Jägermann. Především František Makovec ostře kritizoval používání nezaměstnaných v rámci obecně prospěšných prací. Je pravdou, že v posledních měsících se nejen v Pardubicích mnozí nezaměstnaní kriticky vyjadřovali ke skutečnosti, že byli nuceni pracovat například na pardubickém závodě nebo při úpravě pozemků, které vlastnily soukromé osoby. Komunisté tuto skutečnost umně

⁹⁵³ TAMTÉŽ, k. 29 (1933), č.j. 1032, Zpráva okresního hejtmána ze dne 2. srpna 1933.

⁹⁵⁴ TAMTÉŽ.

využili jako „důkaz“, že se představitelé města snaží práci nezaměstnaných zneužít ve prospěch svůj či ve prospěch spřátelené podnikatelské sféry. Nezaměstnané, kteří byli na zmíněných či podobných pracích zainteresováni, Makovec vyzval, aby aktivně bojovali za vyplacení plné mzdy, která jim podle mínění komunistů náležela. Svě si přisadil i Josef Jägermann, který kritizoval městem pořádané akce jako například dostihy, plochodrážní závody či letecké dny. Podle komunistů je toto jeden z hlavních důvodů, proč v městské pokladně nezůstávají finanční prostředky, které měly být efektivněji využity ve prospěch nezaměstnaných a jejich rodin.⁹⁵⁵ Schůze se podle policejního hlášení zúčastnily přibližně dvě až tři stovky posluchačů. Samotnému pořádání veřejné akce předcházelo tradiční nepovolené a trestně stíhané rozšiřování plakátů, které komunisté několik dní před pořádáním schůze vylepili na několika místech Pardubic, zejména v periferních oblastech, kde měli nejvíce příznivců. A také jako tradičně se policejní složky již před pořádáním schůze pokusily autory plakátů a osoby, které je po Pardubicích vylepily, co nejdříve vypátrat. Skutkovou podstatou se jednalo o porušení tiskového zákona. Na rozdíl od většiny předchozích případů se vyšetřujícím četníkům podařilo zadržet Turečka a Jägermanna a zmíněné překročení zákona oběma dokázat.⁹⁵⁶ V následném soudním řízení u Krajského soudu v Chrudimi, které proběhlo na začátku května 1934, však byli oba zproštěni viny, načež se obžaloba odvolala a celý spor řešily soudy vyšší instance.⁹⁵⁷

S příchodem zimních měsíců zesílila také tradiční komunistická činnost směřovaná k podpoře nezaměstnaných. Jednalo se v době hospodářské krize o tradiční jev, kdy se s příchodem zimního období, ve kterém se k déle nezaměstnaným přidali také sezónně zaměstnávaní dělníci, komunisté soustředili na otázku nezaměstnanosti. Poučení z předchozích let se místní organizace KSČ pokoušely své akce více sladit, a tak protesty nezaměstnaných a opakované deputace na okresní úřad či na pardubickou radnici většinou začínaly v okolních obcích, odkud protestující přijížděli do Pardubic a společně s místními kolegy následně uspořádali veřejnou akci či alespoň předali předem připravené požadavky na příslušná místa. Kromě pardubických komunistů se v tomto období na Pardubicku nejaktivněji projevovala organizace z Holic, kde KSČ získala poměrně silnou pozici především kvůli krachu

⁹⁵⁵ TAMTÉŽ, bez č.j., Relace z komunistické schůze ze dne 21. září 1933.

⁹⁵⁶ TAMTÉŽ, č.j. 10765/33, Výslechy Josefa Jägermanna a Jaroslava Turečka ze dne 6. října 1933.

⁹⁵⁷ TAMTÉŽ, k. 31 (1933-34), č.j. 915, Zpráva Krajského soudu v Chrudimi ze dne 4. května 1934.

několika obuvnických firem. Opět nechme promluvit archivní prameny, na jejichž základě je možné rekonstruovat jednu událost dokládající výše zmíněnou komunistickou taktiku. Dne 24. listopadu v ranních hodinách vyrazila pod vedením holických komunistů skupina přibližně jednoho sta osob z Horních Ředic směrem k Pardubicím. Hlášení o této skupině přišlo poměrně záhy, protože starosta Horních Ředic vše neprodleně oznámil na místní četnickou stanici, odkud se informace rychle dostala do dalších obcí na trase, a především do samotných Pardubic, kde se představitelé okresního úřadu rozhodli narychlo posílit četnickou hotovost a umístit ji zejména na předpokládané místo příjezdu na Smetanově náměstí. Přibližně po jedné hodině skutečně dorazily na bicyklech zhruba tři desítky osob, na které již čekal přibližně stejný počet členů místní komunistické organizace. Společně se pokusili uspořádat improvizovaný tábor lidu, v čemž jim bylo přítomnými četníky zabráněno. Zvolili si proto mezi sebou čtyřčlennou deputaci, která se odebrala na okresní úřad, kde přednesla své požadavky, mezi kterými se jako tradičně objevil požadavek zahájení nouzových prací a zvýšení objemu stravovacích poukázek.⁹⁵⁸ Zatímco se deputace odebrala do budovy okresního úřadu, zbývající protestující se ani na příkaz četníků nehodlali rozejít, a protože následovaly verbální útoky na dozorující četníky, byli dva nejaktivnější zatčeni a následovalo trestní řízení a v následujících dnech také domovní prohlídka.⁹⁵⁹

Z následujících výslechů se podařilo zjistit, že o uspořádání proběhnuvší akce, kterou komunisté vzletně nazvali *pochodem na Pardubice*,⁹⁶⁰ se organizátoři dohodli na důvěrné schůzi, která se konala o týden dříve v Ostřetíně. Již na této schůzi i v inkriminovaný den 24. listopadu si nejaktivněji počínali Rudolf Příbyl z Horních Ředic a Josef Špaček z Ostřetína, proti kterým bylo zahájeno trestní řízení pro podezření z protistátní činnosti se stávající zejména z podněcování k nepovolenému pochodu do Pardubic a v místě samotném z pokusu o uspořádání opět

⁹⁵⁸ TAMTÉŽ, č.j. 1726, Zpráva okresního hejtmána ze dne 24. listopadu 1933.

⁹⁵⁹ TAMTÉŽ;

TAMTÉŽ, č.j. 1726, Protokoly z domovních prohlídek provedených u Josefa Špačka a Rudolfa Příbyla ze dne 27. listopadu 1933.

⁹⁶⁰ Vzhledem k názvu akce a také k formě, v jaké měla proběhnout, se nabízí úvaha, zda se nemělo jednat o jakousi obdobu fašistického „pochodu na Řím“, který italsí fašisté uspořádali v roce 1922.

nepovoleného veřejného shromáždění a následné urážky přítomných četníků.⁹⁶¹ V dubnu následujícího roku však bylo trestní řízení odročeno na neurčito.⁹⁶²

S příchodem roku 1934 se na domácí politické scéně začalo stále více skloňovat téma nastávajících prezidentských voleb. Masarykův původní záměr prosadit za svého nástupce již v tomto okamžiku Edvarda Beneše neměl naději na úspěch, a tak se Masaryk ještě jednou rozhodl kandidovat na post hlavy státu. Komunistická strana se s Masarykem jako staronovým prezidentem Československa nechtěla smířit, a proto postavila svého protikandidáta. Již v předchozí části práce jsou popsány okolnosti, za jakých se prezentoval Klement Gottwald jako vyzyvatel dosavadního prezidenta. Podívejme se však, jak okolnosti kolem kandidatury komunistického předáka a způsob předvolební kampaně rezonoval v pardubickém regionu. K rukám místních předáků dorazily direktivy z ústředí strany, které sloužily jako metodický materiál pro práci s členskou základnou v regionech. Jedním z dokumentů byl notoricky známý leták *Ne Masaryk, ale Lenin!* Masaryk zde byl popsán jako představitel státu, který potlačuje práva pracujících a je situován do pozice hlavního viníka stále probíhající hospodářské krize. Masaryk zde byl také postaven do pozice válečného štváče a člověka, který stojí za oběťmi dělnických nepokojů v přecházejících letech. Místní organizace dostaly pak za prvořadý úkol tiskovinu v co největším počtu vytisknout a rozšířit na svém území. Také v Pardubicích se letáky dále šířily a četnické hlídky oznámily jejich výskyt na několika místech na okraji města.⁹⁶³ Následné vyšetřování přineslo poměrně záhy výsledky, když se podařilo zajistit dva důvodně podezřelé komunistické aktivisty – Josefa Svobodu a Stanislava Berana.⁹⁶⁴ Oba patřili mezi známé komunistické příznivce, a proto záhy po jejich zadržení a odvedení k výslechu následovaly domovní prohlídky, při nichž se našla vedle většího množství uvedených letáků řada dalších ilegálních tiskovin včetně několika čísel *Rudého práva* a plakátů zvoucích na další nepovolené komunistické akce.⁹⁶⁵ Pro kladný výsledek domovních prohlídek uvedení putovali do vazby

⁹⁶¹ TAMTÉŽ;

TAMTÉŽ, k. 32 (1934), č.j. 120, Zpráva Státního zastupitelství v Chrudimi ze dne 15. ledna 1934.

⁹⁶² TAMTÉŽ, č.j. 936, Zpráva Okresního soudu v Holicích ze dne 7. května 1934.

⁹⁶³ TAMTÉŽ, č.j. 5346, Zpráva četnické stanice v Pardubicích ze dne 24. května 1934.

⁹⁶⁴ V policejním hlášení je u Svobody uveden rok narození 1900 a povolání soukromý úředník. U Berana je v hlášení uvedena dělnická profese a bydliště Na Ležánkách 57, Pardubice. NA Praha, f. Ústřední výbor KSČ – Krajské a okresní výbory KSČ, základní organizace KSČ 1921-1938, k. 15, i.č. 130. Policejní zpráva o činnosti KSČ z roku 1922.

⁹⁶⁵ SOkA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 32 (1934), č.j. 49 a 50/34, Zpráva četnické stanice v Pardubicích ze dne 8. června 1934.

u pardubického soudu a následně byli převezeni do vyšetřovací vazby u soudu v Chrudimi.⁹⁶⁶

Vedle zmíněného letáku však do regionů v průběhu měsíce května směřovalo více metodických pokynů, které navazovaly na rozhodnutí aktuálního zasedání EKI. Kritika, která se snesla na KSČ pro nedostatečnou práci s členskou základnou, pak putovala z ústředí i k jednotlivým regionálním organizacím, které byly vyzvány, aby výrazně zintenzivnily svou aktivitu v oblasti komunistické propagandy. Místní předáci dokonce dostali poměrně rozsáhlé dotazníky s několika desítkami otázek, jejichž prostřednictvím zhodnotili svou dosavadní činnost. Vedle distribuce stranické literatury, pořádání osvětových schůzí či veřejných akcí se místní organizace podrobně zpovídaly z dosavadní politické činnosti ve smyslu vymezování se proti ostatním politickým subjektům. Ústředí především zajímalo, jakým způsobem se v regionech pracuje s pojmem sociálfašismus, respektive jakým způsobem se komunistické organizace vymezují proti ostatním socialistickým stranám (zejména sociálním demokratům). Stranou nemohla zůstat ani otázka upozorňování na fašistické a válečné nebezpečí, které měly symbolizovat krajně pravicové politické subjekty společně se stranami občanskými. Stranou opět nezůstala ani osobnost prezidenta Masaryka: *„Přiložené stanovisko k volbě Masaryka bude dne 15. t. m. předneseno v parlamentě jménem strany klubem našich poslanců. Zasiláme Vám projev k informaci i s příkazem, abyste z něj udělali leták a v největším počtu rozšířili. O nutnosti boje proti zhoubné Masarykově legendě netřeba se zvláště zmiňovat.“*⁹⁶⁷

Po vyhodnocení zpráv o činnosti místních organizací v Pardubicích a v okolních obcích přišly z ústředí pokyny pro další období. Pardubičtí komunisté dostali za úkol vytvořit lépe organizovanou oblastní organizaci, která pod jejich vedením bude vedle Pardubic řídit místní organizace v Dašicích, Sezemicích a Chrudimi. Dále se pak mělo vytvořit tzv. širší oblastní vedení zahrnující i oblast Hradce Králové a Kolína. Společně s organizačními změnami se pak místní komunisté v souladu s příkazem ústředního výboru zaměřili na posílení pozice v závodních radách v nejdůležitějších

⁹⁶⁶ TAMTÉŽ, č.j. 1326, Zpráva četnické stanice v Pardubicích ze dne 11. července 1934.

NA Praha, f. Ústřední výbor KSČ – Krajské a okresní výbory KSČ, základní organizace KSČ 1921-1938, k. 15, i.č. 130. Policejní zpráva o činnosti KSČ z roku 1922.

⁹⁶⁷ V dotazníku bylo uvedeno několik desítek otázek, které směřovaly na vedení krajských i místních organizací, dále cílily na závodní buňky a v neposlední řadě se skupiny otázek věnovaly vztahu KSČ k sociální demokracii, vytváření protiválečné a protifašistické fronty. Dále se týkaly propagace sovětského zřízení a Sovětského svazu jako ideálního státního útvaru.

SOka Pardubice, f. OÚ PCE, k. 32 (1934), č.j. 1038, Soubor zachycených direktiv komunistického ústředí z května 1934.

průmyslových podniků v regionu. Zatímco v semtínské továrně na výbušniny již měli poměrně stabilní pozici, mezi zaměstnanci pardubické rafinérie či továrny na zpracování kávy a kávovinových směsí tak silnou pozici v závodních radách dosud nezískali.⁹⁶⁸

Výše zmíněné úkoly stranického ústředí se pardubičtí komunisté pokoušeli zrealizovat také pomocí tradičních veřejných akcí. Opět se tak na pořad dne dostala příprava dne „boje proti fašismu a imperialistické válce“, který měl tradičně proběhnout 1. srpna jako hlavní součást protiválečného týdne, tentokrát vyhlášeného na období 29. června až 5. srpna. V obsažné direktivě se komunisté v souladu s aktuálními pokyny Kominterny pasovali do role hlavní protifašistické síly a obhájce všech pracujících bez rozdílu stranické příslušnosti. Hlavní nebezpečí pak nebylo viděno pouze v hitlerovském Německu, nýbrž odsouzení se dočkalo i Rakousko v čele s autoritativním kancléřem Dollfusem. Jednotlivé regiony tak měly uspořádat co nejmohutnější manifestace a veřejná vystoupení s cílem nejen odsoudit krajně pravicová politická hnutí, ale také s cílem získat další politické body v rámci socialistické části politického spektra. V dopise adresovaném jednotlivým organizacím se doslova uvádí: *„Mezinárodní proletariát, který hoří nenávistí proti fašismu, nepřipustí, aby k zániku odsouzený barbarský režim prolil beztrestně krev dalších tisíců poctivých proletářů. Pro proletariát Československa bez rozdílu organizační a politické příslušnosti [sic!] je otázkou proletářské cti, aby co nejmohutněji protestoval proti fašistickým zvěrstvům páchaným v jeho nejbližším sousedství. Aby protestoval nejen proti fašismu v Německu, nýbrž i proti Dollfusově fašistickému režimu v Rakousku.“*⁹⁶⁹ I přes takto vzletně sestavené pokyny se v Pardubicích žádné mohutné protifašistické akce neudály. Policejní složky se z předchozích let poučily. Jakmile se objevily zprávy o možných přípravách na veřejná vystoupení komunistických aktivistů, adekvátně reagovaly. Jediným výsledkem tak byl pokus Jaroslava Turečka svolat veřejnou schůzi na inkriminovaný den 1. srpna, jejíž pořádání však bylo okresním hejtmánem zakázáno.⁹⁷⁰

Pro další období se tak nejen pardubičtí komunisté vrátili k osvědčeným tématům, které sociálně slabší, a především nezaměstnané zajímaly. Proto se opět do popředí

⁹⁶⁸ TAMTÉŽ, k. 33 (1934), bez č.j., Zachycená direktiva komunistického ústředí z roku 1934.

⁹⁶⁹ TAMTÉŽ, č.j. 1398, Zpráva okresního hejtmána ze dne 31. července 1934.

⁹⁷⁰ TAMTÉŽ, č.j. 194, Zachycená direktiva komunistického ústředí uvedená v oběžníku Prezidia Zemského úřadu v Praze ze dne 17. července 1934.

zájmu dostala otázka řešení vysoké nezaměstnanosti a podpor dělnických skupin obyvatel. Ruku v ruce s tímto nosným tématem se do činnosti nejen komunistické organizace záhy dostala i otázka nadcházejících parlamentních voleb. Ani témata ze zahraničí však zcela nezmizela a do veřejné diskuze se dostala myšlenka možnosti uznání Sovětského svazu *de iure*, jak již bylo popsáno v předchozí části práce.

5.7 KSČ do konce první Československé republiky (1935-1938)

5.7.1 Úsilí o posílení pozic v odborových organizacích

Druhá polovina třicátých let, respektive tříletý úsek počínaje rokem 1935 znamenal pro Československo zatím nejsložitější a v pravdě nejtemnější období v krátkém období existence samostatného státu. Posilování militaristického souseda na západě či existence autoritativních režimů na jižní i severní hranici nepřidávala na klidu žádnému z reálně uvažujících představitelů veřejného života. Otázka zajištění bezpečnosti republiky se tak postupně dostávala do popředí zájmu a v rétorice všech politických stran se jí věnovala zvýšená pozornost. Každý z politických proudů nabízel vlastní způsob zajištění bezpečnosti a další existence svobodného státu a komunistická strana rozhodně nebyla výjimkou.

Jak místní organizace spojila hospodářské a politické těžkosti Československa poloviny třicátých let a představení sovětského státu jako politické a sociální alternativy svědčí její činnost od podzimu roku 1934. A jako v předchozích letech se i tentokrát regionální organizace striktně držely centrálních direktiv, které v podstatě také pouze kopírovaly příkazy došlé z Moskvy. S příchodem podzimního období se tak i v Pardubicích objevily pokyny dehonestující vládní sociální politiku – zejména změny v sociálním pojištění či snížení počtu hodin u klasického pracovního týdne. Všechny tyto změny byly komunisty ostře napadány a představovány jako nástroj „buržoazie“ a vládnoucích stran proti sociálně slabým skupinám obyvatel. Zrádci nízkopříjmových skupin se v komunistických výrocích staly také zbylé socialistické strany, které měly ony kritizované změny připustit. Komunisté tak na regionální úrovni měli opět přitvrdit při posilování pozic Rudých odborů a vyvinout maximální snahu na jejich personální posílení přetažením co největší části členské základny konkurenčních odborových organizací. Částečnou změnu taktiky však přece jen můžeme nalézt. Jednotlivým organizacím se doporučovalo, aby navštěvovaly akce ostatních politických stran a odborových organizací a pokoušely se je přesvědčit o „své“ pravdě. Nespokojené členy tak měly lákat na svou stranu, zbytek alespoň k užší spolupráci: *„Zbídačovací plán buržoazie týká se všech dělníků, proto jest naší povinností navázat styky se všemi dělníky a vytvořiti bojovou jednotu. Obrátte se na všechny reform. skupiny s výzvou ku společným poradám a akcím. Přesvědčte nár.*

soc. a soc. dem. dělníky, budou-li mlčet, že to budou jejich vlastní vůdcové, kteří je připraví o poslední zbytky žebračské podpory v nezaměstnanosti [...]. Na všechny schůze svolávané s reformisty vysílejte deputace našich soudruhů, kteří ať navrhnou společný postup k odražení všech fašistických útoků a za požadavky dělnické [...]. Každá skupina Rudých odborů ať zahájí největší aktivitu, aby navázala spojení s reform. dělníky a odbor. skupinami, aby mohli provést společné akce.“⁹⁷¹

V Pardubicích se o konkrétní výsledky pokusili ostřílení představitelé Jaroslav Tureček s Aloisem Hartmanem. Oba dva stáli za jedním ze zdokumentovaných pokusů o navázání spolupráce mezi komunistickou a konkurenční odborovou skupinou v rámci určitého průmyslového svazu. V listopadu 1934 se v hostinci U Čápa v Zámecké ulici sešlo několik desítek představitelů odborových organizací zaměstnanců chemického průmyslu. Kromě samotného uspořádání jednání je zajímavé, že se ještě v průběhu neohlášené a zamyšleně tajné schůzce v zadním traktu restaurace objevila úřední intervence v podobě komisaře politické správy, který provedl perlustraci členů schůze. Vzhledem k tomu, že celá událost splňovala počtem účastníků i průběhem charakter schůze, kterou je nutné nahlašovat, byla intervenujícím úředníkem okamžitě ukončena. Po soupisu přítomných všichni nuceně opustili restauraci.⁹⁷² Problémy však následovaly pro svolavatele. Okresní hejtman podal o dva později na Jaroslava Turečka trestní oznámení pro zorganizování neohlášené schůze,⁹⁷³ které v únorovém soudním řízení dospělo až k odsouzení na dva dny pobytu ve vězení navíc ještě zostřené jedním dnem půstu.⁹⁷⁴

Další podobnou schůzí se stalo setkání zaměstnanců firmy Ko-Vo,⁹⁷⁵ které proběhlo počátkem února v hostinci U Zelené žáby. Mezi zaměstnance, kteří měli diskutovat o mzdových poměrech a zvolit si závodní výbor, který by o jejich požadavcích jednal s vedením firmy, dorazili zástupci dotčeného průmyslového svazu. Mezi řečníky tentokrát řádně ohlášené a úředně povolené schůze nalezneme i zástupce Svazu kožedělníků z Prahy, který byl i podle vlastních slov zároveň členem KSČ. Podle zprávy intervenujícího úředníka se zmíněný zástupce svazu Josef Kaiser opakovaně

⁹⁷¹ TAMTÉŽ, č.j. 194, Zachycená direktiva komunistického ústředí ze dne 6. srpna 1934.

⁹⁷² TAMTÉŽ, k. 35 (1935), bez č.j., Hlášení o rozpuštění nepovolené schůze v Pardubicích ze dne 11. listopadu 1934.

⁹⁷³ TAMTÉŽ, č.j. 1854, Zpráva okresního úřadu v Pardubicích ze dne 5. ledna 1935.

⁹⁷⁴ TAMTÉŽ, č.j. 1854, Zpráva okresního soudu v Pardubicích ze dne 21. února 1935.

⁹⁷⁵ Firma Ko-Vo (Kovařík-Vokřínek) byla menším podnikem specializujícím se na obuvnickou výrobu. V polovině třicátých let působila v pardubické čtvrti Skřivánek. Firma samostatně existovala až do počátku komunistické diktatury, kdy byla znárodněna.

vyjádřil, že pro zaměstnance firmy je nutné zajistit důstojné mzdové a pracovní podmínky, které umožní pouze řádně uzavřená kolektivní smlouva. Své logické argumenty však vždy doprovázel tvrzením, že právě Rudé odbory, do kterých opakovaně přítomné lákal, jsou jedinou odborovou organizací, která má dostatečnou sílu a kapacity jejich požadavky a práva prosadit, za což opakovaně uslyšel napomenutí od úředního dohledu.⁹⁷⁶

Jak již zaznělo výše, komunisté jako alternativu k podle nich nefunkčnímu kapitalistickému či buržoaznímu Československu kladli sovětské zřízení. Veřejně své názory opakovaně deklarovali zejména na schůzích. Jedna z takových proběhla na samém počátku ledna roku 1935. Schůzi, kterou společně svolal místní předák Jaroslav Tureček a senátor československého parlamentu František Hlávka z Hradce Králové, jako hlavní řečník navštívil Bohumír Šmeral. Tento doyen komunistického hnutí v druhé polovině třicátých let postupně hledal cestu zpět do domácí politiky a částečně se vracel na pozice jednoho z uznávaných teoretiků československého komunistického hnutí, které nuceně opustil po bolševizaci strany na konci předchozí dekády. Šmeral se během pardubického vystoupení zaměřil na vyzdvižení domnělých úspěchů sovětské hospodářské politiky, která podle jeho slov generuje kladné hospodářské výsledky, které v důsledku prakticky odstranily nezaměstnanost. Ekonomická stabilita stalinského státu pak opět podle výroků řečníka potvrzovala, že se ze Sovětského svazu stala velmoc, která již měla sílu aktivně promlouvat do světové politiky. Vstupem do Společnosti národů v roce 1934 a zejména alespoň na papíře deklarovaným spojenectvím s Francií (smlouva byla uzavřena v květnu 1935) se na mapě Evropy vytvořila bezpečnostní záruka, která zamezí růst moci fašistické Itálie a zejména nacistického Německa. Nepřímo tak vyzval, aby také Československo dokončilo sblížování se Sovětským svazem do podoby spojenecké smlouvy, která nejen podle Šmerala Československu dodá bezpečnostní záruky především ve vztahu k agresivnímu sousedu na západě. Nechme ale promluvit samotného řečníka, který v sále hotelu U Zlaté štiky mimo jiné prohlásil: *„Mírové snahy SSSR jsou upřímné a v zájmu dělnictva celého světa, které by válkou nejvíce utrpělo a jemuž mír může dát více možností k přestavbě společností ve smyslu socialismu, zvláště ve státech demokratických než násilné převraty za a po válečných katastrofách, do kterých spějí všechny státy fašistické. Proto podporuje*

⁹⁷⁶ TAMTÉŽ, bez č.j., Relace z dělnické schůze v Pardubicích ze dne 5. února 1935.

S[ovětský] S[vaz] *mírovou politiku států demokratických proti výbojnosti států fašistických.*⁹⁷⁷

5.7.2 Konfrontační rok 1935: parlamentní a prezidentské volby

Činnost nejen komunistické strany však již směřovala do předvolební kampaně ke květnovým parlamentním volbám. Komunisté se ve světle stále vyhocenějšího předvolebního soupeření soustředili na větší propracovanost předvolebních akcí co do organizace přípravy, průběhu či následné propagace. Podobně promyšlenějšími se staly také aktivity směrem k politickým soupeřům či naopak potenciálním (byť zcela účelovým) politickým spojencům. Oproti předchozím volbám, kdy se místní organizace v direktivách dozvěděly ve vágních formulacích o nutnosti zvýšení aktivity, zlepšení propagace komunistického programu či nutnosti narušení předvolebních mítinků konkurenčních uskupení spojených s jejich dehonestací, se tentokrát komunistickému ústředí a zejména propagandistickým orgánům podařilo sestavit rozsáhlý seznam praktických pokynů od popsání strategie distribuce pozvánek, plakátů a dalších tiskovin, přes výzdobu prostor k setkání až po pokyny, jak správně celou schůzi vést. Pokud opět necháme promluvit dobové prameny, dozvíme se mnohé o taktice, kterou se doporučovalo uplatnit na schůzích a mítincích ostatních stran: *„K návštěvě schůzí protivníků musí býti mobilizována celá masa našich členů. [...] Obzvláště při schůzích fašistů musí býti masy mobilisovány na základě jednotné fronty (nabídky socialistickým organizacím, přímé vyjednávání se soc. dělníky atd.) K úspěšnému vystoupení je nutné, aby naši lidé byli v sále daleko dříve než protivníci a aby všechny důležité body sálu [...] obsadili. [...] Naším hlavním cílem při návštěvě protivnické schůze musí býti docílení věcné diskuze. [...] Naši soudruzi musí na schůzi vyvinouti co největší iniciativu. Když, jak se to stává, protivníci ze strachu před dělníky zabraňují včasnému otevření sálu, je nutno organisovat před sálem důrazné demonstrace, hesla, sborová provolání, zpěv Internacionály atd. [...] Celé naše vystoupení před schůzí, na schůzi a po ní musí být ve znamení agitace pro komun. kandidátku.*⁹⁷⁸ Velmi zajímavý je i oddíl týkající se případných a vcelku předpokládaných násilných střetů s politickými rivaly: *„Ukáže-li*

⁹⁷⁷ TAMTÉŽ, bez č.j., Relace z komunistické schůze v Pardubicích ze dne 6. ledna 1935.

⁹⁷⁸ TAMTÉŽ, č.j. 660, Zachycená direktiva jako příloha oběžníku Prezidia Zemského úřadu v Praze ze dne 16. května 1935.

*se potřeba v důsledku provokačního vystoupení protivníků schůzi rozbití, musí se to státi v takovém okamžiku a takovým způsobem, aby i nejzaujatější mezi politickými protivníky měli dojem, že vystoupení komunistů bylo vyvoláno provokacemi protivníků.*⁹⁷⁹

Předpoklad, že k podobným střetům v předvolebním období dojde, se rovnal téměř jistotě. Komunisté, jak uvidíme níže, se opravdu na schůzích politických konkurentů z levé části politického spektra chovali poměrně slušně či dokonce organizovali schůze pod hlavičkou jednotného socialistického bloku, avšak na mítincích pravicových stran a zejména Národního sjednocení, ve kterém viděli reprezentanta fašistické ideologie, se projevovali se značnou agresivitou. Jedním z podrobně popsanych střetů mezi zmíněným Národním sjednocením a komunisty došlo v nedalekých Sezemicích. Dne 3. května se zde konala předvolební schůze, na níž hodlal vystoupit František Novotný jako hlavní představitel kandidátní listiny své strany. Již před začátkem schůze se před místním hostincem shromáždila poměrně velká skupina komunistů, kteří se snažili přes pořadatelskou službu dostat do sálu. To se jim nakonec podařilo, přičemž došlo k násilným střetům, které musela vyřešit až narychlo přivolaná četnická hlídka. Schůze pak byla okamžitě ukončena a všichni přítomní donuceni k odchodu.⁹⁸⁰ Svým způsobem to pro komunisty znamenalo dílčí vítězství, protože svým jednáním na hraně zákona znemožnili konání předvolební schůze jednoho z politických rivalů. Celou událost navíc mohli využít i v rámci své propagandy. Celá situace se pak opakovala ještě několikrát, například o dva týdny později v Pardubicích.⁹⁸¹

Naopak typickým příkladem komunisty uspořádané předvolební akce se stala veřejně přístupná schůze v hotelu U Zlaté štiky v Pardubicích. Komunisté tentokrát zvolili diplomatictější téma, protože se neobjevilo žádné bojovné heslo komunistické rétoriky, nýbrž pardubičtí komunisté lákali co nejširší vrstvy pardubické veřejnosti na téma „Socialistické sjednocení“. Nosným tématem se tak stala nutnost společného předvolebního postupu socialistických stran. Pro zvýšení prestiže a zájmu veřejnosti se hlavními řečníky stali členové komunistického poslaneckého a senátorského klubu

⁹⁷⁹ TAMTÉŽ.

⁹⁸⁰ TAMTÉŽ, č.j. 608, Zpráva o průběhu schůze Národního sjednocení v Sezemicích ze dne 3. května 1935.

⁹⁸¹ TAMTÉŽ, č.j. 608, Zpráva o průběhu schůze Národního sjednocení v Pardubicích ze dne 17. května 1935.

– poslanec František Bílek a senátor František Hlávka.⁹⁸² Mezi místní představitele, kteří se angažovali při zorganizování schůze, patřili Josef Jägermann a Josef Grande. Prvním řečníkem před početným publikem byl František Bílek, který se snažil přítomné přesvědčit, že již několik let probíhající ekonomická krize znamená jediné to, že kapitalistický ekonomický model nefunguje a je nutné proti němu bojovat. Opět položil pojítko mezi tržní (v komunistické rétorice kapitalistickou) ekonomiku a nástup diktatur v několika státech Evropy, v čemž tradičně viděl největší nebezpečí pro pracující vrstvy československé společnosti. Alternativou a prakticky jediným možným řešením je podle slov československého poslance sovětský hospodářský model s důsledným plánováním ekonomické produkce, maximálním podílem státního vlastnictví a dohledu nejen nad průmyslovou výrobou, čímž opět podle slov Františka Bílka stát odstraní neefektivní výrobu a ozdraví trh. Od všeobecných ekonomických myšlenek pak Bílek přešel v konkrétní předvolební rétoriku, když zdůraznil neefektivní způsoby řešení ekonomické recese ze strany aktuální vládní koalice, zejména podrobil silné kritice navrhované zkrácení pracovního týdne bez navýšení hodinové mzdy. Argument podnikatelské sféry, který z větší části zastávaly také občanské strany, že se tím sníží konkurenceschopnost československého průmyslu, protože se výrazně zvýší náklady, poslanec Bílek odmítl s tím, že aktuální výše hodinové mzdy patří mezi nejnižší nejen v Evropě. Od kritiky vládní koalice pak přešel k argumentu o nutnosti spojení pracujících vrstev, protože pouze tak se podle jeho názoru situace nízkopříjmových skupin obyvatel může zlepšit. Na politickém kolbišti pak za hlavního protivníka označil vcelku očekávaně Národní sjednocení, které v jeho očích symbolizovalo hlavní nebezpečí. Pro ilustraci jej nechme promluvit: „*Jediný recept na odstranění krise jest zvýšení mezd. Ale kapitalistická buržoasie dělnictvu nic nedá. Dělnictvo si musí samo vynutit*

⁹⁸² František Bílek (1891 – 1973) – československý politik a poslanec za komunistickou stranu. Pocházel z Ostravska a patřil mezi zakládající členy KSČ v regionu. Počátkem třicátých let se pro svou komunistickou činnost dostal do velkých rozporů se zákonem, což ho vedlo k nucené emigraci do Sovětského svazu. Od roku 1933 byl členem ÚV KSČ a od roku 1929 také poslancem (fakticky až od roku 1934, když využil svou pozici náhradníka za odstoupivšího Františka Pecháčka). Během nacistické okupace prožil věznění v koncentračním táboře Sachsenhausen. Po roce 1945 se opět angažoval ve stranické politice ve svém regionu. Politicky byl aktivní až do konce 50. let.

František Hlávka (1856 – 1946) – československý politik a poslanec za komunistickou stranu. Hlávka se angažoval v dělnickém hnutí již na konci 19. století, přičemž působil zejména v Hradci Králové. Na počátku dvacátých let minulého století patřil k zakládajícím členům KSČ v regionu. Profesí byl strojívedce, avšak ve 30. letech působil také jako redaktor komunistické tiskoviny *Pochodeň*. Senátorské křeslo získal poprvé v roce 1925, aby se po dalších volbách do senátorské lavice vrátil. Tentokrát však až jako náhradník v roce 1930, když nahradil zesnulého kolegu Filipa Dobrovolného. V exponovaném roce 1939 se dočkal zatčení, avšak byl propuštěn na svobodu.

*slušnější život. Dělníci jsou dnes rozrazeni. Proti nim jest soustředěna buržoasie v národním sjednocení.*⁹⁸³

Po Bílkovi pak dostali slovo místní řečníci, přičemž se nejednalo pouze o hlavní představitele komunistické organizace. I v tom lze spatřit propracovanější taktiku KSČ, která do těchto voleb vstupovala obohacená o zkušenosti z předchozích ne vždy úspěšných předvolebních kampaní. U řečnického pultu se tak objevilo několik místních občanů, z nichž každý svým osobitým a s největší pravděpodobností předem připraveným projevem přitakával předchozímu řečníkovi. Vedle potvrzení nutnosti spojení dělnické třídy a stále aktivnějšího boje za zlepšení sociálních podmínek pracujících se i zde mezi předvolební témata zařadila zhoršující se bezpečnostní situace Československa. Karel Richter⁹⁸⁴ ze Svítkova tak například prohlásil: *„My komunisté se postavíme proti tomu, aby Hitler dostal byť kousek našeho území a také na Těšínsku se postavíme proti Pilsudskému. Naši buržoasii (Kramář, Hodáč, Petschek, Weimann atd.) je bližší Hitler než český lid. Jejich politika by vedla k nové Bílé hoře. Ale komunisté a dělnictvo se postaví na ochranu národa. Spolupráce s buržoasií, již nám doporučují, selhala, poněvadž buržoasie jest nástrojem fašismu.*⁹⁸⁵

Po místních řečnících se jako poslední ujal slova senátor Hlávka. Podle zprávy intervenujícího zástupce okresního úřadu byl přítomnými mohutně aklamován jako představitel starší generace bojovníků za dělnická práva ještě v období před vznikem samostatného státu. Také Hlávka slovně zaútočil na aktuální vládní politiku, která podle něj vede k válečnému střetu na evropském kontinentu a v konečném důsledku by pak přinesla ještě větší sociální rozdíly ve společnosti, které by na svých bedrech opět nesli pracující. Shrnul tak předvolební požadavky KSČ, mezi kterými dominovala snaha o sjednocení dělnického hnutí pod praporem komunistické strany, která se vedle boje na poli sociální politiky stále aktivněji angažovala v bezpečnostní politice ČSR.⁹⁸⁶

⁹⁸³ SOKA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 35 (1935), č.j. 373, Zpráva o průběhu veřejné schůze v Pardubicích ze dne 19. března 1935.

⁹⁸⁴ Je velmi zajímavé a nezvyklé, že se za řečnickým pultem objevil Karel Richter, který byl již před delší dobou vyloučen z místní organizace KSČ. Další nezvyklou okolností byl fakt, že o sobě mluvil jako o komunistovi. Je to doklad jeho politického přesvědčení. Richter odešel z řad KSČ ne pro své politické přesvědčení, ale pro nesouhlas s bolševizací strany v druhé polovině dvacátých let. Pozn. autora.

⁹⁸⁵ SOKA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 35 (1935), č.j. 373, Zpráva o průběhu veřejné schůze v Pardubicích ze dne 19. března 1935.

⁹⁸⁶ TAMTÉŽ.

S blížícím se květnovým termínem voleb se logicky předvolební kampaň všech stran ještě zintenzivnila. Komunisté od konce dubna a zejména v posledních dvou týdnech před volbami v první polovině května uspořádali velké množství schůzí, které se konaly prakticky ve všech obcích regionu a také v komunisty oblíbených restauracích na pardubických předměstích. Většina setkání proběhla v poklidné atmosféře a hlášení místních četnických stanic většinou mluví o několika desítkách účastníků, kteří se chovali v souladu se zákonem a nebylo tak nutné žádnou ze schůzí ukončovat předčasně.⁹⁸⁷

Komunisté si samozřejmě nenechali ujít příležitost uspořádat předvolební mítink na tradičním místě v tradiční den 1. května. Před starou reálkou na dnešním Komenského náměstí se tak sešlo několik desítek komunistických příznivců a přibližně dvě stovky dalších přihlížejících, aby si jako zakončení předchozího průvodu centrem města vyslechli projev Josefa Grandeho, který podobně jako jeho straničtí kolegové pasoval nadcházející volby na souboj buržoazních stran podporujících nedemokratické a doslova diktátorské a fašistické režimy s „pokrokovým“ zřízením Sovětského svazu. Kritice však podrobil také strany na stejné části politického spektra – národní socialisty a sociální demokraty, které se vydaly cestou neperspektivní spolupráce s občanskými stranami, což vedlo pouze k posílení fašistických stran. Veřejně je naopak vyzval k užší spolupráci se stranou komunistickou a k vytvoření jednotné fronty proti fašismu, diktatuře a podle jeho slov i proti hrozící imperialistické válce. Po Grandeho příspěvku ještě vystoupil s výrazně konfrontačním příspěvkem zástupce místních mladých komunistů, který se velmi kriticky vyjádřil o domnělém československém militarismu a také o povaze československé armády. Kritizoval navrhované prodloužení vojenské prezenční služby, ve které viděl mocenský nástroj občanských stran proti dělníkům. Za své výroky byl přítomnou úřední asistencí napomínán, proti čemuž se ohradila část posluchačů, takže přítomný vrchní komisař politické správy Rais mítink již před polednem předčasně ukončil.⁹⁸⁸

⁹⁸⁷ Jednalo se například o zprávy o komunistických schůzích z obcí Čeperka, Svítkov, Ostřetín, Přelouč, Holice, Staré Ždánice, Dašice či Dražkovice. V Pardubicích se schůze mimo centrum odehrály například ve Famílii.

TAMTÉŽ, bez č.j., Soubor zpráv o předvolebních schůzích politických stran z dubna a května 1935.

⁹⁸⁸ TAMTÉŽ, k. 36 (1935), bez č.j., Zpráva o průběhu komunistického tábora lidu v Pardubicích ze dne 1. května 1935.

Zbytek předvolební kampaně proběhl v relativním klidu, a tak se v pátek 19. května 1935 mohlo otevřít téměř třicet volebních místností v katastru města Pardubic a několik desítek dalších na celém území soudního okresu Pardubice.⁹⁸⁹ Zaměříme-li se nejprve na větší území soudního okresu Pardubice, tak komunistická strana nedosáhla ani celostátního průměru, který činil hodnotu mírně přesahující deset procent. Z více než čtyřiceti tisíc odevzdaných platných volebních lístků komunisté získali více než 3 200 hlasů, což činilo zisk osmi procent. KSČ tak obsadila šesté místo za jasnými vítězi v podobě sociálních demokratů, kteří získali více než dvojnásobek hlasů (24% hlasů), následovaných republikánskou stranou se ziskem necelých dvaceti procent. Třetí místo patřilo národním socialistům (19%) a lepšího volebního výsledku dosáhlo také Národní sjednocení (11,4%) i strana živnostníků (8,5%).⁹⁹⁰ Komunisté tak zaznamenali značnou volební porážku od obou socialistických stran – sociálních demokratů i národních socialistů. O několik procent lepšího výsledku dosáhlo i Národní sjednocení a komunisty tak mohl těšit pouze neúspěch českých fašistů (NOF).

V samotných Pardubicích byli nejúspěšnější národní socialisté před sociálními demokraty. Národní socialisté získali téměř čtvrtinu všech odevzdaných platných hlasů (přes 23% hlasů), sociální demokracie obdržela také přes dvacet procent (21%). Volební výsledek komunistů v podstatě kopíroval celostátní průměr a v rámci

⁹⁸⁹ Kandidátní listinu v Pardubickém volebním kraji vedl Jan Vodička. Z Pardubic pak byl na druhém místě Gustav Soukup. Další kandidáti pocházeli z dalších částí kraje.

Kompletní kandidátní listinu KSČ do poslanecké sněmovny tvořili:

1. Jan Vodička, redaktor, Praha;
2. Gustav Soukup, strojník, Pardubice;
3. Josef Kubát, neuvedeno povolání, Skuteč;
4. Marie Svábová, neuvedeno povolání, Praha;
5. Josef Lucký, skladník, Týniště;
6. František Ypser, svrškař, Heřmanův Městec;
7. Karel Velinský, obuvník, Holice;
8. Emil Fišer, stavební dělník, Česká Třebová;
9. Adolf Kittner, textilní dělník, Česká Třebová – Parník;
10. Antonín Pert, dělník, Hamry u Hlinska.

Kandidátky KSČ v pardubickém kraji, Rudý východ, roč. 16/1935, č. 18 ze dne 1. května 1935, s. 2.

⁹⁹⁰ Odevzdaných platných volebních lístků bylo 40 600. Z toho jednotlivé strany získaly:

- sociální demokraté – 9766 hlasů – 24,05%;
- agrárníci – 8071 hlasů – 19,88%;
- národní socialisté – 7737 hlasů – 19,06%;
- Národní sjednocení – 4639 hlasů – 11,43%;
- živnostníci – 3440 hlasů – 8,47%;
- KSČ – 3247 hlasů – 8,00%;
- lidovci – 2719 hlasů – 6,70%;
- NOF – 838 hlasů – 2,06%.

Výsledky voleb do parlamentu z jednotlivých soudních okresů, Východ, roč. XVIII/1935, č. 24 ze dne 24. května 1935, s. 3.

Čech byl mírně nadprůměrný. Zisk mírně přes deset procent odpovídal rozložení politických sil v Pardubicích, které svou povahou průmyslového města s větším podílem manuálně pracujících inklinovaly k socialistickým stranám více než agrárně orientovaný venkov. V Pardubicích tak komunisté obsadili páté místo za výše zmíněnými socialistickými stranami a na třetím místě umístěným Národním sjednocením (19,7%) následovaným živnostenskou stranou (11,7%). Očekávaným výsledkem pak byl poměrně malý zisk agrárníků s necelými pěti procenty. Za zmínku stojí ještě marginální volební zisk Národní obce fašistické, což jen potvrdilo její úpadek.⁹⁹¹

Ani v Pardubicích tak komunisté nepřekročili svůj stín a nezaznamenali výraznější volební úspěch, ve který doufali. Sice obdrželi více hlasů než v zemědělském okolí města, přesto se o pronikavém úspěchu hovořit nedalo. Vystala tak otázka nejen na celostátní, ale i na regionální úrovni, jaká by měla být strategie pro další období. Komunistická strana sice získala o něco více hlasů, avšak rozhodně se v Pardubicích nestala hlavní levicovou politickou platformou. Z ústředí pak přišly direktivy, které jasně hovořily o nutnosti přehodnocení dosavadních požadavků na provedení celospolečenského převratu a nastolení diktatury proletariátu. Nosným tématem pro příští měsíce se stalo nebezpečí fašismu a nacismu, které stále více obcházelo Evropou. KSČ se tak začala soustředit na pozitivní politiku reprezentovanou oprášeným heslem o vytváření lidové fronty proti fašismu a válce. Ruku v ruce s tím se opět měly obnovit pokusy o navázání spolupráce s levicovými stranami. Předchozí konfrontační období však ve vztazích s představiteli místních organizací národně socialistické a sociálně demokratické strany zanechalo hluboké šrámy, které se překonávaly pouze s velkými obtížemi. Do poslanecké sněmovny se tak z pardubického volebního kraje dostal pouze Jan Vodička, a to až po druhém skrutiniu.⁹⁹²

⁹⁹¹ Odevzdaných platných volebních lístků bylo 17 587. Z toho jednotlivé strany získaly:

národní socialisté – 4161 hlasů – 23,66%;
sociální demokraté – 3745 hlasů – 21,29%;
Národní sjednocení – 3472 hlasů – 19,74%;
živnostníci – 2050 hlasů – 11,66%;
KSČ – 1762 hlasů – 10,02%;
lidovci – 1126 hlasů – 6,40%;
agrárníci – 852 hlasů – 4,84%;
NOF – 326 hlasů – 1,85%.

Výsledek voleb do parlamentu a senátu v Pardubicích 19. V. 1935, Východ, roč. XVIII/1935, č. 24 ze dne 24. května 1935, s. 2.

⁹⁹² *30 poslanců a 16 senátorů KSČ, Rudý východ, roč. 16/1935, č. 22 ze dne 30. května 1935, s. 2.*

5.7.3 Další úsilí o lidovou a protifašistickou frontu

První výzvy ke společnému postupu přišly již měsíc po volbách. Představitelé pardubické KSČ uspořádali dvě veřejné schůze, na které, vedle hodnocení volebních výsledků vlastní optikou, představili záměr vytvořit v Pardubicích společnou platformu dělnických stran. Volební rezultat pozvaný poslanec Jan Vodička hodnotil pozitivně.⁹⁹³ Podle policejního hlášení se vyjádřil, že „*strana komunistická, která měla nejméně agitačních prostředků, získala přes 100.000 nových hlasů. Mluví o tom, že byly poraženy strany krajně reakční, tj. strana fašistická a strana lidová. Rovněž tak byla i naprostá porážka Národního sjednocení. Komunisté zvítězili ve velkých střediscích průmyslových a ve velkých městech. Hnutí komunistické šíří se však i na venkov.*“⁹⁹⁴ Pro další období a úspěch komunistické a sociálně příznivé politiky však řečníci požadovali, aby se dělnické strany sjednotily: „*jest třeba, aby se [levicové strany – pozn. autora] sjednotily v jedinou frontu pracujícího lidu zároveň se soudruhy soc. dem. a bratry nár. soc.*“⁹⁹⁵ Již na první pohled je patrná výrazná změna a ústup od konfrontačních vyjádření nejen z předvolebního období. Na závěr schůze pak zazněl konkrétní požadavek, aby se na pardubické radnici co nejdříve vytvořil socialistický blok pro úspěšnější prosazování dělnických požadavků.⁹⁹⁶

Hmatatelným výsledkem se stal také otevřený dopis rozeslaný místním organizacím stran, které komunisté považovali za možné spojence v novém městském zastupitelstvu a městské radě: „*Z těchto důvodů obrací se k vám KSČ s následujícím návrhem ke společné pozitivní práci a k společnému postupu v městské radě i zastupitelstvu v otázkách prospěšných pracujícímu lidu.*“⁹⁹⁷ Následovala šestice hlavních požadavků, které měly podpořit nezaměstnané a sociálně slabé přímými

⁹⁹³ Jan Vodička (1893 – 1961) – komunistický politik a poslanec v meziválečném i poválečném období. Pocházel z Prahy a během první světové války vstoupil do československých legií, posléze se přidal k Rudé armádě, kde působil jako velmi aktivní agitátor. Po návratu do ČSR se přidal na stranu krajního křídla v sociální demokracii a následně stoupal stranickou hierarchií ve vzniknuvší komunistické straně. V roce 1935 se stal poslancem, kterým setrval až do roku 1938. Během druhé světové války prošel koncentračním táborem Sachsenhausen. Po skončení druhé světové války nadále působil ve vysokých stranických funkcích včetně členství v ÚV KSČ. Poslancem se znovu stal v roce 1945 a setrval jím až do své smrti v roce 1961. Po druhé světové válce působil mimo jiné jako vysoce postavený člen Svazu protifašistických bojovníků.

⁹⁹⁴ SOKA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 36 (1935), č.j. 779, Relace z komunistické schůze v Pardubicích ze dne 13. června 1935.

⁹⁹⁵ TAMTÉŽ.

⁹⁹⁶ TAMTÉŽ.

⁹⁹⁷ *V Pardubicích zahájen boj za práci a chleba*, Rudý východ, roč. 16/1935, č. 26 ze dne 29. června 1935, s. 3.

dávkami (stravovací poukázky, týdenní příděl chleba apod.) či spuštěním dlouho slibovaných nouzových prací – například práci na regulaci vodního toku či podjezdu pod železniční tratí.⁹⁹⁸

O necelé dva týdny později se na stejném místě konala další z veřejně přístupných schůzí, na kterou dostali pozvání zástupci zmíněných levicových stran doplněných o představitele strany živnostenské. Komunisté sice schůzi organizovali, avšak skutečně nechali promluvit účastníky všech zúčastněných stran a společně pak vydali rezoluci, kterou druhý den odnesli na okresní úřad. Požadovali v ní navýšení sociální podpory pro nezaměstnané a nízkopříjmové skupiny Pardubic a urychlené zlepšení životních podmínek sociálně slabých, například větší podporou nouzových prací. Velmi zajímavé také bylo, že do textu rezoluce komunisté dokázali zařadit požadavek o propuštění vězňených poslanců a omilostnění představitelů KSČ, kteří v předcházejícím období pod vahou vznesených obvinění raději opustili Československo.⁹⁹⁹

Snaha o vytvoření jednotné fronty pak pokračovala i v letních měsících. Podle dochované korespondence se komunisté opravdu hodlali především se sociálními demokraty dohodnout na spolupráci. Nejednalo se tak o taktický manévr zaobalený do líbivých frází o možné kooperaci. František Makovec se svými kolegy připravil návrh rezoluce, která se měla projednat na dalším veřejném vystoupení na počátku srpna a kterou adresovali již přímo představitelům místních socialistických stran s výzvou k uzavření jasně znějící dohody. V dochovaném dopise Makovec píše: „*My, účastníci vítáme tvořící se jednotnou frontu dělnictva a pracujících lidí v Pardubickém kraji (Chrudim, Sezemice, Holice, Hlinsko) jako vzorný krok ku společnému a jednotnému boji za požadavky pracujících lidí a obracíme se tímto projevem na soc. dem. a nár. soc. stranu v Pardubicích, aby i zde v zájmu pracujících byla tato fronta co nejdříve uskutečněna.*“¹⁰⁰⁰ Veřejně tuto výzvu přednesl opět poslanec Vodička na schůzi 2. srpna v Pardubicích.¹⁰⁰¹ Vedle poslance Vodičky vystoupili i místní předáci Makovec a Richter, kteří přímo vyzvali své kolegy z ostatních stran, aby se k nim připojili na plánovaném táboru lidu proti vzrůstajícím cenám základních potravin a dalšího nezbytného zboží v Pardubicích. Mělo se tak jednat o společnou

⁹⁹⁸ TAMTÉŽ.

⁹⁹⁹ SOKA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 36 (1935), č.j. 837, Relace z komunistické schůze v Pardubicích ze dne 27. června 1935.

¹⁰⁰⁰ TAMTÉŽ, bez č.j., Ručně psaná korespondence Františka Makovce ze dne 1. srpna 1935.

¹⁰⁰¹ TAMTÉŽ, č.j. 993, Relace z komunistické schůze v Pardubicích ze dne 2. srpna 1935.

manifestaci a představení nově dohodnuté jednoty na politické levici v Pardubicích.¹⁰⁰² Vedle veřejných akcí komunisté iniciovali setkání čelných představitelů všech tří socialistických stran v pardubickém Dělnickém domě, ke kterému mělo dojít 9. srpna s cílem uzavření konkrétní dohody o spolupráci.¹⁰⁰³

Tato snaha souvisela také s direktivami, které z komunistického ústředí dorazily v letních měsících. Jejich prostřednictvím se místní organizace nabádaly, aby zvýšily aktivitu směrem k vytvoření jednotných front a uspořádaly co možná největší množství veřejných vystoupení, manifestací či konferencí spojených s činností v rámci obecních zastupitelstev: „*V měsících září a říjnu musí probíhati ve všech krajích široké okresní konference a masové okresní nebo oblastní sjezdy a manifestace dělnických, rolnických a živnostenských organizací Lidové fronty. A z nich budou vysílány deputace na úřady, na bohaté peněžní ústavy, banky, sekretariáty politických stran, parlament. klubů, k vládě apod. Celá kampaň musí být co nejužěji spojena s návrhy, se společným postupem a usneseními v obecních zastupitelstvech a v okresních zastupitelstvech.*“¹⁰⁰⁴

Dne 12. září pak v Pardubicích proběhla schůze, na níž komunisté veřejně deklarovali ochotu a snahu vytvořit sjednocenou politickou sílu levicových stran a hnutí v Československu. Text přijaté rezoluce hovořil jasně: „*Pracující lid Pardubská [...] bere s nadšením na vědomí poselství, které VII. světový sjezd Komunistické internacionály přináší československému lidu. Uprostřed zmatků a bídy, v nejistotě doby, ukazuje sjezd Komunistické internacionály jasný plán a cestu vítězného socialistického zítřka. Tváří v tvář hrozivému nebezpečí fašismu a přízraku krvavé války voláme všechny pokrokové a protifašistické síly v ČSR, aby se semkly v jednu mohutnou lidovou frontu práce, svobody a míru, která by ubránila demokracii, národ i republiku před hitlerovským i domácím fašismem a která by donutila bohaté, aby platili.*“¹⁰⁰⁵

Na uvedeném textu je jasně patrné, že z komunistické rétoriky vymizela slova o svržení aktuálního politického zřízení v ČSR nebo o nastolení diktatury proletariátu. Naopak komunisté podávali alespoň prostřednictvím podobných výzev ruku ke spolupráci s ostatními hráči na levé straně politického spektra. Proti dlouhá léta

¹⁰⁰² TAMTÉŽ.

¹⁰⁰³ TAMTÉŽ, bez č.j., Ručně psaná korespondence Františka Makovce ze dne 2. srpna 1935.

¹⁰⁰⁴ TAMTÉŽ, č.j. 1205, Oběžník Prezidia Zemského úřadu v Praze ze dne 17. září 1935.

¹⁰⁰⁵ TAMTÉŽ, k. 37 (1935), bez č.j., Rezoluce přijatá na veřejné schůzi v Pardubicích dne 12. září 1935.

prosazovanému internacionalismu se naopak do proklamací tuzemských komunistů postupně dostal prostřednictvím protifašistických hesel zájem o obranu státu.

Ve zbytku roku 1935 se opravdu podařilo navázat užší spolupráci především se sociálními demokraty. Povšimly si toho i policejní orgány, které v listopadu informovaly představitele okresního úřadu, načež následné hlášení putovalo do Prahy. V pravidelné zprávě o krajně levicovém hnutí v Pardubicích se uvádí, že pro spolupráci s komunistickou stranou se vyslovili především příslušníci mladé generace sociálních demokratů.¹⁰⁰⁶

Vše korespondovalo i s říjnovými akcemi, které nesly vedle sociálních témat i protiválečnou rétoriku. Místní KSČ tak podpořila protiválečnou politiku stranického ústředí, jak lze doložit například na setkání v polovině října.¹⁰⁰⁷ Na hojně navštíveném mítinku se levicoví předáci předháněli v odsuzování diktátorských režimů. Nejhlasitěji rezonoval odsudek italské agrese v africké Habeši, přičemž nikoho poučenějšího nepřekvapilo, že jako protiváhu agresivně militaristické Itálii řečníci postavili v jejich očích mírotvorný Sovětský svaz.¹⁰⁰⁸ Tradičním výsledkem se stala rezoluce aklamačně schválená na konci večera a následně odevzdaná představitelům města i okresního úřadu. Poměrně netradičním se však staly dva telegramy nesoucí podobný text jako zmíněná rezoluce. První z nich putoval na Pražský hrad, druhý na sekretariát Společnosti národů do švýcarské Ženevy. Z obou telegramů si dovolím uvést citaci. Do hlavního města putovala mimo jiné následující slova: „*My, shromáždění protifašistické na veřejném protiválečném projevu dne 16. října 1935 v Pardubicích žádáme: aby byly okamžitě svolány obě sněmovny Nár.*

¹⁰⁰⁶ TAMTÉŽ, č.j. 1434, Hlášení okresního hejtmana v Pardubicích ze dne 6. listopadu 1935.

¹⁰⁰⁷ TAMTÉŽ, k. 36 (1935), č.j. 1339, Relace z veřejné schůze lidu v Pardubicích ze dne 16. října 1935.

¹⁰⁰⁸ Etiopské císařství, které se přibližně rozkládalo na území dnešní Etiopie, je známé také pod názvem Habeš. Tento stát se ve 30. letech dostal do zájmové sféry fašistické Itálie, která v roce 1935 (v říjnu) podnikla po sérii pohraničních provokací vojenskou invazi. I přes velkou technickou a materiální převahu se italské armádě podařilo vojensky zvítězit až za cenu značných ztrát. Mussolini vyhlásil definitivní vítězství v červnu následujícího roku, byť jeho vojska ovládala přibližně třetinu území Habeše. Na politické mapě tak Etiopské císařství přestalo existovat a bylo spojeno se Somálskem a Eritreou v Italskou východní Afriku. Zbytek špatně vyzbrojené etiopské armády přešel na další období na partyzánskou válku. Konflikt byl také zkouškou akceschopnosti Společnosti národů, která se nakonec neodhodlala k protiitalským sankcím, přestože zpočátku silně proti anexi vystupoval SSSR. Zejména díky francouzsko-britskému zásahu proti návrhu sankcí protiitalské sankce přijaty nebyly. Italská nadvláda nad touto oblastí trvala až do roku 1941.

*shromáždění, aby tyto mohly projednati mezinárodní situaci a učiniti opatření pro okamžité provedení hospodářských a finančních sankcí proti fašistické Itálii.*¹⁰⁰⁹

Kromě výše zmíněných telegramů se svolavatelé akce rozhodli podpořit myšlenku lidové a protifašistické fronty budované v regionech také provoláním k řídicím orgánům sociálních demokratů. Přímo i písemnou formou tak vyzvali tuto stranu, aby navázala co nejužší spolupráci s vedením KSČ i národními socialisty. Zajímavou notickou byl také návrh na spolupráci Komunistické i Socialistické internacionály: „*Obracíme se na váš Ústřední výbor, abyste okamžitě vešli v jednání s Ústředním výborem Komunistické strany Československa a s Ústředním výborem Národně-socialistické strany a společně učinili všechna opatření proti válce vedené fašistickou Itálií s Habeší, která ohrožuje světový mír. [...] Současně žádáme, abyste se postavili na stanovisko společného postupu Socialistické a Komunistické internacionály v boji proti válce.*“¹⁰¹⁰

Podobná vystoupení se poté v pravidelných intervalech opakovala. Známkou opravdové spolupráce pak byly listopadové oslavy připomínající výročí bolševické revoluce v Rusku. Akce pod hlavičkou Svazu přátel Sovětského svazu proběhla v Dělnickém domě, který měli za své sídlo pardubičtí sociální demokraté, byť zmíněnou akci iniciovali a uspořádali komunisté.¹⁰¹¹

Ještě v roce 1935 proběhla schůze svolaná Marií Kamenickou, pardubickou komunistkou, na které promluvila tajemnice KSČ z pražské organizace, která opět kromě zdůraznění fašistického nebezpečí volala po vytvoření koalice socialistických stran (rozuměj Lidové fronty), avšak v podobě spojení pouze dělnických stran. Po tradičním odsudku občanských stran a jejich přirovnání ke stranám fašistickým zazněly požadavky na zvýšení státních výdajů v sociální oblasti v nadcházejícím období. Na závěr schůze pak vystoupil pardubický radní Jägermann, který v duchu komunistické taktiky přednesený projev s obecnými požadavky doplnil o kritiku finančního hospodaření Pardubic, když požadoval výrazné navýšení sociální péče ve městě.¹⁰¹²

¹⁰⁰⁹ Velmi zajímavým požadavkem byl také výrok o nutnosti zrušení kontraktu mezi zlínskou továrnou Tomáše Bati a italskou armádou o dodání 300 000 párů bot. SOkA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 36 (1935), č.j. 1339, Výzva přijatá na veřejné schůzi lidu v Pardubicích dne 16. října 1935.

¹⁰¹⁰ TAMTÉŽ.

¹⁰¹¹ TAMTÉŽ, k. 37 (1935), č.j. 1434, Hlášení okresního hejtmana v Pardubicích ze dne 6. listopadu 1935.

¹⁰¹² TAMTÉŽ, č.j. 1560, Relace z veřejné schůze lidu v Pardubicích ze dne 5. prosince 1935.

Bezpečnostní situace Československa se však stále zhoršovala a komunisté tak byli nuceni na změněné okolnosti reagovat. Po prosincové volbě prezidenta, ve které komunisté nesporně získali politický kredit,¹⁰¹³ se další komunisty výrazně akcentovanou otázkou stala půjčka na obranu státu.¹⁰¹⁴ Vládní koalice žádala československou veřejnost, aby se aktivně svými vlastními finančními prostředky podílela na zlepšení obranyschopnosti státu, na což komunisté reagovali protikampaní. Nelze říci, že by půjčku jako takovou zcela odsoudili, avšak jejich postoj směřoval k požadavku, aby většinu finanční zátěže nesly finančně nadprůměrně situované osoby či společnosti. Letáková akce směřující také do regionů neunikla pozornosti správních institucí, které se snažily šíření letáků a dalších ilegálních tiskovin co nejvíce omezit. Bojovně laděný text šel proti duchu národní jednoty, která se stala nosným tématem československé vlády. I tentokrát se inkriminovaná tiskovina dochovala v archivních pramenech, a proto je možné uvést citaci: *„Dělníci, pracující lidé bez rozdílu: diktát reakčního řídla agrárníků a kartelářů, diktát zfašizovaného křídla bankéřského Národního sjednocení musí být zlomen: Půjčka na obranu země musí být na účet bohatých. Kapitalisté musí být donuceni, aby v zájmu obrany země otevřeli svoje pokladny. [...] Žádejte, aby milionáři typu Baťa [...] byli nuceni dát na obranu země z milionů, které nakradli z vašich zkrachovalých existencí.“*¹⁰¹⁵ Vzhledem k bojovně laděnému textu není překvapením, že se správní orgány pokusily distribuci tohoto a podobných letáků co nejvíce eliminovat.

Političtí oponenti komunistické strany se proti uvedenému postupu vymezili po svém. Například Národní sjednocení, které reprezentovalo opačný pól politického spektra, nabídlo zcela opačnou alternativu založenou na důsledném hájení národních zájmů:

¹⁰¹³ Je poměrně zajímavé, že volba prezidenta republiky nebyla v Pardubicích ústředním tématem podzimních a zimních měsíců rok 1935. V komunistickém tisku o volbě vyšlo pouze několik článků, ve kterých redakce vyjádřila podporu Masarykově doporučení zvolit za druhého prezidenta ČSR Edvarda Beneše. Komunisté pak neopomněli zdůraznit, že „výměnný politický obchod“ hlasy za amnestii proběhl zcela v souladu s československým právem. Sami také zdůraznili, že se mnozí z jejich představitelů ocitli mimo zákon v podstatě z nutnosti, když se stavěli proti domnělému nástupu fašismu v Československu. Zda za takovou „nutnost“ lze považovat například Gottwaldovy urážky a hrozby na půdě parlamentu zůstává otázkou. Pro posouzení viz např.:

Ne koaličními čachry, ale jednotnou frontou všech protifašistů musí být dosazen nový prezident republiky, Rudý východ, roč. 16/1935, č. 51 ze dne 19. prosince 1935, s. 1.

¹⁰¹⁴ Půjčka na obranu státu byla schválena zvláštní právní normou v květnu 1936. Realizována byla prostřednictvím státních dluhopisů, které se měly umořovat od roku 1938 až do 50. let. Půjčka se setkala s až nečekaně velkým ohlasem a jen za prvních několik týdnů získal stát téměř 3,5 miliardy korun. Nominálně se dluhopisy vydávaly v hodnotách od 500 do 50 000 korun.

¹⁰¹⁵ SOkA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 39 (1936), č.j. 1028, Provolání komunistické strany jako součást oběžníku Prezidia Zemského úřadu v Praze ze dne 16. června 1936.

„Naše spása není v internacionalismu, který nechává českého člověka hladověti, zatím co pro marxistickou emigraci se pořádají sbírky a opatřuje se jim práce. Naše spása je naopak v tom, že se konečně jednou začne národ poctivě starati sám o sebe. [...] To je heslo dneška. Cesta jediné správná, protože ze 17 let trvání naší samostatnosti jsme poznali, že socialismus vede k bídě hmotné a komunismus k modernímu otrokářství, které vždy zůstane svobodnému duchu českého lidu cizí.“¹⁰¹⁶

5.7.4 Ohlasy zahraničních událostí a politika na obranu ČSR

Zvýšená pozornost, která se aktivitám místních komunistů dostala od správních orgánů v Pardubicích, se také promítla do několika personálních změn v městském zastupitelstvu. V průběhu let 1935 a 1936 na své funkce městských zastupitelů postupně rezignovali Josef Hochman (v listopadu 1935, náhradníkem se stal František Sykáček), Rudolf Zelený (v prosinci 1935, náhradníkem se stal Josef Finěk), František Makovec (pravděpodobně v říjnu 1935, nejpozději počátkem listopadu 1935, náhradníkem se stal František Mette).¹⁰¹⁷ Vše také souviselo s poměrně značnými personálními změnami v rámci celé komunistické organizace po návratu Gottwalda z Moskvy. Lakonicky vše komentoval i regionální tisk. Opět nechme promluvit národní demokraty sloučené pod hlavičkou Národního sjednocení: „Žádná politická strana u nás neprodělala tolik vnitřních rozbrojů jako strana komunistická. Revolučnost této neprojevila se nikdy tak navenek, jako ve svých vlastních řadách, kde vyřizování úchylek levých, pravých, oportunistů a likvidátorů jest již běžným a všedním jevem. V poslední době po návratu soudruha Gottwalda z Moskvy dochází opět k čištění strany, tentokráte ve větším měřítku. [...] Jsou to prapodivné cesty, kterými kráčí komunisté v Československu, a jest nepochopitelné, že při těchto zjevech zůstává zde stále ještě část dělnictva, která jim ke své vlastní škodě věří.“¹⁰¹⁸

¹⁰¹⁶ *Socialismem k bídě – komunismem k záhubě*, Východ, roč. XIX/1936, č. 2-3 ze dne 24. ledna 1936, s. 1.

¹⁰¹⁷ SOKA Pardubice, f. MÚ PCE, k. 214, č.j. M200/35, Rezignace Josefa Hochmana ze dne 2. listopadu 1935;

TAMTÉŽ, č.j. M200/35, Rezignace Rudolfa Zeleného ze dne 7. prosince 1935;

TAMTÉŽ, č.j. M200/35, Jmenování Františka Metteho ze dne 27. března 1936.

¹⁰¹⁸ *Revoluce v revoluční straně*, Východ, roč. XIX/1936, č. 9 ze dne 6. března 1936, s. 1.

Hrozící válečný konflikt ve střední a následně celé Evropě, který se pomalu ale jistě blížil, i když si to mnozí představitelé dotčených států nechtěli připustit, své první výstřely zaznamenal na jihu kontinentu. Nejen agrese italského fašismu, ale především španělská občanská válka předznamenala konec politickým pořádkům nastoleným na konferenci ve Versailles. Propuknutí ozbrojeného povstání proti levicové vládě ve Španělsku silně rezonovalo v celé Evropě a není překvapením, že se boj proti pravicovým povstalcům pod vedením generála Franca záhy ocitl mezi ústředními tématy československých komunistů. KSČ se však nespokojila pouze se slovy, ale podpořila myšlenku odchodu dobrovolníků, kteří posílili španělské vládní jednotky v rámci tzv. interbrigád. Vedle organizování personální vojenské pomoci se komunisté opakovaně pokoušeli vyhledávat sbírky a humanitární akce. A opět zde důležitou roli hrály jednotlivé regiony.¹⁰¹⁹ Z hlediska tehdy platné legislativy byl odchod československých občanů a jejich zapojení do vojenského konfliktu v zahraničí porušením Zákona na obranu státu, proto se již od druhé poloviny roku 1936 stupňovala snaha státních orgánů zamezit cesty těchto dobrovolníků přes Rakousko a Švýcarsko do jižní Francie, kde se hlásili v rekrutačních střediscích španělských provládních jednotek. O tom, že KSČ celou akci pojala intenzivně, svědčí i informace získané od zadržených osob, které shodně uváděly, že byly osloveny svými regionálními organizacemi, které jim poskytly finanční prostředky na cestu do Prahy, kde byly vybaveny na cestu do zahraničí doklady a také značnou finanční podporou. Státní správa se obávala nejen zhoršení mezinárodně-politické situace ČSR v případě masivního odchodu mladých mužů všech národností Československa a jejich zapojení do občanské války, ale také situace, která bude následovat po jejich návratu. Nebylo pochyb o tom, že se v drtivé většině jednalo o příslušníky komunistické strany, kteří by získali vojenské zkušenosti, které by za určitých okolností mohli uplatnit v pozdějším období v Československu. Pregnantně o tom hovoří oběžník Prezidia Zemského úřadu z května 1937: *„Možno považovati za prokázáno, že vysílání dobrovolníků do Španělska neděje se jen proto, aby tam chránili demokracii, resp. pomáhali k vítězství komunismu, nýbrž za tím účelem, aby*

¹⁰¹⁹ SOkA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 39 (1936), bez č.j., Oběžník Prezidia Zemského úřadu v Praze ze dne 21. září 1936.

*se vycvičili v pouličních bojích a po návratu do svých zemí stali se instruktory v tajných komunistických přípravách na boje pouliční.*¹⁰²⁰

Také demokratický regionální tisk se ke komunistickým výzvám na aktivní podporu španělských levicových sil postavil odmítavě. V národně socialistickém *Bratrství* se v průběhu léta 1936 objevila mimo jiné následující úvaha: „*A tak zatím co ve Španělsku tekou potoky krve nešťastných a možno říci zbytečných obětí rozpoutaných politických vášní, přicházejí naši komunisté s novou nabídkou, abychom s nimi „projednali nové formy a způsoby společných projevů se španělským lidem a demokracií“. S touto nabídkou přicházejí ti, kteří v zásadě jsou proti demokracii, ti, kteří mají namysli rozvrat a zničení všeho, co není puncováno diktaturou proletariátu a jinými protidemokratickými těsemi a činy.*“¹⁰²¹

Podle dostupné literatury, avšak bez odkazu na konkrétní archivní prameny, je odhadováno, že na výzvu ke vstupu do tzv. interbrigád zareagovalo necelých osm desítek mužů z východních Čech, přičemž z Pardubicka jich mělo do Španělska proti Francovi odejít bojovat šest.¹⁰²²

Komunisté ani v druhé polovině třicátých let neustávali v osvětové činnosti zejména ve spolupráci se Svazem přátel Sovětského svazu. V květnu 1937 proběhla pod patronátem pardubické odbočky zmíněné organizace hojně navštívená přednáška, na které se hlavním řečníkem stal univerzitní pedagog a jeden z pozdějších hlavních teoretiků KSČ Zdeněk Nejedlý.¹⁰²³ Svou přednášku pojal jako úvahu nad vývojem v Sovětském svazu od bolševického převratu, od kterého v roce 1937 uběhlo dvacet let, v politické, ekonomické i kulturní oblasti společnosti. Je nutno si uvědomit, že v době pardubické přednášky probíhala v Sovětském svazu mohutná vlna politických procesů, ke kterým musely členské země Kominterny zaujmout svá stanoviska. Z úředního záznamu řeči profesora Nejedlého již v roce 1937 vyplývá, jakým směrem se bude ubírat politická linie KSČ v následujícím období. Nejedlý totiž probíhající čistky napříč sovětskou společností hodnotil kladně a prohlásil, že bez nich by se

¹⁰²⁰ TAMTÉŽ, k. 41 (1937), č.j. 815, Oběžník Prezidia Zemského úřadu v Praze ze dne 19. května 1937.

¹⁰²¹ *Komunistické námluvy se španělskou revolucí*, Bratrství, roč. XVIII/1936, č. 32 ze dne 7. srpna 1936, s. 6.

¹⁰²² J. FRAJDL – M. KOHÁROVÁ, *Cesta k socialistické přítomnosti Pardubického okresu do roku 1938* (1.), Pardubice 1985, s. 77.

¹⁰²³ Jako předseda odbočky Svazu přátel SSSR v Pardubicích je uveden Vojtěch Vlček, soukromý úředník v Pardubicích.

SOKA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 40 (1937), bez č.j., Relace ze schůze Svazu přátel SSSR v Pardubicích ze dne 13. května 1937.

jeho slovy nejvyspělejší společenské uspořádání nemohlo posunout vpřed: „Sovětský svaz brání se proto rozvratu uvnitř. Proto ty politické procesy, které jsou lidem schvalovány. [sic!] V Sovětském svazu neplatí nic za zásluhy získané před 20 lety, není tzv. revolucionářské pense. Proto, kde projevil se nepřítel SSSR, musí nésti následky svých dnešních činů. To jest vědomím všeho lidu.“¹⁰²⁴ Hledání domnělých vnitřních nepřátel souhrnně označovaných za trockisty tak bylo vysvětlováno jako konání pro dobro společnosti. Nejedlý nemohl vynechat ani vyzdvižení sovětského ekonomického modelu, aby se následně zaměřil na postavení SSSR jako vojenské velmoci, která se pro Československo v jeho očích jeví jako ideální bezpečnostní záruka. Výroky o čistě mírových snahách stalinského státu v dnešní konotaci vyznívají poněkud archaicky, přesto v době vzrůstající nacistické agrese, a naopak chladnoucí ochoty západních velmocí aktivně bránit neměnnost hranic střední Evropy jistě našly řadu ochotných posluchačů: „SSSR je důležitým činitelem evropského míru. On první vznesl návrh na odzbrojení. Když se mu to nepodařilo, vybudoval silnou armádu, která drží evropský mír. Odtud také ta váha SSSR v mezinárodní politice.“¹⁰²⁵

Podobná slova nemohla nechat komunistické oponenty chladnými. Sociální demokraté se k veřejnému schvalování poprav v SSSR ze strany československých komunistů vyjádřili více než jasně: „Co je možné v Rusku, není možné v Československu. Pracující třída u nás musí proto do posledního příslušníka pochopit, že blahobytu, klidu, spokojenosti a štěstí dosáhne pouze vítězstvím demokratického socialismu, jak ostatně nám ukázaly severské státy, které při tom jsou velikým vzorem sjednocení pracujícího lidu pod prapory sociální demokracie.“¹⁰²⁶

Ve východních Čechách a zejména v Pardubicích také v návaznosti na zvýšenou míru politické emigrace ze zemí, kde se moci ujaly krajně pravicové režimy (zejména z Německa), začala působit odbočka spolku Solidarita, která se svépomocí členů starala o politické uprchlíky a jejich rodinné příslušníky. Je nasnadě, že se brzy dostala pod dohled správních a policejních orgánů, protože značnou část emigrantů na území ČSR tvořili příslušníci levicových stran včetně německých komunistů.¹⁰²⁷

¹⁰²⁴ TAMTÉŽ.

¹⁰²⁵ TAMTÉŽ.

¹⁰²⁶ *Popravy v SSSR*, Východočeský obzor, roč. XXXIII/1937, č. 26 ze dne 18. června 1937, s. 1.

¹⁰²⁷ SOkA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 41 (1937), č.j. 919, Hlášení četnické stanice v Pardubicích ze dne 28. června 1937.

A také přispěvatelé a členové spolku se často rekrutovali mezi členy KSČ. V Pardubicích odbočka Solidarity prokazatelně působila od první poloviny roku 1937. V čele místní organizace stál Arnošt Kamenický, člen pardubické komunistické organizace, a Hermína Šmídová. Následným vyšetřováním se zjistilo, že se v Pardubicích nacházejí čtyři emigranti z Německa, o které se střídavě stará přibližně 25 rodin z celých Pardubic formou stravování či drobné materiální pomoci. Většinou se jednalo o rodiny pardubických komunistů, protože místní sociální demokraté ani národní socialisté se pro spolupráci ve spolku Solidarita v Pardubicích nevyslovili.¹⁰²⁸

5.7.5 Činnost během osudného roku 1938, rozpuštění komunistické strany

Čas vymezený dějinami první Československé republiky se však povážlivě krátil. Aniž si to mnozí uvědomovali, s příchodem roku 1938 se situace Československa stávala vsutku kritickou, na což každá politická síla v ČSR reagovala po svém. Vládní koalice zaujala stanovisko, které se od postoje komunistické strany diametrálně odlišovalo. Návrhy na spolupráci s Henleinovou Sudetoněmeckou stranou komunisté odmítli jako potvrzení ústupků fašismu a nacismu, který by v konečném důsledku mír nezachránily. Aby svému postoji dodali váhu, uspořádali na přelomu let 1937 a 1938 několik veřejných setkání, na která opakovaně pozvali komunistické poslance. Opět zvolím jeden příklad – schůzi proběhnuvší v lednu 1938 v Pardubicích. Hlavní organizátor Josef Jägermann¹⁰²⁹ pozval dva komunistické poslance – Jana Vodičku a Karla Procházku,¹⁰³⁰ kteří shodně promluvili o faktickém zhroucení versailleského bezpečnostního systému v Evropě a nástupu fašismu a nacismu v Evropě i ve světě. Jako jedinou možnost zabezpečení další existence našeho státu oba viděli v uplatnění spojenecké smlouvy se Sovětským svazem v návaznosti na spojeneckou smlouvu s Francií. Oba tak vyjádřili přesvědčení, že

¹⁰²⁸ TAMTÉŽ, č.j. 919, Oběžník Prezidia Zemského úřadu v Praze ze dne 5. června 1937.

¹⁰²⁹ Pro Josefa Jägermanna se jednalo o jedno z posledních veřejných vystoupení, neboť v dubnu téhož roku zemřel.

¹⁰³⁰ Karel Procházka (1892 – ???) – československý poslanec a komunistický politik. Poprvé zasedl v poslaneckém křesle po parlamentních volbách v roce 1929. Následně post obhájil, ale samotný post poslance zastával až od roku 1936. Poslaneckého mandátu byl zbaven v roce 1938 a v průběhu druhé světové války přešel do ilegality a následně působil v komunistickém zahraničním odboji. V roce 1943 se dočkal vysazení na území Protektorátu Čechy a Morava, kde měl posílit protinacistický odboj. V roce 1944 se však podle některých zpráv stal konfidentem gestapa a po skončení válečného konfliktu se dočkal odsouzení na 20 let žaláře.

Jiří ŠOLC, *Za frontou na východě – Českoslovenští parašutisté ve zvláštních operacích na východní frontě za druhé světové války, 1941-1945*, Cheb 2003.

vojenská účast Francie v náš prospěch je stále reálná a že v tom případě by se do konfliktu na protiněmecké straně zapojilo i SSSR. I když se jedná z dnešního pohledu o poměrně naivní názor, policejní hlášení hovoří o velmi kladném přijetí těchto výroků několika stovkami přítomných posluchačů. Za velký posun v komunistické rétorice lze však považovat skutečnost, že oba řečníci se ani jedinkrát nezmínili o nutnosti vedoucí úlohy komunistické strany v boji za bezpečnost Československa. Naopak poměrně často zazněl požadavek na spojení všech obyvatel Československa bez rozdílu stranické příslušnosti. Dokonce se opakovaně vyjádřili v tom smyslu, že je nutné v Československu udržet dosavadní demokratický režim. Z této změny rétoriky je patrné, že si představitelé KSČ uvědomovali horšící se bezpečnostní situaci ČSR zejména následkem posilování nedemokratických režimů v sousedních státech. Nacistickou a fašistickou ideologii tak v tuto chvíli považovali za hlavní nebezpeční ohrožující samu existenci Československa.

Na druhou stranu je také nutno zmínit, že očekávaný odsudek si vedle ideových protivníků v podobě Národního sjednocení, skomírajících českých fašistů či Sudetoněmecké strany vyslechli agrárníci. Beranova snaha dohodnout se se Sudetoněmeckou stranou působila na československou politickou levici a na komunisty obzvláště více než dráždivě. Na závěr schůze pak svolavatel představil text rezoluce, kterou publikum aklamačně přijalo. Zajímavým je fakt, že se v textu rezoluce vedle všeobecných požadavků na důslednou obranu státu i odklon od pokusů o domluvu s SdP objevily reálné bezpečnostní požadavky pro Pardubice – zajištění nezvyšování cen potravin a dalších základních komodit a zlepšení fungování civilní protiletectvé ochrany obyvatel: *„My pracující, shromáždění na veřejné schůzi lidu dne 14. ledna v Pardubicích, [...] odsuzujeme s rozhořčením snahy čsl. reakce tlumočené posl. Beranem v novoročním projevu o sblížení se s úhlavním nepřítelem všeho pracujícího lidu a československého lidu, Henleinem. Vyslovujeme souhlas se zahraniční politikou Č.S.R. v otázce spojeneckých svazků se Sov. svazem a Francií lidové fronty. [...] Žádáme, aby Č.S.R. více než dosud podporovala mírovou politiku SSSR ve Společnosti národů. [...] Žádáme, aby bylo zaujato jasné stanovisko k demokratickému Španělsku. [...] Žádáme dále zabezpečení obrany lidu v Pardubicích dostatečným zlepšením činnosti C.P.O.*

*v Pardubicích a vybudováním dobrých krytů vzhledem k tomu, že zde jsou důležité železniční objekty, tak i blízkost Semtínského závodu.*¹⁰³¹

I v dalším průběhu roku 1938 se komunisté pokoušeli vystupovat jako státoprávní strana bojující za záchranu samostatnosti republiky, což se projevilo i v bouřlivých událostech kolem květnové krize. Domněle reálné zprávy o bezprostředním napadení Československa německou armádou, které se v nakonec pro toto období ukázaly jako liché, přiměly prezidenta Beneše vyhlásit částečnou mobilizaci. Vojenské přípravy na očekávaný ozbrojený konflikt samozřejmě přinesly i reakci československé veřejnosti, do které promluvila i KSČ. Na jedné straně došlo následkem poměrně hladkého nástupu povolanych jednotek k markantnímu posílení morálky armády a následně i zvýšení víry ve schopnost ubránit se i mezi československou veřejností, avšak v mezinárodně-politickém kontextu se květnové události obrátily proti ČSR. Německo dokázalo květnových událostí využít jako důkaz československé válkychtivosti a agresivity, naopak Francie a Velká Británie stále hlasitěji volaly po důsledném uplatnění politiky appeasementu a provedení územních úprav, pokud by to mělo zabránit válečnému konfliktu.

V pohnuté a napjaté atmosféře přímého ohrožení existence státu proběhly nejen v Pardubicích obecní volby. Přes výzvy československé vlády k jednotě československých stran se předvolební kampaň opět nesla ve výrazně konfrontačním duchu. V Pardubicích se největší názorové střety odehrávaly mezi Národním sjednocením a levicovými stranami, zejména sociálními demokraty a komunisty. Komunistická organizace kladla rovnítko mezi nacisticko-fašistické nebezpečí číhající za hranicemi republiky a politický program zmíněného Národního sjednocení. Naopak komunistům bylo vyčítáno, že místo sjednocování českého a slovenského národa proti vnějšímu nepříteli podkopávají svou ideologií samotné základy demokratické republiky a snaží se nebezpečí jedné totalitní ideologie odvrátit nastolením ideologie jiné. Pregnantně se vyjádřili redaktoři *Východu*: „*Voliti komunisty znamená zraditi svůj národ a stát. Komunisté nikdy nevykonali nic pozitivního pro dělnictvo. Tisíce zničených existencí, rozházený majetek dělníků v politické agitaci za cizí zájmy, tj. bilance komunistické politiky v Československu. [...] Bolševici zradili Čsl. republiku v roce devatenáctém, kdy šlo o osud Slovenska,*

¹⁰³¹ SOkA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 42 (1937-38), č.j. 62, Relace z veřejné schůze v Pardubicích ze dne 14. ledna 1938.

*zrazují tuto po celých 20 let, zradili by ji i v budoucnu, kdyby jim byla dána příležitost.*¹⁰³²

Předvolební kampaň, kterou doprovázelo strhávání volebních plakátů politických soupeřů či ničení stranických reklam, skončila 12. června 1938. Občané Pardubic se naposled v meziválečném období dostavili k volebním urnám, aby zvolili své zastupitele do vedení města.¹⁰³³ Ve srovnání s předchozími volbami z roku 1932 lze zaznamenat jasný posun preferencí k socialistickým stranám. Do městského zastupitelstva získala největší mandát národně socialistická strana s deseti zastupiteli. Následovala ji strana sociálně demokratická se ziskem devíti mandátů. Částečný úbytek hlasů zaznamenalo Národní sjednocení, které se ziskem šesti mandátů obsadilo pomyslné třetí místo. Na čtvrtém místě s nejvyšším přírůstkem hlasů skončila komunistická strana, což pro ni znamenalo pět mandátů v městském zastupitelstvu. Následovaly strany živnostníků a agrárníků s pěti, respektive třemi mandáty. Naopak volební katastrofu znamenal volební rezultat pro Národní obec fašistickou, která v minulých obecních volbách získala senzačních šest mandátů. V roce 1938 však již byla stínem dříve úspěšné politické platformy a se ziskem necelých dvou set odevzdaných hlasů nezískala ani jedno křeslo.¹⁰³⁴ Za komunistickou stranu do městského zastupitelstva usedli Karel Procházka, Václav Kvaček, Filoména Tlapáková, Karel Czuraj a Arnošt Kamenický.¹⁰³⁵ První dva jmenovaní se zároveň stali radními za KSČ v jedenáctičlenné městské radě.

¹⁰³² *Zavrženíhodná předvolební agitace komunistů v Pardubicích*, Východ, roč. XX/1938, č. 23 ze dne 10. června 1938, s. 1.

¹⁰³³ Komunisté do obecních voleb představili tradičně rozsáhlou kandidátní listinu, která čítala 31 jmen. SOkA Pardubice, f. MÚ PCE, k. 215, Zápis ústřední volební komise ze dne 12. června 1938.

¹⁰³⁴ Počty hlasů nejsilnějších politických stran v Pardubicích:

1. národní socialisté	4419 hlasů	10 mandátů
2. sociální demokraté	4082 hlasů	10 mandátů
3. Národní sjednocení	2287 hlasů	6 mandátů
4. KSČ	2206 hlasů	5 mandátů
5. lidovci	1292 hlasů	3 mandáty
6. živnostenská strana	1999 hlasů	5 mandátů
7. agrárníci	1265 hlasů	3 mandátů
8. NOF	190 hlasů	0 mandátů

TAMTÉŽ, Kandidátní listina KSČ ze dne 28. května 1938.

Pro zajímavé srovnání lze zmínit níže uvedenou publikaci, kde výsledky i počty mandátů neodpovídají oficiálním pramenům. Je otázkou, zda se jedná jen o chyby způsobené přepisem, či jsou čísla zkrácená záměrně. Signifikantní pro dobu vzniku publikace je však fakt, že ze seznamu kandidujících stran zcela zmizeli lidovci – viz J. FRAJDL – M. KOHÁROVÁ, *Cesta k socialistické přítomnosti Pardubického okresu do roku 1938 (1.)*, Pardubice 1985, s. 86.

¹⁰³⁵ SOkA Pardubice, f. MÚ PCE, k. 215, Zápis ústřední volební komise ze dne 12. června 1938.

Notoricky známé události stupňované krize pak vyvrcholily v září téhož roku.¹⁰³⁶ Většina politických stran a subjektů zintenzivnila svou činnost a pořádala setkání s pardubickou veřejností. Komunisté nebyli výjimkou, a tak v polovině měsíce uspořádala místní KSČ veřejnou schůzi v hotelu Grand. Na pozvánkách se místo stranických a politických hesel nacházelo téma „*Jednotně na obranu republiky, za mír a svobodu, věrni zůstaneme a nedáme se!*“. V dalším textu se mluvilo o nutnosti boje proti přehnaným požadavkům SdP a nacistického Německa, přičemž komunisté i tentokrát upustili od levicové, potažmo bolševické rétoriky a otevřeně mluvili o nutnosti obrany státu a zachování demokratického zřízení. Jak odlišná slova oproti výrokům starým pouhé tři roky: „*Občané, demokraté! Demokracie, svoboda a republika nacházejí se v nebezpečí. Agenti Hitlera – Henleinova strana – odmítají všechny návrhy vlády na smírné vyřešení národnostní otázky. [...] Burcujeme lid – budte na stráži, nedopusťte přijetí požadavků Henleina, nedejte zničit republiku, demokracii a svobodu. Všichni poctiví demokraté dostaví se na veřejný projev a budou manifestovat za republiku, za mír a svobodu.*“¹⁰³⁷

Rozbuškou pro vyjádření nespokojenosti široké veřejnosti se posléze stalo prohlášení Velké Británie a Francie z 20. září 1938, ve kterém zaznělo, že pokud Československo nepřijme požadavky hitlerovského Německa na odstoupení území, bude následovat válečný konflikt, ve kterém bude Československo považováno za viníka a zůstane osamocen. Reakci československé veřejnosti bylo možné očekávat. V Pardubicích se 21. září večer sešlo více než tisíc osob, mezi kterými aktivně vystoupili i poslanci Bohumil Laušman ze sociální demokracie a Karel Procházka z KSČ. Dav, který aktivně provolával hanlivé výroky na adresu západních mocností, a naopak požadoval aktivní vystoupení ve prospěch celistvosti Československé republiky, se sešel v prostoru Wilsonovy třídy a Smetanova náměstí. K početnému shromáždění následně promluvil okresní hejtman, který dokázal částečně zkrotit vášně, načež se shromáždění průvodem vydali centrem města k památníku prezidenta Masaryka a k pomníku padlým, aby se posléze vrátili na Smetanovo náměstí a znovu prošli městem až k jezdeckým kasárnám, kde několikrát provolávali

¹⁰³⁶ Z celé řady dostupných titulů viz například:

R. KVAČEK, *Československý rok 1938*, Praha 2011.

D. BRANDES, *Sudetští Němci v krizovém roce 1938*, Praha 2012.

J. FILÍPEK, *Mnichov 1938*, Praha 2001.

¹⁰³⁷ SOkA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 45 (1938), bez č.j., Pozvánka na veřejnou schůzi KSČ v Pardubicích ze dne 15. září 1938.

slávu československé armádě a zazpívali státní hymnu. Podle policejních hlášení se občané Pardubic rozešli až kolem půlnoci. I když k porušení zákona nikde nedošlo, všem bylo jasné, že je nutné posílit pohotovost pro udržení pořádku během druhého dne. Policejní složky měly obavu především z možného vystoupení závodních výborů, které by mohly zorganizovat dělníky k nežádoucím akcím. Velké obavy panovaly z reakcí v největších pardubických podnicích včetně semtínské Explosie a sesterské Synthesie.¹⁰³⁸ Proto se druhý den brzy ráno sešli zástupci pardubické radnice a zástupci závodních výborů. Výsledkem se stalo svolání, které se urychleně vyvěsilo po městě, a zároveň dohody se závodními výbory, že uklidní dělníky tak, aby nebyla přerušena práce v žádném z důležitých provozů. Podobné upozornění s výzvou ke klidu putovalo i do všech základních a středních škol ve městě. Situace se tak poměrně rychle uklidnila.¹⁰³⁹ Ve zmiňovaném prohlášení, které vedle představitelů města podepsali zástupci závodních výborů mimo jiné z Explosie, pardubického pivovaru, Fantových závodů, firmy Josefa Prokopa, firmy Jindřicha Francka, pardubické Telegrafie, stálo: *„Uvědomte si, že v dnešní kritické době musíme státi neochvějně za presidentem republiky Dr. Edvardem Benešem a vládou! Nevěřte cizí propagandě, nedopřávejte sluchu neodpovědným živlům! Pracujte v klidu a nepodlamujte hospodářský základ republiky! Důvěřujte plně představitelům státní moci, zaměstnaneckým organizacím, a hlavně sami sobě! Klidem a prací zabezpečíte nejlépe budoucnost svoji a svobodné republiky.“*¹⁰⁴⁰

Účast komunistických předáků i řadových členů na demonstracích byla pravděpodobně posledním veřejným vystoupením této politické strany v Pardubicích. V říjnu pak následoval zákaz veřejného působení komunistické strany v českých zemích a následně vládní výnos o rozpuštění komunistické strany ze dne 27. prosince 1938. O tom, že se správní orgány ujaly vykonání tohoto výnosu s velkou důsledností, svědčí standardizovaný formulář, který Okresní úřad v Pardubicích zanesl všem zastupitelům zvoleným v posledních obecních volbách za komunistickou stranu. Vyzval všechny dotčené, aby doložili, že stranu opustili v době delší než šest měsíců před datem rozpuštění strany 28. prosince. V opačném případě jim tento výnos oznamoval, že ve správním řízení bude jejich mandát zrušen:

¹⁰³⁸ Podrobnosti o chemických podnicích Explosia a Synthesia viz:

T. JIRÁNEK – H. STOKLASOVÁ, *Století v chemii*, Pardubice 2020.

¹⁰³⁹ SOkA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 44 (1939), č.j. 1761, Zpráva okresního hejtmána v Pardubicích ze dne 22. září 1938.

¹⁰⁴⁰ TAMTÉŽ, č.j. 1761, Prohlášení *Všemu občanstvu!* ze dne 22. září 1938.

„Panu členu, náhradníku obecního zastupitelstva v Byl jste zvolen členem, náhradníkem obecního zastupitelstva v obci z kandidátní listiny, která zněla na jméno Komunistické strany Československa. Tato strana byla dne 28. prosince 1938 rozpuštěna. [Proto] lze Vás považovati za příslušníka zmíněné politické strany [...], pokud neprokážete, že jste ze strany vystoupil dříve než před 6 měsíci čítajíc zpět ode dne 28. prosince 1938. Vyzýváte se tudíž, abyste potřebný průkaz o tom podal u zdejšího úřadu ve lhůtě pěti dnů. [...] Nepodáte-li tento průkaz ve stanovené lhůtě, bude o ztrátě výše uvedené funkce rozhodnuto podle spisů u úřadu se nacházejících.“¹⁰⁴¹

O důslednosti vykonávání výnosu o rozpuštění komunistické strany svědčí také vyhláška uveřejněná v polovině ledna následujícího roku. Vedle zákazu činnosti komunistické organizace se také do ilegality a za hranu zákona přesouvalo tištění a distribuce periodických i neperiodických tiskovin všeho druhu pod pohružkou značně vysokých trestů.¹⁰⁴²

Pardubičtí komunisté tak nuceně přešli do ilegality či své politické a stranické činnosti zanechali. Další možností, jak se podílet na značně okleštěném politickém životě, pro ně byl vstup do Národní strany práce či některé další povolené organizace. Patrně nejradikálnější skupinou se stali příslušníci mládežnických organizací, kteří se v době druhé republiky shromáždili pod hlavičkou Národního hnutí pracujících mládeže, jak o tom svědčí několik úředních hlášení, a měli se podílet na tvorbě ilegální stranické struktury pro nastávající období. Činnost pardubických komunistů během druhé republiky a následně během nacistické okupace v době existence Protektorátu Čechy a Morava však již není předmětem této práce.¹⁰⁴³

¹⁰⁴¹ TAMTÉŽ, k. 45 (1938), č.j. 93621/38, Výnos Okresního úřadu v Pardubicích ze dne 28. prosince 1938.

¹⁰⁴² Vyhláška Okresního úřadu v Pardubicích hrozila v případě neuposlechnutí zákazu odnětím svobody až na 60 dní či peněžitou pokutou až do výše 50 000 korun, případně kombinací obou trestů. TAMTÉŽ, k. 46 (1939), č.j. 35, Vyhláška Okresního úřadu v Pardubicích ze dne 17. ledna 1939.

¹⁰⁴³ Činnost komunistické strany po vzniku druhé Československé republiky je natolik odlišným tématem, že si zaslouží samostatnou pozornost. Autor doufá, že se mu v budoucnu naskytne příležitost ve výzkumu vývoje místní komunistické organizace v období po roce 1938 pokračovat.

5.8 Hlavní představitelé pardubického komunistického hnutí

Sociální složení pardubické komunistické organizace odpovídalo programu strany. Jednalo se především o manuálně pracující příslušníky střední či sociálně slabší části pardubické společnosti. Především z tohoto důvodu se o většině z nich nedochovalo větší množství osobních dat či dalších podrobností, na jejichž základě by bylo možné rekonstruovat jejich život, a především působení v komunistické organizaci s větší přesností. O většině běžných členů se proto dochovala maximálně jména s kusými osobními údaji. Přesto i v Pardubicích lze najít několik výjimek potvrzujících pomyslné pravidlo. Několik osobností místního komunistického hnutí jsem proto zařadil do níže uvedeného seznamu krátkých medailonů, které si v žádném případě nekladou za cíl přinést vyčerpávající informace o uvedených osobách. V ideálním případě mohou naopak posloužit jako východisko budoucího výzkumu, pokud by se autorovi předkládané práce či dalším badatelům podařilo získat nové poznatky či objevit nové archivní prameny. Níže uvedená jména jsou řazena v abecedním pořadí.

Karel Czuraj (1891 – 1942)

Pocházel z oblasti Frýdku-Místku, i když se hlásil ke slovenské národnosti. Pracoval jako zámečník a členem KSCŽ se stal v době bolševizace, přesněji v roce 1926. V Pardubicích aktivně vystupoval především době hospodářské krize. V roce 1938 se stal členem městského zastupitelstva. Během nacistické okupace pokračoval v ilegální činnosti, za což byl uvězněn. V roce 1942 zemřel ve věznici ve Wohlau (dnes v Polsku Wołow).¹⁰⁴⁴

Josef Grande (1867 – 1954)

Narodil se v roce 1867 ve Vamberku. Vyučil se soustružníkem a stal se aktivním v sociálně demokratickém hnutí. Stal se jedním ze zakladatelů místní organizace KSCŽ a zastupitelem KSCŽ na pardubické radnici. V roce 1921 stál také v čele

¹⁰⁴⁴ F. DOSOUDIL, *Slovník k dějinám dělnického a komunistického hnutí ve východních Čechách*, Hradec Králové 1986, s. 50.

K. KAPLAN, *Ke vzniku komunistické strany v Pardubickém kraji*, Pardubice 1955, s. 30.

J. FRAJDL – M. KOHÁROVÁ, *Cesta k socialistické přítomnosti Pardubického okresu do roku 1938 (1.)*, Pardubice 1985, s. 35 a násl.

SOka Pardubice, f. MÚ PCE, k. 215, Zápis ústřední volební komise ze dne 12. června 1938

okresního výboru KSČ v Pardubicích. V meziválečném období byl pro svou politickou činnost několikrát vězněn. Za komunistickou stranu také několikrát kandidoval ve volbách – v roce 1925 do poslanecké sněmovny, v roce 1928 do okresních zastupitelstev a v roce 1929 opět do poslanecké sněmovny. Ve třicátých letech se aktivně objevoval na většině veřejných vystoupení v Pardubicích, kde byl častým řečníkem.¹⁰⁴⁵

Alois Hartman (1892 – 1943)

Jeden z předních činitelů pardubické, potažmo východočeské komunistické organizace. Autorovi se o této osobnosti prvorepublikových Pardubic podařilo shromáždit větší množství informací, a proto je postavě věnována samostatná kapitola.

Josef Hochman (1903 – 1984)

Pocházel z Pardubic – Ostřešan z dělnické rodiny. Vyučil se bednářskému řemeslu, avšak později vystřídal větší množství dělnických profesí, včetně zaměstnání v semtínské chemičce. V KSČ byl aktivní od jejího vzniku, nejprve v Ostřešanech, později v Pardubicích. Počátkem 30. let se dostal i do okresního výboru strany a v obecních volbách v roce 1932 získal post městského zastupitele, na který však v roce 1935 rezignoval.¹⁰⁴⁶ Aktivně pracoval také ve Svazu přátel SSSR a v Rudých odborech. Během nacistické okupace působil v odboji, za což se v roce 1943 dostal do vězení. V roce 1944 se mu však podařilo utéci. Po skončení druhé světové války

¹⁰⁴⁵ F. DOSOUDIL, *Slovník k dějinám dělnického a komunistického hnutí ve východních Čechách*, Hradec Králové 1986, s. 80.

J. FRAJDL – M. KOHÁROVÁ, *Cesta k socialistické přítomnosti Pardubického okresu do roku 1938 (1.)*, Pardubice 1985, s. 34.

K. KAPLAN, *Ke vzniku komunistické strany v Pardubickém kraji*, Pardubice 1955, s. 28.

SOkA Pardubice, f. Sbírnka rukopisů, i.č. 60.

SOkA Pardubice, f. MÚ PCE, k. 126, kandidátní listina KSČ od poslanecké sněmovny z roku 1925.

TAMTÉŽ, k. 124, Vyhláška volebních výsledků ze dne 6. prosince 1927.

Kandidátka, Rudý východ, roč. X/1929, č. 41 ze dne 10. října 1929, s. 2.

SOkA Pardubice, Pamětní kniha, s. 758-759.

SOkA Pardubice, f. MÚ PCE, k. 124, Vyhláška s volebními výsledky z 2. března 1932.

SOkA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 19 (1928), bez č.j., Kandidátní listina KSČ v Pardubicích ze dne 9. listopadu 1928.

¹⁰⁴⁶ SOkA Pardubice, f. MÚ PCE, k. 214, č.j. M200/35, Rezignace Josefa Hochmana ze dne 2. listopadu 1935

pokračoval v aktivní činnosti v rámci KSČ a získal pozici v Krajském výboru KSČ v Pardubicích.¹⁰⁴⁷

Otakar Hromádko (1909 – 1983)

Pocházel z rodiny, která byla silně ovlivněna ztrátou otce v bojích první světové války. Hromádko se přesto dostal na vysokoškolská studia a začal studovat právnickou fakultu v Brně. Pro svou politickou činnost však byl ze studií vyloučen. Ve třicátých letech přišel do Pardubic a živil se dělnickými profesemi. V Pardubicích byl především po obecních volbách v roce 1932 velmi aktivní, což mu přineslo opakované střety se zákonem. Po vypuknutí španělské občanské války vstoupil do interbrigád. Aktivní byl také v době druhé světové války, během které působil ve francouzském odboji. Po návratu do Československa se podílel na posilování KSČ, avšak v 50. letech se stal jedním z mnoha obviněných z velezrady. Následovaly pobyty v Leopoldově, a především v Jáchymově. Z vězení se dostal až v roce 1956 a v následující dekádě se dočkal rehabilitace. Po srpnové okupaci Československa emigroval do Švýcarska.¹⁰⁴⁸

Josef Jägermann starší (1886 – 1938)

Pocházel z Pardubic, ale vzdělání v obuvnickém oboru získal ve Vídni. Zde se také zapojil do dělnického hnutí. Po návratu do Pardubic se stal jedním ze zakladatelů místní komunistické organizace a angažoval se i ve vedení okresní organizace KSČ. Od roku 1921 zastával pozici v krajském výboru a od roku 1929 až do rozpuštění strany v roce 1938 zastával post předsedy krajské organizace KSČ v Pardubicích. Za místní komunisty působil také v městském zastupitelstvu, kam se dostal po volbách v roce 1932. Kandidoval však již ve volbách do okresních a zemských zastupitelstev v roce 1928. Během stávkového hnutí se stal jedním z hlavních představitelů místní KSČ, silně se angažoval například během tzv. Semtínské stávky v roce 1929. V roce

¹⁰⁴⁷ F. DOSOUDIL, *Slovník k dějinám dělnického a komunistického hnutí ve východních Čechách*, Hradec Králové 1986, s. 96.

SOKA Pardubice, Pamětní kniha, s. 758-759.

SOKA Pardubice, f. MÚ PCE, k. 124, Vyhláška s volebními výsledky z 2. března 1932.

TAMTÉŽ, k. 214, č.j. M200/35, Rezignace Josefa Hochmana ze dne 2. listopadu 1935.

¹⁰⁴⁸ O. HROMÁDKO – J. BOUČEK (ed.), *Jak se kalila voda*, Praha 2018.

1936 se zúčastnil VII. sjezdu KSČ v Praze. V době komunistické totality po něm byla pojmenována dnešní Husova ulice.¹⁰⁴⁹

Josef Jägermann mladší (1913 – 2011)

Byl typickým příkladem mladého člena KSČ, který vyrostl v rodině komunistického aktivisty. Vystudoval pardubickou reálku a následně se zapojil do místní i okresní organizace KSČ. Členem KSČ se stal v roce 1930. Nejvyšší aktivitu vyvíjel v druhé polovině 30. let. Během nacistické okupace se zapojil do odboje, za což prošel několika věznicemi. Na činnost Josefa Jägermanna mladšího v období jeho pobytu za mřížemi existují rozporuplné vzpomínky. Někteří z vězňů, kteří se s ním v nacistických vězeních setkali, jej popisovali jako člověka, který s nacisty spolupracoval, aby si zlepšil své postavení. Zda se tato svědectví zakládají na pravdě, se již pravděpodobně nedozvíme. Avšak nedlouho po skončení druhé světové války proběhl v pardubické komunistické organizaci osobní spor mezi zmíněným Jägermannem a několika členy vedení včetně Josefa Mísaře (vedoucího tajemníka KSČ v Pardubicích), který pak již v srpnu 1945 nuceně opustil řady KSČ. Jägermann po něm tuto funkci převzal. Mísař se pak naopak stal obětí komunistických procesů, když byl v roce 1949 odsouzen na 15 let těžkého žaláře, přestože v době nacistické okupace působil jako člen partyzánské brigády Mistra Jana Husi.

Josef Jägermann postupně povýšil z regionální politiky na poslance československého parlamentu, který si udržel po několik funkčních období v době komunistické totality.¹⁰⁵⁰

¹⁰⁴⁹ F. DOSOUDIL, *Slovník k dějinám dělnického a komunistického hnutí ve východních Čechách*, Hradec Králové 1986, s. 110.

K. KAPLAN, *Ke vzniku komunistické strany v Pardubickém kraji*, Pardubice 1955, s. 28.

J. FRAJDL – M. KOHÁROVÁ, *Cesta k socialistické přítomnosti Pardubického okresu do roku 1938 (1.)*, Pardubice 1985, s. 34.

SOKa Pardubice, f. OÚ PCE, k. 19 (1928), bez č.j., Kandidátní listina KSČ v Pardubicích ze dne 9. listopadu 1928.

TAMTÉŽ, k. 22 (1930), bez č.j., Zpráva o průběhu komunistické akce ze dne 2. května 1929

F. DOSOUDIL, *Lexikon dělnických vůdců Pardubicka*, in: Zprávy Klubu přátel Pardubicka, 18, 1983, č. 3-4.

SOKa Pardubice, Pamětní kniha, s. 758-759.

SOKa Pardubice, f. MÚ PCE, k. 124, Vyhláška s volebními výsledky z 2. března 1932.

SOKa Pardubice, f. OÚ PCE, k. 28 (1933), č.j. 213, Zpráva četnické stanice v Pardubicích ze dne 8. února 1933

TAMTÉŽ, k. 29 (1933), č.j. 10765/33, Výslechy Josefa Jägermanna a Jaroslava Turečka ze dne 6. října 1933.

TAMTÉŽ, k. 24 (1931), č.j. 545, Relace z tábora lidu ze dne 28. května 1931.

František Jirout (1885 – 1963)

Pocházel z Pardubic z rodiny pomocného dělníka. Po absolvování základního vzdělání se vyučil truhlářem. Od roku 1910 byl členem sociální demokracie. S příchodem první světové války obdržel povolávací rozkaz a byl odeslán na východní frontu, kde utrpěl těžké zranění a přišel o nohu. Po návratu do vlasti zůstal válečným invalidou. Politicky stál na straně levice a po rozkolu v sociální demokracii vstoupil do komunistické strany. Poměrně rychle se stal ústřední postavou pardubické organizace, za kterou ve dvacátých letech (1926-1928) zasedl v městském zastupitelstvu. Jako člen krajského vedení KSČ se účastnil jako delegát sjezdu v roce 1927, kde získal pozici v kontrolní komisi strany. Pro zdravotní obtíže však počátkem třicátých let aktivní politické činnosti zanechal. S velkou pravděpodobností byla dalším a možná rozhodujícím důvodem kritika jeho činnosti v době bolševizace strany a jeho, podle bolševických měřítek, nedostatečná zapálenost pro komunistické hnutí.¹⁰⁵¹

František Makovec (1895 – 1976)

Pocházel z oblasti Krušných hor z rodiny drobného zemědělce. Aktivně se angažoval v sociálně demokratickém hnutí a po první světové válce přišel do Pardubic, kde pracoval jako zámečnický v Telegrafii. Stal se jedním ze zakladatelů místní KSČ a postupně povýšil i do okresních orgánů strany. V obecních volbách v roce 1932 získal mandát v městském zastupitelstvu. V době hospodářské krize aktivně působil

¹⁰⁵⁰ F. DOSOUDIL, *Slovník k dějinám dělnického a komunistického hnutí ve východních Čechách*, Hradec Králové 1986, s. 110.

J. FRAJDL – M. KOHÁROVÁ, *Cesta k socialistické přítomnosti Pardubického okresu do roku 1938 (1.)*, Pardubice 1985, s. 53 a násl.

J. KOTYK, *K minulosti Josefa Jägermanna mladšího*, in: Zprávy Klubu přátel Pardubicka, 48, 2013, č. 7-8, s. 223-231.

¹⁰⁵¹ F. DOSOUDIL, *Slovník k dějinám dělnického a komunistického hnutí ve východních Čechách*, Hradec Králové 1986, s. 110.

K. KAPLAN, *Ke vzniku komunistické strany v Pardubickém kraji*, Pardubice 1955, s. 28.

J. FRAJDL – M. KOHÁROVÁ, *Cesta k socialistické přítomnosti Pardubického okresu do roku 1938 (1.)*, Pardubice 1985, s. 34.

SOKA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 14 (1924), bez č.j., Relace z komunistické schůze v Pardubicích ze dne 27. července 1924.

TAMTÉŽ, k. 17 (1927), č.j. 312, Zpráva četnické stanice v Pardubicích ze dne 6. dubna 1926.

Posice komunistické strany ve východních Čechách, Východočeský obzor, roč. XXIII/1927, č. 18 ze dne 5. května 1927, s. 4.

SOKA Pardubice, f. MÚ PCE, k. 124, Vyhláška volebních výsledků ze dne 6. prosince 1927.

SOKA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 18 (1928), č.j. 459, Zpráva o průběhu komunistické schůze ze dne 23. ledna 1928.

SOKA Pardubice, f. MÚ PCE, k. 124, č.j. M2980/28, Oznámení městského zastupitelstva ze dne 18. prosince 1928.

ve stávkovém hnutí a často veřejně vystupoval, díky čemuž se dostal do sporů se zákonem včetně vazebního stíhání. Proto také přišla suspendace a odstoupení z postu v městském zastupitelstvu. Stalo se tomu pravděpodobně v říjnu 1935, nejpozději počátkem listopadu 1935. Rezignace se v archivních fondech nedochovala, avšak jmenování jeho nástupce Karla Metteho ano.¹⁰⁵² V době nacistické okupace se aktivně podílel na přípravě stávků v Telegrafii. Po skončení druhé světové války odešel do západních Čech, kde pokračoval v působení v regionálních orgánech KSČ.¹⁰⁵³

Josef Melichar (1898 – ???)¹⁰⁵⁴

Narodil se v Ostřešanech nedaleko Pardubic, nedokončil studia na pardubické reálce a následně se vyučil zámečnickem. V Pardubicích se věnoval levicovému hnutí a vstoupil do sociální demokracie. Věnoval se i redaktorské práci ve *Východočeském obzoru*. Byl jedním ze zakládajících členů místní KSČ a následně se dostal i do vedení okresní organizace KSČ v Pardubicích. Během pokusu o generální stávku v prosinci 1920 byl zatčen a následně odsouzen k vězení v trvání 6 týdnů s odkladem na dva roky. Od počátku 20. let působil také jako redaktor *Rudého východu* a věnoval se agitační činnosti v rámci župního výboru KSČ.¹⁰⁵⁵ V roce 1921 navštívil ilegálně Moskvu jako delegát na komunistické konferenci. Na počátku dvacátých let se aktivně zapojil do mládežnického hnutí KSČ a v Pardubicích se ocitl pod policejním dohledem v době vyšetřování činnosti tzv. Skautů práce.¹⁰⁵⁶

¹⁰⁵² TAMTÉŽ, k. 214, č.j. M200/35, Jmenování Františka Metteho ze dne 27. března 1936

¹⁰⁵³ F. DOSOUDIL, *Slovník k dějinám dělnického a komunistického hnutí ve východních Čechách*, Hradec Králové 1986, s. 162.

SOKA Pardubice, Pamětní kniha, s. 758-759, 785.

SOKA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 25 (1932), č.j. 323, Text rezoluce přijaté na schůzi dne 4. března 1932.

TAMTÉŽ, k. 26 (1932), č.j. 1321, Relace z tábora lidu v Pardubicích ze dne 11. října 1932.

TAMTÉŽ, k. 28 (1933), č.j. 642, Zpráva Okresního hejtmanství v Pardubicích ze dne 19. června 1933.

SOKA Pardubice, f. MÚ PCE, k. 125, František Makovec – rozdělování sociálních podpor v roce 1932.

SOKA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 29 (1933), č.j. nečitelné, Zpráva o výsledku a zatčení F. Makovce ze dne 30. června 1933.

TAMTÉŽ, k. 29 (1933), bez č.j., Relace z komunistické schůze ze dne 21. září 1933.

TAMTÉŽ, k. 36 (1935), bez č.j., Ručně psaná korespondence Františka Makovce ze dne 1. srpna 1935.

SOKA Pardubice, f. MÚ PCE, k. 214, č.j. M200/35, Jmenování Františka Metteho ze dne 27. března 1936

¹⁰⁵⁴ Datum úmrtí se z archivních pramenů zjistit nepodařilo. Pozn. autora.

¹⁰⁵⁵ NA Praha, f. Ústřední výbor KSČ – Krajské a okresní výbory KSČ, základní organizace KSČ 1921-1938, k. 15, i.č. 127, Hlášení Okresní politické správy v Chrudimi ze dne 24. prosince 1921.

¹⁰⁵⁶ SOKA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 11 (1920-1921), č.j. 644, Situační zpráva o průběhu pokusu o generální stávku z 21. prosince 1920.

Anna Metteová (1913 – ???)¹⁰⁵⁷

Pocházela z pardubického předměstí Jesničanky, v meziválečném období bydlela převážně v oblasti Familie. Především v době hospodářské krize se stala aktivní členkou místní KSČ a často se tak dostávala do střetu se zákonem. Pracovala jako tovární dělnice, avšak poměrně často byla bez zaměstnání. Jednalo se o typickou představitelku místní KSČ, která pocházela z velmi chudých poměrů a v KSČ byla aktivní především po V. sjezdu. Díky svému mládí patřila k nastupující generaci více indoktrinovaných členů strany. V pardubické organizaci komunistické strany byl aktivní také její manžel Karel Mette, který se opakovaně dostal do konfliktu se zákonem. Za aktivní účast na násilném střetu mezi komunisty a sociálními demokraty v roce 1933 strávil několik dní ve vězení.¹⁰⁵⁸

Josef Novotný (1883 – 1952)

Pocházel ze Skutíčka ze sociálně slabé rodiny. Vyučil se krejčím a k získání praxe odešel do Vídně, kde se také aktivně zapojil do sociálně demokratického hnutí. Po vzniku KSČ se aktivně zapojil do činnosti strany především na Chrudimsku, avšak velmi často vystupoval i v Pardubicích. Velmi aktivní byl především v době výkonu poslaneckého mandátu po parlamentních volbách v roce 1929. Stál také za vyvoláním násilných střetů s četníky v Pardubicích v roce 1931. Aktivně přispíval texty do *Rudého východu* i *Pochodně*. Po skončení druhé světové války však členství v KSČ neobnovil a stáhl se do ústraní.¹⁰⁵⁹

SOKA Pardubice, Pamětní kniha, s. 442 a 479.

SOKA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 12 (1922), č.j. 18, Zpráva četnické stanice v Pardubicích ze dne 20. března 1922;

TAMTÉŽ, č.j. 778, Zpráva Okresní správy politické v Pardubicích ze dne 20. prosince 1922.

Organizační konference IV. kraje, Rudý východ, roč. II/1921, č. 13 ze dne 13. ledna 1922, s. 2.

SOKA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 12 (1922), č.j. 297, Zpráva o komunistickém hnutí v Pardubicích ze dne 19. dubna 1922.

Naše krajská konference. Rudý východ, roč. IV/1923, č. 2 ze dne 11. ledna 1923, s. 2.

SOKA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 13 (1923), bez č.j., Oběžník krajského ústředí KSČ ze dne 12. března 1923

Mimořádný sjezd komunistické strany Československa! Rudý východ, roč. IV/1923, č. 11 ze dne 15. března 1923, s. 1.

SOKA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 17 (1927), č.j. 312, Zpráva četnické stanice v Pardubicích ze dne 6. dubna 1926.

¹⁰⁵⁷ Datum úmrtí se z archivních pramenů zjistit nepodařilo. Pozn. autora.

¹⁰⁵⁸ J. FRAJDL – M. KOHÁROVÁ, *Cesta k socialistické přítomnosti Pardubického okresu do roku 1938* (1.), Pardubice 1985, s. 35 a násl.

SOKA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 25 (1932), č.j. 337, Vyšetřovací protokol ze 4. března 1932.

¹⁰⁵⁹ F. DOSOUDIL, *Slovník k dějinám dělnického a komunistického hnutí ve východních Čechách*, Hradec Králové 1986, s. 189.

František Pilný (1880 – 1959)

Narodil se v roce 1880 v Trhové Kamenici. Vyučil se obuvníkem a tímto povoláním se následně živil v Nemošicích. Během první světové války bojoval na východní frontě, kde se také dostal do zajetí. Ruské občanské války se účastnil v řadách Rudé armády. Do Československa se vrátil v roce 1918. Byl jedním ze zakládajících členů místní organizace KSČ v Pardubicích a později člen okresního a krajského výboru KSČ. Jako volený delegát se zúčastnil II. sjezdu KSČ. V meziválečném období byl také zastupitelem a od roku 1927 starostou Nemošic. Po druhé světové válce působil jako místní funkcionář a předseda místního národního výboru v Nemošicích.¹⁰⁶⁰

Karel Procházka (1909 – 1944)

Pocházel z pražského dělnického prostředí a do Pardubic se dostal na konci první světové války. Vyučil se truhlářem a toto řemeslo poté provozoval. V době hospodářské krize byl často bez zaměstnání, o to aktivněji se zapojil do činnosti KSČ v období 30. let. Aktivně se také zapojil do protinacistického odboje, za což byl v roce 1943 zatčen. Po věznění, mimo jiné v Pardubicích a Terezíně, jej nacisté převezli do Drážďan, kde byl 12. října 1944 popraven.¹⁰⁶¹

J. FRAJDL – M. KOHÁROVÁ, *Cesta k socialistické přítomnosti Pardubického okresu do roku 1938 (1.)*, Pardubice 1985, s. 34 a násl.

SOKA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 11 (1920-1921), č.j. 644, Situační zpráva o průběhu pokusu o generální stávkou z 21. prosince 1920.

Všem utiskovaným, Rudý východ, roč. XI/1929, č. 42 ze dne 17. října 1929, s. 1.

Výsledek voleb do posl. sněmovny na II. volebním kraji, Rudý východ, roč. 10/1929, č. 45 ze dne 7. listopadu 1929, s. 2

SOKA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 22 (1930), č.j. 140, Zpráva okresního hejtmana v Pardubicích ze dne 4. března 1930.

TAMTÉŽ, k. 23 (1931), č.j. 207, Zpráva okresního hejtmana ze dne 25. února 1931.

TAMTÉŽ, bez č.j., Ručně psané hlášení o průběhu akce ze dne 25. února 1931.

TAMTÉŽ, k. 24 (1931), č.j. 690, Zpráva okresního hejtmanství v Pardubicích ze dne 30. června 1931.

TAMTÉŽ, č.j. 815, Zprávy o nepovolených komunistických akcích ze dne 12. srpna 1931.

TAMTÉŽ, k. 27 (1932), č.j. 1454, Hlášení o deputaci nezaměstnaných ze dne 14. listopadu 1932.

SOKA Pardubice, f. MÚ PCE, k. 126, kandidátní listina KSČ od poslanecké sněmovny z roku 1925.

SOKA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 27 (1932), č.j. 1473, Relace z tábora lidu na Pernštýnském náměstí ze dne 17. listopadu 1932.

¹⁰⁶⁰ F. DOSOUDIL, *Slovník k dějinám dělnického a komunistického hnutí ve východních Čechách*, Hradec Králové 1986, s. 202.

J. FRAJDL – M. KOHÁROVÁ, *Cesta k socialistické přítomnosti Pardubického okresu do roku 1938 (1.)*, Pardubice 1985, s. 34.

K. KAPLAN, *Ke vzniku komunistické strany v Pardubickém kraji*, Pardubice 1955, s. 28.

SOKA Pardubice, f. MÚ PCE, k. 126, kandidátní listina KSČ od senátu z roku 1925.

Kandidátka, Rudý východ, roč. XI/1929, č. 41 ze dne 10. října 1929, s. 2.

F. DOSOUDIL, *Lexikon dělnických vůdců Pardubicka*, in: Zprávy Klubu přátel Pardubicka, 20, 1985, č. 1-2.

¹⁰⁶¹ TÝŽ, *Slovník k dějinám dělnického a komunistického hnutí ve východních Čechách*, Hradec Králové 1986, s. 208.

Karel Richter (1887 – ???)¹⁰⁶²

Pocházel z Pardubic. Během první světové války bojoval na východní frontě, kde padl do zajetí (podle neověřených zpráv působil v řadách Rudé armády). Do vlasti se vrátil v roce 1920 jako čerstvě ženatý a přivezl si s sebou i ruskou manželku, s níž se oženil v Omsku. V levicovém hnutí byl aktivní od počátku 20. let a stál u vzniku místní KSČ. Aktivně se také zapojil do pokusu o vyvolání generální stávky v Pardubicích v prosinci 1920, za což byl odsouzen na šest měsíců do vězení. V dalších letech působil jako kontakt mezi Pardubicemi a pražským ústředím a aktivně se zapojil do budování mládežnické organizace KSČ, kterou následně v Pardubicích vedl. V době bolševizace se dostal do sporů s novým vedením místní KSČ a začal kolem sebe budovat skupinu odpůrců bolševizace v Pardubicích. Stál také za několika akcemi komunistické opozice v Pardubicích na přelomu dvacátých a třicátých let. Před obecními volbami v roce 1932 vytvořil politickou platformu, která měla konkurovat místní komunistické organizaci. Po neúspěchu ve volbách se ještě v roce 1932 odhodlal ke vstupu do strany národně socialistické. Přesto se v průběhu druhé poloviny třicátých let několikrát aktivně objevil na schůzích a veřejných vystoupeních pořádaných místní komunistickou stranou.¹⁰⁶³

Josef Sokol (1882 – 1954)

Narodil se v roce 1882 v Pardubicích do dělnické rodiny. Vyučil se zedníkem a pracoval v několika stavebních firmách na Pardubicku. Byl aktivní v sociální demokracii a v roce 1921 se stal jedním ze zakládajících členů místní organizace

SOkA Pardubice, f. MÚ PCE, k. 215, Kandidátní listina KSČ ze dne 28. května 1938.

J. FRAJDL – M. KOHÁROVÁ, *Cesta k socialistické přítomnosti Pardubického okresu do roku 1938 (1.)*, Pardubice 1985, s. 82.

F. DOSOUDIL, *Lexikon dělnických vůdců Pardubicka*, in: Zprávy Klubu přátel Pardubicka, 20, 1985, č. 3-4.

¹⁰⁶² Datum úmrtí se z archivních pramenů zjistit nepodařilo. Pozn. autora.

¹⁰⁶³ J. FRAJDL – M. KOHÁROVÁ, *Cesta k socialistické přítomnosti Pardubického okresu do roku 1938 (1.)*, Pardubice 1985, s. 34.

SOkA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 11 (1920-1921), č.j. 644, Situační zpráva o průběhu pokusu o generální stávku z 21. prosince 1920.

SOkA Pardubice, Pamětní kniha, s. 474.

Mimořádná konference našeho kraje, Rudý východ, roč. VII/1926, č. 2 ze dne 7. ledna 1926, s. 1.

Pan Richter, Východočeský obzor, roč. XXI/1925, č. 38 ze dne 24. září 1925, s. 4.

SOkA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 17 (1927), č.j. 594, Zpráva o rozporech v pardubické komunistické organizaci ze dne 31. srpna 1927.

Komunistická opozice se vrací do sociální demokracie, Východočeský obzor, roč. XXVII/1930, č. 32 ze dne 14. srpna 1930, s. 1.

Po volbách, Rudý východ, roč. 10/1929, č. 45 ze 7. listopadu 1929, s. 1.

SOkA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 36 (1935), č.j. 993, Relace z komunistické schůze v Pardubicích ze dne 2. srpna 1935.

KSČ. Od roku 1921 působil jako člen okresního výboru KSČ. Aktivně působil především v pardubické čtvrti Slovany. V období let 1927 – 1932 byl zastupitelem za KSČ v pardubickém zastupitelstvu. Během nacistické okupace se na několik týdnů ocitl ve vězení. Po skončení druhé světové války se vrátil do řad KSČ a působil jako člen okresního výboru KSČ.¹⁰⁶⁴

Arnošt Vlasák (1891 – 1973)

Pocházel z Němčic a po absolvování základního vzdělání pracoval v dělnických profesích. Stál u zrodu pardubické komunistické organizace v roce 1921 a postupně působil i v komunistickém odborovém hnutí. V roce 1929 byl zařazen na kandidátní listinu pro parlamentní volby do poslanecké sněmovny. Aktivně působil zejména během stávkového hnutí na přelomu dvacátých a třicátých let. V první polovině třicátých let aktivně opakovaně organizoval střety s pardubickými fašisty sdruženými pod hlavičkou NOF. V roce 1938 se stal městským zastupitelem za komunistickou stranu. Aktivně působil i během nacistické okupace a v roce 1943 byl zatčen a odeslán do koncentračních táborů Dachau a Buchenwald. V KSČ působil aktivně i po skončení druhé světové války.¹⁰⁶⁵

Josef Žalský (1893 – ???)¹⁰⁶⁶

Pocházel z Hradce Králové, později se přestěhoval do Pardubic, aktivně zde působil od listopadu 1927. Od svého příchodu do Pardubic pracoval jako redaktor Rudého východu a proslul silně zbolševizovanou rétorikou. V době hospodářské krize se aktivně podílel na stávkovém hnutí a často svolával komunistické schůze. Podle

¹⁰⁶⁴ F. DOSOUDIL, *Slovník k dějinám dělnického a komunistického hnutí ve východních Čechách*, Hradec Králové 1986, s. 231.

K. KAPLAN, *Ke vzniku komunistické strany v Pardubickém kraji*, Pardubice 1955, s. 28.

J. FRAJDL – M. KOHÁROVÁ, *Cesta k socialistické přítomnosti Pardubického okresu do roku 1938 (1.)*, Pardubice 1985, s. 34.

SOkA Pardubice, f. MÚ PCE, k. 124. Vyhláška s volebními výsledky ze dne 17. září 1923.

TAMTÉŽ, Vyhláška volebních výsledků ze dne 6. prosince 1927.

¹⁰⁶⁵ F. DOSOUDIL, *Slovník k dějinám dělnického a komunistického hnutí ve východních Čechách*, Hradec Králové 1986, s. 268.

J. FRAJDL – M. KOHÁROVÁ, *Cesta k socialistické přítomnosti Pardubického okresu do roku 1938 (1.)*, Pardubice 1985, s. 35 a násl.

SOkA Pardubice, f. MÚ PCE, k. 124, č.j. M2980/28, Volba Arnošta Vlasáka zastupitelem města Pardubice ze dne 28. prosince 1928.

TAMTÉŽ, č.j. M438/30, Resignace Arnošta Vlasáka ze dne 18. února 1929.

Kandidátka, Rudý východ, roč. XI/1929, č. 41 ze dne 10. října 1929, s. 2.

F. DOSOUDIL, *Lexikon dělnických vůdců Pardubicka*, in: Zprávy Klubu přátel Pardubicka, 20, 1985, č. 9-10.

¹⁰⁶⁶ Datum úmrtí se z archivních pramenů zjistit nepodařilo. Pozn. autora.

policejních hlášení se příležitostně živil jako obchodní cestující. Do konfliktu se zákonem se dostával opakovaně, jen do roku 1927 je v jeho spise sedm odsouzení, většinou za urážku veřejného činitele nebo porušení tiskového a shromažďovacího zákona.¹⁰⁶⁷ V roce 1934 je však v pramenech veden jako vedoucí propagačního a reklamního oddělení v Holešovicích.¹⁰⁶⁸

¹⁰⁶⁷ SOkA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 17 (1927), č.j. 161, Zpráva o činnosti redaktora Žalského ze dne 2. prosince 1927.

TAMTÉŽ, k. 22 (1930), č.j. 181, Přepis zachyceného textu pardubických komunistů ze dne 24. února 1930.

¹⁰⁶⁸ NA Praha, f. KSČ – Ústřední orgány – Ústřední výbor, k. 91, i.č. 1220, Zpráva pro Prezidium ministerstva vnitra ze dne 21. března 1934.

6. Alois Hartman – portrét pardubického komunisty

V řadách místních organizací komunistické strany se nejčastěji z podstaty sociálního složení členské základny setkáváme s osobnostmi, o nichž se v archivních a dalších pramenech nedochovalo větší množství informací. Podobnou komplikaci sledujeme také v Pardubicích. Přesto lze několik jmen pardubických představitelů krajní levice považovat za pověstnou výjimku potvrzující pravidlo. Patrně největší množství informací se autorovi práce podařilo shromáždit o Aloisi Hartmanovi, jednomu z „otců zakladatelů“ pardubické komunistické organizace, který se v meziválečném období živil zejména provozováním pohostinství v samém centru Pardubic. Vedle komunistického aktivisty tak byl i drobným živnostníkem a podnikatelem. Následující řádky si proto kladou za cíl nastínit životní osud jednoho z místních komunistických prominentů, který byl zároveň rozporuplnou postavou pro svou oddanost straně a současnými pokusy o soukromé podnikání v pohostinství a také v provozování autoopravny. Vedle dobových pramenů zejména úřední povahy jsou na následujících stranách využity vzpomínky prasynovce Aloise Hartmana, pana Arnošta Hartmana.¹⁰⁶⁹

Alois Hartman se narodil 9. ledna 1892 v Hrochově Týnci jako druhé dítě do rodiny správce tamějšího cukrovaru Aloise Hartmana (1839 – 1910), který rovněž pocházel z Hrochova Týnce, a jeho manželky Amalie rozené Dobré (1866 – 1931). Po vystudování pardubické obchodní akademie přišlo období první světové války, které Alois strávil v rakousko-uherské armádě. Podle dochovaných zpráv a fotografií absolvoval vojenský výcvik ve Vysokém Mýtě, aby byl následně se svou jednotkou dislokován nedaleko Vídně (Kerling bei Wien). Během vojenské služby byl povýšen do hodnosti šikovatele (Feldwebel).

Po skončení první světové války a vzniku samostatného státu se Alois Hartman začal naplno věnovat restaurátérské činnosti. Na konci roku 1920 si úspěšně zažádal o koncesi na provozování restaurace U Čápa. Vystřídal tak Františka Vodičku, který tuto restauraci provozoval před ním. Alois Hartman celý dům v Zámecké ulici čp. 24 koupil s tím, že zde bude dále provozovat zmíněnou restauraci. Koncesi, která zněla

¹⁰⁶⁹ Pan Arnošt Hartman je synovcem představovaného Aloise Hartmana a synem Arnošta Hartmana, bratra námi sledované osoby. Velmi příjemný rozhovor jsem s panem Hartmanem vedl v lednu roku 2019 v jeho bydlišti v Praze.

na hostinskou a výčepní činnost, získal v polovině následujícího roku.¹⁰⁷⁰ Podmínkou však byly poměrně rozsáhlé a nákladné stavební úpravy.¹⁰⁷¹ Zajímavostí je jistě skutečnost, že po získání koncese restauraci provozoval jen krátce a poté ji na dva roky pronajal manželům Poláčkovým. Osobně začal hostinskou činnost znovu provozovat až v roce 1924.¹⁰⁷²

V prvních letech existence Československa se však Alois Hartman vydal také na politickou dráhu. Svým přesvědčením začal inklinovat ke krajní levici a postupně se stal jedním z předních zastánců myšlenky vzniku komunistické strany a také jedním ze zakládajících členů místní organizace KSČ. Aktivní členství v pardubické organizaci komunistické strany mu záhy přineslo první problémy se zákonem a začalo výrazně zasahovat do jeho podnikání i osobního života. Již v srpnu roku 1921 podaly policejní orgány na Aloise Hartmana trestní oznámení pro nenahlášené ubytování komunistických příznivců z jiných regionů.¹⁰⁷³ V prvním případě se mělo jednat o ubytování Františka Kaplana, radikálního komunisty z Chocně, kterého nenahlásil, i když si musel být vzhledem ke své profesi této povinnosti vědom.

Hartman také aktivně vstoupil do komunální politiky, když se stal úspěšným kandidátem na post městského zastupitele v obecních volbách proběhnuvších v září roku 1923.¹⁰⁷⁴ Společně s pěti dalšími stranickými kolegy tak zasedl do více než čtyřicetičlenného pardubického zastupitelstva. O dva roky později se však jeho pozice v komunistické organizaci výrazně zhoršila a Hartman se dočasně aktivní politické činnosti vzdal. O tom, zda opravdu komunistické řady opustil, či se pouze stáhl do ústraní a stal se řadovým členem, neexistují důkazy, avšak o dva roky později se jeho jméno opět objevilo na kandidátní listině pro obecní volby v roce 1927. Těchto stranických veletečů si všímaly konkurenční strany, které rozhárané

¹⁰⁷⁰ Koncese v celém rozsahu zněla na následující služby:

- přechovávání cizinců;
- podávání pokrmů;
- výčep piva, vína a ovocného vína;
- podávání jemných likérů;
- podávání kávy, čaje, čokolády, jiných teplých nápojů a čokolády;
- držení dovolených her.

SOkA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 631, Vyjádření Okresní politické správy v Pardubicích ze dne 4. prosince 1920.

¹⁰⁷¹ TAMTÉŽ, Vyjádření Okresního úřadu Pardubice z 30. května 1924.

¹⁰⁷² Ve zprávě zaslané Okresní správě politické v Pardubicích z června 1923 se dokonce uvádělo, že Alois Hartman určitou dobu provozoval nevěstinec „V Ráji“.

TAMTÉŽ, č.j. 86/21, Vyjádření Městského úřadu Pardubice ze dne 26. června 1923.

¹⁰⁷³ TAMTÉŽ, Policejní hlášení z 20. srpna 1921.

¹⁰⁷⁴ SOkA Pardubice, f. MÚ PCE, k. 124, Vyhláška s volebními výsledky ze dne 17. září 1923.

poměry v pardubické KSČ v druhé polovině dvacátých let opakovaně komentovaly: „Před 2 roky ohlásil „Rudý východ“ slavnostně, že továřiš Hartman byl z komunistické strany vyloučen. Dnes, po dvou letech, Hartman byl přijat na milost, dělá znovu komunistu a vozí továřiše Stádníka v autu na schůze.“¹⁰⁷⁵ Mezi zvolenými šesti zastupiteli za KSČ však nebyl, jeho jméno zůstalo mezi náhradníky. Na kandidátní listině byl totiž možná překvapivě uveden až na posledním místě s pořadovým číslem 35. Zajímavá je skutečnost, že jako povolání zde neuvedl restaurátéra, nýbrž vulkaniséra, což souviselo s jeho provozovaným pneuservisem.¹⁰⁷⁶

V následujících letech se problémy se zákonem stupňovaly. Opakované domovní prohlídky či razie v restauraci pravděpodobně stály za žádostí o převedení koncese na politického kolegu Jana Kosinu.¹⁰⁷⁷ Svou žádost zdůvodnil lékařskou zprávou o oční poruše, která přešla podle slov Aloise Hartmana v závažné zdravotní komplikace, které mu znemožňovaly činnost v restauraci. Správní orgány však jeho žádost v březnu 1926 zamítly.¹⁰⁷⁸ Přesto se zmíněný Jan Kosina s panem Hartmanem dohodl na nájemní smlouvě a stal se na krátký čas provozovatelem restaurace U Čápa.

Ani tak nebyl problémům se zákonem konec. Například v roce 1929 byl Alois Hartman vzat do vyšetřovací vazby, když měl podle svědectví dozorujícího strážníka jeho osobu před hosty urážet v momentě, kdy se zmíněný strážník pokoušel legitimovat několik hostů. V tomto případě byla celá záležitost postoupena Krajskému soudu v Chrudimi, před kterým byl Alois Hartman shledán vinným a odsouzen na několik dní do vězení.¹⁰⁷⁹

Dalším poměrně vážným porušením zákona byl pokus o rozšiřování komunistických letáků v areálu kasáren 8. jezdeckého pluku.¹⁰⁸⁰ Alois Hartman se o to pokusil společně se svými kolegy v noci z 31. července na 1. srpna 1930. Dalším vyšetřováním bylo zjištěno, že k rozšiřování letáků použil svůj osobní automobil, protože se tiskoviny našly rozházené i na několika dalších místech v centru

¹⁰⁷⁵ Z komunistické domácnosti, Východočeský obzor, roč. XXIII/1927, č. 38 ze dne 22. září 1927, s. 3.

¹⁰⁷⁶ SOkA Pardubice, f. MÚ PCE, k. 124, Vyhláška volebních výsledků ze dne 6. prosince 1927.

¹⁰⁷⁷ SOkA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 403, Žádost Okresní správě politické ze dne 10. června 1925.

¹⁰⁷⁸ TAMTÉŽ, Odpověď na žádost A. Hartmanovi ze dne 10. března 1926.

¹⁰⁷⁹ TAMTÉŽ, k. 631, Rozsudek Krajského soudu v Chrudimi ze dne 12. září 1929.

¹⁰⁸⁰ TAMTÉŽ, Zpráva o zatčení ze dne 1. srpna 1930.

Pardubic.¹⁰⁸¹ Trestní řízení probíhalo následující dva roky a v dubnu 1932 byl Alois Hartman uznán vinným a trestem pro něho byly čtyři měsíce vězení. Svůj trest si odpykal od konce dubna do počátku července následujícího roku.¹⁰⁸²

S propuknutím hospodářské krize se místní komunisté soustředili především na problematiku nezaměstnanosti. Také Hartman se několikrát ocitl v centru aktivit spojených s aktivitami KSČ na podporu sociálně slabých. Hartmana tak na počátku třicátých let opakovaně nalézáme jako jednoho z mluvčích deputací komunistů na pardubickou radnici či k představitelům místní či okresní politické správy.

Mezitím další konflikty se zákonem přišly v exponované době na přelomu let 1931 a 1932, kdy v Pardubicích probíhala bouřlivá předvolební kampaň před obecními volbami. Radikální politická uskupení v podobě komunistů a příznivců Národní obce fašistické se několikrát fyzicky utkala. V jedné z potyček, které probíhaly většinou v restauracích při předvolebních schůzích, najdeme i Aloise Hartmana. Jednalo se o událost z restaurace Na Špici, kde se čeští fašisté a komunisté střetli 22. února 1932.¹⁰⁸³ V tomto období se námi sledovaný také opakovaně zapojoval do tisku a distribuce ilegálních tiskovin, za což byl několikrát vyšetřován.¹⁰⁸⁴

Rozsáhlé prostory restaurace v Zámecké ulici Alois Hartman opakovaně využíval i pro důvěrné a často tajné schůzky členů komunistické organizace. Ve třicátých letech však již byla Hartmanova komunistická činnost a především skutečnost, že se nejen místní komunisté scházejí v jeho hostinci, veřejným tajemstvím, a tak se o schůzích správní a policejní orgány pravidelně dozvídaly. Obvykle pak následovalo vyšetřování zjištěných osob, jak se tomu stalo například počátkem roku 1933, když se v hostinci U Čápa setkalo vedení místní tělocvičné organizace KSČ. Jeden z hlavních organizátorů komunistických cvičení a sportovních akcí Jaroslav Mandys se pak stal předmětem vyšetřování. Pro pardubického restaurátora to vždy znamenalo další kaňku na jeho pověsti a postupně vše směřovalo až k odejmutí licence a ke značným problémům se zákonem.¹⁰⁸⁵

¹⁰⁸¹ V archivních pramenech se dochovaly tři letáky, které jsou součástí zprávy o zatčení A. Hartmana. TAMTÉŽ, Komunistické letáky zabavené 1. srpna 1930.

¹⁰⁸² TAMTÉŽ, Zpráva Krajského soudu v Chrudimi ze dne 26. června 1933.

¹⁰⁸³ TAMTÉŽ, Zpráva Krajského soudu v Chrudimi ze dne 11. března 1932.

¹⁰⁸⁴ Například počátkem února u něj provedly policejní orgány důkladnou domovní prohlídku, při které zabavily celou řadu tiskovin a dalších materiálů týkajících se komunistické činnosti. V následném vyšetřovacím spisu se také objevila zajímavá skutečnost, že vyšetřovaný Hartman tvrdil, že neprošel vojenským výcvikem, byť se aktivně zúčastnil bojů první světové války.

TAMTÉŽ, k. 25 (1932), č.j. 745, Zpráva četnické stanice v Pardubicích ze dne 12. dubna 1934.

¹⁰⁸⁵ TAMTÉŽ, k. 32 (1934), č.j. 52, Zpráva četnické stanice v Pardubicích ze dne 11. února 1932.

Politická činnost Aloise Hartmana se několikrát promítla i do osudů osob žijící v jeho blízkosti. A nemuselo se vždy jednat pouze o příbuzné nebo členy pardubické komunistické organizace. Hartman ve své restauraci dlouhodobě pronajímal pokoje, ve kterých bydlelo několik osob, které s komunistickou stranou neměly nic společného, avšak ocitly se v době hospodářské krize a zvýšeného dohledu státní správy nad komunistickým hnutím v hledáčku policejních složek. Za typický příklad lze použít technického pracovníka Josefa Kouta, který pracoval v Semtíně v továrně na výbušniny. V červenci roku 1933 se v rámci šetření spolehlivosti zaměstnanců strategických průmyslových podniků pozornost zaměřila i na něj. Jeho politické postoje a pracovní morálku pak veřejně projednávala i semtínská závodní rada.¹⁰⁸⁶ Josef Kout sice dostal potvrzení o spolehlivosti, avšak i nadále byl veden mezi osobami, o jejichž případnou politickou činnost a stranické přesvědčení se policejní orgány zajímaly.¹⁰⁸⁷

Nejen tyto události a okolnosti vedly k odejmutí licence na provozování pohostinské činnosti, k čemuž došlo v polovině listopadu 1933. Alois Hartman se proti tomuto verdiktu odvolal, nicméně mu přitížilo, že v předcházející době opakovaně propůjčoval prostory své restaurace komunistické straně pro konání schůzí a zároveň v jedné z místností umožnil komunistické straně zřídit kancelář.¹⁰⁸⁸ V textu písemného odvolání se mimo jiné dočteme, že se Hartman pasuje do pozice politického vězně, který je perzekvován pro své politické názory a postoje a že mu odebrání koncese bylo odůvodněno podsouvanou obavou z trestné činnosti: „*Čin nebyl sice prokázán, ale rozsudek odůvodněn, že jsem komunista. Byla mi přiznána práva politického vězně. [...] Jako hostinský propůjčoval jsem hostinské místnosti politické straně komunistické k legálním schůzím. Po žádosti K.S.Č. pronajal jsem též jednu místnost v domě za kancelář (sekretariát). [...] Proto, že již u mne nenalézají se sekretariát K.S.Č. a proto, že ani schůze K.S.Č. se v mých hostinských místnostech neobdávají a proto, že na příště se podobným věcem vystříhám, žádám o laskavé zrušení výše i uvedeného výnosu.*“¹⁰⁸⁹

¹⁰⁸⁶ TAMTÉŽ, k. 31 (1933-34), č.j. 916, Zápis z jednání závodní rady ze dne 13. července 1933.

¹⁰⁸⁷ TAMTÉŽ, č.j. 916, Zpráva četnické stanice ze dne 31. července 1933.

¹⁰⁸⁸ TAMTÉŽ, k. 631, bez č.j., Zpráva Okresního úřadu v Pardubicích ze dne 12. prosince 1933.

¹⁰⁸⁹ TAMTÉŽ, Dopis Aloise Hartmana ze dne 14. prosince 1933.

Odvolání nicméně nebylo úspěšné.¹⁰⁹⁰ Přesto Alois Hartman v hostinské činnosti pokračoval. V archivních fondech se dochovalo oznámení Společenstva hostinských, výčepníků a kavárníků v Pardubicích z počátku roku 1934, ve kterém si zástupci této organizace stěžují, že Alois Hartman svou činnost potají provozuje nadále.¹⁰⁹¹ Následovalo policejní šetření, které obvinění Aloise Hartmana potvrdilo a doporučilo definitivní odejmutí koncese. Ve zprávě se uvádělo zcela jasně: „*Oznamuji, že hostinský Alois Hartman, bytem v Pardubicích Zámecká ul. čp. 24, jest stále ještě horlivým stoupencem komunistické strany. Hartman propůjčuje stále své hostinské místnosti komunistickým živlům k uspořádání tajných a důvěrných schůzí a usnadňuje jim takto v pokračování jejich, ponejvíce tajné protistátní činnosti.*“¹⁰⁹² I přes odvolání právního zástupce pana Hartmana bylo odebrání koncese v květnu roku 1935 potvrzeno.¹⁰⁹³ Sám hostinský se úřednímu rozhodnutí písemně podrobil o dva měsíce později.¹⁰⁹⁴ Avšak v následujících měsících podal podnět k přezkoumání rozsudku až k Nejvyššímu správnímu soudu, který potvrzením oprávněnosti odnětí koncese celý případ v říjnu roku 1937 definitivně uzavřel.¹⁰⁹⁵

Vedle profese restaurátéra měl Alois Hartman slabost pro automobily. Z dochovaných fotografií vyplývá, že vlastnil jeden z prvních automobilů registrovaných v Pardubicích. Jednalo se o vůz Citroën. Nejdéle od roku 1926 také vlastnil autosalon a pneuservis v dnešní Labské ulici. Znovu můžeme nechat promluvit dochované fotografie z roku 1930, na kterých je patrný komplex dílen s názvem „Autopension“. Podle úředních zpráv se specializoval na opravu pneumatik a zaměstnával dva dělníky.

Po nuceném ukončení hostinské činnosti pobýval Alois Hartman u rodiny svého bratra v Pardubičkách (Komenského ulice čp. 94).¹⁰⁹⁶ Na počátku čtyřicátých let odešel do Prahy, kde se opět začal věnovat hostinské činnosti, když se stal

¹⁰⁹⁰ TAMTÉŽ, Vyjádření Zemského úřadu v Praze ze dne 24. srpna 1934.

¹⁰⁹¹ TAMTÉŽ, Oznámení Společenstva hostinských, výčepníků a kavárníků v Pardubicích ze dne 12. ledna 1934.

¹⁰⁹² TAMTÉŽ, Sdělení četnické stanice v Pardubicích ze dne 27. dubna 1935.

¹⁰⁹³ TAMTÉŽ, Zpráva Zemského úřadu v Praze ze dne 11. května 1935.

¹⁰⁹⁴ TAMTÉŽ, Písemná zpráva Aloise Hartmana ze dne 30. června 1935.

¹⁰⁹⁵ TAMTÉŽ, č.j. 2461/35, Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 6. října 1937.

¹⁰⁹⁶ Bratr Aloise Hartmana Arnošt vystudoval obchodní akademii v Praze. V roce 1919 (11. října) se oženil v hostinci svého bratra v Pardubicích s Žofií Bartoníčkovou, syn Arnošt se mu narodil 30. dubna 1928 v Praze.

nájemcem restaurace Na Vypichu v dnešní Rudné u Prahy.¹⁰⁹⁷ V novém bydlišti žil i se svou dcerou Blankou a vnučkou Eliškou. Ani zde se nevyhnul problémům s pověstí komunistického funkcionáře, kterou si z východních Čech přinesl. Podle některých (avšak dobou normalizace zatížených) pramenů pokračoval v ilegální protinacistické činnosti i v okolí Prahy. A proto si pro něj v únoru roku 1943 přišlo gestapo a odvezlo jej do Terezína. Podle zpráv od Arnošta Hartmana byla ve stejný den zatčena také jeho dcera Blanka, která byla odeslána do koncentračního tábora v Mauthausenu, ve kterém byla až do dubna 1945.¹⁰⁹⁸

Životní pouť Aloise Hartmana se zastavila 29. května 1943, kdy byl podle historických dokumentů ubit nacistickými dozorci.¹⁰⁹⁹ Otázkou však zůstává, jak na osobnost pardubického restaurátora a zároveň představitele totalitní politické strany nahlížet. Podle svědectví synovce se jednalo o lidsky citlivého člověka, který lpěl na rodinném zázemí. Na druhou stranu i podle již zmíněných vzpomínek platil mezi svými blízkými za svým způsobem politicky naivního člověka. Možná také v tom lze najít zdůvodnění zalíbení v komunistické myšlence, která přinesla nejen v Československu tolik utrpení. Tuto krátkou sondu do života člena meziválečného komunistického hnutí v Pardubicích tak lze prozatím uzavřít s tím, že zaujmout jednoznačný postoj k osobnosti Aloise Hartmana je velmi obtížné. A také právě z tohoto důvodu pátrání po lidských osudech „obyčejných“ lidí nejen prvorepublikových Pardubic nabývá na smysluplnosti.¹¹⁰⁰

¹⁰⁹⁷ Pravděpodobně se tak podle vzpomínek a dochovaných fotografií Arnošta Hartmana stalo v roce 1941.

¹⁰⁹⁸ Dcera Blanka byla jediným potomkem Arnošta Hartmana a jeho manželky Elišky. Blanka Hartmanová, provdaná Žlábková, měla dceru Elišku narozenou přibližně v době vypuknutí druhé světové války, která se podle slov pana Arnošta Hartmana po komunistickém převratu uplatnila v administrativě. Její manžel měl zastávat vysoké funkce ve státním aparátu a snad byli společně určitý čas zaměstnáni na československém velvyslanectví v mongolském Ulánbátaru.

¹⁰⁹⁹ F. DOSOUDIL, *Kniha obětí nacistického násilí a druhé světové války z okresu Pardubice*, Pardubice 2005, záznam číslo 312.

¹¹⁰⁰ Autor si je vědom, že pátrání po osudech Aloise Hartmana není kompletní a jistě se ve výše nastíněném životním příběhu nacházejí bílá místa, která je nutné dalším výzkumem zaplnit.

7. Shrnutí a závěr

Krajně levicové hnutí reprezentované především (nikoli však jedině) Komunistickou stranou Československa se stalo nedílnou součástí politického spektra samostatné Československé republiky. Kořeny tohoto politického směru jsou však výrazně starší a nenalézají se v Českých zemích. V předložené disertační práci byl proto sledován vývoj komunistického hnutí v několika rovinách.

V první části se pozornost zaměřila na vývoj rovnostářské myšlenky postupně přetransformované v krajně socialistické a marxistické učení. Již bylo zmíněno, že vymezení okamžiku, od kterého lze jasně mluvit o krajně levicovém, potažmo komunistickém hnutí, je spíše otázkou do diskuze. S jistotou však lze říci, že první myšlenky na rovnostářskou společnost se v evropských dějinách objevují již v období antiky. Podobné myšlenky si našly místo také ve středověké společnosti, kdy byl princip společného vlastnictví typický pro první křesťanské skupiny, radikální tábory či příznivce učení Thomase Müntzera. S příchodem humanistického myšlení a položení důrazu na racionalitu lidského myšlení a konání se také radikálně proměnilo fungování společnosti. Přibližně v tomto období se začalo nahlížet na fenomén lidské práce jako na hodnotu, která pohání lidské společenství a udržuje jej v chodu. S nárůstem individualismu a prohloubení sociální stratifikace se také objevily myšlenky hledající způsob, jak vytvořit ideální společnost. I když se jednalo spíše o myšlenkové konstrukty, které měly daleko ke skutečným pokusům o realizaci, první reálné snahy o změnu dosavadního společenského řádu v širším měřítku na sebe nedaly dlouho čekat. V období dvou velkých revolucí se myšlenka na rovnostářské uspořádání objevila jako jeden ze stěžejních požadavků. Především francouzští radikálové se o nastolení „spravedlivé“ společnosti skutečně pokusili.

S nástupem ekonomických změn označovaných za průmyslovou revoluci se volání po spravedlivějším rozdělení ekonomické produkce a kapitálu či přehodnocení dosavadních ekonomických vztahů spíše prohloubilo. A tak mohly přijít osobnosti jako Fourier, Proudhon či Blanqui. Hlasitými podporovateli revolučních změn ve společnosti se stali Marx a Engels. Oba také stojí za rozšířením pojmu proletariát do běžného politického jazyka.

Od šedesátých let devatenáctého století se pak na scéně objevily pokusy zaštitit levicové hnutí společnou organizací. Vzniklo Mezinárodní dělnické sdružení později

označované jako I. internacionála. I když se jednalo o sdružení velmi rozdílných osobností, na nutnosti vyvolání sociální revoluce se shodly. Marxisté spojili své síly se sociálně demokratickým hnutím, zejména s německou sociální demokracií. Ta následně také díky přílivu marxistů zaznamenala nárůst politického vlivu, který však přinesl ztrátu revolučního zápalu.

Úspěchu se marxistická myšlenka dočkala až na východě Evropy – v carském Rusku. První a druhé desetiletí dvacátého století totiž přineslo zklamání pro zastánce myšlenky, že k prosazení marxismu dojde ve vyspělých industrializovaných státech prostřednictvím aktivizace kvalifikovaného proletariátu. Pád ruského carského režimu v únoru 1917 znamenal příležitost, na jakou bolševici čekali. Po úspěšném listopadovém převratu získali možnost přetvářet společnost podle svých představ.

Pro předkládanou práci je důležité zdůraznit, že vznikem bolševického státu na východě Evropy se komunistickému hnutí v Československu objevil vzor, ke kterému se začalo upínat. Vzájemné kontakty se po vzniku samostatné Komunistické strany Československa prohloubily natolik, že se z KSČ nestala partnerská strana k sovětským komunistům, ale poslušná loutka v rukou Komunistické internacionály. Přístupem k této organizaci se KSČ od prvních dnů své existence zavázala bezvýhradně plnit její příkazy, k čemuž skutečně po celou dobu fungování Kominterny docházelo. Nejen českoslovenští komunisté tak své aktivity koordinovali s direktivami přicházejícími z Moskvy. Možná právě na této skutečnosti se dají nejlépe vysvětlit změny politického programu tuzemských komunistů. Proto si KSČ prošla obdobím snahy vyvolat revoluci, klidnějším obdobím „dočasné stabilizace kapitalismu“ se snahou o zakotvení v politickém systému, procesem bolševizace a utužení stranických struktur až k pokusům o široce založenou lidovou frontu proti fašistickému nebezpečí.

V následujícím oddílu byl sledován vývoj krajně levicového hnutí v Českých zemích přibližně od druhé poloviny 19. století. I když je stanovení okamžiku, od kterého lze mluvit o existenci levicového a následně krajně levicového hnutí v Českých zemích obtížné, přikláním se k názoru, že za stěžejní událost lze považovat vznik české sociálně demokratické strany v roce 1878. Od této doby získalo levicové hnutí pevnou organizační strukturu a podmínky pro svůj další rozvoj. Poměrně záhy přišly první názorové neshody a v rámci sociálních demokratů se postupně objevily krajní proudy, ze kterých se v dalším období rekrutovali radikálové, z nichž někteří stáli

u zrodu komunistické strany. Nelze však zapomínat i na další levicové proudy tehdejší politické scény v našich zemích. I mezi národně orientovaným dělnictvem se našla skupina, která se přikláněla k radikálnějším metodám politického boje a klonila se k myšlenkám krajně levicového hnutí, byť jej hodlala sloučit s prosazováním národních zájmů. Nelze opomenout ani existenci anarchistických organizací, z nichž se v prvních letech po skončení první světové války staly důležité základny pro budoucí komunistickou stranu v Československu. Další snahy o posílení hnutí však přerušila první světová válka, která znamenala krach myšlenky jednotného internacionalistického sociálně demokratického hnutí a pro české sociální demokraty v čele s Bohumírem Šmeralem znamenala postupné opuštění austromarxistické koncepce. Turbulentní politika sociální demokracie během první světové války přinesla změny ve vedení strany, které odsunuly stranou již zmíněného Šmerala a do vedení vynesly osobnosti podporující rozpad monarchie a vznik samostatného státu. Po skončení válečného konfliktu a vzniku ČSR se v rámci socialistického proudu výrazně projevovaly anarchistické skupiny, z nichž některé přímo požadovaly přistoupení ke Komunistické internacionále. Také v sociální demokracii, která se mimochodem stala první stranou s celostátní působností, spory narůstaly. Navenek se sice ještě tvářila jako jednotná politická síla, avšak vnitřní pnutí již způsobovalo první konflikty. V obecních volbách roku 1919 sice zaznamenala dobrý volební výsledek, ale již na konci téhož roku lze hovořit o vzniku krajně levicového křídla, které se začalo označovat jako marxistická levice. Toto křídlo se postavilo do opozice proti vedení strany a kritizovalo zejména účast sociální demokracie ve vládní koalici. Cesta k definitivnímu rozkolu tak započala a prakticky od počátku roku 1920 vše směřovalo k nevyhnutelnému konfliktu. Když v září 1920 marxistická levice vyhlásila přijetí 21 podmínek přistoupení ke Kominterně a vyzvala zbytek sociální demokracie k témuž, propukl dlouho doutnajícím konflikt, který dospěl až k ustavujícímu sjezdu komunistické strany v květnu 1921.

Pod hlavičkou nové politické strany se tak sešly rozličné krajně levicové proudy počínaje přímými účastníky občanské války v Rusku, přes české anarchisty až po radikální sociální demokraty.

V následujícím období se komunistická strana pokoušela plnit příkazy Kominterny, které hovořily o nutnosti získání rozhodujícího vlivu na československý proletariát, kterého mělo být dosaženo i za cenu krátkodobé spolupráce s ostatními levicovými

uskupeními. Taktika jednotné fronty se však ukázala jako neúčinná, a tak došlo k hledání viníka. Vnitrostranické pŕtky, do kterých výrazně zasahovala Kominternu, pokračovaly až do II. sjezdu v roce 1924. Po tomto sjezdu nově zvolené vedení strany deklarovalo nastoupení tzv. demokratického centralismu, což v konečném důsledku přineslo zásadu, že o rozhodnutí nadřizovaných orgánů se na nižším stupni stranické hierarchie nediskutuje. To ovšem platilo i ve vztahu ústředních orgánů KSČ ke Kominterně. Radikální trend pak jen utužil následující sjezd v roce 1925, po kterém se KSČ již veřejně vydala cestou bolševizace. A právě v tuto dobu lze zaznamenat nástup vlivu skupiny Kominterně oddaných mladých komunistů, kteří nesou označení „karlínští kluci“, mezi nimiž měl hlavní slovo Klement Gottwald.

Následné období hospodářské konjunktury, které komunistická rétorika nazvala obdobím dočasné stabilizace kapitalismu, bylo v komunistickém táboře provázeno procesem bolševizace, který ve svém důsledku znamenal znatelné zúžení členské základny, ale také přeměnu komunistické strany na zradikalizovanou politickou entitu stalinského vzoru. Po definitivním odstranění „otců zakladatelů“ v podobě Šmerala s Kreibichem a jejich příznivců se o vedení strany rozhořel souboj mezi Jílkovým vedením a skupinou karlínských kluků. Ti vedení KSČ vyčítali odklon od pořádání masových akcí a ztrátu revolučního zápalu, který stranu provázel v první polovině dvacátých let. V době hospodářské stabilizace a výrazných změn ve stranické struktuře se od KSČ odklonila značná část členské základny, která nesouhlasila s bolševickou linií. V. sjezd komunistické strany, proběhnuvší v roce 1929, znamenal definitivní potvrzení nových pořádků ve straně.

Gottwaldova klika se definitivně dostala do čela KSČ a zcela v duchu Kominterny nastoupila cestu pořádání masových akcí, podpory stávkového hnutí a snahy po ovládnutí odborových organizací. Zároveň Gottwald označil Československou republiku za imperialistický stát, jehož aktuální politické uspořádání musí být smeteno bolševickou revolucí. Ne všichni s novými pořádky souhlasili, a tak se nové vedení s opozičními proudy vypořádalo po svém. Série vyloučení a dehonestací se snesla na již zmíněnou skupinu bývalého vedení strany, ale také na intelektuály, kteří stranu do této doby podporovali. Proti bolševizaci se však také ohradilo několik osobností komunistického hnutí, které stály u jejího zrodu. Všechny tyto opoziční aktivity již neměly naději na úspěch a naopak Gottwald se stále zvyšujícím se sebevědomím mohl na parlamentní půdě pronést „památný“ projev o kroucení krků.

S příchodem velké hospodářské krize se však poměry nejen na tuzemské politické scéně výrazně změnily. Komunisté označili za viníka hospodářských obtíží buržoazii, přičemž tento názor nezastávali sami. V KSČ se však opět rozhořel vnitřní konflikt, do jaké míry je možná spolupráce s dalšími politickými subjekty na levé straně spektra, a to především se sociální demokracií. Pragmatičtější část strany si dokázala představit spojení rovného s rovným, avšak Gottwaldovo vedení naopak prosazovalo linii tzv. lidové fronty, která sice měla sdružit levicové skupiny a strany do jednotného šiku, avšak vše se mělo odehrát zcela podle direktiv komunistů.

Programový veletoč však na sebe nenechal dlouho čekat. S nástupem Adolfa Hitlera na pozici německého kancléře se křehká bezpečnostní situace v Evropě začala ještě více rozpadat a z Kominterny přišel příkaz na vypracování nové linie politické spolupráce. V duchu hesla nepřítel mého nepřítele je mým přítelem se mělo začít s budováním protifašistické fronty, do které komunisté pozvali dosud odsuzované sociální demokraty (a to jak československé, tak i německé) a národní socialisty. Obě demokratické levicové strany však na nabídku spolupráce nekývly, a tak na rozdíl od jiných států Evropy nedošlo k vytvoření jednotného politického útvaru zastřešujícího politickou levici v celém státě. Naopak útočné vystupování na veřejných akcích i na půdě parlamentu vygradovalo v předvolební kampani k prezidentským volbám v roce 1934. Proti T. G. Masarykovi komunisté postavili svého kandidáta v podobě Klementa Gottwalda, který Masaryka označil za podporovatele diktátorských metod a fašistické ideologie. Mottem komunistické kampaně se tak stalo heslo *Ne Masaryk, ale Lenin!* Gottwald tím naplnil skutkovou podstatu porušení zákona na ochranu republiky a pro následující měsíce se uchýlil do bezpečí exilu v Moskvě. KSČ tak byla pro následující rok řízena provizorním vedením, které stranu dovedlo k parlamentním volbám v květnu roku 1935. Šok v podobě vítězství Sudetoněmecké strany vnesl nejen do komunistických řad neklid, který se pokusil zmínit VII. kongres Kominterny. Výsledkem sjezdového jednání byla další změna taktiky, která se nyní nesla v duchu budování široce založené protifašistické fronty, ve které se komunisté měli pokusit navázat spolupráci se všemi protifašistickými stranami včetně těch, které byly dosud označovány za ideové nepřátele. Požadavek na diktaturu proletariátu tak byl dočasně odsunut do pozadí, i když z komunistické rétoriky nikdy zcela nevymizel.

Ještě v roce 1935 se komunistům naskytla příležitost, jak vytěžit politický kapitál z další prezidentské volby. Po mnoha jednáních se komunisté přiklonili k podpoře kandidatury Edvarda Beneše, za což získali amnestii pro čtyři vedoucí činitele včetně samotného Gottwalda. V následujícím období lze u komunistické strany pozorovat příklon k politice protifašistické fronty a úsilí na obranu Československa.

KSČ se jako prostátní politická strana nejvíce projevila v krizovém roce 1938. Již od prvních měsíců deklarovala, že je ochotná spolupracovat prakticky se všemi stranami na obraně Československé republiky, a především pozitivní přístup ke květnové částečné mobilizaci přinesl komunistům jisté sympatie, které se následně promítly do úspěchu v obecních volbách mezi českým obyvatelstvem. V zahraniční politice vyjadřovali komunisté podporu prezidentu Benešovi, byť neopomínali zdůrazňovat Sovětský svaz jako velmoc, na kterou by se obrana ČSR měla soustředit. Patrně nejbližší ke spolupráci s demokratickými stranami pak komunisté měli v posledních okamžicích existence první republiky, když se v září podíleli na vzniku a činnosti Výboru na obranu republiky. I když následně vstup do úřednické vlády odmítli, nadále deklarovali odhodlanost bránit existenci ČSR proti nacistickému nebezpečí. Po Mnichovské konferenci a zániku první republiky nuceně přešli do ilegality. V notně okleštěném politickém systému dvou politických subjektů nebylo pro KSČ místo, a proto došlo k budování ilegálního ústředí, přičemž část vedení strany znovu zvolila odchod do Moskvy.

Jádrem výzkumu se však stalo krajně levicové a komunistické hnutí na Pardubicku časově vymezené trváním první Československé republiky. I zde byl však sledovaný politický proud zasazen do širšího časového rámce, když byly v krátkosti přiblíženy kořeny regionálního krajně levicového hnutí od 70. let devatenáctého století. Zhodnocení vývoje komunistické organizace v Pardubicích se však stalo pouze dílčím cílem. Souběžně s popisem vývoje KSČ byla sledována regionální specifika komunistické strany a také změny v činnosti místní organizace a proměny deklarovaného programu v závislosti na změnách politické linie ústředních orgánů KSČ. Podle názoru autora je vhodným doplněním práce sledování personálního obsazení regionálních stranických struktur včetně vytvoření medailonů ústředních postav pardubického komunistického hnutí. Také dílčí kapitola podrobně mapující osudy jednoho z pardubických komunistických představitelů – Aloise Hartmana obohacuje regionální historii o nové poznatky.

Předložená práce je koncipována záměrně chronologicky. Autor zastává názor, že tak lze nejlépe sledovat vývoj krajně levicového hnutí a jeho myšlenkový a programový vývoj. Při sledování zkoumaného fenoménu v Pardubicích je proto pozornost nejprve zaměřena na počátky dělnického hnutí, které se v tomto regionu naplno rozvíjí v devadesátých letech devatenáctého století, kdy zde vznikají první dělnické spolky a regionální tisk podporující rodící se sociálně demokratickou organizaci na Pardubicku, potažmo ve východních Čechách. Původně regionální *Právo lidu* se později dokonce stává ústředním stranickým listem sociální demokracie. O ustavení a fungování klasické organizace sociální demokracie lze v Pardubicích hovořit od roku 1896 a od dalšího roku je možné sociální demokraty sledovat ve volebních zápolech s ostatními politickými stranami. Do první světové války se pak zástupci sociálních demokratů stávají pravidelnými členy obecního zastupitelstva a městské rady. Lze mezi nimi najít i budoucího starostu města Františka Váchu či jednoho z dlouholetých prvorepublikových radních Rudolfa Pačovského. Před první světovou válkou se však v řadách pardubických sociálních demokratů neobjevují, na rozdíl od některých jiných regionů, radikálové, kteří by inklinovali ke krajní levici a prosazovali by namísto politického boje řešení sociálních otázek revoluční cestou. Také během válečného konfliktu se místní organizace sociální demokracie výrazněji neprojevovala. Sociální demokraté se soustředili na organizování sociální pomoci obyvatelům Pardubic a více o sobě dali vědět až v posledním roce první světové války, kdy se František Vácha zúčastnil tzv. národní přísahy. Stejná postava pak v polovině října během tzv. generální stávky požadovala okamžité deklarování vzniku socialistické republiky Čechů a Slováků, což přednesl na bouřlivém zasedání městské rady. Nakonec se pardubičtí sociální demokraté připojili k pragmatickému proudu české politiky a podpořili vznik demokratického státu na základě deklarace 14 bodů presidenta Wilsona.

Avšak od následujícího roku především díky dramaticky se zhoršující se situaci se zásobováním obyvatel Pardubic nejzákladnějšími komoditami se i v řadách místní sociální demokracie objevili členové, kteří požadovali radikálnější postup, než jaký dosud sociální demokracie zastávala. Tito příznivci krajně levicových myšlenek byli posílení příchodem osob, které měly přímou zkušenost s bolševickým režimem v Rusku či s působením v řadách Rudé armády během ruské občanské války. I v Pardubicích se tak v letech 1919 a 1920 jasně vymezuje skupina zastánců

komunistické myšlenky požadující založení vlastní politické platformy. A právě období od roku 1919 do konce první Československé republiky na podzim 1938 je věnována nosná část předkládané práce.

Vedle sledování vývoje prvorepublikové komunistické organizace v Pardubicích s důrazem na stěžejní okamžiky ve vývoji KSČ (1921, 1925, 1929, 1935 a 1938) bylo místní komunistické hnutí zkoumáno tak, aby mohlo být zodpovězeno na otázky položené v úvodu práce.

První otázka zněla: ***Jakým způsobem vznikla, jak se vyvíjela a jak fungovala pardubická organizace KSČ?*** Na tomto místě lze konstatovat, že zrod pardubické komunistické organizace plně kopíroval vývoj v centru. Také v Pardubicích se kvůli špatné sociální situaci po skončení válečného konfliktu do popředí dostaly socialistické strany v čele s národními socialisty a zejména sociálními demokraty. Již v předvolební kampani k obecním volbám z úst některých sociálních demokratů zazněl požadavek na vytvoření socialistické republiky, který jasně ukazoval na sílící ohlas ruského bolševického režimu. Po konfrontační kampani získali sociální demokraté většinu křesel v městském zastupitelstvu a ovládli městskou radu a klíčové odbory odpovídající programovému prohlášení strany. Tříštění sociálně demokratické strany se projevilo na počátku roku 1920, kdy se na stranických schůzích do popředí dostali příznivci levice. I když v parlamentních volbách i ve východních Čechách vystupovala sociální demokracie jako jednotná strana, s příchodem podzimu téhož roku již lze s jistotou mluvit o existenci sociálně demokratické levice. První doloženou veřejnou akcí byla schůze konaná 8. října v Dělnickém domě v centru města. Síla marxistické levice poté akcelerovala po celý následující rok. Již v lednu 1920 se ukázalo, že oficiální vedení strany nemá sílu zabránit konání regionálního sjezdu levice, který proběhl v hotelu Veselka. Po celý rok pak akce na podporu levice v sociální demokracii pokračovaly a patrně nejmarkantnějším důkazem rostoucí síly levice byl listopadový všeodborový sjezd celého kraje, který se konal zcela pod taktovkou levicových radikálů. Ti na podporu svých myšlenek zahájili vydávání tiskoviny *Rudý východ*, přičemž i v Pardubicích, podobě jako v Praze, provázely vznik krajně levicového listu konflikty s vedením sociální demokracie. I zde několik desítek radikálů obsadilo redakci *Východočeského obzoru* a prohlásilo ji za majetek levice, a tudíž místo pro vydávání zmíněného *Rudého východu*. Opět v návaznosti na události v pražském ústředí a na jeho

direktivách proběhl také v Pardubicích v prosinci 1920 pokus o generální stávkou. Několikadenní nepokoje, v jejichž centru stál Dělnický dům, skončily trestními řízeními, ve kterých se objevily ústřední postavy místního komunistického hnutí – Melichar, Richter, Sýkora, Novotný a další. Přesto výkonný výbor marxistické levice v Pardubicích pokračoval v činnosti a již v lednu otevřeně vyvolal diskuzi mezi členskou základnou, která měla směřovat k přijetí podmínek vstupu do Kominterny, což v tu chvíli znamenalo rozchod s mateřskou stranou a založení vlastní politické organizace. Na ustavujícím sjezdu komunistické strany pak Pardubice a přilehlé obce, které v současnosti tvoří části Pardubic, zastupovalo téměř dvacet delegátů. Následující měsíce pak místní komunisté strávili budováním stranických struktur, ať již místních nebo regionálních. Lze konstatovat, že se v tomto případě opět přesně řídili pokyny z ústředí. Pardubice se podle regionálního členění KSČ staly základem IV. kraje, a proto také místní předáci získali nejvýznamnější pozice v okresních i krajských strukturách. Vedle vytváření organizační struktury se aktivita komunistů naplnula směrem k budování širší členské základny, k čemuž sloužila množství se veřejná vystoupení, schůze či sportovní aktivity kopírující aktivitu Sokola či jiných tělocvičných organizací. Stranou nezůstala ani komunistická mládež, která byla v prvním roce existence KSČ velmi aktivní. Po úředním rozpuštění komunistické mládežnické organizace se pak mladí komunisté přesunuli do závěťří F.D.T.J., kde pokračovali v činnosti. V Pardubicích pak v první polovině dvacátých let působili také Skauti práce.

Pozornost komunistů se také soustředila na dělníky v průmyslových továrnách i menších provozech v Pardubicích a samozřejmě stranou nezůstala ani bývalá vojenská nemocnice, přeměněná na oblast nouzového bydlení. Zároveň touto tzv. Karanténou v období krátce po skončení války prošla celá řada osob se zkušenostmi z Ruska. A mnozí z nich se počítali mezi příznivce bolševického režimu. Část z nich prošla i agitačními kurzy a po vzniku KSČ se pro místní komunisty stali vítanou posilou pro agitační činnost mezi obyvateli Pardubic.

Pro zbytek první poloviny dvacátých let bylo pro komunisty v Pardubicích typické úsilí na rozšíření svého vlivu především mezi manuálně pracujícími, a to zejména cestou podpory stávkového hnutí. Místní komunisté se také snažili na svou stranu získat co největší část pracujících v zemědělství, což byla do této doby doména zejména

agrární strany. Poslušně tak plnili direktivy o snaze vybudování tzv. jednotné fronty cestou získání odborových a dalších přidružených organizací konkurenčních stran.

V prvních letech své existence se komunisté vymezovali jako protisystémová strana, což se projevilo například odporem při schvalování zákona na ochranu republiky přijatém po atentátu na ministra financí Rašína. I pardubičtí komunisté se postavili k nové právní normě odmítavě a i zde zazněla kritika vládní koalice a Československé republiky jako celku. Pardubičtí komunisté ústy svých představitelů odsoudili vládu občanských stran, která podle jejich rétoriky neplní sociální funkci státu, což je podle nich důvodem růstu sociálního napětí. V prvních volbách, kterých se pardubičtí komunisté v roce 1923 zúčastnili jako samostatná strana, potvrdili své pevné místo na místní politické scéně a získali sedm křesel v městském zastupitelstvu. Avšak zklamáním se stal nižší volební zisk ve srovnání s konkurenčními levicovými stranami. Pardubičtí komunisté se z výsledku voleb poučili a zahájili výrazně konfrontační politiku, která se projevila již od prvních veřejných vystoupení v roce 1924. Zejména oslavy 1. máje a další veřejná vystoupení se nesla v duchu útočné rétoriky proti ostatním stranám a především proti systému. Komunisté veřejně deklarovali podporu násilného převratu, ke kterému je nutné přeměnit KSČ v bojovnou a odhodlanou stranu. Současně však více než paradoxně zaznívala kritika militarismu jako takového, ve kterém nejen místní komunisté spatřovali pokračující imperiální souboj evropských velmocí.

Od roku 1925 lze v pardubické organizaci sledovat nastoupený trend bolševizace. Na schůzích i na jednání místních a krajských orgánů opakovaně zazněly výzvy ke zvýšení akceschopnosti hnutí a jeho radikalizaci. Vše mělo být doprovázeno definitivním odstraněním zbytků sociálně demokratického myšlení. V praxi to znamenalo zvýšení počtu veřejných vystoupení, snahu o vyvolání zdání masovosti hnutí, ale také začátek výrazných personálních změn v pardubické komunistické organizaci. Postupně došlo k odstavení z vedoucích funkcí a v několika případech i k vyloučení osobností, které na počátku dvacátých let stály u zrodu komunistického hnutí. I když se v parlamentních volbách roku 1925 stala komunistická strana druhou nejsilnější, v Pardubicích z vlastních řad zaznívala kritika nad nedokončeným ovládnutím minimálně levé části politického spektra a nerealizování projektu jednotné fronty.

Na počátku následujícího roku do Pardubic dorazila kritická slova, která místnímu vedení vytkla nedostatečně aktivní činnost při výstavbě struktury závodních buněk, což mělo do budoucna přispět k lepší provázanosti vedení místních organizací s dělnickým prostředím. Zmíněná kritika zazněla na krajské konferenci a měla podobu stranické direktivy s úkoly na následující období. Vedle již zmíněného provázání místních komunistických struktur s dělnickým prostředím průmyslových Pardubic se dalším úkolem stalo rozšíření vlivu do agrárního zázemí Pardubic, kde stále jasně dominovali příznivci agrární a lidové strany.

Do konce dvacátých let pak lze v místním komunistickém hnutí zaznamenat nárůst veřejných vystoupení, ve kterých začalo být akcentováno válečné nebezpečí. Do programu příspěvků zaznívajících na schůzích se častěji dostávaly zahraniční události, které rezonovaly nejen evropským veřejným míněním. Vše probíhalo pod kontrolou pražského ústředí, které místní stranické orgány indoktrinovalo myšlenkou na nutnost úplné bolševizace. Toto úsilí pak přineslo očekávané personální spory a další odchody z vedení místní organizace. Pardubičtí komunisté se například rozloučili s Karlem Richterem, který byl dokonce i svými politickými oponenty a také správními orgány hodnocen sice jako zapálený komunista, ale také jako člověk, který byl ochoten uzavírat kompromisy a rozhodně vystupoval proti násilným způsobům prosazování politických cílů. Právě na tomto příkladu se ukázalo, jakou cestou se pardubická komunistická organizace vydala na sklonku dvacátých let. Do popředí se dostali radikálové naprosto oddaní pražskému ústředí a především myšlence přeměny KSČ na úzkoprofilovou stranu bolševického typu, což se projevilo i v Pardubicích na úbytku členské základny a poklesu volebních preferencí v obecních i zemských volbách v letech 1927 a 1928.

Definitivní přeměnu pardubické komunistické organizace v poslušnou součást zbolševizované KSČ lze datovat do období několika měsíců pro V. sjezdu KSČ. Během tohoto období odešel zbytek členů, kteří zastávali pragmatičtější přístup. Naopak ve vedení se definitivně usadili příznivci bolševické linie vytyčené Klementem Gottwaldem. Agresivní styl politiky se záhy projevil během semtínské stávkou, která pardubické veřejné mínění zaměstnávala od dubna do srpna roku 1929. Komunisté se pasovali do role bojovníků za práva semtínských dělníků, od počátku jasně vystupovali proti možnosti dohody mezi zaměstnavatelem a stávkovým výborem a konečnou kompromisní dohodu označili za zradu odborových předáků, kteří se

hlásili k sociálním demokratům a národním socialistům, na bezbranných dělnících. Další ukázkou bojovné rétoriky se stala předvolební kampaň k parlamentním volbám vyhlášeným na říjen 1929. Komunisté jasně deklarovali, že jejich hlavním politickým cílem je zlepšení sociálního postavení pracujících vrstev společnosti, které však neproběhne parlamentní cestou. Komunisté naopak otevřeně volali po zničení aktuálního zřízení Československého státu. Otevřeně prohlašovali, že vládnoucí koalice zavedla v ČSR diktaturu buržoazie a dokonce přirovnávali ČSR k fašistickému státu. Komunisté se tak vrátili k osvědčené rétorice upozorňující na domnělé válečné štvání občanských stran, kterému je nutné zabránit revoluční cestou. Volební výsledky však znamenaly ztrátu hlasů v řádu procent, což bylo posuzováno jako velký neúspěch, který byl v Pardubicích provázený opět personálními změnami. Místním komunistům „dorostly“ nové osobnosti, které prošly větší indoktrinací.

Propuknutí hospodářské krize, která se nevyhnula ani Pardubicím, posloužilo komunistům jako důkaz nefunkčnosti kapitalismu. V následujících měsících se proto aktivně zapojovali do stále častěji vyhlašovaných akcí na podporu nezaměstnaných či proti vládní koalici nebo osobě prezidenta Masaryka, ve kterém komunisté spatřovali nikoli zakladatele samostatného státu, ale spíše jej označovali za válečného štváče. Od počátku třicátých let pak lze zaznamenat nejen kvantitativní nárůst veřejných akcí centrálně připravených ústředím strany, ke kterým se pak místní komunisté připojovali, či nezávisle uspořádaných místními komunisty, ale také stupňování jejich agresivity. Komunisté se již nezdráhali otevřených konfliktů s policejními složkami a v několika případech dokázali vyvolat pouliční násilí, které bylo v jednom případě doprovázené střelbou. Změna podoby politického boje vyvolala očekávanou reakci také u správních a bezpečnostních orgánů. Komunistické akce se ocitly pod větším dohledem a také zásahy četníků a někdy také armádních složek přicházely dříve a byly razantnější. Konfrontační styl se pak naplno projevil v předvolební kampani k obecním volbám na přelomu let 1931 a 1932.

Během hospodářské krize se komunisté v Pardubicích stále častěji dostávali také do konfliktu s dalším extrémním politickým proudem v podobě českých fašistů, kteří na Pardubicku měli jednu z nejsilnějších pozic v rámci celého Československa. Konfrontační tón komunistického vystupování tak záhy narazil na stejnou taktiku ze

strany Národní obce fašistické. Policejní orgány řešily celou řadu incidentů od fyzických inzultací na schůzích fašistů i komunistů až po nepovolená shromáždění a střety v pardubických ulicích. Volební výsledky však pro komunisty příznivé nebyly. Opět se snížil počet obdržovaných hlasů a tím klesl počet mandátů v městském zastupitelstvu.

Od roku 1932 lze v pardubické komunistické organizaci sledovat změnu taktiky. Komunisté se stále prezentovali jako politická síla, která hájí zájmy především nezaměstnaných a sociálně slabších obyvatel města, avšak začali dávat najevo ochotu spolupráce s dalšími politickými subjekty. Zejména sociální demokraté a částečně také národní socialisté se ocitli v hledáčku možných politických partnerů. Avšak ke konkrétní spolupráci zatím nedošlo. Na podporu nezaměstnaných komunisté pořádali nejen tradiční schůze a další veřejná vystoupení, ale vyvolávali „hladová“ shromáždění zejména před pardubickou radnicí, odkud následně chodili v čele deputací požadujících navýšení sociální podpory či množství nouzových prací. Vše se dělo v souladu s taktikou využívajících nezaměstnané a sociálně slabé jako politického prostředku pro získávání politického kapitálu.

Místní organizace KSČ se také opět podle direktiv ústředí zasadila o šíření protimasarykovských letáků a tiskovin před prezidentskou volbou v roce 1934. V Pardubicích se na několika místech v poměrně vysokém počtu objevil známý leták *Ne Masaryk, ale Lenin!*, ve kterém byl Masaryk vykreslen jako válečný štváč a jeden z hlavních viníků hospodářské krize.

V roce 1935 však přišla razantní změna. V komunistické rétorice se přestalo objevovat spojování kritiky zahraničního militarismu s politickým systémem Československa. Naopak kvůli narůstajícímu vlivu nacistické strany v Německu a nezpochybnitelné demokratické povaze ČSR se pozornost komunistů přesunula k tématu obrany vlasti. Nacistický režim byl dáván do kontrastu s pro komunisty pokrokovým zřízením v Sovětském svazu. Po neúspěšných parlamentních volbách se proto pardubičtí komunisté vydali cestou podpory myšlenky na vytvoření protifašistické fronty. Konkrétním pokusem se například staly otevřené dopisy zaslané všem místním organizacím politických stran, které podle komunistů přicházely v úvahu pro možnou spolupráci. Se zhoršující se bezpečnostní situací Československa se aktivita místní KSČ stupňovala a komunisté se opakovaně vyjádřili, že jsou ochotni podpořit obranu národních zájmů a československého státu

v podobě, v jaké aktuálně existuje. Zároveň více akcentovali zahraniční události a také v Pardubicích zazněla podpora odchodu vojenských dobrovolníků do španělské občanské války. Komunisté se také aktivně zapojili do podpory levicových emigrantů, z nichž někteří se objevili přímo v Pardubicích. Prokazatelně zde působila odbočka organizace Solidarita, která zprostředkovala péči o několik rodin německých politických emigrantů.

V osudném roce 1938, ve kterém skončila existence první Československé republiky, lze v místní organizaci sledovat snahu o podporu státní politiky zaměřenou na obranu republiky. Proto i KSČ v Pardubicích velmi kladně hodnotila květnovou částečnou mobilizaci a ukázkou síly československé armády včetně hladkého nástupu povoláných záložníků ke svým útvarům. V tomto ovzduší proběhly obecní volby, které se pro KSČ staly po dlouhé době úspěšnými. Zisk pěti mandátů lze označit za pozitivní výsledek. Čas svobodné republiky se však pomalu nachyloval, a proto jedno z posledních vystoupení pardubických komunistů proběhlo během bouřlivého září 1938, kdy na shromáždění u hotelu Grand vystoupili vedle zástupců ostatních stran také komunisté a i oni požadovali aktivní obranu ČSR a neustupování požadavkům nacistického Německa. Jednalo se však o jejich poslední veřejné vystoupení, protože již v následujícím měsíci přišel zákaz činnosti a následně rozpuštění KSČ. Členové sledované politické strany tak přešli do řízené ilegality, což však již není předmětem výzkumu předložené práce.

Vedle sledování samotného vývoje komunistické organizace v Pardubicích byla na počátku práce položena další otázka: ***Jak pardubičtí komunisté reagovali na direktivy ústředních orgánů a jakým způsobem se na jejich činnosti projevovaly výrazné programové změny KSČ?*** Komunistická organizace byla jednou z nejvíce unifikovaných politických stran v meziválečném Československu. Veškerá činnost nejen v pardubické organizaci, ale také ve všech nadřazených strukturách, probíhala pod bedlivým dohledem ústředních orgánů. Systém rozhodování v rámci vnitrostranické politiky probíhal zejména vertikálně. To znamená, že direktiva ústředí se předávala níže krajským, okresním a místním či závodním organizacím a buňkám, které tyto příkazy následně plnily. Ústřední výbor a další centrální stranické struktury od regionů neočekávaly vyjádření názoru na poslané pokyny, ale v drtivé většině případů se naopak očekávala zpráva o splnění příkazů maximálně doplněná o podrobnosti o úspěchu či neúspěchu. Opozice zdola

byla pro rozhodování v rámci komunistické strany nežádoucí. V tom se jasně ukázala nedemokratičnost KSČ, byť se od druhé poloviny dvacátých let ve straně mluvilo o tzv. demokratickém centralismu. Co však na první pohled vypadalo jako možnost vyjádřit svůj nesouhlas s centrální linií či možnost kritizovat nadřazené struktury, znamenalo ve skutečnosti pouhou povinnost řídit se příkazy shora. Je nasnadě, že KSČ ani jinak fungovat nemohla, protože zcela totožně fungoval i její vztah k vedení již zmíněné Komunistické internacionály. V případě projevení opozičního názoru či hlasitější kritiky pak následovaly stranické postihy či přímo vyloučení ze strany. Výše popsany mechanismus fungování a rozhodování lze v Pardubicích doložit prakticky od počátku existence komunistického hnutí. Již při pokusu o prosincovou generální stávku se místní radikálové, kteří ještě vystupovali pod hlavičkou sociální demokracie, jasně řídili pokyny marxistické levice v Praze. Proto také pardubické prosincové události výrazně kopírovaly ty pražské a měly i shodný výsledek. Také události po založení komunistické strany kopírovaly vývoj v centru. A nejinak tomu bylo i v dalším období. Pravidelně lze proto sledovat pořádání okresních a následně krajských konferencí, které se většinou konaly před celorepublikovým sjezdem a následně po jeho skončení. Jednalo se o způsob, jakým se nejrychleji a především nejpřesněji dostávaly informace a pokyny z ústředí k jednotlivým místním organizacím. Lze proto konstatovat, že pardubičtí komunisté projevovali velkou míru poslušnosti ve vztahu k centrálním orgánům. Stranické struktury se o to zasloužily především propracovaným systémem kontroly, kdy místní organizace měly za povinnost podávat pravidelné a velmi podrobné zprávy o činnosti, které následně procházely důkladným hodnocením. V případě nespokojenosti pak přicházela veřejná kritika. Samozřejmě i ve sledovaném regionu se několikrát objevily nespokojené hlasy, které kritizovaly stranickou linii. V druhé polovině dvacátých let, přesněji v roce 1927, se jednalo o skupinu odpůrců bolševizace a radikalizace strany, která tak znemožňovala možnost spolupráce s dalšími politickými subjekty. V čele této frakce v Pardubicích stál Karel Richter, u kterého protesty dospěly až k opuštění řad KSČ. Je signifikantní, že Richter zanevřel na aktuální politiku KSČ, avšak komunistickým myšlenkám zůstal věrný a pokusil se vytvořit opoziční platformu, která měla sdružovat nespokojené členy KSČ. V personální rovině se odstraňování nepohodlných členů nesouhlasících s linií bolševizace strany týkalo ještě například

radního Františka Makovce, který se velké kritiky také dočkal ještě před koncem dvacátých let.

Pokud se pozornost zaměří na způsob, jakým pardubičtí komunisté reagovali na programové změny, je možné sledovat osvědčenou taktiku zvýšení počtu veřejných vystoupení, schůzí, průvodů či mítinků, na kterých byly někdy značné diference v programu vysvětlovány jako nezbytné. Takticky se na pomoc regionům vydávaly osvědčené stranické kádry většinou z řad poslanců nebo senátorů KSČ, kteří měli vztah k tomu danému regionu. Jejich vystoupení pak bylo vnímáno s větší pozorností a působilo jako vyjádření důvěry ústředí místním představitelům, kteří přicházeli k řečnickým pultům v druhém sledu. Je nasnadě, že vysvětlení důvodů programových změn se v regionech nelišilo od centrální linie a vše se dělo také souhlasem Kominterny. Vždyť většina někdy zcela zásadních změn v názorech byla zapříčiněna příkazem z moskevského ústředí a odrážela změny v sovětské politice či turbulentní změny v politické situaci v Evropě a postavení Sovětského svazu a Kominterny v mezinárodních vztazích.

K dalšímu zamyšlení směřuje i třetí položená otázka: ***Lze najít specifika místního komunistického hnutí?*** Jedná se pravděpodobně o nejsložitější otázku, protože se jen obtížně dají nalézt jasná kritéria pro tradiční region, se kterým by se Pardubice porovnávaly. Pokusím se tedy nejprve odpovědět pomocí měřitelných faktů. Ve světle volebních výsledků kopírovaly výsledky celostátní. Pokud bychom se zaměřili pouze na samotné město Pardubice, KSČ zde dosahovala téměř vždy mírně lepších volebních zisků, než byl celostátní průměr, avšak rozdíly nebyly nijak dramatické. Naopak agrární zázemí Pardubic zaznamenávalo spíše podprůměrné výsledky ve srovnání s celkovým ziskem KSČ v jednotlivých volbách. Avšak ani zde se vesnické prostředí bezprostředního okolí Pardubic výrazněji neodlišovalo od podobných regionů v jiných částech českých zemí.

Pokud bychom se přece jen pokusili najít odlišnosti například od oblastí, kde KSČ držela silnější pozice, dovolí si autor vyjádřit názor, že v Pardubicích komunisté sice po celou dobu existence strany prováděli aktivní politiku, o čemž svědčí desítky akcí nejrůznějšího druhu, avšak pouze výjimečně docházelo k násilným střetům a i v těchto případech se jednalo o konflikty na bázi urážek či drobných fyzických inzultací, nikoli násilí, při kterém by byly ohroženy či dokonce zmařeny životy účastníků či zasahujících četníků a vojáků. Proto lze vyjádřit názor, že právě toto bylo

pardubickým specifíkem, které bylo zapříčiněno personálním složením vedení pardubické komunistické organizace, které většinou dokázalo svou politickou činnost udržet v mezích zákona. Díky tomu také přístup představitelů města i okresní správy lze označit za umírněný a v některých okamžicích i konstruktivní, pokud se například jednalo o snahu řešit problémy nezaměstnanosti v době hospodářské krize. Dalším specifíkem pardubického regionu a v konečném důsledku i komunistického hnutí byla národnostní jednodušnost Pardubic a bezprostředního okolí. Tím, že se zde v meziválečném období nenacházela výraznější národnostní menšina, neměli komunisté soupeře v konkrétní nacionalistické straně reprezentující určitou menšinu. Hlavním soupeřem mezi nedemokratickými stranami se tak v Pardubicích stali pouze čeští fašisté sdružení v Národní obci fašistické, která však po relativním úspěchu v obecních volbách v roce 1932 rychle ztratila na síle a významu.

Autor si je vědom, že rozsáhlejší odpověď na tuto otázku si vyžádá další výzkum, protože se přímo nabízí případové studie, ve které by nebylo tématem srovnání pardubického komunistického hnutí s centrem, ale porovnání dvou odlišných regionů z hlediska polohy v rámci Československa, sociálního či národnostního složení.

Následující ze stěžejních otázek zněla: ***Jaké bylo a jak se měnilo personální obsazení ve vedení místní organizace a odpovídaly personální obměny programovým změnám KSČ v průběhu meziválečného období?*** Jak již bylo mnohokrát na předchozích stranách zmíněno, doznalo personální složení vedení pardubické komunistické organizace značných změn především v době otočení stranického kormidla směrem k bolševické linii. Řada „původních“ komunistů s tímto přístupem nesouhlasila, a proto opustili pozice ve vedení místní organizace či ze strany odešli. Proto jako odpověď na poslední otázku mohou posloužit medailony hlavních představitelů pardubické organizace, ze kterých lze vyčíst, kdo stál v čele organizace při jejím zrodu a kdo naopak reprezentoval novou generaci členů, kteří se do vedení místní organizace dostali na přelomu dvacátých a třicátých let. Personální výměny korespondující se změnami stranické linie lze také pozorovat na obsazení redakce *Rudého východu*, ve které se především po V. sjezdu vyměnila značná část redaktorů a tím také rétorika listu. Typickým příkladem je osobnost Josefa Žalského, který do Pardubic přišel jako typický představitel indoktrinovaného redaktora ovládající útočný styl vyjadřování bolševického stříhu.

Poslední otázku lze chápat jako doplňující zamyšlení: ***Lze nalézt paralely mezi pardubickým komunistickým a fašistickým hnutím?*** České fašistické hnutí nebylo na rozdíl od komunistického rozšířené po celém území meziválečného Československa. Pouze o několika regionech pak lze mluvit jako o územích, kde měla Národní obec fašistická (hlavní uskupení zmíněného politického proudu) silnější pozici. Jedním z regionů byly Pardubice. Právě z tohoto důvodu je podnětné krátce porovnat činnost obou hnutí.¹¹⁰¹ Komunisté i čeští fašisté sami sebe prezentovali jako protisystémovou politickou entitu, protože ve svých programech kritizovali a následně i odmítali demokratický systém Československé republiky. Komunisté doufali v nastolení diktatury proletariátu, pro české fašisty se stal deklarováným cílem korporativní stát řízený autoritářským režimem. Obě hnutí také používala podobné mechanismy, jak působit na své příznivce. Fašistům i komunistům byl vlastní populismus a demagogie, neostýchali se naplno využít nedemokratickou propagandu či dokonce veřejně schvalovali použití násilných metod politického boje, pokud měly posloužit k dosažení programových cílů. I přes výše uvedené shodné znaky však obě politická hnutí stála proti sobě, což přesně odpovídá jejich pozici na opačných pólech stranického spektra. Je poněkud paradoxní, že komunisté i fašisté primárně cílili na podobné sociální skupiny, které se však pokoušeli oslovit zcela odlišným programem. Fašisté dávali vedle kritiky československého politického systému přednost podpoře myšlenky národovectví, naopak pro komunisty se stěžejním programovým bodem stal vedle zmíněné kritiky systému a snaze o diktaturu proletariátu důsledný internacionalismus. Zásadní rozdíl pro srovnání mezi pardubickými fašisty a komunisty pak lze pravděpodobně nalézt ve vedení regionální organizace. Zatímco hlavní představitelé místní NOF lze považovat za společenské autority, vždyť mezi nimi najdeme okresního soudce či několik lékařů, vedení komunistické organizace bylo většinou tvořeno silně indoktrinovanými osobami, které pocházely zejména (nikoli však jedině) ze sociálně slabšího dělnického prostředí.

Výše uvedené odpovědi na základní otázky vypovídají, podle mínění autora, o tom, že se v předložené práci podařilo z větší části splnit hlavní cíl, kterým bylo zaplnění pomyslného bílého místa v polistopadové historiografii Pardubic a opravení

¹¹⁰¹ Na tomto místě se nabízí možnost širší srovnávací studie. Autor se srovnání pardubických komunistů a českých fašistů v krátkém časovém období již věnoval v následující studii: Michal BENDA, *Komunisté nebo fašisté? Činnost Komunistické strany Československa a Národní obce fašistické před pardubickými obecními volbami v roce 1932*, in: *Východočeský sborník historický* 31, Pardubice 2017, s. 133-158.

zkreslených faktů, které se v regionální historiografii věnující se tomuto tématu objevily. V období po roce 1989 se pozornost regionální historiografie vcelku logicky ubírala směrem k jiným tématům a k výzkumu komunistického hnutí nastala díky většímu časovému odstupu a možnosti zhodnotit činnost komunistické organizace bez ideologického balastu vhodná doba až nyní. Na rozdíl od titulů poplatných době svého vzniku je v předložené práci kladen důraz na důslednou historickou kritiku opřenou zejména o archivní prameny a dobový tisk. Z tohoto důvodu byl také do předložené práce zařazen oddíl s medailony hlavních představitelů místního komunistického hnutí.

Předložená práce také přináší nový pohled na dostupnou literaturu a historické prameny. V příslušných oddílech práce byla dostupná literatura věnující se zkoumanému tématu zhodnocena i vzhledem k době svého vzniku. V zájmu objektivnosti totiž nelze všechny tituly vzniklé před rokem 1989 odsoudit jako nepoužitelné jen kvůli skutečnosti, že pochází z doby komunistické diktatury. Avšak u těchto informačních zdrojů je neustále nutné provádět důslednou historickou kritiku, díky níž se i z těchto titulů může stát hodnotný informační zdroj. Podobně bylo přistupováno i k pramenné základně. Především dobový tisk (a zejména titul *Rudý východ*) je jako informační zdroj velmi cenný, avšak i zde je nutné mít na paměti dobové okolnosti a politické strany, které příslušné tituly vydávaly. Nově byly také využity některé archivní fondy či dobové tiskoviny, které předchozí historiografie nepoužila. Jedná se například o tiskoviny *Jednota* či *Karanténa*; z archivních fondů lze zmínit dosud nepublikované letáky uložené ve fondech Národních archivů v Praze či použití pamětí Bedřicha Grandeho na založení KSČ v Pardubicích. Prvně byly využity i archiválie mapující osobnost Aloise Hartmana. Díky tomu je výsledkem realistické zhodnocení vzniku, vývoje a činnosti místní komunistické organizace bez zbytečné idealizace či naopak dehonestace. Stranou tak nezůstaly kladné ani záporné stránky a důsledky působení místních komunistů. Na rozdíl od předlistopadové historiografie bylo možné věnovat pozornost také vnitrostranickým sporům a konfliktům, kterou jsou typické pro každou politickou stranu.

Na úplný závěr je nutné konstatovat, že výzkum předloženého tématu není zdaleka u konce. Již bylo naznačeno, že je možné vydat se směrem případové studie a porovnat dva regiony. V rámci Pardubic se poté nabízí pokračování zkoumání fenoménu komunistického hnutí v dalším období, především v době druhé

Československé republiky a během nacistické okupace. Autor se proto tématu nedemokratických politických stran v Pardubicích s důrazem na komunistické hnutí hodlá věnovat i v budoucnu.

8. Prameny a literatura

8.1 Prameny nepublikované

Národní archiv Praha, fond KSČ – ústřední orgány – Ústřední výbor 1921-1938, karton 91.

Národní archiv Praha, fond Krajské a okresní výbory KSČ, základní organizace KSČ 1921-1938, karton 15.

Národní archiv Praha, fond Tisková sbírka ilegálních časopisů KSČ 1925-1938, karton 13.

Národní archiv Praha, fond Sbírka – Letáky KSČ – Letáky krajských výborů KSČ 1921-1938, karton 2.

Státní okresní archiv Pardubice, fond Sbírka rukopisů, Bedřich Grande – Paměti strany v letech 1918 – 1945, i.č. 60.

Státní okresní archiv Pardubice, fond Sbírka rukopisů, Rudolf Veselý – Stručná historie sociálně demokratického hnutí na Pardubicku, i.č. 36.

Státní okresní archiv Pardubice, Pamětní kniha města Pardubic, díl II. 1895-1933.

Státní okresní archiv Pardubice, fond Okresní úřad Pardubice, Presidiální spisy, kartony: 9 – 29; 31 – 33; 35 – 37; 39 – 42; 44 – 46.

Státní okresní archiv Pardubice, fond Okresní úřad Pardubice, kartony: 403; 631.

Státní okresní archiv Pardubice, fond Městský úřad Pardubice, kartony: 124 – 126; 214; 215.

Státní okresní archiv Pardubice, fond KSČ – Okresní výbor Pardubice, ukl. č. 185, 281.

8.2 Prameny publikované

Gracchus BABEUF, *Projevy, články a listy*, Praha 1954.

Francis BACON, *Nová Atlantis*, Praha 1952.

Vasil BILÁK, *Paměti Vasila Biřaka (díl I.)*, Praha 1991.

Vasil BILÁK, *Paměti Vasila Biřaka (díl II.)*, Praha 1991.

Louis BLANC, *L'Organisation du travail (Organizace práce)*, Francie 1839.

Louis BLANC, *Lettres sur L'Angleterre (1865) (Letters on England)*, Francie 1865.

Eugen von BÖHM-BAWERK, *Základy teorie hospodářské hodnoty statků*, Praha 1991.

Louis Auguste BLANQUI, *Textes choisis*. Paříž 1971.

Tommaso CAMPANELLA, *Sluneční stát*, Praha 1979.

Denis DIDEROT, *Vybrané spisy*, Praha 1953.

Charles FOURIER, *Velká metamorfóza*, Praha 1983.

Gustav HABRMAN – V. MASÁK (ed.), *Gustav Habrman, myšlenky a názory*, Plzeň 1934.

Gustav HABRMAN, *Mé vzpomínky z války – črty a obrázky o událostech a zápasech za svobodu a samostatnost*, Praha 1928.

Gustav HABRMAN, *Z mého života – vzpomínky (z let 1876-1877, 1884-1896)*, Praha 1924.

Jaroslav HAŠEK, *Velitelem města Bugulmy*, Praha 2011.

Ernest HEMINGWAY, *Komu zvoní hrana*, Praha 2016.

Josef HUDEC, *Jest bolševism ideou ruskou?* Praha 1920.

KOL., *Za revoluční stranu: Dokumenty ke vzniku KSČ: 1919 – 1921*, Praha 1971.

KOL., *Založení Komunistické strany Československa: sborník dokumentů ke vzniku a založení KSČ, 1917 – 1924*, Praha 1954.

Josef KUPKA – J. KUGLER, *Jak se žije v sovětském Rusku – hlasy Čechů, kteří se v září 1920 vrátili ze sovětského Ruska a přežili celou dobu bolševické vlády*, Praha 1921.

Vladimír Iljič LENIN, *Stát a revoluce*, Praha 1949.

Jean-Paul MARAT, *Vybrané stati*, Praha 1952.

Karl MARX, *Kapitál – Kritika politické ekonomie, díl I.*, Praha 1953.

Karl MARX – Bedřich ENGELS, *Kapitál – Kritika politické ekonomie, díl II.*, Praha 1954.

Karl MARX – Bedřich ENGELS, *Kapitál – Kritika politické ekonomie, díl III.*, Praha 1955-1956.

Karl MARX – Bedřich ENGELS, *Manifest komunistické strany*, Londýn 1848. (Využity překlady A. Radimského z roku 1989 a L. Štolla z roku 1974.)

Karl MARX, *Námezdní práce a kapitál*, Praha 1895.

Louis-Sébastien MERCIER, *L'An 2440, rêve s'il en fut jamais (Rok 2440, sen všech snů)*, Francie 1770.

Thomas MORE, *Utopie*, Praha 1978.

Thomas MORE, *Dopisy z vězení*, Olomouc 2006.

Etienne-Gabriel MORELLY, *Zákoník přírody*, Praha 1958.

Thomas MÜNTZER, *Prager Manifest*, Lipsko 1975.

Thomas MÜNTZER, *Politische Schriften*, Halle 1950.

Thomas MÜNTZER, *Die Fürstenpredigt und andere politische Schriften*, Lipsko 1958.

George ORWELL, *Hold Katalánsku*. Praha 2015.

PLATÓN, *Ústava*, Praha 2017.

Pierre-Joseph PROUDHON, *Co je to vlastnictví aneb Hledání principů práva a vlády*, Praha 2022.

Pierre-Joseph PROUDHON, *Dopis panu Blanquimu o vlastnictví*, Paříž 1841.

Jean-Jacques ROUSSEAU, *O společenské smlouvě neboli O zásadách státního práva*, Praha 2002.

Jean-Jacques ROUSSEAU, *O původu nerovnosti mezi lidmi*, Praha 1949.

Claude-Henri de Rouvroy SAINT-SIMON, *Výbor z díla*, Praha 1949.

A. SOBĚSLAVSKÝ, *Sovětské Rusko – příspěvek ku charakteristice vojenského, kulturního, hospodářského a sociálního stavu současného Ruska*, Praha 1921.

Wilhelm WEITLING, *Lidstvo jaké by mělo být – výbor z díla*, Praha 1987.

8.3 Literatura

Petr ANEV – Matěj BÍLÝ (eds.), *Biografický slovník vedoucích funkcionářů KSČ (1921–1989)*, I. díl A–K; II. díl L–Z, Praha 2018.

Petr ANEV, *Komunistická opozice 1929-1932. Bílé místo v dějinách KSČ*, in: Paměť a dějiny XIII, 2019, č. 4, s. 60-72.

Čestmír AMORT, *Jiří Dimitrov a boj o jednotnou frontu v Československu v letech 1929-1933*, in: Československý časopis historický, 80, 1982, č. 1, s. 35-57.

Christopher ANDREW, *KGB – důvěrná zpráva o zahraničních operacích od Lenina do Gorbačova*, Praha 1994.

Anne APPLEBAUM, *Rudý hladomor – Stalinova válka na Ukrajině*, Praha 2018.

Anne APPLEBAUM, *Gulag – dějiny*, Praha – Plzeň 2004.

Lubomír BAKEŠ, *Mezinárodní komunistické dělnické a národně osvobozenecké hnutí do roku 1917*, Praha 1975.

- Ilona BAŽANTOVÁ (ed.), *Alois Rašín: český politik, právník a národohospodář (sborník textů, výňatky z díla Aloise Rašína)*, Praha 2003.
- Petr BEDNAŘÍK – Jan JIRÁK – Barbara KÖPPLOVÁ, *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*, Praha 2011.
- Josef BELDA (et al.), *Dějinná cesta české sociální demokracie 1878-1989*, Praha 1996.
- Pavel BĚLÍČEK, *Dějiny marxistické estetiky – historický vývoj marxistického estetického myšlení*, Praha 2005.
- Pavel BĚLÍČEK, *Dějiny české literatury v statistických grafech a tabulkách*, Praha 2009.
- Pavel BĚLINA – Dagmar MORAVCOVÁ, *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1914 – 1941*, Praha 1998.
- Pavel BĚLINA – Jan Pavel KUČERA – Jiří KAŠE – Michael BOROVIČKA, *Velké dějiny Zemí koruny české, sv. XII.b*, Praha 2012.
- Antony BEEVOR, *Španělská občanská válka*, Praha 2004.
- Michal BENDA, *Atentát na Aloise Rašína v pardubickém tisku*, in: Zprávy Klubu přátel Pardubicka, 53, 2018, č. 1-2, s. 65-70.
- Michal BENDA, *České fašistické hnutí v období první Československé republiky s důrazem na vývoj v pardubickém regionu*, Rigorózní práce na Ústavu českých dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2014.
- Michal BENDA, *Komunisté nebo fašisté? Činnost Komunistické strany Československa a Národní obce fašistické před pardubickými obecními volbami v roce 1932*, in: Východočeský sborník historický 31, Pardubice 2017, s. 133-158.
- Juraj BENKO, *Od sociálního radikalizmu k radikálnemu socializmu 1918 – 1920*, in: Forum Historiae, 9, 2015, č. 2, s. 1-19.
- Aleksandr Vasiljevič BEREZKIN (et al.), *Dějiny zahraniční politiky SSSR I. 1917-1945*, Praha 1981.
- Serge BERSTEIN, *Léon Blum*, Paris 2006.
- André BILLY, *Život Diderotův*, Praha 1988.
- Nikolaj Alexandrovič BERĐAJEV, *Prameny a smysl ruského komunismu*, Praha 2012.

Petr BOROVEC, *Akciová společnost rafinérie minerálních olejů v Pardubicích ("Fantovka") a její firemní značky*, in: Zprávy klubu přátel Pardubicka, 33, 1998, č. 5-6, s. 165-167.

Petr BOROVEC, *Firma Prokop a synové a její firemní značka*, in: Zprávy klubu přátel Pardubicka, 33, 1998, č. 7-8, s. 209-211.

Petr BOROVEC, *Historie a současnost podnikání na Pardubicku*, Žehušice 2007.

Petr BOROVEC, *Wertheimerova továrna a její firemní značka*, in: Zprávy Klubu přátel Pardubicka, 31, 1996, č. 5-6, s. 137-140.

Jaroslav BOUČEK, *27. 6. 1950 – Poprava Závaše Kalandry – Česká kulturní avantgarda a KSČ*, Praha 2006.

Robert W. D. BOYCE, *The great interwar crisis and the collapse of globalization*, Basingstoke 2009.

Detlef BRANDES, *Sudetští Němci v krizovém roce 1938*, Praha 2012.

Toman BROD, *Pakty Stalina s Hitlerem – výběr dokumentů z let 1939-1940*, Praha 1990.

Dagmar BRONCOVÁ, *Kniha o městě Pardubice*, Praha 1999.

Tomáš BUBÍK, *Úvod do české filozofie náboženství*, Pardubice 2009.

Libor BUDINSKÝ, *Vraždy slavných*, Praha 2009.

Vladimír BYSTROV, *Průvodce říší zla*, Praha 2007.

Ladislav CABADA, *Komunismus, levicová kultura a česká politika 1890-1938*, Pelhřimov 2005.

Ladislav CABADA, *Český stranický systém 1890-1939*, Plzeň 2000.

Edward Hallett CARR, *A History of Soviet Russia. The Bolshevik Revolution 1917-1923*, London 1950-1953.

Francis L. CARSTEN, *Eduard Bernstein 1850–1932 – eine politische Biographie*, Mnichov 1993.

Jiří CETL, *Průvodce dějinami evropského myšlení*, Praha 1985.

Roman CÍLEK, *Krvavá předehra – Španělsko 1936–1939 – občanská válka a zahraniční intervence*, Praha 2004.

Stéphane COURTOIS (ed.), *Černá kniha komunismu – zločiny, teror, represe (2 díly)*, Praha 1999.

Brian CROZIER, *Vzestup a pád sovětské říše*, Praha 2004.

Antoni CZUBIŃSKI, *Rusko-polská válka v letech 1918-1921 – první sovětský útok na Evropu*, Brno 1996.

Jana ČECHUROVÁ, *Alois Rašín: dramatický život českého politika*, Praha 1997.

Jana ČECHUROVÁ – Dana STEHLÍKOVÁ – Miroslava VANDROVCOVÁ Miroslava, *Karel a Naděžda Kramářovi doma*, Praha 2008.

Bořivoj ČELOVSKÝ, *Strážce nové Evropy – prapodivná kariéra novináře Emanuela Vajtauera*, Šenov u Ostravy 2002.

Jan ČÍŽEK, *Komenský a Bacon – dvě raně novověké cesty k obnově vědění*, Červený Kostelec 2017.

Vojtěch ČURDA, *Ladislav Štoll – příběh komunistického ideologa a formování československé kultury ve 20. století*, Praha 2022.

Norman DAVIES, *Bílý orel, rudá hvězda – polsko-sovětská válka 1919-20 a "zázrak nad Vislou"*, Praha 2006.

Jindřich DEJMEK a kol. *Československo. Dějiny státu*, Praha 2018.

Jindřich DEJMEK (et al.), *Zrod nové Evropy – Versailles, St.-Germain, Trianon a dotváření poválečného mírového systému*, Praha 2011.

Jan DOLEŽAL, *Cesta k socialistické přítomnosti Pardubického okresu 1945-1971 (3.)*, Pardubice 1985.

František DOSOUDIL – Jindřich KLIMEŠ – Ludmila SNÁŠELOVÁ, *Cesta k socialistické přítomnosti Pardubického okresu 1939-1945 (2.)*, Pardubice 1985.

František DOSOUDIL, *Kniha obětí nacistického násilí a druhé světové války z okresu Pardubice*, Pardubice 2005.

František DOSOUDIL, *Lexikon dělnických vůdců Pardubicka*, in: Zprávy Klubu přátel Pardubicka, 18, 1983, č. 3-4.

František DOSOUDIL, *Lexikon dělnických vůdců Pardubicka*, in: Zprávy Klubu přátel Pardubicka, 20, 1985, č. 1-2.

František DOSOUDIL, *Lexikon dělnických vůdců Pardubicka*, in: Zprávy Klubu přátel Pardubicka, 20, 1985, č. 3-4.

František DOSOUDIL, *Lexikon dělnických vůdců Pardubicka*, in: Zprávy Klubu přátel Pardubicka, 20, 1985, č. 9-10.

František DOSOUDIL, *Slovník k dějinám dělnického a komunistického hnutí ve východních Čechách*, Hradec Králové 1986.

Vladimír DOSTÁL, *Agrární strana: její rozmach a zánik*, Brno 1998.

- Pavel DUFEK, *Rapalská smlouva*, in: Historický obzor, 7, 1996, č. 1-2, s. 24-29.
- Christopher DUGGAN, *Fašistické hlasy – důvěrné dějiny Mussoliniho Itálie*, Praha 2022.
- Dan Mircea DUTA, *Pozemek za hlasy? Poválečná pozemková reforma, volby, kolektivizace a následný rozvoj zemědělství v Československu a v Rumunsku*, in: Paměť a dějiny, 6, 2012, č. 1, s. 03-10.
- Geoff ELEY, *Forging Democracy – The History of the Left in Europe (1850–2000)*, Oxford 2002.
- František EMMERT, *TGM*, Praha 2020.
- František EMMERT, *Zrození republiky – národní revoluce 1918*, Praha 2018.
- John King FAIRBANK, *Dějiny Číny*, Praha 2010.
- Hynek FAJMON – Stanislav BALÍK – Kateřina HLOUŠKOVÁ (eds.), *Dusivé objetí – historické a politologické pohledy na spolupráci sociálních demokratů a komunistů*, Brno 2008.
- Lukáš FASORA, *Josef Hybeš (1850-1921) – život, dílo a mýtus*, Praha 2017.
- Josef FASS, *Sunjatsen*, Praha 1966.
- Marc FERRO, *Dějiny Francie*, Praha 2006.
- Victor Miroslav FIC, *Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa 1914-1918, díl I.*, Praha 2006.
- Victor Miroslav FIC, *Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa 1914-1918, díl II.*, Praha 2007.
- Victor Miroslav FIC, *Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa 1914-1918, díl III.*, Praha 2008.
- Victor Miroslav FIC, *Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa 1914-1918, díl IV.*, Praha 2014.
- Jiří FIDLER, *Generálové legionáři*, Brno 1999.
- Jan FILÍPEK, *Mnichov 1938: hra o Československo*, Praha 2001.
- Maurice A. FINOCCHIARO, *Beyond Right and Left – Democratic Elitism in Mosca and Gramsci*, London 1999.
- Sheila FITZPATRICK, *Každodenní stalinismus: obyčejný život v neobyčejné době: Sovětské Rusko ve 30. letech*, Praha 2018.
- Sheila FITZPATRICK, *Ruská revoluce*, Brno 2017.

Sheila FITZPATRICK, *Ve Stalinově týmu: roky riskantního života v sovětské politice*, Praha 2018.

Veronika FOJTÍKOVÁ, *Anglická revoluce*, Bakalářská práce na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci, katedra anglistiky a amerikanistiky, Olomouc 2009.

William FORTESCUE, *France and 1848 – The End of Monarchy*, Londýn 2005.

William Z. FOSTER, *Dějiny Komunistické strany USA*, Praha 1954.

Jiří FRAJDL – Marie MATYSOVÁ, *Z bojů dělnické třídy 1921-1923 ve Východočeském kraji*, Chrudim 1960.

Jiří FRAJDL – Marie MATYSOVÁ, *Boj dělnictva v Pardubickém kraji 1919*, Chrudim 1960.

Jiří FRAJDL (ed.), *Bojovalo se o léta budoucí: sborník dokumentů k dějinám dělnického hnutí a KSČ ve Východočeském kraji v letech 1917 až 1921*, Havlíčkův Brod 1961.

Jiří FRAJDL – Marta KOHÁROVÁ, *Cesta k socialistické přítomnosti Pardubického okresu do roku 1938 (1.)*, Pardubice 1985.

Jiří FRAJDL – Míla FRAJDLOVÁ, *Národní výbory ve Východních Čechách v roce 1918*, Hradec Králové 1968.

Jiří FRAJDL, *Vítězná cesta – Příspěvek k dějinám dělnického hnutí ve východních Čechách*, in: *Východní Čechy 1961 – Vlastivědný sborník prací o přírodě, dějinách a hospodářství východních Čech*, Pardubice 1961, s. 117-129.

Pierre FRANK, *The Fourth International: The Long March of the Trotskyists*, Paris 1972 (doplněné vydání v roce 1979).

Vladimír FRANTA, *Rusko-německé vztahy ve 30. letech 20. století v kontextu Evropy*, Praha 2010.

Jiří FRIEDL (et al.), *Dějiny Polska*, Praha 2017.

Sylwia FROLOW, *Dzeržinskij – láska a revoluce*, Bratislava 2015.

Julius FUČÍK, *DUCHCOV – 4. 2. 1931*, Duchcov 1971.

Mary FULBROOK, *Dějiny moderního Německa – od roku 1918 po současnost*, Praha 2009.

François FURET, *Minulost jedné iluze – Esej o ideji komunismu ve 20. století*, Praha 2018.

François FURET – Ernst NOLTE, *O fašismu, komunismu a o dějinách 20. století (1. část)*, *Střední Evropa* 14, 1998, č. 78, s. 62-82.

François FURET – Ernst NOLTE, *O fašismu, komunismu a o dějinách 20. století (2. část)*, Střední Evropa 14, 1998, č. 79, s. 103-127.

Alena GAJANOVÁ, *Dvojí tvář – z historie předmnichovského fašismu*, Praha 1962.

Jan GALANDAUER, *2. 7. 1917, Bitva u Zborova – Česká legenda*, Praha 2002.

Jan GALANDAUER, *Bohumír Šmeral*, Bratislava 1986.

Jan GALANDAUER, *Od Hainfeldu ke vzniku KSČ: české dělnické hnutí v letech 1889-1921*, Praha 1986.

Jan GALANDAUER, *Vznik Československé republiky 1918*, Praha 1988.

Jan GEBHART – Jan KUKLÍK, *Velké dějiny zemí Koruny české, sv. XV.a*, Praha – Litomyšl 2006.

Jan GEBHART – Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938-1939 – svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004.

Robert GELLATELY, *Lenin, Stalin a Hitler – věk sociální katastrofy*, Praha 2012.

Heinrich GEMKOW, (et al.), *Bedřich Engels – životopis*, Praha 1982.

Heinrich GEMKOW, *Život dvou přátel – životopis Karla Marxe a Bedřicha Engelse*, Praha 1986.

Robert GERWARTH, *Poražení – světová válka byla jen jedna*, Praha 2018.

Vladimír GONĚC, *Z osudů ruské demokracie – Alexandr Kerenskij*, Brno 1999.

Miroslav GREGOROVICH, *Kapitoly o českém fašismu – fašismus jako měřítko politické dezorientace*, Praha 1995.

Martin GROMAN, *Kriegel: Voják a lékař komunismu*, Praha 2023.

Albert Earle GURGANUS, *Kurt Eisner – a modern life*, Rochester 2018.

W. L. GUTTSMAN, *The German Social Democratic Party, 1875–1933*, London 1981.

Sebastian HAFFNER, *Od Bismarcka k Hitlerovi – pohled zpět*, Praha 1995.

Jan HÁJEK – Drahomír JANČÍK – Eduard KUBŮ (eds.), *O hospodářskou národní državu – úvahy a stati o moderním českém a německém nacionalismu v českých zemích*, Praha 2009.

Miloš HÁJEK – Hana MEJDROVÁ, *Vznik Třetí internacionály*, Praha 2000.

Dagmar HÁJKOVÁ – Pavel HORÁK (eds.), *Republika československá 1918–1939*, Praha 2018.

Martina HALÍŘOVÁ – Jiří KOTYK – Jiří RAZSKAZOV – Jan ŘEHÁČEK, *Pardubické restaurace a hotely – historie a současnost*, Pardubice 2018.

Jiří HANUŠ (ed.), *Lenin: kontinuita a/nebo diskontinuita ruských dějin?* Brno 2013.

- Josef HARNA, *Česká strana národně sociální*, in: J. MALÍŘ – P. MAREK (eds.), *Politické strany (díl I.)*, s. 395-414.
- Miloš HAVELKA, *Ideje, dějiny, společnost – studie k historické sociologie vědění*, Brno 2010.
- Helge HESSE, *Citáty, které pohnuly dějinami*, Praha 2008.
- Andrew HEYWOOD, *Politické ideologie*, Plzeň 2008.
- Miroslav M. HLAVÁČ, *Čeští Maffiáni 1914-1918*, Karviná 2008.
- Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*, Praha 2007.
- Vít HLOUŠEK – Lubomír KOPEČEK (eds.), *Demokracie – teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*, Brno 2007.
- Kateřina HLOUŠKOVÁ – Jitka KOMENDOVÁ – Michal ŘOUTIL – Michal TÉRA – Zbyněk VYDRA, *Dějiny Ruska*, Praha 2022.
- Eric HOBBSBAWM, *The Age of Revolution: Europe 1789–1848*, New York 1962.
- Eric HOBBSBAWM, *Věk extrémů: Krátké 20. století 1914–1991*, Praha 1998.
- Josef HOLANEC – Jarmila OTRADOVICOVÁ, *Cestou bojů*, Havlíčkův Brod 1961.
- Stanislav HOLUBEC, *Nešťastná revolucionářka. Myšlenkový svět a každodennost Luisy Landové-Štychové (1885-1969)*, Praha 2021.
- Petr HORÁK, *Vojenská karanténa v Pardubicích 1914-1918*, Bakalářská práce na Ústavu historických věd Filozofické fakulty Univerzity Pardubice, Pardubice 2009.
- Václav HORČIČKA, *Cizí páni na české půdě – pozemková reforma v meziválečném Československu na statcích cizích státních příslušníků*, Praha 2021.
- Zdeněk HOŘENÍ, *Antonín Janoušek: předseda revoluční vlády Slovenskej republiky rád*, Bratislava 1964.
- Karl HRABĚ BALLESTREM, *Neřešitelný rozpor teorie totalitarismu*, Střední Evropa 7, 1992, č. 22, s. 35-48.
- Miroslav HROCH, *Eric Hobsbawm – Historik, s nímž odešlo 20. století*, in: *Dějiny a současnost* 35, 2013, č. 1, s. 41-43.
- Miroslav HROCH, *Oliver Cromwell*, Praha 1968.
- Miroslav HROCH – Vlasta KUBIŠTOVÁ, *Velká francouzská revoluce a Evropa: 1789-1800*, Praha 1990.
- Josef Lukl HROMÁDKA, *Don Quijote české filosofie Emanuel Rádl 1873-1942*, Brno 2005.

- Otakar HROMÁDKO – Jaroslav BOUČEK (ed.), *Jak se kalila voda: Výbor z kriminálních příběhů a úvah*, Praha 2018.
- Marek HRUBEC – Miloš BÁRTA (eds.), *Dějiny českého a československého sociálnědemokratického hnutí*, Praha 2006.
- Miloslav HUŇÁČEK – Jiří KLICPERA – Lenka KLICPEROVÁ – Jan ŘEHÁČEK, *Válečná nemocnice Karanténa, AB – Zet Pardubicka, sešit 42*, Pardubice 2007.
- Jiří CHALUPA, *Dějiny Španělska*, Praha 2017.
- Jiří CHALUPA, *Zápisky o válce občanské – studie o vybraných aspektech Španělské občanské války 1936–1939*, Praha 2002.
- Oleg Vital'jevič CHLEVNJUK, *Stalin – nový životopis*, Praha 2016.
- Jan CHOLÍNSKÝ, *Dějiny Sovětského svazu, český protikomunistický odboj a cesty historiografie – rozhovor s Václavem Veberem*, in: *Securitas Imperii*, 25, 2014, č. 2, s. 296–326.
- Jan CHOLÍNSKÝ, *Totalitarismus v teorii a praxi – rozhovor s Ivo T. Budilem*, in: *Securitas Imperii*, 21, 2012, č. 2, s. 228–247.
- Eva IRMANOVÁ, *Maďarsko a versailleský mírový systém*, Ústí nad Labem 2002.
- Josef JÄGERMANN, *Komunistická strana Československa nám vybojovala šťastný život*, in: *Východní Čechy 1961 – Vlastivědný sborník prací o přírodě, dějinách a hospodářství východních Čech*, Pardubice 1961, s. 101-115.
- Lucie, JAHODÁŘOVÁ, *Zpátky k plotně? Ženský komunistický tisk a kritika úsporných opatření ve veřejné správě 1932 – 1933*, in: *Forum Historiae*, 9, 2015, č. 2, s. 102-118.
- Tomáš JAKL, *Zplatte... Financování KSČ v roce 1936 v radiodepeších Kominterny*, in: *Paměť a dějiny*, 10, 2016, č. 3, s. 67-79.
- Wenzel JAKSCH, *Cesta Evropy do Postupimi – vina a osud v podunajském prostoru*, Praha 2000.
- Ivan JAKUBEC, *Dějiny hospodářství českých zemí – od počátku industrializace do konce habsburské monarchie*, Praha 2006.
- Ivan JAKUBEC (et al.), *Hospodářský vývoj českých zemí v období 1848-1992*, Praha 2008.
- Drahomír JANČÍK – Eduard KUBŮ (eds.), *Nacionalismus zvaný hospodářský – střety a zápasy o nacionální emancipaci/převahu v českých zemích (1859-1945)*, Praha 2011.

Jan JANDOUREK, *Čítanka sociologických klasiků*, Praha 2010.

Bengt JANGFELDT, *Mayakovsky – a biography*, Chicago 2014.

Kamil JANIŠ, *Vybrané kapitoly z dějin výchovy*, Opava 2009.

Dita JELÍNKOVÁ HOMOLOVÁ, *Šlechta v proměnách – osudy aristokracie v Československu v letech 1918-1948*, Praha 2017.

Martin JERÁBEK, *Konec demokracie v Rakousku 1932–1938 – Politické, hospodářské a ideologické příčiny pádu demokracie*, Praha 2004.

Tomáš JIRÁNEK – Radovan SOUŠEK, *Dějiny československého železničního vojska*, Praha 2014.

Tomáš JIRÁNEK – Hana STOKLASOVÁ, *Století v chemii – Synthesia 1920 – 2020*, Pardubice 2020.

Wolfgang JOHO, *Sen o spravedlnosti – životní osudy krejčovského tovaryše, buřiče a proroka Viléma Wietlinga*, Praha 1963.

Vladimír KALÁB – Květoslava KALÁBOVÁ, *Historie Zemské donucovací pracovní v Pardubicích*, Praha 2005.

Jan KALOUS – Jiří KOCIAN (eds.), *Český a slovenský komunismus (1921-2011)*, Praha 2012.

Karel KAPLAN, *Kdo byl tedy vinen? K historii komunistické strany v období 1945-1948 v Pardubickém kraji*, Pardubice 1958.

Karel KAPLAN, *Ke vzniku komunistické strany v Pardubickém kraji*, Pardubice 1955.

Zdeněk KÁRNÍK – Michal KOPEČEK, Michal (eds.), *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, sv. 1, Praha 2003.

Zdeněk KÁRNÍK – Michal KOPEČEK, Michal (eds.), *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, sv. 2, Praha 2004.

Zdeněk KÁRNÍK – Michal KOPEČEK, Michal (eds.), *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, sv. 3, Praha 2004.

Zdeněk KÁRNÍK – Michal KOPEČEK, Michal (eds.), *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, sv. 4, Praha 2005.

Zdeněk KÁRNÍK – Michal KOPEČEK, Michal (eds.), *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, sv. 5, Praha 2005.

Zdeněk KÁRNÍK – Jiří KOCIAN, Jiří – Jaroslav PAŽOUT – Jakub RÁKOSNÍK (eds.), *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, sv. 6, Praha 2009.

Zdeněk KÁRNÍK – Jiří KOCIAN, Jiří – Jaroslav PAŽOUT – Jakub RÁKOSNÍK (eds.), *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, sv. 7, Praha 2010.

Zdeněk KÁRNÍK – Jiří KOCIAN, Jiří – Jaroslav PAŽOUT – Jakub RÁKOSNÍK (eds.), *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, sv. 8, Praha 2011.

Zdeněk KÁRNÍK, *České země v éře První republiky (díl I.). Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929)*, Praha 2000.

Zdeněk KÁRNÍK, *České země v éře První republiky (díl II.). Československo a české země v krizi a v ohrožení (1930–1935)*, Praha 2002.

Zdeněk KÁRNÍK, *České země v éře První republiky (díl III.). O přežití a o život (1936–1938)*, Praha 2003.

Zdeněk KÁRNÍK, *Na úsvitu dějin české sociální demokracie: Od prvopočátků hnutí k základům moderní politické strany (1844-1893)*, Praha 2019.

Zdeněk KÁRNÍK, *Pravé a levé politické extrémity v Českých zemích a Československu především meziválečné doby, zvláště pak fašismus a komunismus*, in: Zdeněk KÁRNÍK – Michal KOPEČEK, Michal (eds.), *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, sv. 3, Praha 2004, s. 12-57.

Zdeněk KÁRNÍK, *Socialisté na rozcestí. Habsburk, Masaryk, Šmeral?* Praha 1996.

Zdeněk KÁRNÍK, *Vlastimil Tusar – novinář, politik, diplomat*, Praha 2005.

Henry KISSINGER, *Umění diplomacie – od Richelieua k pádu Berlínské zdi*, Praha 2022.

Arnošt KLÍMA, *Revoluce 1848 v českých zemích*, Praha 1974.

Antonín KLIMEK, *30. 1. 1933. Nástup Hitlera k moci – začátek konce Československa*, Praha 2003.

Antonín KLIMEK, *Boj o Hrad (díl I.), Hrad a Pětka – vnitropolitický vývoj Československa 1918-1926 na půdorysu zápasu o prezidentské nástupnictví*, Praha 1996.

Antonín KLIMEK, *Boj o Hrad (díl II.), Kdo po Masarykovi? – vnitropolitický vývoj Československa 1926-1935 na půdorysu zápasu o prezidentské nástupnictví*, Praha 1998.

Antonín KLIMEK, *Československá zahraniční politika 1918-1938 – kapitoly z dějin mezinárodních vztahů*, Praha 1995.

Antonín KLIMEK, *Velké dějiny zemí Koruny české, sv. XIII. (1918-1929)*, Praha – Litomyšl 2000.

Antonín KLIMEK, *Velké dějiny zemí Koruny české, sv. XIV. (1929-1938)*, Praha – Litomyšl 2002.

Amy W. KNIGHT, *Berija – Stalinův první pobočník*, Liberec 1995.

Amy W. KNIGHT, *Who Killed Kirov – The Kremlin's Greatest Mystery*, New York 1999.

Marta KOHÁROVÁ, *Dějiny Explosie 1919 – 1945*, Pardubice 1992.

Marta KOHÁROVÁ, *Monopolní výroba látek výbušných na území Československé republiky, lokalizace čs. akc. továrny na látky výbušné (Explosie) ve východních Čechách a význam pro region*, in: *Evropa – kultura – region* (Pardubice 2000), Sborník vědeckých prací Univerzity Pardubice, Pardubice 2001, s. 137-146.

Marta KOHÁROVÁ, *Politicko-ekonomická orientace Československé republiky a její vliv na výrobu výbušnin jako součást zbrojního průmyslu*, in: *Rozpad Rakouska-Uherska a fenomén versailleského systému ve střední Evropě*, Sborník příspěvků ze stejnojmenné konference konané v Opavě 17. a 18. listopadu 1993, Opava, Vídeň 1997, s. 78-82.

Jerzy KOCHANOWSKI, *Polsko v době autoritativního režimu Pilsudského*, in: *Historický obzor*, 10, 1999, č. 1-2, s. 22–35.

Jaroslav KOJZAR, *Osudové okamžiky komunistické strany*, Praha 2021.

KOL. *Sborník studií k 45. výročí vzniku Komunistické strany Československa na Pardubicku*, Pardubice 1966.

Luboš Y. KOLÁČEK, *Berija – druhý muž Stalinovy diktatury – génius zla nebo reformátor?* Praha 2010.

Josef KOLEJKA, *Bakuninovo evropanství*, Brno 2004.

Jakub KONČELÍK – Pavel VEČEŘA – Petr ORSÁG, *Dějiny českých médií 20. století*, Praha 2010.

László KONTLER, *Dějiny Maďarska*, Praha 2008.

Pavel KOSATÍK, *Čeští demokraté: 50 nejvýznamnějších osobností veřejného života*, Praha 2010.

Marceli KOSMAN, *Dějiny Polska*, Praha 2021.

Pavel KOTLÁN, *Fašismus a jeho česká podoba*, Přerov 2001.

Jiří KOTYK, *Český fašismus v Pardubicích a na Pardubicku v letech 1926-1939*, Ústí nad Orlicí 2016.

Jiří KOTYK, *PhDr. Emilián Trola (1871-1949)*, in: *Zprávy Klubu přátel Pardubicka*, 51, 2016, č. 11-12, s. 398-404.

Jiří KOTYK, *K minulosti Josefa Jägermanna mladšího (1913-2011)*, in: *Zprávy Klubu přátel Pardubicka*, 48, 2013, č. 7-8, s. 223-231.

Jiří KOTYK – Jan ŘEHÁČEK, *Pardubice v běhu staletí*, Pardubice 2012.

Jiří KOTYK, *Pardubické podobizny*, Pardubice 1995.

Pavel KOUKAL, *Duchcovský viadukt*, Ústí nad Labem 1981.

Pavel KOUKAL, *Severočeská tabu z let 1919 až 1953*, Ústí nad Labem 2011.

Dušan KOVÁČ, *Dějiny Slovenska*, Praha 2011.

Milan KRAJČA, *Vive la Commune! Přehled dějiny pařížské komuny 1871*, Praha 2011.

Miroslav KRYL, *Deník Jiřího Dimitrova jako historický pramen (9. 3. 1933 – 6. 2. 1949)*, in: *Slovanský přehled*, 93, 2007, č. 4, s. 529–551.

Jiří KŘEŠŤAN, *Zdeněk Nejedlý – politik a vědec v osamění*, Praha, Litomyšl 2011.

Marcela KUBEŠOVÁ, *Čankajšek*, Praha 1970.

Eduard KUBŮ, *Hospodářský nacionalismus v programech politických stran českých zemí v období Rakouska-Uherska a první Československé republiky*; in: *O hospodářskou národní državu. Úvahy o moderním českém a německém nacionalismu v českých zemích*, Praha 2009, s. 93-127.

Eduard KUBŮ – Jaroslav PÁTEK, *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*, Praha 2000.

Martin KUČERA, *Pokrokáři*, in: J. MALÍŘ – P. MAREK (eds.), *Politické strany (díl I.)*, s. 314-340.

Rudolf KUČERA, *Život a dílo Tommase Campanelly*, in: T. CAMPANELLA, *Sluneční stát*, Praha, 1979, s. 75 – 91.

Jan KUKLÍK, *Československá sociálně demokratická strana dělnická*, in: J. MALÍŘ – P. MAREK (eds.), *Politické strany (díl I.)*, s. 683-709.

Robert KVAČEK – Miloš HEYDUK, *Československý rok 1938*, Česká Kamenice, Praha 2011.

Robert KVAČEK, *První světová válka a česká otázka*, Praha, Kroměříž 2003.

Vlastimil KVĚTENSKÝ (ed.), *Komunistické hnutí Východních Čech. Sborník dokumentů k dějinám KSČ z let 1921-1938*, Zámorsk 1971.

Tomáš KYKAL – Karel STRAKA, *Československá armáda v letech budování a stabilizace 1918-1932*, Praha 2013.

Vlastislav LACINA – Jaroslav PÁTEK, *Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace do současnosti, sv. 3, období první Československé republiky a německé okupace 1918-1945*, Praha 1995.

Vlastislav LACINA, *Formování československé ekonomiky 1918-1923*, Praha 1990.

Vlastislav LACINA, *Kdy nám bylo nejlépe?: od hospodářské dezintegrace k integraci střední Evropy*, Praha 2002.

Vlastislav LACINA, *Postavení Československa ve světové ekonomice a příčiny hospodářské recese ve třicátých letech*, in: Jan NĚMEČEK – Ivan ŠEDIVÝ (eds.), *Československo a krize demokracie ve střední Evropě ve 30. a 40. letech XX. století: hledání východisek*, Praha 2010, s. 351-357.

Vlastislav LACINA, *Státní hospodářská politika v ekonomickém vývoji první ČSR*, Praha 1994.

Vlastislav LACINA, *Zlatá léta československého hospodářství 1918-1929*, Praha 2000.

Frances LANNON, *Španělská občanská válka 1936–1939*, Amercom 2011.

Milena LENDEROVÁ – Tomáš JIRÁNEK, *Hradec Králové – Pardubice – Rivalita ve Východních Čechách*, in: *Východočeský sborník historický 5*, Pardubice, 1996, s. 131-147.

Pierre LEPAPE, *Země literatury: od Štrasburských přísah do Sartrova pohřbu*, Brno 2006.

Bohuslav LITERA, *Druhá revoluce – stalinská transformace Sovětského svazu 1928-1934*, Praha 2013.

Tomáš LIŠKA, *Tomáš Garrigue Masaryk známý i neznámý*, Praha 2017.

Bedřich LOEWENSTEIN, *Hledání ztraceného ráje – O duchu utopíí*, *Dějiny a současnost* 35, 2013, č. 2, s. 14-18.

Artur G. LONDON, *Španělsko, Španělsko*, Praha 1963.

William S. LORRING, *Birthplace of the atomic bomb – a complete history of the Trinity Test Site*, Jefferson 2019.

Marek LOUŽEK – Ladislav TAJOVSKÝ (eds.), *Velká deprese (sborník textů, č. 35)*, Praha 2004.

František LUKEŠ, *Podivný mír*, Praha 1969.

Igor LUKEŠ, *Československo mezi Stalinem a Hitlerem – Benešova cesta k Mnichovu*, Praha 2018.

Igor LUKEŠ, *Československo nad propastí – selhání amerických diplomatů a tajných služeb v Praze 1945-1948*, Praha 2014.

Martina LUSTIGOVÁ, *Karel Kramář – první československý premiér*, Praha 2007.

Jana MACÁKOVÁ – Pavel PANOCH, *Pardubice dříve a dnes*, Pardubice 2018.

Jiří MALÍŘ, *Karel Kramář a Morava v letech 1891–1914*, in: *Moderní dějiny*, 17, 2009, č. 2, s. 139–162.

Zdeněk MAHLER, *Ano, Masaryk*, Praha 2007.

Karel MÁCHA, *Jean-Jacques Rousseau*, Brno 1992.

Miroslav MACHÁČEK, *Stanislav K. Neumann*, Praha 1985.

Piotr M. MAJEWSKI, *Kdy vypukne válka? 1938. Studie o krizi*, Praha 2022

Irena MALÁ, *Prosincová generální stávka 1920: Sborník dokumentů*, Praha 1961.

Martin Edward MALIA, *Lokomotivy dějin – revoluce a utváření moderního světa*, Brno 2009.

Jiří MALÍŘ – Pavel MAREK, *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861-2004 (díl I.)*, Brno 2005.

Al'bert Zacharovič MANFRED, *Tři podobizny z doby Velké francouzské revoluce – Jean Jacques Rousseau, Honoré Gabriel Mirabeau, Maximilien Robespierre*, Praha 1982.

Pavel MAREK, *Komunistická strana Československa*, in: J. MALÍŘ – P. MAREK (eds.), *Politické strany (díl I.)*, s. 711-746.

Pavel MAREK, *Čeští anarchokomunisté*, in: J. MALÍŘ – P. MAREK (eds.), *Politické strany (díl I.)*, s. 747-762.

Antoine MARÈS, *Edvard Beneš od slávy k propasti – drama mezi Hitlerem a Stalinem*, Praha 2016.

Zdenko MARŠÁLEK – Emil VORÁČEK (et al), *Interbrigadisté, Československo a španělská občanská válka: Neznámé kapitoly z historie československé účasti v občanské válce ve Španělsku 1936–1939*, Praha 2017.

Jan MAŘICA, *Od Československé národní demokracie k Národnímu sjednocení*, Brno 2018.

Jean MASSIN, *Marat*, Praha 1964.

Françoise MAYER, *Češi a jejich komunismus (Paměť a politická identita)*, Praha 2009.

Kevin McDERMOTT – Jeremy AGNEW, *Kominternu – Dějiny mezinárodního komunismu za Leninovy a Stalinovy éry*, Praha 2011.

Ian Philip McGREAL (ed.), *Velké postavy západního myšlení – slovník myslitelů*, Praha 1997.

Josef MELHART, *Společnost národů, její účel a organizace*, Praha 2002.

Bohumil MELICHAR – Jakub VRBA, *Komunistická mládež. Radikální aktivismus mezi třídní a nacionální identitou*, in: *Historie – Otázky – Problémy (History, Issues, Problems)*, 9, 2017, č. 2, s. 103-121.

Catherine MERRIDALE, *Lenin ve vlaku*, Praha 2018.

Allan MITCHELL, *Revolution in Bavaria 1918-1919 – the Eisner regime and the Soviet republic*, Princeton 1965.

Irena MIŽÁKOVÁ, *Antonín Janoušek*, Kladno 1979.

Nikolaj Nikolajevič MOLČANOV, *Louis Auguste Blanqui*, Bratislava 1989.

Roger MOORHOUSE, *Aliance mezi ďábly – Hitlerův pakt se Stalinem 1939-1941*, Praha 2017.

Dagmar MORAVCOVÁ, *Výmarská republika – problémy demokracie v Německu 1918-1932*, Praha 2006.

Kenneth Owen MORGAN, *Dějiny Británie*, Praha 2008.

Stanislav MOTL, *Peklo pod španělským nebem – Čechoslováci ve španělské občanské válce 1936-1939*, Praha 2017.

Petr MÜCKE – Renáta RŮŽIČKOVÁ – Jiří VANĚČEK, *Orlíčky dolů – východní Čechy v dokumentech z období vzniku Republiky*, Zámorsk 2018.

Ivan MUCHA, *Sociologie – základní texty*, Praha 2007.

Vilém MUCHA, *Dějiny dělnické tělovýchovy v Československu*, Praha 1975.

Helmut MÜLLER – Karl Friedrich KRIEGER – Hanna VOLLRATH (et al.), *Dějiny Německa*, Praha 2004.

Martin NECHVÁTAL, *15. 5. 1921. Založení KSČ – Ve službách Kominterny*, Praha 2002.

Josef NĚMEČEK, *Komunisté na Hlinecku a Chrudimsku (I.) 1948-1953*, Luže 2010.

Božena NEUMANNOVÁ – Jiří VESELSKÝ – Milan BLAHYNKA (eds.), *Byla jsem ženou slavného muže*. Brno 2015.

Tomáš NIKODÝM, *Z knihovničky utopického socialismu*, Praha 2014.

Jiří NOLČ, *Československá armáda za první republiky*, Brno 2007.

Miroslav NOVÁK, *K aplikaci pojmu totalitarismus na komunistické systémy: obecné problémy a česká specifika*, in: *Securitas Imperii*, 23, 2013, č. 2, s. 14–27.

Alexandra NOVÁKOVÁ (ed.), *Mezinárodní komunistické, dělnické a národně osvobozené hnutí (60. – 80. léta 18. století – 1977)*, Praha 1982.

Karel NOVOTNÝ – Milan ŠLESINGER – Miroslav VOBORNÍK (eds.), *Zasvětil život revoluci: k 100. výročí narození Antonína Janouška*, Nymburk 1977.

Věra OLIVOVÁ, *Dějiny první republiky*, Praha 2000.

Milan OTÁHAL, *Zápas o pozemkovou reformu v ČSR*, Praha 1963.

Richard James OVERY, *Diktátoři – Hitlerovo Německo a Stalinovo Rusko*, Praha 2006.

Josef PAROULEK, *Barákové město c. a k. válečné nemocnice v Pardubicích*, Pardubice 1917.

Tomáš PASÁK – Jana PASÁKOVÁ (eds.), *Český fašismus 1922-1945 a kolaborace 1939-1945*, Praha 1999.

Tomáš PASÁK, *K historii českého fašismu*, Praha 1985.

Bertrand M. PATENAUDE, *Trockij – pád revolucionáře*, Praha 2011.

Jaromír PAVLÍČEK, *Československé dějiny a evropská politika ve 20. století – vybrané kapitoly z českých a slovenských dějin 1900-1989*, Opava 2008.

Ivo PEJČOCH, *Fašismus v českých zemích – fašistické a nacionálněsocialistické strany a hnutí v Čechách a na Moravě 1922-1945*, Praha 2011.

Jiří PERNES, *Spiklenci proti Jeho Veličenstvu – historie tzv. spiknutí Omladiny v Čechách*, Brno 2002.

Lukáš PERNÝ, *Doslov a ediční poznámky*, in: Tommaso Campanella: *Slněčný štát*, Bratislava 2020.

Miloslav PETRUSEK, *Dějiny sociologie*, Praha 2011.

Karel PICHLÍK, *Bez legend – Zahraniční odboj 1914–1918, Zápas o československý program*, Praha 1991.

Karel PICHLÍK, *Československé legie 1914-1920*, Praha 1996.

Karel PICHLÍK (et al.), *Českoslovenští legionáři (1914-1920)*, Praha, 1996.

Richard PIPES, *Dějiny ruské revoluce*, Praha 2017.

Vladimír PITSCHMANN, *Jaderné zbraně – nejvyšší forma zabíjení*, Praha 2005.

Jana PODDANÁ, *Pardubická zastavení – toulky městem s historickým ohlédnutím*, Pardubice 2002.

Martin POLÁŠEK, *Menšinové proudy v Československé sociálně demokratické straně dělnické (ČSDSD) v letech 1920-1938. (Několik pracovních tezí)*, in: Na pozvání Masarykova ústavu, 4, 2007, s. 166-177.

Peter POPÁLENÝ, *Vznik a profilace KSČ v období první republiky v českých zemích*, Praha 2020.

Jiřina POPELOVÁ, *Rozpad klasické filosofie – vznik soudobého filosofického schizmatu*, Praha 1968

Heirich POTTHOFF – Susanne MILLER, *The Social Democratic Party of Germany 1848–2005*, Bonn 2006.

Heinrich POTTHOFF, *Německá sociální demokracie – historické kořeny, hlavní směry a perspektivy*, Bonn 1991.

Vratislav PRECLÍK, *Masaryk a legie*, Karviná 2019.

Rio PREISNER, *Kritika totalitarismu (Kompletní vydání)*, Praha 2019.

Alex PRICHARD, *Justice, Order and Anarchy: The International Political Theory of Pierre-Joseph Proudhon (New International Relations)*, Londýn 2013.

Giuliano PROCACCI, *Dějiny Itálie*, Praha 2010.

Václav PRŮCHA (et al.), *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1922 (2 díly)*, Brno 2004 a 2009.

Jakub RÁKOSNÍK – Jiří NOHA, *Kapitalismus na kolenou: Dopad velké hospodářské krize na evropskou společnost v letech 1929–1934*, Praha 2012.

Jakub RÁKOSNÍK, *Odvrácená tvář meziválečné prosperity – nezaměstnanost v Československu v letech 1918-1938*, Praha 2008.

Jakub RÁKOSNÍK, *Strana profesionálních revolucionářů? Politická kultura meziválečné KSČ*, in: Historie – Otázky – Problémy (History, Issues, Problems), 5, 2014, č. 1, s. 135-146.

Jakub RÁKOSNÍK, *Tři cesty soudobé české historiografie komunismu*, in: Jan KALOUS – Jiří KOCIAN (eds.), *Český a slovenský komunismus (1921-2011)*, Praha 2012, s. 13-23.

Michael RAPPORT, *1848 – Year of Revolution*, Londýn 2009.

Thomas Charles REEVES, *The Life and Times of Joe McCarthy*, New York 1982.

Michal REIMAN (ed.), *Zrod velmoci – Dějiny Sovětského svazu 1917–1945*, Praha 2013.

Pavel REIMAN, *Dějiny Komunistické strany Československa*, Praha 1931.

Pavel REIMAN, *Dějiny Komunistické strany Československa*, Praha 1961.

John RIDDELL (ed.), *Founding the Communist International: Proceedings and Documents of the First Congress, March 1919*, New York 1987.

Karel RICHTER, *Stalin nebo Trockij – vražedná rivalita moci*, Praha 2012.

Wolfgang RÖD, *Novověká filosofie II, Od Newtona po Rousseaua*, Praha 2004.

Slavěna ROHLÍKOVÁ (ed.), *Výběrová bibliografie k dějinám KSČ (Studijní materiály Ústavu pro soudobé dějiny)*, Praha 2012.

Jaroslav ROKOSKÝ, *Agrární strana*, in: J. MALÍŘ – P. MAREK (eds.), *Politické strany (díl I.)*, s. 413-442.

Jaroslav ROKOSKÝ, *Rudolf Beran a jeho doba – vzestup a pád agrární strany*, Praha 2011.

Věra ROSYPALOVÁ, *Louis Auguste Blanqui a jeho dílo*, Praha 1950.

Martin ROWSON, *Komunistický manifest*, Praha 2019.

Jacques RUPNIK, *Dějiny Komunistické strany Československa: od počátků do převzetí moci*, Praha 2002.

Jacques RUPNIK, *Politika vyrovnávání s komunistickou minulostí. Česká zkušenost*, in: *Soudobé dějiny*, 9, 2002, č. 1, s. 9-26.

Jan RYCHLÍK, *Češi a Slováci ve 20. století*, Praha 2012.

Jan RYCHLÍK (et al.), *Dějiny Bulharska*, Praha 2016.

Jan RYCHLÍK (et al.), *Dějiny Ukrajiny*, Praha 2022.

Robert SAK, *Anabáze*, Jinočany, 1996.

Yves SANTAMARIA, *1939 – německo-sovětský pakt*, Praha 2001.

Victor SEBESTYEN, *Lenin – osobnost, ideologie, teror*, Praha 2021.

Robert SERVICE, *Lenin – životopis*, Praha 2002.

Robert SERVICE, *Soudruzi – Světové dějiny komunismu*, Praha 2009.

Karel SCHELLE, *Vznik Československé republiky 1918*, Ostrava 2008.

Ondřej SLAČÁLEK, *Socialismus činu proti „vražnému blátu“*, in: *Paměť a dějiny*, 15, 2021, č. 2, s. 20-33.

Gene SMILEY, *Nový pohled na velkou hospodářskou krizi: přehodnocení jejích příčin a následků*, Praha 2009.

Timothy SNYDER, *Stalin a Evropa – napodobit a ovládnout, 1928-1953*, Polanka nad Odrou 2019.

Aleksandr Isajevič SOLŽENICYN, *Lenin v Curychu*, Praha 2000.

Milan SOBOTKA, *Jean-Jacques Rousseau: od „Rozpravy o původu nerovnosti“ ke „Společenské smlouvě“*, Praha 2015.

Milan SOJKA, *Dějiny ekonomických teorií*, Praha 2010.

Aleksandr Isajevič SOLŽENICYN, *Souostroví Gulag*, Brno 2021.

Vítězslav SOMMER, *Bilance jednoho projektu. KSČ a radikální socialismus 1918-1989*, in: *Soudobé dějiny*, 14, 2007, č. 4, s. 819-829.

Alain SOUBIGOU, *Tomáš Garrigue Masaryk*, Praha, Litomyšl 2004.

Ondřej SRBA – Michal SCHWARZ, *Dějiny Mongolska*, Praha 2015.

Marietta STANKOVA, *Georgi Dimitrov – a biography*, London 2010.

Jiří STANO (ed.), *Georgi Dimitrov, 1882-1949*, Říčany u Prahy 2007.

Michal STEHLÍK, *Týral Antonín Zápotocký spoluvězně? Co říkají dokumenty z nizozemského Národního archivu o poválečném obvinění komunistického funkcionáře*, in: *Paměť a dějiny*, 15, 2021, č. 2, s. 3-6.

František STELLNER, *Výběrová bibliografie k hospodářským a sociálním dějinám 20. století*, Praha 2005.

Rudolf STRÖBINGER, *Stalin stíná hlavy – případ maršála Tučačevského*, Olomouc 1997.

Viktor Andrejevič SUVOROV, *Očista*, Praha 2007.

Bohumil SVOBODA, *Thomas More – světec a utopista*, Praha 2014.

Jaroslav ŠEBEK, *Politické strany německé menšiny*, in: J. MALÍŘ – P. MAREK (eds.), *Politické strany (díl I.)*, s. 861-892.

Ivan ŠEDIVÝ, *Češi, české země a Velká válka 1914-1918*, Praha 2001.

Miroslav ŠESTÁK, *Dějiny jihoslovanských zemí*, Praha 2009.

Jiří ŠOLC, *Za frontou na východě – Českoslovenští parašutisté ve zvláštních operacích na východní frontě za druhé světové války, 1941-1945*, Cheb 2003.

Daniel ŠPELDA, *Renesanční a novověká filosofie*, Plzeň 2009.

Václav ŠPLÍCHAL, *Šmeralův odkaz z roku 1921*, Pelhřimov 2012.

Václav ŠPLÍCHAL, *Šmeralovy představy o socialismu*, Jihlava 2012.

František ŠTVERÁK, *Schematismus k dějinám Komunistické strany Československa (1921-1992) – základní informace o ústředních orgánech a biografické údaje o vedoucích představitelích strany*, Praha 2010.

Richard ŠVANDA, *Všichni jsou si nyní rovni. Dědictví československých rudoarmějců*, in: *Dějiny a současnost*, 40, 2018, č. 6, s. 38-40.

Ladislav TAJOVSKÝ, *Hospodářská politika USA mezi světovými válkami*, České Budějovice 2014.

Helena TAMPIEROVÁ, *Thomas More – státník a teolog*, Brno 2002.

Jan TESARŮ, *Mnichovský komplex – jeho příčiny a důsledky*, Praha 2000.

George Brown TINDALL – David E. SHI, *Dějiny Spojených států amerických*, Praha 2008.

Daniela TINKOVÁ, *Revoluční Francie 1787-1799*, Praha 2008.

Marie-France TOINETOVÁ, *Hon na čarodějnice 1947-1957 – mccarthismus*, Praha 1999.

Václav TOMEK – Ondřej SLAČÁLEK, *Anarchismus – svoboda proti moci*, Praha 2006.

Václav TOMEK – Ondřej SLAČÁLEK, *Průvodce anarchismem – myšlenky, proudy, osobnosti; Česká anarchistická periodika 1880-1925*, Praha 2006.

Josef TOMEŠ, *Průkopníci a pokračovatelé – osobnosti v dějinách české sociální demokracie 1878-2003 (biografický slovník)*, Praha 2004.

Andrej TÓTH, *Trianonská mírová smlouva a politika Budapešti (prosinec 1919 – červen 1920)*, in: *Historický obzor*, 21, 2010, č. 9-10, s. 208-218.

Lev Davidovič TROCKIJ, *Můj život*, Praha 2010.

Lev Davidovič TROCKIJ, *Zrazená revoluce*, Brno 1995.

Robert C. TUCKER, *Stalin – Na vrcholu moci 1928 – 1941*, Praha 2008.

Jiří TŮMA, *Bohuslav Vrbenský – o životě a díle revolucionáře*, Ústí nad Labem 1980.

Dušan UHLÍŘ, *Anály ze Spálené ulice*, Praha 1979.

Lukáš URBAN, *Sociologie*, Praha 2006.

Otto URBAN, *Česká společnost 1848-1918*, Praha 1982.

Ladislav VACINA, *Dělnické a komunistické hnutí ve Východočeském kraji. Výběrová bibliografie k 60. založení KSČ*, Hradec Králové 1981.

Ladislav VACINA, *Dělnické a komunistické hnutí ve Východočeském kraji. Výběrová bibliografie z let 1981-1985*, Hradec Králové 1986.

František VÁCHA, *Pardubice za světové války. Kronika současných událostí*, Pardubice 1937.

Lukáš VALEŠ, *Dějiny politických teorií*, Plzeň 2007.

Miroslav VAŇEK – Pavel MÜCKE – Hana PELIKÁNOVÁ, *Naslouchat hlasům paměti: Teoretické a praktické aspekty orální historie*, Praha 2007.

Miroslav VAŇEK – Pavel MÜCKE, *Třetí strana trojúhelníku. Teorie a praxe orální historie*, Praha 2011.

Karel VAŠ, *Sborník dokumentů k činnosti Informačního byra*, Praha 1968.

Zdeněk VAVŘÍK (ed.), *Pardubice 1340-1940*, Pardubice 1940.

Václav VEBER, *Leninova vláda 1917-1924*, Praha 2003.

Václav VEBER, *Mikuláš II. a jeho svět (Rusko 1894-1917)*, Praha 2000.

Václav VEBER, *Rudý car: Stalin v čele Sovětského svazu v letech 1924-1953*, Praha 2016.

Václav VEBER, *Stalinovo impérium (Rusko 1924-1953)*, Praha 2003.

Václav VELČOVSKÝ, *Čeština pod hákovým křížem*, Praha 2016.

Zdeněk VESELÝ, *Světová politika 20. století v dokumentech (1900-1945)*, Praha 2000.

Rudolf VÉVODA, *Sedm našich kamarádů (Ke konfliktu mezi levicovými intelektuály v době bolševizace KSČ*, in: Jan KALOUS – Jiří KOCIAN (eds.), *Český a slovenský komunismus (1921-2011)*, Praha 2012, s. 24-31.

Matyáš VIKTORA, *Pěticipá totalita: 100 let KSČ v rozhovorech*, Zlín 2021.

Milan VODIČKA, *Den, kdy došly prachy – jak velká krize ve 30. letech změnila životy lidí a na co se máme připravit my*, Praha 2009.

Dmitrij VOLKOGONOV, *Lenin – počátek teroru*, Liberec 1996.

Jaroslav VOZKA, *Duchovní revoluce ve Francii 18. století*, Praha 1948.

Jakub VRBA, *Naši němečtí soudruzi*, in: Paměť a dějiny, 15, 2021, č. 2, s. 34-44.

Andrzej WALICKI, *Marxismus a skok do království svobody (Dějiny komunistické utopie)*, Praha 2020.

Eric D. WEITZ, *Creating German Communism, 1890 – 1990 – From Popular Protests to Socialist State*, Princeton 1997.

Francis WHEEN, *Karl Marx*, Praha 2002.

Francis WHEEN, *Marxův Kapitál*, Praha 2007.

Martina WINKLEROVÁ, *Karel Kramář (1860–1937)*, Praha 2011.

Renata WOHLGEMUTHOVÁ, *Pařížská komuna*, Praha 1980.

Petr WOHLMUTH, *Východ proti Západu? Krymská válka (1853–1856) pohledem historické antropologie*, Praha 2020.

George WOODCOCK, *Pierre-Joseph Proudhon: a biography*, Montreal 1972.

Vojtěch ZAMAROVSKÝ, *Utopisti*, Bratislava 1961.

Andrej ZUBOV (ed.), *Dějiny Ruska 20. století, I. díl (1894-1939)*, Praha 2014.

Nikolaj Ivanovič ZUBOV, *F. E. Dzeržinskij*, Bratislava 1974.

Libor ŽÍDEK, *Dějiny světového hospodářství*, Plzeň 2009.

Petr ŽÍDEK, *Budovatelé státu: příběhy osobností, které ovlivnily vznik Československa*, Praha 2018.

Petr ŽÍDEK, *Milý a bodrý stařeček. První předseda Komunistické strany Československa Václav Šturc je dnes zcela zapomenutou postavou*, in: *Paměť a dějiny*, 15, 2021, č. 2, s. 7-19.

8.4 Tisk

Bratrství roč. 1927, 1932, 1936

České směry roč. 1932

Jednota roč. 1932

Karanténa (Orgán nádherně bydlících obyvatel pardubické Karantény z roku 1915)

roč. 1925

Právo lidu roč. 1927

Rudý Večerník roč. 1932

Rudý východ roč. 1920, 1921, 1923-1929, 1932, 1935

Samostatné směry roč. 1918

Večerník Práva lidu roč. 1933

Východ roč. 1919-1921, 1927-1928, 1935-1936, 1938

Východočeský obzor roč. 1921-1930, 1937

Východočeský republikán roč. 1920

8.5 Oral history

Rozhovor s panem Arnoštem Hartmanem – vedený autorem 12. ledna 2019 v jeho bydlišti v Praze.

8.6 Internetové zdroje

Veronika FOJTÍKOVÁ, *Anglická revoluce*, Bakalářská práce. Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, katedra anglistiky a amerikanistiky, Olomouc 2009, <https://theses.cz/id/h2vs4b/602751>, [6. 6. 2022].

Klement GOTTWALD – projev ze dne 21. prosince 1929, <https://www.moderni-dejiny.cz/clanek/prvni-projev-klementa-gottwalda-na-pude-parlamentu-21-12-1929/>, [30. 1. 2022].

Vladimír Ilič LENIN, *Sebrané spisy*, <https://www.marxists.org/cestina/lenin/>, [3. 8. 2022].

Vladimír Ilič LENIN, *Sebrané spisy, sv. 31 (březen-duben 1917)*, Praha 1987. http://library.institutcl.cz/lenin/Lenin_Sebrane_spisy_31.pdf, [27. 01. 2023].

Mezinárodní konference *100 let od založení KSČ*, <https://100letksc.cz/>, [1. 8. 2022].

Lukáš PERNÝ, *Evanjelium podľa Wilhelma Weitlinga, buriča, proroka a vizionára vedecky riadenej spoločnosti*, in: DAV DVA – kultúrno-politický magazín, <https://davdva.sk/evanjelium-podla-wilhelma-weitlinga-burica-proroka-a-vizionara-vedecky-riadenej-spolocnosti/>, [31. 12. 2022].

Lukáš PERNÝ, *Triumvirát utopického socializmu Charles Fourier, Saint-Simon, Robert Owen*, in: DAV DVA – kultúrno-politický magazín, <https://davdva.sk/triumvirat-utopickeho-socializmu-charles-fourier-saint-simon-robert-owen/>, [30. 12. 2022].

Zákon č. 201/1933 Sb. ze dne 25. října 1933 o zastavování činnosti a rozpouštění politických stran, <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/5791/0/2/zakon-c-201-1933-sb-o-zastavovani-cinnosti-a-o-rozpousteni-politicky-stran/zakon-c-201-1933-sb-o-zastavovani-cinnosti-a-o-rozpousteni-politicky-stran>, [17. 2. 2023].

Zákon č. 50 Sb. ze dne 19. března 1923 na ochranu republiky, <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1923/023-1923.pdf>, [6. 6. 2022].

9. Seznam použitých zkratek

- CPGB – Communist Party of Great Britain, Komunistická strana Velké Británie
- Čeka – Všeruská mimořádná komise pro boj s kontrarevolucí a sabotáží při Radě lidových komisařů RSFSR, zkráceně Mimořádná komise
- č.j. – číslo jednací
- ČSDSD – Československá sociálně demokratická strana dělnická
- ČSR – Československá republika
- DNSAP – Deutsche nationalsozialistische Arbeiterpartei, Německá národně socialistická strana dělnická
- EKI – Exekutiva Komunistické internacionály
- f. – fond
- GULag – Glavnoje upravlenije lagerej, Hlavní správa nápravně-pracovních táborů
- i.č. – inventární číslo
- k. – karton
- Kominterna – Komunistická internacionála
- Komsomol – Komunistický svaz mládeže Československa
- KPD – Kommunistische Partei Deutschlands
- KSČ – Komunistická strana Československa
- MVS – Mezinárodní všeodborový svaz
- MÚ PCE – Městský úřad Pardubice
- NA Praha – Národní archiv v Praze
- NK Praha – Národní knihovna v Praze
- NKVD – Lidový komisariát vnitřních záležitostí
- NOF – Národní obec fašistická
- NSDAP – Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei, Národně socialistická německá dělnická strana
- OSČ – Odborové sdružení československé
- OÚ PCE – Okresní úřad Pardubice
- PARAMO – Pardubická rafinerie minerálních olejů
- P.C.d'I. – Komunistická strana Itálie – Partito Comunista d'Italia
- PSI – Italská socialistická strana, Partito socialista italiano
- RSFSR – Ruská sovětská federativní socialistická republika

s. – strana

SOkA Pardubice – Státní okresní archiv Pardubice

Sovnarkom – Rada lidových komisařů

SSSR – Svaz sovětských socialistických republik

VČM Pardubice – Východočeské muzeum Pardubice

USA – Spojené státy americké

ÚV KSČ – Ústřední výbor Komunistické strany Československa

10. Seznam příloh

1. Podmínky pro příslušnost ke Komunistické internacionále.
2. Seznam delegátů, kteří se zúčastnili prvního kongresu Komunistické internacionály.
3. Seznam organizací, které byly pozvány na první kongres Kominterny.
4. Sjezdy Komunistické strany Československa v meziválečném období.
5. Sjezdy Komunistické internacionály a Plenární zasedání EKI.

11. Přílohy

Příloha č. 1 – Podmínky pro příslušnost ke Komunistické internacionále.¹¹⁰²

Podmínky příslušnosti ke Komunistické internacionále jsou:

1. Veškerá propaganda a agitace musí mít skutečně komunistický ráz a musí odpovídat programu a všem usnesením III. internacionály. Všechny stranické tiskové orgány musí být redigovány spolehlivými komunisty, kteří dokázali svou oddanost věci proletariátu. O diktatuře proletariátu se nesmí mluvit jako o běžné naučené formuli, nýbrž musí být propagována tak, aby její nutnost vyplývala pro každého řadového dělníka, dělnici, vojáka a rolníka z událostí běžného života, soustavně denně zaznamenávaných naším tiskem.

Periodický a neperiodický tisk a všechna nakladatelství strany musí být zcela podřízeny ústřednímu výboru strany, nezávisle na tom, je-li strana jako celek v daném okamžiku legální nebo ilegální. Je nepřípustné, aby nakladatelství zneužívala své autonomie a aby prováděla politiku, která by plně neodpovídala politice strany.

V novinách, na lidových schůzích, v odborových svazech, v družstvech - všude, kam mají přístup stoupec III. internacionály, je nezbytné soustavně a nemilosrdně pranýřovat nejen buržoazii, nýbrž i její pomahače, reformisty všech odstínů.

2. Každá organizace, která se chce připojit ke Komunistické internacionále, je povinna plánovitě a soustavně odstraňovat z každého odpovědnějšího místa v dělnickém hnutí (stranická organizace, redakce, odborový svaz, parlamentní frakce, družstvo, obecní správa atp.) reformisty a stoupece centrismu a nahradit je spolehlivými komunisty, bez ohledu na to, že zpočátku bude někdy nutno nahrazovat "zkušené" pracovníky prostými dělníky.

3. Téměř ve všech zemích Evropy a Ameriky vstupuje třídní boj do období občanské války. Za takových podmínek nemohou mít komunisté důvěru k buržoazní zákonnosti. Jsou povinni všude zřizovat paralelní ilegální aparát, který by v rozhodující chvíli pomohl straně splnit její povinnost vůči revoluci. Ve všech zemích, kde komunisté v důsledku stavu obležení nebo výjimečných zákonů nemají možnost provádět veškerou svou práci legálně, je bezpodmínečně nutné spojit legální práci s prací ilegální.

4. Při rozšiřování komunistických idejí je zvláště nutná houževnatá soustavná propaganda těchto idejí ve vojsku. Tam, kde je tato agitace zakázána výjimečnými

¹¹⁰² Kevin McDERMOTT – Jeremy AGNEW, *Kominterna*, Praha 2011, s. 271-273. Kompletní text také viz KOL., *Založení Komunistické strany Československa: sborník dokumentů ke vzniku a založení KSČ, 1917 – 1924*, Praha 1954.

zákony, musí být prováděna ilegálně. Odmítnutí takové práce by se rovnalo zradě revoluční povinnosti a bylo by neslučitelné s příslušností k III. internacionále.

5. Je nutná soustavná a plánovitá agitace na vesnici. Dělnická třída nemůže upevnit své vítězství, nemá-li na své straně byť jen část zemědělských nádeníků a chudých rolníků a jestliže nedokázala svou politikou neutralizovat část ostatního obyvatelstva vesnice. Komunistická práce na vesnici nabývá v současné době mimořádného významu. Musí být prováděna hlavně prostřednictvím revolučních městských a zemědělských dělníků-komunistů, kteří mají spojení s vesnicí. Upuštění od této práce nebo předání této práce do nespolehlivých rukou poloreformistů se rovná upuštění od proletářské revoluce.

6. Každá strana, která chce k III. internacionále, je povinna odhalovat nejen zjevný sociálpatriotismus, nýbrž také neupřímnost a pokrytectví sociálpacifismu: soustavně dokazovat dělníkům, že bez revolučního svržení kapitalismu nemohou žádné mezinárodní smírčí soudy, žádné smlouvy o omezení zbrojení, žádná "demokratická" reorganizace Společnosti národů zachránit lidstvo před novými imperialistickými válkami.

7. Strany, chtějící patřit ke Komunistické internacionále, jsou povinny přiznat nutnost naprosto a absolutně zúčtovat s reformismem a centristickou politikou a propagovat toto zúčtování v nejširších kruzích členů strany. Bez toho není možná důsledná komunistická politika. Komunistická inter-nacionála bezpodmínečně a ultimativně žádá provedení tohoto zúčtování v nejkratší době. Komunistická internacionála nemůže připustit, aby všem známí oportunisté, jako například Turati, Kautsky, Hilferding, Hillquit, Longuet, MacDonald, Modigliani a ostatní, měli právo považovat se za členy III. internacionály. Vedlo by to k tomu, že by se III. internacionála velmi podobala zmizelé II. internacionále.

8. V otázce kolonií a utlačovaných národů je nutno, aby byla zvlášť výrazná a jasná Unie stran těch zemí, kde buržoazie takové kolonie ovládá a utlačuje jiné národy. Každá strana, která chce patřit k III. internacionále, je povinna nemilosrdně odhalovat úskoky "svých" imperialistů v koloniích, podporovat každé osvobozené hnutí v koloniích nikoli slovy, nýbrž činy, žádat, aby její domácí imperialisté byli z těchto kolonií vyhnáni, vypěstovat v srdcích dělníků své země skutečně bratrský poměr k pracujícím obyvatelstvu kolonií a utlačovaných národů a provádět ve vojsku své země soustavnou agitaci proti každému utlačování koloniálních národů.

9. Každá strana, která chce patřit ke Komunistické internacionále, je povinna provádět soustavnou a vytrvalou komunistickou práci v odborových svazech,

v dělnických a závodních radách, v družstvech a jiných masových organizacích. V těchto organizacích je nutno vytvořit komunistické buňky, které trvalou a houževnatou prací musí získat odborové svazy atd. pro komunismus. Tyto buňky jsou povinny při své každodenní práci neustále odhalovat zrady sociálpatriotů a kolísavost "centra". Tyto komunistické buňky musí být úplně podřízeny straně.

10. Každá strana, patřící ke Komunistické internacionále, je povinna houževnatě bojovat proti Amsterodamské "internacionále" žlutých odborových svazů. Každá strana musí mezi odborově organizovanými dělníky důrazně propagovat nutnost roztržky se žlutou Amsterodamskou internacionálou. Musí všemožně podporovat rodící se mezinárodní sjednocení rudých odborových svazů patřících ke Komunistické internacionále.

11. Strany, které chtějí patřit k III. internacionále, jsou povinny přezkoumat členy svých parlamentních frakcí, odstranit z nich nespolehlivé živly, podřídit tyto frakce nejen slovy, nýbrž ve skutečnosti ústředním výborům stran, žádat od každého komunistického člena parlamentu, aby veškerou svou činnost podřídil zájmům skutečně revoluční propagandy a agitace.

12. Strany, patřící ke Komunistické internacionále, musí být vybudovány podle zásady demokratického centralismu. V současném období zostřené občanské války může komunistická strana splnit svou povinnost jen tehdy, bude-li organizována co nejcentralističtěji, bude-li v ní vládnout železná kázeň, hraničící s kázní vojenskou, a bude-li stranické centrum mocenským autoritativním orgánem, vybaveným rozsáhlou plnou mocí a těšícím se všeobecné důvěře členů strany.

13. Komunistické strany všech zemí, kde komunisté pracují legálně, musí pravidelně provádět čistky (novou registraci) členstva stranických organizací, aby strana byla soustavně očišťována od maloburžoazních živlů, které se do ní nezbytně vetrou.

14. Každá strana, chtějící patřit ke Komunistické internacionále, je povinna obětavě podporovat každou sovětskou republiku v jejím boji proti kontrarevolučním silám. Komunistické strany musí neustále provádět propagandu za tím účelem, aby dělníci odmítali opravovat předměty válečné výzbroje posílané nepřítelům sovětských republik, musí provádět legální nebo ilegální propagandu ve vojsku, vyslaném k zardoušení dělnických republik atd.

15. Strany, které dosud podržely staré sociálně demokratické programy, jsou povinny v pokud možno nejkratší době tyto programy přehlédnout a vypracovat s ohledem na zvláštní podmínky své země nový komunistický program ve smyslu usnesení Komunistické internacionály. Zpravidla musí být program každé strany, patřící ke Komunistické internacionále, potvrzen řádným kongresem Komunistické internacionály nebo jejím výkonným výborem. V případě, že výkonný výbor Komunistické internacionály nepotvrdí program té či oné strany, má tato strana právo odvolat se ke kongresu Komunistické internacionály.

16. Všechna usnesení kongresů Komunistické internacionály, jakož i usnesení jejího výkonného výboru, jsou závazná pro všechny strany, patřící ke Komunistické internacionále. Komunistická internacionála, pracující za nejostřejší občanské války, musí být vybudována mnohem centralizovaněji, než jak tomu bylo v II. internacionále. Přitom jsou Komunistická internacionála a její výkonný výbor přirozeně povinny mít ohled na různost podmínek, za kterých bojují a pracují různé strany, a musí činit všeobecně závazná usnesení pouze o takových otázkách, o kterých je to možné.

17. V souvislosti s tím musí všechny strany, které chtějí patřit ke Komunistické internacionále, změnit své jméno. Každá strana, chtějící patřit ke Komunistické internacionále, musí mít název: komunistická strana té a té země (sekce III., Komunistické internacionály). Otázka názvu není jen formální, nýbrž je velmi důležitá. Komunistická internacionála vypověděla rozhodný boj celému buržoaznímu světu a všem žlutým sociálně demokratickým stranám. Je nutno, aby každému prostému pracovníku byl zcela jasný rozdíl mezi komunistickými stranami a starými oficiálními "sociálně demokratickými" nebo "socialistickými" stranami, které zradily prapor dělnické třídy.

18. Všechny vedoucí tiskové orgány všech zemí jsou povinny otiskovat všechny důležité dokumenty výkonného výboru Komunistické internacionály.

19. Všechny strany patřící ke Komunistické internacionále nebo které učinily prohlášení, že si přejí do ní vstoupit, jsou povinny co možná nejdříve, nejpozději však do 4 měsíců po II. kongresu Komunistické internacionály, svolat mimo řádný sjezd nové strany, aby byly projednány tyto podmínky. Přitom se musí ústřední výbor postarat, aby se všechny jejich organizace seznámily s usnesením II. kongresu Komunistické internacionály.

20. Strany, které by nyní chtěly vstoupit do III. internacionály, které však dosud radikálně nezměnily svou dřívější taktiku, musí se před vstupem do Komunistické internacionály postarat, aby členy jejich ústředního výboru a všech nejdůležitějších

ústředních institucí strany byly nejméně dvě třetiny soudruhů, kteří se již před II. kongresem Komunistické internacionály veřejně jednoznačně vyslovili pro vstup do III. internacionály. Výjimky jsou přípustné po schválení výkonným výborem III. internacionály. Výkonný výbor Komunistické internacionály má právo činit výjimky také pro zástupce "centra", jmenované v § 7.

21. Členové strany, kteří zásadně odmítají povinnosti a teze vytyčené Komunistickou internacionálou, musí být ze strany vyloučeni. Totéž platí také o delegátech na mimořádné stranické sjezdy.

Příloha č. 2 – Seznam delegátů, kteří se zúčastnili prvního kongresu Komunistické internacionály.¹¹⁰³

Delegáti s hlasovacím právem (34):

Země	Počet hlasů	Seznam delegátů
Rusko	5	V. I. Lenin
		L. D. Trockij
		G. E. Zinovjev
		J. V. Stalin
		N. Bucharin
		G. V. Čičerin
Německo	5	H. Eberlein ("M. Albert")
USA	5	B. Reinstein
Rakousko	3	K. Steinhardt ("I. Gruber")
		K. Petin
Bulharsko / Rumunsko	3	C. Rakovskij
Finsko	3	Y. Sirola
		K. Mannner
		O. Kuusinen
		J. Rahja
		E. Rahja
Maďarsko	3	E. Rudnyanszky
Norsko	3	E. Stang
Polsko	3	J. Unszlicht
Švédsko	3	O. Grimlund
Švýcarsko	3	F. Platten
Ukrajina	3	M. O. Skrypnyk
		S. I. Gopner
Arménie	1	G. Haikun
Středoasijské republiky	1	M. Altimirov
		H. Bekentajev
		K. Kasimov
		B. Mansurov
		G. Yalymov
Estonsko	1	H. Pögelman
Francie	1	H. Guilbeaux
Němci v Rusku	1	G. Klinger
Lotyšsko	1	K. Gailis
Litva / Bělorusko	1	K. Gedris

¹¹⁰³ Seznam je dostupný na odkazu:

<http://www.marxisthistory.org/subject/usa/eam/ci-congress19delegates.html>, [11. 8. 2023].

V tištěné podobě viz: John RIDDELL (ed.), *Founding the Communist International: Proceedings and Documents of the First Congress, March 1919*, New York 1987, s. 41-43.

Delegáti bez hlasovacího práva (19):

Země	Počet hlasů	Seznam delegátů
Rusko	---	N. Osinskij ("V. V. Obolenskij") V. V. Vorovskij
Ázerbájdžán	---	M. D. Bagirov
Bulharsko	---	S. Djorov
Čína	---	Liu Shao-zhou Zhang Yong-kui
Československo	---	J. Handlíř
Francie	---	J. Sadoul
Gruzie	---	T. Zhgenti
Velká Británie	---	J. Fineberg
Korea	---	Kain
Nizozemí	---	S. J. Rutgers
Persie	---	M. D. Husseynov
Švýcarsko	---	L. Kascher
Turkestán	---	G. Yalymov
Turecko	---	M. Subhi
USA	---	S. J. Rutgers
Jugoslávie	---	I. Milkič
Zimmerwaldský výbor	---	A. Balabanova

Příloha č. 3 – Seznam organizací, které byly pozvány na první kongres Kominterny.¹¹⁰⁴

Americká socialistická strana
Americká socialistická strana (levice)
Belgická strana práce (levice)
Britská socialistická strana
Bulharská sociálně demokratická strana dělnická (tzv. úzcí socialisté)
Československá sociálně demokratická strana dělnická (levice)
Čínská socialistická dělnická strana
Italská socialistická strana
Komunistická strana Arménie
Komunistická strana Běloruska (bolševiků)¹¹⁰⁵
Komunistická strana Estonska
Komunistická strana Finska
Komunistická strana Litvy¹¹⁰⁶
Komunistická strana Lotyšska
Komunistická strana Německa
Komunistická strana německých kolonistů v Rusku
Komunistická strana Nizozemí
Komunistická strana Polska
Komunistická strana Rakouska
Komunistická strana Ruska (bolševiků)
Komunistická strana Ukrajiny (bolševiků)
Korejská liga pracujících
Levicová socialistická strana (Dánsko)¹¹⁰⁷
Norská strana práce (levice)
Odborové hnutí (radikální křídlo, Velká Británie)
Portugalská socialistická strana

¹¹⁰⁴ <https://www.marxists.org/history/international/comintern/1st-congress/invitation.htm>, [11. 8. 2023].

¹¹⁰⁵ V době kongresu vystupovala společně s Komunistickou stranou Běloruska (bolševiků) jako Komunistická strana Litvy a Běloruska (bolševiků).

¹¹⁰⁶ V době kongresu vystupovala společně s Komunistickou stranou Běloruska (bolševiků) jako Komunistická strana Litvy a Běloruska (bolševiků).

¹¹⁰⁷ V době konání kongresu byli označováni jako radikálové kolem deníku Klassekampen.

Průmysloví dělníci světa

Radikálně socialistická strana a Francouzská sekce dělnické internacionály

Socialistická internacionála mládeže

Socialistická skupina kolem Sen Katajamy (Japonsko)

Socialistická strana práce (Velká Británie)

Socialistická strana práce Ameriky

Socialistická strana Rumunska

Sociálně demokratická strana Srbska (levice)

Sociálně demokratická strana Švýcarska (opozice)

Strana komunistů Maďarska

Španělská socialistická dělnická strana (levice)

Švédská sociálně demokratická levicová strana

Ústřední výbor východních národů – sekce z Ázerbajdžánu, Gruzie, Persie, střední Asie, Turkestánu a Turecka

Zimmerwaldský výbor

Příloha č. 4 – Sjezdy Komunistické strany Československa v meziválečném období.¹¹⁰⁸

1. Ustavující sjezd KSČ

- termín konání: 14. – 16. května 1921
- místo konání: Národní dům, Karlín
- základní témata: vznik strany, přijetí 21 podmínek vstupu do Kominterny

2. Slučovací sjezd KSČ

- termín konání: 30. října – 2. listopadu 1921
- místo konání: Národní dům, Smíchov
- základní témata: sloučení marxistických skupin jednotlivých etnik do jedné strany

3. I. sjezd KSČ

- termín konání: 2. – 5. února 1923
- místo konání: Lidovýchovná budova Domovina, Holešovice
- základní témata: souboj levého křídla (Bolen, Jílek) a centristického vedení (Šmeral), vyloučení skupiny Bolena a Jílka ze strany (později anulováno)

4. II. sjezd KSČ

- termín konání: 31. října – 4. listopadu 1924
- místo konání: Lidovýchovná budova Domovina, Holešovice
- základní témata: připojení se k myšlence demokratického centralismu – podle Kominterny, konstatování, že KSČ je sekci Kominterny, nikoli samostatnou stranou

5. III. sjezd KSČ

- termín konání: 26. – 28. září 1925
- místo konání: Národní dům, Smíchov
- základní témata: dočasný neúspěch bolševizace, Gottwald poprvé v ÚV

¹¹⁰⁸ Zpracováno dle P. POPÁLENÝ, *Vznik a profilace KSČ*, Praha 2020.

KSČ, řešení frakčních sporů – vstup anarchokomunistů,
legalizace vyloučení skupiny kolem Bubníka

6. IV. sjezd KSČ

- termín konání: 25. – 28. března 1927
- místo konání: Národní dům, Smíchov
- základní témata: vítězství skupiny kolem B. Jílka, řešení problémů
v odborovém hnutí, začátek posilování skupiny kolem K.
Gottwalda

7. V. sjezd KSČ

- termín konání: 18. – 23. února 1929
- místo konání: několik různých míst – Čechie, Libeň; Národní dům,
Vinohrady; Obecní dům, Karlín; Lidov ýchovná budova
Domovina, Holešovice; Národní dům, Smíchov
- základní témata: dokončení bolševizace strany, vítězství radikálního křídla
kolem K. Gottwalda, Šmeral poprvé nezvolen do
ústředních orgánů, předchozí vedení odstaveno od moci

8. VI. sjezd KSČ

- termín konání: 7. – 11. března 1931
- místo konání: Vysočany, Dejvice
- základní témata: dořešení vnitrostranické krize z roku 1929, úbytek členské
základny, nastolení principu sociálfašismu

9. VII. sjezd KSČ

- termín konání: 11. – 14. dubna 1936
- místo konání: Národní dům, Smíchov
- základní témata: obrana ČSR před nacismem, nastolení principu
spolupráce s levicovými stranami na principu Lidové fronty

Světové kongresy Kominterny

První kongres	Moskva	2. – 6. března 1919
Druhý kongres	Moskva, St. Petěrburg	19. července – 7. srpna 1920
Třetí kongres	Moskva	22. června – 12. července 1921
Čtvrtý kongres	Moskva, St. Petěrburg	5. listopadu – 5. prosince 1922
Pátý kongres	Moskva	17. června – 8. července 1924
Šestý kongres	Moskva	17. července – 1. srpna 1928
Sedmý kongres	Moskva	25. července – 20. srpna 1935

Plenární zasedání Exekutivy Komunistické internacionály

První rozšířené plénum	24. února – 4. března 1922
Druhé rozšířené plénum	7. – 11. června 1922
Třetí rozšířené plénum	12. – 23. června 1923
Čtvrté rozšířené plénum	12. – 13. července 1924
Páté rozšířené plénum	21. března – 6. dubna 1925
Šesté rozšířené plénum	17. února – 15. března 1926
Sedmé rozšířené plénum	22. listopadu – 16. prosince 1926
Osmé plénum	18. – 30. května 1927
Deváté plénum	9. – 25. února 1928
Desáté plénum	3. – 19. července 1929
Jedenácté plénum	26. března – 11. dubna 1931
Dvanácté plénum	27. srpna – 15. září 1932
Třinácté plénum	28. listopadu – 12. prosince 1933

¹¹⁰⁹ K. McDERMOTT – J. AGNEW, *Kominterny*, Praha 2011, s. 301.

12. Obrazové přílohy

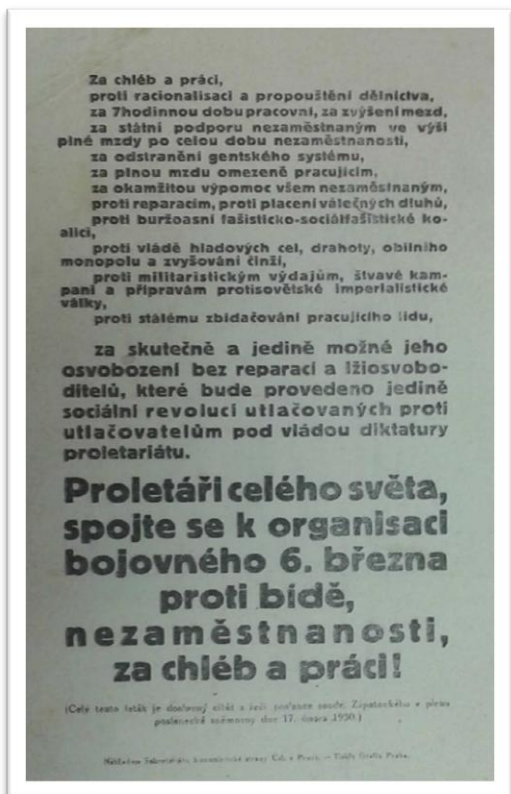
Záhlaví Rudého východu z roku 1929

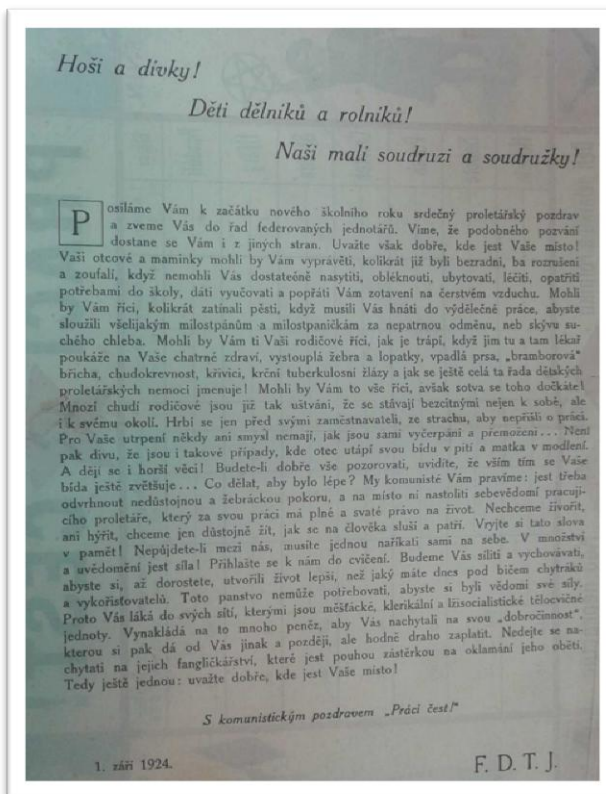
Záhlaví Rudého východu z roku 1934

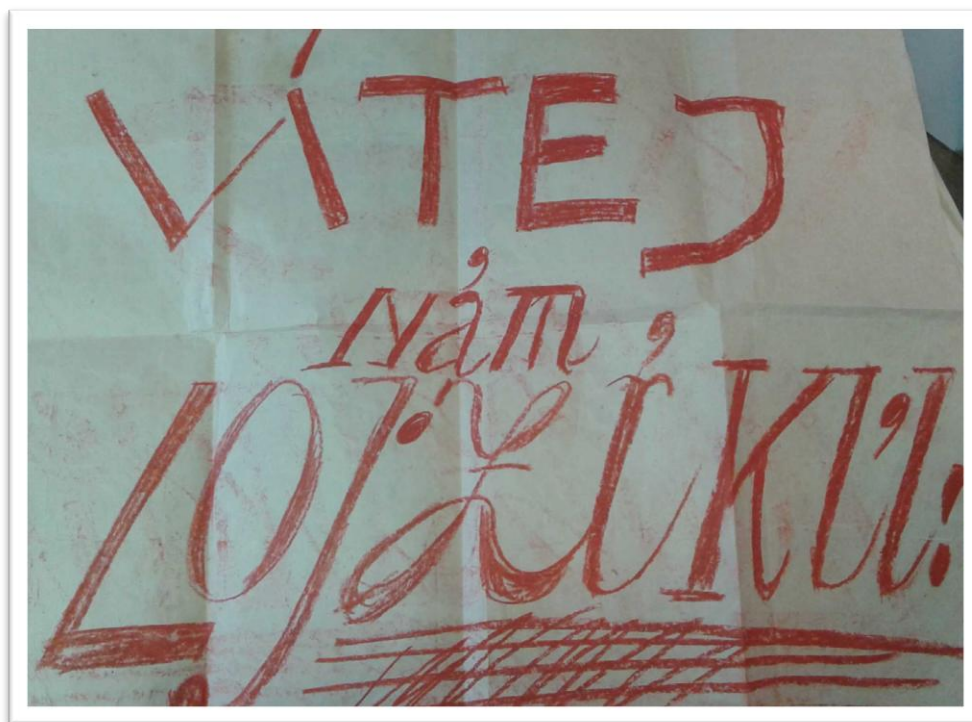
Pozvánka na Rudý den z roku 1928 (SOKA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 18)

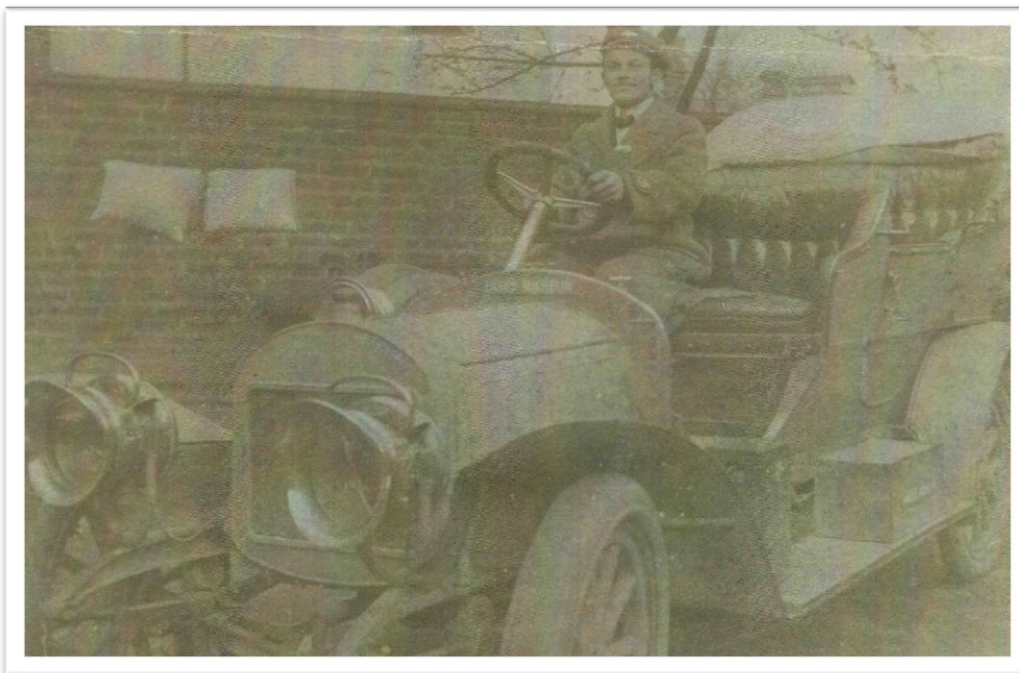
Pozvánka na Den boje proti nezaměstnanosti z roku 1930 (SOKA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 22)

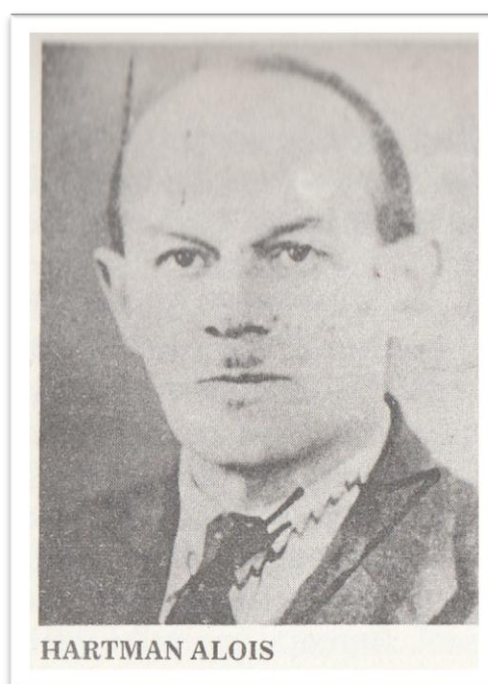
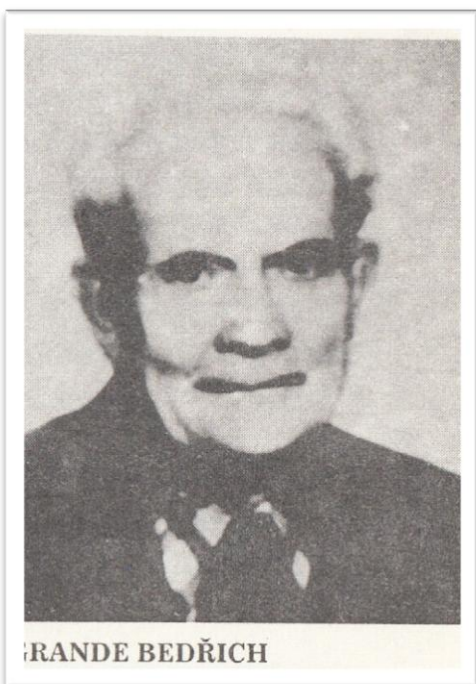
Prohlášení na rozvrhu hodin z roku 1924 (SOKA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 14)

Plakát pro A. Munu při jeho pobytu v Lázních Bohdaneč (SOKA Pardubice, f. OÚ PCE, k. 13)

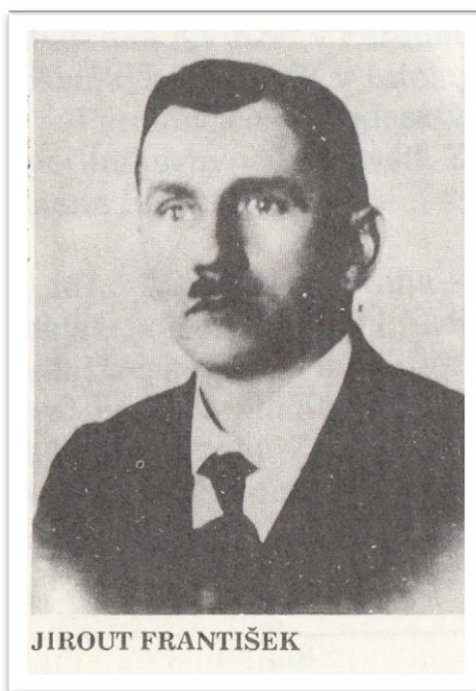
Alois Hartman v roce 1912 (Pardubice)
(osobní archiv Arnošta Hartmana)

Čelní představitelé pardubické organizace KSČ – Bedřich Grande a Alois Hartman
(F. DOSOUDIL, *Slovník k dějinám dělnického a komunistického hnutí ve východních Čechách*,
Hradec Králové 1986, s. 77 a 91)

JÄGERMAN JOSEF, ml.

JIROUT FRANTIŠEK

Čelní představitelé pardubické organizace KSČ – Josef Jägermann ml. a František Jirout
 (F. DOSOUDIL, *Slovník k dějinám dělnického a komunistického hnutí ve východních Čechách*,
 Hradec Králové 1986, s. 107 a 117)

Restaurace U Čápa v Pernštýnské ulici
 (Martina HALÍŘOVÁ – Jiří KOTYK – Jiří RAZSKAZOV – Jan ŘEHÁČEK, *Pardubické restaurace
 a hotely – historie a současnost*, Pardubice 2018, s. 69)